

MOZAIK2011 – *Magyar fiatalok a Kárpát-
medencében*©

Kutatási jelentés

Szerkesztette: Szabó Andrea, Bauer Béla, Pillók Péter

MOZAIK2011©

MOZAIK2011 – MAGYAR FIATALOK A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN©. KUTATÁSI JELENTÉS

SZERKESZTETTE:

SZABÓ ANDREA, BAUER BÉLA, PILLÓK PÉTER

**BELVEDERE MERIODIONALE KIADÓ
BUDAPEST, SZEGED, 2013**

MOZAIK2011 – MAGYAR FIATALOK A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN© KUTATÁSI JELENTÉS
© SZABÓ ANDREA, BAUER BÉLA, PILLÓK PÉTER, A SZERZŐK ÉS A BELVEDERE KIADÓ

Kiadja: a Belvedere Meridionale Kiadó
Minden jog fenntartva! All rights reserved!

A tanulmányok szerzői:

Arnold Petra
Bauer Béla
Bodó Barna
Dániel Botond
Déri András
Ferenc Viktória
Galács Anna
Máder Miklós
Morvai Tünde
Pillók Péter
Ságvári Bence
Séra Magdolna
Szabó Ákos
Szabó Andrea
Székely Tünde

Olvasószerkesztő: Farkas Mária
A borító: Szövényi Anikó munkája
Tördelés:
Műszaki szerkesztő:

Készült:
Felelős vezető:
Ívterjedelem:
ISBN:

Felelős Kiadó: Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet
Családpolitikai Igazgatóság
2013

TARTALOM

TARTALOM	5
I. BAUER BÉLA – PILLÓK PÉTER – SZABÓ ANDREA: ELŐSZÓ – A MOZAIK2011 KUTATÁSRÓL.....	7
II. A KUTATÁS LEGFONTOSABB EREDMÉNYEI ÉS KONTEXTUSA.....	11
BAUER BÉLA – PILLÓK PÉTER: A MOZAIK2011 KUTATÁS LEGFONTOSABB EREDMÉNYEI.....	13
ARNOLD PETRA: ELEMZÉSI KERETEK.....	35
III. ORSZÁGONKÉNTI ELEMZÉSEK	41
ARNOLD PETRA: BURGENLAND – AUSZTRIA	43
MORVAI TÜNDE: FELVIDÉK – SZLOVÁKIA	51
FERENC VIKTÓRIA – SÉRA MAGDOLNA: KÁRPÁTALJA – UKRAJNA.....	85
SZÉKELY TÜNDE: ERDÉLY – ROMÁNIA.....	139
SZABÓ ÁKOS: VAJDASÁG – SZERBIA.....	155
MÁDER MIKLÓS: DÉL-BARANYA – HORVÁTORSZÁG.....	195
IV. TEMATIKUS ELEMZÉSEK	209
DÁNIEL BOTOND: ERDÉLYI MAGYAR FIATALOK JÖVŐTERVEINEK, MUNKAERŐPIACI HELYZETÉNEK, ETNIKAI FOGYASZTÁSÁNAK VIZSGÁLATA	211
BODÓ BARNA: KISEBBSÉGI MAGYAR FIATALOK IDENTITÁSVÁLTOZATAI	253
DÉRI ANDRÁS: A MOZAIK2011 KUTATÁS EREDMÉNYEINEK POLITIKAI DIMENZIÓI.....	323
GALÁCZ ANNA – SÁGVÁRI BENCE: A NYELVI KULTÚRÁK ÉS KÖZÖSSÉGEK A DIGITÁLIS BENNSZÜLÖTT FIATALOK KÖRÉBEN.....	359

**A TANULMÁNYOK RÖVID MAGYAR ÉS ANGOL NYELVŰ ÖSSZEFOGLALÓJA –
SUMMARIES.....375**

I. BAUER BÉLA – PILLÓK PÉTER – SZABÓ ANDREA: ELŐSZÓ – A MOZAIK2011 KUTATÁSRÓL

A kutatás céljai és módszerei

A *MOZAIK2011 – Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*[©] című kutatás célja, hogy átfogó képet és friss eredményeket adjon a határon túli magyar fiatalok anyagi és kulturális erőforrásairól, életmódjáról és értékrendszeréről, valamint szocio-demográfiai karakteréről.

További fontos cél, hogy az egyes régiókról – a vizsgálati dimenziók mentén – összehasonlító adatokkal rendelkezünk mind az egyes országok, mind Magyarország, mind az Európai Unió országainak vonatkozásában, illetve a MOZAIK2001 adatainak¹ tükrében.

Fontosnak tartjuk, hogy a szomszédos országok magyarlakta régióit (többségi magyarság, szórvány magyarság) érintő hosszú távú oktatáspolitikai, külpolitikai kezdeményezések várható hatásairól és megítéléséről, valamint az egyes országok Európai Unió integrációjáról, a területen élő magyarság EU-hoz és az anyaországhoz való viszonyáról minél pontosabb információval rendelkezünk.

Reményeink szerint a MOZAIK2011[©] vizsgálat a kutatásba bevont régiók polgárai, döntéshozói, szervezetei, kutatóműhelyei részére is hasznosítható adatokkal szolgál.

A MOZAIK2011 kutatás mind módszertani (empirikus szociológia), mind tartalmi (vizsgálati dimenziók), mind pedig szakmai együttműködés (magyarországi és határon túli kutatóműhelyek együttműködése) szempontjából szerves folytatását képezi a maga nemében teljesen unikális MOZAIK2001[©] elnevezésű kutatásnak.

A 2001. évi adatfelvétel 2011-ben való megismétlése és kibővítése átfogó tudományos alapot jelent mind a szakma, mind a politikai döntéshozatal számára. Tudomá-

¹ A MOZAIK2001 kutatásról részletesen lásd: (Szabó A. et al 2002).

nyos hasznossága felbecsülhetetlen, hiszen a 2011. évi felvétel a 2001. évi empirikus társadalomtudományi alap kutatás szerves folytatása. Ahogy a MOZAIK2001, úgy a jelenlegi vizsgálat is hivatkozási alappá, mintává válhat, illetve friss adatokkal szolgálhat a régiókat és a vizsgálati témákat érintően. A MOZAIK2011 kutatásból ez idáig a kvalitatív – fókuszcsoporthoz – szakasz valósult meg. A kutatás a Magyarországot körülölelő összes állam magyar identitású, illetve nemzetiségű fiataljait vizsgálta, így kiterjedt azokra a szomszédos országokra is, ahol jóval kisebb arányban élnek magyar fiatalok. Ezekben az országokban két csoportot, a többi országban pedig egyenként négy csoportot (Romániában 6 csoportot) moderáltunk. 2011 tavaszán a következő országokban és területeken készítettünk fókuszcsoporthoz:

**1. táblázat:
A kutatás jellege az egyes régiókban**

Ország	Régió	A kutatás jellege	Csoportok száma
Horvátország	Baranya	csak kvalitatív fázis	2
Szlovénia	Muravidék	csak kvalitatív fázis	2
Ausztria	Őrvidék (Burgenland)	csak kvalitatív fázis	2
Szlovákia	Felvidék	kvalitatív és kvantitatív	4
Ukrajna	Kárpátalja	kvalitatív és kvantitatív	4
Románia	Erdély, Székelyföld, Csángóföld	kvalitatív és kvantitatív	6
Szerbia	Vajdaság	kvalitatív és kvantitatív	4

A fókuszcsoporthoz beszélgetések időpontja:

- Horvátország (Baranya, 2011. 05. 05.)
- Szlovénia (Muravidék, 2011. 05. 07.)
- Ausztria (Burgenland/Őrvidék, 2011. 05.13.)
- Szlovákia (Felvidék, 2011. 06. 03–05.)
- Szerbia (Vajdaság, 2011. 06.11–13.)
- Románia (Belső-Erdély, Székelyföld, 2011. 06.15–19.)
- Ukrajna (Kárpátalja, 2011. 06. 24–25.)

A fókuszcsoporthoz a következő témaköröket érintették:

- identitás (állampolgárság)
- család (házasság, gyermek, vegyes házasságok)
- oktatás, kultúra, nyelvhasználat
- munkavégzés
- helyi, speciális téma (a helyi szervezőkkel, kutatókkal való egyeztetés után alakult ki).

A fókuszcsoporthoz az Intézet által delegált kutató vezette, helyi szakemberek segítségével. A helyi szervezőkkel együttműködve arra törekedtünk, hogy a fókuszcsoporthoz beszélgetéseken tanuló, dolgozó, önálló és családos fiatalok egyaránt képviselve legyenek.

A fókuszcsoporthoz szervezési szempontjai az alábbiak voltak:

- korcsoport
- nem
- tanul – dolgozik.

Ahol erre lehetőség nyílt:

- szórvány – nem szórvány
- településtípus (nagyváros – kisebb város).

A szervezés során fontos szempont volt, hogy a partnerszervezetek vezetőségi tagjai és hozzátartozói semmiképpen ne legyenek benne a fókuszcsoporthozban!

Együttműködő partnerek:

- Fórum Kisebbségkutató Intézet (Felvidék);
- Kárpátaljai Magyar Cserkészszövetség (Kárpátalja);
- Magyar Ifjúsági Tanács (Belső-Erdély, Székelyföld);
- Vajdasági Magyar Diákszövetség (Vajdaság);
- HunCro Médiaközpont (Horvátország);
- LIFE (Muravidék);
- Burgenlandi Magyarok Népfőiskolája (Burgenland).

A kötetben először országonkénti tanulmányok olvashatók, majd tematikus, átfogó elemzések következnek a kisebbségben élő magyar fiatalok munkaerőpiaci helyzetéről, identitásuk alakulásáról, politikai nézeteiről és végül nyelvi és internetes közösségeiről.

Irodalom:

Szabó Andrea – Bauer Béla – Laki László – Nemeskéri István (szerk.) (2002): *MOZAIK2001 Gyorsjelentés*. Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Budapest.

II. A KUTATÁS LEGFONTOSABB EREDMÉNYEI ÉS KONTEXTUSA

BAUER BÉLA – PILLÓK PÉTER: A MOZAIK2011 KUTATÁS LEGFONTOSABB EREDMÉNYEI

Az alábbiakban a MOZAIK2011 kutatás kvalitatív szakaszának legfontosabb megállapításait, eredményeit foglaljuk össze kétféle megközelítésben.² Egyrészt regionális megközelítést alkalmazunk, ahol az egyes régiók legjellemzőbbnek tartott sajátosságait mutatjuk be. Másrészt néhány fontosabb témakört mutatunk be, annak illusztrálásaként, hogy a különböző régiókban, azonos témáról, problémáról miként gondolkodnak, vélekednek a megkérdezettek³. A tanulmány első részében a régiók sajátosságait mutatjuk be.

Örvidék – Ausztria

A magyarnak versus osztráknak vallja-e magát kérdésre kapott válaszok mintázata nem egyértelmű, kissé a „más színben tünteti fel magát” sugallta – burkolt – válaszok érkeztek. Ezek alapján nehezen állapítható meg, hogy a vizsgálatban részt vett fiatalok valójában magyaroknak vagy osztrákoknak gondolják-e magukat alapvetően. A kettős állampolgárság kérdéskörnél kristályosodott ki, hogy a többség valójában osztráknak tartja magát. A magyarság, érzés szintjén, tetten érhető és büszkéek is rá, de a magyar nyelvet inkább idegen nyelvként ismerik.

Csak néhány fókuszcsoport-résztevő vallotta egyértelműen magyarnak magát, Esetükben irodalmi szintű magyar nyelvtudásról beszélhetünk. A résztvevők jellemzően gazdasági aspektusból közelítik meg a magyar nyelv ismeretét (munkavállalásnál előny/hátrány, több nyelv ismerete hasznos).

Állításuk szerint szüleikkel jellemzően magyarul beszélgetnek, illetve a barátaikkal is, abban az esetben, ha magyarok. Érdekes volt azonban, hogy a csoportbeszélgetés lezárultával azonnal németre váltottak, és egymással németül kezdtek el társalogni.

² Az első, 2001-es MOZAIK vizsgálat legfontosabb eredményeit részletesen lásd: (Szabó A. et al. 2002).

³ Az elemzés szempontjairól részletesebben lásd: Arnold Petra tanulmányát.

Elsődlegesen németül írnak és olvasnak, németül használják a közösségi oldalakat és ezen a nyelven néznek filmeket.

A magyarokkal szembeni előítéletességet spontán módon nem említették a beszélgetés során, de miután az egyik interjúalany megemlítette, hogy a magyarokat nem mindig látják „szívesen”, „megtört a jég” és elindult egy diskurzus, amely során többféle álláspont is előkerült. Volt, aki szerint csak az idősek körében létezik előítéletesség, volt, aki úgy gondolta, hogy ez mindig jelen van, s általában az idegenekkel szemben máshogy viselkednek az osztrákok, s akadt olyan hozzászóló is, aki szerint az osztrákok idegenekkel szembeni előítéletessége differenciált, befolyásolja a nemzetiség milyenségét, vagyis pl. egy afrikaira inkább idegenként tekintenek, mint pl. egy magyarra. Néhány esetben ellentmondást is tapasztaltunk, pl. a diskurzus elején arról beszéltek, hogy a burgenlandi magyarok büszkéek magyarságukra, majd a vége felé kiderült, hogy bizonyos helyzetekben találkoznak olyan magyarral, aki nem akar magyarul beszélni, mert szégyelli, hogy magyar.

A második csoport résztvevői egyértelműen azt állították, hogy osztráknak tartják magukat, azonban a beszélgetés során néha azt hangoztatták, hogy bár ők osztrákok, magyarnak érzik magukat. A beszélgetés során nagyon nehezen lehetett érteni az elhangzottakat, rendkívül rosszul beszélték a magyar nyelvet, csupán ketten beszéltek közülük jól magyarul, de ők sem szépirodalmi nyelven. A nyelvi korlátok miatt nagyon nehezen értették a moderátort, illetve nehezen fejezték ki magukat. Jellemzően gimnazisták alkották a csoportot, s kicsit úgy tűnt, hogy a moderátor által feltett kérdéseken még nem gondolkoztak, ugyanis ők egyértelműen osztrákok, s identitásukat nem „zavarja meg” az, hogy vannak magyar szálak a családjukban, illetve, hogy idegen nyelvi szinten beszélnek a nyelvet.

Felvidék – Szlovákia

Magyarnak lenni Magyarországon és Szlovákiában nem azonos, erre számos példát soroltak fel a vizsgálat résztvevői. Míg a legtöbb vélemény szerint velünk született érzés magyarnak lenni, magyarnak maradni azonban már nem. Ez megkülönbözteti a szlovákiai magyart a magyarországi magyartól. A magyarországi magyarok határon túli magyarok létéről kapcsolatos tájékoztatlanságából fakadóan sok negatív élmény érte az interjúk résztvevőit. Ezek az esetek főként a magyarországi magyarok tudás-

hiányából fakadnak, ellenben a Szlovákiában megtörtént esetekkel, ahol konkrét sérelmek érték az interjúalanyokat magyar mivoltuk miatt a szlovákok részéről.

Az államnyelv ismeretének szükségességét senki nem vonja kétségbe; a legtöbb interjúalany saját megítélése szerint jól beszél szlovákul. Egy 2009-ben készített felmérés szerint, amely a középiskolában végző diákok körében készült, a megkérdezettek 91 százaléka válaszolta azt, hogy beszél szlovákul. A szlovák nyelvismeret hiánya a szlovákiai magyar fiatalok körében láthatóan nem jellemző.

Különbség tapasztalható a középiskolások és az egyetemisták, illetve munkavállalók korcsoportja között abban, hogy milyen szinten, szintéren használják a szlovák nyelvet. A magyar nyelvű középiskolát végző fiatalok többnyire magyar nyelven olvasnak és interneteznek, baráti körük is főként magyar nemzetiségű kortársaikból áll. A megnyilatkozások szerint a magyar mellett az angol nyelv használata is gyakori az említett szintereken. A már hivatkozott 2009-es szlovákiai magyar ifjúságkutatásból az derült ki, hogy a válaszadók egynegyede tartotta jónak idegennyelv-tudását, kétharmaduk alapszintűnek, illetve átlagosnak. Szlovák nyelvtudásuk szintje alatt szerepelt más idegennyelv-ismeretük szintje.

Az egyetemisták, illetve munkavállalók gyakrabban használják a szlovák nyelvet, lévén munkahelyi környezetük is adott esetben szlovák nyelvű. A Szlovákiában tanuló egyetemisták pedig a tananyagot szlovák vagy cseh nyelven tanulják, és baráti körükben is előfordulnak szlovák nemzetiségű fiatalok.

Az állampolgárságról szóló beszélgetések középpontjában a kettős állampolgárság szlovákiai fogadtatása állt. A két csoport kevésbé tűnt érdeklődőnek a témában, vélhetően tájékozatlanságuk miatt. Az egyik csoportban el is hangzott, hogy ők fiatal koruk miatt nem érdeklődnek különösebben a téma iránt. A 2009-es szlovákiai magyar ifjúságkutatás is a szlovákiai magyar első választók napi politikában való tájékozatlanságát bizonyította.

Összességében a résztvevők pozitívan, gesztusként értékelik a magyar állampolgárság felvételének lehetőségét a szlovákiai magyarok részére. Azonban gyakorlati megvalósítása egyenlőre nem releváns, hiszen egzisztenciális kockázatokkal jár.

Érdekesség, hogy a szlovákiai magyar kisebbségi társadalom körében az asszimiláció egyik fő oka a vegyes házasság, de az interjúkban ez egyáltalán nem jelenik meg, mint tényező. (Gyurgyík, 2004.) A vegyes házasságról vallott nézetek két fő csoportba oszthatóak. Az elsőbe azok tartoznak, akik teljes mértékben elzárkóznak a más nemzetiségű pár választásától. Ők azok, akik a nyelvi és a kulturális különbségeket nem fogadják el saját családi életükben. A második csoportba azok tartoznak, akik természetes jelenségnek tekintik adott esetben a szlovák nyelvű házastársat. Ők érzelmi alapon közelítik meg a témát.

Asszimilációs tényezőként a szlovák nyelvű iskolaválasztás jelenik meg elsősorban. A fókuszcsoportos interjúk résztvevői körében elenyésző volt azok száma, akik szlovák nyelvű óvodába vagy alapiskolába jártak, s hasonlóan kevesen nyilatkoztak úgy, hogy gyermekeiket szlovák nyelvű óvodába vagy iskolába íratnák. A magyar identitás megmaradásának feltétele a magyar nyelven történő iskoláztatás az óvodától a középiskola befejezéséig. A szlovákiai magyar felsőoktatás kevés lehetőséget kínál az anyanyelven való továbbtanulásra. Az egyetemválasztás kapcsán a szülőföldön maradás szempontjából a csehországi vagy a szlovákiai egyetemeket preferálják, lévén a magyarországi egyetemen történő továbbtanulás eredménye a legtöbb esetben az egyetem elvégzését követően az áttelepülés.

A munkanélküliség a két közép-szlovákiai régióban országos szinten nagyon magas, vagyis a munkavállalás szempontjából migrációra vannak kényszerítve az ott élők. Ebből következik, hogy kényszerként élik meg a migrációt, ugyanis elsődleges céljuk a szülőföldjükön való boldogulás. Miután az Európai Unió országaiban is lehetővé vált a szabad munkavállalás, a szlovákiai magyarok számára egyre kevésbé alternatíva a magyarországi munkavállalás, főként az alacsony bérezés miatt.

Kárpátalja – Ukrajna

A kárpátaljai magyarok kettős előítéletességet tapasztalnak: az ukránok előítéletességét elsősorban a magyar nyelv használatának („titkos nyelv” és féltékenység a nyelvtudás miatt) és a kulturális különbségeknek tulajdonítják, míg a magyarországi magyarokét a tudatlanságnak. Talán ez is szerepet játszik abban, hogy a helyi magyar közösséget összetartóbbnak és identitására büszkébbnek látják, mint a magyarországit. Magyarságukat sokan egy szép és nehéz (illetve nehézsége miatt

szép) adottságnak, feladatnak élik meg – az asszimilációra nyitottabbak ezzel szemben a nyelvtudást tekintik legnagyobb előnyüknek. A nyelvi kompetencia alapvetően formálja a kétnyelvű magyarok tudatát – a gyengébb magyar identitással rendelkező fiatalok is alapvető fontosságúnak látják nyelvtudásuk átörökítését gyermekeikre.

A kárpátaljai magyarok esetén különösen érdekes az online közösségi oldalak használata, hiszen az online kommunikáció során használt nyelvet és azok körét, akikkel kapcsolatot tartanak, akár három oldal párhuzamos használata is meghatározhatja. Az ukrán/orosz identitás és/vagy baráti kör indikátora a Vkontakte (orosz közösségi oldal) aktív használata, a magyar baráti kör fenntartására az Iwiw a tipikus platform (bár az aktív használatban itthon is tapasztalható eltolódás a Facebook irányába Kárpátalján is erősen megjelent), míg a Facebookon történő kommunikáció domináns nyelve vagy az elsődleges identitás, vagy a nemzetközi kapcsolatok fenntartását elősegítő angol.

Erdély – Románia

A régió tekintetében érdemes külön kezelni a tömbben, a jelentős arányban, illetve a szórványban élők nézeteit, véleményeit.

A Székelyföldön (tehát a tömbben) élők általában véve „intenzívebben” élik/élhetik meg magyarságukat (a mindennapi nyelvhasználat, a nyelvhasználati jogok terén stb.). Ennélfogva tapasztalható egyfajta ellentét is a magukat székelynek tartó székelyföldi fiatalok és a régió más területein élő fiatalok között. A székelyekhez, a székelységhez olyan sztereotípiák kapcsolódnak, mint például: „másaknak”, „agresszívebbeknek”, „vidámabbaknak”, továbbá „magyarkodóbbnak” tartják őket, úgy gondolják, hogy túlzásba viszik az identitás megélését.

Ehhez képest a szórványban élők számára ez bizonyos esetben hátrányt jelent a mindennapokban a többségi nemzettel való kapcsolatuk során.

Az erdélyi magyar fiatalok általában véve nehezebbnek tartják helyzetüket a többségkéhez képest (ahogy a magyarországi magyarokhoz képest is), például a tanulás terén, továbbá a mindennapokban: bevásárlás, hivatali ügyintézés stb. során. (A

tömbmagyarságra ugyanis a magyar nyelvhasználat jellemző, ritka az a szituáció, ahol román nyelvhasználatra van szükség.)

A szórványban a román nyelv használata nem jelent problémát, mivel az ott élő fiatalok a mindennapi kommunikáció során a román nyelvet akár anyanyelvi szinten el tudják sajátítani. Ahol jelentősebb kisebbség él, de nem tömbben, ott a román nyelvtudás gyakran gondot jelent a mindennapokban: a fiatalok rendszerint magyar nyelven tanulnak, és az iskolai nyelvoktatás gyengeségei miatt komoly hiányosságaik vannak a román nyelv ismerete terén, amit nehéz leküzdeni (pl. munkavállalás esetén gondot jelent). A teljesség kedvéért azért meg kell jegyezni, hogy a Székelyföldön élők szerint a helyi munkavállalás során ez nem jelent problémát. Összességében, azért ha egy fiatal jó román nyelvtudással rendelkezik, a magyar nyelv ismerete értéként jelenik meg a munkaerő-piacon.

A többségi társadalomhoz fűződő viszony nem konfliktusmentes. A tömbben élők esetében minimális az érintkezés, ott a románok jelentik a kisebbséget, akik többnyire értenek/tudnak/beszélnék magyarul. A románok elutasítása a tömbön kívül is érzékelhető, azonban inkább elhatárolódásról, „csendes” egymás mellett élésről beszélhetünk. A szórványban a románokkal való együttélés kevésbé problematikus, mondhatni „természetes állapot”, bár román részről észlelhetők provokációk és agresszív megnyilvánulások. A nyelvismeret, illetve a kulturális különbségek komoly határt szabnak. Nyelvtudás esetén könnyebb a helyzet, a fiatalok közül többen nyitottan kezelik a kérdést, de a családok összeegyeztethetősége nem egyszerű, gyerekvállalás esetén az egyik vagy másik nyelv megtanításáról úgy vélekednek, hogy a gyereket kétnyelvűnek kell nevelni (miközben a szülők közül vélhetően az egyik nem kétnyelvű).

Székelyföldön sajátos viszonyulás tapasztalható: ott elvárt, hogy a román élettárs tanuljon meg magyarul, ám a vegyes házasság elutasítása erőteljesebb. A vegyes házasság a szórványban sokkal természetesebb, magától értetődőbb.

Az internetes kommunikáció alapvetően magyarul történik, a felhasználói felület változó, az operációs rendszer változó, leginkább angol, a román/magyar nem szokványos, elsősorban a romániai számítástechnikai „hagyományok” miatt.

A fiatalokra a külföldi rövid/középtávú munkavállalásra való nyitottság jellemző, Románián belül kevésbé terveznek munkalehetőséget mobilizálni.

Vajdaság – Szerbia

A fiataloknál alapélmény a délszláv háború, és annak egyik következménye: a magyarok elvándorlása és a szerbek betelepítése. Más a viszony a helyi szerbekkel, akik megszokták, hogy egy többnemzetiségű közegben élnek, más a betelepítettekkel, akik sokszor agresszívan reagálnak arra, hogy magyarok is élnek a környezetükben.

Magyarnak lenni sokak számára a félelemmel, a fenyegetettség érzésével egyenlő. Minden csoportban beszámoltak magyarok ellen irányuló fizikai agresszióról.

Mai vajdasági magyar fiatalokra jellemző, új jelenség, hogy a fenyegetettség-érzés feloldását nem a kitartásban, az összefogásban, saját identitásuk felmutatásában látják (bár ez továbbra is létezik), hanem az alkalmazkodásban. Az alkalmazkodás azt jelenti, hogy ne provokáljuk a szerbeket azzal, hogy magyar zenét hallgatunk, magyarul beszélünk. Szélsőséges formában ez egyetértést jelent azzal, hogy a magyarság tűnjön el Szerbiából. Akadt, aki arra a kérdésre, hogy „Szerinted 50 év múlva lesznek-e itt magyarok?”, azt válaszolta: *„Remélem, nem, mert akkor már nem lesz ok bántani bennünket.”*

Magyarnak lenni sokak számára önbizalom, különbözni merés kérdése – és önérték. Mások számára magyarnak lenni nem „menő”. A vegyes házasságokról sok rémtörténet hangzott el, lényegük, hogy egy magyar asszonnak mindenben alá kell vetnie magát a szerb férj akaratának. Ezzel együtt sokan mondták, hogy ők hajlandók lennének vegyes házasságba belemenni, mert biztonságot jelent. *„Ha baj van, egy szerb meg tud védeni.”*

A konfliktus nem állami-intézményi, hanem személyközi szinten jelentkezik. Az oktatásban, az egészségügyben, a közigazgatásban, amennyiben erre igény van, lehet használni a magyar nyelvet. Ez sok magyar fiatal számára munkaerő-piaci előnyt jelent a szerb fiatalokkal szemben a közsférában.

A magyar nyelvhasználattal összekapcsolódik egy gyermekkortól megtanult keresési-felismerési folyamat, azaz, hogy keresem és megismerem azokat a helyeket, ahol magyarul lehet beszélni, filmet nézni, bulizni stb. Energia befektetés nélkül ugyanis a mindenütt jelen lévő szerb nyelvű nyelvhasználati tereket találok meg.

A kettős állampolgárság megítélése körükben egyöntetűen pozitív.

Dél-Baranya – Horvátország

Mindkét csoportban azt tapasztaltuk, hogy a résztvevők magyarnak gondolják magukat, születésüktől fogva magyarnak nevelték őket a szüleik, ami elsősorban a nyelvhasználatban, a kultúra és a tradíciók ismeretében nyilvánul meg.

Arra a kérdésre, hogy mi akadályozza a magyarság fennmaradását térségükben, az alábbiakat említették a résztvevők.

- A szülők nem foglalkoznak azzal, hogy magyarnak neveljék a gyermekeiket, akkor sem feltétlenül, ha mindkét szülő magyar. Mindkét csoport szerint a család és a szülők a legégetőbb probléma, amin lehet változtatni: a nemzeti érzést, a gondolkodásmódot kellene átalakítani.
- Szülői félelem, hogy ha magyarul tanul a gyerek, akkor elmegy Magyarországra tanulni, s talán nem is jön vissza.
- Vegyes házasság esetén különösen nagy a veszélye annak, hogy asszimilálódnak.
- Könnyű az integráció, azaz Horvátországban egyszerűbb horvátnak lenni, mint magyarként küzdeni.

A magyar nyelv hátrány, ugyanis Horvátországban nem lehet úgy élni, hogy nem beszél valaki jól horvátul. A nyelvismeretnek ebben az értelemben praktikus oka van (könnyebben érvényesülsz, könnyebben jutsz előre), egyébként magyarul gondolkodnak, olvasnak stb.

Tematikus megközelítés

A tanulmányunk második részében a fontosabbnak ítélt témákat mutatjuk be regionális metszetben, azaz az egyes régiók milyen különbözőségeit illetve milyen eltéréseket hordoznak magukban. Előjáróban mindenképpen fontos hangsúlyoznunk, hogy az egyes régiókban elhangzott vélemények tükrözik azt a társadalmi közeget, amely az adott országban meghatározza a kisebbségi létet. Így az állampolgársághoz, vegyesházassághoz, nyelvhasználathoz való viszonyban jól tükröződnek a társadalmi környezet sajátosságai. Alapvető különbözőségeket lehet felfedezni a „kisirégiók”⁴ és a nagyobb régiók tekintetében. Ennek számos okát véljük felismerni a kutatás adatai alapján. Mindenképpen fontos szempont, hogy a „nagyrégiókban” élők között alapvető eltérést mutat, ha valaki tömbben illetve szórványban él. Ezt a jelenséget elsősorban Erdélyben lehetett tapasztalni. A továbbiakban tehát néhány témakörhöz kapcsolódó vizsgálati eredményt mutatunk be.

Magyarnak maradni (magyarság tudat, többségi társadalomhoz, szülőföldhöz való viszony)

„Kisirégiók”

A kisebb régiókban élők számára a magyarnak maradni vagy asszimilálódni kérdése meghatározó, ugyanakkor rendkívül eltérő sajátosságokat hordoz magában. Az Ausztriában – Őrvidéken élők többsége osztráknak vallja magát, érdekes az is, hogy az Őrvidék elnevezést nem használják, ha hivatkoznak szűkebb életterükre azt Burgenland elnevezéssel, németesen teszik. A magyar nyelvet inkább idegen nyelvnek gondolják, így nem véletlen, hogy gondolkodásukban kevésbé jelenik meg a magyarság tudat. Terveik szerint kétnyelvűnek fogják nevelni gyermeküket, mert – elmondásuk szerint – magyarnak nem tudják. Gondolkodásuk illusztrációjaként álljon itt az egyik Őrvidéken élő fiatal véleménye: *„Inkább osztráknak érzem magam, mert huszonöt évig itt élek, meg itt születtem osztráknak. Egy kis magyar is van bennem, anyukám Magyarországon született és színjátszó egyesületbe gyűjtöm meg a tánc-*

⁴ A kutatásunkban a kisirégiókba tartozók közé a Muravidéken, (Szlovénia) Őrvidéken (Burgenland, Ausztria), Dél-Baranya – Észak környékén (Horvátországban) élő magyarokat soroljuk, mivel létszámuk és az ebből eredő „súlyuk” az adott országban viszonylag alacsony.

csoport, citeráztunk és hát a magyarságot éltük. Éltük a magyarságot, inkább osztráknak érzem magam.”(sic!).

A többi kis régióban is meghatározó a magyarságtudat keresése, eltérő azonban, a magyarsághoz való hozzáállás. Míg Muravidéken a megkérdezettek számára ugyan fontos, hogy magyarként élhetnek, ugyanakkor természetes, hogy gyermeküket többnyelvűnek nevelik, bízván abban, hogy emellett – vagy éppen ezért – jobban fel tudják vállalni magyar identitásukat. Sajátos problémát lehet érzékelni Dél-Baranyában, ahol szívesen nevelnék az ott élők magyarként a gyermeküket, de ez az infrastruktúra és a környezet hiányosságai miatt – véleményük szerint ez csak korlátozottan lehetséges. Mindenesetre – Muravidéken és Dél-Baranyában –, ahol büszkék arra, hogy magyarok, azt tekintik hozzájuk tartozónak, aki beszéli a nyelvet, és aki szereti és ismeri a (magyar) kultúrát (a magyarok történelmét, zenéjét, irodalmát, sportját). Álljon itt erről egy idézet Dél-Baranyából: *„Magyar nyelv és az igazi haza, mint Magyarország. Büszkeség, úgyhogy büszke vagyok, hogy magyar vagyok.”* Úgy gondolják, hogy fontos a magyar identitás, és kevésbé, hogy ki hol él.

Néhány fiatal esetében a magyarságtudat úgy fogalmazódott meg, hogy magyar az, aki Magyarországon él. Ebben a megközelítésben érezhető az a látencia, amely benne rejlik a kisebbségi létben: ezt a fajta összetettséget jeleníti meg leginkább az a gondolat, amelyet az egyik muravidéki csoportban fogalmaztak meg: *„Magyarul beszélni, magyarul álmodni, mert aki magyarul álmodik az biztos, hogy magyar.”* A többségi társadalomhoz való viszonyt az eltérő helyzetből fakadó viszonyulás határozza meg. Míg Ausztriában ez a kérdés nem merül fel, hiszen a kutatásban részt vevők mindegyike alapvetően osztráknak vallja magát, addig a Muravidéken élő fiatalok számára nem mindig egyértelmű, kit tekinthetnek a többségi társadalomhoz tartozónak. Ebben a térségben nagyobb a horvát ajkú népesség aránya, mint a magyaroké, ezért az adatfelvétel során megfogalmazódott egyfajta dél-szláv többség fogalma is. Muravidéken és Baranyában tehát inkább magyarnak, Burgenlandban inkább osztráknak vallják magukat. Ausztriában – Burgenlandban élő fiatalok anyanyelvi szinten beszélnek németül, és meglehetősen rosszul magyarul, Muravidéken a többnyelvűség a jellemző (német, horvát, szlovén, magyar) a fiatalabbaknál a szlovén a meghatározó, míg Baranyában folyamatos a magyar nyelv térvesztése és a horvát térnyerése.

Rontja a többségi társadalomhoz való pozitív viszonyt, hogy a magyarokkal szembeni negatív megnyilatkozás – bár eltérő szinten – mindenhol előfordul. Ezt az egyik

fiatal így fogalmazta meg: *„Koperban tanulok és mondom, hogy magyar vagyok, mondják, nem szégyelled magadat, Szlovéniában élsz.”* A magyarországi köztudatban a kistrégiókban élők esetenként megalázó helyzete kevésbé van még a nemzeti összetartozást fontosabbnak tartó közegben is fókuszban, mint az erdélyiek vagy éppen felvidékiek helyzete, problémája. Ez a beszélgetések során többször megfogalmazott érzés – több esetben is – sajátos viszonyulást eredményez a magyarországi magyarokhoz. Az őrvidéki fiatalok – és a muravidékiek többsége – egyértelműen azt állították, hogy nem költöznének Magyarországra, tekintettel arra, hogy Ausztriában illetve Szlovéniában magasabb az életszínvonal, jobb életkörülmények között élhetnek. A Dél-Baranyában élők – a hátrányok és előítéletek ellenére – inkább Horvátországban maradnának. Ezt a kettőséget így fogalmazza meg egy dél-baranyai fiatal: *„Amikor itt vagyunk horvát társainkkal: á, te magyar vagy, te nem érted! Amint Magyarországra, ott Jugo!”* Egy másik – muravidéki – fiatal ezt a helyzetet a következőképpen illusztrálja: *„Nem túl megértőek [mármint a magyarországiak], mivel gyakran furcsán néznek ránk azért, mert mi határon túlról jöttünk, és hogy hogy tudunk magyarul, meg ilyesmi...”*

„Nagyrégiók”⁵

Azokban az országokban beszélhetünk „nagyrégióról”, ahol a magyarság aránya meghaladja az öt százalékot, illetve lélekszáma meghaladja a 100.000 ezer főt. Ezekben a térségekben kulturálisan, gazdaságilag valamint politikailag releváns csoportnak számít a magyar népesség. Ez meghatározza és befolyásolja környezetüket. A „nagyrégiók”-ban élők életviszonya befolyásolja leginkább a határon túli magyarokkal kapcsolatos magyarországi közvélekedést. A „nagyrégiók”-ban élők számára rendkívül fontos viszonyítási pont Magyarország, ezen belül is legfontosabb a gazdasági potenciál: tanulási lehetőség és jobb életszínvonal húzza őket az Anyaországba. Ez a – gazdasági helyzetből – eredeztethető eltérő hozzáállás érzékelhető a felvidéki illetve a kárpátaljai fiatalok viszonyulásában is.

Erőteljes befolyásoló tényező annak a folyamatnak az érzékelése is, amely a magyarság csökkenését jelenti, amelyet viszont többnyire passzív módon vesznek tudomásul. Ez alól a passzivitás alól egy kivétel említhető meg: a magyar nyelv örökítésének kiemelt fontossága, erről ugyanis minden nagyrégióban hasonlóképpen vé-

⁵ Nagyrégiók: Erdély (Székelyföld, Partium, Bánát) (Románia) Vajdaság (Szerbia) Kárpátalja (Ukrajna) Felvidék (Szlovákia).

lekednek. A kétnyelvűsége a (leendő) gyermekeik esetében nagyobb hangsúlyt fektetnének, mint azt saját esetükben szüleik tették. Ezt az egyik – vajdasági – fiatal így fogalmazta meg: *„...nem fogjuk azt mondani neki, hogy ne tanulja meg a szerbet, mert az nem magyar, de mi is tudjuk, hogy milyen az, hogyha nem ismeri mind a két nyelvet.”* Ez alól a Székelyföldön, tömbben élő fiatalok kivételt jelentenek, számukra a román kultúrához, nyelvhez való viszony meglehetősen ambivalens. A vélemények abban azonban megegyeznek, hogy a gyermekeiket, amennyiben erre lehetőség van, az általános iskolában, illetve az óvodában magyarul kívánják oktatni, ebben a burgenlandi fiatalok kivételével – függetlenül attól, hogy ki melyik országban él – egyetértenek a magyar fiatalok. Ez a vélekedés legpontosabban Kárpátalján fogalmazódott meg, ahol az egyik fiatal így fogalmazott *„Magyarba, mert az ukrán iskolába minden ukrán és én akarnám, hogy a gyerekek szeresse és tudja a magyart.”* A félelem, hogy a többségi nemzethez tartozóvá válnak, ott van a gondolkodásukban. A vizsgálatban résztvevők körében egybehangzó volt a vélemény, hogy a nyelvhasználat a többségi nemzethez tartozók előítéletes megnyilvánulásainak az egyik legfőbb kiváltója, a magyar nyelvhasználatból eredő konfliktus és hátrány lehet az alapja annak, ha egyes régiókban nem vállalják fel a nyelvet, illetve az azon keresztül történő mindennapi kommunikációt.⁶ Ezt a jelenséget több régióban is említették, és nemcsak ott, ahol a magyarság csak szórványban él. A nyelvhasználat körüli konfliktus mögött több csoportban valamilyen az aktuális politikai diskurzusban fellelhető üzeneteket vélték felfedezni a fiatalok⁷. A kárpátaljai fiatalok egyik fókuszcsoportjában így fogalmazódott meg ez a helyzet: *„Ha pedig azt mondom, hogy magyar vagyok, és ezt magyarul is mondom, akkor egy sokkal nehezebb utat kell végigjárnom!”* Talán ezért is erősödik – elsősorban a szórványban élők körében – a vegyesházasságok elfogadása, ugyanakkor a tömbben élők között ennek negatív következményei kézzel foghatók: a vegyes-házasságokban születettek nyitottabbak az asszimilációra. A többségi nemzethez való viszonyban – amint ezt a kistérségben élők között is tapasztaltuk – fontos szempont, hogy a többség hogy viszonyul magyarságukhoz, az együttéléshez. Vajdaságban a többségi nemzettel való első találkozásokat sok esetben a konfrontáció, esetleg a nyílt agresszió határozza meg, amelyet egyikük így fogalmazott meg: *„Óvodában én voltam az egyetlen magyar, mert az*

⁶ Erre történt említés minden nagyrégióban, kivételt Székelyföld képez, illetve Dél- Baranyában és Muravidéken is.

⁷ Ez a probléma a kettős állampolgárság mentén kialakult helyzet kapcsán merült fel, elsősorban Felvidéken, de kevésbé élesen megfogalmazva, Kárpátalján is.

én falumban nagyon kevés a magyar. Ha megszólaltam magyarul mindig vertek. Szó szerint kiverték belőlem, hogy magyar vagyok.” Más a viszony a régóta Vajdaságban élő szerbekkel és a szerbiai szerbekkel, és más a viszony a menekültekkel. Vajdasági probléma a szerb betelepülők viszonya az őshonosnak számító magyarokhoz, amelyet egyikük így interpretált: „...akik itt laknak régebb óta, azok már összeszoktak a magyarokkal, azok úgy megtűrik... Van aki, ... nekem van olyan szerb kollégám, aki magyarul beszél”. Emellett a kulturáltság dimenziója erősen meghatározza a viszonyt, erre a helyzetre több helyszínen is kitértek a megkérdezettek. „Nekem például volt egy olyan élményem, hogy elmentem egy szórakozóhelyre és egy lány azt mondta nekem, hogy hülye bozgor⁸”. Ez az idézet jól mutatja, hogy az Erdélyben, szórványban élők számára a szülőföldhöz való viszony és a társadalmi környezet kulturáltsága jelentősen összefügg egymással. Talán ezért is érezhető a szórványban folyamatos nyomás az asszimilációra. Ebből is származtatható az összetartozástudat, egymás megértése, erős közösség iránti igény. Ezt az önazonosságtudatot a közös sors köti össze: a magyarságot „meg kell élni”, fel kell vállalni, tenni kell érte valamit, az ugyanis nem automatizmus. Egyik fiatal ezt így fogalmazta meg: „Mi kisebbséghez tartozunk, ezért nekünk ez nem automatikus, hogy mi magyarok vagyunk.”⁹ Éppen ezért folyamatosan keresik a magyar kultúrával való kapcsolattartás lehetőségeit. „Itt nálunk ezt gyakorlatilag külön keresni kell, hogy magyar néptáncot tanulj ne pedig szerbet. Vagy, vagy például itt Kanizsán is szerintem előbb tudunk elmenni moziba egy magyar filmet megnézni, csak mikor vannak a magyar hetek.”(sic!)¹⁰ Magyaroknak lenni (különösen a szórványban) akaratot, bátorságot és önbizalmat igényel, és ez adja meg az értékét is, akik nem merik vállalni a magyarságukat, sok esetben a helyi magyarság és a többség szemében is nevetség tárgyaivá válnak. „Ha nincs akarat, akkor könnyen beolvad. ... Meg önbizalom is. Bármiben, amiben különbözik a többitől. Akármiben különbözni, nehéz. És önbizalom kell ahhoz, hogy merjél különbözni.”¹¹ Mindenből persze levonható az a következtetés, hogy a szórványban élők helyzete leginkább a többi kistérségben élő magyarokéhoz hasonlítható.

Nagyon érdekes viszony bontakozik ki a válaszok alapján a székelyföldi és a belső-erdélyi magyar fiatalok viszonylatában. A Székelyföldön élők általában véve „intenzí-

⁸ Hazátlan, románul.

⁹ Erdély.

¹⁰ Vajdaság.

¹¹ Kárpátalja.

vebben” élik/élhetik meg magyarságukat szemben a belső-erdélyi fiatalokkal, ezért (is) érzékelhető egyfajta székely-magyar ellentét. „A magyar, az nem csak székely, így röviden összefoglalva¹² „... [a székelyek] túlságosan magyarok. Vagyis nem, hogy túlságosan, de azért... kicsit túlzásba viszik. Van, mikor kicsit túlzásba viszik.”¹³ A fenti idézetek is jól ábrázolják, hogy a hátáron túl élő, magukat magyarnak való fiatalok számára számos olyan probléma vetül fel, amely a az anyanemzet tagjai számára nem releváns, sőt – ismerethiány okán – nem is teljesen dekódolható.

Állampolgárság – kettős állampolgárság

„Kisrégiók”

A fókuszcsoportos felvétel során megkérdeztük a kutatásban résztvevőket, hogy mi jut eszükbe arról a fogalomról, hogy állampolgár, mivel kutatásunk időszakában¹⁴ indult el a kettős állampolgárság megszerzésének intenzív időszaka.

A kisrégiókban élők számára, ez alapvetően nem volt értelmezhető, jogokhoz, (többségi) állampolgársághoz kötötték a fogalmat, de egyben hangsúlyozták, hogy nem köthető nemzeti hovatartozáshoz: „Azzal összefüggően osztrák állampolgár, hogy beszél osztrákul. Hogy osztrák focicsapatot, ha nem játszanak jól, akkor is segítesz, szurkolsz nekik ez pontosan olyan, hogy osztráknak érzed magad és bárhol vagy a világon... .”

A kettős állampolgárságról jellemzően nem tudtak véleményt nyilvánítani. Racionálisan gondolkodó fiatalelként elsősorban a kettős állampolgárság gazdasági és praktikus hasznát hangsúlyozták. A horvátországi fiatalok számára – mivel országuk még nem tagja az Európai Uniónak – utazási és munkavállalási előnyt is jelent. Ugyanakkor Muravidéken és Dél-Baranyában is hangsúlyozták, hogy elsősorban „csak egy papír”, amely elválk az identitástól, formális megerősítése annak, hogy magyar valaki. „Hát szerintem ez az állampolgárság egy hülyeség, úgy ahogy van! Mert ha valaki valamilyen nemzetiség... úgy érzi, hogy valamilyen nemzethez tartozik, az ahhoz tartozik.”¹⁵

¹² Kolozsvár.

¹³ Máramaros.

¹⁴ 2011. tavasz.

¹⁵ Muravidék.

„Nagyrégiók”

A nagyrégiókban élő fiatalok számára sem volt egyszerűen megfogalmazható a válasz az állampolgárságot firtató kérdésünkre. A többségi állampolgárságot, mint kötelességet, a magyart mint lehetőséget, az identitás megmutatásának lehetőségét értelmezték. Ugyanakkor a jogok és kötelezettségek megfogalmazásánál azt hangsúlyozták, hogy ez egyfajta szerződéses viszony, formáság, ami korlátozza az ember életét, az emberi szabadságot. *„Na, most az ukrán állampolgárságom, az úgy rám ragadt úgymond, mert én ide születtem, úgyhogy avval együtt kell élnem. Be kell tartanom a törvényeket, adóznom kell, stb., stb. Viszont a magyar állampolgársághoz meg úgy állok hozzá, hogy az egy, számomra egy ilyen státusz.”¹⁶ „... én is polgári jogokat írtam, és persze abból a kötelezettségeket is. Gondolom kötelezettségeink is vannak annak az országnak, aminek állampolgárai vagyunk.”¹⁷*

A kettős állampolgársággal kapcsolatosan az instrumentális és érzelmi viszonyulás a meghatározó, ugyanakkor egyfajta elégtétel is, mert 2004-ben az anyaországban elutasították ennek a lehetőségét.¹⁸ Úgy vélik, hogy a magyarországi magyarok egy része nem tekinti teljes jogú magyarnak a határon túli magyarokat. *„Mert volt már erről népszavazás és a nép megmondta a véleményét erről. De nagyon nem mentek ki szavazni. Ez elég ciki... az állampolgárságról csak ennyit.”¹⁹* Alapvetően úgy gondolják, hogy kevés konkrét információval rendelkeznek.

Az állampolgársággal összefüggő racionális hozzáállás két aspektusból is megjelent. Egyrészt Vajdaságban és Kárpátalján élő fiatalok körében, ahol ez a munkavállalás és az utazás területén megszerezhető szabadságot jelenti. Kárpátalján és Felvidéken viszont a fiatalok az állampolgárság hátrányait hangsúlyozták, mivel országuk nem ismeri el a kettős állampolgárságot, ezért félnék azt kiváltani az esetleges következmények miatt. Erdélyben szintén kimutatható volt egyfajta félelem a lehetséges retorziók miatt, különösen az állami alkalmazottak körében. Néhány jellemző vélemény: *„Számomra inkább egy ilyen lelki dolgot jelent. Hogy akkor igen, magyar állampolgár vagyok, tényleg vallhatom magam magyarnak, anélkül, hogy megdobálnának valamivel (...).”²⁰ „Nálunk nem az a paszport fogja meghatározni, hogy hú, magyar vagy.*

¹⁶ Kárpátalja.

¹⁷ Erdély – Kolozsvár.

¹⁸ Valójában a szavazók többsége a kettős állampolgárság mellett szavazott, de nem volt elégséges a szavazatok aránya.

¹⁹ Erdély – Székelyföld.

²⁰ Erdély – Székelyföld.

*Így is bennünk van.*²¹ „Hát engem kicsit hidegen hagyott, mert tehát én attól nem leszek magyarabb”²² „Visszkapjuk a lehetőséget, hogy magyar állampolgárok legyünk, mert ezzel most gyakorlatilag kinyílik a világ”²³ „Valami jelzés ez. Az, hogy nem feledkeztek el rólunk”²⁴.

A magyar állampolgársághoz kapcsolódó választójoghoz való viszony megosztó és megosztó is egyben, nem tudnak semmi konkrétat, ezért inkább érzelmi alapon közelítenek a témához: „Attól, hogy nekünk van egy papírunk egy állampolgárságról, az még nem hiszem, hogy van jogunk abba beleszólni, hogy hogyan igazgatnak”²⁵. „A jogokhoz kötelesség is tartozik, én ott fogok szavazni, ahol adózok.”²⁶ „Ezzel végre beleszólhatunk a magyarok (sic!) életébe.”²⁷

Nyelvhasználat a világhálón – a közösség teremtés új dimenziói?

Régióktól függetlenül a világháló multikulturális közeg, ahol a nyelvhasználat nem feltétlenül az identitástudat függvénye. Az internet „világnyelve” az angol, a legtöbb információ mind a mai napig elsősorban ezen a nyelven érhető el. Az, hogy ezen túlmenően, hogyan specifikálódik a világhálón való tájékozódás már több egymással összefüggő tényező függvénye: szocializáció, általános kulturáltság, szórvány vagy tömbben való elhelyezkedés, stb. A multikulturalitás ugyanakkor lehetőség, amely révén áthidalódhatnak a nemzetiségi ellentétek, amelyek új, határokon átnyúló közösségek létrejöttét segíthetik elő, akár kisebb, akár nagyobb közösségben élnek a magyar fiatalok. Különösen igaz ez annak fényében, hogy a határon túl élő magyar fiatalok körében is meghatározó a világháló használata.

„Kisrégiók”

A „kisrégiókban” a vegyes, azaz a többnyelvű, sőt kevertnyelvű világháló nyelvhasználat jellemző. A fiatalok szituációfüggően használják a többségi nemzet nyelvét, az anyanyelvüket, valamint a világháló alapnyelvét az angolt.

Őrvidéken hangsúlyozták a fiatalok, hogy általában nem hátrány több nyelv ismerete, de a fiatalok alapvetően osztráknak határozzák meg magukat. Ezért egyértelműen

²¹ Erdély – Kolozsvár.

²² Felvidék.

²³ Kárpátalja.

²⁴ Vajdaság.

²⁵ Erdély – Kolozsvár.

²⁶ Erdély – Kolozsvár.

²⁷ Erdély – Székelyföld.

németül, valamint más idegen nyelven, főleg angolul használják a világhálót. *”Én utálom, de ha kell, akkor elsősorban németül, amit úgy nem találok, akkor azt angolul, magyarul? Szinte soha, nem tudok annyira. Pedig itt végeztem a magyar gimibe (nevet).”*²⁸ *„Nekem elsősorban osztrák barátaim vannak, így ez nem kérdés.”*²⁹ Ausztriával szemben Muravidéken Szlovénia vegyes (magyar, szlovén, horvát, német) nyelvhasználat érvényesül: *Hát, én vegyesen használom. Attól függ, hogy mit keresek. Magyarul, szlovénul, németül vagy angolul.”*³⁰ *„Vegyesen használom, attól függ..... nyilvános üzeneteket, idézeteket is vegyesen teszek fel.”*³¹ Dél-Baranyában is vegyes nyelvhasználatról beszélhetünk. A nyelvhasználat alapvetően a felhasználási tevékenységtől függ, de a horvát nyelv ismerete nélkül nem lehet/vagy nagyon nehézkes az interneten való tájékozódás: *”Attól függ, hogy kivel, posztolni inkább horvátul.”*³²

„Nagyrégiók”

A „Nagyrégiókban” az internet és a közösségi oldalak használata leginkább annak függvénye, hogy szórványban vagy tömbben élnek a magyar fiatalok. Meghatározó továbbá az élethelyzet, tehát hogy valaki tanul vagy már dolgozik, azaz az internet mely funkciójára van nagyobb szüksége. Az internetes nyelvhasználat attól is függ, hogy a fiatalok magyar nemzetiségi vagy a többségi társadalom nyelvét használó iskolába járnak/jártak-e. A szocializáció egyébként is alapvető lenyomatot hagy a fiatalok általános, de specifikusan internetes nyelvhasználatára is. Nemcsak az iskolai szocializáció hatása érhető tetten, de legalább ennyire kiemelendő a másodlagos, kortárscsoportokban végbemenő szocializáció is. A webes felületek nyelvhasználatát ugyanis befolyásolja a baráti kör nemzetisége. A magyar barátokkal rendelkező fiatalok magyarul társalognak a közösségi oldalakon, míg a többségi nemzethez tartozó baráti körrel bírók automatikusan állnak át a többségi nemzet nyelvére az interneten is. Vajdaságban elsődlegesen magyarul használják a fiatalok az internetet, ugyanakkor a nyelvhasználat funkciófüggő: *„Általában vegyesen használom. Attól függ, hogy mit akarok. Magyarul vagy angolul, esetleg szerbül”.*

²⁸ Felsőőr – Ausztria.

²⁹ Felsőőr – Ausztria.

³⁰ Eszék – Muravidék (Szlovénia).

³¹ Eszék.

³² Eszék – Horvátország.

Felvidéken nem a magyar nyelvű internethasználat a meghatározó. Többnyire funkcionális a nyelvhasználat, amely feladattól függően angol, szlovák illetve magyar nyelvű egyaránt lehet: *„Én például a Skype-ot rengeteget használom, de a Skype-on is a konferenciahívást. Azért mert a jó minőségű hangátvitel. Teszem fel, ha egy adott dolgot meg akarok csinálni... weboldal, vagy akár egy programozás, vagy egy script-írás, vagy lehet az játék, bármi, amihez több ember kapcsolódik, (...) hát, azon a nyelven, ahogy a legtöbben tudnak, az ismerőseim közül legtöbbször szlovákul.”* Kárpátalján az internet használata a felvétel időszakában még csak terjedőben volt, a 2000-es évek elejének magyar viszonyait tükrözte vissza. Alapvetően közösségi tereken, főleg iskolákban, munkahelyeken érték el az internetet: *”Fő a magyar, de ha itteni dolgok érdekelnek, akkor ukránul. Akkor rákeresek”.*³³

Az eddigi elemzések alapján nem meglepő, hogy Erdélyben az internetes nyelvhasználat is annak függvényében változik, hogy szórványban vagy tömbben élnek a magyar fiatalok. A tömbben élők elsősorban magyarul illetve angolul, míg a szórványban élők a román is a használják az interneten történő kommunikációra: *”Hát kiválasztom, hogy mit töltsék le és az határozza meg, milyen nyelven például van a... vannak ilyen különböző tudományos sorozatok, angolul, magyarul, románul.”*³⁴ *Minden fent van az interneten, rá húsz percre fel van rakva és... Azt olvasol, amit akarsz, románul is, ha már....*³⁵ *„Tegnap például svédül néztem meg egy filmet és angol felirattal. ...de magyar felirat nem volt rajt...”*³⁶ *”Hát, a két különböző nemzetiség... hát, hogy ha valaki itt a (xxx) mondja, az egyértelmű, hogy magyar-románt jelent... ...vagy magyar-kínait jelent... Például. Van két kínai... Meg két lett... Ja tényleg, két lett. De őket bírjuk... A lényeg az, hogy... Na jó, de a többséget kell nézni... ha most kilencvenkilenc százalékban így van, most senki sem az egy százalékra gondol...”*³⁷ *”Nekem a barátaim magyarok, miért használnám más nyelven?”*³⁸ *”Azért nem feltétlenül, mert az gondolom, hogy ha valamit jobban meg akarunk érteni, azt akkor azon a nyelven értjük meg, amit a legjobban tudunk. Mondjuk, lehet, hogy egy idő után... Igen, de ha eljutunk arra a szintre angolul is, nem pontosan arra a szintre, de megközelítőleg arra a szintre, akkor...”* Például én nem néznék angolul filmeket, ha a jövőben nem akar-

³³ Munkács.

³⁴ Kolozsvár.

³⁵ Kolozsvár.

³⁶ Nagyvárad.

³⁷ Nagyvárad.

³⁸ Székelyföld – Sepsiszentgyörgy.

*nek belőle vizsgázni. Tehát magyarul nézném.*³⁹ *Én nekem nincs is Facebookom...*⁴⁰ *„Nekem van, a kollegáimmal főleg románul, én vagyok csak ott magyar, a barátaimmal, hát a (anya)nyelvük szerint.*⁴¹

A nyelvhasználattal kapcsolatos legfontosabb megállapítások

Örvidék:

- A többség osztráknak tartja magát, korlátozott magyar érzettel;
- A magyar nyelv inkább, mint idegen nyelv jelenik meg;
- Nem jellemző a magyar nyelvű internet használat.

Felvidék

- Az elvándorlás alapélménye a magyar fiataloknak.
- Az internetre úgy tekintenek, mint a magyar nyelvű kultúra fenntartásának egyik lehetséges módja;
- A kétnyelvűségben a kulturális szempontok mellett a gazdasági előnyöket is kiemelik.
- A kettős állampolgárságot erősen átpolitizáltnak tartják.

Kárpátalja

- Kettős előítéletességet élnek meg: egyrészt az ukránok másrészt magyarországi magyarok részéről.
- Helyi magyar közösséget összetartóbbnak és büszkébbnek érzik, mint a magyarországiakat;
- Magyarságukat egy szép és nehéz adottságnak tartják;
- Nyitottabbak az asszimilációra;
- A nyelvtudást tekintik legnagyobb előnyüknek;
- A nyelvi kompetencia fontos, alapvető a nyelvtudásuk átörökítése.

Erdély

- Általában véve nehezebbnek tartják a helyzetüket a többségiekhez képest;
- A szórványban a román nyelv használata nem jelent problémát;

³⁹ Kolozsvár.

⁴⁰ Máramaros.

⁴¹ Máramaros.

- Ha egy fiatal jól beszél románul, akkor a magyar nyelv ismerete értéként jelenik meg;
- A többségi társadalomhoz fűződő viszony nem konfliktusmentes, a tömbben minimális az érintkezés;
- A szórványban a románokkal való együttélés kevésbé problematikus;
- Vegyes házasság esetén a gyereket kétnyelvűnek kell nevelni;
- Vegyes házasság a szórványban sokkal természetesebb;
- A külföldi rövid/középtávú munkavállalásra való nyitottság.

Vajdaság

- Az internet még nem meghatározó a kisebb településeken;
- Az interneten lehet magyarul is kapcsolatot tartani, és így kevésbé kell félni; a digitális térben jobban részesei lehetnek a magyar kultúrának;
- Magyaroknak lenni fenyegetettség érzéssel párosul, amely párosul a magyarok ellen irányuló fizikai agresszió jelenlétével;
- Konfliktus személyközi szinten és nem intézményi szinten van jelen;
- A kettős állampolgárság megítélése egyöntetűen pozitív.

Dél-Baranya

- Magyaroknak mondják magukat, magyar nevelésben részesültek;
- Horvátul viszont jól kell tudni, nem elég a magyar az érvényesüléshez;
- Aki magyarul szeretne tanulni, az elmegy Magyarországra.

Muravidék:

- A magyarság tudatos választás eredménye;
- Az internet olyan alap, amellyel fent tudja tartani a kapcsolatot a magyar nyelvvel;
- Fontos a harmadik, negyedik nyelv ismerete.

Irodalom

Kiss Tamás – Barna Gergő (szerk.) (2011): *Erdélyi magyar fiatalok* NKI- Kriterion, Kolozsvár.
Gyurgyik László (2004): *Asszimilációs folyamatok a szlovákiai magyarság körében* Kalligram, Pozsony.

Kiss Tamás (2010): *Adminisztratív tekintet* NKI- Kriterion Kolozsvár.

Síklaki István (2006): *Vélemények mélyén* Kossuth Könyvkiadó, Budapest.

Szabó Andrea – Bauer Béla – Laki László – Nemeskéri István (szerk.) (2002): *MOZAIK2001 Gyorsjelentés*. Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Budapest.

Vicsek Lilla (2004): *Fókuszcsoport* Osiris, Budapest.

ARNOLD PETRA: ELEMZÉSI KERETEK

A fókuszcsoporthok elemzése során az esszencialista megközelítést⁴² alkalmaztuk (Vicsek, 2000), vagyis azt feltételeztük, hogy a csoportrésztvevőknek van egy stabil, lényegi belső attitűdjük, amely különböző (pl. interakciós) tényezők hatására torzulva nyilvánul meg). Ennek megfelelően fontosnak tartjuk az alapvető szituációs tényezők vizsgálatát is a tematikus elemzésen túlmenően.

A szituációs tényezők elemzése

A szituációs tényezők közül az interakciós tényezőket, illetve a csoportösszetételt érdemes figyelembe venni. A moderátor, a környezet, illetve az időtényező vizsgálatával jelen esetben nem foglalkozunk, tekintettel arra, hogy a moderátori feladatot az NCSSZI – fókuszcsoporth módszertanában, illetve a témában is jártas – munkatársai látták el, így ez nem befolyásolja jelentősen a csoportbeszélgetések menetét. A környezet, illetve az időtényező esetében pedig törekedtünk a homogenitásra, vagyis az összes csoportot délelőtti, délutáni órákra szerveztük, s figyeltünk arra, hogy nyugodt, csendes körülmények között történjenek a beszélgetések. Csak abban az esetben térünk ki a környezetre és az időtényezőre, ha valamilyen oknál fogva nem a fentebb leírt körülmények között zajlott a munka.

⁴² Az anti-esszencialisták, vagyis a konstruktivista-hívők szerint a vélemények másként konstruálódnak a különféle kontextusokban, amelyek mögött nem létezik egy belső, stabil, esszenciálisan kontextus-mentes vélemény. A konstruktivisták szerint az attitűdök gyakran érvelés során alakulnak ki, és nem arról van szó, hogy létezik egy stabil belső vélemény, amely módosul a különböző helyzetekben.

**2. táblázat:
Csoport-interakció**

I. Interakciós tényezők	Definíció
Társas befolyás	Változik-e a csoport során a vélemény
Kisebbség-többségi vélemény	Megjelenik-e kisebbség-többségi vélemény; Felszólalás sorrendje ezt meghatározza-e
Konfliktusok a csoportban	
„Jó színben tünteti fel magát” jelenség	Társadalmilag elvárt választ adja
Léggör, hangulat	Bizalomteli, oldott vs. feszült, elutasító
Motiváltság	Téma kelti fel az érdeklődését vagy az ajándék miatt van ott; társas lazulás megfigyelhető-e
Hallgatólagos konszenzus	A résztvevők nem igen beszélnek azokról, amelyeket magától értetődőnek tartanak, vagyis van egy hallgatólagos konszenzus arra vonatkozóan, hogy csak azokról a témákról beszélnek részletesen, amelyek megfelelően értékes és sokatmondó, amiről érdemes beszélni.
Kamera, diktafon (megfigyelő személy, ha bent ül)	Észrevehetően befolyásolja-e, zavarja-e a résztvevőket
II. Csoportösszetétel	
Szocio-demográfiai jellemzők	Kor, nem, település (szórvány, nem szórvány), dolgozik/tanul, iskolai végzettség, családos/nem családos
Ismerős a csoportban	Ismerik-e egymást a csoportban
Magyar nyelv	Hányan vannak a csoportban, akik nem beszélnek jól a magyart, nem minden kérdést értenek
III. Idő, környezet	
Délelőtti, délutáni órák	Akkor térjünk ki, ha túl korán vagy túl későn történt a csoport
Környezet	Akkor térjünk ki, ha nem csendes, nyugodt körülmények között történt a csoport

Tematikus elemzés

Vertikális-horizontális dimenziók kombinált alkalmazásával elemeztük a csoportokat, a mintázódásokat pedig induktív kategóriaalkotás (Mayring 2000) – amikor is a szöveg tanulmányozása alapján hozunk létre kategóriákat – segítségével kerestük. Az elemzés menete az alábbi lépésekben történt.

1. A guide főbb kérdései mentén, csoportonként mátrixba rendeztük a szövegrészeket. (Lásd alább témakörök fejezet) Azokat a kérdésköröket vettük figyelembe, amelyek hangsúlyosan jelentek meg a beszélgetések során. (Vertikális elemzés.)
2. A mátrix elkészítését követően az egyes főbb kérdéskörök mentén régiós bontásban induktív módon kategóriákat hoztunk létre, és a mintázódásokra, illetve a nagyobb eltérésekre fókuszáltunk. Mindegyik régión belül a főbb mintázódásokat kiemeltük, hasonlóságokra, különbségekre világítottunk rá. (Horizontális elemzés régiós bontásban.)
3. Kis régió – nagy régió összehasonlítás az egyes régiók elemzése során kapott mintázódások alapján. Kisrégió-nagyrégiós szinten a főbb mintázódásokat kiemeltük és a hasonlóságokra, valamint a különbségekre világítottunk rá (Horizontális elemzés kisrégió – nagyrégió bontásban)

Témakörök

- Mi jut eszedbe: haza
- Mi jut eszedbe: magyar
- Mi jut eszedbe: állampolgár

Magyarnak lenni

- Mikor érzeted először, hogy magyar vagy?
- Mi kell ahhoz, hogy valaki magyar legyen?
- Miben más itt magyarnak lenni, mint Magyarországon?
- Miben más itt magyarnak lenni, mint ukránnak/románnak/szlováknak?

Generációk közötti változás

- Szüleid gyerekkorában, miben volt más magyarnak lenni?
- Magyarnak neveltek a szüleid?
- Magyarnak neveled majd a gyerekeidet?

Asszimiláció

- Miért jó itt élni a magyaroknak?
- Miért nem jó itt élni a magyaroknak?

- Ezen hogyan lehet változtatni (ki, mit tehet)?
- 50 év múlva élnek itt magyarok (miért igen vagy nem)?
- Mi miatt költöznél el innen?
- Hova költöznél?

Nyelvhasználat

- Melyik fontosabb: a magyar vagy az államnyelv? Miért?
- A magyar nyelv milyen előnyöket jelent?
- A magyar nyelv milyen hátrányokat jelent?
- Milyen nyelven olvasol?
- Milyen nyelven írsz?
- Milyen nyelven használod a közösségi oldalakat?
- Milyen nyelven beszélgetsz a szüleiddel?
- Milyen nyelven beszélgetsz a barátaiddal?
- Kinek drukkolsz egy magyar–szerb/román... meccsen?

Párválasztás

- Vegyes házasság előnyei
- Vegyes házasság hátrányai
- Mit értesz vegyes házasság alatt?
- Miért kötnél vegyes házasságot?
- Miért nem kötnél vegyes házasságot?

Állampolgárság

- Mit jelent számodra a kettős állampolgárság?
- Kettős állampolgárság előnyei
- Kettős állampolgárság hátrányai
- Miért élsz a lehetőséggel?
- Miért nem élsz a lehetőséggel?
- Miért fontos, hogy választójoggal járjon?
- Miért nem fontos, hogy választójoggal járjon?
- Melyik választás a fontosabb, a magyarországi vagy az adott országbeli? Miért?

Egyéb

- Ami felmerült és fontos, de egyik sorba sem illett bele.

Irodalom

Mayring, P (2000): Qualitative content analysis. Forum: *Qualitative Social Research*, 1 (2). Letöltés ideje: 2010. június 22. <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/1089/2386>

Vicsek Lilla (2006): *Fókuszcsoport*. Osiris Kiadó, Budapest.

III. ORSZÁGONKÉNTI ELEMZÉSEK

ARNOLD PETRA: BURGENLAND – AUSZTRIA

Jelen tanulmány korábbi „Elemzési keretek” fejezetében bemutatjuk azokat a szempontokat, amelyeket figyelembe vettünk a fókuszcsoporthoz elemzése során. Az alábbiakban ezen szempontok – először a szituációs, majd a tematikus tényezők – mentén mutatjuk be a Burgenlandban készült fókuszcsoporthoz kutatás eredményeit.

Szituációs tényezők

Ausztriában összesen két csoportot tartottunk. A 3. sz. táblázatban összefoglaltuk a két csoportra jellemző szituációs tényezőket.

**3. táblázat:
Szituációs tényezők az osztrák fókuszcsoporthoz beszélgetésekben**

	Ausztria I. csoport	Ausztria II. csoport
Résztvevők száma	8 fő	6 fő
Beszélgetés hossza	66 perc	52 perc
I. Interakciós tényezők		
Társas befolyás	Nem volt megfigyelhető.	Nem volt megfigyelhető.
Kisebbségi-többségi vélemény	Jellemzően egy-egy álláspont szegült szembe, többségi-kisebbségi vélemény nem volt tapasztalható.	Nem volt megfigyelhető.
Konfliktusok a csoportban	Kisebb konfliktus adódott a "magyar vs. osztrák vagy" kérdésnél.	Nem volt megfigyelhető.
„Jó színben tünteti fel magát” jelenség	Érzékelhető volt.	Érzékelhető volt.
Légkör, hangulat	Feszült, végére oldottá vált.	Feszült, a végére kicsit lett oldottabb.
Motiváltság	Motiváltak voltak.	Nem voltak túl motiváltak.
Hallgatólagos konszenzus	Nem volt megfigyelhető.	Nem volt megfigyelhető.
Kamera, diktafon (megfigyelő személy, ha bent ül)	Nem volt zavaró tényező.	Nem volt zavaró tényező.

II. Csoportösszetétel		
Szocio-demográfiai jellemzők	6 lány, 2 fiú; 5 gimnazista, 1 egyetemista, 2 dolgozik	1 lány, 5 fiú; 3 gimnazista, 1 egyetemista, 2 dolgozik
Ismerős a csoportban	Ismerik egymást.	Ismerik egymást.
Magyar nyelv	2-en beszélnek anyanyelvi szinten, 3-an jól beszélnek, nem anyanyelvi szinten, 3-an nem értettek mindent.	Nagyon rosszul beszéltek magyarul, ketten voltak, akik jól beszéltek, de nem szépirodalmi nyelven.
III. Idő, környezet		
Délelőtti, délutáni órák	Délután, 16-kor	Délután, 18-kor
Környezet	Megfelelő volt.	Megfelelő volt.

A táblázatban feltüntetett tényezők közül két olyan lényeges elemet érdemes kiemelni, amelyek meghatározóak a nemzeti identitás vizsgálatánál:

- I. Mindkét beszélgetés során azt tapasztaltuk, hogy a résztvevők jelentős része nem beszél a magyar nyelvet anyanyelvi szinten, vagyis nem beszél a szépirodalmi magyar nyelvet. Ennek következtében némi feszültség keletkezett mindkét csoportban, ugyanis nem teljesen értették (előfordult, hogy egyáltalán nem értették) a résztvevők, mit mond, mit kérdez a moderátor, illetve a résztvevők nem tudták kifejezni magukat. Továbbá több esetben a moderátor sem értette, mit mondanak a fókuszcsoporton részt vevő fiatalok. A kommunikáció tehát jelentős mértékben akadozott, ami részben motivátlanságot eredményezett a csoportban, részben feszültséget generált. S mint ahogy a tematikus elemzésnél is látjuk majd, nagyon keveset tudtak hozzászólni az egyes témákhoz a fentebb említett nyelvi korlátok miatt, így egy idő után kifulladt a beszélgetés, nem lehetett a résztvevőkből többet „kiszedni”, ezért azután a beszélgetések során a moderátor nem is érintett minden témát. Mindezt megerősíti a beszélgetések hossza is, ami az egyik esetben 66, a másikban 52 perc volt. A magyar nyelv tehát a fókuszcsoporton részt vevők számára jellemzően idegen nyelvként és nem anyanyelvként volt jelen. Amennyiben Jean Piaget svájci pszichológus elméletéből (Csepeli 2002) indulunk ki, mely szerint a nemzeti szocializáció egyik szakasza 8-9 éves korra tehető, amikor a kognitív elemek tudatosulnak, mint például⁴³ az anyanyelv vagy a nemzetiség⁴³, akkor

⁴³ A másik két szakasz: a 6–7 éves a szűkebb környezetét, lakhelyét és családját ismeri; a 10–11 éves a haza és a nemzet fogalmát is megérti.

felvetődik, hogy Burgenlandban a magyar nemzeti identitás válságáról lehet beszélni, ugyanis a résztvevő fiatalok jelentős része gyermekkorában nem – és később sem – sajátította el anyanyelvi szinten a magyar nyelvet.

- II. A beszélgetés során érzékelhető volt a „Jó színben tünteti fel magát” jelenség, vagy más szóval a „magyar színben” tünteti fel magát jelenség: úgy észleltük mindkét csoportban, mintha „magyar köntösbe” bújtatva beszélnének, mert mi, magyar kutatók, elvárjuk tőlük, hogy magyarok legyenek. Ez jellemzően a beszélgetéseken tapasztalt többszörös ellentmondásokból derült ki. A tematikus elemzésnél erre majd kicsit részletesebben is kitérünk.

Tematikus tényezők a burgenlandi csoportokban

Haza, állampolgár asszociációs mező

A fókuszcsoporthoz tartozó beszélgetés során megkérdeztük a résztvevőktől, mi jut eszükbe a haza, a magyar, illetve az állampolgár szavakról. A *haza* kifejezés kapcsán a résztvevők majdnem mindegyike kizárólag a helyi térségre, arra a mikro-közegre asszociált, amelyben élnek, tanulnak, dolgoznak, azaz Burgenlandra és Bécsre.

Nekem is itt Felsőőr a hazám. Szerintem mindig itt volt és mindig itt is lesz, ahol a családom is lakik.

Nekem a hazám is itt Alsóőr, mert ez az otthonom, onnan származom, de élttem is Budapesten, és ott jártam az óvodába. És nem, nem tartom hazámnak, de ott is voltam már.

Az *állampolgárság* asszociációs mezeje esetében elsődlegesen a jogokat és kötelességeket kapcsolják e fogalomhoz. Néhányan úgy gondolják, hogy az állampolgárságnak gazdasági haszna van, illetve a térség határozza meg, hogy ki milyen állampolgárságú, mindazonáltal „szívében maradhat magyar”. Volt, aki szerint egyértelműen az állampolgárság határozza meg a nemzeti identitást:

Ha egy osztrák elmegy Magyarországra és ott dolgozik, ott él és felveszi a magyar állampolgárságot, akkor visszajön Ausztriába és akkor nekem az már nem osztrák. És hogyha a magyar átjön, átveszi az osztrák állampolgárságot, akkor az nem magyar. Mert egy rendes magyar, az nem veszi át. Én úgy látom. Mert ha magyarnak érzi, akkor magyar marad, ha itt akkor dolgozni akar, élni akar, akkor már nem magyar. Én úgy látom. Azért mondtam azt, hogy magyar állampolgár. Én, mert én mondtam, hogy nem vagyok magyar, rólam mondom, de én büszke vagyok arra, hogy tudok magyarul és burgenlandi magyar vagyok. De tudom, hogy nem vagyok magyar, mert ha átmegyek és

mondom, hogy magyar vagyok, akkor nem, te nem vagy magyar, te burgenlandi vagy. De úgy van.

Magyar identitás

A magyar kifejezés hallatán jellemzően arról kezdtek el beszélni, hogy ki tekinthető magyarnak. A résztvevők többsége szerint magyar az, aki beszéli a nyelvet, illetve szereti és ismeri a kultúrát. A tekintetben megoszlottak a vélemények, hogy a magyar identitás mennyiben kötött fizikailag Magyarországhoz: több olyan résztvevő is akadt, aki azt az álláspontot képviselte, hogy a magyar identitás legmeghatározóbb tényezője a magyarságérzet, a magyar kultúra, nyelv szeretete és ismerete, és kevésbé jelent markáns elemet a magyar identitásban az, hogy valaki Magyarországon él.

Szerintem ez, lehet, hogy valaki Magyarországon született és azt mondja, hogy én inkább máshol szeretnék élni, akkor az más helyre is költözhet, de ugyanúgy is lehet, hogy valaki máshol született, de Magyarországon szeretne élni, és ha tudja a nyelvet és szereti az országot meg az embereket szerintem abból is lehet magyar.

Nekem egy magyar az, aki szeret Magyarországot és szereti a magyar nyelvet, és a kultúrát.

Mindazonáltal volt néhány fiatal, aki szerint az a legfontosabb a magyar identitás kérdésénél, hogy magyarnak érezze magát az ember, nem az, hogy területileg hol él.

Én is úgy gondolom, aki magyarnak érzik az magyar, de én úgy látom, hogy magyar nekem egy magyar állampolgár. Igen én, nekem nem mondanám, hogy magyar vagyok. Szeretem a nyelvet, szeretem az országot, de én nekem nem mondanám, hogy magyar vagyok.

Nekem a legfontosabb szerintem az érzés, szerintem, hogyha magának érzi magyarnak, akkor magyar. És ez nem függ attól, hogy most Magyarországon él. Az érzés.

A beszélgetés későbbi részében rákérdeztünk arra, hogy *mi jellemzi azokat, akik magyarnak tartják magukat.* A magyar kultúra, nyelv ismeretén túlmenően konkrét magyar szokásokat, jellegzetességeket említettek, mint pl. locsolkodás, paprika, néptánc.

Arra a kérdésre, hogy *a magyarság hogyan maradhatna meg,* azt felelték, hogy a magyar nyelv, illetve kultúra továbbörökítése révén, amelyben az iskolának, illetve a szülőknek van kiemelt szerepük.

A mi generációnk, hogy most és az iskola is segít benne. Hogy a magyar nyelv ne pusztuljon ki.

Szülőknek is kell továbbadniuk a hagyományokat és a nyelvet is, mert ha nem ápolják, mert csak annyit is nem beszélnek magyarul a gyerekekkel, akkor nem tudnak annyit a magyar nyelv és az is fontos, hogy a szülők is ápolják a nyelvet.

Ez alátámasztja a szakirodalom azon megállapítását, miszerint a nemzeti identitás kialakulásában az egyes szocializációs színterek kiemelt jelentőséggel bírnak: a gyermek először a család körében, majd később az iskolában, a kortársak körében találkozhat a nemzeti identitásérzéssel (Csepeli 2002).

A *magyarnak vs. osztráknak vallják magukat* kérdésre adott válaszok kissé a „jó színben tünteti fel magát” effektust sugallták, amire a szituációs tényezőknél is kitérünk: burkolt, nem egyértelmű válaszokat adtak. Az egymásnak is ellentmondó válaszokból, illetve a kettős állampolgárság kérdéskörénél kristályosodott ki, hogy valójában a többség osztráknak tartja magát, bár elmondásuk szerint büszkék arra, hogy magyarok.

Inkább osztráknak érzem magam, mert huszonöt évig itt élek, meg itt születtem osztráknak. Egy kis magyar is van bennem, anyukám Magyarországon született és színjátszó egyesületbe gyűjtöm mag a táncsoport, citeráztunk és hát a magyarságot éltük. Éltük a magyarságot, inkább osztráknak érzem magam.

Csupán néhány fókuszcsoport-résztevő akadt – ők beszéltek szépirodalmi szinten a magyart –, aki egyértelműen magyarnak vallja magát. A beszélgetéseken részt vevő fiatalok jelentős részét szüleik inkább osztráknak nevelték, mint magyarnak, ők pedig kétnyelvűnek fogják nevelni gyermekeiket. Ez utóbbi esetében is érzékelhető volt a „a magyar színben tünteti fel magát” effektus, ugyanis ellentmondás tapasztalható: ők inkább osztráknak vallják magukat, de gyermekeiket magyarnak és osztráknak nevelik majd.

A *nyelvhasználat* tekintetében azt tapasztaltuk, hogy a fókuszcsoportokon részt vevők gazdasági aspektusból – idegen nyelvként – közelítik meg a magyar nyelvet. Ez megnyilvánul abban is, hogy néhányan megemlítették: a magyar nyelv a munkavállalásnál előny jelent, ugyanis *több nyelv ismerete mindig hasznos*.

Fiatal: Én inkább osztrák, mert a szüleim osztrákok. Az apukám csak beszélni tud magyarul, de inkább osztrák. De a nagyszüleim mindig próbáltak magyarul beszélni velem.

Moderátor: De ettől még magát nem vallja magyarnak. Tehát idegen nyelvként gondolja a magyart, tehát ugyanolyan tanult nyelvként, mint mondjuk, hogyha angolul megtanul?

Fiatal: Igen.

Az interjúalanyok a szüleikkel jellemzően magyarul beszélgetnek, illetve a barátaikkal is, abban az esetben, ha magyarok. Érdekes volt azonban, hogy amint véget ért a fókuszcsoport-beszélgetés, rögtön németül kezdtek el egymással társalogni, ami szintén a „magyar színben akarja feltüntetni magát” effektust erősíti. Elsődlegesen németül olvasnak, írnak, használják a közösségi oldalakat, néznek filmet, mindemellett néha magyarul, illetve angolul.

Egyetlen olyan helyiség van a térségben, ahova jellemzően magyarok járnak, az ún. Kultúraegyesület.

Moderátor: És ott mindig csak magyarul beszélnek?

Fiatal: Általában.

Moderátor: Aha. Ez finom volt. Én arra lennék kíváncsi, amikor nem általában van, akkor miért beszélnek németül?

Fiatal: Mert gyorsan el kell mondani, és az az anyanyelvemen gyorsabb megy, mintha magyarul kifejezném a gondolatomat.

A fenti idézet megerősíti a korábban tett megállapítást, mely szerint a magyar jellemzően idegen nyelv számukra.

A vegyes házassághoz jellemzően semleges viszonyultak. Hátránynak két dolgot említettek. Egyrészt, hogy a „gyermek nem tudja, hogy most igazán hova tartozik”, ami részben ellentmond a korábban elhangzottaknak, amikor is azt állították, hogy vegyes házasságban nőttek fel, de osztráknak vallják magukat. Másrészt azt említette az egyik résztvevő, hogy praktikus okból hátrány, ugyanis nehéz eldönteni, melyik országban éljen a család:

Hát egyik legnagyobb hátrány biztosan az, hogy a családok más országból származnak és el kell dönteni, hogy hol él és mindig minden, hogy hányszor találkoznak évente és ez is nehéz szerintem. És hogy a kapcsolat fenn maradjon. És ez a legrossz ez szerintem a legnagyobb probléma.

Többségi társadalommal, helyi magyarokkal, anyaországgal szembeni attitűd

A többségi társadalomhoz fűződő viszony mentén azt tapasztaltuk, hogy előfordulnak negatív viszonyulások a többségi társadalomhoz, annak ellenére, hogy majdnem

minden résztvevő egyértelműen osztráknak vallja magát és anyanyelvi szinten beszél németül. Az alábbi interjúidézlet is arra utal, hogy vannak helyzetek, mikor szégyellik, hogy magyarok:

Fiatal: Én mellette a vendéglátásban dolgozok és nem, sokszor van magyar vendégem is és én nem mindig szoktam velük magyarul beszélni.

Moderátor: Miért?

Fiatal: Mert ha van egy érzésem, ha szimpi, ha van egy jó érzésem akkor beszélek vele magyarul, és ha valami negatív érzésem van akkor nem.

A résztvevők szerint a helyi magyarokkal szemben előítéletesség figyelhető meg Burgenlandban. A kérdés kezdetben nem merült fel, de miután az egyik interjúalany megemlítette, hogy a magyarokat nem mindig látják „szívesen”, a „megtörik a jég effektust” tapasztaltuk: elindult egy diskurzus az előítéletességről, amelynek során többféle álláspont is előkerült. Volt, aki szerint csak az idősek körében létezik előítéletesség, volt, aki úgy gondolja, ez mindig jelen van, s általában az idegenekkel szemben máshogy viselkednek az osztrákok.

Mert az idegentől félnek az emberek. Az idegen az mindig valami kellemetlen és sokszor az a baj, hogy nem is akarnak, hogy nem is akarják ezt, ezt az idegen embert megismerni, mert már tudnak mindent(...)Mert hozzá jön a félelem akkor és ott van egy magyar család, nem tom apukája most itt van, itt dolgozik elvette a férjemtől az ő munkahelyét és azért rossz ember. Nem is akarom megismerni.

Akadtt olyan hozzászóló is, aki szerint az osztrákok idegenekkel szembeni előítéletessége differenciált, a nemzetiségtől is függ, vagyis pl. egy afrikaira inkább idegenként tekintenek, mint egy magyarra.

Itt például Burgenlandban szokatlanabb, hogy most egy burgenlandi lány most összeházasodik egy afrikai férfivel, mint hogy most egy burgenlandi lány összeházasodik egy magyarral.

Néhány esetben ellentmondást is tapasztaltunk, pl. az elején még arról beszéltek, hogy a burgenlandi magyarok büszkék magyarságukra, majd a vége felé, kiderült, hogy bizonyos helyzetekben találkoznak olyan magyarral, aki nem akar magyarul beszélni, mert szégyelli, hogy magyar.

Néha azt is veszem észre, hogy ez a magyar, akivel nem beszélek magyarul, nem is akar, minthogyha szégyellne magát arra, hogy most észreveszem, hogy ő most magyar.

Az anyaországi magyarokhoz fűződő viszony meglehetősen elítélő ebben a térségben, ugyanis az osztrákok azt gondolják, hogy a magyarok elveszik a lehetőséget előlük.

A kollegáim legnagyobb része magyar és itt is van ez a negatív, hogy átjönnek a magyarok és elveszik a mi munkahelyünket. A rossz magyar.

A résztvevők körében nem tapasztaltunk elítélő attitűdöt az anyaországi magyarokkal szemben, azonban egyértelműen azt állították, hogy nem költöznének Magyarországra, tekintettel arra, hogy Ausztriában magasabb az életszínvonal, jobbak az életkörülmények. Azaz a Magyarország felé irányuló *migráció* egyáltalán nem vonzó a beszélgetéseken részt vevők számára, azonban az EU más tagállamaiba, ahol magasabb az életszínvonal, elköltöznének.

Összességében a fókuszcsoporthoz beszélgetések alapján megállapítható, hogy Burgenland térségben a magyar nemzeti identitás válságban van: a résztvevők többsége osztráknak tartja magát, jellemzően idegen nyelvként beszéli a magyar nyelvet. Mindezenáltal fontosnak tartják, hogy a magyar identitás ne haljon ki a térségben, az erről való gondoskodás, úgy vélik, elsődlegesen a család és az iskola feladata. Ebben a térségben tehát spontán nemzeti identitásról⁴⁴ egyáltalán nem beszélhetünk, de a beszélgetéseken részt vevők szerint vannak szerény törekvések arra, hogy a tudatos nemzeti identitás⁴⁵ megmaradjon.

Irodalom

Csepeli György (1992): *Nemzet által homályosan*. Századvég Kiadó, Budapest.

Csepeli György (2002): *A nagyvilágon e kívül... Nemzeti tudat és érzésvilág Magyarországon 1970–2002*. József Attila Műhely, Budapest.

⁴⁴ Természetes vagy spontán nemzeti identitásnak nevezzük a nemzeti ideológia működésének azt a következményét, hogy az ideológia által fölkinált tudáskészlet egyes elemeinek segítségével az emberek mindennapjaikban önmagukat a nemzeti kategória hatálya alá tartozónak tartják, a nemzeti kategória által jelölt csoportot identitástudatuk tartozékként sajátos módon megkülönböztetik, a nemzeti név által teremtett szimbolikus univerzum jelentéseit osztják (haza, nemzeti szimbólumok), valamint ismerik, azokat a forgatókönyveket, melyek segítségével a nemzeti összetartozás alkalmaival megrendezett rítusokban résztvevőként viselkedhetnek” (Csepeli 1992, 113.).

⁴⁵ Tudatos nemzeti identitásról akkor beszélünk, amikor az egyén tudáskészlettel bír nemzetének hagyományairól, rítusairól, történelméről, és saját maga dönti el, mit hogyan ítél meg. (Csepeli, 1992).

MORVAI TÜNDE: FELVIDÉK – SZLOVÁKIA

A MOZAIK2011 elnevezésű kárpát-medencei ifjúságkutatás keretében Szlovákiában három helyszínen hat fókuszcsoporthoz interjú készült. A három helyszín: Rimaszombat, Somorja és Várhosszúrét. A tanulmányban helyszínenként elemzem a két különböző korcsoportban készült fókuszcsoporthoz interjúkat, majd összegzem a hat beszélgetés legkiemelkedőbb témáiban elhangzott különbségeket és hasonlóságokat. Csoportonként azokat a témákat fogom kiemelni, amelyek a csoport résztvevői részéről a leginkább vitatott témák voltak. Az interjúk feldolgozását az atlas.ti tartalom-elemző program segítségével végeztem.

Rimaszombat

Közép-Szlovákia déli járásának, a rimaszombati járásnak a központja a 25 ezer fős Rimaszombat. Nemzetiségi összetételét tekintve a magyar lakosság aránya Rimaszombatban 35,26%, magában a járásban 41,3%. (Gyurgyík 2006.)

Tanulók csoportja

Mind a tanulói csoport, mind a már munkahellyel rendelkező csoport tagjai Rimaszombatban és a környékbeli, többségükben magyarlakta településeken élnek. A tanulókból álló 7 fős csoport a 15–19 év közötti korcsoportba tartozik, mindannyian középiskolai tanulmányaikat végzik.

Magyarnak lenni

A csoport tagjai elmesélték első élményeiket magyarságérzetük megtapasztalásával kapcsolatban. Több résztvevő a magyarság történelmének, hagyományainak, értékrendjének megismerésével tudatosította első alkalommal, hogy ő a magyar nemzet-hez tartozik:

”... 15 évesen, amikor voltunk egy ilyen táborba Sátoraljaújhelyen, egy ilyen magyarok... minden országból Rákóczi-tábor a magyaroknak és akkor jöttem úgy arra igazán rá, hogy mi is magyarok vagyunk, annak ellenére, hogy itt lakunk Szlovákiában. Mert egy csomó olyan fiatal volt, aki Kárpátaljáról, Romá-

niából, Szerbiából és nekem az úgy jó volt, hogy sok magyar diák, fiatal úgy össze volt zárva. Nekem akkor tűnt úgy igazából.”

„Nekem meg így a cserkészlet meg a baranta terén volt ilyen áttörés, amikor hogy így megtudtam, hogy milyen értékeink is vannak, amiket, meg ezek a hagyományok, amiket kellene ápolni. Amikor írtam az értékrendet, erre is gondoltam, hogy milyen értékeink vannak. És akkor éreztem, hogy igazából, meg amikor utána olvastam könyveket meg ilyen filmeket, amik történelemből és új dolgokra, új dolgokat tudtam meg. De akkor éreztem úgy, hogy tényleg mi is az, hogy magyarnak lenni. Hogy arra büszkék lehetünk, hogy nem szégyenkezni kell miatta, hanem megfordítható.”

Mindkét élményt két olyan szervezet (Rákóczi Alapítvány, Szlovákiai Magyar Cserkészszövetség) rendezvényein szerezték a diákok, amelyek a magyar identitás megőrzésében, a magyar hagyományok ápolásában jelentős szerepet játszanak – a két diák élménybeszámolója alapján: eredményesen.

A csoport másik része a szlovák nyelvvel való találkozáskor érzékelte először, hogy az ő nyelve különbözik a környezetében élők által használt nyelvtől. Ezeket az élményeket a csoport tagjai fiatalabb korukban, óvodásként, kisiskolásként már észrevették. A szlovák tannyelvű óvodába járó interjúalany elmondása szerint:

„... én mondjuk szlovák óvodába jártam, és nekem ott nagyon nehéz volt. Ott végképp nem tudtam se beszélni, se semmit, mármint szlovákul, és akkor éreztem azt, hogy magyar vagyok.”

Szintén gyermekkori élményhez köti egy másik interjúalany magyarságérzete megtapasztalását:

„Mindig arra emlékszek, hogy akkor anyuval mentem orvosho’, akkor ottan beszéltek szlovákul, meg főleg szlovákul beszéltek, akkor ottan.”

„Nekem is így volt kisebb koromba, hogy amikor elmegyünk rokonokhoz, igaz ezek szlovák rokonok, és ott is a kicsik egyidősek velem, szlovák iskolába jártak és akkor néha nem tudtunk úgy kommunikálni és akkor így.”

A fenti esetek azt mutatják, hogy óvodás, kisiskolás korban a gyermekek nem beszéltek a szlovák nyelvet, nem tudtak ezen a nyelven kommunikációba lépni sem kortársaikkal, sem a felnőttekkel. A szlovák óvodába járt interjúalany a szlovák nyelv alapjait már ott megtanulta és a későbbiekben nem jelentett problémát számára a szlovák nyelv. A szülők részéről a tudatos szlovák nyelvű óvodába járatás az egyik módja annak, hogy gyerekeik számára biztosítsák a szlovák nyelv megfelelő szintű elsajátítását. A szlovák nyelvű óvodákban a gyermekek főként társaiktól tanulják meg a hétköznapi beszélt szlovák nyelv alapjait. A magyar tannyelvű iskolákban tanóra keretében tanulják a szlovák nyelvet, mint idegen nyelvet. Az adott település nemze-

tiségi összetételétől is függ, de vannak olyan magyar többségű falvak, városok, ahol a gyermekek velük egykorú szlovák anyanyelvű társaikkal nem érintkeznek, így a szlovák nyelvet csak az iskolában, szlovák nyelv és irodalom órák keretében hallják s beszélnek.

Arra a kérdésre adott válaszaikban, hogy mi kell ahhoz, hogy magyar legyen valaki, egyetértettek a csoportban abban, hogy a legfontosabb a magyar nyelv ismerete. Kiegészítve azzal, hogy

„Meg annak kell lenni az anyanyelvnek. Mint egy idegen nyelvet megtanulni, az szerintem nem olyan nagy magyarság.”

Ezen túl említették a magyar kultúra és történelem bizonyos szintű ismeretét is mint „feltételt”. Az egyik interjúalany azon felvetésére, miszerint bátorság is kell magyarnak lenni, a többi interjúalany is reagált, felelevenítve az utcán megélt saját negatív tapasztalataikat:

„... hogy felvállalni magad este 11 után magyarnak.”

„Nekemjöttek.”

„Nekem is nekemjöttek már nappal. Magyar ... meg ilyenek.”

A kellemetlen élmények megvitatása után a résztvevők hozzáteszik, hogy ezekből az atrocitásokból nem szabad általános véleményt formálni a szlovákokról:

„Azért tudni kell, hogy nem minden szlovák...”

„... nekünk is vannak szlovák haverjaink meg így és nincs probléma.”

A Szlovákiában magyarnak lenni kérdéskör keretében az egyik diák magyar–szlovák viszonylatban a vendég–házigazda szerepre asszociál:

”... a magyarokhoz itt nagyon sok dolog kötődik történelmileg, így várakban, minden. Magyarul vannak kiírva, a szlováknak meg lehet, hogy őket ez is idegesíti, hogy ők vannak otthon, de mégis a régi dolgok, sok dolog magyarul van. Nem tudom, lehet. Hogy mi nem vagyunk otthon, de visszamenőleg nagyon sok dolgot magunkénak érzünk a történelem folyamán. Ők meg otthon vannak, de nem tudják annyira lehet hogy magukénak érezni egy-két dolgot.”

Ez a szerepkör felmerült már az atrocitások említésekor is:

„... mi vendégek vagyunk itt és a vendéggel meg nem úgy kell bánni, ahogy ők bánnak velünk szerintem. ... Szerintem meg kéne tanulni azt, hogy elfogadni egymást. Hogy elfogadják ők is a mi kultúránkat, a nyelvünket és mink is viszont.”

A magyarországi magyarokkal való olyan személyes tapasztalatokat mesél el a csoport több tagja, amikor Magyarországon is kisebbségben kellett érezniük magukat.

Az egyik esetben a megszólaló magyarországi cserediákként a kollégiumban tapasztalta a Magyarország határain kívül élő magyarok létezéséről való tudáshiányt:

„... azt hitték, hogy angolul kell majd velünk beszélni, hogy mi csak szlovákul tudunk, hogy mi szlovákok vagyunk. Szóval olyan tévhitben élnek, hogy itt nincsenek magyarok, meg... és akkor az ilyen rossz érzés, hogy ennyire elfelejtettek, hogy mi itt vagyunk?”

A másik esetben a magyarországi diáktársak határon túli magyarok nyelvhasználatával kapcsolatos homályos ismereteiről tanúskodnak:

„Egymás közt szlovákul beszéltek?” „És akkor otthon magyarul beszéltek, meg mertek szólalni?”

Állampolgárság

Az állampolgárság témájával kapcsolatban több kérdés is elhangzott a beszélgetés során. Direkt kérdésként hangzott el az állampolgár szóra való háromszavas asszociációs kérdés. 2011. január elsejétől adott a szlovákiai magyarok számára is a magyar állampolgárság felvételének lehetősége, azonban ez a szlovák állampolgárság elvesztésével jár. Az ún. ellentörvényt, amely nem engedélyezi a szlovák állampolgárok számára a kettős állampolgárságot, az akkori szlovák kormány a magyar kormány kettős állampolgárságról szóló törvényére való reakcióként fogadta el. A szlovák kormány ezen intézkedése komoly vitát váltott ki a szlovákiai magyar társadalom körében. Nem véletlen tehát, hogy a fókuszcsoportban részt vevő fiatalok az állampolgár szó kapcsán olyan fogalmakra asszociáltak, mint a politika és a vita. Ez a tény utal arra is, hogy a résztvevő fiatalok tájékozottak a kettős állampolgárság kérdésében, és tisztában vannak a magyar állampolgárság felvételének kockázatával:

„... választási lehetőség... mert most ahogy volt ugye, hogy ha magyar állampolgár, akkor szlovák hogy legyen, ugye. Hogy mind a kettő, hogy tudjak választani. Ezt is meg azt is, nem csak úgy, hogy egy...”

Az első reakció arra a kérdésre, mi a véleményük arról, hogy a határon túli magyarok áttelepülés nélkül kérhetik a kettős állampolgárságot, egy felsóhajtás volt az egyik résztvevőtől:

„Végre már? Én annyit éreztem, hogy itt az ideje már! Hogy tartanak annyira fontosnak minket is, hogy följánlanak egy ilyen dolgot.”

Ez a felsóhajtás arra enged következtetni a nyilatkozó részéről, hogy valójában ez egy elvárt lépés volt Magyarország felől, s már korábban is megtehetette volna. Természetesen rögtön előkerül a hátrány, ahogy többen nevezik azt a tényt, hogy a magyar állampolgárság felvételével a szlovák állampolgárságot elveszítenék.

A magyar állampolgárságot formalitásként fogja fel az a véleményformáló, aki szerint:

„De ez csak papír, mondjuk. Attól még, hogy én szlovák állampolgár vagyok, de magyarnak érzem magam, akkor én magyar vagyok.”

Nyelvhasználat

A csoport tagjai magyar anyanyelvű alapiskolába jártak, jelenleg is magyar nyelvű középiskolában tanulnak. Fontosnak tartják, hogy a magyar anyanyelvű gyerekek a középiskola befejezéséig magyar iskolába járjanak, a magyar kultúra és történelem elsajátítása érdekében. A felsőfokú intézmény nyelvét illetően már nem ragaszkodnak a magyar nyelven való tanuláshoz, egyrészt mert Szlovákiában korlátozottak erre a lehetőségek, másrészt környezetükben tapasztalják, hogy a Magyarországon tanuló egyetemisták ritkábban térnek vissza szülőföldjükre, mint például a Csehországban tanulók. Ennek főként nyelvi akadályai lehetnek, hiszen a cseh és a szlovák nyelv hasonlósága miatt a munkahelykereséskor nem okozhat gondot a szlovák nyelv nem megfelelő szintű ismerete.

A résztvevők nagy hangsúlyt fektetnek a magyar nyelv, kultúra és történelem minél magasabb szintű ismeretére, ehhez hasonlóan fontosnak tartják a szlovák nyelvtudást is:

„Hát itt élünk! Ez az országunknak a nyelve, úgyszólván ezért muszáj tudni.”

„Ez – ha úgy vesszük – kötelességünk.”

Az otthoni nyelvhasználattal kapcsolatos kérdésre, hogy „milyen nyelven beszéltek otthon?” – felháborodott válasz érkezik: „Micsoda kérdés!” Ebből is látszik, hogy ebben a csoportban a magyar családi háttér, a magyar iskolai végzettség erős hatást gyakorol. Fel sem merül például, hogy szlovák nyelven olvassanak. Az internetet, a közösségi oldalakat is egyöntetűen magyarul használják a jelenlévők. Arra a kérdésre, hogy esetleg angolul nem böngésznek-e az interneten, az *„inkább angolul, mint szlovákul”* választ kapjuk. A számítógépek operációs rendszerének nyelve esetén fordul elő, hogy az szlovák vagy cseh nyelvű.

Jövőkép

A szlovákiai magyarság létszámát tekintve, ismerve a tízévente megismételt népszámlálási eredményeket, a csoport tagjai tisztában vannak azzal, hogy húsz év múlva akár a felére is csökkenhet a magyarság létszáma. Ennek okát a szlovák nyelvű iskoláztatásban látják:

„Mert ha úgy veszed, a magyar iskolába megy a kevés gyerek, a szlovák iskolába megy a sok magyar gyerek, úgyhogy szerintem ilyen van és akkor hogyha a fele-fele arányokat vesszük, akkor nagyon kevés lesz.”

„De ezt nem lehet sokáig fenntartani, hogy a magyarokat beteszik a szlovák iskolába, mert úgy összezavarodnak, hogy nem tudják, hogy hova tartoznak...”

„Itt húszévente felére csökken a szám.”

Optimista a hozzáállás viszont az ötven év múlva is létező szlovákiai magyarság identitásának megítéléséhez:

„Hát, aki ötven év múlva is itt még magyar lesz, az szerintem nagyon erős magyar lesz...”

„Meg minél kisebb az a társaság, akkor lehet, hogy annál erősebbek, mert nagyon kevesen lesznek és akkor már büszkének lesznek arra, és akkor szerintem már az elnyomás viszont meg már szinte egyáltalán nem lesz.”

Azon túl, hogy meggyőződésük szerint fél évszázad múlva is létezni fog a szlovákiai magyarság, különböző víziókat is felvázolnak, a kitelepítéstől kezdve az autonómián át a világ területi újrafelosztásáig.

„Vagy lehet, hogy kitelepítenek minket.”

„Lehet, hogy autonómiánk lesz.”

„Újra fel lesz osztva a világ.”

Magyarország két diák számára perspektívaként jelenik meg nemcsak felsőfokú tanulmányi célból, hanem áttelepülési szándékkal is. Az egyik diák színésznek szeretne továbbtanulni. Ezt a szakmát a többiek véleménye szerint is Magyarországon lehet a leginkább gyakorolni:

„Az más, hogy ha színház vagy filmszak, vagy ilyet csinálsz, vagy zenét. De mondjuk, hogyha egy építészmérnök vagy, akkor nem érdemes elmenni.”

A másik diák szintén részben nyelvi okok miatt szeretne Magyarországon letelepedni:

„Igen, én is jobban szeretnék ott elhelyezkedni. Egyrészt a nyelv miatt is, mert könnyebben megértetem magam, meg hát valahogy jobban kijövök a magyarországi emberekkel. Így a magyarokkal.”

Éles ellenzője is akad a csoportban a Magyarországon történő munkavállalásnak, az ország gazdasági helyzete miatt:

„... alapjába véve Szlovákia jobban áll anyagilag. Hogy nincs is olyan értelme Magyarba menni munka miatt...”

A külföldi munkavállalásnál Magyarország többek szerint nem előnyös, egy harmadik, nyugat-európai országban gondolkodnak, főként a magasabb bérezés miatt.

Felnőtt csoport

A rimaszombati 19 és 25 év közötti korosztályba tartozó csoport tagjai két fő kivétellel munkaviszonyban állnak. Iskolai végzettséget tekintve ketten rendelkeznek felsőfokú végzettséggel, közülük az egyik doktori tanulmányai megkezdésére készül. A többiek szakmunkásképzőt vagy érettségivel végződő középiskolát végeztek, a rokkantnyugdíjas fiatal férfi iskolai végzettsége pedig ismeretlen.

Magyarnak lenni

A magyar szóra adott asszociációk esetén megjelennek azok a szavak, amelyek elé a magyar szó, mint jelző odatehető, ilyen például a nép, a nemzet, az ország, a történelem, az ember. Egyedül a gerinccesség szó említése utal konkrétan a magyar ember tulajdonságaira, a nyilatkozó felfogásában:

„...a magyar ember nem hajlik meg.”

Magyarnak lenni többek számára velük született, természetes érzés, a magyar–szlovák vegyes házasságból származó férfi is hasonlóképpen érez:

„...de mindig jó érzéssel töltött el az, hogy igen, magyar.”

„... általam egy egész nemzet volt megítélve” – nyilatkozta a zsolnai egyetemre járt interjúalany. Zsolna szinte száz százalékban szlovákok által lakott város, arról vált a magyarok körében hírhedtté, hogy egykori polgármestere, Ján Slota, a Szlovák Nemzeti Párt politikusa, „...tankokkal készült éveken keresztül Budapestre”.

„... és ott az egyedüli magyar voltam, nemhogy az egész fakultáson, hanem az egész iskolában... észrevettem, hogy ha bármi olyan volt, hogy én azt mondtam, hogy ezt szeretem, akkor »tényleg? A magyarok ezt szeretik?«”

Interjúalanyunk úgy érezte, magyarnak lenni felelősség az etnikailag homogén szlovák környezetben, felelősséggel tartozik minden magyarért, hogy ne alakuljon ki saját nemzetéről kedvezőtlen kép az őt ismerő szlovákok körében:

„Nem volt terhes egyáltalán, csak önuralmat kellett gyakorolnom mindig.”

Eltér az előző történettől a magyarországi hagyományápoló közösségben megélt magyarságtudattal való szembesülés:

„Kékestetőnél voltunk túrázni, és innen, így Rimaszombat környékéről hárman voltunk, de Magyarországról több helyszínről jöttek, voltunk olyan harmincan-negyvenen. És ottan túráztunk, minden, és egyszer csak így leültünk a tábor-tűz köré népdalokat énekelni, minden, és akkor, amikor láttam, hogy az a harminc-negyven ember hogy komolyan gondolja, hogy igen, magyarok vagyunk, oda megyünk, ahova akarunk, tudunk magyarul és büszkék voltak rá, akkor azt hiszem először tudatosult, hogy mi is az, hogy magyar meg együtt.”

Ebben az esetben nem a szlovák néptől való különbség döbbsentette rá az interjú-alanyt magyar mivoltára, hanem éppen ellenkezőleg, a magyar nemzethez, kultúrához való tartozása.

A csoport egyik tagja magyarországi munkavállalóként tapasztalt negatív élményei alapján fogalmaz meg általános képet a magyarországi magyarokról:

„A magyarországi magyar az inkább olyan érdekesember. Az inkább odamegy, ahol kap, ahol csak kap, de adnia nem kell semmit, vagy ha kell, akkor minimálisat, és az itteniek azok szerintem azért kiállnak úgy akkor is, az mellett is, ami nem szolgálja semmilyen érdeküket.”

Hozzáteszi, hogy más országokból származó magyar kollégáival érzett inkább sorsközösséget:

„mint külföldi magyarok, jobban összetartóbbak voltunk, mint azok. Mi hogy amit megígértünk, hogy holnap négykor ott leszünk, akkor holnap négykor ott voltunk mindig.”

Ebben az értékítéletben felfedezhető a munkadói-munkavállalói szerepből adódó két különböző státusz teremtette alá-fölé-rendeltségi viszony.

Ezzel szemben megfogalmazódik természetesen a nemzetek sztereotipizálását elítélő felfogás is:

„A különböző nemzetek, népek között vannak különbségek. De ember szerint változó. Szóval Magyarországon is meg lehet találni szent embereket is meg jó barátokat, segítő embereket, de ugyanúgy bűnözőket, rossz embereket.”

A magyarországi magyarokhoz képest a szlovákiai magyar, azáltal, hogy magyarnak születik, nem biztos, hogy magyarként is fog élni:

„... szerintem magyarnak meg is kell maradni. Nem elég megszületni, hanem, hát, magyarnak meg kell maradni.”

A nemzeti identitást életünk során különböző tényezők befolyásolják, példaként említi az egyik hozzászóló a magyar–szlovák vegyes házasságot és az abból születő gyermek iskolaválasztását nyelvi szempontból. Lampl Zsuzsa a házastárs nemzeti identitás gyengítő vagy erősítő hatását továbbterelő tényezőnek nevezi. (Lampl 2009.)

A kisebbségi sors nehézségéről szóló hasonlat:

„Az ember, egy szlovákiai magyar ember szerintem úgy érezheti magát Szlovákián, mint egy balkezes a jobbkezesek között. Minden jobbkezesre van elkészítve és némi támogatás mégis van a balkezeseknek, de ... nem úgy, hogy kiskortól, mint a balkezeseknél..., mert mégis Szlovákia.”

A szlovákokhoz hasonlítva a magyarokat, kulturális értékekben és történelemben gazdagabbnak tartja az utóbbiakat pár véleményformáló, mely különbség egy másik vélemény szerint nem feltétlenül ezen értékek gazdagságában keresendő:

„Szerintem a magyarság, az itteni magyarság azért kötődik jobban a kultúrához meg a nyelvéhez, mert ez egyszerűen egy önvédelmi reflex, ami ezt így kihozta a népből. A különbség pedig... hát ennyi lényegében. Ezt mondanám én is, hogy mi magyarok, itteni magyarok sokkal többet törődünk az ilyen hagyományokkal meg kulturális dolgokkal, mint az itteni szlovákság.”

A szlovákiai magyarokat a magyarországi magyarokhoz viszonyítva is a hagyományok, a kultúra ápolásának mélysége szemszögéből közelítik meg, példaként felhozva a március 15-i ünnepségen való részvétel jelentőségét a határ két oldalán:

„Míg Magyarországon az, hogy valaki elmegy-e vagy nem, annak nincs ilyen töltete. Az csak egy ünnep.”

„... hogy itt valaki elmegy egy március 15-i ünnepségre, az azt jelenti, hogy vállalja a magyarságát a többségi szlovák nemzettel szemben vagy mellett.”

Nyelvhasználat

A csoportból egyetlen résztvevő járt szlovák nyelvű alapiskolába, a többiek magyar nyelven tanultak, középiskolai tanulmányaikat azonban már vegyesen, szlovákul és magyarul is végezték. Megítélésük szerint a környékükön élők 95-99%-ban beszélnek szlovákul, megjegyezték azonban, hogy ez nem mindenhol van így Szlovákiában, régióként változik a magyarok szlováknyelv-tudása:

„... itt közép-Szlovákiában, ahol nagyobb a keveredés, sokkal jobban tudnak a magyarok szlovákul, mint mondjuk Komáromban vagy Dunaszerdahelyen és Királyhelmecen, ahol így több magyarság él. Ahol nem is beszélnek szlovákul, ott nagyon kevesen tudnak és elég gyatrán szlovákul.”

A szlovák nyelv nem tudását nem helyeslik, az államnyelv ismeretét nem csak fontosnak, de szükségesnek is tartják az életben való boldoguláshoz.

Az iskola nyelvének megválasztásakor a résztvevők egyetértettek abban, hogy a magyar nyelvű alapiskola elvégzés fontos. Középfokon azonban már nincs olyan széles körű választék a magyar nyelvű középiskolák körében, hogy mindenki részesülhessen magyar nyelvű középiskolai képzésben.

A két felsőfokú végzettséggel rendelkező interjúalany közül az egyik Szlovákia egyetlen magyar nyelvű egyetemére járt, aki természetesen azzal érvel, hogy az anyanyelven való tanulás könnyebb felsőfokon. Magyar–történelem szakos tanárként úgy érzi, számára a magyarországi munkaerőpiac is nyitva áll, így előnye is származhat a magyar nyelven való tanulásból.

Különböző nyelvű könyvolvasási szokások uralkodnak a csoportban, többségben vannak azok, akik magyarul olvasnak, különösen regényeket és szórakoztató irodalmat. Mások mind szlovák, mind magyar nyelvű könyvet olvasnak, sőt az egyik interjúalany angolul is olvas. Az internetezés és a közösségi oldalak használatának nyelveként mindhárom nyelvet megemlítik, nincsenek nyelvi kizárólagosságok, adott esetben kihasználják többnyelvűségük előnyeit:

„Mondjuk az internetnek nálam magyarul előnye van. Mert ha nem tudok egy szót, akkor megtanulhassam magyarul is. És általában többet írnak, mondjuk a wikipédián többet írnak magyarul, mint szlovákul. Szlovákul nagyon lerövidítik és úgy már nincsen értelme. De ha átteszi magyar nyelvre, akkor sokkal többet írnak róla.”

Jövőkép

A csoport tagjai nagyrészt rendelkeznek már – nemcsak Szlovákiában, hanem Magyarországon és más országokban szerzett – munkatapasztalatokkal. Minthogy a rimaszombati járásban országos szinten a legmagasabb a munkanélküliség, a munkavállalói mobilitási kényszer is magas. A távolabbi tervek között az alacsony bérek miatt a magyarországi munkavállalás nem szerepel, a Skandináv-félsziget országai, valamint Hawaii merül fel lehetséges célpontként az egyik részvevő részéről, a többiek főként Szlovákiában szeretnének dolgozni.

A munkalehetőségtől teszi függővé az egyik interjúalany a magyarok megmaradását a környéken:

„De ha nem lesz munkalehetőség, akkor elmész valamerre, hogy legyen munkalehetőség.”

Azonban az elvándorlás nem csak a magyarokat érinti, hanem a környéken élő minden fiataalt:

„Lehet mondani, ezáltal kihal a magyarság. Vagy nem hogy csak a magyarság, így a fiatalok elmennek. Lehet az magyar is meg szlovák is, meg mindegy, hogy milyen.”

A gyermeknevelés szempontjából közelítve meg a vegyes házasság kérdését, előnyösnek ítéli meg az egyik résztvevő, hogy a gyermek két különböző nyelvet és kultúrát ismerhet meg:

„akkor megismeri az egyik meg a másik szülőjének a kultúráját, nyelvét.”

Ezzel szemben egy magyar–szlovák vegyes házasságban felnőtt interjúalany ezt a feltételezett kettős identitásra nevelést hátrányként élte meg:

Te ezt hogy érzed? Mennyire láttál bele mind a két kultúrába?

„Igazából egyikbe sem teljes mértékben. Ez mondjuk hátrány, szerintem.”

Az interjúalany azonban hozzáteszi, hogy az ő esetében saját szülei nevelési stratégiája okozta ezt a hátrányt, tudatos szülői neveléssel a két nyelv megtanulása és a két kultúra megismerése előnyt hozhat a vegyes házasságból származó gyermekek számára.

A csoportban egy elvi ellenzője van a vegyes házasságnak, a többiek érzelmi alapon közelítik meg ezt a kérdést, úgy gondolják, a különböző nemzetiség nem lehet akadály a házasságnak. A gyereknevelés nyelve többek véleménye szerint a házastársak közös megegyezésének tárgya, példaként két történetet mesélnek el, az egyik történet a jelenlévő csoporttag példája, akinek édesapja volt szlovák nemzetiségű:

„Hát, az én esetemben az volt, hogy én szlovák iskolába jártam...”

A másik elmesélt történetben a szülők ugyancsak a szlovák nyelvű iskola mellett döntöttek:

„Nekem van egy ismerősöm, Komárom mellett laknak valahol, de a férje az magyar, szlovákiai magyar, ő szlovákul is meg magyarul is tökéletesen, a felesége pedig tiszta szlovák. Szlovák nemzetiségű. Ők úgy oldották meg, hogy szlovák iskolába járatják a kislányukat, de otthon is magyarul is beszélnek ugyanúgy, szóval magyarul is tanítja. És mondjuk ebből semmi konfliktus nem adódott.”

Somorja

A Pozsonytól 20 km-re található 12 ezer fős Somorja lakosságának 2/3-a a 2001-es népszámlálási adatok szerint magyar anyanyelvűnek vallotta magát. A szlovák főváros agglomerációs övezetébe tartozó kisvárosban az utóbbi évtizedben megnőtt a Pozsonyból kiköltözők száma, s ez a nemzetiségi mutatókat is befolyásolja. Becslé-

sek szerint, melyeket a 2011-es népszámlálási adatok alátámaszthatnak, a városban 50%-ra csökken a magyarok aránya.⁴⁶

Tanulók csoportja

A somorjai tanulókból álló 8 fős fókuszcsoport résztvevőinek fele az interjúkészítés időpontjában fejezte be középiskolai tanulmányait, ők mindannyian felsőfokú tanulmányokat kívánnak folytatni. A további interjúalanyok közül 3 fő a helyi gimnáziumban tanul, illetve most kezdi el ott az első évet, 1 fő pedig elsőéves egyetemista.

Magyarnak lenni

A 2001-es Mozaik-kutatás kérdőíves vizsgálatában a válaszadó szlovákiai magyar fiatalok, ahogy ennek a csoportnak a tagjai is, a magyar nemzethez tartozás első feltételeként határozták meg az önbesorolást, tehát az a magyar, aki annak vallja magát.

„Szerintem az a legfontosabb, hogy saját magát tartsa magyarnak, mert hiába beszél magyarul, ha saját magát nem tartja magyarnak. Mert, ha valaki megtanul egy nyelvet, például szlovákot, attól még nem fogunk szlovákká válni.”

A nyelv ismeretének fontosságát is hangsúlyozták a csoportban, továbbá magyarnak lenni azt is jelenti az elmondottak szerint, hogy ápoljuk a hagyományainkat, betartjuk a szokásainkat, például felállunk, ha szól a Himnusz, megüljük nemzeti ünnepeinket (az államalapításét például), vagyis a szimbolikus jelentőségű dolgoknak figyelmet szentelünk.

A magyarországi magyarokhoz képest Szlovákiában kihívásokkal jár magyarnak lenni:

„... itt érnek minket különböző hatások... De szerintem ez még hozzá is segít ahhoz bennünket, hogy intenzívebben , mert tényleg valaki itt úgy érezzük, hogy akadályt gördít elénk és épp ezért, ezért direkt. Szóval, hogy egy részt csak azért is megmutatom...”

Természetesen a résztvevők utalnak rá, nem mindenki gondolja azt, hogy magyarnak kell maradni, és a külső hatások nem erősítik, hanem gyengítik egyesek magyarságérzetét. Kedvezőtlenül hat a szlovákiai magyarok megmaradására a szlovák nyelvű iskola elvégzése és a szlovák munkakörnyezet is:

„Nekem az a meggyőződésem, hogy aki szlovák iskolába jár, az egy idő után el fogja felejteni, hogy ő magyar és egyre kevesebbet fog magyarul beszélni.”

⁴⁶ A vizsgálat lezárulta után készült el a szlovákiai népszámlálás.

„De vannak olyanok, akik magyarok és magyar közösségbe van, nem tudom, csak Pozsonyba dolgozik, sokat beszél szlovákul és aztán már a magyarokkal is szlovákul beszél, de ez engem zavar, hogy tudom, hogy magyar, akkor miért beszél szlovákul, amikor én is magyar vagyok.”

A magyar szó hallatára adott asszociációk több kategóriába sorolhatóak. Az anyanyelv ebben a csoportban is a leghangsúlyosabban jelenik meg. A nemzeti szimbólumok közül a Himnuszt, az ünnepeket (március 15.), a szokásokat (táborok) említik. A világra kitekintve is értelmezik a magyar nemzetet, nemcsak a magyarországi, hanem a romániai magyarokat, valamint a világ több pontján élő magyarokat is számon tartják:

„... mi magyarunk nagyon szét vagyunk szórva a világban.”

A magyarok jellemzőjeként szóba került szétszórtságot azonban az összetartozással is összekapcsolja az egyik interjúalany:

„Nekem is összetartást, tényleg mi magyarok nagyon szét vagyunk szórva a világban és befogadunk, az valamilyen kapcsolatot jelent. Ja, Te is magyar vagy és felvállaljuk, hogy így együtt vagyunk.”

Állampolgárság

A csoport többsége jogi szempontból közelít az állampolgár szóhoz, úgy fogja fel, mint jogokkal és kötelességekkel járó köteléket az államhoz. A kettős állampolgárság kérdése is előkerül az állampolgár szóra adott asszociációként, ami az egyik vélemény szerint a szlovákiai magyarok számára azt jelenthetné, hogy szlovák állampolgárok és magyar nemzetiségűek. A magyar állampolgárság felvételének lehetővé tétele Magyarországról pozitív visszhangot kelt a résztvevők körében:

„...szerintem ez egy jó dolog... én szeretnék Magyarországhoz úgymond kapcsolódni valahogy...”

„Örökre hálásak vagyunk, mert számítunk Magyarországnak, tehát hogy számítunk...”

A kettős állampolgárságról szóló 2004. decemberi népszavazás eredményével párhuzamba állítva „felemás megoldásnak” tartja a magyar állampolgárság felvételének lehetőségét az ebben a kérdésben nyilatkozó csoporttag:

„...olyan fura volt mégis, hogy először megszavazták, hogy nem és most akkor mégis megkaptuk, ez olyan felemás megoldás lett...”

Érdekes módon a csoportban nem hangzik el az a tény, hogy a szlovákiai magyarok elveszítik szlovák állampolgárságukat, amennyiben felveszik a magyar állampolgár-

ságot. A témával kapcsolatos megnyilvánulásokból az derül ki, a csoport nem tájékozott teljes mértékben a magyar állampolgárság felvételével járó következményekről.

„Nekem a mostani viszonyok miatt az jutott eszembe, hogy a kettős állampolgárságot fel lehet venni, a szlovákok nagyon ellenzik ezt...”

„Sokaknál nem volt még az, hogy biztos, hogy fel fogom venni a magyar állampolgárságot meg minden és most, hogy lehetőségük lenne – jó, hogy én sem vettem föl – de ... majd fel fogom venni.”

Azzal viszont tisztában vannak, hogy a határon túl élő szlovákok igényelhetik a szlovák állampolgárságot. Erre a tényre alapozva kérdőjelezzik meg Szlovákia elutasító hozzáállását a határon túli magyarság számára biztosított magyar állampolgársághoz. A szlovák állampolgársági törvény szerint nyolc év helyett kétéves szlovákiai tartózkodás után igényelhetik a külföldi szlovákok a szlovák állampolgárságot.

Jövőkép

A szlovákiai magyarság fogyásának elsődleges oka véleményük szerint a magyar nemzeti öntudat elvesztése, aminek egyenes következménye az asszimiláció. Ennek okait keresve a választ a résztvevők a magyar helyett a szlovák nyelvű óvoda- és iskolaválasztásban lelik. A magyar nyelvű óvoda, általános iskola és középiskola elvégzése alapozza meg felfogásuk szerint a magyar öntudat megmaradását. Az egyetem magyar nyelven való elvégzését már nem tartják szükségesnek, különösen nem Magyarországon, az ott szerzett diploma véleményük szerint nagy eséllyel vezet az anyaországi áttelepüléshez.

A pályaválasztás előtt álló fiatalokból álló csoport tagjai a Szlovákiában való továbbtanulást részesítik előnyben, hogy a diploma megszerzését követően otthon tudjanak munkát vállalni.

„...tudjak szlovákul és benne is legyek abba a szlovák környezetbe, és hogy itt is tudjak működni.”

A csoportban részt vevő bölcsészhallgatónak vannak kétségei a szlovákiai munkalehetőségeinek tekintetében, ő nyitott Magyarország és az angolszász országok irányába is. A többiek még távolabb állnak a munkavállalás problémájától, elgondolkodva a kérdésemre elmondják, hogy hosszú távon nem, rövid ideig viszont hajlandóak lennének külföldön munkát vállalni, főként anyagi megfontolásból. Motivációs tényezőként szóba kerül még a nyelvtanulás lehetősége, új kultúra megismerése vagy a magasabb szinten való továbbtanulás lehetősége.

A magyar–szlovák vegyes házasság akadályai a nyelvismeret hiánya, nyilatkozza az egyik interjúalany:

*„Ha én kötném személy szerint, akkor én nem tudok szlovákul, tehát én mond-
juk nem annyira hajlok a vegyes házasság felé...”*

A két különböző nyelvi és kulturális közeget mind a családban, mind a társasági életben teherként élné meg a vegyes házasságot saját nyelvi problémái miatt elutasító fiú:

*„... én nem tudok elmenni az ő barátaival sörözni, mert nem tudok velük kom-
munikálni, vagy mert ő nem fog eljönni a magyarokhoz, mert nem tud magya-
rul, vagy szlovákul kéne beszélni és ez már csomó komplikációval jár szerin-
tem.”*

A vegyes házasság témáját tárgyalva előkerül a születendő gyermekek iskoláztatásának kérdése, amit egyes vélemények szerint a domináns házastárs dönt el, míg mások szerint ezt inkább a női házastárs nemzetisége határozza meg. A kompromisszumos megoldásra, miszerint az egyik gyermek magyar, a másik szlovák iskolába jár, ebben a csoportban is van példa:

*„Nekem az unokatesóm szlovák férfihoz ment feleségül, van két fiúk és mind a
két kisgyerek szlovák oviba járt, de az egyik szlovák alapiskolába ment, a má-
sik magyar iskolába ment...”*

Nyelvhasználat

A magyar nyelv mellett az angol nyelv jellemző a csoportban az internethasználat és a könyvolvasás terén is. A szlovák nyelvet a nyitrai egyetemi hallgató használja a csoporttársaival való kommunikáció során, az egyetemi tankönyveket pedig csehül olvassa. A csoport többi tagja etnikailag homogén baráti társasággal rendelkezik, nem érintkeznek szlovák nyelvű kortársaival, szórakozni is a közeli határ menti magyarországi városokba járnak.

Felnőtt csoport

A somorjai 18 éven felüli fókuszcsoport kilenc főből állt, résztvevőinek egy része (4 fő) felsőfokú intézményekben tanul, 4 fő egyetemi vagy főiskolai végzettséggel rendelkezik, 1 fő végzettsége nem derült ki.

Magyarnak lenni

A magyar szó hallatán a legtöbb résztvevő leginkább a múltba tekint vissza, így a vízilabda említése kuriózumnak számít az eddig elhangzott asszociációk között. Ez az a sportág, amelyben a magyarok az utóbbi években világviszonylatban sikeresnek

mondhatóak, és büszkeséggel töltheti el a magyar embert a vízilabda-válogatott sikere.

Az első magyarságélmények a csoport több tagja körében a szlovák nemzetiségű szlovák állampolgárokkal történő konfrontációhoz kötődnek, két esetben felnőtt korban, munkahelyen kellett az úgynevezett megkülönböztetéssel szembesülni:

„Én már dolgozom, és a főnököm mindennap úgy kezdte, a magyart hagyják meg a magyaroknak, ha meghallja, hogy folyamatosan magyarul beszélünk, kijön és ránk szól.”

Az egyik résztvevő megfogalmazásában a többségi szlovák nemzethez való nem tartozás által tudatosította magyar mivoltát:

„Ez a szörnyű benne, hogy valójában nem azt érzem, hogy magyar vagyok, hanem azt, hogy nem vagyok szlovák. Inkább ez lenne a helyes kérdés, hogy mikor éreztük azt, hogy nem szlovákok vagyunk, hanem magyarok.”

A magyar tannyelvű iskola elvégzése az identitás megőrzésének fontos része, függetlenül attól, hogy nem feltétlenül veszíti el identitását a szlovák nyelvű iskolát végzett magyar nemzetiségű gyermek, a szlovák nyelvű iskolában a magyar történelmet és irodalmat nem lehet megtanulni. Ezen ismeretek hiányában viszont gyengül az identitás. Magyar nyelv-tudás szükséges ahhoz, hogy valaki magyar legyen – mondja több résztvevő –, ám ennek ellenkezőjét bizonyítja két elmesélt élettörténet. Az identitását veszített, magyar családi háttérrel, magyar nyelvű iskoláztatásban részesült fiú története, aki annak ellenére, hogy beszél magyarul, nem használja a nyelvet, és szlováknak vallja magát.

„Van egy ismerős, aki úgy volt, hogy gyerekkorunkban magyarul beszéltünk egymással és miután elhagyta a szüleit... na mindegy – pedig anyukája magyarnak nevelte – most már csak szlovákul beszélnek egymással is. Pedig tud magyarul. És máig is érti, de szlováknak vallja magát. Ez a családi háttér.”

A másik történet, ennek ellenkezője, a Németországban a magyar nyelvet kevésbé beszélő lányé, aki annak ellenére vallja magát magyarnak, hogy nem beszéli a nyelvet:

„Például ismerek Németországban egy csajt, aki állítólag tud beszélni magyarul, de nem mer, mert akkor ... beszélnek róla. Igen, ismerek pár ilyen lányt, aki mondta, hogy ő igazán magyarnak érzi magát...”

Utóbbi példa megosztotta a csoport tagjait, ugyanis többen kifejtették, hogy magyar az, aki annak vallja magát. A németországi lány esete kapcsán azonban mégis fel-

merül a kérdés, van-e annak értelme, hogy ő magyarnak vallja magát. Bizonytalan válaszok fogalmazódnak meg:

„Hát akkor ennek akkor már nincs is értelme...”

„De az a legfontosabb része, hogy ha nem tudja kifejezni magát, magyarul beszél, magyarul álmodik, hogy akkor ez szerintem nagyon nagy része...”

„Ez nagyon nehéz, mert most, hogy azért, hogy ki magyar, de...”

Magyarnak lenni Szlovákiában eggyel több idegen nyelv ismeretét jelenti, ez az előnye a szlovákiai magyaroknak mind a szlovákokkal, mind a magyarországi magyarokkal szemben. A politika szó többször elhangzik a beszélgetés során mint a szlovákiai magyarság életfeltételeinek megrontója. Csak negatív kontextusban beszélnek a politikáról, illetve a politikai elitről:

„Szerintem nincs olyan, hogy miért nem jó, mert mondjuk, én személyesen nem szeretem, hogy mik vagyunk a heti aktuális politika téma ebből az összes szlovák ...”

„A politika, a politikai elit teljes cseréje tudna rajta változtatni.”

Jövőkép

A vegyes házasság kérdésében nyilatkozó csoporttagok elutasítják a különböző nemzetiségűek közötti házasságot. Kompromisszumkötés szükséges a gyerek iskoláztatását illetően, amire az interjúalany mond egy „rossz” példát:

„... van egy ismerősöm, aki úgy van, hogy magyar a férfi és a felesége szlovák és az nagy kérdés volt, hogy a gyerekeket hová adják, és az lett a megoldás, hogy az egyiket szlovák, a másikat magyar iskolába adták. És ez nem egy jó megoldás. Mind a két gyerek beszél szlovákul és magyarul tökéletesen, de egyik magyar iskolába, a másik szlovákba.”

Vegyes házasság esetén gyakori megoldás a gyerekek számára két, különböző nyelvű iskola választása. A családi szocializáció erősen befolyásolja a kérdésben kialakult véleményt:

„... én magyar iskolába jártam és csak azt hallottam: magyar ember, magyar feleség.”

Míg ebben a véleményben a magyar identitásra való neveltetés hatása érezhető, egy másikban a házasságról kialakult kép van hatással a különböző nemzetiségek közötti házasságkötés elutasítására:

„...eleve egy házasságban sok veszekedés van, hogyha még nemzetiségi gond is van, akkor aztán minden borul.”

Nyelvhasználat

Az államnyelv megtanulását mindenki fontosnak tartja, kivételnek számítanak azok az esetek, amikor – előre eltervezve – valaki Magyarországra kíván áttelepülni, ahol nincs szükség a szlovák nyelv ismeretére. Ezenkívül a határ menti településeken élők sem érzik adott esetben a szlovák nyelv ismeretének hiányát vagy nem megfelelő szintű tudását:

„... rengeteg olyan van, aki végigjárta a magyar iskolát és kötelezően leérett-ségizett szlovákból és nem tud rendesen szlovákul, mert nincs szüksége arra, hogy ő használja azt a nyelvet.”

A magyar–szlovák határvidéken élő szlovákiai magyarok közül sokan dolgoznak Magyarországon, akik akár napi rendszerességgel ingáznak. A Magyarországon munkát vállaló szlovák állampolgárok száma, akiknek döntő többsége magyar nemzetiségű, a kilencvenes évek végétől fokozatosan nőtt, 2005–2007-ben becslések szerint a naponta ingázók száma elérte a 30 ezer főt (Sikos–Tiner 2010), a gazdasági válság óta ez a szám folyamatosan csökken.

Pozsony közelsége, a dunaszerdahelyi járás gazdasági fejlettségi szintje miatt az ott élők számára sem Magyarország, sem egyéb országok nem szerepelnek munkaválalói célpontokként:

„... az nagyon fontos, és nagyon megkönnyíti annak, hogy a csallóközi röghöz kötött maradjon, hogy itt van Pozsony.”

„Most azt megértem, az lehet, hogy ha Rimaszombat mellett laknék, nem lennék ilyen nagy mellű, mert az lehet, hogy ha egzisztenciám függne attól, hogy hol élek. De hál Istennek, csallóközi embernek nem függ.”

Állampolgárság

Az állampolgár fogalma többeknél szorososan összekapcsolódik a kettős állampolgárság kapcsán felmerülő aktuálpolitikai kérdésekkel. Kritika fogalmazódik meg Magyarországgal szemben a kettős állampolgárság bejelentésének időzítésével kapcsolatban:

„... amikor belőtték a kettős állampolgárságot, akkor azt nagyon rosszul lőtték be nekünk, anno a választásokkor, ez a leghülyébb időpontban hozhatták elő a magyarok, amikor csak lehetett...”

„Nagyon bosszantó volt, annyira mérges voltam az időzítés miatt. Ettől szörnyebb, ugye ezt azért hozták elő, mert ezt könnyen be lehetett dobni, ez nem került úgymond pénzébe az államnak és ez marha gyorsan felmutat egy eredményt. Éppen két héttel a választások előtt nálunk. Úgy, hogy ettől nagyobb hülyeséget nem tehettek volna, és ugye ezért mi nagyon mérgesek voltunk.”

A magyar országgyűlés a kettős állampolgárságról szóló törvényt a 2010-es szlovákiai parlamenti választások előtt néhány héttel fogadta el, ennek köszönhetően a szlovák választási kampány központi témájává vált, s még a választások előtt reagált rá a szlovák kormány az ún. ellentörvény meghozásával, melynek értelmében az a szlovák állampolgár, aki önkéntesen más ország állampolgárságát veszi fel, elveszíti szlovák állampolgárságát. A szlovák politikai élet szereplői a választási kampány idején a szlovákiai magyarokkal kapcsolatos témák sorába felvették a kettős állampolgárság kérdését. A szlovákiai magyar közvélemény a szlovákiai magyarokkal kapcsolatos témák politikai napirenden tartását nevezi „a magyar kártya kijátszásának”:

„Akármikor, ha van valami és akar valaki, nagyobb érdekeltséget szeretne, előveszi az magyarokat és akkor mindenki rá figyel...”

„A magyar kártya idáig is volt, ez csak egy aduász lett a magyar kártya pakli-ba. Legalábbis most ezt az elmúlt időben úgy játsszák ki.”

„Van, mikor előveszik a magyarokat és akkor azon lehet rágódni és akkor nem kell másra figyelni.”

A kettős állampolgárságról szóló törvény időzítése a szlovákiai magyar politikusokat is megosztotta. Bugár Béla, a Híd-Most elnöke a szlovákiai választásokba való beavatkozásnak tartotta a kettős állampolgárságról szóló törvény előterjesztésének időpontját, valamint a magyar kormányzópártot azzal vádolta meg, hogy politikai ellenfelének, a Magyar Koalíció Pártjának segített ezzel a lépésével a választók mozgósításában (Bugár).

A magyar állampolgárság felvételének lehetővé tétele, minthogy a szlovák állampolgárságtól való megfosztással jár, nem minősül valóságos lehetőségnek az interjúalanyok körében:

„... amíg nekünk azt mondják, hogy a szlovák állampolgárságomat elveszik, én a saját otthonomat nem fogom kockára tenni egy plusz érzésért, hogy én magyar állampolgár is lehetek.”

A magyar nemzethez való érzelmi kötődés kifejezésének az igénye és objektív okok egyaránt megfogalmazódnak a magyar állampolgárság igénylésének mérlegelése kapcsán:

„Én bevallom, igényeltem volna a magyar állampolgárságot, csakis a plusz érzés végett, mert én magyar is vagyok, de viszont így nem fogom kockára tenni a saját egzisztenciámat.”

„... mert annyit adhatott volna ez, mert ha igénylik a magyar állampolgárságot az azért egy statisztikába bekerült volna, hogy tényleg hányan akarják Szlovákiából a magyar állampolgárságot, az egy plusz adat lett volna.”

A magyar igazolvány mint az állampolgárság előzménye is említésre kerül, melynek konkrét anyagi kedvezményeivel élni lehetett, ehhez képest az állampolgárság – hangsúlyozza az egyik interjúalany – ilyen kedvezményekkel nem jár. A magyar igazolvány kedvezményeinek hasznosítását illetően is elhangzottak ellentétes vélemények:

„... én mondjuk nagyon kihasználtam az utazásnál, végigutaztam egész Magyarországot.”

„... én például, amikor volt egy ilyen lehetőség, a magyar igazolvánnyal én igényeltem is, én azt hiszem, hogy életemben kétszer, ha kihasználtam az egészet, tehát ott is mondták, hogy igen, mert támogatás, kedvezmények voltak rá, de igazából én azt nem tudtam kihasználni.”

Az állampolgárság gyakorlati hasznát a Magyarországgal szemben vízumköteles országban élő magyarok élvezhetik a leginkább, valamint azok a határon túli, köztük a szlovákiai magyarok is, akik Magyarországon telepedtek le. Itt kerül szóba a 2004. évi népszavazást megelőző, a kettős állampolgárság elutasítására buzdító kampány egyik vezrgondolata, miszerint a határon túli magyarok anyagi támogatást várnak el Magyarországtól, holott ez az egyik interjúalany véleménye szerint nem elvárás, legalábbis az ő részéről.

„Én nem várom el azt, hogy a magyar állam engem dotáljon, holott én az adómat Szlovákiában adom le, és akkor engem igenis a szlovák állam biztosítsa nekem a magyar oktatást, biztosítsa nekem magyarul az érintkezést a hivatalokkal, meg orvost, mert én magyar vagyok és ide fizetem az adómat.”

Várhosszúrét

A kvalitatív kutatás harmadik helyszíne a 30%-ban magyar lakta rozsnyói járás központjától, Rózsnyótól 6 km-re található kis falu. A hétszáz fős Várhosszúrét magyar többségű (88%) település.

Tanulói csoport

A faluban készített két fókuszcsoporthoz beszélgetés szintén korcsoport szerint oszlott zajlott. Az egyik csoportba a még középfokú oktatási intézményben tanuló interjúalanyok tartoznak, szám szerint négyen, két 17 éves, egy 16 éves és egy ismeretlen korú fiú.

Magyarnak lenni

Nagyon erős lokális identitás érződik a várhosszúréti fiatalokban, a magyar szóra is saját településük jut eszükbe. Ennek egyik oka lehet az a tény, hogy a falut elhagyva már nem tudják használni a magyar nyelvet minden esetben, hiszen a legközebbi városban, Rozsnyón, a szlovák nyelvhasználat dominál. A magyarországi magyarok jutnak eszébe annak az interjúalanynak, aki a magyar szó hallatán turistákra és vendégekre gondol. Amikor a magyar szóra adott három szó az „én”, „magyar nyelv” és „Hosszúréti”, akkor valójában a válaszadó önmagát írta le, magát sorolja be magyarnak, a magyar nyelvet beszélő hosszúréti embert.

Arra a kérdésre, mikor érezték először, hogy magyarok, a magyar többségű településnek, a magyar családi háttérnek tulajdoníthatóan önként adódik a válaszuk: számukra ez természetes jelenség, nem tudják valamiféle konkrétumhoz kötni. Kivétel a szlovák tannyelvű alapiskolát végzett résztvevő, aki az első osztály elkezdésénél értette meg, hogy a magyartól különböző nyelvet beszélő emberek közé került, s a magyar nyelvvel nem tudott érvényesülni:

„Nem értettem, mert mikor beléptem első osztályba, akkor ott nem értettem nekik semmit, de a... próbáltam mindig a magyart.”

A magyarországi magyarokhoz képest is másnak érzik magukat a várhosszúréti fiatalok a nyelvi különbség, azaz az itt urakodó palóc nyelvjárás miatt:

„Hát, Magyarországon más a nyelvtudás, mint itt, nem teljesen magyarok vagyunk itten, csak úgy ahogy.”

Ezen túl objektív tények kerülnek elő a beszélgetés során a két országban élő magyarok közötti különbségeket tárgyalva, így a kötelező szlovák érettségi vizsga, bizonyos tantárgyak szlovák nyelven történő tanulása, a szlovák nyelv használata bizonyos helyeken.

Nyelvi szempontból közelítenek a „Mi kell ahhoz, hogy magyar legyen valaki?” kérdéshez is. Az akaratot említi az egyik interjúalany, egy a faluban megtörtént példával alátámasztva állítását, miszerint egy szlovák barátnője

„... akart menni valami magyar fesztiválra, és azt mondta, hogy megtanul, vagy mától fogva nem fog szlovákul beszélni, csak magyarul, hogy addigra megtanuljon, mert egy éve volt rá... Sikerült neki.”

Negatív értékítélet fogalmazódott meg Szlovákiát illetően, amikor arról szólt a beszélgetés, van-e a szlovákoknak előnyük a magyarokhoz képest Szlovákiában:

„Énszerintem annyira nem is jobb, mert alaptól a Szlovákia olyan állam, hogy az embereknek nem nagyon jó itt... az állampolitika eléggé furcsa és énszerintem nem nagyon támogatnák kulturális eseményeket, továbbá az ember fejlődését alaptól nem nagyon.”

A fókuszcsoporthoz vezető direkt kérdésére a támogatásokkal kapcsolatban „szépül” ez a pesszimizmus annyiban, hogy a „szlovákokat talán jobban” támogatják.

Állampolgárság

Az állampolgár szóra adott asszociációk nehézkesen fogalmazódnak meg a csoportban. A három válaszadóból kettőnek a magyar állampolgárság jutott eszébe. Hasonlóan passzív volt a csoport a kettős állampolgársággal kapcsolatos véleménye kifejtésénél. Egy-egy rövid véleményből a téma iránti közömbösség érződik:

„... hát ez olyan dolog, hogy énnekem például az teljesen mindegy, hogy milyen állampolgár vagyok. Az csak papíron van, ez egy ilyen dolog.”

„Teljesen mindegy!”

„Én is így gondolom, hogy nem muszáj papíron, mert tudom, hogy magyar vagyok, akkor magyar vagyok.”

A magyarországiakról a véleményük pozitív, nem változott a magyar állampolgárság felvételének lehetősége óta sem:

„... én szeretem őket, mindig fogom is! Ott jönnek a... idejönnek emberek, mint ahol most vagyunk, nem tudom, a magyarok azok sokkal barátságosabbak, nagyon sokkal barátságosabbak, mint a szlovákok.”

Az a feltételezésünk, hogy az állampolgárság témája iránti közöny a csoportrésztvevők fiatal korának, a politika iránti érdektelenségének vagy a kérdésben való tájékozatlanságának tulajdonítható, bebizonyosodik a két interjúalany vallomásaiban:

„Nehéz megmondani, és ez olyan, hogy szerintem mink még elég fiatalok vagyunk ahhoz, hogy lássunk... tehát nem érthetünk még ehhez. Nem tudjuk még megmondani, hogy ez jó-e vagy nem. Nem vagyunk felvilágosítva se róla annyira.”

„Mi fiatalok vagyunk, úgyhogy minket ez annyira nem érdekel. És gondolom, hogy itt mindenki így van ezzel. Most mi nem gondolkodunk, hogy mi van vagy, csak az, hogy ...”

Nyelvhasználat

Ahogy említettük, a csoport tagjai közül egy fiú végezte szlovák nyelven alapiskolai tanulmányait, a középiskolát azonban többen szlovák nyelven végzik. A középiskola kiválasztása már nem feltétlenül szülői döntés, a résztvevők közül többen önmaguk,

tudatosan, szlováknyelv-tudásuk tökéletesítése érdekében választották a szlovák nyelven való továbbtanulást:

„... én főleg azért mentem szlovák osztályba, hogy azért csöppet jobban is tudjak szlovákul...”

„Én is úgy, azért választottam szlovák iskolát, mert hát gondoltam, hogy a jövőbe, ha Szlovákiába szeretnék dolgozni, akkor nem hiszem, hogy magyarul fogok beszélni benn, a munkahelyen is. És hogy mégis könnyebb legyen azért egy csöppet.”

Egyetemi, főiskolai tanulmányaikat egy fiú kivételével Szlovákiában, szlovák nyelven kívánják folytatni. A magyarországi egyetemre készülő kivételnek számító interjúalany döntése mögött nem nyelvi szempont áll:

„... főleg a minőség miatt mennék oda, nem a nyelv miatt.”

A számítógép és az internet központi helyet foglal el a csoport tagjainak életében, annyira, hogy könyvet nem is olvasnak, tehát arra a kérdésre, hogy milyen nyelven olvasnak könyvet, nem kaptunk választ, helyette az olvasás teljes háttérbe szorulásával kellett szembesülnünk:

„És ha nem olvasunk? (nevetés) Könyveket én nem olvasok.”

„Könyveket én se gyakran.”

„Valahogy ez a könyv engem nem húz. Csak ránézek, hogy milyen vastag, és már (nevetés)”

A magyar és a szlovák nyelv mellett az internet használatánál erőteljesen jelen van az angol nyelv. Láthatóan ennek a korosztálynak már szinte természetesnek számít az angol nyelv használata is. Tisztában vannak azzal, hogy angol nyelven az interneten több minden elérhető. Az online lexikon, a Wikipedia használatánál például:

„Először az angolra, mert ott van a legtöbb hír, az utóbbi időben legalábbis úgy. Ott van a legtöbb. A szlovák Wikipedián nagyon kevés, jóformán semmi, magyar több. A magyarba több van, de az angolba a legtöbb, úgyhogy ha úgy, ha úgy ha valamit többet akarnak tudni, akkor angolra megyek.”

A közösségi oldalakon való kommunikáció is három nyelven zajlik:

„Én sokat, az utóbbi időben sokat írok angolokkal is, mert nekem van egy művészi oldalam a Facebookon, én festek. És, nahát van sok mostan barátom az egész világba, akik szintén festenek és művészek. Annak is irkállok, ott magyarokkal is és szlovákokkal is. Hát, én minden nyelven. Ahogy csak tudok, próbálok.”

A többi interjúalany is hasonlóképpen nyilatkozik az internet és a közösségi oldalak nyelvhasználatát illetően: függ attól, hogy mit keresnek és kivel akarnak kapcsolatba

lépni. A szlovák alapiskolát végzett fiú elmondja, hogy magyar barátaival magyarul tartja a kapcsolatot az interneten, habár kezdetben ez nehézséget okozott számára:

„... írni se tudtam magyarul, míg be nem jött az internet, meg a Facebook, ott tanultam meg magyarul írni. Beszélni tudtam, de az írás az nemigen ment...”

Valószínűleg a csoport tagjai számítógépen néznek filmeket, és így került elő a filmnézés nyelvének kérdése. Ismét kivétel a szlovák alapiskolát végzett fiú, aki elmondja, hogy: *„... megértem a magyart is, de könnyebb nekem szlovákul.”*

A többiek a magyar szinkronnal készült filmeket részesítik előnyben, kiemelve azok minőségét:

„A filmek egyértelműen magyarul! A magyar szinkron a legjobb a világon!”

„Az biztos, a világon a legjobb!”

Megoszlik a csoportban a vélemény arról, hogy kell-e tudniuk Szlovákiában szlovákul a magyaroknak. Az első határozott vélemény, miszerint nem kell tudni szlovákul, a kínaiakkal példálózik, akik Szlovákiában élnek és nem beszélnek sem szlovákul, sem magyarul. Ezzel szemben valójában nem érveket fogalmaznak meg, hanem helyszíneket sorolnak fel, ahol a szlováknyelv-tudás általában szükséges, például a boltok és a hivatalok. Óvatos megjegyzéseket tesznek arra vonatkozólag, mennyivel nehezebb azoknak az élet, akik nem beszélnek az államnyelvet:

„...szerintem csöppet nehezebb az élet itten, a környéken...”

„Egy csöppet kéne tudni...”

Jövőkép

Bár a házasságról való gondolkodás nem feltétlenül ennek a csoportnak a korosztályát érintő probléma, mégis nyitottabbak a téma iránt és egyértelmű válaszokat fogalmaznak meg a vegyes házasságról. Egyes vélemények szerint csak a házastárs személyiségi jegyei számítanak:

„... normális legyen, kedves legyen, szóval, hogy tökéletes legyen.”

„A nyelv nem számít, a nyelve és az állampolgársága, vagy hogy minek hiszi magát. Ha fog tetszeni és szeretni, és én is őt, akkor az lesz az igazi!”

Az egyik fiú azonban ezzel ellentétes véleményt fogalmaz meg, szinte védekezve, hogy *„... nincs problémám nekem a szlovákokkal”,* azonban elgondolkodtatóak a külső körülmények. Itt a szinte teljesen magyar környezetre utal, ahol sokan nem beszélnek szlovákul:

„... csak megint itt az lenne a baj, hogy ha behoznak ide, akkor sokan nem tudnak szlovákul, meg szégyenkeznek, úgyhogy megint csak ott lenne a probléma, hogy ők megértenék-e egymást.”

A nyelvi különbözőség mint hátrány azonban a gyereknevelésnél előnyé válna:

„... a gyerek több nyelven fog tudni, és hát például az egyik szülő szlovák, másik magyar, akkor mindjárt kiskora óta lehet őt tanítani szlovákul is, magyarul is. Esetleg az lehet plusz...”

Ebben a gondolatmenetben valójában a „kiskor”-on van a hangsúly, ugyanis a környéken lakók beszélik a szlovák nyelvet, az interjúalanyok magukról is ezt vallják:

„... mert fokozatosan iskolában tanuljuk a nyelvet, minél öregebb, annál jobban tud szlovákul automatikusan, és na, hát a kisebbek nem nagyon tudnak úgy szlovákul. Azok nem is beszélnek szlovákul.”

A vegyes házasság kérdése kapcsán az egyik hozzászóló részéről elhangzik az a kijelentés is, hogy ez már nem is kérdés, hanem már természetes jelenség és

„...általában nincs probléma...”

A természetes jelenséggé a posztrofált vegyes házasság azonban nem mindig olyan természetes. Mint kiderült, a szülők elvárása inkább a magyar házastárs választása:

„Anyukám nekem mindig mondja, hogy ha lehet, akkor magyar lányok után nézzél! De amúgy én nem tudom. Nem lenne szerintem probléma.”

„Valószínű, hogy szlovák feleségem lesz, mert itten nagyon kevés a szép magyar csaj, de én azt mondom, hogy még ha Amerikába is találnák feleséget, vagy máshol a világon, magyarul meg szlovákul is megtanítanám a gyerekeimet.”

Magas munkanélküliség jellemzi az interjú helyszínét és környékét, az interjúalanyok nyilatkozatai is ezt támasztják alá. A munkanélküliség miatt külföldön keresnek munkát a környék lakói, nemzetiségre való tekintet nélkül. A helyi magyarok a nyelvazonosság miatt gyakrabban vállalnak Magyarországon munkát, azonban körükben is gyakori a nyugat-európai munkahelykeresés.

„... főleg azok mennek Magyarországra, akik szlovákiai magyarok és Magyarországra végezték a főiskolát.”

A nyelvtudás, mind a magyar, mind a szlovák, előny lehet a munkakeresés során, ebben a csoport tagjai megegyeztek. Azonban hozzátették, hogy mindkét nyelvet „perfekt” kell tudni ahhoz, hogy valóban előnyük legyen a munkaerőpiacon. Ők maguk még nem állnak életük első munkakeresési szakaszában, a külföldi munkavállalás nem szerepel feltétlenül terveik között:

„Hát, dolgozni el is mennék, de akkor csak vagy úgy mennék, hogy elmennék három évre vagy ötre, aztán meg visszajönnék ide. Vagy főleg itt megyek Szlovákiába, itt a családom is, minden.”

„Dolgozni persze el is mennék, de nem tudom. Én nekem Szlovákia tetszik valahogy.”

Felnőtt csoport

A második fókuszcsoporthoz tartozó interjú Várhosszúréten 21-29 éves életkori csoportba tartozó hat fiatallal készült, négy nő és két férfi részvételével, akik közül két fő még tanulmányokat folytat, a többiek munkaviszonyban állnak, illetve az egyik interjúalany anyasági szabadságát tölti.

Magyarnak lenni

A magyar szóról elsődlegesen ennek a csoportnak is az anyanyelv jut az eszébe. A magyar nemzet szimbólumai közül a címert említi meg az egyik interjúalany, ami a 2001-es a szlovákiai magyar Mozaikos ifjúságkutatás során is szerepelt a nemzeti szimbólumok között, számszerűsítve a negyedik helyen. A magyar ételek és italok az említett kvantitatív kutatás során a szlovákiai magyar fiatalok körében az ötödik leggyakrabban említett nemzeti szimbólumok voltak. A sör, a kenyér, a babgulyás, a magyar gulyás itt is előkerül a magyar szóra adott asszociációként. Magyarország és Budapest említését szintén felfoghatjuk szimbólumként (mint anyaországot és mint a magyarok fővárosát). Emocionális megközelítésmódja is van a magyar szónak, a bölcsesség, az öröm és a büszkeség, mint pozitív fogalmak kerülnek szóba.

A magyar nyelv kisgyermekkorú megtanulásával magyarrá válik az ember, ezt gondolják a csoport tagjai, számukra természetes volt, hogy megtanultak magyarul és ezáltal magyarnak érzik magukat. A magyar nemzethez tartozás elsődleges kritériumának tehát a magyar nyelv ismeretét tartják, de az egyik véleményformáló megemlíti szerint még a hazaszeretetet is. Ehhez hozzáteszi, hogy nem a túlzott hazafiságra gondol:

„És ez egyébként a világba elég sok gondot is okozott, a túlzott hazafiság.”

A kivetettség érződik azokban a megjegyzésekben, amikor azokról a különbségekről beszélgettek, hogy mit jelent Magyarországon magyarnak lenni és mit jelent a helyszínen magyarnak lenni:

„Hát, utálnak itt is, meg ott is.”

„Elmegyünk Magyarba, mocskos felvidéki, itt meg mocskos magyarok.”

„Itt azért nem szeretnek, mert magyar vagy, ott meg azért, mert szlovák vagy.”
Szlovákiában magyarnak lenni alkalmazkodás kérdése, mondja az egyik hölgy. Az alkalmazkodás nem jelent mást, mint a szlovák nyelv elsajátítását:

„Hát, csak azt, hogy nekünk így nem olyan nehéz, mert alkalmazkodunk. Egyszer, mink elfogadjuk azt, hogy Szlovákiában szlovákul beszélünk.”

A beszélgetés résztvevői egyetértenek abban, hogy Szlovákiában az államnyelvet meg kell tanulni, még a többségében magyar lakta vidékeken is:

„Vannak olyan helyek, például Dunaszerdahelyen is vannak ismerőseim, egy szót nem tudnak szlovákul. Pedig itt él.”

„De minthogy megint szerintem Szlovákia, nem várhassuk el azt, hogy mindenki beszél magyarul, mert ez Szlovákia.”

Két javaslatot fogalmaznak meg a nyelvi problémák kiküszöbölésével kapcsolatban, egyrészt, hogy Szlovákiában ne tiltsák a magyar nyelv használatát, másrészt pedig a külföldi, szlovén és olasz példákra hivatkozva felvetik:

„Itt is a szlovákoknak egész nyugodtan taníthatnák a magyar nyelvet!”

Állampolgárság

Az állampolgárság kapcsán egy sor kellemetlenség jut eszükbe a résztvevőknek: hülye törvények, diszkrimináció, csalás. Emellett két esetben szóba kerül az a szlovák állampolgárság, egyik esetben kiemelve: *„Szlovák állampolgár vagyok. És anyanyelvem a magyar.”* Az állampolgárságról egy embernek jut eszébe a magyar szó. A magyar állampolgárság felvételének lehetőségéről egyhangúlag közönnyel nyilatkoznak:

„Engem nem tud érdekelni egyáltalán.”

„De akkor elveszik a szlovákot, nem?”

Ebben a kérdésben bizonytalanság érződik, ami az ügyben való nem megfelelő tájékozottságra utal.

„Nekem mindegy, én magyar vagyok.”

„Engem ez nem tud érdekelni.”

„Engem se!”

„Egy papír nem jelent semmit!”

„Ettől szerintem csak nehezebb lenne itt, mert akkor elveszik a szlovák állampolgárságot, nem? Csak így komplikálja ez!”

A kettős állampolgárság együttes lehetsége mellett esetlegesen érdekelné az egyik résztvevőt a magyar állampolgárság megszerzése. Felvetődik, hogyha az állampol-

gárság szavazati joggal járna, akkor mit gondolnának erről, azonban hárman is elmondják, hogy ők Szlovákiában sem élnek szavazati jogukkal.

A nyelvi különbségek, a különböző tájszólások miatt megkülönbözteti magát a csoport a magyarországi magyaroktól, hozzáteszik azonban azt is, hogy Szlovákiában is hasonló a helyzet, hiszen Szlovákia különböző részein is más-más tájszólásban beszélnek.

Nyelvhasználat

A résztvevők nagy része magyar nyelvű alapiskolába járt, majd vegyesen szlovák és magyar középiskolát választottak, az egyik interjúalany viszont jelenleg Prágában végzi felsőfokú tanulmányait, tehát csehül tanul. Mindannyian úgy nyilatkoztak, hogy jól beszélnek az állam nyelvét, főként az alapiskola felső tagozatán, valamint középiskolai tanulmányaik alatt sajátították el. Érthető módon, hiszen a faluban egytől négy osztályig terjedő alsó tagozatos iskola működik, ahol tanterv szerint tanulták a szlovák nyelvet, a szinte homogén magyar környezet azonban a gyakorlati nyelvtanulást nem tette lehetővé.

A beszélgetés tárgya volt a vezetői engedély megszerzésének nyelve. Bár adott a lehetőség az ehhez szükséges vizsgák letételére magyar nyelven, kevés szlovákiai magyar él vele. Bizonyos közlekedéssel kapcsolatos kifejezések a szlovákiai magyar köznyelvben szlovákul vagy magyarosítva terjedtek el, ezért ennek pontos magyar nyelvű megfelelőjét nem ismerik, így sokan azt gondolják, a magyar nyelvű vizsga nehézséget okozna számukra. Az irodalmi magyar nyelv ismeretének hiánya az interjú során még egyszer előfordul, a magyar nyelvű népszámlálási adatlap megértése okozott gondot az egyik interjúalanyunk:

„Mint például most volt egy példa, leküldték a papírokat, mert népszámlálás volt. És volt magyar nyomtatvány is. Én elkezdtem olvasni, de nem értettem egy szavát se.”

Az internet és a közösségi oldalak használatánál a magyar, a szlovák és az angol nyelv együttes használata dominál. A közösségi oldal nyelvét illetően az egyik résztvevő elmondja, hogy esetében előfordul a kétnyelvű kommunikáció is:

„Ha például tudom, hogy hozzá fog szólni egy szlovák, akkor kiírom szlovákul is azt a fára a Facebookon.”

Az olvasás esetében nem egyértelmű, hogy szlovák és magyar nyelven azonos mennyiségben vagy minőségben olvasnának. Egyesek mindkét nyelven olvasnak, de hárman csak magyarul olvasnak könyvet:

„Én utálok szlovákul olvasni, mert elolvasok egy oldalt és nem tudom, miről van szó.”

„Én nem tudok olvasni szlovákul” – ebben az esetben természetesen nem arról van szó, hogy az interjúalany nem tanult volna meg szlovákul olvasni, csak nem képes hosszasan szlovák nyelven olvasni.

„Könyvet magyarul, de újságot szlovákul.”

Jövőkép

A csoport tagjai közül többen dolgoztak vagy jelenleg is dolgoznak külföldön. Nincs túl sok lehetőség a környéken, ebben mindnyájan egyetértenek, így nyitottnak kell lenniük adott esetben a külföldi munkavállalásra. A külföldi tartózkodást ideiglenes megoldásnak tartják a résztvevők, céljuk a szülőföldön való boldogulás.

A magyarországi munkavállalást és az esetleges átköltözést is elutasították a válszadók:

„Nem.”

„Ez a mi hazánk.”

„Nekünk ez a Magyarország.”

„Nagyon szeretem, mert nagyon sokat odajárok, de nem. Nem költöznék oda.”

„Mink itt vagyunk itthon.”

A külföldi munkavállalást Nyugat-Európában képzelik el, a szomszédos Magyarország nem alternatíva számukra. A már munkatapasztalattal rendelkezők példája is ezt bizonyítja:

„Én azért mentem ki, mert engem nem érdekelt semmi. (nevetés) Hát, komolyan! Őszinte vagyok, nem érdekelt semmi! Aztán kimentem Angliába...”

Anglián kívül Svájc és Ausztria is a célországok között szerepel.

A vegyes házasságról végletes vélemények ütköztek a beszélgetés során. Az egyik fiú, akinek volt tapasztalata szlovák nyelvű barátnővel, a nyelvi kifejezési zavarok miatt nem pártolja a vegyes házasságot:

„De hogy én szlovákul beszéljek vele... én úgy nem tudok romantikázni, érted! Szlovákul... nekem volt szlovák barátnőm, jártam is vele, de neki nem tudom úgy elmondani.”

A gyermekét egyedül nevelő anyuka gyermeke anyanyelve miatt nem választana szlovák barátot magának:

„... próbálkoznak szlovák barátaim és akkor elképzelem, hogy szegény gyerekek, az anyém semmit nem értene belőle, mert az anyém teljesen magyarul beszél. Nem tudom, hogy beszélnének együtt.”

A csoport véleményvezére hangsúlyozza álláspontját, miszerint érzelmi és nem nemzetiségi alapon kell párt választani. A téma kapcsán felmerül a vegyes házasságban történő gyereknevelés problémája. A csoport egyik női résztvevője önkényesen döntene ebben a témában:

„Én szülöm, én döntök, kész!”

Más vélemények szerint ez megegyezés kérdése kell, hogy legyen a házastársak között. A résztvevők gyermekeik iskoláztatásának nyelvét illetően a magyar nyelvet választanák, egy különvéleménytől eltekintve, ennek képviselője magyar óvodába, de szlovák iskolába fogja gyermekét íratni:

„... hogy könnyebb legyen neki az életben érvényesülni. Mindenféle téren.”

Összegzés

Összegzésként a hat beszélgetés során a négy legkiemelkedőbb témakörben elhangzottakat foglalom össze, összehasonlítva a különböző helyszíneken és különböző korosztályokban tapasztalt hasonlóságokat és különbségeket.

Magyarnak lenni

Magyarnak lenni Magyarországon és Szlovákiában nem azonos, erre számos példát soroltak fel a vizsgálat résztvevői. Míg a legtöbb vélemény szerint velünk született érzés magyarnak lenni, magyarnak maradni már nem. Ez megkülönbözteti a szlovákiai magyart a magyarországi magyartól. A magyarországi magyarok határon túli magyarok létével kapcsolatos tájékozatlanságából fakadóan sok negatív élmény érte az interjúk résztvevőit. Ezek az esetek főként a magyarországi magyarok tudáshiányából fakadnak, ellentétben a Szlovákiában megtörtént esetekkel, ahol direkt sértések érték az interjúalanyokat magyar mivoltuk miatt a szlovákok részéről.

Nyelvhasználat

Az államnyelv ismeretének szükségességét senki nem vonja kétségbe, a legtöbb interjúalany – saját megítélése szerint – jól is beszél szlovákul. Egy 2009-ben készített felmérés szerint, amely a középiskolában végzős diákok körében készült, a meg-

kérdezettek 91%-a válaszolta azt, hogy beszél szlovákul. A felmérés során minősít-
hették is szlovák nyelvtudásukat, kétharmaduk jónak vagy átlagosnak, 17%-uk pedig
kitűnőnek ítélte meg nyelvismeretét. (Tóth-Morvai 2010). A szlovák nyelvismeret hiá-
nya a szlovákiai magyar fiatalok körében láthatóan nem jellemző. A nyelvi akadály az
elsődleges oka a Magyarországon való továbbtanulási szándéknak vagy munkavállalásnak.

Különbség tapasztalható a két korcsoport között abban, hogy milyen szinten, szintén-
ren használják a szlovák nyelvet. A magyar nyelvű középiskolát végző fiatalok több-
nyire magyar nyelven olvasnak és interneteznek, baráti körük is főként magyar nem-
zetiségű kortársaikból áll. A megnyilatkozások szerint a magyar mellett az angol
nyelv használata is gyakori az említett szintereken. Az említett 2009-es szlovákiai
magyar ifjúságkutatásból az derült ki, hogy a válaszadók egynegyede tartotta jónak
idegennyelv-tudását, kétharmaduk alapszintűnek, illetve átlagosnak. Szlováknyelv-
tudásuk szintje alatt szerepelt más idegennyelv-ismeretük szintje.

Az egyetemisták, illetve munkavállalók gyakrabban használják a szlovák nyelvet, lé-
vén munkahelyi környezetük is adott esetben szlovák nyelvű. A Szlovákiában tanuló
egyetemisták pedig a tananyagot szlovák vagy cseh nyelven tanulják, és baráti kö-
rükben is előfordulnak szlovák nemzetiségű fiatalok.

Állampolgárság

Az állampolgárságról szóló beszélgetések középpontjában a kettős állampolgárság
szlovákiai fogadtatása állt. Két csoport kevésbé tűnt érdeklődőnek a témában, vélhe-
tően tájékozatlanságuk miatt. Az egyik csoportban el is hangzott, hogy ők fiatal koruk
miatt nem érdeklődnek különösebben a téma iránt. A 2009-es szlovákiai magyar ifjú-
ságkutatás is a szlovákiai magyar első választók napi politikában való tájékozatlan-
ságát bizonyította.

Összességében a résztvevők pozitívan, gesztusként értékelik a magyar állampolgár-
ság felvételének lehetőségét a szlovákiai magyarok részére. Azonban gyakorlati
megvalósítása egyelőre nem releváns, hiszen egzisztenciális kockázatokkal jár a
szlovákiai magyarok számára.

Jövőkép

Érdekeség, hogy bár a szlovákiai magyar kisebbségi társadalom körében az asszi-
miláció egyik fő oka a vegyes házasság, az interjúkban ez egyáltalán nem jelenik

meg mint tényező (Gyurgyík 2004). A vegyes házasságról vallott nézetek szerint a vizsgálat résztvevői két fő csoportba oszthatóak. Az elsőbe azok tartoznak, akik teljes mértékben elzárkóznak a más nemzetiségű pár választásától. Ők azok akik, a nyelvi és a kulturális különbségeket nem fogadják el saját családi életükben. A második csoportba azok tartoznak, akik természetes jelenségnek tekintik adott esetben a szlovák nyelvű házastársat. Ők érzelmi alapon közelítik meg a témát.

Asszimilációs tényezőként a szlovák nyelvű iskolaválasztás hangsúlyozódik. A fókuszcsoportos interjúk résztvevői körében elenyésző volt azok száma, akik szlovák nyelvű óvodába vagy alapiskolába jártak, s hasonlóan kevesen nyilatkoztak úgy, hogy gyermekeiket szlovák nyelvű óvodába vagy iskolába íratnák. A magyar identitás megmaradásának feltétele a magyar nyelven történő iskoláztatás az óvodától a középiskola befejezéséig. A szlovákiai magyar felsőoktatás kevés lehetőséget kínál az anyanyelven való továbbtanulásra. Az egyetemválasztás kapcsán a szülőföldön maradás szempontjából a csehországi vagy a szlovákiai egyetemeket preferálják, lévén a magyarországi egyetemen történő továbbtanulás eredménye a legtöbb esetben az egyetem elvégzését követően az áttelepülés.

A munkanélküliség a két közép-szlovákiai régióban országos szinten nagyon magas, munkavállalás céljából migrációra vannak kényszerítve az ott élők. Kényszerként élik meg a migrációt, ugyanis elsődleges céljuk a szülőföldjükön való boldogulás. Miután az Európai Unió országaiiban is lehetővé vált a szabad munkavállalás, a szlovákiai magyarok számára egyre kevésbé alternatíva a magyarországi munkavállalás, főként az alacsony bérezés miatt.

Irodalom

Bugár Béla: A Fidesz beavatkozott a választási kampányba.
<http://www.bumm.sk/42269/bugar-a-fidesz-beavatkozott-a-valasztasi-kampanyba.html>.

Ehmann, B. (2002): *A szöveg mélyén – a pszichológiai tartalomelemzés*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.

Kvale, S. (2005): *Az interjú*. József Műhely Kiadó, Budapest.

Péley B. (2002): *Rítus és történet. Beavatás és a kábítószeres létezés mód*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.

Mason, J. (2005): *A kvalitatív kutatás*. József Műhely Kiadó, Budapest.

Mayring, P (2000): *Qualitative content analysis*. Forum: Qualitative Social Research, 1 (2). <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/1089/2386> (Letöltés ideje: 2010. június 22.)

Vicsek, L. (2006): *Fókuszcsoport*. Osiris Kiadó, Budapest.

Gyurgyík László (2004): *Asszimilációs folyamatok a szlovákiai magyarok körében*. Pesti Kalligram.

Gyurgyík László (2006): *Népszámlálás 2001*. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony. 232.

Lampl Zsuzsanna (2009): „A nemzeti identitás avagy a magyar márka megőrzése.” In: Tóth Károly (szerk.): *Hatékony érdekérvényesítést*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, 140.

Sikos T. Tamás – Tiner Tibor (szerk.) (2010): *Cégek célkeresztben. Vállalkozások a szlovák–magyar határ mentén*. Selye János Egyetem – Selye János Egyetem Kutatóintézete, Komárom.

Szabó Andrea – Bauer Béla – Laki László – Nemeskéri István (2002): „MOZAIK2001 gyorsjelentés. Összegzés.” In: Szabó Andrea – Bauer Béla – Laki László – Nemeskéri István (szerk.) (2002): *MOZAIK2001 Gyorsjelentés*. Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Budapest.

Tóth Erzsébet Fanni – Morvai Tünde (2010) (szerk.): *Küszöbön állva. A szlovákiai magyar végzős középiskolások szociológiai felmérése*. Kempelen Farkas Társaság.

FERENC VIKTÓRIA – SÉRA MAGDOLNA: KÁRPÁTALJA – UKRAJNA

A mai Kárpátalja rövid története

A mai Kárpátalja egy a 46 millió lakossal rendelkező Ukrajna 13 közigazgatási egy-
sége közül. A terület négy Európai Unió tagállammal (Lengyelország, Szlovákia,
Magyarország és Románia) szomszédos, egyfajta nyugati kapuja a szláv országnak.
A régió nemzetiségi, nyelvi és vallási szempontból is sokszínűnek mondható. Kárpá-
talján az ukrán/ruszin, magyar, román, orosz, szlovák, cigány, német nyelv beszélői
egyenként megtalálhatóak. A lakosság a pravoszláv, a római és a görög katolikus, a
református, valamint az izraelita felekezet tagjaként gyakorolja vallását.

A vidék 20. századi történelme rendkívül eseménydús,⁴⁷ az itt élő lakosok anélkül,
hogy kitétek volna a lábukat szülőhelyükről, több állam polgárai is voltak.

1867 és 1918 között az Osztrák–Magyar Monarchián belüli Magyar Királyság részét
képezte a több vármegyére tagolt északkeleti vidék. Sajátosságát etnikai, nyelvi és
vallási szempontból a ruszin többsége adta (Cserniczkó 2013. 61-110).

A vidéket 1919-ben Csehszlovákiához csatolták, amit sem etnikai, sem történelmi,
sem kulturális, sem nyelvi, sem néprajzi, sem pedig természetföldrajzi érvek nem
magyaráznak. Az új szláv állam stratégiai okokból kapta meg a területet. Ez a régió
biztosította a szövetséges Csehszlovákia és Románia közötti közvetlen összekötte-
tést, s egyben elválasztotta egymástól a szövetségi kapcsolatban álló Lengyelorszá-
got és Magyarországot (Cserniczkó 2013. 111-156, Fedinec – Vehes 2010. 19-155).

1939 és 1944 között a terület Kárpátaljai Kormányzóság néven újra a Magyar Király-
sághoz tartozott.

A második világháború után, 1946-ban a Szovjetunió stratégiai okokból foglalta el a
területet, hiszen ezzel a kommunista birodalom a Kárpátok határolta természetföld-
rajzi régió belülré került. A terület elfoglalását a Kárpátok két oldalán élő szláv la-

⁴⁷ Lásd a régió történetének részletes ismertetését az alábbi szerzők munkáiban: Vehes – Fedinec
2010; Vehes et al. 2011, Bárdi et al. 2011.

kosság etnikai, nyelvi és kulturális összetartozásával indokolták. A galíciai és kárpátaljai ukránok összetartozása ugyanakkor nem magyarázza a terület déli, síkvidéki magyarok lakta megyéjének a Szovjetunióhoz csatolását (Cserniczkó 2013. 193-234).

Ukrajna a Szovjetunió széthullása után az egykori Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság határain belül vált függetlenné 1991-ben. A fiatal ukrán állam örökségként jutott hozzá Kárpátaljához.

A régiót az elmúlt csaknem 150 évben különböző államok uralták, sorsáról, az itt élő nemzetiségek, nyelvek, kultúrák és felekezetek létéről vagy nem létéről, fejlődéséről vagy elnyomásáról jellemzően nem a helyiek döntöttek. Az állami regionális politika fő célja minden korszakban az etnikai feszültségek elkerülése, a nyugalom fenntartása volt a régió lakosságának körében, anélkül, hogy a hatalom valódi gyakorlásába bevonták volna vagy bevonnák a helyieket. Az elmúlt évek során a régió tulajdonképpen egyetlen felsorolt állam kötelébe sem illeszkedett tökéletesen, mindvégig megmaradt periferikus volta (Cserniczkó 2013. 431-466, Cserniczkó – Ferenc 2011).

Sajnos a jelenlegi vezetés sem kezeli a Kárpátalján élő nemzetiségeket partnerként, az általuk képviselt kultúrát többletként, a beszélt nyelveket értéként. Sőt, épp ellenkezőleg, egyes politikai erők (jelenleg épp ellenzékben) nyelvi homogenizációra, a kisebbségek asszimilálására törekszenek. Amíg Európának ezen a tájékán a párbeszéd helyett a történelmi sérelmek felemlegetését és az egyetlen államnyelv kizárólagos dominanciáját, a nemzetállami eszméjét, a szubtraktív kétnyelvűséget és a kisebbségek nyelvi asszimilációját tekintik természetesnek, az olyan etnikai, nyelvi, kulturális és felekezeti szempontból egyaránt sokszínű régiók, mint amilyen Kárpátalja, nem értéként, hanem az állambiztonságot fenyegető veszélyként jelennek meg a politikai közbeszédben (Cserniczkó–Ferenc 2011).

Kárpátalja régió: kutatási helyszínek

A MOZAIK2011 kutatás fókuszcsoporthoz tartozó interjúi 2011. május 24–25. között készültek Kárpátalján, négy helyszínen, ezek: Ungvár, Munkács, Técső és Beregszász voltak. A négy helyszín elsősorban a magyarság számaránya szempontjából különböztethető meg (ld. a 4. táblázatot!). Ungvár és Munkács városok területén a magyarság aránya 10% alatti, és bár a kutatópontok az összefüggő magyar nyelvterület határához

közel helyezkednek el, a magyar anyanyelvű lakók száma szempontjából városi szórványnak tekinthető (20% alatti arány) mindkét település.⁴⁸ Ha megvizsgáljuk a két település környezetét (azaz a járást), láthatjuk, hogy a városi magyarok számát megerősítik a járásban lakó magyarok, akik munka, továbbtanulás céljából gyakran a járás központját választják. A legutóbbi népszámlálási adatok szerint például a Munkácsi járás lakossága 101.443 fő, ebből a magyar nemzetiségűek száma 12.871 (nagy részük a város melletti falvakban él).

**4. táblázat:
Magyarok aránya a kárpátaljai kutatópontokon**

Település	Összlakosság	Közülük magyar	Magyarok aránya %
Ungvár	117 317	7972	6,8
Munkács	82 346	6975	8,47
Técső	9 786	2306	23,56
Beregszász	26 735	12 779	47,8

Técső már a magyar nyelvterülettől távol, a Felső-Tisza-vidéken található, a magyarok aránya 24%, így Beregszászsal együtt ez a két város reprezentálja a tömbben élő magyarság típusát. Técső városa ugyan a magyarok arányát tekintve nem tekinthető szórvány városnak, ám a járásban két településen található csak magyar oktatási intézmény. Técsőn például nincs magyar óvoda, azonban van két magyar közoktatási intézmény is.⁴⁹

A négy kutatási helyszínen készült interjúk legépelet változatát Atlas ti. 5.0 szövegelemző program segítségével dolgoztuk fel, a tartalmi elemzés szempontjai szerint. Tanulmányunkban előbb csoportonként mutatjuk be a leginkább megjelenő témákat, majd egy összehasonlító elemzés során azt vesszük sorra, hogy csoportjaink diskurzusai miben különböztek és miben tértek el egymástól.

⁴⁸ Bár korábban Kárpátalján szórványnak általában a nyelvterület peremén húzódó Felső-Tisza-vidéket (Huszt, Királyháza, Rahó, Körösmező, Gyertyánliget) tekintették, ma már egyre elfogadottabbá válik, hogy a még a tömbben lévő, de a közigazgatási egység lakosságárányát tekintve már szórvány-nak számító városokat (mint Ungvár, Munkács) is ide soroljuk. Ilyen esetekben a nyelvterület közelsége a szórványhelyzetnél kedvezőbb fejlődési feltételeket biztosít a nyelvmegtartáshoz (Molnár–Molnár 2005. 31).

⁴⁹ Ezek közül az egyik, a Técsői Református Líceum, nagyrészt nem helyi fiatalok továbbtanulásának biztosít helyszínt.

Az ungvári csoport

Az ungvári csoportot nyolc 20-25 év közötti fiatal alkotta: három fiú, öt lány. A beszélgetés résztvevői egy kivétellel Ungváron születtek, itt élnek. A csoport tagja volt egy técsői származású fiatal, aki egyetemistaként immár öt éve a megyeszékhelyen él. A fiatalok közül még senki sem alapított saját családot. Felmenőiket tekintve, hárman születtek ukrán–magyar vegyes házasságban, a többiek szülei magyarok. Négyen jelenleg is tanulnak, egyetemisták. Három résztvevő nemrégiben fejezte be tanulmányait az Ungvári Nemzeti Egyetem villamosmérnöki és magyar szakán, illetve egyikük titkárnői képesítést szerzett. Ez a három fő jelenleg pályakezdő munkakereső. A csoport egy tagja családi vállalkozást üzemeltet. Adatközlőink legmagasabb iskolai végzettsége két esetben befejezett felsőfokú végzettség, négy további hallgató is közel áll a diplomaszerezéshez, közülük három humán szakot, három pedig reál szakirányt képvisel. Egy résztvevő szakképzéssel rendelkezik, egy másik legmagasabb iskolai végzettsége pedig az érettségi.

Az csoportinterjú elemzése során 102 kódot sikerült beazonosítani, amelyek az alábbi nagyobb csoportokba rendeztünk: (1) magyarnak lenni Kárpátalján; (2) nyelvtudás; (3) a haza és a kettős állampolgárság kérdése; (4) munka, migráció, jövőkép.

Bár az interjúk készítője számos egyéb témát is felvetett, mégis ezek a témakörök váltották ki a legtöbb reakciót. Mindez azt mutatja, hogy az ungvári fiatalok számára ezek a legégetőbb problémák. A felsoroltak közül a tanulmányok, a munkakeresés és ezzel együtt a migráció problémája valahol az egész fiatalságra jellemző problémacsoport, míg a nyelvtudás, az anyaországgal való viszony és a magyarság megélésének kihívásai a szülőföldön kifejezetten kisebbségi vonatkozású témák.

A továbbiakban a kódok csoportosítása alapján megszületett négy kódcsalád mentén kívánjuk elemezni az ungvári fiatalokkal készített beszélgetést.

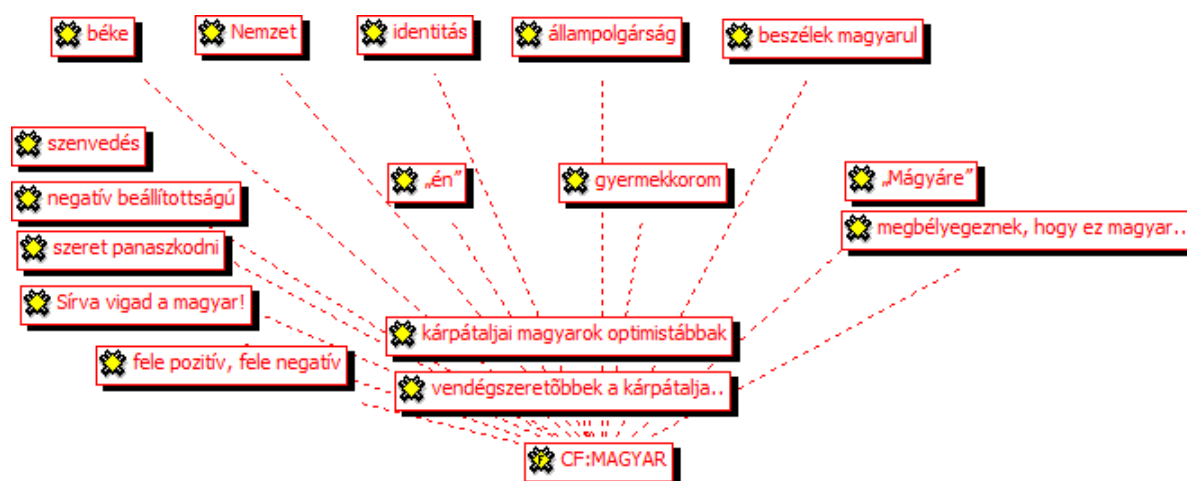
Magyarnak lenni Kárpátalján

Korábbi kutatások azt mutatták, hogy a kárpátaljai magyarok lokális (kárpátaljai) identitása nagyon erős (Szabó et al. 2001. 42–43). Egyszerűen szólva a kárpátaljai magyarok nem csak magyarnak, de kárpátaljai magyarnak tartják magukat, megkü-

lönbözttetve saját csoportjukat az anyaországi és más határon túli magyaroktól, illetve a magyaroktól általában.

A „Magyarnak lenni Kárpátalján” kódcsoport egyrészt tartalmazza a fiatalok véleményét azzal kapcsolatban, hogy milyen magyarnak lenni általában, másrészt azt is, hogy mindez Kárpátalján mivel jár. Kutatásunkban egyrészt egy asszociációs módszerrel kérdeztük meg a csoportbeszélgetés résztvevőit, hogy mi jut eszükbe arról a szóról, hogy „magyar” (ld. 1. ábra), másrészt számos, a magyarság megélésére vonatkozó kérdést is tartalmazott az interjú kérdéssora.

1. ábra:
A „magyar” hívószóra érkező asszociációk az ungvári fiatalok körében



Az 1. ábrán látható asszociációk jól megragadják a későbbiekben kibontakozó véleményeket is. Látható, hogy egyrészt általános fogalmakat soroltak fel a résztvevők, mint nemzet, identitás, nyelvtudás, illetve 2011-ben igencsak aktuálisan az állampolgárság fogalmát kapcsolták a magyar hívó szóhoz. Ezenkívül megjelent a magyar nemzetnek egyfajta jellemzése, miszerint a magyarok pesszimisták, szeretnek szenvedni, panaszkodni, de érdekes módon megjelent a saját közösség, a kárpátaljai magyar közösség megkülönböztető jellemzése is az asszociációk szintjén. A kárpátaljai magyarokat a magyarországi magyarokhoz képest optimistábbnak, vendégszeretőbbnek tartják. Ezenkívül hangsúlyosan jelent meg az interjúban, hogy a kárpátaljai magyarok erős küzdőszellemet éreznek magukban, bizonyítási vágy van bennük. Példaként említették, hogy amikor magyar diákként gyengébb ukrán nyelvtudással bekerülnek az egyetemre, akkor is képesek felzárkózni, sőt a képzés végére a legjobbak között mindig van magyar. A magyar küzdőszellem abban is megmutatkozik,

amikor a magyar vagy az ukrán identitás közötti választást az egyik adatközlő így jellemzi:

„Személyes felfogás. Az, hogy hogy állunk hozzá, hogy akkor most inkább a könnyebb utat választjuk, hogy hát igen, akkor most bevágódjunk a többiek-nél, meg könnyebben elérjük a céljainkat, akkor inkább leszek ukrán, mert most mért ne. Ha pedig azt mondom, hogy magyar vagyok, akkor egy sokkal nehezebb utat kell végigjárnom.”

Érdekes eredménye az asszociációs vizsgálatnak, hogy a magyar szó a személyes „én”-t is előhozta, még hozzá úgy, hogy a többségiek általi megbélyegzésre asszociál az adatközlő a magyar szó hallatán. Ez azért lehetséges, mert a magyar szó hangzás utáni gúnyos változatát, a „mágyáre” szóalakot használják az ukránok, amikor a magyarokról beszélnek, s nem ennek ukrán fordítását (*yeopuj [uhorci]*).

Megjelenik a gyermekkor, a neveltetés is az asszociációk között, aminek nagy szerepet tulajdonítanak a résztvevők. Egyrészt ez azt is sejteti, hogy a családból kilépve, a felnőtt életben, a nyelvhasználati színterek szűkülése mellett, egyre kevesebb tér jut a magyar nyelvnek.

Az interjú során megkérdeztük az adatközlőket, hogy mi volt az első olyan élményük, amikor magyarnak érezték magukat. A csapat ebben a tekintetben két nagyobb részre osztható, hiszen azok, akik színmagyar családban születtek, természetes módon (jelöletlenül) váltak magyar identitásúvá:

„Választani? Én soha nem gondolkoztam, hogy választok, én tudtam, hogy magyar vagyok, és kész! Egyértelmű volt valahogy. Szóval, amibe beleszülettem és kész.”

Ugyanakkor egy vegyes házasságból származó fiatal a következőképpen fogalmazott azzal kapcsolatban, hogy ő mikor érezte először, hogy magyar:

„Nekem volt mondjuk egy ilyen pillanatom, hogy, azt hiszem ötödik osztályban, az egyik tanár a suliban megmondta, hogy most el kell döntenetek, hogy ti milyen nemzethez tartoztok. Mondjuk nekem édesapám ukrán. Szóval én vele oroszul beszélek és ez nekem... Na, szóval jól beszélem mind a két nyelvet, és ez egy kicsit furcsa volt, hogy most nekem választani kell a két szülőm nemzetisége között. De hát én gondolkoztam egy kicsit és választottam a magyart.”

A legtöbb adatközlő a magyarságélménnyel kapcsolatban inkább arról tudott beszámolni, hogy mikor érte őt negatív diszkrimináció, megbélyegzés a magyarsága miatt. Több olyan esetről is beszámoltak a csoportrésztvevők, ami iskolai, egyetemi éveik alatt esett meg velük, többször tanáraik vagy az iskolaigazgató különböztette meg őket magyarságuk miatt:

„Mert én magyarnak tartom magam és valahogy így Kárpátalján, és ugyebár Ukrajnában ez egy külön fogalom így, hogy akkor most valakit megbélyegeznek, hogy ez magyar. És nagyon sokszor volt így az egyetemen is, hogy például a csoportunkkal – magyar csoport volt – és akkor sokszor mondták, hogy ők a magyarok.”

Így egy másik adatközlő ugyanerről:

„Sajnos megesett, ukrán iskolába jártam és ott »Az a magyar! Mágyáre!« (egyetértetek).

MIT JELENT EZ? MIT ÉRTENEK EZ ALATT?

Hát, ez ilyen gúnyosan, hogy te magyar vagy.”

Egy adatközlő munkakeresés közben, szintén a formális oktatás egy intézményében az alábbival szembesült:

„Nem rég voltam egy óvodában, ahol az igazgatónő megkérdezte, hogy mit végeztem, és mondtam, hogy nyelv, hogy filológus voltam. Azt mondja: ukrán? Mondom nem, magyar nyelv és irodalom. Akkor biztos magyar iskolát végeztél! Mondom, igen! Hát, a magyarok csak úgy szívják a vérünket! (nevetés), meg a pénzünket. Mondom: tudja mit? Igen, én itt ingyenesen tanultam az egyetemen, mondom, nem fizettem. És az önök, a drága ukrán adófizetők pénzén éltem öt évig (nevetés).”

A beszélgetésből kiderül, hogy bár a magyarok megkülönböztetése nem tekinthető általánosnak, a megbélyegzés esetenként létezik, háttérben pedig elsősorban a nyelv áll, többféle értelemben is. Egyrészt ezek az atrocitások akkor érik a magyarokat, amikor magyarul beszélnek. Ilyenkor hangzanak el a már közhelyesnek számító mondatok, mint például az alábbiak is:

„Ukrajnában vagyunk, és akkor miért beszélünk magyarul? És mit keresünk mi itt egyáltalán? Mért nem megyünk Magyarországra?”

Másrészről az egyik adatközlő arra is rávilágított, hogy neki azért nincsenek ilyen problémái, mert ő jól beszél a többségi nyelvet, így mindenkivel tud az anyanyelvén kommunikálni. Ugyanez a résztvevő jegyezte meg az alábbiakat:

„Volt olyan ismerősöm, hogy azt mondta, hogy azért nem szereti a magyarokat, mert nem akarnak semmiképpen megtanulni ukránul. És őt ez zavarja, hogy mért nem. Itt élünk Ukrajnában és eszébe sincsen, hogy megtanuljon ukránul. És szerinte neki meg kell. És ő azért nem szereti a magyarokat. Mondjuk velem nem volt gondja, mert én elbeszélgettem vele ukránul meg oroszul is. Azt mondja, semmi gond, de tanuljanak meg legalább valamit!”

Egyik adatközlő arról számolt be, hogy testvére ukrán tannyelvű egyetemre jár, ahol eltitkolta magyar nyelvtudását, és már otthon a családban is ukránnak vallja magát.

Mindezt akár az előbb felsorolt negatív szemlélet következményeként is értelmezhetjük:

„Nálam most a tesómmal van ilyen, hogy külön egyetemen tanulunk, ő egy teljesen ukrán egyetemre került ... senki nem tud, vagyis egy csoporttárs sincs, aki tud magyarul. És hát ő róla se tudták, hogy magyar. És akkor egyszer felhívom telefonon és elkezd velem beszélni magyarul, és »te tudsz magyarul?«. És akkor mondta, hogy igen. Hát, mi nem tudtuk, hogy tudsz, mert csak oroszul meg ukránul beszélt. És ő viszont azt állítja magáról, hogy nem magyar, hanem ő ukrán. Én meg azt mondom, hogy én márpedig magyar vagyok, ő meg azt mondja, de ő ukrán. Mert neki a legtöbb társaság, a legnagyobb baráti társaság azok csak ukránok meg oroszok.”

Úgy tűnik, a kisebbség többnyelvűsége (vagy ukrán egynyelvűsége) elvárásként fogalmazódik meg a békés egymás mellett élés érdekében, ugyanakkor a többség nem hajlandó a többnyelvűség értéként való felfogására, arra, hogy esetleg ők is megtanulják a kisebbség nyelvét. Adatközlőink szerint szüleik korában ez a hozzáállás még nem volt jellemző:

„Még az én gyerekkoromból emlékszem, hogy nem az volt, hogy »mágyáre«, hanem hogy tanítsd meg, amit te tudsz! És nem káromkodásról volt szó! Taníts meg nekem néhány magyar szót!”

Adatközlőink anyanyelvük, a magyar nyelv ismeretének előnyeit is többször kiemelték. Elmondták, hogy vannak olyan állások, ahol olyan embert keresnek, aki az ukrán mellett magyar nyelven is beszél, ezért az önéletrajzukba érdemesnek tartják beírni, hogy ismerik a magyar nyelvet is. Egyértelműen többletet látnak nyelvtudásukban:

„Az az elfogadott Európában, hogy kell tudni egy idegen nyelvet, mondjuk az angolt, és egy olyan országnak a nyelvét, ami környező, ami szomszédos az azal az országgal ... Hát, ebből a szempontból mi már nyertünk! Igen, csak még nem érezzük! Nem érezzük valahogy! Nagyon messze vagyunk még Európától!”

Nyelvtudás

Az interjúkban szó esett a résztvevők nyelvtudásáról is. A diákok közül többen nyelvszakosak, a magyar és az angol nyelvet fő tantárgyként tanuló hallgatók. A magyar nyelvtudásban rejlő többlet, ami már korábban is felmerült, itt is megfogalmazódik, ugyanakkor azt is látni kell, hogy az adatközlők szerint a magyar nyelv csak akkor jelent előnyt számukra, ha az államnyelvet is ismerik mellette:

„Attól még, hogy itt Kárpátalján rossz élni, mert tényleg, hogy így elég rosszak a körülmények és nincs munkalehetőség, de tovább, mondjuk a fővárosba, ott

sokkal jobb lehetőségek vannak, mondjuk egy fiatal embernek. És ott szintén úgy van, hogy annak, aki tud ukránul és magyarul is, akkor nagyon jó munkahelyeken lehet elhelyezkedni.”

Az államnyelvtudás szintjének háttéréhez egyrészt érdemes figyelembe vennünk a diákok lakóhelyét, családi háttérét, az elvégzett iskolák tannyelvét és az ottani nyelvoktatás hatékonyságát.

Lakhely tekintetében mindannyian kapcsolatban vannak az államnyelvvvel, hiszen olyan településeken élnek, ahol a magyarok száma alacsony, gyakori lehetőség nyílik a többségi nyelv beszélőivel való kommunikációra, ami támogató környezetet biztosít a nyelvelsajátításhoz.

A csoport családi háttérét megvizsgálva már korábban is említettük, hogy három egyes házasságból jövő fiatal vett részt a beszélgetésben. Esetükben az államnyelvi ismeretek, illetve az orosz nyelv ismerete kielégítő. A színmagyar családokból jövő adatközlők családi szocializációjában az államnyelv nem jelent meg. Ezek a gyerekek az iskolában talákoztak először az ukrán nyelvvel, amiről így nyilatkoznak:

„Az ukránt, azt emlékszem, harmadik osztályos koromban már a – hogy hívják azokat? – igeidőket, vagy miket tanultunk már. Na, az igeidőket tanultuk már, amikből van, nem tudom én, hányféleszer hány. És akkor harmadikos koromban fel se fogtam, hogy mi az. Csak írjuk azokat a betűket meg mellé a szavakat. Mi az? Minek az? Meg ilyesmi!”

„Hát, én például befejeztem, leérettségiztem, angolul jobban tudtam, mint ukránul.”

„Én is az iskola alatt nem tudtam az ukránt.”

„Az ukrán oktatáspolitikának van egy gyenge pontja. Hogy a magyar, vagyis az ukrán nyelvet a magyar iskolákban anyanyelvi szinten kezdik el tanítani, igen, mintha mindenki tudna. Igen! És ott rontják el, hogy például az olyan térségekben, ahol magyarok laknak, nem tudnak egyáltalán ukránul és idegen nyelvként kéne, hogy oktassák.”

„[Ukránul] beszélni nem tanultunk meg. Angolból viszont beszéltünk inkább, mint a grammatikát vettük és sokkal jobban tudtam beszélni. Most már azért kicsit már megfordult a helyzetem, mert három éve egyetemen vagyok és már valami ragadt rám. De ez tényleg nagy hibája az ukrán oktatási rendszernek.”

Általánosnak tekinthető, hogy a megfelelő módszertani alapok hiányában az államnyelv oktatása nem hatékony a kárpátaljai magyar iskolákban, annak ellenére, hogy olyan településről beszélünk, ahol az ukrán élő környezeti nyelv.

Ahogy az utolsó idézett szöveg is utalt rá, a középiskolai hiányosságokat az ukrán nyelvű felsőoktatásban sikerült valamennyire kiküszöbölni:

„Én például ahogy idekerültem Ungvárra, először olyan nehéz volt, hogy azt se tudtam, hogy hova legyek! Kint az emberek között és bent az egyetem és a tanárokkal és a diákokkal, hát... de most nem!”

„Nálam úgy volt, hogy elsőben két hétig úgy körülbelül hallgattam, egyszerűen néztem, asszimilálódtam, utána meg már belejöttem, na, mondom, jól van, it-ten most már elkezdek én is beszélni valamit.”

„Mondjuk a mi csoportunk az egyetemen elég érdekes volt. Mert így a csoportban ketten tudtunk ukránul. Megtettek csoportvezetőnek, és akkor mindenhova nekem kellett szaladgálni. Ők pedig, volt, aki a nevét nem tudta rendesen leírni ukránul, meg be kellett menni a dékáni hivatalba, kérni különböző dokumentumokat és akkor én írtam le nekik magyar betűkkel ukránul. Bement, felolvasta, mert már nem voltam hajlandó velük járni, meg ott huszonnyolc emberrel egyenként mindenhova járni most nem fogok.”

Egy másik adatközlő a szaknyelvi terminusok ismeretének hiányától szenvedett:

„Nem arról van szó, hogy nem tudtam az ukránt, vagy valami, mert tényleg tudom az ukránt is. Csak annyi, hogy a sok szakszó, a magyar iskola után. Igen, azok a szakszavak, amik matematikából magyarul tanultunk, akkor az az egyetemen egy kicsit kevés.”

Mindannyian fontosnak tartják az államnyelv elsajátítását és örülnek annak, hogy sikerült javítani a nyelvtudásukat, ugyanakkor úgy tapasztalták csoporttársaik körében, hogy a nagyobb magyar tömbből érkező diákok egy része az egyetemi tanulmányok alatt is elzárkózik az államnyelv megtanulásától. A csoport egyetértett abban, hogy kisebb kortól kellene a magyar gyerekeknek az államnyelvet tanítani, de azt is kiemelték, hogy amellett, hogy az anyanyelven a legjobb tanulni, a felsőoktatásban tapasztalható államnyelvi dominancia miatt a diákokat nyelvileg is fel kellene készíteni a tovább tanulásra.

„Tényleg könnyebb az embernek magyarul tanulnia, de viszont mennyire lehetséges vagy mennyire jön össze az, hogyha tegyük fel elmegy ötödikre valamelyik ukrán felsőoktatási intézménybe tanulni, mennyire jön neki össze az, hogy most négy éven keresztül tök magyarul tanult mindent és akkor hirtelen bumm, mindent rázúdítanak ukránul. Hogyha ezt a kettőt úgy lehetne összekötni, hogy ilyen pontosan 50-50%-ban legyen, akkor lenne a legjobb, mert anyanyelveden tanulsz, de mégiscsak tudod ukránul is ezeket a dolgokat. Az lenne szerintem a legjobb.”

A nyelvtudás nagyban meghatározza azt, hogy az egyes nyelvhasználati színtereken a beszélő milyen nyelvet használ. Az interjúban az olvasmányok és az elektronikus térben zajló kommunikáció (közösségi oldalak, chat) nyelvére kérdeztünk rá. Az internetes kommunikáció nyelve, a közösségi oldalak használati nyelve, a megosztások nyelve az adatközlők szerint az alábbi három szemponttól függ: kinek van címezve a kiírás, mi a témája, melyik nyelven hangzik jobban? Mivel mind többségi,

mind kisebbségi barátai is vannak az egyes internetes közösségi oldalakon, a fiatalok esetileg váltogatják a nyelvet, ugyanakkor van néhány berögzült praktika is, mint az alábbi:

„Nem tudom, nekem így berögzült valahogy, hogy a Kontakte az ukrán vagy orosz, az iwiw az magyar, és a Facebook az meg már ilyen nemzetközi, ott már mindenkit meg lehet találni. Igen, igen.”

Technikai problémák is befolyásolják a nyelvhasználatot, például a latin és cirill betűs írás közötti különbségek:

*„Én speciel, mondjuk ilyen közösségi oldal, meg chatelős programok, meg sa-
többi, ott vagy angol, vagy magyart használom ... Meg most átváltani a klavia-
túrán [billentyűzet] ukránra. Könnyebb írni angolul, meg ilyesmi. Igen, mert
ukránul más betűkkel, én abba belezavarodok. A „scs” betűt hogy írjam le an-
golul? Sch?? Vagy egy négyes!”*

Az egyes portálok korlátozott nyelven használhatóak, ami szintén meghatározó a nyelvhasználat szempontjából. Az orosz alapítású Kontakte elérhető ugyan magyar nyelven, de a fordítási hibák miatt nincsenek igazán egyenlő helyzetben a különböző nyelvek:

*„Kontakte van magyarul is! Mondjuk, én magyarul használom. Hát, a fordítás
az nem igazán jó. Hát, igen! Van, mondjuk az, hogy belépés, azt ott kilépés-
nek írja (nevetés).”*

A megkérdezett fiatalok az olvasás nyelve kapcsán elmondták, hogy általában magyarul, ukránul és oroszul olvasnak a legtöbbet. Magyarul főleg szépirodalmat és a helyi lapokat. Szépirodalmat oroszul is olvasnak, emellett információszerzés szempontjából dicsérték az ingyenes és naprakész orosz honlapokat. Ukránul kevesebbet olvasnak, mint mondták, Ukrajnában nehezen lehet találni ukrán nyelvű sajtót vagy szépirodalmat.

Kárpátalja, mint haza és a kettős állampolgárság kérdése

Az ungvári beszélgetés során arra is megkértük a fiatalokat, hogy a haza szóról is mondják el, ami elsősorban eszükbe jut. A fiatalok asszociációit a 2. ábrán láthatjuk összegezve. A „haza” hívó szóra érkező asszociációk ennek alapján három nagyobb csoportba rendezhetők: a haza egyrészt érzelmi szinten körvonalazódik, másrészt a fiatalok számára az őket körülvevő intim szociális környezetet (család, barátok) testesíti meg, harmadszor pedig a haza földrajzi helyeket is jelent (a saját lakástól Európáig).

2. ábra.
A „haza” hívószóra érkező asszociációk az ungvári fiatalok körében



A csoportot alkotó fiatalok erős lokális identitásáról már korábban is szó esett, az asszociációk viszont azt is megmutatják, hogy a megkérdezettek Kárpátalján túllépve Ukrainát és Magyarországot, de még Európát is hazájuknak tartják.

A nemrégiben elfogadott állampolgársági törvény a Magyarországhoz fűződő viszonyt meg is erősítette. Ennek fogadtatásáról így nyilatkoztak adatközlőink:

„Na most az ukrán állampolgárságom, az úgy rám ragadt úgymond, mert én ide születtem, úgyhogy avval együtt kell élnem. Be kell tartanom a törvényeket, adóznom kell stb., stb. Viszont a magyar állampolgársághoz meg úgy álok hozzá, hogy az egy, számomra egy ilyen státus. Szóval magyar állampolgár vagyok. Azt érezhetem, hogy úgymond a magyar közösséghez tartozom, tényleg, minthogyha ott élnék és ilyesmi. Szóval, jó persze, ott is be kell tartani a törvényeket meg ilyesmiket, az adott államnak az alkotmánya szerint kell élni, de viszont az számomra inkább egy ilyen lelki dolgot jelent. Hogy akkor igen, magyar állampolgár vagyok, tényleg vallhatom magam magyarnak, anélkül, hogy megdobálnának valamivel, meg ilyesmi.”

„Meg azután, asszem 2005-ben volt a népszavazás, amikor kiszavaztak minket. Nem kellünk! Hát, az nagyon rossz volt. És ezután ez olyan jó érzés volt, hogy akkor mégis számítunk valamit Magyarországnak. Ez a státus inkább.”

Az állampolgársági törvény kapcsán a lelki kötődést megerősítő szempont mellett megjelentek bizonyos pragmatikus szempontok is, például a külföldi utazások könnyebbé válása:

„Egy nagy-nagy lehetőség, megnyílik előttünk az egész világ! Bárhova mehetünk. Így, ukránként nem. Igen, nemcsak Magyarországra, hanem akárhova, Anglián kívül. És még Amerikába sem kell vízum.”

„Hogyha megkapjuk, akkor mehetünk. Nem kell Kijevbe mennünk, nem kell vízum ... ha belegondolok, akkor utazás, munkavállalás satöbbi, satöbbi, amit nyugaton akárhová, az óceánig meg tudok tenni. Igen, szabadon! Könnyebben, mintha ukránként megyek oda. Vagy akár még pihenés céljából is: nem megyek a Krímre, hanem elmegyek Olaszországba!”

A kettős állampolgárságnak azonban számos hátránya is létezik, különösen azért, mert Ukrajna nem ismeri azt el.⁵⁰ A hatóságok megfélemlítő módon viselkednek, kihallgatásokról, szankciókról beszéltek a résztvevők. Bár a fókuszcsoport tagjai úgy érzik, mindez csak erőfitogtatás a hatóságok részéről, azért igyekeznének eltitkolni magyar állampolgárságukat, illetve említették, hogy amíg Kárpátalján élnek, addig nem szeretnének kockáztatni:

„Csak tisztázódjon! Mondjuk én még nem adtam be azért, mert még nem tudom, hogy mi lesz. Még mindig azt mondják, hogy az ukránok még mindig nem engedik ... Egyelőre én úgy vagyok vele, hogy amíg itt vagyok, addig úgy érzem, hogy most annyira nincs rá szükségem, ha pedig sikerül Magyarországra fele orientálódnom, akkor pedig egyértelmű.”

A magyar állampolgárság témája Ukrajnában szorosan ráfonódik az orosz állampolgárság kérdésére is. A fiatalok úgy vélték, hogy ha valóban szankcionálnák a kettős állampolgárságot Ukrajnában, akkor az orosz-ukrán kettős állampolgárok nagy száma miatt, nem is maradna ukrán állampolgár. Ezért talán lehet abban reménykedni, hogy Ukrajna sem most, sem később nem fogja a magyar állampolgársággal is rendelkező állampolgárait megbüntetni. A résztvevők az interjú során kifejtették, hogy ehhez elsősorban változtatni kellene azon a semleges politikán, ami Ukrajna és Magyarország között jelenleg van, illetve Ukrajnának is el kellene döntenie végre, hogy nyugat (Európa) vagy kelet (Oroszország) felé kíván közeledni. Mindennek a kettős állampolgárságot szabályzó törvényi keretek rendezésére is lehetne pozitív hatása.

⁵⁰ A Magyar Országgyűlés 2010. május 26-án fogadta el a magyar állampolgárságról szóló törvény módosítását, s ezáltal lehetővé tette az egyszerűsített (vissza)honosítási eljárást. A téma nagy politikai és sajtóvisszhangot váltott ki a szomszédos országokban, különösen azokban, amelyekben a kettős állampolgárság fogalmát nem ismeri az adott ország alkotmánya, mint például Ukrajna Alkotmánya. Az ukrán Alkotmány 4. cikkelyének értelmében: *Ukrajnában egyetlen állampolgárság létezik*, azonban a törvény semmilyen formában nem rendelkezik arról, hogy valakit is szankcionáljon, vagy büntetőfelelősség alá vonjon azért, mert kettő vagy több állampolgársága is van.

A kettős állampolgárság nem csak az ukrán állam részéről állítja kihívások elé a kárpátaljai magyarokat, de az anyaországi attitűd a határon túli magyarok felé sem mondható kimondottan jónak:

„Hogyha itt Kárpátalján vagy határon túl elmegyek valamilyen magyar közösségbe, akkor hát igen, te is magyar vagy, igen, te is közénk tartozol, meg ilyesmi. De viszont, hogyha elmegyek az anyaországba, akkor sokszor kapom azt a fejemhez, hogy hát te ukrán vagy, mit keresel itt!?”

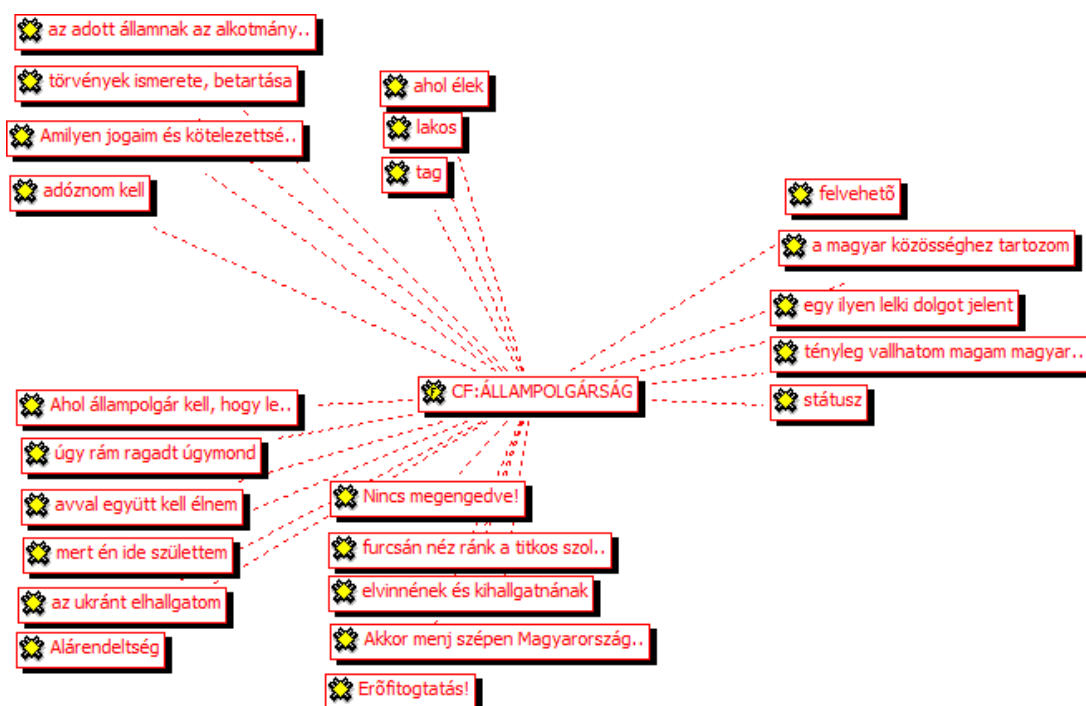
„Én is Magyarországon tanultam egy évig, Tiszavasváriban és éreztem, hogy azok ott engem nem nagyon szeretnek. Pedig ugyanúgy beszélek magyarul is, meg minden. És kicsit így félnek is az ukránoktól. Meg mindig azt hiszik, hogy oroszok vagyunk.”

„Mondjuk, a magyarok nagyon keveset tudnak Ukrajnáról, az biztos! Ők azt hiszik, hogy nálunk itt még háború van! Nem mindenki, de voltak olyanok! Valakitől hallottam, talán te mondtad, hogy csodálkoztak azon, hogy nálatok vannak autók.”

„Mi voltunk Budapesten ilyen részképzésen és voltunk ilyen diákmunkán és egy fiú abszolút nem tudta, hogy van olyan ország, hogy Ukrajna. Úgy mondta, hogy Ukrajna és ezen mi be voltunk halva. És azon csodálkozott, hogy hol tanultam meg ilyen szépen magyarul.”

Az állampolgárság szóra érkező asszociációk is, amelyeket a 3. ábra mutat be, az imént elmondottakat támasztják alá.

3. ábra.
Az „állampolgárság” hívószóra érkező asszociációk az ungvári fiatalok körében



Az asszociációk szintjén is elkülönül egymástól a vele született ukrán és a felvehető, lelki kötődést megerősítő magyar állampolgárság. A téma felvetése természetesen előhozza az ukrán hatóságok részéről tanúsított negatív hozzáállást, illetve egyfajta globális szemlélete is megjelenik az állampolgárságnak, mint az alkotmány, a törvények ismerete és betartása, jogok, kötelezettségek és adózás. Az is érdekes, hogy az ungvári magyar fiatalok csoportja az állampolgárságot lakhelyhez köti, ami felveti annak a kérdését is, hogy a szóban forgó külföldi lakóhelyhez kötött magyar állampolgárság megszerzése egyben az átköltözés gondolatát is felveti-e a fiatalokban avagy sem?

Munka, migráció, jövőkép

Az utolsó tematikus blokk, amit az ungvári fókuszcsoporthoz kapcsolva kiemelten kívánunk elemezni, a munka világához kapcsolódik, ugyanakkor utalásokat tartalmaz a fiatal pályakezdekők jövőképeire, valamint az őket foglalkoztató migráció dilemmájára is. Általános az a vélemény a megkérdezettek között, hogy nagyon rosszak a megélhetési körülmények Kárpátalján, alacsony az életszínvonal, kevés a munkalehetőség, ami nagyban meghatározza a szülőföldön maradás kérdését. A helyzetet talán az is szemlélteti, hogy a nyolctagú csoportból mindössze egy résztvevő dolgozik családi vállalkozás keretében, a többiek munkát keresnek, vagy még tanulnak. A munkakeresés és a továbbtanulás az elsősorú motivációi annak, hogy a fiatalok elindulnak egy másik ország, többnyire Magyarország felé:

(válasz a „Mi lesz 30 év múlva?” kérdésre)

„Szerintem sokunk itt marad Kárpátalján. Vagy csak a munka miatt megy el. És asszimilálódunk. Valószínűleg sokunk, már nagyon sokan elmennek. Már egyetemre Magyarországra jártak és ott is maradtak.”

Az egyik csoportrésztvevő saját továbbtanulási szándékáról is beszámolt:

„Sokkal több lehetőséget látok ott (Magyarországon), meg tanulás szempontjából is. Nagyon szeretném elvégezni a doktori iskolát. És idén úgy van, hogy hát a párommal együtt megyünk ... és akkor még ő is tanulna mellette, hiába van diplomája, de azért szeretne valami mást csinálni. Például egy lakberendező iskolát elvégezni vagy valami, és hogyha netalántán valami történik és haza kéne jönni, akkor itthon is tudnánk azzal a tudással érvényesülni. Vagy akár tovább Európába. Tényleg, minden irányba lehet akkor menni! Itten pedig valahol ilyen földhözragadtak vagyunk.”

A megélhetési szempont, a fizetés és egyáltalán a szabad állások léte központi témaként jelentkezett. A tanári pálya például telített, illetve pont a rossz gazdasági helyzet miatt a nyugdíjas tanárok nem szívesen adják át a helyüket a fiataloknak.

„Mondjuk én azt, hogy most itt maradok vagy elmegyek, én azt ahhoz kötöm, hogy mennyire fogok tudni megélni. Hogyha itt is úgy megélek, mint Marci Hevesen, akkor itt maradok, persze! Hova menjek innen? Nekem itt tök jó!”

„Hogy mi lesz itt tovább Ukrajnába? Ha rossz lesz a helyzet, akkor biztos, hogy Magyarországra vagy még tovább!”

„Én egy éve vagyok munka nélkül, én már nagyon, bárhová elköltöznék!”

Hogy a munkakeresés kapcsán Magyarország miért élvez prioritást, azt egyrészt az ukrán fővároshoz viszonyított közelsége, másrészt pedig a már kialakult kapcsolati tőke magyarázza:

„Hát Kijev nyolcszáz kilométer! Budapest négyszáz! Hogyha azt nézzük, hogy kapcsolatok meg ilyesmik! Hogy hol vannak jobb kapcsolatok, hogy Kijevben vagy Budapesten, azért az is számít! Hát, szerintem itt a többségnek inkább Magyarországon.”

A csoportrésztvevők kötődése Kárpátaljához az erős migrációs szándék ellenére is hangsúlyos: a visszatérés motívuma többször megjelenik.

„Én mondjuk, ha lehetne választani valami közül, mint Ukrajna – néhány száz kilométer – vagy Magyarország, én Magyarország! Könnyebb is hazajönni, ez az egyik dolog. Most nem mindegy, hogy Ukrajna másik részébe megyek el dolgozni és akkor hazajövök évente egyszer, vagy félévente egyszer. Vagy Magyarországra és akkor kéthetente. Például Debrecenbe. Meg hát össze is lehetne hozni, hogy Magyarországon is dolgozni, meg itt is valamit csinálni.”

A munkácsi csoport

Az munkácsi fiatalokkal készült interjúban 42 kódot azonosítottunk be. A leggyakrabban említett kódok az alábbiak voltak: kettős állampolgárság, kárpátaljai magyarok vs. magyarországi magyarok, ukrán nyelv vs. magyar nyelv, migráció/munkaerőpiac, mitől magyar a magyar, asszociáció: haza, valamint a vegyes házasság.

A kódok előfordulási gyakoriságának jelzésértéke van, hiszen a csoportot leginkább azok a témák foglalkoztatják, amelyek kihatással vannak/lehetnek a helyi magyar közösségre, beleértve saját egyéni jövőképüket, a közösség tagjainak együttélését, esetleges konfliktusait is. A kódok alapján tíz nagyobb témát különböztettünk meg: állampolgárság, asszociációk, attitűd, jövőkép, ukrán–magyar együttélés, identitás/önmeghatározás, párválasztás/gyerekvállalás, nyelvhasználat/közösség, generá-

ciók közötti különbségek, szabadidős tevékenységek. Egyes kódok több témához is köthetőek. A továbbiakban az egyes tematikákba tartozó kódok gyakoriságát is figyelembe véve elemzem a beszélgetés témaköreit.

Állampolgárság

Az állampolgárság témakörébe a kettős állampolgárság kérdését, esetleges előnyeit és hátrányait, valamint az állampolgársággal kapcsolatos asszociációkat soroltuk.

A csoportban a kettős állampolgárság igénylése kapcsán – egyrészt a helyi magyar hírportálok, valamint az ukrán és orosz nyelvű sajtóhíreinek köszönhetően – az esetleges következmények miatt óvatosságot is tapasztaltunk. Az állampolgárság előnyeit és hátrányait is megfogalmazzák a résztvevők. Az előnyök között a magyar állampolgárság felvételével járó, az Európai Unió polgárait megillető kedvezmények – vízummentesség, szabad munkaerő-áramlás, továbbtanulási lehetőségek – szerepelnek. Ezzel párhuzamosan a magyarok egyfajta igazságtalanságot éreznek magyarságukkal, nemzeti identitásukkal szemben, hiszen több „ukránt” (véltetően vannak közöttük vegyes házasságból vagy szórvány vidékről származó személyek) is motívál a gazdasági haszon, hogy a magyar állampolgárság megszerzése érdekében magyarnak vallják magukat.

A kettős állampolgárság megadásának a beszélgetés alapján egyfajta politikai – Magyarország és Ukrajna irányából –, valamint „megélhetési” vetülete is van.

„Én úgy hallottam, hogy már kétszer közben volt, hogy az állampolgárságot be akarták vezetni, csak akkor az MSZP lépett fel, és akkor azért nem vezették be.”

Az interjúból kiderül, hogy az állampolgársági törvénnyel kapcsolatos hírek eljutottak a helyi magyar fiatalsághoz. A 2004. december 5-i események utóvisszhangja nagyon sokáig meghatározta a kárpátaljai magyar politikum és a helyi értelmiség magyarországi magyarokról alkotott véleményét. A 2004-es népszavazás a mai napig is érzékenyen érinti a kárpátaljai magyarságot.⁵¹

„Főként a hírekből. TV, egyebek. Onnan vettem. Szerintem, hogy őszinte legyenek, nekem az volt, ha nem is az első, de első érzésem az volt, hogy most a kormány kétségbeesett kapálózása, hogy legyenek legalább magyarok, mert ugye kevesen vannak, kilenc, alig, tízmillió nincs is, ezért próbálnak új állampolgárokat szerezni. Ha, mondjuk lehet, hogy ha tizenegy, tizenkét millióan

⁵¹ Lásd például: Híres–László 2009, Karmacsi 2009.

lennének, mármint magyarországiak, az anyaországiak, akkor lehet, hogy nem szeretnék azt, hogy külföldiek is legyenek.”

„Hát azért tegyük hozzá, hogy Magyarországon húszezer kínai van. Azért ott van egy rakás nemzetiség, és mondjuk, nem tudjuk, hogy ez a húszezer kínai mindegyike magyar állampolgár, de akkor jóval (érthetetlen). Mi magyarnak valljuk magunkat, pedig ukrán állampolgárok vagyunk. Velünk együtt van meg az a negyvenhatmillió, viszont nemzetiségileg (nem érthető), és Magyarország ugyanígy van, lehet, hogy ez a kilenc, mondjuk tízmillió csak úgy van meg, hogy abból ötmillió tiszta magyar.”

Az interjúrészlet a fent említett események hatásaként a kárpátaljai magyarokban kialakult egyfajta „sértődöttségre” is utal. Az is érezhető, hogy adatközlőink szerint Magyarország a külhoni magyarokkal próbálja meg kompenzálni az ország fogyó lélekszámát.

„Nálatok az a látópont, hogy szóval, hogy az otthoni magyarok, tehát megosztóan, hatvan-negyven százalékuknak nem tetszik az, hogy az erdélyiek, felvidékiek, kárpátaljaiak, vajdaságiak kapnak magyar állampolgárságot. Volt olyan, például nekem, hála istennek vannak ott rokonaim, mondjuk innen költöztek oda meg már ott kötöttek, és akkor vannak nekik a barátaik, akik úgy néztek rám, hogy bemutattak nekik, hogy kárpátaljai vagyok és magyar, hogy hú! Én ekkor gondolom, hogy hatvan százaléka az embereknek ugyanígy gondolkodik. Meg volt, hogy minek nekik az állampolgárság, minek jönnek ide? Csak elfelejtik azt, hogy volt a nagy Magyarország nagy határokkal, és akkor mindenki, aki magyarnak vallotta magát, magyar volt.”

A magyar társadalom felé is megfogalmazódik egyfajta értékítélet, miszerint a magyarországi magyar közösség közömbös, nem tetszik nekik, hogy a külhoni magyarok könnyítve jutnak hozzá a magyar állampolgársághoz. A beszélgetés közben kiderül ugyan, hogy több olyan élményük is volt a magyarországi magyarokkal kapcsolatban, amelyek a fent említett előítéletet támasztják alá.

Az állampolgárságról alkotott véleményekben az ukrán állam által képviselt (vagy sok esetben közvetített) álláspontok is megjelennek, miszerint Ukrajna csak a magyar állampolgársági törvény bevezetésekor kezdett el foglalkozni a témával, holott nyilvános az is, hogy az ukrán állampolgárok között nagyon sokan rendelkeznek orosz, román vagy akár izraeli állampolgársággal is.

„Én szerintem, hogy most ezt a két állampolgárságot csak itt piszkálják, mert ott senki nem piszkálja. Mert az oroszok ott piszkálják az ukránokat, az ukránok vissza az oroszokat. Nem tudom, ki fújta ki ezt a problémát, hogy miért, hány állampolgárságot, mert szerintem nem sajtó, ez durva. Mert hát senki ezzel nem törődik. Csak itt most ezzel.”

A témával foglalkozó helyi média és politikum szerepét jelzi a fent olvasott szövegrészlet. Egy nemrég megjelent, a kettős állampolgársággal kapcsolatos tanulmány

Kárpátalján magyar, ukrán és orosz nyelvű lapokat és hírportálokat vizsgált a téma sajtóvisszhangjával kapcsolatban. A szerző tanulmányában megállapítja, hogy a vizsgált hírportálokból jellemző a kettős mérce alkalmazása: a sajtóban megjelent írások állásfoglalása elsősorban a magyar állampolgárság kiterjesztése ellen fogalmazódik meg, ugyanakkor teljesen figyelmen kívül hagyják Oroszország hasonló intézkedéseit.⁵²

„Igazából még nincs tisztázva az, hogy Ukrajnában mi lesz a kettős állampolgársággal, mert nálunk büntetett. Viszont hát a magyar fél eléggé támogatja és adják is szépen a dolgokat, papírokat, meg hirdetik is, meg minden. Ezért érünk rá, hogyha rutinosabb lesz az eljárás.”

„Most az a fontos, hogy hány ember akar (fel)venni két állampolgárságot. Az a fontos. Hogy mennyien akarnak venni? Én például megvenném, ha itt megengedett, akkor igen. De, ha nem, akkor is megcsinálnám, mert szerintem a másik állampolgárság, hogy tudom, hogy én magyar vagyok. Az, biztos vagyok abban a pillanatban.”

A már fent említett tényezők miatt egyrészt egyfajta kivárási és óvatossági jelenség jelenik meg az állampolgárság igénylésével kapcsolatban. Főleg érvényes ez azokra a kárpátaljai magyarokra, akik hivatali tisztséget töltenek be Ukrajnában,⁵³ hiszen a magyar állampolgársággal kockáztatnák munkahelyük megtartását. De az óvatosságot talán a vízumkiadások is motiválják. Hiszen aki felvette a magyar állampolgárságot, már nem kaphat vízumot ukrán állampolgárként, ezáltal választania kell a magyar vagy az ukrán útlevél használata között.⁵⁴

Az állampolgárság felvétele az adatközlők nemzeti identitásához hozzátartozó szimbólumként is megjelenik a beszélgetésben. Az alábbi interjúrészletekben gazdasági motivációként jelenik meg a magyar állampolgárság igénylése, motiválva azokat is (sokszor a többségi nemzetet is), akik eddig nem vallották magukat magyarnak.

„Édesanyám ugye, schengeni vízumért bement, akkor én is benn voltam. És ott kiderült, hogy egy rakás teljesen ukrán állampolgár, akinek szinte semmi olyan távoli unokatestvére ott lakik Magyarországon, és ő meg szeretné látogatni azokat és azért igényli a schengeni vízumot.”

„de akkor szerintetek ezeket inkább, aki igényli, az inkább azért igényli, hogy valami haszna legyen belőle s nem érzelmi okokból?”

Csakis azért.

⁵² Darcsi 2012. 121.

⁵³ <http://kiszo.hhrf.org/?module=news&target=get&id=7993> (Letöltés ideje: 2012. június 19.).

⁵⁴ <http://karpatalja.ma/karpatalja/hitelet/7918-gondok-sokasaga-karpataljan> (Letöltés ideje: 2012. június 20.); <http://karpatalja.ma/karpatalja/kozelet/7220-buntetnek-a-kettos-allampolgarsagot> (Letöltés ideje: 2012. június 20.)

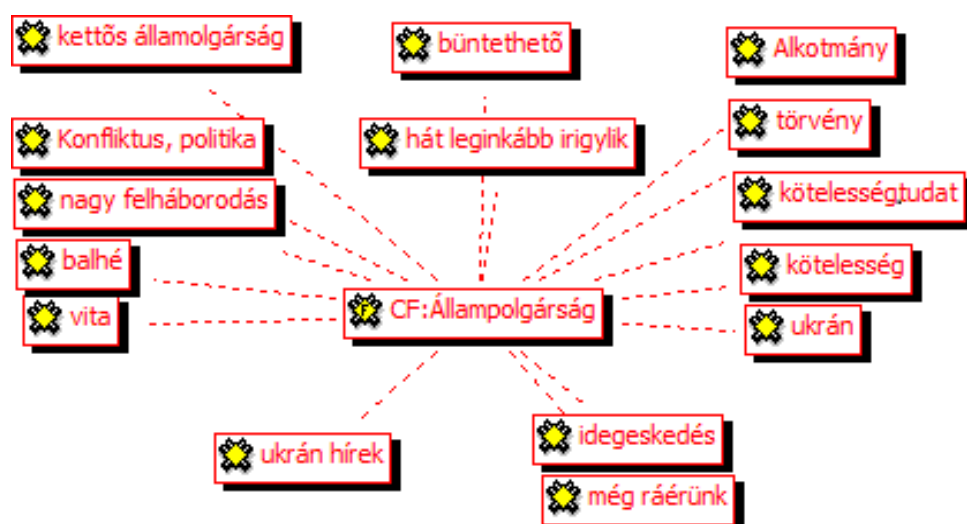
Aki nem magyar, az azért.”

*„Van, aki nem is tud, csak azért csinálják a magyarságot, a magyar állampol-
gárságot, mert hogy haszon legyen a magyarságról neki. És akkor így hozzák
át Magyarországról a hasznot ide. Nem tudom, hogy magyarazzam másképp.
Én így látom.”*

*„Eddig is tudtuk. Annak fontos, hogy magyar, aki haszonból akar most keresni
gyökereket, és ... mindenki azt nézi, hogy lehetőség.”*

A kettős állampolgársággal kapcsolatosan jelent meg a legtöbb asszociáció az „ál-
lampolgárság” szóra a csoportban. Ezt mutatja a 4. ábra.

4. ábra:
Az „állampolgárság” hívószóra érkező asszociációk a munkácsi fiatalok körében



Egyrészt jogi normák, alapfogalmak jelentek meg a hívószóra, ám nagyjából a kettős állampolgárságra, s azon belül is annak visszhangjára és megítélésre asszociálnak a résztvevők. Ezek nagy részének negatív töltete van.

Jövőkép, migráció, munkaerőpiac

A csoportban a legtöbbször megjelenő témák egyikének számít a közösség és az egyén elképzelése a jövőt illetően. Épp ezért a beszélgetésben megjelenik a kárpátaljai magyar fiatalok maradni vagy menni dilemmája, a helyi magyar közösségről alkotott jövőbeli elképzelésük is. A témák a fiatalok viszonyát is jelzik a helyi magyar közösséghez és a többségi államhoz.

A fiatalok egyéni jövőképét az alábbi idézetekben érhetjük tetten, ezek a továbbtanulás és a munkavállalás helyszínének kiválasztási dilemmáját jelzik:

„Ha ki akarok menni, talán akkor informatikát szeretnék majd tanulni, és hogy majd valami, egy jobb cégnél szeretnék dolgozni.”

„Hát igen. Itt van például, én most fogok továbbtanulni, és éppen választás: határon túl vagy itt maradjak. Persze ott (Magyarország) jobbak a lehetőségek.”

„Hát munkától függ. Például fotós, és akkor hát meg szomszéd országban sem lehetne ebből semmit csinálni, olyan szinten, amit én szeretnék ... Akkor abból a szempontból okvetlen el kéne költöznöm máshová. Tengeren, határon, Ukránon túlra, ami tervben is van, viszont egy idő után azt mondanám, hogy akkor OK, a gyerekeimet viszont itt akarom felnevelni.”

A jövőbeli pályaválasztás háttérében a jobb lehetőségek, a továbbtanulási kínálat szélesebb palettája fontos szerepet játszik. Nem véletlenül jelenik meg ez a szempont. A kárpátaljai magyar fiatalok számára a hozzáférés az ukrán nyelvű képzésekhez, főleg nyelvi okokból, korlátozott. Az államnyelv nem megfelelő szintű ismerete miatt a diákok nem, vagy csak kis részben felvételiznek a megyében vagy azon kívül található ukrán nyelvű egyetemekre, vagy épp kevesebb információval rendelkeznek a többségi állam továbbtanulási kínálatával kapcsolatban. Másrészt a diákok továbbtanulási szándékai – a Kárpátalján lévő magyar nyelvű felsőoktatási képzési kínálat mellett⁵⁵ – nagyrészt Magyarország felé irányulnak.

A beszélgetésben a többnyelvűség (angol, magyar, ukrán) egyfajta többletként jelenik meg a pályaválasztásban, a munkaerőpiacon. Bár megemlítendő mindezek mellett, hogy a Kárpát-medencében a kárpátaljai magyarok beszélnek a legkisebb arányban idegen nyelveket, de hasonló képet mutat az államnyelv ismeretének a foka is.⁵⁶

„Igen, de az, amit mondunk, hogy munka, az munka. Nem lehet megcsinálni, hogy szeretni, igen. Szeretem, mert azért ha szereted, akkor nem mindig azt jelenti, hogy jól fogsz élni, mert szereted a munkádat. Az kell, hogy oda pénz legyen és tudjál nőni ebbe a munkába. És szerintem az én munkám – bocs – olyan lesz, hogy én tudjak beszélni mindenkivel magyarul, angolul, és mindenkinek tudjak segíteni. És akkor újságíró leszek, és azért fogok tudni írni magyaroknak, oroszoknak, angol nyelven és mindenkinek tudok írni.”

A csoportban megjelenő munkavállalási motivációkat, valamint a migráció irányát az alábbi tényezők befolyásolják: gazdasági helyzet, minőségi/szakmai indokok, többnyelvűség.

⁵⁵ Részletesebben lásd például Ferenc 2010, Orosz 2009

⁵⁶ Lásd például Kárpát Panel 2007. 185–243.

„De azt mondjuk, nehéz külföldről bejönni, ide vissza szerintem kicsit nehezebb. Úgy lenne ideális, hogy itt tudjak tanulni én is, később majd családot alapítani, meg egyebek. Viszont itt az oktatás olyan pocsék helyzetben van, hogy szinte nincs is. Ezért külföldön jobb lenne. Viszont ha kimegyünk, akkor már nem biztos, hogy visszajövünk. És ha nem jövünk vissza, akkor ki marad itt?”

A beszélgetésrészlet egyértelműen jelzi, hogy a pályaválasztásban, akár a továbbtanulásban, az ukrain oktatás minősége hangsúlyosan jelenik meg. Az oktatás minőségének a megítélése, a lehetőségek szűkössége a „maradok/kiköltözöm” dilemmában mindenképpen szerepet játszik.⁵⁷

„És akkor, ha ott lenne a párom, meg stb., stb. talán ott lesz, akkor ki lesz itt? Nekem egy hatalmas dilemma volt. És akkor beszélgettem több emberrel, és akkor mondtam, hogy ok, ok, tanulni elmegyek, de én vissza szeretnék jönni. De hát itt nincsenek kilátások! De akkor is, vissza akarok jönni.”

„Ugyan az, hogy ha igen, elmennék, akkor kevesebben leszünk itt. Inkább úgy kell csinálni, hogy itt legyen jobb a helyzet a magyarokkal. S akkor megmaradnak. S akkor itt meg is leszünk akkor.”

Az interjúban az „élhető szülőföld”⁵⁸ igénye fogalmazódik meg, azaz ha biztosítva lennének a kárpátaljai magyarok (ez esetben a fiatalok) számára a megfelelő tanulási feltételek, ha könnyebben találnának munkát, akkor nem gondolkodnának a kivándorláson. Ennek függvényében a fiataloknak „menő lenne magyarnak” lenni – Kárpátalján is.

„Én maradnék itt, mert ha mindenki átmegy Magyarba vagy Angolba, vagy Amerikába, mindegy, és átmegyünk, és akkor itt ki marad?”

A munkakeresés motivációi az alábbi módon jelennek meg a beszélgetésben:

„Az a lényeg, hogy tudjunk megélni. Nem az, hogy tetszik vagy nem tetszik. Most úgy van, hogy amit elkezdett csinálni, azt fogod csinálni tovább is, és megszokod, és megszokásból fogod csinálni. Csak annyi, megélés az, az számít inkább itt Ukrajnában is, ez a krízis miatt.”

„Krízis miatt úgy van, hogy most inkább megélésre, nem az, hogy tetszik – nem tetszik. Most nehéz is találni munkát itt, minálunk, mert sok mindenki panaszkodik arra, hogy nincs munka, nincs munka, külföldre költöznek, és ez van. És itt kevesebb lesz.”

A migráció irányát tekintve már nem csak Magyarország a cél, hanem Európa. Ezek főként a továbbtanulásra, a hallgatói mobilitásra való igények felé mutatnak. Ami persze összefüggésben lehet a magyar állampolgársággal is (nyitottabb az európai tér)

⁵⁷ A KSH Népszámszámítási Kutatóintézet számításai alapján 1991 és 2000 között Kárpátaljáról 7000-en költöztek át Magyarországra, többnyire a fiatal korosztály tagjai. Forrás: Magyar Nemzetpolitika – A nemzetpolitika stratégiai keretei, KIM, 2011.

⁵⁸ A fogalom Csete Örs „Magyariskola Program” c. munkájában jelenik meg.

és a többnyelvűséggel is, aminek hatására a fiatalok számára – a nyelvi korlátokat átlépve – gyakorlatilag nyitottá válnak a kedvezőbb továbbtanulási, vagy részképzési lehetőségek, később a biztosabb megélhetés, a kedvezőbb munkalehetőségek.

„Én elmennék Magyarországra.”

„Én akárhová elmennék.”

*„Hát én messzebb, határon túlra ... Utaztam annyit, hogy ilyen iskolai kerete-
ken belül, hogy én lássam azt a vizsgarendszert, és akkor ilyenkor az ember
valami újabbra vágyna.”*

*„Én okvetlen olyan országba mennék cserediákként, ahol, hát angol nyelvű
országba.”*

*„Egy kis időre el lehet menni, kipróbálni mindent lehet, de úgyis otthon az ott-
hon. Mindenütt jó, de legjobb otthon.”*

**„EGYÉBKÉNT OLYAN TERVEITEK VANNAK, HOGY AKKOR MONDJUK
EGY FÉL ÉVRE AKÁR CSEREDIÁKKÉNT?”**

Igen, az lehetséges.

Kell is, mert az jobb.

*Az jó. Meg hát egy nyelvet megtanulhatsz, például Franciaország vagy skan-
dináv.”*

A mobilitásnak van egyfajta generációs vetülete is, hiszen kevesebb esély van arra, hogy egy idősebb korosztálybeli kivándorol, mint a fiatalok, akik többnyelvűek és jó esélyeik lehetnek Európában.

*„Ez addig van, ameddig fiatal az ember és bírja azt, hogy átköltözik meg
ilyesmi. De utána már késő, mert már sehová nem tud menni, mert már le van
kötve. Na, de ritkán úgy is ki szoktak költözni családosul, egész családosul.”*

*„Csak azért ritkább, mert család, minden itt van, akkor már itt maradnak. Sze-
rintem a fiatalok többnyire az ilyen korosztály, aki nem is van annyira lekötve
itt, azok szoktak inkább, eltanulnak arra és vissza sem jönnek, elfelejtik,
hogy valamikor is itt voltak Ukrajnában. Vannak olyanok is.”*

A jövőkép témába tartozó vélemények nemcsak az egyéni életútra, a jövőbeli munká-
ra és továbbtanulásra vonatkoznak, hanem a közösség jövőjére is. Arra a kérdésre,
hogy ötven év múlva lesznek-e Kárpátalján magyarok, a munkácsi fiatalok egy része
optimistábban válaszolt:

„Igen, lesznek.”

De akadt negatívabb jövőkép is:

*„Hát én pesszimistább vagyok. Szerintem meglehet, hogy épp hogy marad
egy pár száz... Munkás dolog, hetvenéves bácsikák, akik még egyszer beszél-
tek magyarul.”*

A pesszimista álláspontok mögött Ukrajna gazdasági helyzete, valamint a kárpátaljai magyar fiatalok helyzete állhat, ám a pesszimista álláspontot is a migrációval kötik össze, egyszer sem jelenik meg a gyerekvállalás, a demográfia problémája.

Nyelvi kérdések

Mivel a helyi magyar közösség az 1991-ben függetlenné vált Ukrajna fennhatósága alá tartozik, ezért a beszélgetésben gyakran előkerülnek az ukránok és a magyarok közötti nyelvi különbségek, vagy éppen olyan esetek, amikor a csoportban lévőket ért már valamilyen megkülönböztetés azért, mert magyarul beszéltek.

Az alábbi interjúk az ukrán–magyar együttélésére, a két nemzet egymáshoz való viszonyára mutatnak rá, valamint a nyelvi megkülönböztetésre:

„És volt olyan szituáció, olyan helyzet, amikor úgy érezted, hogy jaj de jó, hogy magyar vagy?”

Nem, csak van, aki kigúnyol, azok ukránok, de vissza tudok vágni ukránul, ne félj!

Hát nálunk hivatalosan nincsenek zord esetek, meg elrettentő esetek, mint például Erdélyben és a Felvidéken, de nem szeretnek minket itt annyira.

Én annyit szeretnék mondani, hogy vannak olyan faluk, ahol tök normálisan elfogadják az ukránok a magyarokat, mert valahol fordítva vannak többségben.

Itt van a város, ahol jó pár éve kisebbségben vagyunk, pedig anno Munkács lakossága magyar volt. És akkor itt mit csinálsz? Itt téged tényleg lefújolnak.”

„Egyébként a boltban is van olyan. Ott vagyok az eladó előtt a boltban, beszélgetek a barátnőmmel magyarul, az eladó a fülem hallatára lemagyaroz minket, mert azt mondják ránk, hogy »mágyárok«, szóval ez egy kicsit olyan bántó. És, amikor kiderül, hogy én értem, amit mond, és szépen kérem tőle, hogy adja oda azt is... Nagyot szoktak nézni, hogy most mi van, beszélek ukránul?”⁵⁹

A szövegrészek nyelvi konfliktusokra utalnak, melyeket konkrét eseményekkel támasztanak alá. Tehát a fent látható szövegrészlet mindegyikében az ukránok és a magyarok közötti nyelvi különbségek miatt érte megkülönböztetés a csoport tagjait.

A konfliktusok mellett pozitív példákkal is találkozhatunk a két nemzet együttélésével kapcsolatban.

„Hát ugye vannak ilyen magyar szervezetek, mondjuk elég sok jelentkező van, sőt még azok is jelentkeznének, akik nem is magyarok. És szívesen vállalnák, csapódnának hozzánk. Irtó nagy probléma, hogy akinek mondjuk csak az egyik szülője magyar és csak így kapta meg a magyarságát, tehát arra lehet,

⁵⁹ A nyelvi stigmatizációról lásd bővebben: Beregszászi 1998, Márku 2009.

hogy arra büszkébb, mint az, aki ukrán iskolába járt és most ukránul tanul tovább.”

„Mondjuk, nekem van egy ismerősöm, akinek a szülei akarták, hogy magyar iskolába járjon. És anyanyelvi szinten beszéli most már a magyart, tehát Magyarországon tanul tovább. Ő is magyarnak vallja magát, és orosznak is, ukránnak is. De tehát megtanulta a magyart egyszerűen csak azért, mert a szülei szerették volna, és most pedig már, szerintem most már a magyart tekinti anyanyelvének.”

A szövegrészletek feltételezhetően a városi diákoktól származnak. Hiszen ezen a vidéken a magyarok számából és oktatási rendszeréből kiindulva ma már nagyon sok szülő vegyes házasságban él, ám a nyelvi többlet miatt (megtanul magyarul és ukránul is) a szülők sok esetben mégis a magyar nyelvű iskolát választják gyerekeik számára, összefüggésben a jövőbeli továbbtanulási szándékkal is. Az idézet az anyanyelv, az anyanyelvi nevelés és a nemzeti identitás közötti összefüggésre is rámutat:

„De tehát megtanulta a magyart egyszerűen csak azért, mert a szülei szerették volna, és most pedig már szerintem most már a magyart tekinti anyanyelvének”.

Az ukrán–magyar együttélésben különböző nyelvi vonatkozású dilemmák is megjelennek (ukrán vagy magyar iskola, vegyes házasság, miért kell megtanulnom az államnyelvet, hogyan függ össze az iskola tannyelve az identitással?). Ezek hátterében sokféle ok állhat, melyek közül néhányat szeretnék kiemelni az előfordulások aránya szerint.

Az ukrán nyelv tudása/megtanulása nagyrészt nyelvi többletként jelenik meg a csoportban, ami egyrészt javítja ez elhelyezkedési lehetőségeket, másrészt toleránsabbá tesz a többségi nemzet irányába. Azaz, miért jó mindkét nyelven beszélni?

„Szóval minden barátom tudja, hogy magyar vagyok. És megdicsért, mert tud beszélni és mondta: Büszke vagyok rá, hogy vannak barátaim magyarba is, vannak magyar barátaim, tudok velük beszélni, tudok találkozni, igen.”

„Szerintem az ukránok is vannak különbözők, például az egyes barátaim, akik nem olyan jó barátaim, azok is megmondják, hogy igen jó, hogy tudsz magyarul beszélni. És vannak, akik jobbak és azt mondják, hogy igen, te magyar vagy, ez meg az, hogy, s így ha megkérdezik, melyik iskolába járok, s akkor mondom, hogy a hármasba, az a magyar iskola, akkor kezdik ... magyar iskola, minek járok oda, ha ilyen jól beszélek ukránul, s akkor mondom azt.”

A magyar nyelv elsajátítása az ukrán nyelv mellett a vegyes házasságokban jellemző főként. Fontosnak tartják mind a két nyelv elsajátítását, akár a jövőben saját gyerekeik nevelésében is.

„A nagyim beszélt rá, anyukám nem beszélt rá, anyukám nem beszélt egyáltalán magyarul, de amikor az apukámmal, szóval kezdett élni és én születtem, akkor a nagyim mindig beszélt velem, és akkor én anya azt mondta, hogy tanulj, kell, mert szóval fél ukrán, és te magyar vagy és ez kell megtanulni, és kell tudni.”

Feltételezhetően a környező falvakból érkezőknél (nagy részük magyar többségű település) jelenik meg a tannyelv-választás problematikája, éppen abból kifolyólag, hogy nem beszélnek megfelelőképpen az államnyelvet.

„Akkor is kell ukrán iskola mindenféleképpen. Mert én nem ukrán iskolába jártam, és nagyon bánom, hogy nem ukrán iskolába...”

„Hát például nehezebb, ha magyar körbe vagy, és szóval nem tudsz mindent megadni, amit szeretnél, úgy beszélgetni mintha ukrán iskolába tanulnál. És, de viszont ha ukrán iskolában tanulsz, akkor ukránul szólnak neked, és szóval tudsz beszélni azokkal és azokkal. Én például itt akarok felvételizni, de az anyukám szeretné, hogy én Magyarba mennék tanulni. Mert mondjuk úgy szóval Magyarba jó a tanulás, és akkor ott is maradni. És ukránból aztán nem tudjuk, mi lehet?”

Az iskolai tannyelv-választással a továbbtanulási szándék iránya is megjelenik. Ezzel párhuzamosan egy identitásjelölés, egy csoporthoz való tartozás is megfigyelhető az iskola kiválasztásában.

Az ukrán–magyar együttélés egyik fontos tényezőjeként említhetjük a két nyelv egymásra hatását, aminek következtében kialakulhat a kódváltás, a szókölcsönzés.⁶⁰ Mivel a csoport összetétele vegyes volt, ezért gyakran előjöttek a nyelvhasználati jellegzetességek, melyek megkülönböztetik a tömb- és a szórvány magyarságot. Ez a nyelvi kifejezőképességben is testet öltött.

Anyanyelv és identitás

Az anyanyelv és identitás között szoros összefüggés áll fenn,⁶¹ a magyarok aránya, az iskolahálózat összetétele, a családi szocializáció nemcsak nyelvében, de identitásában is formálja a fiatalokat:

„A nagyim mindig mondja, hogy ahányszor ember vagy, ahányszor tudsz beszélni más nyelvet, ahány családot van más országban. Szóval én büszke vagyok rá, hogy két ember vagyok. Ukrajnában születtem és élek, de például magyarul a nagyim, szüleim, az apukám beszél, a nagyapám is. És arra büszke vagyok, hogy kétszer ember vagyok.”

„Én úgy vagyok vele, hogy magyar vagyok főleg, de ukrán is vagyok, mert a nagyapám, már meghalt, ő ukrán volt. Teljesen ukrán volt. Meg hát a barátaim

⁶⁰ Ezekről lásd bővebben Márkus 2009.

⁶¹ Lásd bővebben: Gereben 2009, Cserniczkó 2003, Híres–László 2010.

is legfőképpen ukránok és hát vannak olyan barátaim, hogy, akik ukránul is, és magyarul is beszélnek, de hogyha egy olyan közösség van, ahol például ukránok is vannak, akkor inkább ukránul szólunk egymáshoz, hogy értsék, értsenek minket. És, ha már megszólalunk magyarul, akkor már azt mondják, hogy beszéljünk ukránul, mert mi nem értjük.”

Az interjúkból egyrészt nyelvhasználati jellegzetességeket is megfigyelhetünk (ami vegyes házasságra utal vagy éppen a szórvány helyzetből is következhet), másrészt a magyar nyelv használati körének a kiterjedtségére is következtethetünk. Minél kevesebb nyelvhasználati színtéren jelenik meg a magyar nyelv, annál közelebb áll a közösség a nyelvcserehez.

Az adatközlők válaszai a „mitől magyar a magyar?” kérdésre szintén dominánsan a nyelvi kérdéshez vezetnek vissza. A magyarság szempontjából meghatározónak tartják a magyar nyelv ismeretét.

„Hát, hogy tudnak beszélni magyarul, az egy. Meg, hogy tanult végzettség, hogy, ha magyar sulit végezte, akkor már az is mondhatta, hogy magyar.”

„Bennünk van. De igen. Mondjuk, akik itt elvagyunk, mi a magyarnyelv-készségünket gyakoroljuk, meg egyébként büszkék vagyunk.”

„Vannak olyan családok, akik nem is tudják, hogy Magyarország, nem is tudom, és vannak akik, például a szomszédaink, elukránosodtak. Az édesapámnak a testvére. Tehát ő már ukrán férjet választott magának. És a fia még beszél valamennyire magyarul, miközben az unokák már egyáltalán nem.”

„És, ha már megszólalunk magyarul, akkor már azt mondják, hogy beszéljünk ukránul, mert mi nem értjük. Ilyenkor érzi az ember legjobban, hogy magyar.”

A magyar szó asszociációjában is hasonló véleményt találhatunk (ld. az 5. ábrát!), amiről a már meglévő nyelvészeti és szociológiai szakirodalom kutatási eredményei is árulkodnak.

5. ábra
A „magyar” hívószóra érkező asszociációk a munkácsi fiatalok körében



A magyar hívó szóra érkezett válaszokban a nyelvnek, a magyar nyelvnek hangsúlyosabb szerepe van, mint például a nemzettel való azonosságnak. A nyelv kategóriája a szórványra jellemző nyelvi jelenségre is rámutat, miszerint a nyelv az adott egyén számára a nagyszülőt, azt a személyt jelenti, akivel magyarul beszélhet (beszélhetett). De a templom, az iskolán kívüli tevékenység (különösen akkor, ha a személy nem magyar tannyelvű iskolába jár, vagy épp a nyelvkörnyezeti hatás miatt gyakrabban használja a többségi nyelvet) szintén a magyar nyelvhasználat kiterjedtségére utal.

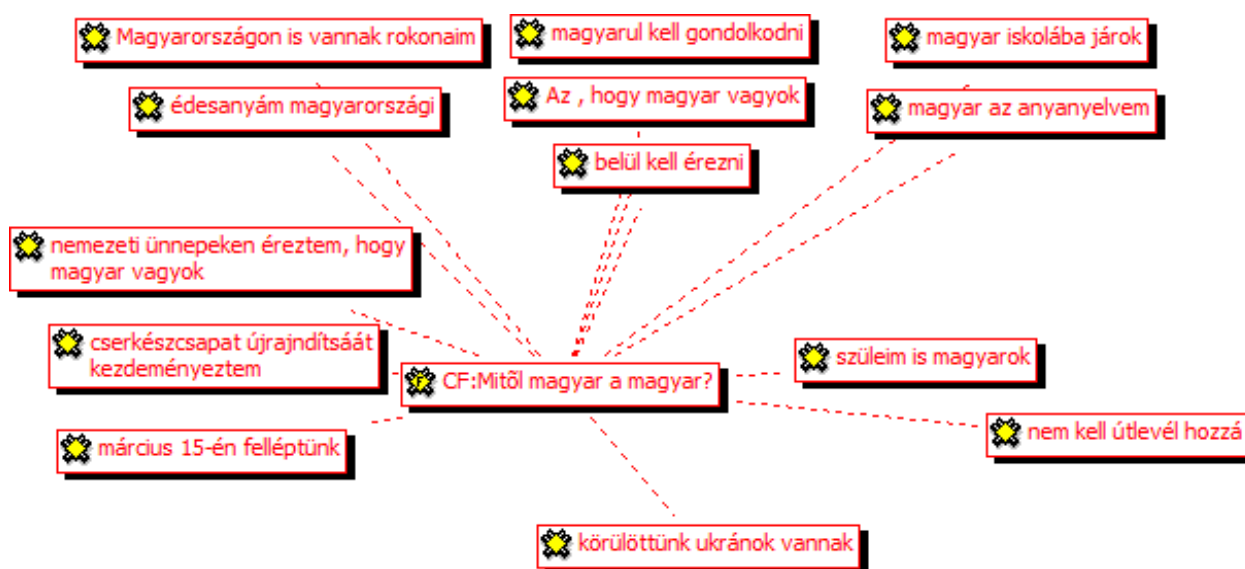
A técsői csoport

A técsői csoportnál 35 kódot különböztettünk meg. Ezek nagy része identitással/önmeghatározással és az egyéni jövőképpel függ össze. A gyakoriságot figyelembe véve a legtöbbször használt kódok között az alábbiakat találjuk: *mitől magyar a magyar, továbbtanulás, migráció, állampolgárság, nyelvhasználat, vegyes házasság*. A továbbiakban a témában megjelenő kódok gyakoriságát figyelembe véve elemezzük az identitás, állampolgárság, valamint a jövőkép témaköröket.

Identitás, állampolgárság

A csoportban a magyar nemzethez való tartozást több síkon értelmezik. A 6. ábra ezen síkokat mutatja be. Az interjúk elemzése során előkerül az anyanyelv, a gondolkodás, az érzelmek dimenziója, valamint a nemzeti ünnepek és a cserkészlet is, mint a nemzethez való tartozás meghatározó tényezői.

6. ábra
A „Mitől magyar a magyar” kérdésre érkező válaszok a técsői fiatalok körében



A csoportban a magyarságérzetet, a közösséghez való tartozást magyarországi születéshez vagy ide kötődő rokon szálhoz is kötik a résztvevők. Tehát a születés helyszínével (magyar = magyarországi kötődés), a magyar könyvek olvasásával jelzik, hogy ők különböznek a körülöttük élő többségektől, valamiben mások, eltérőek. A megkülönböztetésnek jelzés értéke van, hiszen a körülöttük levő környezet, kultúra, nyelv, az valami más, nem magyar.

Az állampolgárság kapcsán vetődik fel ám, szorosan összefügg az identitással, hogy a beszélgetésben résztvevők némelyike úgy véli, hogy a hovatartozáshoz, ahhoz, hogy valaki magyarnak vallja magát, nem kell útlevelem, hiszen ez csak egy szimbólum, nem ettől lesz magyar a magyar.

„Én úgy gondolom, hogy ahhoz, hogy az ember magyarnak érezze, magát ahhoz nem kell útlevelem.

Erről mit gondolnak a többiek? Így gondolják-e, vagy nem így??

Egyetértek, én is így gondolom.”

Érdekes jelenség, illetve önmeghatározás figyelhető meg az alábbi véleményben is, miszerint ahhoz köti az egyén a magyarságát, hogy Magyarországon született.

„Mivel Magyarországon születtem, magyarnak érzem magam, szintén magyarul beszélek az órákon is mivel magyar iskolában tanulok, én is ukránul beszélek a barátaimmal, de úgy magyar könyveket olvasok és néha magyar zenét hallgatok.”

„Hát kezdettől fogva magyarnak érzem magam, mert édesanyám magyarországi és hát édesapám pedig Ukrajnából jött. Hát szóval csak a sógornóimmal beszélek ukránul most, a barátaimmal, szüleimmel magyarul.”

„Én születésem óta magyarnak érzem magam, mivel szüleim, nagyszüleim, összes családtagom magyarok, sőt Magyarországon is vannak rokonaink és mindig ahányszor Magyarországon vagyok, még egyszer megbiztosodom abban, hogy én igazi magyar ember vagyok.”

A beszélgetésrészlet szintén arra utal, hogy a saját magyarságot az ukránoktól való elkülönítésben tudják definiálni. A két idézet nyelvi megformáltsága és a nagyszülők által „hordozott” és használt magyar nyelv szerepe szintén a szórvány vidékre jellemző. Nyelvészeti szempontból pedig mindenképpen a magyar nyelv használati körének a visszaszorulására utal, arra, hogy a nyelvcsere előrehaladott állapotban van.

„Magyarnak érzem magam, körülöttünk ukránok vannak, büszke vagyok, hogy magyar vagyok.”

„Én szeretek magyar könyveket, nekem nagyon sok van, mamám nekem sokat mesél Jézuskáról, Máriáról. Magyar vagyok, mikor megszülettem máris magyar voltam.”

„Igazából én magyarnak érzem magam azóta, amióta otthon csak magyarul beszélnek hozzám kicsi koromtól, dédnagymamám és mindenki magyar és mindig csak azt hallom, hogy büszke legyek arra, hogy magyar vagyok.”

„Én magyarnak érzem magam, ez az én anyanyelvem, a szüleim is magyarok, magyar iskolában tanultam, egész nap mindenhol ezt a nyelvet használom. Hát attól függetlenül hát az ilyen nemzeti ünnepeken meg minden a magyarságért vagyunk és ezért magyarnak érzem magam.”

A magyar nemzethez való tartozásban a cserkészetnek és a kultúrának nagy szerepe van, ami szintén jelzés értékű, hiszen a kultúra és a cserkészmozgalom szerepe a szórvány vidékeken erőteljesebben van jelen. Azokon a helyeken, ahol az anyanyelvű oktatási hálózat hiányos, ott sok esetben a nyelvhasználati lehetőséget ezek a közösségek, illetve különböző magyar programok jelentik.

„Hát szerencsére magyar iskolába járok, ez azért jó, mert anyanyelvemen tanulhatok, akkor szerettem meg, hogy magyar vagyok és akkor értettem, meg

*amikor elkezdtem, kezdeményeztem a cserkészcsapatunknak az újbóli indu-
lását.”*

*„A magyarság érzete bennem akkor kezdett erősödni, mikor felléptünk március
15-én, és nagyon sok éven át felléptünk.”*

Az állampolgárság kapcsán nagyrészt negatív vélemények fogalmazódnak meg a csoportban. Az állampolgár hívószóra a „kettős állampolgár” kifejezést használják a legtöbbször, ám a továbbiakban az állampolgárság körül kialakult helyzet miatt: büntetés, munkahely elvesztés, nem ajánlják, azt hogy éljenek a lehetőséggel a kárpátaljai magyarok. De mindezek mellett megjelenik a pozitív vetülete is, hiszen könnyebb határátkelés és könnyebb munkavállalást is biztosít az igénylők számára.

„Sokan azért nem is akarták elvállalni a kettős állampolgárságot, mert ugye hallják, hogy milyen hátrányai vannak, hogy a munkahellyel kapcsolatban akkor gondok alakulnak ki és ezért elmarad.”

„Állampolgárság, van-e ennek hátránya? Lehet-e?

Ha megvan?

HA MEGVAN.

Ukránok büntetik.

HOGYAN?

Börtönnel. Ez így igaz.

IGAZ?

Ködösít. Ezt mondják, igen.

Megbüntetik az embereket.

Lehet, hogy nem mindenkit kapnak el...”

Jövőkép, munka, migráció

A csoportban az egyéni jövőkép alakulásában jelen vannak a továbbtanulási motivációk, melyek egy része a jobb lehetőség reményében Magyarország, illetve Ukrajna más megyéiben található oktatási intézmények felé irányul. A továbbtanulási szándék mellett a munka is megjelenik, ami hasonló tendenciákat mutat, ám van, aki úgy véli, hogy – mivel több nyelvet ismernek – Kárpátalján is lehet megfelelő munkát találni.

A magyarországi továbbtanulási szándékról így vélekednek a técsői csoport tagjai:

„Hát lehet, hogy jogász és inkább magyarul, Magyarországon szeretnék járni. Akkor inkább ott.”

„Hát én akarok mérnöki szakot tanulni, magyarul Magyarországon, de ha nem jutok fel, akkor ukránul fogok tanulni, de akkor is Magyarországon fogok dolgozni.”

„Hát, ha én elvégzem az iskolát, akkor Magyarországon jelentkezem a Bánki Donát gépészmérnöki karra.”

„Hát Magyarországba tanulni.”

Az interjúkban, mindamellet, hogy a jövőbeli továbbtanulás irányát mutatják be, megtalálhatjuk a szórványságot jellemző nyelvhasználati jellegzetességeket, mondat szerkesztéseket is.

A técsői fiatalok körében megfogalmazódott az ukrainai továbbtanulási szándék is:

„Most Ungváron tanulok a történelmi szakon, amit lehet magyarul tanulni, amit lehet meg magyarul. Csak ez a kettő lehet. És hogyha valahová máshová akarsz menni tanulni, akkor neked nincs lehetőséged és választásod se nincsen, ukránul tanulsz.”

„Történelem vagy fizika és ukránul.”

„Én ukránul fogok tanulni, meg dolgozni. Van nekem Magyarországra szülő, de én nem gondolom, hogy én oda elmegyek. Itt mindenki, akit én tudok, itt vannak.”

„Építészmérnök szeretnék lenni, ukránul fogok tanulni.”

„Ukrainában fogok tanulni szerintem és valami angollal kapcsolatos, mondjuk tolmács.”

Az ukrainai továbbtanulási szándék mellett – annak ellenére, hogy Magyarországon él az egyik szülő – a helyben maradás is megfogalmazódik, s ezáltal az ukrán nyelven való tanulás és munkahelyválasztás is megjelenik. Emellett munkavállalás szempontjából Magyarország is vonzó célként tűnik fel:

„Jobban annak örülnék, hogy ha Magyarországon dolgozhatnék, de ha nincs más lehetőség, akkor Kárpátalján.”

„Én magamat nagyon elhelyezném Magyarországra, de ott lennék.”

„Hát az az igazság, hogy engem inkább a motor/autó/sport érdekel és szerintem Magyarországon ennek megvannak a feltételei ahhoz.”

„Magyarországon dolgoznák, élnék, szeretnék pihenni, elég olcsó, ha barátaim idejönnek, viszonylag nagyon olcsó a fizetéshez képest. Próbálnék megélni.”

„Hát nem tudom, én szívesen dolgoznék Magyarországon, ha lenne lehetőség, sok rokonaim vannak meg ismerősök, úgy hogy én mennék.”

„Hát, ha lenne lehetőség, akkor inkább Magyarországon dolgoznék.”

A magyarországi továbbtanulási szándék mellett megjelenik a kedvezőbb lehetőségek motívuma, illetve találkozunk Ukrajna rossz gazdasági helyzetére való utalásokkal is.

Munkavállalás szempontjából a fiatalok között van olyan is, aki Kárpátalján is el tudja képzelni a jövőjét, de olyan is, akinek elsősorban a megélhetésre kell koncentrálnia, s csak másodlagos számára a továbbtanulás:

„Nekem itt Kárpátalján, mert szép és jó munka itt is van.”

„Lehet, hogy nem megyek továbbtanulni, hanem kilencedik osztály után esti iskolába megyek, aztán pedig dolgozni fogok.”

A belső Ukrajnában való továbbtanulást és munkavállalást a lehetőségek mértékével, a megye gazdasági helyzetével is lehet magyarázni. Ám megjelenik a nyelvi tényező is a csoportban, hisz míg a tömb magyar területeken élők számára a migráció és a továbbtanulás nagyrészt Magyarország felé irányul, addig a técsői csoportban már megjelenik belső Ukrajna, akár Kijev is, mint továbbtanulási lehetőség.

„Szerintem én nem térnék ide vissza, hanem Kijevben maradnék, mert ott nagyobbak a lehetőségek.”

A beregszászi csoport

A csoport összetételét tekintve az alábbiakat tartjuk fontosnak megemlíteni: a 10 résztvevő közül egy családost, a többiek egyedülállóak. Három fiatal ukrán–magyar, egy orosz–magyar vegyes házasságban született, a többiek magyar családból származnak. Az adatközlők fele beregszászi székhelyű, magyar tannyelvű főiskolán tanul, egyikük munkaviszonyban áll a főiskolával, további egy fő a beregszászi egészségügyi kollektívát fejezte be nemrég. A csoportrésztvevők közül egy a beregszászi call centerben, egy a kábelgyárban dolgozik. Egy csoportrésztvevő otthoni mezőgazdasági munkákkal, egy másik építkezési munkálatokkal foglalkozik.

A Beregszászban készült fókuszcsoport elemzésekor 75 kódot sikerült beazonosítani, amelyeket hét kódcsalád segítségével foglaltunk össze. Ezek alapján a leírást a legtöbb kódot tartalmazó 4 család alapján végezzük, melyek a következők: (1) a magyarság megélése; (2) nyelvtudás; (3) haza és állampolgárság; (4) jövőkép, munka, migráció.

A magyarság megélése

Hogy mitől magyar a magyar a beregszásziak szerint, azt röviden így foglalhatjuk össze: ismeri a nyelvet, a kultúrát, a történelmet, tiszteli a hagyományokat, felvállalja a magyarságát, magyarnak vallja magát, része a magyar közösségnek, magyar pártokra szavaz.⁶²

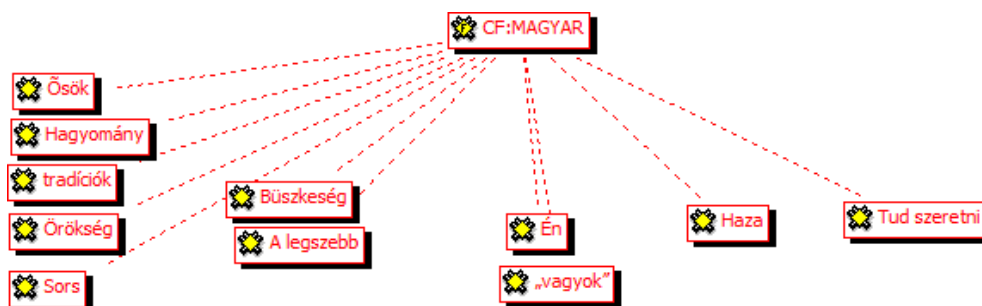
⁶² A politikai szempont most először jelenik meg a beszélgetésekben.

A beszélgetés során a beregszászi fiatalokat is megkérdeztük arról, hogy mi jut eszükbe arról a szóról, hogy „magyar”. A kérdés kapcsán kapott válaszokat egyrészt a 7. ábrán foglaltuk össze, másrészt a beszélgetésből származó szövegrészekkel is szeretnénk a fogalomhálót egy kicsit részletesebben kibontani.

Az asszociációs vizsgálat során kapott egyik, a magyarsággal kapcsolatos szó a büszkeség. A fiatalok büszkék arra, hogy magyarok lehetnek, a magyar nyelvtudásban pedig egyértelmű többletet érznek:

„Erre büszke vagyok, hogy magyar vagyok. Én örülök, hogy magyar vagyok, ez szép! Az egyik legszebb! Szóval úgy értem, hogy magyarul megtanulni, az is a legnehezebb dolog a nyelvek között, az egy művészet, erre büszkék lehetünk.”

7. ábra
A „magyar” hívószóra érkező asszociációk a beregszászi fiatalok körében



A hálón láthatjuk, hogy viszonylag nagy számban érkeztek olyan asszociációk, amelyek a magyar nép múltjával, kultúrájával, hagyományaival kapcsolatosak. A beregszászi fiatalok magyarságképének ezt a hagyományokhoz, nemzeti ünnepekhez erősen kötődő szegmensét támasztja alá az is, amikor az interjúban arról meséltek, hogy mikor érezték először magyarnak magukat:

„Hát, én először a gimiben éreztem ... a gimnáziumban ugye ápoltuk a hagyományokat, gyakran voltak ilyen, tehát több előadás volt, mint ahogy október 6-a is és onnan. Onnan kezdődött ez, igen.”

„Nálunk mondjuk ez egy érdekes dolog volt, mert apukám orosz. De valamiért kicsi koromban sem voltam hajlandó oroszul beszélni ... valahogy nálunk is mindig ez volt, hogy magyar ünnepeket ünnepeltünk, nemzeti ünnepeken, suliban is általános iskolába jártam, ott minden egyes magyar nemzeti ünnepen felléptünk, énekeltünk, szerepeltünk, tehát ez így rásegített, hogy kialakuljon az emberben az, hogy kialakuljon, hogy milyen nemzetiségű.”

Az idézett szövegrészek azt mutatják, hogy a beregszászi fiatalok körében magyar identitást megerősítő funkcióval bírnak a magyar ünnepek méltatására szervezett iskolai rendezvények. Ezáltal a magyar tannyelvű iskola, az ott kialakított és alkalmazott rejtett tanterv a magyarság szempontjából igen fontosnak mutatkozik. Az egyik adatközlő a magyar iskolákban fakultatív tantárgyként oktató magyar történelem tantárgy meghatározó szerepéről mesélt:

„Nekem olyan pillanatom, hogy rádöbbenjek, hogy magyar vagyok, olyan nem volt. Én gyárilag magyar vagyok. Olyan pillanatom volt, amikor büszke lettem arra, hogy magyar vagyok. Amikor középiskolában a magyar nép történetét elkezdtek tanulni és akkor mondtam azt, hogy hú, milyen beleváló kis nemzetünk van! Úgyhogy én magyar vagyok és ennyi!”

A magyar nyelvű iskolai életút a vegyes házasságból származó fiatalok családból hozott kettős identitástudatát is a magyar oldalra billentheti el:

„Hát, nálam az az érdekes helyzet áll fenn, hogy mivel én kétnyelvű családból származom – ruszin és magyar – nálam már kicsi korom óta megvan a magyar identitástudat. Tehát az, hogy én a nagyszüleimmel már ruszinul beszéltem már kicsi korom óta és megvolt a megkülönböztetés, hogy otthon magyarul beszélünk, a nagyszüleimnél pedig ruszinul. És ezért én már kicsi korom óta értettem a különbséget a kettő között és azóta már csak megerősített a magyarságtudatomban, hogy iskolába menet magyar iskolába jártam, magyar főiskolán tanulok stb. stb. kicsi korom óta.”

Beregszászban, a klasszikus magyar tömböt képviselő városban élő fiatalok arról is beszámoltak, hogy számukra teljesen természetes a magyarságuk, ezért úgymond konkrét magyarrá válási élményük nem is nagyon volt.

„Hát, tulajdonképpen az én számomra az, rájövök, hogy magyar vagyok, vagy tudatosodjon bennem, hogy magyar vagyok, olyan nem volt és hát én teljesen magyar családból származom olyannyira, hogy nekem az édesanyám és az édesapám is magyarok ... amikor még egész kicsi voltam, nekem az volt a meglepő, hogy amikor rádöbbsentem arra, hogy nem Magyarországon lakok. Mert nekem inkább azt kellett tanulnom, hogy ez nem Magyarország, hanem ez Ukrajna, ahol lakom.”

Az iskolán kívül a beregszászi fiatalok közül többen is említették a cserkészlet szerepét identitásuk megerősítésében:

„Na, meg persze van egy az emberben egy ilyen érzés a cserkészlettel kapcsolatban is, hogy én egész kicsi koromban kezdtem el és tehát, hogy a mai napig is büszkén vagyok cserkész és hát ez az a dolog, amit nagyon szeretek csinálni. Tehát az, hogy az ember egy túra során megáll a Kárpátokban egy hegy tetején és szétnéz, és akkor azt érzi, hogy ez az én földem. Ez egy nagyon jó érzés!”

*„Hát, hogy én mikor éreztem magam először magyarnak? Voltak ilyen cser-
kész dolgaink, beavatás, satöbbi, ez egy nagyon belsőleges dolog. Ott elő-
ször.”*

A beregszászi magyar fiatalok között, hasonlóan az előző csoportokhoz is, megjele-
nik a magyarokra jellemző küzdőszellem motívuma, alábbi esetben éppen a tanul-
mányok tekintetében:

*„Én ukránok közt tanultam, én első évben tanultam csak magyar osztályban,
utána az osztályunkat így összekeverték a két másikkal. Ukránokat magya-
rokhoz, magyarokat ukránokhoz, mondván, hogy tanuljuk jobban az ukrán
nyelvet. És ott szembetűntek dolgok, hogy az ukránok hiába anyanyelvükön
tanulják a tantárgyat és megtanulhatnák, éppen lustábbak! Nem tanulják meg!
Volt úgy, hogy mi sokkal jobb jegyeket kaptunk, mint ők, mert egyszerűen nem
volt kedvük megtanulni.”*

Nyelvtudás

A beregszászi csoport tagjai között általánosnak mondható az ukrán nyelvtudás ala-
acsony szintje. Még a vegyes házasságból származó adatközlők is kiemelték, hogy
mivel az édesapjuk is tudott magyarul, ezért a magyar lett a családi kommunikáció
nyelve, az államnyelvet kevésbé sajátították el. Ugyanakkor van a csapatban ukrán
szakos hallgató is.

A beregszásziak szerint nagyon fontos az érvényesülés szempontjából megtanulni
az államnyelvet, mert a magyar nyelvet, bár Beregszász hivatalaiban joguk lenne
használni, a gyakorlatban sem a hivatalokban, sem az orvosnál nem talál pozitív fo-
gadtatásra a magyar szó. A magyarok ukránnyelvtudása pedig nem kielégítő, ezért
nem tudják kellőképpen érvényesíteni szándékaikat:

*„Hivatalosan nem használhatjuk az anyanyelvünket és ez eléggé visszafog.
Nem tudjuk magunkat annyira kifejezni ukrán nyelven, meg az ilyen magyar
iskolákban nem is mondhatom megfelelőnek az ukránnyelvoktatást.”*

*„Most sok helyen inkább úgy van, hogy már az ukránok lenézik a magyarokat,
meg sok helyen, orvosnál vagy valamilyen más ilyen közigazgatási intéz-
ményben, amikor bemegy az ember, hogyha már magyarul szólal meg, akkor
már lenézik. Akkor már miért magyarul beszél. Holott biztos, hogy az az al-
kalmazott, akivel szóba áll, az is biztos, hogy tud magyarul, csak egyszerűen
nem akar.”*

A nyelvtudás alacsony szintjének hátterében, a többi csoporthoz hasonlóan, itt is az
iskolai államnyelvtanítás módszertana áll. Aki tud ukránul a csoportban, az sem az
iskolában tanulta meg a nyelvet.

„(A szüleink idejében) jobban odafigyeltek arra, hogy mondjuk az államnyelvet a fiatalok megtanulják. Tehát akkor az oroszot kellett tudni és akkor mindenki megtanult oroszul. Jelenleg a középiskolában az ukrán nyelv oktatása szerintem szinten aluli. Tehát az, hogy most nyelvtani szabályokat tanítanak a gyerekeknek, attól még nem fog tudni két értelmes mondatot összehozni és ebből kifolyólag nem fog tudni érvényesülni a nyelvtudással.”

„És ez már alsó osztályokban is megvan, hogy tényleg azért nem tanul a gyerekek, mert amikor magyarul elkezdjük az ABC-t tanulni és vannak a sima, kis egy szótagú három betűs szavak. Mert amikor van az a szó, hogy nap, azt a gyerek megérti, de hogyha le van az ugyanúgy írva ukránul, csak a betűket össze tudja kapcsolni, felolvassa, de nem érti meg, hogy ott mi van. És ezt el is ismerik sokan ... de mégis úgy tanítják az ukránt, mintha az lenne az anyanyelve. Elismerik a kisebbségét elméletben. De gyakorlatban meg nem!”

Egyik adatközlőnk a beregszászi magyar főiskola ukrán szakos pedagógusképzésének⁶³ hallgatója, aki oktatói szemmel is megpróbálta megítélni a középiskolai államnyelvoktatás helyzetét:

„Én ugye ukrán szakos is vagyok, többek között. Voltam gyakorlaton, pedagógiai gyakorlaton és ukránórát is tartottam magyar nyelvű osztályoknak. És a saját bőrömmön tapasztaltam azt, hogy úgynevezett dilemmában vagyok, mert anyanyelvi módszerekkel akarják megtanítani a kisebbséget az ottani nyelvre. Tehát olyan szinten tanítják az ukránt, mint egy ukrán anyanyelvűnek. Tehát már ott tartunk, hogy ötödikbe, ötödik osztályban már az idézetet tanulják ukránul. És fel kell tudni rajzolni a sémát, satöbbi, satöbbi.”

„Egy ukrán anyanyelvű ötödikes azt tanulja, mint a magyar nyelvű ötödikes ukránul.”

A magyar tömb fiataljainak gyenge államnyelvtudása sokszor ad okot a többség oldaláról fel-fellángoló nacionalizmusra. Ha minden magyar az anyanyelve mellett még az államnyelvet is el tudná sajátítani, az nemcsak személyes érvényesülését, de a közösség békés egymás mellett élését is segítené:

„Itt is előjön az, hogy ha az ember tud velük beszélni, tehát ismeri a nyelvet, akkor rögtön még örül is neki, hogy haverkodhat. Mert amúgy ők is szeretik, ők is tolerálják. Mi magyar létünkre tudunk ukránul beszélni.”

A kárpátaljai közegben elsajátított ukrán nyelvtudás azonban néha kevésnek bizonyul az országban beszélt standard, irodalmi ukrán nyelvvaltozattal szemben:

„Hát, például elmész ezzel a kárpátaljai nyelvvel, olyan ruszinossal keverve, szóval vannak dolgok. Elmentem Kijevbe és bementem egy boltba, és akarom kérni valamit, szóval nem értette, mit akarok. Egyszerűen teljesen más ott, szóval teljesen logikus ez az ukrán nyelv és valaki azt használja és ez a kárpátaljai nyelv ez olyan...”

⁶³ Ezt a képzést kifejezetten azzal a céllal indították, hogy a magyar tannyelvű középiskolák sajátosságainak megfelelően képezzenek ukrántanárokat, akik képesek az államnyelvet a jelenlegi módszertantól eltérően, hatékonyan oktatni a magyar gyerekeknek.

Interjúnkban a fiatalok olvasási szokásaira, főleg az olvasás nyelvére is rákérdeztünk. Egyrészt az államnyelvtudás alacsony szintje miatt, a beregszászi fiatalok többnyire magyarul olvasnak, aki tud ukránul, szépirodalmat az is csak magyarul olvas. A csoport nyelvszakos diákja ukránul és németül is rendszeresen szokott olvasni.

A fiatalok a modern kommunikáció eszközeit, mint az internetes közösségi oldalakat, a csevegő programokat magyar nyelven használják, többnyire azért is, mert baráti körük főleg magyarokból áll. Egy adatközlő viccesen így foglalta össze a csoport internet-használati szokásainak nyelvi vetületét:

„Még lájkolni is magyarul lájkolok!”

A beregszászi csoportban az is megfogalmazódott a nyelvhasználat kapcsán, hogy a nyelvhasználók maguk is felelősek abban, ha a nyelv visszaszorul a családi és a magánszférán belüli területekre. Egyik adatközlőnk a tudatos nyelvhasználatra hívta fel a figyelmet:

„Fel kell vállalnia, mindenképpen! Hogyha nagyon sok olyan hely van, ahol így bekerül az ember magyarként és háttérbe szorul. Vagy azért, mert szégyelli, vagy fogalmam sincs, de vannak olyanok tényleg, akik hogyha egy másik közösségbe kerülnek, akkor nem használják például a magyar nyelvet, hanem inkább az ukránt részesítik előnyben, holott a magyarral is tudnának érvényesülni.”

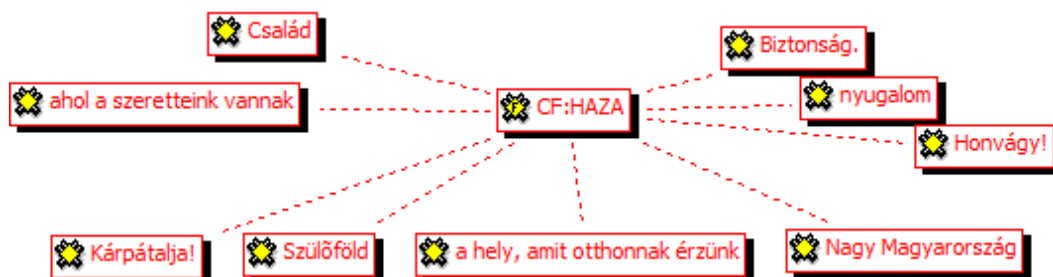
Haza és állampolgárság

A beregszászi magyar fiatalok sem különböznek más városokban élő társaiktól az erős lokális identitás kérdésében. A hazai táj, értve alatta Kárpátalját, meghatározó a kárpátaljai magyar identitás szempontjából:

„Szép hazánk van, szép értékeink, csodás hegységeink és friss levegő, minden, ami kellhet, az itt megvan! Mert akiket hallok magyarokat, és eljönnek Kárpátaljára, mindenki olyan otthonosan érzi magát, sokkal otthonosabban. Szóval nem tudom, olyan békében. Aki magyarral találkoztam, mindig olyan békében, olyan más itt minden, más a múlt, mások az emberek, mosolyognak, szóval olyan békében, olyan, mintha hazajönne.”

8. ábra

A „haza” hívószóra érkező asszociációk a beregszászi fiatalok körében



Rápillantva a "haza" hívó szóra érkező asszociációkra (8. ábra), láthatjuk, hogy a fiatalok számára ez elsősorban érzelmi kérdés. A hazát ugyanúgy képviselheti a család, a szeretteik, az otthonuk, Kárpátalja, de Nagy-Magyarország is. A haza biztonságot, nyugalmat nyújt, és a visszatérés, a honvágy motívuma is megjelenik.

Adatközlőink arról is meséltek, hogy hogyan tudják mindennapjaik során magyarságukat szűken vett hazájukban, Kárpátalján megélni:

„Ez még itten Beregszászon nem is annyira rizikós, hogy veszélyes-e magyarnak lenni, vagy hogy felvállalni. Mert itten az ember van és kész! Szóval a többségben van a magyar itt, Beregszászon. Közel van a határ, satöbbi és ez egyfajta olyan turista város is a Beregszász. De ha már megyünk lefelé, úgy Técső irányába, ottan már veszélyesebb. Ottan már hallottam, hogy azért mert magyar volt, ok nélkül megverték egy srácot.”

A beregszászi magyar térből kilépve akár intézményi szinten, akár földrajzilag az ukrán állam oldaláról érezhető nacionalista politikával találja magát szemben a magyar fiatal, ami enyhébben jelentkezik a középiskolában, és egyre erősödik a felsőoktatási intézményekben, a munkahelyeken vagy a mindennapok során, ahogy az alábbi négy idézet szemlélteti:

Egy ukrán tannyelvű középiskolai élmény:

„Én ugye közöttük tanultam, meg szóval ott többségben voltak az ukránok, de semmi ilyen hátrány nem volt, hogy most magyarok vagyunk. Egyszer-kétszer mondták, hogy magyarok, de ez csak ennyi, hogy »mágyáre« és kész. Nem voltunk annyira, szóval nincsenek olyan horderejű dolgok, nem hallottam, mint például, ahogy a tévébe, amik történtek Szlovákiában, vagy hol, hogy bántalmazások, satöbbi. Ennyire nem durvult el.”

Egyetemen:

„Énnekem van barátom, aki egyetemen tanul Ungváron, az mondta, hogy beültek a párára és a tanár nézte így végig a névsort, és látta és azt mondja: maga milyen nemzetiségű? A neveket látta ugye, hogy nem ukrán neve van, és azt mondja, hogy magyar vagyok. De ugye ukránul beszélt. Azt mondja, maga magyar? Akkor mit keres itt? Mit keres itt, Kárpátalján? Menjen vissza Magyarországra! Tehát hogy ugye egy tanárnak, hogy annyira műveletlen legyen, hogy azt se tudja, hogy Kárpátalján nem csak ukránok élnek meg ma-

gyarok, hanem románok, lengyelek, meg még voltam olyan faluban a Kárpá-
tokban, hogy németül beszéltek.”

Munkahelyen:

„A bátyám dolgozik határőrként, és a román határ ahol van, 45 kilométernyire
innen, és a határőrségnek a parancsnoka, hát ő is egy eléggé nacionalista
emberke, ő konkrétan azt mondta, hogy Hitlernek annak idején nem a zsidó-
kat, hanem a magyarokat kellett volna kiirtania. És ott, azon a munkahelyen
magyarként megmaradni csak úgy lehet, hogy ha az ember tűr és tűr. Más-
képp nem!”

A kulturális térben:

„Meg nem is főként az, hogy most minket bántanak, hanem például az, hogy
nagyon sokszor rongálják meg a vereckei emlékművet, akkor szobrokat, ma-
gyar szobrokat (egyetérteneke), ugye Petőfit, még nálunk is.”

Tény azonban, hogy az ukrán nacionalista hozzáállást nem lehet általánosítani,
adatközlőink arról is szóltak, hogy toleránsan, emberségesen élnek együtt ukrán hon-
fitársaikkal, ráadásul mindezt nyelvtudás nélkül.

„Nekünk szokott lenni ilyen baráti találkozások ... Felmegyünk a közeli dom-
bunkra és ott van egy ilyen tó, egy ilyen bányató, és ott szoktunk ilyen tábortü-
zes, éneklős, gitározós, sörözös estéket tartani, ahol, hát először a társaság
csak a miénk. ... amikor felmegyünk, akkor tudatosulunk azzal, vagy szembe-
sülünk azzal, hogy több méterre tőlünk már vannak ott fiatalok, akik ukránok.
És akkor először egy kis félelem van bennünk, hogy mert ők is, talán megisz-
szák, aztán feljönnek, vagy verekedést kezdeményeznek vagy ilyesmi. Elő-
ször ez volt a félelmünk, a másik dolog az volt, ami szép volt, miután mi is már
ott ültünk néhány órája és hát először csak feljöttek köszönni és aztán hát it-
tunk egyet, aztán pedig meg feljöttek fáért, nekik nem volt több fájuk, és az
volt a következő lépés, hogy együtt gitározunk meg énekelünk. Aztán be-
szélgettünk és ennek a következője meg az volt, hogy mikor az utcán találko-
zunk, akkor is lekezelünk és a minimális ukrán–magyar tudásunkkal, tehát ket-
tő, meg angolul is, amit tudunk összehoztunk és úgy beszélgettünk, meg úgy
röhögtünk. Aztán még nem tudom. Elég sokan így körbeültünk, és akinek szü-
letésnapja volt, hozták a kolbászt, sütöttük ott a tűzünkön, és akkor már egyet-
len csoporttá forrottunk. És mikor legközelebb ott voltunk fenn, akkor ők meg
jöttek direkt hozzánk.”

A beregszászi magyar fiatalok a haza asszociációi között említették Nagy-
Magyarországot is, bevonva ezzel az anyaország és többi határon túli régió szerepét
is haza fogalmába. Ugyanakkor az interjú során számos esetben jelentkezett negatív
attitűd Magyarország felé. A beregszászi fiatalok arról panaszkodtak, hogy a határon
túli régiók közül Kárpátalja kevésbé ismert, a magyarországi magyar fiatalok nem
ismerik összetartozásuk alapját, a közös történelmi múltat:

„Én mostanában többször szoktam menni Magyarországra, de régebben is, amikor még kisebbek voltunk és voltunk táborba, és akkor »honnan jöttél?«. Hát, mondom Beregszászból, Kárpátaljáról. »Az hun van?« Mondom, az Ukrajnában. »És te tudsz magyarul?« Hát, mondom, ukránul meg nem. Tehát, hogy nagyon sok ember Magyarországon azt sem tudja, hogy mi az a Kárpátalja. Azt tudják, hogy Erdély ugye Románia, de mi az, hogy Felvidék, sokan Kárpátalját nem is hallanak.”

„Már több embertől hallottam azt, hogy Magyarországon őt ukránnak nézik, itt pedig azért diszkriminálják, mert magyar. Tehát sehol sincs gyakorlatilag. Ezt több embertől hallottam. Ez különben egy nagy igazság!”⁶⁴

Az anyaországi magyarokkal kapcsolatos hasonló tapasztalatok sajnos sok esetben egyfajta negatív „anyaországi magyar”képet alakítanak ki a határon túli magyarok körében:

„Tehát még annyit, hogy nagyon fontos az is, hogy a magyar, tehát, hogy az anyaországról milyen kép jön le ide, nekünk. Tehát, hogy nem tudunk büszkék lenni arra, hogy magyarok vagyunk. Az ember, sokan azt gondolják, hogy ha magyar, akkor rögtön arra gondolnak, azokra az emberekre, akik az anyaországban laknak. És én nem akarok olyan lenni!”

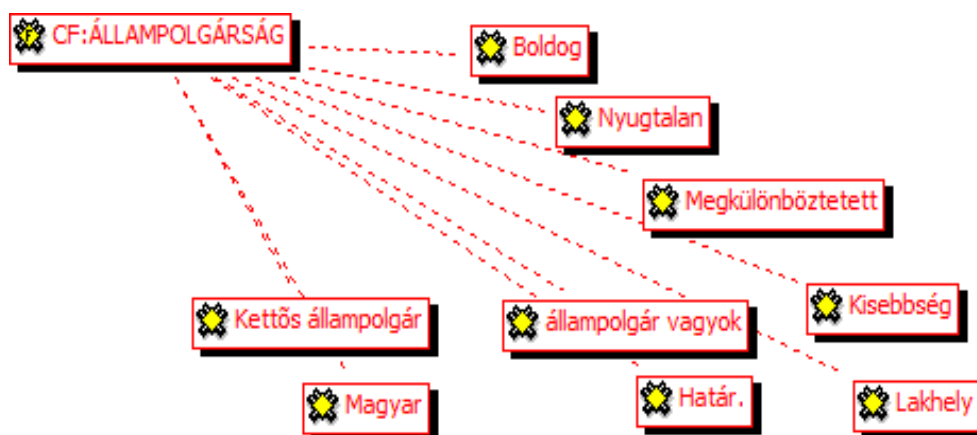
Ez akár az asszimiláció, a nyelvfeladás irányába is elmozdíthatja a fiatalokat:

„Meg nem csak az, hogy veszélyes lenne, vagy most az embernek nehezebb a dolga úgy, hogy magyar, minthogyha ukrán lenne. Mondjuk én például Péterfalván tanultam három évig líceumban, és ott az osztálytársaimnak, hát ugye a fiú osztálytársaimnak a java, néhány százaléka úgy volt vele, hogy ki akar magyar lenni? Azt mondja, ki akar magyar lenni, amikor némelyik Magyarországon sok köcsög, táposok. Így mondta mindenki. Tehát olyan fiúk, akik egy szót nem tudnak ukránul, és azt mondták, hogy elmennek tanulni, csak azért, hogy megtanuljanak ukránul és nem kell aztán magyarul beszélni.”

Az állampolgárság témája kettős, földrajzi és érzelmi dimenziót hozott elő a fiatalok asszociációs mintázatában (9. ábra). Egyrészt felmerült Magyarország, a kettős állampolgárság dimenziója és egyúttal a határ, a kisebbségi lét és a lakhely kérdése, azaz az ukrán állampolgárság vetületei. Érzelmi szinten egyszerre asszociáltak a fiatalok a boldogság és a nyugtalanság érzésére.

9. ábra Az „állampolgárság” hívószóra érkező asszociációk a beregszászi fiatalok körében

⁶⁴ A fiatalok szóhasználata (lásd például az alábbi szövegrészletet) arról tanúskodik, hogy érzelmmel telített kérdésről van szó: „Meg az a kettősség. Az, hogy itt magyarok vagyunk, mocskok magyarok, Magyarországon meg rohadt ukránok. Hát, ez van, ja!”



Adatközlőink többsége pozitívan állt hozzá a kettős állampolgárság kérdéséhez, gesztusértékűnek tartják, hogy Magyarország kifejezi ezzel, gondol velük is. Ugyanakkor a magyar állampolgársággal járó gyakorlati haszon dominánsabban jelenik meg a beszélgetésben. Szó volt arról, hogy magyar útlevelel könnyebben utazhatnak a kárpátaljaiak, a munkavállalást is megkönnyítheti. Azok számára azonban, akik itthon, Kárpátalján képzelik el jövőjüket, nem feltétlenül előnyös:

„Munkavállalás szempontjából mindenképpen könnyebb. Fiatalok, hogyha bele mernek menni, nyugodtan, nekik jó. De egy olyan család, akik itt akarnak élni, biztos nem fognak magyar állampolgárságot igényelni, mert fölösleges nekik. Tehát, aki menni akar, annak jó. Aki meg maradni akar, annak meg teljesen mindegy, csak itthon lesz neki nehezebb.”

„Akik a helyi magyarság érdekképviselőiben dolgoznak, azok nem sietnek annyira a dologgal. Például a vezető politikusok, helyi magyar politikusok azok nem is fogják igényelni, mivel őket akkor kitérnék a helyi magyar érdekképviselőből.”

Kárpátalja tekintetében számos hátránya is felmerült az ukrán alkotmány által el nem fogadott kettős állampolgárságnak. Adatközlőnk válaszaiból egyfajta megfélemlítettség tükröződik:

„Ha itthon elkapják azért, mert neki van egy kettős állampolgársága, ami az Alkotmánnyal ütközik, ugyan nincsen rá szankció, de neki az nem lesz jó!”

„Hogy legyek kettős magyar állampolgár, de titokban. Hogy ne legyen belőle konfliktus meg satöbbi, hogy ne legyen belőle baj, meg ilyenek.”

„Sokan ugye féltik a saját megélhetőségüket is. Hogy szívesen felvennék az állampolgárságot, csak félnek.”

„Sajnálatos dolognak tartom, hogy akik ezzel kapcsolatban ingátagok voltak, azok teljesen elbizonytalanodtak. Gondolok most az ukrán házi biztonsági szolgálat áskálódásaira. Sokakat ez tart vissza!”

Adatközlőink abban reménykednek, hogy Ukrajnában európai nyomásra változás várható a kettős állampolgárság kérdésében, és a jövőben több ember élhet majd a lehetőséggel.

Jövőkép, munka, migráció

A beregszászi fiatalok szerint manapság nem könnyű megteremteni a megélhetéshez szükséges körülményeket Kárpátalján:

„Várjunk már! Most komolyan mindenki bevállalja azt, hogy nem tudsz sehova lépni, nem mehetsz el egy rekreációra, mert itt Kárpátalján sincs elég mozi. Az, hogy színház havonta egyszer van, az, hogy semmit nem tudsz csinálni, csak húzod az igát hétről hétre, és nem hogy félreraknál, de a napokért küzdesz! Azért, hogy élelemre jusson, meg hogy ki tudd fizetni a villanyszámlát. Ez tarthatatlan!”

„Hát, itt megalázóan alacsonyak a bérek, azt le kell szögezni, de én szeretem a szülőföldemet, és mint már mondták – csatlakozom –, attól nem lesz könnyebb, hogy aki nem bírja, az elvándorol. Tehát sőt, még nehezebb lesz, mert kevesebb embernek kell húzni az igát ilyen értelemben.”

A nehéz gazdasági helyzet a fiatalokat elcsüggeszti. Az alábbi szövegrészlet a munkakeresés, az elhelyezkedés kilátástalanságát tükrözi:

„Biztos vagyok benne, hogy nem találok munkát.”

A legtöbb esetben a rossz megélhetés miatt többen kényszerülnek időszakos vagy hosszabb távú, esetleg végleges munkavállalásra külföldön. Természetesen ez nem kizárólag a magyarokat sújtó probléma:

„Nekem olyan távlati terveim vannak, hogy időszakosan tehát mennék, aztán meg mondjuk visszajönnék ide. Tehát kicsit úgy berakni, összeszedni magamat és akkor hazajövök, és itthon lenne pénzem miből élni.

Hát, ismerek olyan családokat, ahol a gyerek az édesapját csak fényképről ismeri, mert folyamatosan Moszkvában, Csehországban dolgozik, hogy eltartsa a családját. Szerintem ez nem egy jó megoldás akkor.”

A diplomások helyzete sem sokat javul a munkaerőpiacon, a pedagógusképzést folytató kárpátaljai magyar nyelvű felsőoktatás végzősei csak nehézségekkel tudnak állást találni szülőföldjük magyar iskoláiban, hiszen a gazdasági problémák miatt a nyugdíjas korú tanárok sem szívesen hagyják ott munkájukat. Az sem ritka, hogy az estenként felszabaduló pedagógusállásokat csak komoly anyagi befektetéssel lehet „megvásárolni”. A friss diplomás munkakeresők számára a Beregszászba települt gyárak, telefonos üzletkötő cégek kínálják az egyedüli perspektívát a szülőföldi boldogulás dimenziójában. Azok, akik szakmájukban szeretnének elhelyezkedni, nagy

eséllyel Magyarország felé indulnak el. Ukránnyelvtudás hiányában Ukrajna távolabbi részei nem jelentenek reális lehetőséget a munkavállalás szempontjából.

„Tehát, hogy a szakmánkban munkát jelenleg lehetetlenség találni. Tehát az, hogy befejezték tavaly – időszerű a példa –, tavaly megkapták nyáron a diplomát a főiskola végzősei, negyedikben befejezték és ugyanott dolgoznak a call centerben, ahol én, mert nincsen más hely. Tehát eljönnek a call centerbe dolgozni, mert vagy mehetnek varrodába vagy hasonló ilyen helyre. Ennyi!”

„Most az a divat, hogy legyen egy diplomám, vagy kettő, vagy három, és akkor most gyűjtögetni. Jó, ad egyfajta tudást meg satöbbi, de ebbe elhelyezkedni már sokkal nehezebb. Az már pénz kérdése, ismeretség kérdése, satöbbi, satöbbi, bla-bla-bla. Mert ismerek sok ilyent, aki már nyugdíjba ment és mégis tanul és nem engedik át az idős, vagyis a fiataloknak. És akkor ott tartják, ott tartják és a fiataloknak meg nincs hova menni, de hatalmas főiskola van itt Beregszászban, de sok diák van, aki befejezi évről évre, azt' hova megy? Szóval fennáll a lehetősége, hogy kimennek Magyarba azért, hogy van egy diplomájuk, akkor tanítanak, ők evvel akarnak foglalkozni. Úgyhogy mennek külföldre és akkor továbbfejlesztik magukat, satöbbi. De akik itt maradnak, azoknak nagyon kevés a lehetősége, hogy abban a szakmában taníthat vagy hasonló dolgokat csinálhat. Tehát vagy elmegy gyárba dolgozni, többet tudok.”

„A főiskolának van egyfajta hátránya is, mert aki itten kitanul és nincs lehetőség itt, Kárpátalján, hogy tanítson, az kimegy külföldre és kevesebb lesz a magyar.”

„Itt is csak a nyelvtudás ugrik be, hogy nem mer beljebb Ukrajnába, mert ott már nincsenek magyar iskolák, ott már nem taníthatna, az ukránt nem bírja olyan szinten, hogy tanítson ukrán nyelven például történelmet.”

Ahogy a fenti idézetek is kifejezik, a nagy magyar tömb, Magyarország munkaerőpiaca perspektívát jelent a beregszászi csoport fiataljai számára:

„Ha lenne lehetőségem, hogy menjek, és tényleg valahogy megalapozzam vagy itthon, vagy odaát a jövőmet és esetleg akkor ne csak magamra keressek azért, hogy azt a létminimumot meg tudjam tartani, hanem esetleg a családomat is segíthetem, akkor gondolkodás nélkül mennék! Tehát jelentsen ez napi tizennyolc óra munkát vagy bármennyit, ha lenne rá lehetőség, mennék.”

A munkavállalás mellett a magyarországi továbbtanulás is motiválhatja a fiatalok költözését. Van, aki például hiányszakmát megy tanulni Magyarországra:

„Én most ki szeretnék menni tanulni Magyarba az orvos szakmát azért, hogy anyanyelven tanulhassam és gondolom, szerintem jobban el tudom sajátítani, mint ukrán nyelven, mivel az ukrán nyelvet én intenzívebben kilencedik osztály, vagy nem is, tízedik osztályos korom óta tanulom. Szóval nem úgy, hogy tudtam addig ukránul. Szóval addig gimnázium, utána átjöttem ebbe az iskolába, itt is csak az első év volt magyar, a többi mind a három év az ukrán volt. És így nekem van tapasztalatom, hogy milyen anyanyelven tanulni, meg milyen idegen nyelven tanulni.”

A visszatérés motívuma is megjelenik, azonban eléggé bizonytalanul:

„Most fejezem be a főiskolát ötödikesként és a jövő évem az úgy fog kinézni, hogy szeptembertől egy évig leszek Pesten. És hogy azután hogy fog alakulni, azt még nem tudom. Szeretnék visszajönni, de hogyha másképp alakulnak a dolgok, és több minden fog odakötni, akkor nem tartom kizártnak, hogy ott maradok.”

Természetesen a kivándorlás nem jellemzi az egész csoportot: volt olyan adatközlő is, aki az itthon maradás mellett tette le voksát. Viszont a jövőre nézve ő sem zárta ki teljesen a Magyarországra költözés gondolatát:

„Jelenleg nem gondolkodok ilyenén, hogy elmenjek Magyarországra, de gondolnék is, ha úgy adódna, hogy muszáj lenne, vagy nem lenne itt meg a... nem lenne munkahelyem, vagy nem tudnék érvényesülni és Magyarországon meg lenne rá lehetőségem. Nem csak úgy elmenni, hogy hátha sikerül, hanem hogyha úgy látom, hogy lenne lehetőségem, akkor biztos, hogy én is elmennék. De inkább Magyarország felé, mint befelé, Ukrajna felé. De legelőször mindenképpen itt akarok érvényesülni!”

A kárpátaljai magyarok migrációja nem új keletű folyamat, hatásai már érezhetőek a település lakosságának összetételében:

„Hát, a mi községünk az korábban száz százalékosan kizárólag magyar volt, már most kezd úgymond elukránosodni, mert betelepültek ugye, amikor sokan kivándoroltak a mieink közül, főleg külföldre. És az ő helyükre meg jönnek Ukrajnából betelepülők. Ez már most figyelhető meg.”

„Felelősnek kéne lenni és most csak gyengülünk, minél többen mennek el.”

A beregszászi magyar fiatalok a kárpátaljai magyarság jövőjét is megpróbálták előre vetíteni. A fiatalok úgy érzik, hogy a magyarok Kárpátalján létszámban kevesen vannak, érdekképviseletük gyenge, még megyei (kárpátaljai) szinten sincs elegendő képviselőjük. Jövőképük pesszimista. Szerintük 50 év múlva már nem lesznek magyarok Kárpátalján, de sok múlhat az állam és a vezetőség gondolkodásmódján, amit a jelenleg tapasztalható hatalomvágy fűtötte politika rossz irányba visz. Gyermeküket azonban egyértelműen magyarnak nevelnék, s bár nyitottnak mutatkoztak a vegyes házasság intézménye iránt, ilyen esetben is fontosnak tartanák a magyar nyelv és identitás átörökítését a családban.

Összefoglalás

A MOZAIK2011 felmérés keretében Kárpátalja régió négy településén fiatalokkal készült fókuszcsoporthoz interjúkat elemeztünk. Az interjúk közül kettő szórványtelepülésen (Munkács és Ungvár), kettő pedig a magyar tömb városaiban (Técső és Beregszász) készült.

A csoportbeszélgetések egyenkénti elemzéséből kiderült, hogy a fiatalokban a legtöbb reakciót kiváltó témakörök az alábbiak voltak:

- magyar identitás, magyarság;
- állampolgárság és haza;
- nyelvtudás;
- munka, migráció és jövőkép;

Ezen témaköröket szeretnénk röviden csoportok szerint is összehasonlítani a tanulmány záró részében.

Magyar identitás, magyarság

A tíz évvel ezelőtti, kérdőíves módszerrel végzett MOZAIK2001 kutatás során a kárpátaljai magyar fiatalok körében igen erősnek mutatkozott a lokális identitás. A megkérdezettek 60%-a elsősorban kárpátaljai magyarnak vallotta magát és 10 megkérdezettből valamivel több, mint három mondta azt, hogy ő (egyszerűen és általános értelemben) magyar. Annak idején a nyelvi közösség és a kultúra ismerete jelentette a magyarsághoz tartozás legfőbb jegyeit. Legkevesbé az számított a magyarsághoz tartozás kritériumának, hogy valaki Magyarországon született-e, vagy hogy van-e magyar állampolgársága (Szabó et al 2001. 42–43).

2011-ben a felmérést kvalitatív módszerrel (fókuszcsoportos interjúk segítségével) végeztük, ezért százalékos adatokat nem tudunk kimutatni. Ugyanakkor a kvalitatív adatgyűjtés előnyeinek köszönhetően mélyebben beleláthatunk a fiatalok által kiemelten tárgyalt jelenségek hátterébe. 2011-ben a tíz évvel korábbi eredményekhez hasonlóan a magyarsághoz kapcsolt tulajdonságok között kiemelten (minden csoportban) szerepelt a magyar nyelv-tudás (lásd 2. táblázat). Ehhez kapcsolódóan Técső kivételével mindenhol megjelent a nyelvi alapú megbélyegzés, megkülönböztetés (gúnyos lemagyarozás, „*mágyáre*”) jelensége is, ami a magyar nyelv használata miatt éri az adatközlőket a nyilvános nyelvhasználati színtereken (iskolában, egyetemen, boltban). Az ungvári csoportban ennek hatására egyesek már magyar nyelv-tudásuk eltitkolása mellett döntenek (ld. 5. táblázat!).

5. táblázat Miből építkezik a magyar identitás? Mitől magyar a magyar?

Szórvány	Ungvár	Munkács
-----------------	---------------	----------------

	<ul style="list-style-type: none"> - küzdőszellem - megbélyegzés: „mágyáre” - jelölt magyarság - magyarnyelv-tudás többlete az ukrán mellett - a magyarnyelv-tudás eltitkolása 	<ul style="list-style-type: none"> - megkülönböztetés: „mágyáre” - békés együttélés - magyarnyelv-ismeret - magyarság a családban, iskolában, templomban - ukrán tannyelvű iskola és érvényesülés
Tömb	Técső	Beregszász
	<ul style="list-style-type: none"> - nemzeti ünnepek - cserkészzet - magyarnyelv-tudás - Magyarországon születtem 	<ul style="list-style-type: none"> - magyarnyelv-tudás többlet, büszkeség - kultúra, történelem, hagyományok - magyar iskola, magyar ünnepek - felvállalja a magyarságát - része a magyar közösségnek - magyar pártokra szavaz - cserkészzet - küzdőszellem - nacionalizmus: „mágyáre”, a vereckei emlékmű, Petőfi-szobor - békés együttélés

Munkácson és Beregszászban ezzel szemben arról is kaphattunk információkat, hogy a kisebbség és a többség viszonya nem mindig feszült, a békés egymás mellett élés, a tolerancia ugyanúgy tetten érhető mindennapjaik során, mint a nacionalista megnyilvánulások. Tehát semmiképpen sem lehet általánosítani.

A magyar identitás, az első magyarságélmények szempontjából nagyon fontos szerepe van a magyar vagy a kétnyelvű családoknak, illetve az intézményes szocializáció színtereinek, mint a magyar iskola vagy a magyar főiskola. A nemzeti ünnepek megünneplése kulcsfontosságúnak mutatkozott Beregszász és Técső tekintetében, azaz a magyar tömböt képviselő városokban. A cserkészzet szintén ebben a két városban bírt relevanciával a magyarság megerősítésében.

Érdekes módon, a 2001-es felméréstől eltérően, a técsői csoportban hangsúlyosan jelent meg a magyarság megítélésében a Magyarországon születtem szempont, ugyanakkor ezt olyan adatközlők képviselték, akik ugyan ott születtek, de azután Kárpátaljára települtek.

A munkácsi és ungvári csoportban a magyar identitás ugyan erősnek mondható, azonban a magyar oktatási rendszer helyi szintű lefedettsége, a vegyes házasságok

emelkedő száma mellett a fiatalok a magyar nyelvet leginkább a templomban, a családban és (egyelőre még) az iskolában használják. A munkácsi fiatalok már elgondolkodnak az ukrán tannyelvű iskola választásáról saját gyermekük számára, ami sejteti, hogy a nyelvcseré és az asszimiláció felgyorsulóban van a szórvány térségben.

Munka, migráció

A 10 évvel ezelőtti MOZAIK2001 felmérésben az ifjúság legégetőbb, legsúlyosabb problémájaként a munkanélküliség, a kilátástalan jövő és a pénztelenség jelent meg (Szabó et al. 2001. 40). Ez 2011-re sem változott, a gazdasági válság hatására talán még rosszabbodott a helyzet. A fiatalok mind a négy városban szenvednek a gazdasági problémáktól, a kilátástalan, elhúzódó munkakereséstől, illetve a megalázóan alacsony bérektől. Ennek hatására mindegyik beszélgetésben felmerült a migráció lehetősége, ugyanakkor eltérő hangsúllyal és iránnyal (ld. 6. táblázat!).

6. táblázat
Munkaerőpiaci és migrációs tendenciák

Szórvány	Ungvár	Munkács
	<ul style="list-style-type: none"> - továbbtanulási célú migráció Magyarország felé - alacsony foglalkoztatottság - tanári pálya telített - elhúzódó munkakeresés, kilátástalanság - Budapest közelsége, magyar kapcsolatok - visszatérés 	<ul style="list-style-type: none"> - az ukrainai oktatás rossz minősége - jobb lehetőségek, szélesebb továbbtanulási kínálat Magyarországon - mobilitás, európai dimenzió - szakmai indokok - többnyelvűség - gazdasági válság
Tömb	Técső	Beregszász
	<ul style="list-style-type: none"> - Magyarország és Ukrajna egyaránt - több nyelvet ismernek - Kárpátalján is lehet megfelelő munkát találni - rossz anyagi helyzet, megélhetési nehézségek - végleges kitelepülési szándék 	<ul style="list-style-type: none"> - Magyarország és Ukrajna egyaránt - megalázóan alacsonyak a bérek - időszakos migráció - telített tanári pálya, nyugdíjasok a munkaerőpiacon - korrupció - a kárpátaljai magyar nyelvű munkaerőpiac szűkösége - nyelvi akadályok Ukrajna felé - visszatérés, honvág

Érdekes módon a szórvány városok fiataljai inkább tekintenek úgy Magyarországra, mint a migráció kizárólagos célpontjára, míg a tömb városok Ukrajnában maradásukat ugyanúgy el tudják képzelni, mint Magyarországra költözésüket. Bár Beregszász esetében a belső ukrainai megyék a nyelvi korlátok miatt nem jelentenek perspektívát, ugyanakkor a magyar tömb intézményrendszere egy bizonyos szintig képes a magyarok felszívására.

2001-ben a kárpátaljai magyar fiatalok magyarországi továbbtanulási szándéka a megkérdezettek 45%-át érintette, ami majdnem kétszerese volt a többi régió értékeinek e tekintetben. A 2011-ben megkérdezett fiatalok között is erős a magyarországi továbbtanulási vágy, de semmiképpen sem hangzott el minden második adatközlőtől erre vonatkozó kijelentés. Ez többek között annak is köszönhető, hogy a fiatalok immár nagy számban tanulhatnak a magyar nyelvű beregszászi főiskolán, az ungvári egyetem magyar karán, s csak esetleg hiányszakok (orvos, jogász) tanulása, vagy PhD-képzés folytatása motiválhatja a tanulási célú migrációt.

Ungvár és Beregszász tekintetében megjelenik az elemzett szövegekben a visszatérés szándéka vagy a gyakori hazalátogatás terve, amihez Magyarország városainak relatív közelsége Kárpátaljához kedvez. A técsői csoportban, a belső ukrainai migráció tekintetében azonban végleges lakhelyváltoztatásról beszélnek a fiatalok.

Nyelvtudás

A nyelvtudás tekintetében a leginkább tárgyalt téma az államnyelv ismerete. Ez ki-mondottan problémát az ungvári és a beregszászi fiatalok körében jelentett, ami a magyar középiskolákban alkalmazott rossz nyelvoktatási módszerekre vezethető vissza. A munkácsi és técsői adatközlők, az erős nyelvkörnyezeti hatás miatt, jobban beszélik az államnyelvet. Sőt a técsői fiataloknál a nyelvek egymásra hatása következtében a magyar nyelvhasználat már magán hordozza a többségi nyelv hatásának jegeit (gyengébb magyar szókincs, nem magyar mondatszerkesztési mintázatok). A técsői fiataloknál ezért a magyarság nem elsősorban a nyelvhez kötődik, hanem egy sajátos kulturális identitás jelenik meg, valószínűleg az elmúlt évek magyar iskolanyitási akciójának köszönhetően. Ennek az identitásnak a fenntartásában nagy szerepe van az anyanyelvű oktatásának, a nemzeti ünnepek méltatásának, a cserkészetnek, az egyháznak.

7. táblázat
A kárpátaljai fiatalok nyelvtudása, nyelvhasználati szokásai

Szórvány	Ungvár	Munkács
	<ul style="list-style-type: none"> - ukránnyelv-tudás problémája - ukrán nyelvű felsőoktatás szerepe a nyelvtanulásban - többségi és magyar baráti kör, vegyes internetes nyelvhasználat - orosz, magyar szépirodalom - oOrosz honlapok 	<ul style="list-style-type: none"> - az ukrán nyelv felé pozitív viszonyulás - többlet - kétnyelvűség
Tömb	Técső	Beregszász
	<ul style="list-style-type: none"> - jó ukránnyelv-tudás - nyelvek egymásra hatása, másodnyelvi elemek a magyar nyelvhasználatban - inkább kulturális identitás (cserkészlet, nemzeti ünnepek) 	<ul style="list-style-type: none"> - alacsony ukránnyelv-tudás - fontos megtanulni az ukrán nyelvet, érvényesülni még Beregszászban sem lehet anélkül - ukránnyelv-tudás kulcs a békés egymás mellett éléshez - az ukrán nyelv kárpátaljai nyelvjárása - olvasás: szépirodalom csak magyarul, nyelvszakosok ukránul és németül - magyar baráti kör, magyar internethasználat - a magyar nyelv és identitás átörökítésének szándéka

Ami a nyelvhasználatot illeti, az ungvári csoport a magyar nyelv mellett ukránul és oroszul is használja az internetes honlapokat és nyomtatott irodalmat is így olvas, míg a beregszásziak inkább csak magyar nyelven teszik mindezt. Ennek hátterében az áll, hogy a tömbben élő fiataloknak nagyrészt magyar barátaik vannak, s interneten is velük tartják a kapcsolatot, míg a szórványban élők baráti társasága nemzetiségileg vegyes.

Állampolgárság

Az állampolgárság témaköre kétirányú gondolatokat ébresztett a fiatalokban: egyrészt velük született ukrán állampolgárságukat említették, melynek integráns része a szülőföld, Kárpátalja dimenziója, azon belül jelenlegi lakhelyük.

8. táblázat
A haza koncepciója és a kettős állampolgárság megítélése

Szórvány	Ungvár	Munkács
	<ul style="list-style-type: none"> - haza: lakás, család, Kárpátalja, Magyarország és Ukrajna, Európa - státus - vízummentesség, utazás - ukrán hatóságok hozzáállása - kettős mérce: Magyarországon ukrán, Kárpátalján magyar 	<ul style="list-style-type: none"> - vízummentesség, szabad munkaerő-áramlás - továbbtanulási lehetőségek - megélhetési vagy gazdasági vetületek - sértődöttség (2004 népszavazás) - kivárás, óvatosság - az ukrán sajtó és a hatóságok kiélezett viszonyulása
Tömb	Técső	Beregszász
	<ul style="list-style-type: none"> - haza: büszkeség, család, magyar vagyok, - büntetés, munkahely elvesztés - utazás, útlevél, könnyebb átjárás a határon - szavazati jog 	<ul style="list-style-type: none"> - sértődöttség (magyarországiak nem ismerik a közös múltat, összetartozásuk alapját vagy Kárpátalját) - kettős mérce: Magyarországon ukrán, Kárpátalján magyar - gesztusérték - magyar útlevél - megfélemlítettség - magyar állampolgárság, kiköltözés

Természetesen a kettős állampolgárság kérdése is felmerült. A kettős állampolgárság önmagában megosztotta a fiatalokat: egyrészt pozitívan ítélték meg mind az anyaországhoz való lelki kötődés, mind a gazdasági előnyök (vízummentesség, magyar útlevél) szempontjából az állampolgárság felvételének lehetőségét (ld. 8. táblázat!). Másrészt az ukrán hatóságok részéről tanúsított hozzáállás vissza is riasztotta a közösség egy részét a magyar állampolgárság felvételével járó kockázatok vállalásától. Az interjúkból úgy tűnik, ma csak annak éri meg magyar állampolgárságot igényelni, aki egyúttal kiköltözését is tervezi.

Irodalom

Bárdi, Nándor – Fedinec, Csilla – Szarka, László (eds. 2011): *Minority Hungarian Communities in the Twentieth Century*. Columbia University Press, New York.

Beregszászi Anikó (1998): „Megfélemlített anyanyelvhasználat.” In: *Pánsíp*, 1998/2. 28–31.

Botlik József – Dupka György (1991): *Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918–1991*. Budapest – Szeged, Mandátum – Universum.

Csete Örs (2006) *Javaslat a Magyariskola Program kimunkálására*. Letöltve: http://www.magyariskola.hu/letoltes/Magyariskola_Program_2006.pdf; letöltés napja: 2011.01.25.

Csete Örs – Papp Z. Attila – Setényi János (2010): „Kárpát-medencei magyar oktatás az ezredfordulón.” In: Bitskey Botond (szerk.): *Határon túli magyarság a 21. században*. Konferencia-sorozat a Sándor-palotában 2006–2008. Köztársasági Elnöki Hivatal, Budapest. 126–165.

Cserniczkó István (2003) (szerk.): *A mi szavunk járása – Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. PoliPrint, Ungvár.

Cserniczkó István (2013): *Államok, nyelvek, államnyelvek a mai Kárpátalja területén. (1867–2010)*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest.

Cserniczkó István – Ferenc Viktória (2011): *Six lessons from history: regional, minority and language policy in Transcarpathia/Subcarpathia between 1900 and 2010*. ECPR General Conference, Reykjavik, Iceland, Panel ID 313: Minority Politics within the Europe of Region, conference paper.

Darcsi Karolina (2012): „A kettős állampolgárság kérdése az ukrán sajtóban.” In: Bocskor Andrea – Dobos Sándor (szerk.): *A Lehoczky Tivadar Intézet tanulmánygyűjteménye*. PoliPrint, Ungvár. 97–123.

Gereben Ferenc (2009): *Identitás, kultúra, kisebbség. Felmérés a közép-európai magyar népesség körében*. Budapest, MTA Kisebbségkutató Műhely, Osiris Kiadó.

Híres-László Kornélia (2010): „Az öreg fát már nagyon nehéz kivágni.” *A nemzeti és lokális identitás faktorai az ezredfordulón a kárpátaljai magyar közösségben*. PoliPrint, Ungvár.

Karmacs Zoltán (2009): „Nyelvi attitűd: gyengítő és erősítő tényezők Kárpátalján a magyar nyelv esetében.” In: Borbély Anna – Vancóné-Kremmer Ildikó (szerk.): *Nyelvi ideológiák, attitűdök és sztereotípiák*. Tinta Könyvkiadó, 415–423.

Márku Anita (2009): „A kódváltáshoz kapcsolódó nyelvi attitűdök és nyelvi mítoszok a kárpátaljai magyarság körében.” In: Borbély Anna – Vancóné-Kremmer Ildikó (szerk.): *Nyelvi ideológiák, attitűdök és sztereotípiák*. Tinta Könyvkiadó, 375–381.

Molnár D. István – Molnár József 2005. *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében*. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség Tankönyv- és Taneszköztanácsa.

Molnár Eleonóra – Orosz Ildikó (2007): „Kárpátalja.” In: Papp Z. Attila – Veres Valér (szerk.): *Kárpát Panel 2007. Magyarok a Kárpát-medencében. Gyorsjelentés*. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest. 185–243.

Szabó Andrea – Bauer Béla – Laki László – Nemeskéri István (2001): „MOZAIK2001 gyorsjelentés. Összegzés.” In: *MOZAIK2001 gyorsjelentés*, 9–44.

Vehes, Mikola – Fedinec, Csilla (2010 eds.): *Закарпаття 1919–2009 роки: історія, політика, культура*, 648–660. Ужгород: Поліграфцентр „Ліра”.

**MOZAIK2011 – MAGYAR FIATALOK A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN©. KUTATÁSI JE-
LENTÉS**

Vehes, Mikola – Molnár D., István – Molnár, József – Ostapets, Yurii – Ofitsinskyi, Roman – Tokar, Marian – Fedinec, Csilla – Cserniczkó, István (2011): *Хроніка Закарпаття 1867–2010 / Kárpátalja évszámokban 1867–2010*. Uzhgorod: Hoverla.

SZÉKELY TÜNDE: ERDÉLY – ROMÁNIA

Romániában több helyen, így a Partiumban, Közép-Erdélyben és Székelyföldön került sor fókuszcsoportos beszélgetésekre. A beszélgetések során a moderátor több szó jelentésének körülírását is kérte a résztvevőktől.

A beszélgetés fonalát követve, a fogalmak elemzését abban a logikai és kronológiai sorrendben kerül sor itt is, ahogyan erre az interjúk alatt sor került.

Haza

Az első fogalom, amelyet a fiataloknak meg kellett határozniuk, az a *haza* volt. A *haza* a partiumi fiatalok számára egyértelműen tágabb, mint az ország, ahol élnek, hiszen „nekem az a *haza*, ahol magyarok vannak”, mondja az egyik interjúalany. Ebbe beleérti Magyarországot és a Partiumot, illetve azokat a területeket is, ahol még magyarok élnek, vagyis a régi Nagy-Magyarország területét, de ez utóbbi fogalom nem hangzik el.

Máramarosszigeten került sor az egyik fókuszcsoportos beszélgetésre, amely helyszínt szórványként kezelünk. Így a továbbiakban erre a beszélgetésre, mint szórványra, az itt elhangzottakra szórványbeli fiatalok véleményeként fogok hivatkozni.

A máramarosszigeti fiatalok egyike megkérdőjelezte a *haza* mivoltát önmaga számára – „hát nem tudom, ha van egyáltalán” –, és ezt azzal indokolta, hogy „mert ott nem vagyunk elfogadva, itt nem vagyunk elfogadva”, vagyis sem Romániában, sem Magyarországon nem vagyunk elfogadva, magyarként. Itt is, és minden esetben megjelenik Erdély, mint a *haza*. Ugyanakkor megjelenik minden esetben a város is, ahol él az interjúalany, és van egy teljes mértékben érzelmi hivatkozás: *haza* az, ahol az anyám van, illetve „nekem az a *haza*, ahol a szeretteim vannak.” Ennek az aspektusnak az egyik legjobb kifejezője a következő idézet: az ember „úgy lelkileg érzi, hogy mi a saját hazája, mert mi nem mondhatjuk [meg neki]...”

A fenti idézet folytatásaként hangzott el az egyik legmerészebb megfogalmazása a hazának:

Úgyhogy... lehet [hogy ha] Erdély egyesülne megint Magyarországgal, akkor mindenki [azt mondaná, hogy] waw, [ez a] haza.

Ezzel az állásponttal azonban nem mindenki értett egyet, sőt egy másik résztvevője a beszélgetésnek éppen ellentétes véleményt fogalmazott meg, kijelentve, hogy:

Nem, szerintem a haza, szerintem az itteni [erdélyi – szerk. megj.] magyaroknak, az csak Erdély és pont. Szóval Magyarországot biztos nem fogják elfogadni, mint haza.

Ennek a kijelentésnek egyrészt van egy lehatároló jellege is véleményem szerint, hiszen azt jelenti, hogy az erdélyiek számára Erdély és csakis Erdély jelentheti a hazát. De lehet ez a beszélgetések során többször elhangzott 2004. decemberi népszavazás következménye is, amely negatív üzenetet hordozott abban a kérdésben, hogy az erdélyieket mások mennyire látják Magyarországhoz tartozónak – pontosabban mennyire nem látják annak –, de az erdélyiek számára a „mi ott nem kellünk” üzenetet is hordozta. Ezt az akkori negatív üzenetet mind a mai napig, a kettős állampolgárság intézményének bevezetése ellenére sem sikerült feldolgozni.

Ugyanitt vetődik fel többször Petőfi Sándor neve is, összekapcsolódva a haza fogalmával. Ezt egyébként a kolozsvári beszélgetés során is tapasztaltuk. E beszélgetés során megjelenik egy új, a beszélgetésekben eddig nem felmerülő, könnyűzenei dimenzió is, vagyis amikor a hazát a magyarországi könnyűzenei előadókkal, együttesekkel azonosítják a résztvevők.

Kolozsvár, mint Erdély kulturális fővárosa, annak ellenére sem jelent szórványt, hogy sem a városban, sem Kolozs megyében nem éri el a magyar lakosság aránya a húsz százalékot. A rengeteg kulturális intézményt működtető, rengeteg magyar jellegű rendezvényt szervező, és nem utolsósorban a magyar értelmiséget és a magyar egyetemi hallgatókat legnagyobb arányban vendégül látó városról mégsem mondhatjuk azt, hogy szórvány. Ez egyébként nem lenne fair a valóban szórványban élő településekkel és azok lakóival szemben, hiszen esetükben nem beszélhetünk ugyanolyan intézményi vagy kulturális környezetről. Így Kolozsvárra, mint a közép-erdélyi régió „képviselőjére”, illetve mint Erdély nem hivatalos fővárosára tekintek.

Kolozsváron az ismerős környezetet azonosítják hazaként („az ismerős környezet, azaz, amit a gyermekkortól megtapasztaltam”), de elhangzik Nagy-Magyarország, illetve a hűség, és a hovatartozás fogalma, sőt Petőfi Sándor neve is, a közelgő már-

cius 15-i nemzeti ünnep apropóján. Az ismerős környezetnek a maga során lehatároló jellege van, lehet a település ismerős, ahol lakom, jelen esetben, Kolozsvár. Ezt kiegészíti a Nagy-Magyarország-fogalom, azonban itt a két legérdekesebb fogalom a hűség és a hovatartozás. A hűség alatt a beszélő a szülőföldön való maradás elvét érti, ugyanis így magyarázza: *„a hűség az, hogy ragaszkodjanak a hazához, vagy... ha meg, ha meg elmennek innen külföldre, akkor olyanokat is hallok, hogy, hogy valamiféleképpen hűtlen a hazájához”*. A hovatartozást pedig emberi kapcsolatokra („szellemi és kulturális vonakozásban”), illetve földrajzi tekintetben használják. Ezt egyrészt a többségétől eltérő kulturális vonásokkal, kultúrával, néphagyománnyal tudnám magyarázni, hiszen ez különböztet meg bennünket, erdélyi magyarokat a többségi nemzetétől, másrészt pedig ezzel a szóhasználattal az erdélyi magyar identitást erősíti, az erdélyi magyarokat megkülönböztetve földrajzilag is a környező országokban élő magyaroktól.

Marosvásárhelyt ütközőzónaként határozom meg, itt ugyanis kb. fele-fele arányban élnek magyarok és románok, az összes helyszín közül ez az, amelyik a leginkább kétnyelvű. Emellett pedig ugyanannyira távol van mind Kolozsvártól, mind Székelyföldről, így alkalmas arra, hogy önálló identitással bírjon.

A marosvásárhelyi beszélgetés során a haza szóval azonosítják Erdélyt, magát a várost, illetve itt is megjelenik egy érzelmi dimenzió is a földrajzi lehatároláson túl, amelyet a következő kijelentésben érhetünk tetten:

A haza az a hely, ahol otthon érzem magam.

Ez – véleményem szerint – azt is jelenti, hogy igazából nem a környezet a fontos, már amennyiben élhető környezetről beszélhetünk, vagyis ha nemzetiségi okokból nem érik támadások az illetőt, akkor azon a helyen, településen jól érzi magát, ahol él, teljesen mindegy, hogy melyik országhoz tartozik az adott település.

Székelyföldön három helyszínen készült fókuszcsoportos beszélgetés, kettő Kovászna megyében: Baróton és Sepsiszentgyörgyön, a harmadik helyszín Csíkszereda volt.

A sepsiszentgyörgyi beszélgetés alkalmával a hazát a születési hellyel azonosították, és sokkal gyakrabban jelent meg az érzelmi jelleg: *„ahová mindig visszakívánkozok, ha elmegyek valahová, ahol jól érzem magam, ahol ismernek az emberek, ahol szeretettel várnak vissza”*. Az is felvetődött, hogy a *„aki Romániában románnak született,*

annak a haza megegyezik az ország határaival”, míg nekünk, erdélyi magyaroknak, nem. Ez volt az első alkalom, amikor a haza vonatkozásában valaki szembeállította a román és a magyar nemzetiséget. Egyébként a szűk földrajzi lehatárolással nem mindenki értett egyet a beszélgetés során, így Erdélyt is megemlítették hazaként (pl. ha valaki „egész Erdélyben otthon érzi magát”, akkor számára az a haza). Ugyanakkor itt is elhangzott, mint mindegyik székelyföldi beszélgetés során, hogy a haza az a Székelyföld, itt azért, „mert ott van az a kicsi rész, ahol megértenek... leginkább”. Ugyanakkor egyik alany nagyon találóan fogalmazta meg a haza lényegét, a továbbiakban használt néhány kulcsfogalom segítségével. Ez a meghatározás így hangzott:

A haza az, ami számunkra a magyarságot jelképezi, a kisebbségben való éleést, a történelmünket, és a [magyar] zászló megbecsülését.

Nagyon érdekes, hogy a kisebbség fogalma éppen egy székelyföldi beszélgetés során vetődött fel, és nem a szórványban vagy a Partiumban, vagy Kolozsváron, hiszen Székelyföldön a magyarok többen élnek, és emiatt nem igazán érzik a kisebbségi lét következményeit.

A baróti beszélgetés során a haza, mint otthon, mint Székelyföld, mint Erdély, mint a teljes Kárpát-medence fogalmazódott meg. Az otthon, mint fentebb is említettük, földrajzi és érzelmi kötődést egyaránt jelent, s Székelyföld, a székely identitás erős mivolta miatt várható volt, hogy megemlíti. Erdély ebben a kontextusban úgy jelenik meg, mint a tágabb haza. A Kárpát-medence ebben a beszélgetésben tűnik fel először a kérdéskörben, ami meglepő, de valószínűnek tartom, hogy a csoportrésztvevő, aki felvetette, igen tájékozott a Kárpát-medence magyarságát illetően és/vagy utazási élményei inspirálták. Ugyanakkor kétségtelen, hogy itt találkoztunk a haza legliberálisabb értelmezésével is:

... mint nagy családot képzem el a hazát és hogy szabadon érzi magát az ember. Otthon érzi magát benne. És az lehet Erdély, Székelyföld, lehet Kanada, lehet bárhol, ahol megszületett az ember, ott otthon kell érezze magát...

A harmadik székelyföldi beszélgetés során a hazát a családdal, a barátokkal, a szülő, a szülőfalu, a nyelv, a magyar közösség, a csend, a béke, a biztonság fogalmakkal azonosították. Itt jelent meg a leginkább konkrét értelemben a haza fogalma, egészen a szülőkre, illetve a szülőfalura leszűkítve. Ilyen módon ez itt nem egy megen-

gedő fogalom – a többi beszélgetéssel ellentétben Erdély sem jelent meg, csak egy megjegyzés erejéig („Erdély is jöhetne ide esetleg”) –, leginkább csak a szűk haza. A nyelv egyébként kérdőjelesen vetődött fel, amelyhez a következő magyarázat hangzott el:

... leelőször, mint magyar a hazára [Magyarországra] gondoltam, de a nyelv kérdőjelesen. Aztán nemzeti tudat, és végül a magyar nyelv... *Hát vagy számunkra mi is a haza? ... Erdély is jöhetne ide esetleg.*

Ebben a kérdésben, hogy „vagy számunkra mi is a haza?” rengeteg minden benne van. A helyzet bonyolultsága, amelybe beleszülettünk: földrajzilag és formálisan román állampolgárok vagyunk, de ugyanakkor magyar nemzetiségűek vagyunk, és igazából kérdéses, hogy inkább melyik országhoz tartozónak érezzük magunkat, esetleg ilyen vagy olyan okok miatt egyikhez sem, ezért jelenik meg a regionális identitás lehetősége és Erdély mint haza. A csend, a béke, a biztonság az otthon idézi, illetve a nyugalmat, a konfliktusok nélküli életet jelenti. Székelyföldön nem jellemzőek a románok és a magyarok közötti etnikai konfliktusok, míg Erdélyben több helyen is viszonylag gyakran előfordulnak (lásd Kolozsvárt vagy Marosvásárhelyt). Székelyföldön, ha etnikai konfliktusok vannak, akkor általában annak a romák a ki-robantói.

Mi a magyar?

A következő fogalom, amelyet tárgyalni fogunk, az az, hogy mit jelent a *magyar* szó. A Partiumban lezajlott beszélgetésen elhangzott, hogy a „magyar az én vagyok”, illetve, hogy „[magyarságomra] büszke vagyok... akkor is, ha román közösségben tanulok, felvállalom a magyar nemzetiségemet”. Egy másik résztvevő a nemzethez, illetve az állampolgársághoz társította a magyar szót, de megjelentek a család, illetve a kisebbség kifejezések is. Pozitív sztereotípiával is találkoztunk: „[A magyar nemzet] Európa-szinten is egy jó nemzet... sokat ér maga a kultúrája, a magyar kultúra, a tudásai stb.”. Megjelent a testvériség („megvan bennünk az a tudat, hogy egy néphez tartozunk”), de ugyanakkor a szétszóródás is („nem tartunk össze”). Itt igazából a szétszóródást a széthúzás szó értelmében használta a beszélő. A magyar népre véleménye szerint ez a kettősség (egy nemzethez tartozunk, ennek ellenére nem tartunk össze) jellemző. A magyar ugyanezen a helyszínen – egy másik hozzászólónál

– az országot, Magyarországot jelentette és az összetartozást („most nagy ez a tudat inkább a magyar emberek között, hogy a határon túli magyarokat is összegyűjtsék, megkönnyített állampolgárság stb.”). Egy másik résztvevő a magyarokat a szabadsággal azonosította, azzal érvelve, hogy a magyar nép sokat küzdött a szabadságáért.

Máramarosszigeten a résztvevők számára a magyar az anyanyelvet, illetve a kisebbséget, a gulyást, mint nemzeti ételt, a magyar himnuszt, Erdélyt, a magyar zászlót és annak színeit, a magyar tudósokat, feltalálókat, a büszkeséget és Budapestet jelentették. Az anyanyelv használata egyértelmű ismertetőjel, főként kisebbségben, hiszen ez adja a közös pontot; ha másvalakit is hallunk magyarul beszélni, akkor tudjuk, hogy ő is magyar. Pontosabban: nem román. Kisebbségben élve nem meglepő, hogy pontosan a szórványban hangzik el, hogy a magyar az kisebbségben él Románia területén. A gasztronómiai különlegességek, akárcsak a nemzeti himnusz, a nemzethez tartoznak és erősítik a nemzeti identitást a csoport különböző tagjaiban. Erdélyben élő magyarok között természetes, hogy Erdély is megjelent a beszélgetés során, mint ami a magyarsághoz közel álló fogalom. Ha leírható sztereotípiák, akkor azt mondhatjuk, hogy a magyar nemzet egy büszke nemzet, és többek között tudósaira, feltalálóra büszke, méltán. Budapest pedig, mint Magyarország, illetve mint minden magyar nemzetiségű személy fővárosa jelenik meg.

Kolozsváron a magyar fogalom említése után ezek a szavakat sorolták a résztvevők: zászló, finnugor, gulyás, gasztronómia, vendégszeretet, népszokások, csángók, székeltek, egyedi, külföldi magyarok, erő és hit, etnikai csoport, szenvedés, stagnálás, identitás, én, külön világ, Kolozsvár, érték, harc, elismert, világszínvonalú és Erdély. Láthatjuk, hogy előfordul néhány olyan fogalom, amely a máramarosszigeti beszélgetés során is említésre került, mint pl. zászló, gulyás, Erdély stb. Ezekhez a fogalmakhoz itt külön magyarázatot nem fűzünk, ehelyett az eddig nem említett szavakra koncentrálnak. Az első ilyen fogalom a finnugor, és ez azért került említésre, mert míg a román nemzet a rómaiaktól és a dákoktól származtatja önmagát, a magyar nemzet, pontosabban a magyar nyelv finnugor gyökerekkel rendelkezik. A vendégszeretet általában megjelenik az erdélyi magyaroknál. Úgy véljük, hogy ennek egy kicsit autosztereotípiák (önmagunkról gondolt sztereotípiák) íze van, hiszen azért, mert valaki erdélyi magyar, nem biztos, hogy egyúttal vendégszerető is, másrészt pedig, ha valaki nem erdélyi magyar, attól még lehet vendégszerető. Mégis azt hisszük/szeretjük

hinni magunkról, hogy nagyon vendégszeretőek vagyunk. A népszokások, a magyar kultúra egyedisége a magyar kultúra különbözőségét erősítik, jelen esetben leginkább a román kultúrával szemben.

A csángók és a székelyek „egyfajta magyarként” jelennek meg a beszélgetésben, mintegy valahogyan különállóan a magyarok csoportjától. És felvetődik a „külföldi magyarok” fogalma, amit egyébként általában határon túli magyarként szoktunk használni, és ebbe beletartozónak gondolták a csángókat, a székelyeket és a többi kárpát-medencei régióban kisebbségben élő magyarokat.

Elhangzott néhány, érzelmeiket kifejező szó is, mint pl. erő, hit, szenvedés és harc. A szavak közül az első kettő pozitív, a második kettő negatív kicsengésű. Erő lehet az, hogy kisebbségben is mindeddig megmaradtunk, a hit jelentheti meg azt, hogy hiszünk abban, hogy a továbbiakban, vagyis a közeli és a távoli jövőben is megmaradhatunk Erdélyben magyarnak. A szenvedés arra vonatkozhat, hogy ezért a megmaradásért szenvednünk is kellett és kell a román állami intézkedések, illetve társadalmi jelenségek miatt, a harc pedig a körülményekkel való harcot jelenti, és hogy nem adjuk fel önmagunkat, kultúránkat, nemzeti identitásunkat.

A stagnálás kifejezés értelme ebben a kontextusban véleményem szerint az, hogy az erdélyi magyarok számára a körülmények igazából nem változtak az utóbbi néhány évben, vagyis sem jobbak, sem rosszabbak nem lettek. Ebben az értelemben a többség és a kisebbség viszonya stabil, és nincsenek benne komoly hullámvölgyek, bár kisebb konfliktusok színezik ezt a stabilitást.

Az identitás és az én szavakat együtt elemeznénk a magyarsághoz kapcsolódóan. Alapvetően engem a nemzeti identitásom különböztet meg a többségi nemzet tagjaitól, vagyis az, hogy magyar nemzetiségű vagyok, ők pedig ezzel szemben nem magyar, hanem más nemzetiségűek. Ezt a szembenállást főként a „külön világ” szó használata támasztja alá, amely számomra azt jelenti, hogy az erdélyi magyar kisebbség egy külön világot alkot, és a legritkább esetekben áll szerves kapcsolatban a többségi nemzettel, vagyis párhuzamos valóságokban élünk. Betagozódás a többségi társadalomba leginkább a szórványban tapasztalható, a partneri viszony a többség és a kisebbség esetében nem jellemző, talán Marosvásárhely lehetne az egyetlen kivétel, azonban ez nem ott, hanem Kolozsvárom hangzott el.

Továbbá megjelent az érték szó, a magyar identitás értékességét hangsúlyozandó. Értékítéletként vagy pozitív jelzőkként az elismert, illetve a világszínvonalú jelzők hangzottak el ebben a beszélgetésben, a magyar kultúra, mint olyan elismertségét és világszínvonalúságát kiemelve. Ez elvezet egy másik gondolathoz: büszké lehetünk arra, hogy magyarok vagyunk, ami a továbbiakban több beszélgetés során is elhangzott.

A magyar szóval Erdélyt is összefüggésbe hozták, lévén, hogy majdnem minden fogalomhoz kötik Erdélyt, ezért azt gondoljuk, hogy itt, Erdélyben, nagyon erős regionális identitásról beszélhetünk.

A marosvásárhelyi beszélgetés során a következő fogalmat is társították a magyar szóval: történelmi nemzet:

... régi, hatalmas nemzet, amely széthullott és most próbálja összeszedni [magát], vagyis tartja még a kapcsolatot, nem felejtette el azokat, akik a határon kívül maradtak, hanem próbálja összeszedni őket.

A beszélgetés során itt is felmerült, hogy az illető büszke magyar identitására, illetve – talán a nagyon fiatal korból adódóan (itt a résztvevők 15–18 év közöttiek voltak) – elhangzott az is, hogy:

széthullt Magyarország, jó lenne, hogyha újra egyesülnénk, vagy legalábbis Erdély is mondjuk Magyarországhoz tartozna.

Elhangzott a nemzet, a honfoglalás, az anyanyelv, a közösség, az ország és a föld szó is ebben a kontextusban. A magyar a magyar nemzethez tartozik. Történelemórák során minden magyar ember számára ismertté válik a honfoglalás, az anyanyelv, a magyar nyelv köti össze a magyar nemzetiségű egyéneket, ez alakítja közösséggé. Az országot illetően nem Magyarországra gondolt az illető, hanem gyakorlatilag a földre, a szülőföldre, ami magyar föld.

E beszélgetés keretében a székely szó meghatározására is sor került. A beszélgetők a következőképpen határozták meg a székely fogalmát:

kisebbségek ők is, amelyek magyar nyelven beszélnek. Vagyis hasonlít a magyar nyelvre, csak... más hangsúllyal beszélnek.

A következő fogalmakat társítják a székelységhez: Székelyföld, székely kapuk, Erdély, összetartás, kisebbség, erdő, rokonok, Hargita megye. A székelységgel kap-

csolatosan itt három földrajzi lehatárolás történik: Erdély, Székelyföld és Hargita megye. Erdélyben található Székelyföld, Székelyföldön található Hargita megye, de nem csak ezt, hanem Kovászna megyét is a Székelyföldhöz tartozónak tekintjük, míg Maros megyével nem egyértelmű a helyzet. A székely kapuk a székely gazdák jellegzetes ismertetőjelei, általában kézzel faragottak és díszesek. Az összetartást illetően, a székelyek autosztereotípiája az, hogy ők összetartóak, míg a magyarok nem. Ez pedig ebben a formában nem igaz. A székelyek tudják, hogy kisebbségben vannak, viszont helyi szinten nagyon gyakori – kevés kivétel van –, hogy a kisebbség van többségben egy adott településen. Az erdő, véleményem szerint igazából a hegyeket jelentheti, hiszen Székelyföld jellemzően hegyes vidék, de ugyanakkor fából készült bútorok gyártását is jelentheti. A „rokonok” pedig egy egyértelmű érzelmi kötődést jelent Székelyföldhöz.

A sepsiszentgyörgyi beszélgetés során a magyar fogalomhoz a hanyatlást („nagy hanyatlásban van, úgy a nyelvünk, mint a saját önértékelésünk, kevesen vallják magukat magyarnak és főképpen a szórványban élő magyarok nehéz helyzetben vannak”), a kisebbséget („magyarnak lenni jó”), az anyanyelvet, Magyarországot („sajnos nekem nem a hazám jut eszembe a magyar szóról, hanem Magyarország és az, hogy mi nem oda tartozunk, és nem tudunk együtt lenni, mint esetleg más népek... hanem mi el vagyunk zárva... ez egy rossz érzés”.) a magyar népet, kultúrát, történelmet, hagyományokat kapcsolták. Megjelent egyfajta elhatárolódás is: „én alapjában véve nem tartozom Magyarországhoz, hanem Székelyföldhöz. Én már nem azt mondom, hogy magyar vagyok, hanem, hogy székely vagyok alapjában véve.” Ez a „leválás” itt fordult elő először, általában nem jellemző. Ugyanakkor fontos számukra az identitás egyéni felvállalása is, ezt támasztják alá a következő idézetek: „nem szégyell magyarnak lenni”, „a magyar kultúrához tartozik, tehát azt a nyelvet képviseli és felvállalja, és nem feltétlenül születés szerint, de ... magyarként érző ember”.

Arra a kérdésre, hogy mi jut eszükbe a székely fogalomról, itt a következő válaszok születtek: ideológiai elv, régió, Erdély, erdélyi szokások, székely hagyomány, székely ruha [székely népviselet – szerk. megj.], népcsoport, „bicskás-szalonnás székely”, külön kultúra, más szavak használata, székely fufang.

Az ideológiai elv és a székely fogalom összekapcsolását nem tudom értelmezni, nem tudom, mire gondolhatott a beszélő, amikor ezt a kijelentést tette. A régió, illetve Erdély a Székelyföld területi behatárolásában segít. A kultúrához kapcsolódó fogalmak,

a „székely” előtaggal/jelzővel, pl. székely szokások, hagyomány, székely ruha, kultúra, más nyelvezet a magyar kultúrától való távolságtartást jelentik. A székely mentalitást pedig két szókapcsolattal írták le: „bicskás-szalonnás székely”, illetve székely fufang. Előbbinek több jelentése is lehet, az egyik az, hogy a székely „a jég hátán is megél”, vagyis mostoha körülmények között is, másrészt azt is jelentheti, hogy étkezését illetően nem igényes, és a legnegatívabb konnotációja a szókapcsolatnak az, hogy a székely a problémáit bicskával, vagyis erőszakkal oldja meg. A székely fufang a székely észjárást, a ravaszságot jelenti, ami humorérzéssel társul.

Különbségként megemlítették, hogy a székelyek „rendesebb emberek, mint a magyarok, akik a székelyektől elhidegültek”. Ugyanakkor ők önmagukat is székelyként határozták meg: „én is inkább mondanám, hogy székely vagyok, mint magyar... nem tudom ez így benne van a székely oldal az emberekben, hogy inkább székelyek és nem magyarok”.

Az egyik résztvevő elmondta, hogy a különbséget a székely és a magyar között leginkább a mentalitásban, a magatartásban látja, de úgy gondolja, hogy a „székely része [a] magyarnak”. Összehasonlítást végezve: „nem ugyanaz a kultúra, de a leghasonlóbb kultúra a magyar és a székely. Nagyon kicsiben különböznek, de persze megvan... Akárhol is éljenek a magyarok, [másnak tartják] magukat, mint a jelenlegi Magyarországon élő magyarok.” Ugyanakkor a beszélgetők szerint fontos az, hogy ki hol született, ez befolyásolja, hogyan érez: „a székelyek különböznek sokban a magyaroktól... Főleg, aki itt született Székelyföldön és aki már ott született [Magyarországon – szerk. megj.], az szerintem nagyon különbözik.” Ezt a különbséget erősíti egy másik résztvevő véleménye is: „... régebb egyek voltunk a magyarokkal, de most már kezdtünk egyre jobban szétválni”. Ezt fokozza még a következő kijelentés: „nagyon ki vagyunk tagadva, úgy Magyarországról, mint az egész magyar társadalomból”. A kijelentés első része a decemberi népszavazásra utal, a második része pedig arra, hogy a székelyek az erdélyi magyar társadalom egy szeletét képezik, és elkülönülnek a többi erdélyi magyartól.

A másik székelyföldi beszélgetés során (Baróton) is elhangzott az, hogy büszkék lehetünk magyarságunkra, de az is, hogy a magyar sorsüldözött nép. Itt a résztvevők a magyart az anyanyelvvel, illetve az anyaországgal azonosították, a székelyt viszont „hazátlan” népként említették. A résztvevők anyanyelve a magyar, de néhányukban erős a székely identitás is. Véleményem szerint ezért azonosították a magyart az

anyaországgal, ám ebbe önmagukat nem értik bele. A székely, mint hazátlan nép kifejezés azt sugallja, hogy míg a magyaroknak és a románoknak is van hazájuk, a székelyeknek nincs. Ugyanakkor tény, hogy a román nemzetiségűek által az erdélyi magyarokra gyakran használt „bozgor”, azaz hazátlan jelzőt a székelyek önmagukra vonatkozóan nem szokták használni. Főként azért nem, mert komoly sértést jelent, s megkérdőjelezi az illető jogát arra, hogy Erdélyben éljen.

A harmadik székelyföldi beszélgetés alkalmával a magyart a magyarországgal, a magyar nemzettel, illetve a „belülről mutatni”, „kicsi országban székely”, tisztesség, közösség, összetartás, összefogás, összetartozás, elfogadás, nemzettudat, kultúra, történelem, ember, nép, eredet, származás, büszkeség, társadalom, támogatás fogalmakkal társították a résztvevők. A „belülről mutatni” szófordulat értelme: „belülről mutatom, hogy magyar vagyok, és nem látszatra”, vagyis nem verjük fél téglával a mellünket, hangoztatva, hogy magyarok vagyunk, hanem belülről éljük meg magyarságunkat. A „kicsi országban székely” szófordulat számomra is rejtély, valójában nem tudom, hogy melyik országra gondolt. Ha Romániára, akkor azzal az a helyzet, hogy nem kis ország, ha Magyarországra, akkor azzal a helyzet, hogy Székelyföld nem Magyarország területén van. Ha a megmaradást akarja jelenteni, akkor meg mégiscsak Romániára vonatkozik a kijelentés. A tisztesség, mint a magyar néphez tartozó tulajdonság jelenik meg, a becsületet, becsületességet, „becsületszó”-t érti alatta a résztvevő. A közösség, összetartás, összefogás, összetartozás, elfogadás, nemzettudat szavakat többször említették az előző beszélgetésekben is, ezért nem fogok mindegyikhez külön magyarázatot fűzni, csak annyit, hogy ezek a szétszóródással vannak kapcsolatban, ami azt jelenti, hogy a magyarok nem csak egy országban élnek jelen pillanatban, ezt mindenkinek tudomásul kell vennie és el kell fogadnia.

A nemzettudat, kultúra, történelem, nép szavak szintén előfordultak már az előző beszélgetésekben. Az elfogadást abban az értelemben használta itt a résztvevő, hogy „tudják, hogy magyar vagyok, aki itt él, és ezért más népcsoport is elfogad”.

Az emberhez egy Márai-idézetet társított az egyik résztvevő: „Aki embernek kevés, az magyarnak alkalmatlan.” A büszkeség kifejezés, bár többször elhangzott az előzőleg bemutatott beszélgetésekben is, további értelmezést kíván: „... büszkének kell lennünk arra, hogy magyarok vagyunk. Ez az egyik legszebb, legcsodálatosabb dolog a világon.”

A támogatás említésének indoklása a következő: „*magyar vagyok, a legtöbb támogatást a népemtől kapom, és rájuk számíthatok, ők a támaszaim, ha szükségem van valamire*”.

Állampolgárság

Mit jelent az egyes beszélgetések résztvevői számára az állampolgárság? A Partiumban lezajlott beszélgetés során a következő fogalmakat idézte fel a kifejezés: törvény, kötelezettségek, magyar, ország, dokumentum, tudat, papír, tag, román, kettős állampolgárság, kapocs.

A törvény keretbe foglalja az állampolgárok kötelezettségeit, amelyeknek eleget kell tenniük az adott országban, amelynek állampolgárai. Ez egy dokumentum, egy papír és egyben kapocs, összeköti az adott országot és annak állampolgárát. Az állampolgár szóval kapcsolatosan elhangzott a magyar állampolgárság kifejezés, nem véletlenül, hiszen a beszélgetés idején ez a téma nagyon mediatizálva volt az erdélyi sajtóban. A tudat, hogy egy adott állam állampolgárai vagyunk, segít abban, hogy valóban teljesítsük az országgal szembeni kötelezéseinket, mint pl. adófizetés. Akár jelzésértékű is lehet, hogy a román állampolgárságot a magyar után említették. De más magyarázat is elképzelhető: a román állampolgárság az erdélyi magyarok számára természetes dolog, amivel nem kell foglalkozni, illetve nem újdonság, mint a magyar állampolgárság megszerzésének lehetősége. Ezután vetették fel a kettős állampolgárság fogalmát, amelyet a következő körben fogunk részletesen elemezni.

A máramarosszigeti interjú során az állampolgársághoz a következő fogalmakat társították: szavazati jog, Amerika, lehetőség, képviseleti jog, hovatartozás, külföldi munkalehetőség. Ugyanakkor itt elhangzott a román állampolgárság deklaratív elutasítása is: „bármilyen más, csak nem román”. Az előző beszélgetések során a román állampolgárságtól való elhatárolódás nem fordult elő. A szavazati jog, illetve a képviseleti jog az előzőekhez képest (vagyis az állampolgár kötelezettségeihez képest) a másik oldalt, vagyis az ország által az állampolgárok számára biztosított jogokat jelentik, amelyekkel élni lehet. Az „Amerika, lehetőség és külföldi munkalehetőség” említése arra utal, hogy a lehetőségek tárházát leginkább a magyar állampolgárság megszerzésével társítják, nem a román állampolgársággal. A hovatartozás pedig

érzelmi vagy formális kifejezése is lehet annak, hogy egy személy adott ország(ok) állampolgára.

A kolozsvári beszélgetés során az állampolgár fogalomhoz a kettős állampolgárságot, a jogokat, a kötelezettségeket társítottak, és nagyon gyorsan áttértek a kettős állampolgárság fogalmának tárgyalására. Az ország és állampolgára kapcsolata jogokban és kötelezettségekben írható le, mindkét aspektus igen fontos. Azonban lévén, hogy erről igen keveset beszéltek, ezt itt részletesebben nem tárgyaljuk, inkább a kettős állampolgársággal kapcsolatos véleményeket elemezzük részletesen.

A marosvásárhelyi beszélgetés során az állampolgársághoz kapcsolódóan a valahová/egy helyhez tartozást, az otthont, a lehetőségeket, a különböző javakkal való rendelkezést, a magyar állampolgárságot és az egyenlőséget említették. A valahová/egy helyhez való tartozásnak megint két aspektusa lehet. Egyrészt egy formális aspektus: általában minden személynek születése pillanatától kezdve van állampolgársága (kevés kivétel van ez alól Európában, de ezt jelen tanulmányban nem tárgyaljuk), aminek nincs tudatában és nem is viszonyul hozzá, azonban ahogyan felnő a személy, ez a kapcsolat tudatosodik benne és érzelmi kötődést is kivált belőle. Ezzel át is térünk az „otthon” fogalmára, ami pozitív érzelmi kötődést jelent, s ezt tekinthetjük a másik, az érzelmi aspektusnak. Az azonban nem mindig egyértelmű, hogy az állampolgársághoz pozitív vagy negatív érzelmekkel viszonyul-e az állampolgár. A lehetőségek alatt azt érti a beszélő, hogy „ha van egy állampolgárságod, akkor... el tudsz jutni bárhová. Ha nem vagy állampolgár, nem tartozol valahová, akkor lehet, hogy nincs meg ez az esélyed.” Az alatt, hogy különböző „jókkal”, előnyökkel rendelkezik az állampolgár, az állam által biztosított jogokat és az ezekkel való rendelkezést érthette a résztvevő.

A magyar állampolgárság említésénél két vélemény is megjelent. Az első: „... én már nagyon várom, hogy megkapjam a magyar állampolgárságot. Jó lesz, hogy papíron is az lesz... amit én érzek.” Ebben a kijelentésben a magyarsághoz tartozás egyértelmű kifejeződését láthatjuk, illetve azt, hogy végre formailag is (papíron) az érzelmeknek megfelelő lesz a hovatartozás. És a másik vélemény:

... ha mondjuk... nem magyar állampolgár[ként], hanem román állampolgár[ként] elmegyek Magyarországra, így kisebbségben néznek ránk. Ugyan mégsem [vagyunk] az[ok], de így diszkriminálnak minket, hogy mintha nem

*oda tartoznánk hozzájuk, de közben ugyanaz[on] néphez tartozunk, s ország-
hoz.*

Ebben a kijelentésben a lényeg: *Magyarországon „kisebbségben néznek ránk”, ami azt jelenti, hogy Magyarországon nem kezelik teljes és ugyanolyan értékű magyar-ként azokat, akik nem az ország határain belül születtek- Ezt erősíti meg a „mintha nem oda tartoznánk hozzájuk” megfogalmazás is. Valószínűnek tartjuk, hogy magyarországi tapasztalatokra, élményekre építi véleményét a beszélgető. Nagyon fontos az is, hogy ő ezt helyteleníti és igazságtalannak érzi, hiszen érvelése szerint „ugyanazon néphez tartozunk, s országhoz”. Úgy véljük, hogy a politikai nemzet fogalmát tartja igaznak a magyar nemzetre és országra vonatkozóan, annak ellenére, hogy ez részéről – esetleg fiatal kora miatt – talán nem is tudatos állásfoglalás.*

Az egyenlőséggel kapcsolatos kijelentés szépen továbbviszi ezt a gondolatot: *„egyenlők legyünk a többiekkel, vagyis hogyha magyarok vagyunk, már nézzenek úgy ránk is úgy, mint magyarokra, ne úgy, [mintha] különbözőek [lennénk], mint hogyha ránk [így] néznének: ez külföldi, ez nem ide tartozik.” Ez megint csak a magyarországi magyarok határon túli magyarokhoz való problematikus viszonyulására való reakciót jelent.*

A következőkben a három székelyföldi beszélgetés során az állampolgár kifejezéssel kapcsolatban felvetődött fogalmakat mutatom be. A beszélgetéseken legelőször – aktualitása miatt – a kettős állampolgárság hangzik el, illetve a jogok, a kötelezettségek, az egyenlőség, továbbá a papír, külsőség, műanyag, román állampolgár, magyar állampolgárság, megkülönböztetés, ember, embertárs, elosztottság, kivitelezés, hovatarozás, elfogadás, külföld szavak.

Ebben az esetben a teljesség igénye nélkül szeretném bemutatni az általam legfontosabbnak tartott kijelentések értelmezését. Az egyenlőséget a következőképpen magyarázzák:

Furcsa, de büszkeséggel tölt el engem, hogy végre nem mondhatják, hogy Te román vagy, román állampolgár vagy, és büszke leszek, hogy magyar állampolgár vagyok és nem román állampolgár. Hát ez az, hogy végre ugyanolyan papírom van, de akkor is, vagy munkavállalás esetén, nem azt mondják, hogy Te román vagy, hanem azt, hogy magyar vagy, és ezért összekapcsolódik a jogokkal.

Ebben a mondatban megtalálható a Romániához való negatív viszonyulás, pontosabban elutasítás, és a Magyarországhoz való pozitív viszonyulás, és ezzel kapcsolatosan az érzelmek és a „papír” megfelelése. Romániára vonatkozóan az állampolgárság adott dolog, és elutasítóan viszonyul ehhez, vagyis itt az érzelmek és a tények aszimmetrikusak, amire a továbbiak is ráerősítenek.

A „papír, külsőség, műanyag” szókapcsolat magyarázata is érdekes:

Papír, mert csak egy papír, hogy állampolgár vagy. Én még mindig román állampolgár vagyok, de nem tudok egyetlen olyan percet sem mondani az életemből, amikor román állampolgárnak éreztem magam, nincs olyan megnyilvánulásom, hogy én mennyire szeretem Romániát vagy hogy ez jelentene számomra valamit, de a kellemetlenségeken kívül, hogy én annak tartanám magam bármilyen szempontból is. Pont erre való külsőség is, mert azzal, hogy adnak egy papírt... a kettős állampolgárságról, aminek én eddig is tartottam magam, hogy magyar vagyok... A műanyag pedig, hogy az állampolgárság egy abszolút kreált dolog és nem természetes egy társadalomban, hogy ki milyen állampolgár...

Ebben a szövegben disszonanciát vélek felfedezni, ugyanis bár rendelkezik román állampolgársággal a beszélő, nem azonosul vele, érzelmileg nem kötődik Romániához. Magyarországhoz azonban nagyon kötődik. Fontosnak tartom megjegyezni, hogy ha az illető nem Székelyföldön élne, akkor ez a kijelentés ilyen formában valószínűleg nem hangozhatott volna el, hiszen tömbben magyarként nem szükséges állandóan az államnyelvet használni vagy éppen román anyanyelvűekkel beszélgetni, míg ez a Székelyföldön kívül nem opció kérdése.

Fontos a megkülönböztetés magyarázata is:

Hát elég furcsa, hogy más szemmel néznek rám, én még nem vagyok magyar állampolgár papíron, de ha én külföldre megyek, teljesen másképp néznek rám, ha egy román személyigazolványt mutatok fel, mintha egy magyart. Engem már a határon is félre fognak állítani, mert román rendszámmal megyek be [a másik országba], míg a magyart beengedik. Ez már eleve egy bosszantó dolog, még ha nem is magyar, de megkülönböztetnek.

Biztos vagyok benne, hogy az Európai Unió csatlakozás után már nem állítanak félre valakit csak azért, mert román rendszámú autóval közlekedik; állandó utazó

emberként ezzel a jelenséggel pontosan 2007 óta nem találkoztam a román–magyar határon, a schengeni övezetben pedig már nincsenek határok. Úgy vélem, hogy az illető régi emlékeit idézve mondhatta ezt, és valószínűsítem, hogy régóta nem utazott külföldre.

A szétválasztás (az elosztást itt a szétválasztás, illetve a különbségtétel értelmében használja a beszélő) és annak magyarázata követi ezt a kijelentést:

Elosszák az embereket például a nyelvben is, vannak a románok meg a magyarok, és például másképp néznek rád, mert magyar vagy, mindenkit másképp kezelnek. Más csoportba osszák el. ... Mindenki valahová tartozik és ebből a szemszögből szétválasztanak.

A résztvevők számára nagyon fontos az elfogadás, újra előkerült az, hogy a magyarországiak kevésbé elfogadóak: nem szórványban élve egyébként természetes, hogy a magyarországiak jelennek meg többször nem elfogadóként, hiszen Székelyföldön nem kell mindennap megpróbálni elfogadtatni magadat a többségi nemzettel.

Az elfogadást tekintve megint csak a magyarországiakkal kapcsolatosan vannak kifogásaik:

... papíron magyar állampolgár vagy, az számít, függetlenül [attól], hogy magyar nyelven beszélsz velük [a magyarországiakkal], mégis más vagy ... románoknak hisznek.

Ezt erősíti tovább ez a magyarázat:

*Hogyha elfogadnak magyarnak papír nélkül, akkor papírral is fogadjanak el.
Az számít, hogy ki vagy!*

SZABÓ ÁKOS: VAJDASÁG – SZERBIA

Demográfia

Mielőtt nekikezdenénk a fókuszcsoportok áttekintésének, fontos néhány szót szólni a népességről és annak állapotáról, amelynek körében a csoportokat felvettük. Hangsúlyozom, hogy jórészt hozzávetőleges számokat tudunk közölni, amelyekre csak következtetni lehet, mivel igen hézagosan kutatott témáról van szó. Hiánypótlásra, a folyamatok részletes bemutatására természetesen nem vállalkozom, csak jelezni szeretném a vajdasági magyar népesség belüli főbb demográfiai folyamatokat és azokat a főbb fordulópontokat, amelyek máig meghatározzák a magyar népesség alakulását.

A Vajdaság területén 1910-ben 420.000-en vallották magukat magyar anyanyelvűnek. Ebbe beletartoztak a magyar anyanyelvű zsidók is. Az első világháború után 60.000-en menekültek el a Vajdaságból, főként korábbi köztisztviselők, értelmiségiek. A két világháború között számottevő magyar elvándorlás, és a magyarok között még jelentős természetes szaporulat volt. Így számuk 1930-ban 377.000 fő.

1941-ben, Bácska Magyarországhoz csatolását követően Bácskába kb. 14.000 magyar katona és köztisztviselő költözött, betelepítettek továbbá 17.000 bukovinai székelyt. A Vajdaság teljes területe 1944-1945-ben ismét Jugoszláviához – immár a titói Jugoszláviához került. Ennek következtében – a magyar közigazgatás és katonaság kivonulásával – a 14.000 magyar katona és köztisztviselő is távozott a területről. Elmenekült továbbá a 17.000 betelepített bukovinai székely. A bevonuló partizáncsapatok, részben az újvidéki hideg napok bosszújaként, részben Vajdaság „jugoszláv jellegének biztosítása miatt”, 15.000–20.000 magyar civilt gyilkoltak meg Vajdaság-szerte. A félelem 1945-ben jelentős menekültáradatot indított el Magyarországra. 1946 végén a Jugoszláviából Magyarországra menekült, kiutasított és kitoloncolt magyarok létszáma 84.800 volt.

A gyilkosságok és menekülések mellett további közvetlen vérvesztést jelentett a magyarság számára a holocaust és a németek kitelepítése, mivel a vajdasági zsidók

döntő része magyar volt, a vajdasági németek egy része pedig – korábbi örökségként – ebben az időszakban is haladt a magyarosodás útján. A magyarság a magyarosodni nem kívánó zsidókkal és németekkel is jó viszonyban élt. Így a holocaustnak valamint a németek kitelepítésének további negatív következménye a megmaradó magyarságra nézve, hogy két olyan csoport veszett ki mellőle, amelyikkel viszonylag jó koegzisztenciában élt együtt a két világháború között.

Ismét kiemelném, hogy mivel pontos számok sokszor nem állnak rendelkezésre, a pusztulás mértékét többnyire csak becsülni lehet. Annyi azonban mindenképpen kijelenthető, hogy a vajdasági magyar lakosság a második világháború alatt és után elveszítette több mint 20%-át. A veszteség ráadásul a gazdasági és kulturális elitet, a polgárosodottabb rétegeket, valamint a fiatal férfiakat érintette leginkább. Ez utóbbit jól illusztrálja, hogy a Vajdaságban léteztek olyan magyar falvak (pl. a szerémségi Maradék), ahol a férfi lakosság megfogyatkozása a második világháborút követő évtizedekben házassági problémákat okozott.

Ekkora vérveszteség után a magyarság olyan új helyzetben találta magát, amelyben nem maradt más választása, mint a Kommunista Jugoszlávia által kínált vagy inkább oktrojált keretek között folytatni az életét.

Mindezek ellenére 1969-ig a magyarság természetes szaporodása pozitív: a magyar lakosok száma 1961-ben 443.000.

A második világháború után három fő tényező befolyásolta a vajdasági magyarság létszámát. Egyrészt az 1969-ig tartó természetes szaporodás, azt követően pedig a természetes fogyás. Másrészt – főként a vegyes házasságok nyomán – az asszimiláció. Hozzá kell tennünk, hogy a vegyes házasságok a titói Jugoszláviában nem feltétlenül jelentettek nyelvvesztést, legalábbis az első generációban nem. A vegyes házasságból származó gyerekek sok esetben magyar anyanyelvű jugoszlávként határozták meg magukat. Harmadrészt fontos megemlíteni a németországi munkavállalást, ami a magyar lakosságot magasabb arányban érintette, mint a többségi nemzeteket. A három tényező együttes hatásaként a magyarság lélekszáma 1991-re 340.000-re csökkent, a Vajdaságon belüli aránya egyharmadról 15% alá esett vissza. Azonban még ekkor is a Tisza mentén és közép Bácskában, valamint Szabadka környékén jelentős magyar többség, Szabadkán relatív magyar többség, több nagyvárosban jelentős kisebbség élt. Ezek mellett léteztek jelentős magyar nyelvszigetek is.

A legközelebbi radikális változást a délszláv háborúk kitörése jelentette. A behívók és a háborús helyzet elől kb. 60.000–80.000 magyar menekült el, főként Magyarországra, és többségük nem is tért vissza. A menekültek ekkor is elsősorban fiatalok voltak, aminek következtében a vajdasági magyarság reprodukciós képessége megroppant. 2000 után 1%-osnál is magasabbá vált a magyarok éves természetes fogyása.

A legfiatalabb, legproduktívabb népesség elmenekülésével a magyarság közösségi élete végletesen beszűkült, minek következtében a magyarság látható jelenléte sok helyen megszűnt. A magyar közösségi helyek az itt leírt számokból következtethetőnél sokkal gyorsabban szűnnek meg, válnak vegyessé, majd többségivé.

Ezt a kissé hosszúra sikerült bevezetőt azért tartottam fontosnak, mert rávilágít, hogy a fókuszcsoportokon szereplő fiatalok döntő többsége olyan környezetben él, ahol, mióta az eszét tudja, nem voltak konszolidált viszonyok. Háborúk, embargók, gazdasági válságok váltották egymást. Tapasztalnia kellett, hogy magyarsága miatt a többség szemében bármikor ellenséggé válhat, emellett fiatakként, tinédzserként egy szeme előtt rohamosan beszűkülő magyar világot látott. Ezek a tapasztalatok is formálták a fókuszcsoportok tagjainak sokszor megdöbbentő véleményeit.

A fókuszcsoportok helyszínei

A fókuszcsoportok helyszínének kiválasztásánál az volt a legfontosabb szempont, hogy a területileg szétszórt, egymástól nagyon különböző viszonyok között élő vajdasági magyarság minden jelentősebb csoportjának a véleményét megismerjük. Így végül a következő helyszíneken hoztunk létre csoportokat.

- Magyarkanizsa a Tisza menti tömb magyar vidéket képviseli, ahol még mindig jelentős magyar többség van. A csoport résztvevői dolgozó és tanuló fiatalok, 15 és 24 éves kor között.
- A vajdasági magyar középiskolások és a középiskolai élet központja Szabadka. Ez indokolta, hogy itt vegyünk fel egy csupán középiskolásokból álló csoportot.
- Szabadkán felvettünk egy másik csoportot is, huszonéves dolgozó fiatalokkal. A csoportban szabadkai és Szabadka környéki fiatalok is szerepelnek.

- A vajdasági egyetemi élet központja Újvidék. Itt készítettünk csoportot újvidéken tanuló egyetemistákkal, de a csoportba beválogattunk néhány újvidéken dolgozó huszonéves fiatalot is.
- Továbbá Múzslán, a legnagyobb bánáti magyar nyelvszigeten kérünk fel dolgozó és tanuló tinédzser és huszonéves fiatalokat fókuszcsoporton való részvételre

Magyarnak lenni a Vajdaságban

A Demográfia c. fejezetben leírtak után talán nem meglepő, hogy a vajdasági magyarok a magyarságukat tényként, de nem feltétlenül pozitív tényként élik meg. Ha spontán asszociációban a magyar szóra kérdezzük rá, akkor sokaknál a magától értetődő azonosulás jelenik meg elsőként, amit nem kell magyarázni.

„Én papírra csak azt írtam, hogy: vagyok. Semmi mást, csak vagyok. Mert magyar vagyok.”

„Hát anyanyelv elsősorban, mint mindenkinek.”

„Nekem egyszerűen a zöld szín a zászlóból, nem tudom miért.”

Az egyszerű tény mellett megjelenik egyfajta tartás, büszkeség is. A magyar történelem, kultúra, sport nagyjával való azonosulás, a velük egy közösségbe tartozás fel-emelő érzése.

„Nobel-díj, ugyan mindenféle technikában a magyarok benne voltak. Budapest, ezt a várost szeretem, igaz csak egyszer voltam. A golyóstoll is, ami egyszerű, mindennapi dolog azt is magyar találta fel.”

„Én felsoroltam párat: honfoglalás, magyarság, Puskás Ferenc, Rubik Ernő és Liszt Ferenc. Ez ugrik be arról, hogy magyar. Ez a három személy. A magyarság alatt, ez az egész, ami itt fel lett sorolva, az anyanyelv, tehát mind, azt oda. És hát a honfoglalás, érthető.”

„Büszkeség, mert elég színes a múltunk, és mondjuk itt Szerbiában a szerbeknek, nem az csak megváltoztatták, úgy próbálják beállítani, hogy az ő javukra, így utólag az egészet, és a magyaroknak meg tényleg úgy van a történelmük, tehát Hunyadi János, meg Mátyás király, meg László... tehát nem kell hazudni, hogy úgy volt, hanem tényleg úgy volt.”

Az utolsó idézetből látszik, hogy noha teljes a nyelvi, érzelmi azonosulás a magyarsággal és annak „történelmével”, itt bonyolult ehhez a közösséghez tartozni. Megvan a közösséghez tartozás vágya, ám az mindig csak részlegesen lehet sikeres. Egyfelől érezzük, hogy összetartozunk, és minden magyarnak ezt „kellene” éreznie, másfe-

lól a mindennapi tapasztalatok nem ezt a napi összetartozás-élményt támasztják alá, hanem inkább a töredezettséget és a széthullást.

„Szerintem mindenképp, hogy anyanyelv. Kettes, ahogy beszéljük a nyelvünk, kettes az összefogás, sajnós a magyar nemzet, az egyik olyan nemzetek közé tartozik, amelyek, amikor azt mondják, hogy összefogás, mindenki elrémül. Vajon mit jelenthet az. Pedig én azt szorgalmazom, mert egy nemzet van, egy magyar nemzet van, s összefognunk...”

Az összefogás hiánya mellett megjelenik, hogy a magyarokon belül is vannak „ők” magyarok és „mi” magyarok.

„Nyaralni voltunk külföldön, és találkoztunk egy szlovákiai magyar házaspárral, és egy, magáról azt mondta, hogy budapesti magyar asszonnyal. És beszédbe elegyedtünk, s előadtuk, hogy ki honnan érkezett, és a magyarországi nő azt mondta, hogy ő, mivel mondtuk, hogy mi vajdasági magyarok vagyunk, ő mondta, hogy szlovákiai magyarok, akkor ő mondta, hogy ő igazi magyar.”

A vajdasági fiatal magyarok nézőpontjából nincs „igazibb” és „kevésbé igazi” magyar.

„Aki ilyet mond, hogy igazi magyar, az nincs tisztában azzal, hogy mi az, hogy magyar. Hát egy nyelvet beszélünk, nem?”

Ennél fájóbb pont az, ha nemcsak nem tartják a vajdasági magyarokat igazi magyaroknak, hanem ha egyáltalán nem tartják őket számon.

„Mikor kimentem, nekem a magyar nép is elég furcsa. Nem azt mondom, hogy rossz, vagy hogy semmilyen, csak mondtam, hogy honnan jöttem ... akkor ... Vajdaságból. Akkor ... Vajdaság? Hm. Mi újság Szlovénia? ... Mondom: semmi! Románia? Nem ... mondom, az Szerbia! Szerbia? Te hogy tudsz ilyen jól magyarul? ... És akkor ez volt az én kis sztorim.”

Ez már csak azért is ilyen érzékeny pont, mert az igazán sehova sem tartozás érzése jelenik meg benne. A szerbeknek magyar, magyaroknak szerb. „Itt állunk egyszerre két tűz között, két lovon.” Ezért nem csoda, hogy többüket a magyar szó hallatán elsőre csak valami homályos, szorongató bizonytalanság fogja el..

„Én csak annyit írtam, hogy zavar, káosz”

„Kicsit összezavarodtam. Hát hogy így a magyarok egy ő, most nem is tudom, hogy akartam kifejezni, tehát... valami nyomás...”

Ennek a meghatározhatatlan nyomásnak, lefojtottságnak, ami valamilyen formában minden csoportban megjelent, megpróbáltunk utánajárni pontosabban, ugyanis úgy tűnik, hogy ez kortól, foglalkozástól, lakóhelytől, életmódtól függetlenül alapélménye a mai vajdasági magyar fiataloknak. Itt lehet valahol a vajdasági magyar fiatalok másságának, különbözőségének a kulcsa.

„Magyarországon, ha valaki megszületik, az, annak van elkönyvelve, hogy az magyar. Kivéve, hogyha valamelyik ottani kisebbséghez tartozik. Mi kisebbséghez tartozunk, ezért nekünk ez nem automatikus, hogy mi magyarok vagyunk.”

„... tenni kell érte valamit, szerintem ő se erre gondolt. Hanem ott, hogyha valaki megszületik Magyarországon, magyar közegben, akkor természetesen a magyar nemzeti ünnepeket ünneplik, ott ... ugyanúgy tanulhat néptáncot, bármit. Itt nálunk ezt gyakorlatilag külön keresni kell, hogy magyar néptáncot tanulj, ne pedig szerbet. Vagy, vagy például itt Kanizsán is szerintem nem tudunk elmenni moziba egy magyar filmet megnézni, csak mikor vannak a magyar hetek. Tehát inkább magyar előadásokra színházba, szintén úgy kell kifogni őket. Tehát nem tenni kell érte, hanem bele kell tanulnunk. Egész kicsi gyerekkorunktól fogva bele kell tanulnunk.”

A mai vajdasági magyar fiatalok egy olyan korban eszméltek, a fiatalságukat egy olyan korban élték/élik, amikor már nem léteznek viszonylag zárt magyar nyelvű tömbök. A nyolcvanas években még az elzárt nyelvszigetek is olyan erős saját belső élettal rendelkeztek, amibe egy akkori magyar fiatal erőfeszítés nélkül, természetesen nőtt bele. Mint a fenti idézetekből látszik, ma már a magyar többségű Magyarkanizsán is keresni kell a módját a magyarság megőrzésének, bele kell tanulni, energiát kell fordítani rá, egészen kicsi kortól. Mindemellett a szerb közösséggel való találkozást, a szerb nyelvvel való ismerkedést nem a kíváncsiság motiválja, hanem az (olykor brutális) kényszer eredményezi..

„Hát, vannak olyan helyek, ahol például nem lehet magyarul megszólalni, hanem szerbül lehet megszólalni... Vannak olyan helyek... Hogy ne kössenek belém...”

A magyar nyelvbe, a magyarságba való beletanulás nemcsak azt a plusz erőbefektetést igényli, hogy külön kell keresni ezeket a helyeket és programokat, hanem mindezt úgy kell tenni, hogy a szerbek ne érezzék provokatívnak. Nem szabad, hogy úgy tűnjön: a magyarok egymás között „magyarkodnak”, s ha egy társaságban vannak – akár minimális számban is – szerbek, akkor a szerb nyelvnek kell dominálnia.

„Nem is olyan régen voltam egy születésnapon, voltunk megközelítően tízen, tizenötön, abból hárman voltak szerbek, és az egész társaságnak szerbül kellett beszélni, mert azok hárman nem tudtak magyarul. Most lényegtelen, hogy abból a tizenötből hárman nem tudtak szerbül sem, akkor viszont egymás között elkommunikáltak. De a többségnek ugye, hát ugyanúgy, ahogy itt vagyunk, és követelik tőlünk, hogy megtanuljunk szerbül, és elvárás ugyanúgy... valahogy...”

„Én éppen azt gondolom, hogy tehát magyarnak itt, csak akkor el tudnak bennünket fogadni magyarnak, hogyha az ország nyelvét is teljes mértékben elsajátítjuk, és hogyha mi őket teljes mértékben elfogadjuk.”

„Ha nagyon hangsúlyozzuk, azt, hogy magyarok vagyunk, kiközösülünk, ha csak egymással barátkozunk, ha nem törekszünk arra, hogy a szerb nyelvet tökéletesítsük, akkor az szemet szúr. És ez adja a gond nagy részét. És gondolom itt Bánátban nem is annyira jellemző, mint Bácskában. Ez jobbra Bácskára jellemző, mint mondtam a bemutatkozásakor, sűrűn járok.”

Látható, hogy valóban nehéz megtalálni a keskeny ösvényt. Nem csoda, hogy a vajdasági magyar lét egyik jellemzője a „teher” a „lefojtott energiával élés”, az energiahiány. Sokakban ez akkor tudatosult először, amikor Magyarországra utaztak.

„Emlékszem, amikor Szegedre mentünk külföldre, Magyarországra, nekem nagyon pozitív volt, hogy mindent magyarul írtak, szokatlan volt és meglepően pozitív ott ... nagyon örültem neki, hogy egy kicsit otthon érezhettük magunkat valamiben.”

Tehát furcsa, szinte euforikus élményt jelentett, hogy életében először „külföldön” „otthon” érezhette magát.

Múzslján volt olyan fiú, aki 16 éves korában érezte először, hogy a magyarsága, amit korábban negatívumként élt meg, pozitív valami is lehet. Erre egy budapesti kirándulás döbbsentette rá.

„Most kezd pozitív irányba menni az életem, hogy magyarokkal társalgok. Szerb nyelven jobban beszélek, mint magyarul. Szerb könyveket olvasok, horvát könyveket. Magyarul nem nagyon olvasok. De most érzem először, hogy magyar vagyok.”

Tehát amibe kisgyermek korában belenő valaki, a magyarság tanulása, az egyrészt vállalás, másrészt valamiféle feladat is. Felelősségteljeség, feladatteljesítés. Ami, különösen szórványban, az anyanyelv őrzését, tökéletesítését jelenti.

„Továbbá az, hogy bizonyos szinteken tökéletességre kell törekednünk, mert úgy gondolom, hogy itt, legalább is itt, Muzslán, nagyon rosszul beszélnek az anyanyelvüket az emberek. Nagyon rossz a szókincsük, borzasztóan keverik a szerb, tehát belekevernek szerb szavakat, vegyesen beszélnek. Értem, még az anyanyelv-ápolást is, mint az iskolában egy olyan lehetőséget, hogy azok a tanulók, akik vegyes házasságban születtek és szerb osztályban indultak, azoknak van olyan lehetőségük, hogy anyanyelv-ápolást tanuljanak.”

„Az anyanyelvet meg kell őrizni. Jóformán ez az egy, ami összetart minket.”

„Én fölírtam az anyanyelvet, az összetartást, hogy össze kéne tartanunk, hogy megmaradjon a magyar nyelv. Ez egy érték, és hogy a kultúra része. Szóval egy magyarnak, hogyha magyarok a szülei, nagyapja, nagyanyja, szerintem kötelessége tudni magyarul.”

Eddig a vajdasági magyar fiatalok mindennapi életéről, érzéseiről elég sötét képünk bontakozhatott ki. Olyan fiatalok, akik egy pusztuló, beszűkülő világba születtek, ebben szocializálódtak és nőnek fel. Energiahiány, elfojtottság, zűrzavar és káosz kö-

zепette szocializálódnak egy olyan sehova se tartozó világba, amibe mire belenőnek, lehet, hogy megszűnik. S ha nem is szűnik meg, biztos, hogy a mostaninál még szűkösebb lesz.

Az eddigiekben felvázoltuk, hogy *miért nem jó* vajdasági magyar fiatalnak lenni. Kérdés azonban, hogy *miért jó*. Erre a kérdésre mindegyik fókuszcsoporton első körben az a válasz érkezett: két nyelvet beszélünk, két kultúrát ismerünk, ennyi a pozitívum. Ha figyelembe vesszük a két kultúra és nyelv elsajátításának a módját, akkor bizony nem tűnik ez olyan igazán nagy pozitívumnak.

A csoportbeszélgetések során azonban kiderült, hogy vannak egyéb jó hozadéakai is annak, ha valaki vajdasági magyar fiatalként nő fel most. Az egyik – bár nem a legfontosabb – éppen a nem ismertségből, az elfeledettségéből adódik. Egy vajdasági magyar fiatal bárminek el tudja adni magát; könnyen belesimul akár szerb, akár magyar társaságba, emellett mindig lesz egy olyan másik „nyelv”, amit csak a másik vajdasági magyar ért, még fél szavakból is. Ezért szükség esetén mindig jól el lehet különülni, nyelvet lehet váltani. A homályos élethelyzet körül lappang egy kis titok, a vajdasági magyar fiatalok saját kis titka. Másképpen megfogalmazva, néha ez a zavar és káosz nem nyomaszt, hanem segít.

Ennél sokkal fontosabb, hogy magyarnak lenni önbizalmat, biztos pontot, önazonosság-tudatot, magabiztosságot jelent. Ezért aki ilyen körülmények között magyar tud maradni, beletanul a magyarságba, az mintegy mellékesen megtanulja azt is, hogy minden körülmények között vállalja önmagát, vállalja a véleményét, merjen különbözni, de mindezt úgy tegye meg, hogy másokat érzékenységében, önazonosságában, véleményében ne sértsen. Vitaképes lesz, ösztönösen tud konfliktust kezelni, látszólag egymást kizáró indulatos érveket, érzéseket közös nevezőre hozni. Tehát a gyerekkortól kezdődő plusz energiaráordítás itt sem veszett el, hanem átalakult: tárgyi tudáson kívül döntően efféle készségekké. S ezek olyan készségek, amelyek az élet számos területén – a családi élettől a munka világáig – hasznosíthatóak.

„Meg önbizalom is (kell ahhoz, hogy valaki magyar legyen). Mert, aki kisebbségben van, bármi, bármilyen téren, annak kell, hogy önbizalma legyen, hogy elismerje. Akármiben. Ha nyelvben, ha bármi. Bármiben, amiben különbözik a többitől. Akármiben különbözni, nehéz. És önbizalom kell ahhoz, hogy merjél különbözni.”

„Hát jobban érteve emocionálisan stabil. Akármilyen helyzet, vagy körülmények közt. Néha várjuk a papírokat órák hosszúra a község házában, és ha ott nincs türelem, akkor, az az ember kiesik.”

Láttuk, hogy elsődleges szinten, amikor a büszkeség a magyarsággal kapcsolatban megjelenik, akkor a magyarság régvolt vagy jelenlegi sikereire büszke valaki. Történelmi nagyjainkra. Sportsikerekre, olyan kulturális vagy tudományos teljesítményekre, amelyeket esetleg sosem ismert meg közelebbről. Olyan városokra, amiket netán nem is látott. Azaz a közösség olyan sikereire, amikhez szoros személyes köze nincs. Mindamelllett azért, hogy annak a közösségnek a tagja legyen, amelyik ezeket a sikereket elérte, végigmegy egy úton, s eközben olyan készségeket tanul, amikre már személyesen lehet büszke, és amiket személyesen hasznosíthat.

Mi kell ahhoz, hogy valaki magyar legyen?

Az előző fejezet utolsó idézete más a következő témakörhöz vezet át. Mi kell ahhoz, hogy valaki vajdasági magyar legyen? Az elsődleges válasz mindenhol az volt, hogy tudjon magyarul. A magyar nyelv és annak megőrzése tűnt az identitás alfájának és ómegájának. Tehát az a magyar, aki beszél magyarul, és ha lehetősége van, akkor használja is a magyar nyelvet. Elengedhetetlen még, hogy meg akarja őrizni a nyelvet, tehát a gyermekével magyarul beszéljen, illetve magyar óvodába, általános iskolába írassa.

Ezekon kívül fontos még, hogy ismerje a történelmet, az irodalmat, a hagyományokat, szokásokat, megülje a magyar ünnepeket, de ezek egyike sem elengedhetetlen feltétel. Nem szükséges és nem is fontos, hogy magyar neve legyen valakinek. Az sem fontos, hogy magyar házastársa legyen, feltéve, ha a gyereket magyar iskolába járatják és magyar nyelven (is) nevelik.

A legtöbb csoportban azt mondták, az sem fontos, hogy vallásos legyen valaki, és hogy „magyar” vallásba kereszteljék. Itt azonban vannak területi eltérések. Olyan apró szórványtelepüléseken, ahol a magyarság önálló belső közösségi életét (szinte) csak az egyházzal kapcsolódó élet jelenti, ott az egyháznak magyarságmegtartó szerepe van. Ilyen helyeken fontos, hogy valaki az adott vallási felekezethez tartozzon, hiszen a magyar nyelvű közösségi életben csak így tud részt venni.

„A vallás is meghatározója lehet. Nem kötelező, de nem árt.

Csak most én úgy gondoltam, hogy vannak itt nálunk a pravoszlávok, meg vagyunk mi. Tehát az meghatározza.”

„Mondjuk, ahol én dolgozom, ott reformátusok is vannak a környéken meg katolikusok is. Egy nagyon kis zárt közösség. És direkt a vallás az, ami nagyon meghatározza. Annyira összetartja őket, hogy hihetetlen.”

Azonban hangsúlyozom, hogy ezeken a kemény – sokszor statisztikailag is megfogható – tényezőkön kívül az előző fejezet végén felsorolt belső tulajdonságok, tanult készségek is szükségesek ahhoz, hogy ma a Vajdaságban egy fiatal magyarrá váljon, magyar maradjon.

A haza fogalma

Az eddig leírtak után nem meglepő, hogy a vajdasági magyar fiatalok számára a haza nem egy nemzetállamot jelent. Ez problémás is lenne egy olyan országban, melynek eddigi életük során négyszer változott meg a neve, a határai pedig még ennél is sűrűbben. Habár spontán asszociáció szintjén elhangzott mindkét ország neve, a beszélgetések során kiderült, hogy sem Szerbiát, sem Magyarországot nem tekintik hazának.

„Nekem Szerbia ugrik be, mert itt születtem. ... meg a háromszínű zászló, a szerb zászló, csak mindig elfelejtem, hogy sorrendben hogy is van az a három szín.”

Az idézet a szabadkai középiskolás csoportban hangzott el, de a többi csoportot tekintve, semmi kirívó nincs benne. Minden csoportban volt több olyan személy, akinek problémát okozott elmondani, hogy milyen a szerb zászló. Ez nem függött iskolai végzettségtől. Nem valami tátongó műveltségi hiányról volt szó, hanem az azonosulás hiányáról. Az utóbbi húsz évben többször változott az ország zászlaja, de minden zászló a piros–kék–fehér színek valamilyen kombinációjából állt. Sokakat egyszerűen nem érdekel, hogy mi a jelenleg hivatalos kombináció. Összehasonlításképpen: a magyar zászlót mindenki ismerte, de ez nem jelenti azt, hogy Magyarországot a vajdasági magyar fiatalok hazájuknak tekintenék. Magyarország hazaként spontán asszociációban csak azoknak ugrott be, akik éltek Magyarországon, vagy rokonaik vannak itt, tehát akiknek konkrét személyes kötődésük van az országhoz.

„Én fordítva, én direkt Magyarországot írtam. Kipróbáltam azt, hogy mire megyünk, kipróbáltam ezt az életet is, ott kell tanulni. Szerintem haza az az otthon. Annak a fogalmát próbáltam mind a két országban, elég talpraesett vagyok, boldogulok itt is, ott is, nagyon nehéz megélni, munkahelyet teremteni. Eltartani saját magad, illetve a családot. Kinek, hogy... viszont ott akkor is csak, csak...”

„Kiskunhalas, Magyarország, ahonnan származik a családom.”

Legtöbbször nem az mutatkozik meg, hogy nem lenne jó Magyarországot hazának tekinteni, inkább csak annak a belátásáról van szó, hogy problémás egy olyan országot hazának tekinteni, amihez nincs napi szinten közünk.

„Hát végül is az az igazság, hogy muszáj volt Vajdaságot írni, tehát Magyarországhoz nincs olyan közöm, sajnós ez így van.”

Ha kötelezően egy jogilag megfogható területet kell választani, akkor ez leginkább a Vajdaság.

„Akkor én, sokszor szembetűnik az a gondolat, hogy hát hazám... ha most azt mondom, hogy nem tartom Magyarországot hazámnak, mert én nem Magyarországon élek, akkor hát: Te nem is vagy magyar! Ha meg azt mondom, hogy Szerbiában élek, akkor meg: jaj, te ember, te szerencsétlen! Te! ... Hát nem kell mondani. Hát maradok a köztes úton, az: Vajdaság.”

Mint ahogy az idézetből kitűnik, a Vajdasággal sem mély az azonosulás. Ez is inkább csak egy „jobb híján” válasz. Ha korábbi generációk számára jelentett is valami „szívmelengető érzést” a vajdaságiság, a mai vajdasági magyar fiatalok között ilyen érzelmi azonosulást nemigen lehet felfedezni. Még akkor sem, ha egy kérdésre azt válaszolják, hogy az én hazám a Vajdaság. Ezt egy esetleges survey vizsgálat esetén érdemes figyelembe venni.

A haza sokkal inkább a szűkebb lakóhely, mindenkinek a magáé. Az a közvetlen környék, ahol az életét éli. Nincs területi különbség.

„Hát Vajdaság, meg Gombos, ahonnan jöttem.”

„Én három helységet írtam fel: Muzsla, mert itt élek. Újvidék, mivel ott születtem, és Kiskunhalas, Magyarország, ahonnan származik a családom.”

A településnevek említése nem valamifajta lokálpatriotizmust jelent. Általában inkább arra való utalás, hogy hol van a családom, hol vannak a barátaim. A haza sokaknak azt a helyet jelenti, ahol ismerik és szeretik. A hazám leginkább a házam, ahova haza mehetek, ahol otthon vagyok, ahol szeretnek.

„Család, biztonság, védelem, küzdelem, békesség, fejlődés.”

„Én azt írtam, hogy itt születtem, a családom és a szeretet. A hazáról.”

A hazának ebben a fogalmában a hazaszeretetet más értelmezést nyer. Nem egy országhoz való ragaszkodás, egy deklarált földrajzi egység szeretete. Az válik hazává, ahol közvetlenül, személyesen tapasztalhatóan jelen van a szeretet. Haza az a hely, ahol szeretetet adok és kapok. Ezt a mindegyik csoportban elsődleges hazafogalmat és hazaszeretetet a muzslyai csoportban így fogalmazták meg:

„Én a szeretetre például azt írtam, hogy mind a haza, mind a család és mind, ami körülöttem lévő ugye összes szeretet, ami áramlik. Nemcsak a családra vonatkozó, hanem itt nőttem fel, a barátság, meg a többi barátok.”

A vajdasági magyar világ rohamos beszűkülése a vajdasági magyar fiatalok számára nemcsak az intézmények, közösségi helyek megszűnését jelenti, hanem ennek a kicsi, személyes, saját hazának a szűkülését is. Folyamatos küzdelmet a megismert, megszeretett személyes hazáért. Tudni, hogy mire teljesen belenősz egy személyes „kisvilágba”, az már eltűnik, és vele tűnik a szeretet. Ezért a hazá fogalma sokak számára a már elpusztult személyes „kishaza” utáni valamikori honvágyat hívja elő már most.

„Mondjuk én felírtam a küzdelmet. De én úgy érzem, hogy valamikor nehéz meglenni, könnyebb volna sokszor elmenni ugye külföldre, külföldön föltalálni magunkat, mégis itt maradunk. Itt maradunk a szeretet miatt, a család miatt, a barátok miatt, a biztonságért is itt küzdünk. Sokszor nehéz megmaradni abban az országban vagy a hazánkban, ugye amit a hazánknak érzünk, de mégis itt maradunk és mégis küzdünk.”

„Nem, nem, hanem azt, hogy igen is meg kell küzdeni azért akár születésért, a létért, a munkáért, bármiért.”

„Nekem beugrott ilyen is, hogy elvándorlás és honvágy. Tehát mert erről a térségről rengetegen elvándoroltak a 90-es években, és ez nekem egyértelműen a hazára, azzal szocializál, mondjuk a távolabbi családi körben is. Tehát miniket szűkebb barátaim nincsenek, akik nincsenek itt velünk, mert külföldön élnek, de viszont a távoli családi körben vannak.

Mondjuk, ha pontosan tudom az adatokat, akkor annak idején Muzslának volt 10-12 ezer lakosa, most viszont 8,5 van. Tehát ez nagy százaléka a lakosságának, akik azokban az években elhagyták az országot. És ez nekem így összefűzi ez a két fogalom.”

Tehát az idézetekből úgy tűnik, hogy a nehezebb életet, a küzdelmet nem egy eszme vagy egy ország, egy nemzet, egy település érdekében érdemes vállalni, hanem a kis személyes hazánkban jelen lévő szeretet érzése miatt. De már fiatalom megjelenik a majdani honvágy ezen úgylátás után.

Asszimiláció

Az eddigiek alapján nem meglepő, hogy a vajdasági magyar fiatalok zuhanásként, sokszor perspektíva nélküli zuhanásként élik meg saját közösségük életét. A múltban jobb volt, a jövőben rosszabb lesz. Fiatalon azzal szembesülni, hogy az általad is szeretett, személyes „hazád” számára mindig rosszabb lesz, majd megszűnik – hát ez nem olyan túl nagy perspektíva. Erre az általánosan tapasztalható érzésre többféle reakció született. Előbb azonban a múlttól.

Szinte általános a nosztalgia a titói Jugoszlávia iránt. Az volt a gazdasági jólét időszak.

„Szüleim azt mesélték, hogy akkor sokkal jobb volt, volt munkahely.”

Általános nosztalgia nemcsak az iránt a titói Jugoszlávia iránt van, amiben csak a szüleik éltek, ők maguk sohasem, hanem – bár lényegesen kisebb mértékben – nosztalgia tapasztalható az Osztrák–Magyar Monarchia után is, amelyben legfeljebb a dédszüleik élhettek. A nosztalgia nemcsak abból származik, hogy ezek nem a folyamatos gazdasági csőd szélén imbolygó államok voltak, hanem soknemzetiségű állam voltukból is. Mikszáth írta a Noszty fiú esete Tóth Marival c. regényében regényében,⁶⁵ hogy a többség felől nézve a kisebbség olyan rossz, amiből jó, ha minél többféle van. A fókuszokon az derült ki, hogy ez a kisebbség felől nézve is igaz. Ha nem egy nemzetállam nemzetállami többsége áll szemben egy kisebbséggel, akkor mindenkinek több manőverezési lehetősége, tulajdonképpen életlehetősége van.

„Akkor Jugoszlávia volt. Nem csak szerb, magyar volt ott, hanem többféle nép is. Nemcsak két nép, az egyik kisebbségben, a másiké az ország, hanem ott volt a többi is, akik már nem tartoznak ide, és ők is beleszóltak a dolgokba, hogy hoppá mi is itt vagyunk. Ha már más népekkel kell együtt lenni, akkor inkább jó sokkal.”

Mint ahogy már említettem, a rohamosan szűkülő magyar életlehetőségekre többféle válasz született. Az egyik szélsőséges válasz a probléma és a konfliktusok forrását a magyarság létében, tehát önmaga létében látja. A probléma megoldásának a kulcsa pedig az önfelszámolás. A következő beszélgetés a még mindig relatív magyar többséggel rendelkező Szabadkán hangzott el.

„– Szerintetek ötven év múlva lesznek még itt magyarok?

– Remélem, hogy nem.

– Reméled, hogy nem?

– Nem akarom, hogy összeverjék a magyarokat, én nem szeretném, ha az én gyerekeim olyan szituációba kerülne... Szóval remélem, hogy nem lesznek magyarok, hogy ne kerüljön olyan szituációba, hogy megverik.

– És ez úgy érhető el, hogy ne legyenek magyarok?

– Hát könnyebb úgy, hogy mi magyarok megyünk el, mint, hogy a szerbeket változtassuk meg. Mi 300.000-en elmegyünk valahova, ahol nem biztos, hogy tárt karokkal várnak ... ők meg itt maradnak és akkor előbb-utóbb egymást kezdik el verni.”

Látható, hogy a válaszoló lány számára a verekedés, a fizikai erőszak olyan napi szörnyűséget jelent, amelynek elkerülése szinte bármit megér. A verekedés, a verés, a veréssel való fenyegetés, a veréstől való félelem egyébként is alapélménye a mai

⁶⁵ Isten ments, ahol csak egyfajta nemzetiség van. Ebből a rosszból jobb a többféle; ahol három van, ott már lehet velük kártyázni.

vajdasági magyar fiataloknak. Szerb kortársaikat agresszívnek látják, félnek tőlük, ugyanakkor a magabiztosság és erő sokaknak imponál is. De erre még visszatérünk.

A szabadkai lány véleménye szerint a magyarság kívánatos eltűnése, önfelszámolása még migráció útján valósítandó meg. Múzslyán, a bánáti nyelvszigeten azonban sok fiatal és középkorú – vélhetően hasonló megfontolásból – az önkéntes és látványos szerbbé válást választotta, igencsak felemás eredménnyel, derült ki a fókusz-csoport fiataljainak elmondásából.

„Abban igaza van, hogy tiszta magyar családból származnak, és idővel elfelejtik azt, tehát még meg sem akarnak szólalni magyarul. Szégyenlik...

Úgyhogy lélekben muszáj, magában, hogy igenis magyar vagyok, annak akarok látszani, azt akarom, hogy a jövőben is a család, az utódok magyarul is beszéljenek. Én személyesen sok családot ismerek, ahol tiszta magyar mind a két ágazat és csak szerbül beszélnek. Nem is akarnak megtanulni magyarul. Pedig, ha tudnák az igazi szerbet, de olyan szavakat mondanak, hogy nevetséges. Ki se tudják fejezni magukat. Még akkor sem tartják magukat magyaroknak.”

A múzslyai csoporton részt vevő magyar fiatalok között az ilyen önként vállalt asszimiláció, különösen annak eredményei tükrében, gúny tárgya volt. Olyan fiatal, aki látványos és gyors szerbbé válással igyekszik feloldani ezt a konfliktust, természetesen nehezen lehet megnyerni egy magyar nyelvű fókuszcsoporton való részvételre. Az ő véleményüket valószínűleg interjúval könnyebb lenne kideríteni.

A kívánatos önfelszámolással ellentétes reakció, amikor valaki lépten-nyomon hangoztatja, hogy ő magyar, és nem hajlandó szerbül megszólalni, megtanulni sem.

”Van olyan barátom aki, ha szerb zene szól a diszkóba, akkor leüvölti a DJ fejét és kimegy, meg a boltba is ezt csinálja, ha szerbül szólnak hozzá.”

Látszik, hogy mind a két szélső esetben valamiféle pánikreakcióról van szó. Látványos, pánikszerű önfeladás, vagy látványos, pánikszerű és konfliktusos identitásfelmutatás. Látni kell, hogy a mindkét szélsőséges magatartás megjelenése a saját, megismert, megszeretett kisvilág gyors beszűkülésére adott válasz. Vannak, akik ebben a helyzetben nem látnak konstruktív megoldást.

A két szélsőséges reakción kívül léteznek kevésbé kétségbe esettek is. Többen úgy látják, hogy a magyar nemzet összefogásával, a helyi közösségek összefogásával és a szerbekkel való együttműködéssel és jó viszony kialakításával, megtartásával megőrizhető a helyi, szeretett kisvilág.

„Pedig én azt szorgalmazom, mert egy nemzet van, egy magyar nemzet van, s összefognunk. A harmadik alatt pedig a jövőt értem. Tehát a jövőben is Szerbiát, a magyarok ne hagyják el, mert itt anyanyelvünkön is van jövő.”

Állampolgárság, kettős állampolgárság

Az állampolgárság és a kettős állampolgárság kérdését azért tárgyalom egy fejezetben, mert egyik vajdasági csoportnál sem lehetett élesen szétválasztani a kettőt. A kettős állampolgárság lehetősége, illetve a magyar állpolgárság könnyített megszerzésének a lehetősége annyira benne van a köztudatban, hogy ha az állampolgárságra szó kerül, akkor spontán módon a magyar állampolgárság megszerzésének lehetőségéről kezdenek el beszélni. Ez mindegyik csoportnál így volt.

Az állampolgárság először mint valami mindenható papír birtoklása jelent meg. Mindenható papír, mert bármilyen hivatalos ügyintézés előfeltétele, másrészt hivatali ügyintézés tárgya, amiért fizetni kell.

„Igen, egyrészt egy darab papír, másrészt meg az, hogy mindenhez kell...”

„Egy darab papír, amiért fizetni kell, azért mert..... mindig fizetni, mindig fizetni...”

Egyrészt egy olyan papír, ami mindenhez kell, mert ez mutatja meg, hogy melyik ország polgárai vagyunk. Másrészt rögtön egy problémás papír, mert egyesek szemében azt is megmutatja, hogy melyik nemzethez tartozunk. A vajdaságiak szemében nemzethez tartozást nem fejez ki, csak országhoz tartozást.

„... hát egy papír, hogy hát egy bizonyíték, hogy tehát egy országhoz tartozunk. Tehát, hogy ide tartozunk Szerbiához vagy Magyarországhoz, vagy valami, de nem jelenti azt, hogy szerbek vagyunk vagy németek, vagy valami.”

Tehát a valamilyen állampolgárság tényében rögtön benne van a problémás, zavaros helyzet: kényszerűen egy olyan nemzetállam állampolgára vagyok, ahol az államalkotó nemzetnek nem vagyok tagja. Mára az állampolgárság nemcsak azonos jogokat és kötelezettségeket jelent, hanem bizonyos *hendikep* érzést is.

„Az állampolgárság számomra a szabadságot jelenti, vagyis hát hogy azt, hogy korlátozzák a szabadságomat.”

A kettős állampolgárság lehetősége oldja ezt a *hendikepet*.

A vajdasági magyar fiatalok szemében egyértelműen pozitív ez a lehetőség. Lehetőség, amit ki lehet használni, praktikusán elsősorban utazásra és külföldi munkavállalásra.

lásra, de több csoportban hangsúlyozták, hogy nem az állpolgárság meglététől lesz valaki magyar.

„Én is hasonlót írtam. Tehát írtam, hogy magyar és szerb, mert mind a kettő ugyanaz. Szerb azért, mert szerb állampolgár vagyok, a magyar állampolgárság meg azért, mert egyre többet emlegetik és ez most így asszociál és a kettős állampolgárság is, ami nekem tehát, az utazás szempontjából lenne előnyös, mert különben nem érzem annak annyira hiányát, hogy nem vagyok magyar állampolgár, mert most ilyen helyzetben van a mi országunk, hogy innen esetleg nehezebb utazni. Ezért úgy gondolom, hogy az is jól jönne, hogy nagyobb szabadságunk lenne ezen a téren. Utazás és én is polgári jogokat írtam, és persze abból a kötelezettségeket is. Gondolom kötelezettségeink is vannak annak az országnak, aminek állampolgárai vagyunk.”

„Nem hiszem, hogy egy igazolvány, egy papír vagy valami, hogy mutassuk, mi magyarok vagyunk, hogy itt lélekben azok vagyunk, nem kell, átutazzak Szegedre és azt mondjam, hogy igenis az vagyok.”

Tehát általános és egyöntetű a pozitív fogadtatása a kettős állampolgárság lehetőségének, hátrányát pedig egyik csoportban sem említették. Viszont mindegyik csoportban egyértelmű volt a vélemény, hogy a kettős állampolgárság lehetőségét nem a magyarországi lakosok, hanem a nagypolitika biztosította. Múzslyán – ahol sokkal kisebb arányban fogyasztanak magyarországi médiát – olyan vélemény is felmerült, hogy a kettős állampolgárság lehetőségét nem a magyarországi nagypolitika biztosítja, hanem az európai, a brüsszeli nagypolitika.

„Az is lehetséges, hogy ezt főntről diktálják, a dolgokat az Európai Unióból, hogy elvárnak egy bizonyos politikát, mint ahogy mi is az országunkban már érezzük. Még nem vagyunk bent, de hogy bele vagy oda jussunk egy nap ezt meg ezt így kell. Nem tudom. Olyan, mint az autókban az elsősegély doboz, hogy mindig új kell, amit elvárnak.

Lehet, hogy az UNIÓ mondta, hogy legyen ilyen kettős állampolgárság? Nem értek hozzá, politikával nem foglalkozom, nem is szándékozom.

Mindig a legfőbb diktálja.

Nem mondta ki direkt az Európai UNIÓ, hogy kell állampolgárság, ha nem is direkt módon, mert tudták, hogy Orbán fog győzni és Orbánnak benne van a programjában az állampolgárság, és akkor mondták, hogy OKÉ, legyen biztos. Nem mondták ki direkt, hogy legyen.”

Megmosolyogtató lehet ez a találgatás, de látni kell, hogy az egész mögött az az érzet húzódik, hogy ezt nem a magyar lakosság akarta. És Magyarország lakói közül sokan nem szeretnék, hogy a vajdasági magyarok megjelenjenek Magyarországon.

„Azt, hogy ők észre fogják venni rajtunk, hogy nem oda tartozunk. Észreveszik fél óra alatt, észreveszik, és akkor majd... jön, hogy... Bevándorlók! A rohadt életbe!”

Ezt az érzést pedig a népszavazás tapasztalata generálja. A mai fiatalok számára nem jelent olyan traumatikus elutasításélményt a népszavazás, de a nap mindenkinek a tudatába beleégett, ami abból is látszott, hogy a csoportokban mindenki csak a dátummal utalt a népszavazásra, anélkül, hogy a szót kimondta volna.

„Nem, mert ez nem a népen múlt.

Ez mekkora volt! Ez mekkora beszéd! Istennő! Ez nagyon jó volt! Le a kalappal! Ez tökéletes!”

Így nem csoda, hogy a magyarországi emberek megítélése nem változott azzal, hogy megnyílt a lehetőség a kettős állampolgárságra. Mindemellett a mai fiatalok nem tartják annyira elítélendőnek, hogy a népszavazásnak az lett az eredménye, ami. Ez persze nem azt jelenti, hogy az előtte zajlott kampányt ne ítélnék el.

„Azt gondoljuk, hogy vigyáznak a saját munkahelyükre, saját népükre, mert ott sem könnyű az élet. Én abszolút értem, hogy azt hitték, hogy mi oda tömegesen be fogunk vándorolni, megtámadjuk a munkahelyeket, megpályázzuk stb. Elvesszük a kenyeret.”

„Amit diktál a média, az fog lenni. Itt is nyomták nyakra-főre a reklámot, éjjel-nappal, hogy az ilyen.

Normális, hogy ilyen.”

A szavazati jogról azt gondolják, hogy ostobaság. Mindegyik csoportban megjelent a vélemény, hogy a határon túli magyaroknak nincs joguk beleszólni a magyarországi választásokba. Az országban lakóknak, akiket közvetlenül, személyesen érintenek a döntések, kell eldönteniük, hogy ki kormányozzon.

„Szerintem nem lehet olyan dologhoz ragaszkodni, aminek nem vagyunk a szerves része. Attól, hogy nekünk van egy papírunk egy állampolgárságról, az még nem hiszem, hogy van jogunk abba beleszólni, hogy hogyan igazgatnak.”

Felmerült, hogy attól a pillanattól, hogy létezik szavazati jog, a határon túli magyarok akkor is befolyásolják a választások végeredményét, ha nem szavaznak. Ezért lenne sokak számára tisztább helyzet, ha Magyarországon csak a Magyarországon élőknek lenne szavazati joguk.

„Ha már meglesz a szavazati jogunk és nem megyünk el, ugyanúgy befolyásoljuk a szavazati eredményt, mint akik befolyásolták december ötödikén, azok nem mentek el szavazni, és érvénytelenítették. Szóval a százalékot már rontja. Már az is, hogy nem megyünk el szavazni.”

Az utolsó idézetből is látszik, hogy a kettős állampolgárságról való népszavazás, mint „december ötödike”, milyen mélyen él az emlékezetben. Ennek az élménynek az eredménye, hogy többen voltak a csoportban olyanok is akik, amennyiben a határon

túli magyarokat, illetve a „magyarságukat” támadva éreznék, proteszt szavazatot leadnának.

„Ez az egyik, ami nagyon fontos, a másik dolog, meg úgy gondolom, hogy az, hogy ne kerüljön soha többé a hatalomra olyan, olyan ember, aki nem olyan régen volt Magyarország élén. Tehát az, hogy megtagadja a saját nemzetét – és itt Gyurcsány Ferencre gondolok, hogy kimondjam a nevét –, tehát úgy gondolom, hogy már csak azért sem és azért is örülök ennek, mert arra gondolok, hogy egy és fél, vagy kétmillió állampolgár – vagy két és fél millió, mert Kanadában is az unokatestvérem ugyanúgy szavazni fog – és nem fogjuk megengedni, hogy többet ez megtörténjen. Tehát, ha az ottani magyarországiak meg is engedték, meg nekik jó volt, tehát az meg, hogy belpolitikai dolgokkal persze én sem foglalkozom, tehát meg nem is tudnék abban úgy szavazni, hogy melyik utat építsék, ki meg a Paksi Atomerőművel mi történjen, de az, hogy ne ilyen emberek álljanak az ország élén, abban szeretnék én is aktívan részt venni és szavazni.”

Oktatás

A csoportok résztvevői döntő többségükben magyar oktatási intézménybe jártak, de mindegyik csoportban akadtak olyanok, aki valamelyik oktatási szinten szerbül tanultak.

Ennek óvodában több oka lehetett. A leggyakoribb ezek közül – elsősorban a szórványban – az, hogy a közelben nem volt magyar óvoda, és túl nagy terhet jelentett volna a szülőknek a távoli magyar óvodába szállítani a gyermeküket. Domináns vélemény, hogy az óvodában, nincs akkora jelentősége az anyanyelvnek, mivel egy kisgyerekeknek mindegy a nyelv. Volt, aki ezt saját élményeivel is alátámasztotta.

„Egy hatéves gyereknek még oly mindegy, hogy szerbül vagy magyarul, meg fogja tanulni ezt is, meg azt is.

Ha szerb óvodába írtak volna, és ott ismerem meg azokat a gyerekeket, azokkal vagyok jóban, akkor biztos.”

Aki maga tapasztalta meg, hogy milyen kisgyermekként nem anyanyelvű óvodába járni szórványban, úgy, hogy rajta kívül nincs más magyar, az kevésbé idilli személyes tapasztalatokról számolt be. Egy szórványban lévő fiú számára, aki az óvodában szembesült először azzal, hogy magyar, olyan negatív élmény volt a szerb többségű szerb nyelvű óvodába járni, hogy ez azóta is kihat az identitására.

„Hát kisebbségnek néztek, és akkor állandóan vertek bennünket, mert mi magyar fajták vagyunk...”

Kiverték belőlem a magyarságot. Gyerekkori élmény, az nem magyarság. Nem egy boldogság szerintem a magyarság.”

Ha nem is ilyen drasztikusan, de sokaknál szintén az óvodához kötődik saját magyarságuk felismerése, hisz magyar többségű területeken magyar többségű óvodákban is általában működött szerb tagozat. Óvodás-, illetve kisiskolás kori tapasztalat volt tehát, hogy itt két különböző nyelv él egymás mellett.

„Szóval sokkal hamarabb észrevehette, hogy kilóg a sorból, szerintem. Ahol én nőttem föl, ott az meg egy másik helyzet, ott meg a szerbek lógtak ki. Mert hogy volt például három magyar osztály az általános iskolában, és egy szerb, és azok is heten voltak összesen, és nem is tudtak magyarul...Szóval...”

A két különböző nyelv sokak számára azonnal csoportképző tényezővé is vált. Ez nem jelent önmagában konfliktust vagy ellenségképet. De az „ők” és a „mi” spontán elhatárolódás létrejöttét a gyerekek fejében – már óvodában – igen.

„Ahogy a gyerekek mondják most is, hogy gyertek kiütöcskézzünk a szerbek ellen.”

Míg óvoda tekintetében mind az álláspontok, mind a személyes tapasztalatok megoszlottak arról, hogy magyar vagy szerb óvodába érdemes-e járni, az iskolát illetően mind az öt fókuszcsoporthoz egyöntetű vélemény volt, hogy magyar általános iskolába kell járnia annak, aki magyar. Ha nincs ilyen az adott településen, akkor utazni kell, akkor is, ha ez nagyon sok plusz energiát igényel. Az indoklások szerint nem mindegy, hogy általános iskolában milyen nyelven tanul valaki. Ha valaki szerb nyelven tanul, akkor abból már nagyon kicsi valószínűséggel lesz magyar. Bár létezhetnek kivételek, de nem valószínű.

„Az általános iskola a legfontosabb. A középiskolában ott már attól függ, hogy mit tanul.”

Szintén általános vélemény, hogy ha valaki szerb általános iskolába írhatja a gyermekét, ezt nem kényelmi szempontból – távol van a magyar tannyelvű intézmény –, hanem asszimilációs szándékból teszi. Tehát az általános iskola esetében nem a nyelvtanulás a motiváció, mint az oktatási rendszer egyéb szintjein, hanem a nyelvváltás és identitásváltás. Tehát a magyar szülő nem azért írhatja szerb általános iskolába a gyermeket, hogy az megtanuljon szerbül, hanem, hogy szerbbé váljon. Ez a magatartás különösen szórványban annyira elterjedt, hogy a magyar oktatási intézményben dolgozó tanárok minden nyáron körbejárják azokat a magyar szülőket, akiknek iskoláskorú gyerekük van, és győzködi őket, írassák magyar iskolába a gyermeküket. Erőről így mesélt az egyik Muzslya környékén dolgozó magyar tanítónő.

„Felkeresem és elmondom nekik, hogy milyen fontos az anyanyelv, mármint a magyar nyelv, és fontos, hogy anyanyelven iskoláztassák a gyereket, ameddig adatik rá lehetőség, mert általános iskola van, és egyre több szakközépiskolában is itt Nagybecskerekén, magyar nyelven, és ezt ki kell használni. ... hogy össze kéne tartanunk, hogy megmaradjon a magyar nyelv. Ez egy érték, és hogy a kultúra része. Szóval egy magyarnak, hogyha magyarok a szülei, nagypja, nagyanya, szerintem kötelessége tudni magyarul, magyar iskolába íratni a gyereket.”

Itt a „magyar iskolába íratni a gyereket” elsősorban általános iskolát jelent. Azt is érdemes megfigyelni, hogy a helyi tanítónő az erkölcsi érzékre, az identitásra és a kötelességérzetre kíván hatni érvelésében. Pedig a nyelv- és identitásváltás mögötti motiváció legtöbbször a gyermek vélt sikerességének az elősegítése. Mint az asszimiláció felezetnél írtam erről a gyors nyelv és identitásváltás következtében sokan olyan két kultúra és két nyelv között lebegő emberek lesznek, akik mindkét nyelven elveszítik a tartós sikerhez szükséges kompetenciákat.

Az általános iskolát tekintve tehát egyöntetű volt a vélemény a csoportokban, hogy ez az oktatásnak az a szintje, amely alapvető fontosságú az anyanyelv megőrzése szempontjából. Egyik csoportban sem volt egyetlen olyan személy sem, aki kizárólag szerb nyelven végezte volna általános iskolai tanulmányait.

A középiskolát illetően a személyes tapasztalatok és a vélemények is sokkal inkább szórtak. Tömb magyar vidékeken, Magyarkanizsán, Szabadkán, ahol minden szerb nyelven induló szaknak van magyar oktatási nyelvű megfelelője, az volt a vélemény, hogy magyar tannyelvű középiskolai osztályban érdemes tanulni. Itt azonban már nem a magyar nyelv, a magyar identitás, a magyarrá válás motiválja a döntést, hanem sok esetben egyszerűen a praktikum.

„Középiskola elég sok itt nálunk magyarul, szóval, aki abba akar iratkozni, az ki tudja választani. Sokkal könnyebb a saját anyanyelvén megtanulni bármit.”

Ez a szempont azonban elsősorban a gimnáziumokra vonatkozott, és főként a közismereti tárgyakra. Megjelent az a vélemény is, hogy szakiskolában, különösen a szaktárgyakat érdemes szerbül tanulni, hiszen a szakkifejezéseket a későbbi életben úgymint így fogják használni.

„De hiába jó szakember. Igen sarkosított az egész, mert magyarul könnyebb tanulni nekünk, mert anyanyelvünkön könnyebben megtanuljuk a szakkifejezéseket is vagy bármit, mert könnyebben megtanuljuk az anyanyelvünkön. De aztán hogyha munkát szeretnénk, mint szakember, utána rá vagyunk kényszerítve, hogy megtanuljuk még szerbül is. Például, mert olyan munkát kapunk. Hogyha akarunk jobb munkát, mert nem takarítani akarunk a

mittudoménki után, hanem magasabb beosztásba, akkor tudnunk kell mind a két nyelvet, és akkor viszont hozzájárul az, hogyha már az iskolában úgy tanuljuk a dolgokat...”

Látható, hogy ebben a kérdésben két csoport különül el, az egyik a magyar anyanyelvű középiskolai tanulás mellett szól, a másik a szerb nyelvű mellett érvel a gyakorlati megfontolások talaján (könnyebb tanulni, könnyebb elhelyezkedni, mi a hasznosabb a későbbi életben). Ez utóbbi szempont még inkább megjelenik a bánáti szórvány Múzslyán.

A Múzslyához közeli Nagybecskerek középiskoláiban nem indul minden évben minden szakon magyar tagozat. Így itt az adott szakmát tanulás és a magyar nyelven tanulás sokszor teljesen szembekerül egymással. Továbbá a magyar tagozatnak meghirdetett tagozat nem jelent mindig valódi magyar nyelvű oktatást.

„Én magyarul a középiskolát. Én első generáció voltam, amikor beindították az egészségügyit. Akkor olyan hátrányaim voltak, hogy nem voltak magyar előadók minden tantárgyból és általában sok tantárgy szerbül volt. Tehát 80% szerb, 20 % magyar volt.”

Amikor megindul egy szak magyar nyelven, akkor általában ilyen alacsony a magyarul tudó tanárok aránya. Később a szerb tanárok is fokozatosan megtanulnak magyarul. Majd néhány év múlva az adott szak magyar nyelvű oktatását beszüntetik, és másik szakmát kezdenek el magyarul oktatni. A magyar diákok számának csökkenése ellenére folyamatosan nyílnak újabb és újabb magyar tagozatok, majd néhány éven belül bezárnak.

„Igen. Nagyon dolgoznak, mert amikor én jártam középiskolába, 1997–2001-ig jártam gimnáziumba, csak Nagybecskereken csak a gimnáziumban volt egy magyar osztály. Miért? Azóta most per pillanat az van, az maradt a gimnáziumi szak, van egy egészségügyi, művészeti szak az egészségügyi szakközépiskolában. Akkor van számítógép-technikus az elektor középiskolában magyar nyelven. Akkor a kereskedelmiben, ott mondjuk változóan, tavaly kereskedő volt, tavalyelőtt szakács volt, idén újra szakács nyílik. Az egészségügyiben 3 éves, ami szakma, szakmai képzés, fodrász volt pár évig magyar. Most azt beszüntették. Pár évig volt autóméchanikus volt magyarul, most cserébe lakatos, géplakatos.”

A magyar nyelvű képzés folyamatos, látszólag céltalan forgatásának nagyon is praktikus oka van. Néhány évfolyam után az adott szakmával rendelkezőkkel telítődik a piac, így újabb végzősök nem találnának munkát. Vagyis néhány évfolyam alatt megtelik az a keret, amit magyarul is tudókkal fel lehet tölteni, a többiekre már nincs szükség. Ezért nem feltétlenül érdemes magyar nyelven tanulni akkor sem, ha éppen

van magyar tagozat az adott szakon, mivel a piacon később túl nagy lesz a konkurencia.

Ha a középiskolásoknál a tannyelv megválasztását sok esetben a praktikum motiválja, akkor a felsőfokú intézményben tanulóknál ez még inkább jellemző. Két fő okból iratkozik be valaki magyar nyelvű egyetemre. Akik Magyarországra mennek tanulni, azoknak döntő többsége távlatilag nem a helyi munkaerőpiacban gondolkodik, és nem véli úgy, hogy munkája során szüksége lesz a szerb nyelvre. Ezt támasztja alá az az adat is, hogy a Magyarországon tanuló vajdasági magyaroknak elenyésző hányada tér vissza szülőföldjére. Erről még lesz szó a következő fejezetben. Akik pedig művészeti iskolában vagy az újvidéki magyar tanszéken kívánnak továbbtanulni, általában a helyi magyar nyelvű intézményrendszerben képzelik el a jövőjüket, mint tanár, színész, művelődési vezető stb. Az ő számukra az anyanyelvápolás már a foglalkozás szintjére emelkedik, ezért kívánják felsőfokon is magyarul végezni iskoláikat. Akik bármely más szakmában, Szerbiában szeretnének boldogulni, helyesnek és hasznosnak gondolják, hogy szerb nyelven végezzék felsőfokú tanulmányaikat. Többek beszámolója szerint a tanárok toleránsan viselkednek azokkal, akiknek nem szerb az anyanyelvük, és még nem tanulták meg tökéletesen a szerb nyelvet.

„Attól függ, hogy milyen közegben beszélsz, vagy milyen közegben jár az ember. Nálam például az egyetemen egyszer sem szólt meg egyetlen professzor sem, meg senki, hogy nem tudok tökéletesen beszélni. Most elkezdtem tanulni a szavakat. És a másik egyetemen már az elsőben székálják az emberek stb.”

Összefoglalva, egyértelműnek tűnik, hogy az identitás és az anyanyelv megőrzésének a színtere az oktatási intézményrendszerben mindenekelőtt az általános iskola. Az is látszik, hogy ha valaki túl gyorsan vagy önfeladás útján próbálja elsajátítani a szerb nyelvet, sok esetben kudarcot vall, és a biztos kétnyelvűség helyett a bizonytalan, két nyelv közötti állapotban reked. Akik a magyar nyelv teljes elsajátítása után az oktatási rendszer magasabb szintjein váltottak teljes szerb nyelvű tagozatra, azoknál a kétnyelvűség elérése sokkal sikeresebb volt.

„A barátom édesanyja egyetemi tanár és szerb, nem vitatkozni, hanem inkább eszmecseréket folytatunk, ami a szerb nyelvet illeti.

Tehát egyáltalán nem érezhető az, hogy most az óvodát is magyarul fejeztem be, magyarul jártam óvodába, az általános iskola is és a gimnázium is magyarul volt, tehát attól függetlenül, hogy 7 éves koromig meg sem tudtam mukanni szerbül, tehát az óvodában összeszedtünk ilyen alapvető dolgot, de még az általános iskola 1-2-3. évében ebben normálisan még kellett a nő, férfi, semleges. Attól függetlenül, amíg nem mutatkozok be valakinek, hogy mi a

nevem, addig tehát nem mondják meg, hogy magyar vagyok, és nem a szerb az anyanyelvem.”

Munkavállalás

A munkahelyválasztás kapcsán még inkább dominál az iskolaválasztás magasabb szintjein tapasztalható pragmatizmus. Az öt csoportban egy olyan személy sem volt, aki azt mondta, hogy munkahelyválasztásnál szempont lenne számára, hogy ott magyarul beszéljenek. Ebben persze szerepet játszik, hogy a legfontosabb egyáltalán munkát találni.

Lényegesebb kérdés, hogy önmagában a nemzetiség jelent-e valamilyen előnyt vagy hátrányt a munkaerőpiacon. A kanizsai csoportban elhangzott: előfordul hogy a munkaadók szelektálnak a dolgozók között, etnikai alapon.

„... munkakörfüggő, a Keramikában tudom, hogy dolgoznak magyar nemzetiségű emberek. De mondjuk a beográdi igazgató, akinek szerencsétlennel nincs elég baja, hogy Beográdból el kell még jönnie, szegény szerencsétlent nagyon sajnáljuk, na mindegy, biztosan hogy nem fog alkalmazni magyar akár férfit akár nőt titkári posztra, mert őneki azzal van a legtöbb kontaktus, és ezért itt hátrány, ha az ember magyar nemzetiségű.”

„Elég sok helyen szokott hátrány lenni az magában, hogy magyarok vagyunk. Erről beszélek, amikor a vezetőség mondjuk jobban nacionalista és inkább a szerbek felé húz.”

Kanizsán és a Tisza mentén a nemzetiségi alapú megkülönböztetés nemcsak úgy működik, hogy bizonyos szerb vállalkozók nem szívesen vesznek fel magyar munkaerőt, hanem fordítva is, tehát hogy magyar vállalkozók, ha csak lehet, magyar munkaerőt alkalmaznak.

„Attól függ, hogy ki a főnök ott, ki dönti el, és az mennyire nacionalista.”

„Hogy például én hiszem azt, hogy ez a szerb is előbb felveszi a szerbet, ugyanúgy a magyar előbb felveszi a magyart. Úgy, hogy nem tudom...”

A munkaerőpiacot azonban alapvetően nem a nemzetiségi diszkrimináció határozza meg. Sőt, különösen a szolgáltatóiparban, két nyelven beszélő munkaerőt szívesebben alkalmaznak, mint egynyelvűt.

„Itt a boltba direkt olyat keresek, aki beszél mind a két nyelvet.”

Elsősorban a közsférában előnyt jelenthet bizonyos állások betöltésekor a magyar nyelv ismerete. A szerb állam ugyanis vállalta, hogy azokon a területeken, ahol többféle nemzetiség él együtt, ott a közsféra alkalmazottainak bizonyos hányada két-

nyelvű lesz, annak érdekében, hogy mindenki anyanyelvén vehesse igénybe a közszolgáltatásokat. Ennek a munkaerő-piaci hatását magyar többségű területeken is érezni.

„Egészségügy, ahol emberekkel kell foglalkozni, ott mindenféleképpen. Kommunikációs szinten, ott mindenféleképpen előny az, hogyha mind a két nyelvet ismeri az ember, mert bejön olyan, aki nem tudja mind a két nyelvet, akkor kell vele kommunikálni mindenféleképpen, azért, hogy a mi munkánkat elvégezhessük.”

„Viszont én úgy érzem, hogy ott is előnyt élvez (a magyar), mert ugyebár valamennyi létszám azért magyar ott is van, és érdeke. Ez így jó dolog, hogy mindjárt két nyelven beszél, felvesszük, mert magyar, mert tud magyarul meg szerbül is, akkor. Szerintem jelenthet előnyt is jelent.”

A munkaerőpiacra gyakorolt említett hatás azonban a szórvány vidékeken még erősebb. Itt pedagógiai, egészségügyi, belügyi pályákon kézzelfogható előny, ha valaki magyar, illetve ha kétnyelvű.

„Nekem azért jobb, mert tudtam pályázni munkahelyre, mert magyar tannyelvű, két tannyelvű az iskola. Lehet, hogy szerb az iskola, munkanélküli iskolapedagógus lehet, hogy 30 is van a környéken, de, aki mind a két nyelvet beszéli, az én vagyok egyedül. Nekem konkrétan ezért. Ezt megéreztem a bőromön.”

Látható, hogy a magyar származás a munkaerőpiacon jelenthet előnyt is és hátrányt is. Ha kizárólag a szabályozást nézzük, akkor arra a következtetésre juthatunk, hogy inkább jelent előnyt. Általános vélemény szerint azonban Szerbiában elsősorban kapcsolatok segítségével lehet munkához jutni.

„Nem a nyelv, a nemzetiség a lényeges. Nem is a végzettség. Befejezhetünk nagy iskolákat is, doktorátusokat is, több nyelvet is beszélhetünk, ha nincs kapcsolat, akkor nem tudunk elhelyezkedni.

Ahogy itt mondjuk, hogy veza, ami a lényeg.”

Annyira nyilvánvaló, hogy az állástalálásnál elsődleges a protekció, hogy akik így jutottak álláshoz, nyugodtan elmesélték azt a csoporton. Hiszen nincs benne semmi megvetendő, mivel „mindenki” így csinálja, mivel másképp nem is lehet.

„Csak egy példa. Én azért dolgozok 2008 óta a fatelepen, mert egy személy, bizonyos problémái lettek és nyugdíjat kapott, és az én apukám a fatelepen dolgozott, és ahogy befejeztem a katonaságot, rögtön benyomott oda. Ez szerencse volt, mert apu ott dolgozik és szerencse az ő szerencsétlenségére, hogy olyan beteg volt, hogy elmehetett nyugdíjba.”

Két olyan csoport volt, ahol úgy érezték, nem a protekció az elsődleges módja a munkahelyszerzésnek. Az egyik az újvidéki csoport, amelyben főleg egyetemet végzett, munkatapasztalattal rendelkező fiatalok voltak.

„Tehát, munkát lehet találni könnyen, csak nem biztos, hogy mindenkinek az igényeinek megfelelő munka esetén. Inkább az ősszel nehéz munkát találni. Tehát munka az állandóan van, tehát az újságok tele vannak hirdetéssel, Újvidékről.”

A másik ilyen csoport a szabadkai középiskolás csoport., Tagjainak ugyan nem volt még munkatapasztalatuk, de nagy részük nem is a helyi munkaerőpiacon kíván elhelyezkedni. Így eljutottunk következő résztémánkhoz, a migrációhoz. A kutatásnak eredetileg nem volt célja a migrációs potenciál felmérése, azonban a migráción való gondolkodás olyan mértékig benne van a mai vajdasági magyar fiatalok tudatában, hogy nagyon sok témánál akaratlanul is felbukkan. Gondoljuk csak vissza arra, hogy a haza fogalma sokaknak jelentette már most a majdani honvágyat. A migráció mint lehetőség a legtöbb témánál ott bujkál.

„Nincs nagyon választási lehetőségünk. Itt nehezebb szerintem. Meg nem tudom, szerintem ez minden emberben benne van, és lehet, hogy könnyebb Magyarországon munkát találni, de szerintem ez kétséges...”

Ebben a véleményben még meglehetősen sok bizonytalanság fogalmazódik meg. A középiskolás korosztály viszont egy migrációs döntés küszöbén áll. A csoportokban látható volt, hogy középiskolások, elsősorban a gimnazisták számára a továbbtanuláson való gondolkodás egyben migrációs döntéseményre való gondolkodást is jelent.

„Én nagyon sokáig gondolkodtam azon, hogy maradok Szerbiában, mindenféleképpen Szerbiában, de most inkább Magyarország.”

Itt vissza kell utalnom az előző fejezetre, ahol azt írtam, hogy ha túl korán, már általános iskolában erőltetik, hogy kétnyelvűvé váljon valaki, akkor az nagyon sokszor kontraproduktív lehet. Egyetemen viszont már magas szinten kell beszélni szerbül. Ezért a szerb nyelv magas szintű elsajátításának az időszakában elsősorban a középiskolás korra esik. Akinek ez nem sikerül, vagy későn tudatosul benne, annak számára a nem kielégítő szerb nyelvismeret a migrációs döntés motivációjává válhat.

„Bánátban ez nem jellemző, de Bácskában többnyire Szegedre mennek. Megijednek, befejezik a középiskolát, általános iskolát magyarul, és akkor megijednek, hogy mi lesz ebből. Nem nagy probléma, meg az ember belejön, de akkor is.”

Ez a döntési helyzet főként a vajdasági magyar gimnazistákra jellemző, akik sok esetben angolul, illetve németül jobban beszélnek, mint szerbül. Számukra a továbbtanulás színtereként nemegyszer Németország és Anglia is felmerül.

Munkavállalás szempontjából pedig Magyarország mellett Németország és Ausztria szerepel a mentális térképükön. Többeknek Németország az elsődleges migrációs célpont, és csak utána következik Magyarország.

„Attól függ, hogy hol van lehetőség. Szerbiában nincs. Először keresnék Németországban, azután, ha nincs, Magyarországon, de inkább Magyarországon, mint Szerbiában.”

Általánosan megfigyelhető, hogy a migrációs térképen az elsődleges és legkiemeltebb pont Magyarország, ezt követi Németország és Ausztria. Itt-ott megjelenik még Anglia és a Skandináv államok. A szerbiai mentális térkép viszont maximum Belgrádig terjed. Az ettől délebbre lévő szerbiai területek mind tanulás, mind munkavállalás, mind emberi kapcsolatok szempontjából mintha nem léteznének. Csak úgy élnek a képzeletben, mint valami ismeretlen, vad terület.

„Délre nem mennék, esetleg Beográdig, de attól lejjebb nem. Elvesznék ott a hegyeken.”

Az egyetemre járók és a már dolgozó fiatal felnőttek körében is felmerül a migráció gondolata. Egy részük már túl is van egy migrációs döntésen – amikor a teljes kétnyelvűséget és a maradást választotta. Ők ettől a döntési időponttól még nem túl messze igyekeznek a döntésük mellett kitartani.

„És akkor minden, minden évben új arcok, valakik jönnek, valakik mennek. Mondjuk Szegeden voltam többször, és ott azt hiszem szerda meg csütörtök az olyan napok, amikor buliznak az emberek, pénteken, szombaton nincs senki, mindenki megy haza. Itt, Újvidéken az egyetemisták főleg itt maradnak és szórakoznak.”

Persze a munkaerő-piaci helyzet alakulása, a párválasztás, egy külföldi munkaajánlat folyamatosan új és újabb döntési helyzeteket hozhat. A migráció sokszor könnyebb és csábítóbb lehetőségnek tűnik, mint a helyi építkezés, legyen szó akár karrierépítésről, akár kisközösség-építésről.

Párválasztás

Nem tartozik szorosan a párválasztás témaköréhez, de a mai vajdasági magyar tinédzsereknél olyan látványosan jelent meg a magyar és a szerb családokban való szo-

cializáció kérdése, hogy muszáj megemlítenem, különösen, mert a későbbi párválasztásra is kihathat.

A szocializációs különbség csak a kilencvenes években, a kilencvenes évek második felében születettek között ilyen éles.

Magyarnak nevelni nemcsak a magyar nyelven nevelést, a magyar kultúrára való nevelést jelenti, hanem azt is, hogy másképp szocializálják a gyerekeket. A magyar szülő sokkal szigorúbban bánik a gyermekével, mint a szerb.

„Nem tudom, így a nevelésen nagyon meglátszik, hogy a szerb gyerekekkel nem foglalkoznak a szüleik, és nem érdekli őket, hogy mit csinálnak. Mert pl. egy ötödikes szerb gyerek kint lehet éjfélig a központba, de egy magyar gyerek az biztos 10-re haza kell, hogy érjen, vagy nem tudom, 9-re.”

Ennél is sokkal fontosabb, hogy a szerb gyereket arra nevelik, hogy egy konfliktusban védje meg magát, védje meg az igazát. Míg egy szerb gyerek jóval többször hallja, hogy „ne hagyd magad, fiam”, addig a magyar gyerekek inkább azt tudatosítják, hogy „az okosabb enged”, illetve „kerüld el a bajt”. Tehát a magyar gyereket – legalábbis a fókuszcsoportok elmondása szerint – sokkal inkább konfliktuskerülésre, míg a szerbet a konfliktusok felvállalására tanítják.

„Én úgy vettem észre – persze vannak kivételek –, hogy tehát a szláv nép kicsit agresszívabb, mint a magyar, és, hogy tehát, hogy a nevelésen látszik, hogy a magyarnak jobban azt nevelik, hogyha megvernek, vagy mit tudom én, akkor ne üssünk vissza, vagy inkább próbáljunk vele beszélni, míg a szerbnek azt tanítják, hogy akkor verd vissza, és jól verd meg, és ilyen.”

„... én ismerek otthon magyar családokat is, akik úgy nevelték a gyereket, hogy na védd magad, fiam, meg ilyen dolgok, de valahogy az inkább kisebbségben van az ilyen nevelés a magyarok körében, itt ez az átlag. Szóval a szerbknél pedig hát ... ott is vannak nyugodtabb gyerekek, de mindenhol megnyilvánul az, hogy ők egy kicsikét ilyen, úgymond ez a balkáni temperamentum.”

„Hát lehet, hogy azért a rendőrök, amikor meglátják, hogy magyar van bajban, akkor nem biztos, hogy nagyon próbálják őt kihúzni, ... de ha szerb, akkor meg simán.”

Az utolsó idézetből látszik, hogy a magyar szülők azért nevelik a gyerekeiket a konfliktusok elkerülésére, mert egy etnikai alapú konfliktus megnyerhetetlen. Nem elsősorban az államhatalom viselkedése miatt, hanem mert egy mai vajdasági fiatal sok esetben felbomló közösségben él, és nem érez maga mögött közösségi támogatást konfliktus esetén.

Hangsúlyozni szeretném, hogy a csoportokon élesen elvált egymástól a mai tizenévesek és az idősebbek véleménye. Csak a tizenévesek tudatvilágának a része az erőszakos konfliktusoktól való fenyegetettség érzése, illetve az, hogy az ilyen ütközéseket mindenáron el kell kerülni, mert csak veszíteni lehet. Az idősebbek tapasztalatai még mások. Az ő tudatviláguknak csak a perifériáján jelennek meg az erőszakos etnikai konfliktusok. Szerintük ezek nem lényeges részei a mindennapoknak, eltűntek, túl sokat beszélünk róluk, és eleve változik az, hogy ki van áldozati szerepben.

„Vannak olyanok, akik ki is provokálják ezeket a veréseket. De ugyanúgy voltak meg vannak is szerbverések is, tehát amikor a magyarok verik a szerbe- ket, csak abból kisebb felhajtás van. Tehát kisebb problémák ezek.”

A tizenévesek félelmei nem jelentik azt, hogy mindannyiukat érték volna atrocitások, azt sem, hogy az erőszak napi tapasztalatuk lenne, az ettől való félelem mégis többé-kevésbé állandóan jelen van a gondolkodásukban.

Mi következik ebből a párválasztásra vonatkozóan? A mai tizenéves lányok egy része a folyamatosan konfliktuskerülő magyar fiúkat nem tartja eléggé férfiasnak. A szerb fiúk magabiztosabbaknak, erősebbnek tűnnek a szemükben.

„Azokat a lányok nem is veszik észre, akik udvarolnak, hanem jön egy ilyen szerb csávó, látszik, hogy van ifon a kezében, pénz is van meg kapcsolatai is, rossz már nem lehet.”

„Mennyire igaz, nálunk az a tapasztaltam, a magyar csajok, az én korosztályom viszont jobban vonzódnak a szerb fiúkhoz. Mire megkérdeztem a csajoktól, hogy miért, mert lelkesebbek, meg aranyból van a pöcsük, de nem tudom, hogy ez miért van, de én úgy veszem észre, hogy az itteni szerb csajok, nem itt Kanizsán, itt nem tudom, mi van, hanem Törökkanizsán, inkább vonzódnak a lányok a szerb fiúkhoz.”

Erre az idézetre mondhatnánk, lehet, hogy egy éppen szerelmi bánattól szenvedő fiú keserősége. Az viszont mégiscsak figyelemreméltó, hogy nemcsak a tizenéves magyar fiúk állítják, hogy a magyar lányoknak a szerb fiúk tetszenek, hanem a magyar lányok is ezt állítják saját magukról.

„Ez a legrosszabb, hogy mi magyar lányok hajlandóak vagyunk erre, hogy ... úúú most szerb, meg, hogy most erős, meg jönnek látszik, meg magabiztos meg ilyenek, és úgy gondoljuk, hogy inkább választjuk azt, mint egy magyart.”

Többen is többes szám első személyben beszéltek a magyar lányokról, akiknek imponál a szerb fiúk kiállása, magabiztossága, és nem utolsósorban az, hogy meg tudja védeni őket a szerbek körében, illetve el tudja fogadtatni őket a szerb környezettel.

„Hát így kiállásra, első benyomásra van bennük valami, ami a magyar fiúkban nincsen.”

„Hát meg úgy érezzük, hogy tehát, hogyha szerb a férjünk, vagy lesz, akkor, hogy tehát, hogy így az egész, hogy a környezet jobban elfogad azáltal, hogy szerb a férjünk.”

„... meg jobban meg tud védeni. Jobban meg tud védeni a szerb környezetben. A többi szerbtől.”

Ugyanezek a lányok, akik a szerb fiúkban olyan tulajdonságokat láttak, amilyeneket a magyar fiúkban nem, és a szerb párkapcsolattól befogadást és védelmet reméltek, meséltek idillikusnak cseppet sem mondható történeteket a szerb–magyar vegyes házasságokról.

„Én ismerek olyat, hogy a feleség az magyar, a férj pedig szerb, és olyat mondott társaságban, magyar társaságban rokonoknak, hogy a magyar feleség csak arra jó, főzön, meg az ágyba jó, másra nem.”

„Az ő nevelésük is olyan, hogy neki jó az, neked lehet mindent, ... ez nagyon bennük van, és szerintem, ez lehet az oka, amikor ráerőlteti az akaratát mondjuk egy vegyes házasságban egy nőre, ... ő viseli a nadrágot.”

„... az apjuk szerb, mert a nagynéném férje szerb, és hogy mikor elkezdek hozzájuk magyarul beszélni, nem akarnak visszaszólalni magyarul. De a mamám az folyamatosan magyarul beszél ... és szerb iskolába is járnak, óvodába is, és nem akarnak megszólalni magyarul, csak annyit, hogy igen, nem...”.

A fentiek ellenére a lányok általában azt mondták, hogy kötnének vegyes házasságot, de csak olyannal, aki hagyja magyar iskolába íratni a gyereket.

Az eddigi vélemények mind a tizenéves korosztály tagjaitól származnak. Azért tartottam fontosnak külön tárgyalni őket, mert látszik, hogy a mai tizenévesek, középiskolások és az idősebbek gondolkodása között óriási törés van. Az idősebbek, a mai huszonévesek gondolkodásában – mint említettem – nem jelenik meg ilyen hangsúlyosan az erőszakos konfliktustól való félelem, sem a külső környezetnek való feltétlen megfelelni akarás. Nem hangzott el egyik csoportban sem a lányok részéről, hogy a szerb fiúk/férfiak magabiztosabbak, jobb kiállásúak lennének. A fiúk sem panaszkodtak arra, hogy a magyar lányoknak csak a szerb fiúk kelljenek. A legfontosabb különbség a vegyes házasságok mérlegelésekor/megítélésekor, hogy a tizenévesekkel ellentétben nem azt fontolgatják, hogy a többségi szerb társadalom mit szólna hozzá, hanem azt, hogy a saját kis helyi magyar társadalom és a család mit szólna.

„Ó basszus! Én meghallom vegyes házasság, és apám jut eszembe... Jaj! Apám is mindig azt mondta, hogy fiam ne kelljen megválogatnom a szavakat,

hogy jedno vagy jedan, szóval apu nem egy nagy magyar, semmi ilyen ultranacionalista, de ő szeretne a menyével, meg az unokájával magyarul beszélni”

Tehát az idősebbeknél a társadalmi közeg, amire figyelnek, még egy magyar közeg, elsősorban az ő véleményük számít. És hosszú távon is azzal számolnak, hogy ebben a közegben milyen fogadtatásban részesülhet, aki vegyes házasságot köt, ebből milyen bonyodalmak adódhatnak. A most tinédzserek valószínűleg már egy olyan mértékben felbomló társadalmi közegben nőttek fel, amely közeg erejét nem érezheték maguk mögött konfliktushelyzetben, és amely közeg véleményével mint elsődlegessel a jövőben sem számolnak.

Azt a fiatalabbak és az idősebbek is egységesen ítélik meg, hogy mi egy vegyes házasság kimenetele. Általános a vélemény, hogy a szerb társadalom a mai napig nagyon erősen patriarchális társadalom, ahol az apa akarata érvényesül, és általában az apa nyelvét öröklik a gyerekek.

„Vannak olyan ismerősök, ahol például az anya magyar, az apa szerb, és az apának olyan munkája volt, hogy hónapokig, amikor a baba megszületett, nem volt idehaza, s az anya folyamatosan szerbül szólt ahhoz a csecsemőhöz. Ez számomra elképzelhetetlen.”

„És nekem is van egy barátnőm, akinek szerb férje van, és mondjuk a gyerekéhez, ha csak bárki ott van a közelében, nem biztos, hogy társalognak, ott van a közelben a szobában, akkor a kislányához szerbül szól, ha ketten vannak, akkor magyarul. És a nagyszülők is szintén magyarok. És a kislány tudta ebből, igaz még csak két és fél éves, de könnyebben kifejezi magát szerbül, de tud magyarul beszélni, néha odaszól szerbül, mikor hogy jut eszébe, vagy attól függ, hogy azt a fogalmat melyik nyelven tanulta meg. De viszont, ha ott van valaki, a férje, a férje nagyon sokat dolgozik egész nap, és neki van alkalma egyedül lenni a gyermekével, és akkor magyarul beszélni hozzá, de ha a férje már csak a közelben van, mert a férje azt nem érti, akkor az, akkor nem beszél, hogy bír, vagy ha ott van a rokonság vagy nagyszülő.”

„Nekem van az osztályban egy szülő. Az apuka magyar, az anyuka szerb, és az anyuka teljesen szerb, és teljesen jól beszél magyarul. Megtanult. Úgy beszél, mint én, magyarul. Nagyon helyesen. Olyan szépen beszél magyarul.”

Tehát az általános vélemény az, hogy a vegyes házasságokból születő gyerekek döntő többségükben szerb nyelvűek lesznek. Ez különösen így van, ha az apa szerb és az anya magyar. Ha az apa magyar és az anya szerb, nagyobb eséllyel lesz magyar nyelvű a gyerekük, de így is valószínűbb, hogy szerb lesz. Általános vélemény szerint sokkal gyakoribb az olyan vegyes házasság, ahol a férj szerb, és a feleség magyar.

„Ühüm, de valahogy mindig a szerb az apuka. És a normálisabb. Hát pl. hogyha szerb az anyuka és magyar az apuka, akkor mind a kettőt beszéli, de viszont hogyha szerb az apuka és magyar az anyuka, akkor biztos, hogy a szerb.”

Mindegyik csoportban említettek olyan pozitív példákat, amikor mindkét szülő megtanulta a másik nyelvét, és a gyerekek is mindkét nyelven beszélnek – tehát amikor a vegyes házasság előnyei mutatkoznak meg. Ezek a példák azonban mindegyik csoportban kivételesnek, ellenpéldának számítottak.

„Kerültem én olyan szituációba, hogy mondjuk egy vegyes házasság és otthon a szülők szerbül és magyarul is beszélnek, és jobban tudta a magyar kultúrát meg a magyar történelmet, mint az, akinek apja, anyja, nagyszülei magyarok.”

Végül, de nem utolsósorban, azt hogy egy vegyes házasságban született gyermek milyen nyelven fog szocializálódni, nemcsak a családi viszonyok, hanem a szűkebb települési környezet is meghatározza. Azok a települések, amelyeknek erős magyar nyelvű belső életük van, vonzást tudnak gyakorolni a vegyes házasságban született gyermekekre. De ilyen erős magyar nyelvű belső élet már jóformán csak a nagy magyar többséggel rendelkező kistélepüléseken van.

„Hát de nálunk is vannak olyan szerbek, hogy hát az anyuka meg az apuka is szerb, és csak a nagymama a magyar, és mégis magyarba íratják a gyereket. Tehát nálunk úgy van, hogy jobban magyarba íratják, mert nálunk kevés a szerb, tehát van, de kevés, és akkor inkább magyarba íratják.”

A helyi magyar társadalom felbomlása azonban egy bizonyos ponton öngerjesztővé válik. Ilyen helyeken már nagyon nehéz vonzást gyakorolni a vegyes házasságban élőkre, hiszen a vonzerő gyakran a homogén magyar házasságban élők megtartására sem elegendő.

„A Nemzeti Tanács adta a segítséget az elsőbe induló gyerekeknek, továbbá a magyar gyerekeket támogatta. Én akkor meg voltam bízva, hogy azokkal a szülőkkel beszélgessek el, akik vegyes házasságban élnek és szerb iskolába akarják a gyerekeket beíratni. És én is rájöttem arra, hogy volt egy ház, ahol az apa szerb, az anya magyar, és az anya azt mondta, hogy mivel nékem a férjem szerbül tanult, a kislánynak is úgy kell. Úgyhogy általában ez a patriarchális gondolkodás jelen van itt a Balkánon. Na, de voltak olyanok is, ahol tiszta magyarok a szülők, és nem magyar iskolába íratják a gyereket.”

Nyelvhasználat, szabadidő

Az itt leírt folyamatok együttes hatásaként a még jelentős magyar népességgel rendelkező településeken is megszűnik a magyarság látható jelenléte a közterületeken.

Megszűnnek az olyan helyek, ahol magyar zenét lehet hallgatni. Ez a papíron még mindig relatív magyar többséggel rendelkező Szabadkára is igaz. Szabadkán még másfél évtizede a „menő” belvárosi helyek birtoklásáért etnikai verseny folyt. Mára ez a verseny eldőlt. A „menő” belvárosi helyek mindegyike szerb, ahol egy mai magyar tizenéves látványos konfliktuskerülése a kívülálló számára leginkább szerencsétlenkedésnek tűnik.

„A magyar fiút úgy arrébb lehet lökni, mint egy virágos cserepet, nem fog megszólalni.”

A magyarok Szabadkán vagy valamilyen elszeparált közösségi helyen, vagy magánházaknál próbálják élni a társasági életüket. Ha azonban el akarnak menni egy menő helyre bulizni, akkor ott szerb zenét hallgatnak. Így sokak számára össze is kapcsolódik a jó buli és a szerb zene.

„Hát mondjuk, én otthon magamtól nem hallgatok annyira szerb zenét, de hogyha mondjuk, így osztálybuli van vagy valami, ... többen hallgatnak, akkor szerintem ők ilyen nagyon jó.”

„Hát én is meghallgatom, de így magamtól nem kezdeném el hallgatni.”

Néhány magyar többségű faluban jelentős létszámot befogadni képes diszkókat, rock-kocsmákat működtetnek a hétvégi nagy bulik kedvéért. Ilyenkor százával özönlenek ezekre a helyekre a magyar fiatalok, nemcsak a többi faluból, hanem a nagyvárosokból is. Akik magyar zenét akarnak hallgatni, azok kiszorulnak a falvakba, az ilyen „parasztdiszkóba”.

„Járnak a 12-13 évesek a környező falvakba. A legnagyobb sláger Tresnjevac, ott van hogy hétvégén kétezren is vannak.”

A magyar határhoz közel eső területeken már bevett szokás, hogy ha lehetőség adódik, akkor magyarországi falvakba, kisvárosokba járnak szórakozni.

„Ez, ilyen hét végén hova megyünk, bulizni... sokan mondjuk Mórahalomra ilyen nyári moziba, ez ilyen slágernek mondható. Meg fürdőhelyek, ilyesmi.”

Az itt leírtak elsősorban a tizenévesekre érvényesek. Körükben sokak számára az a kép bontakozik ki, hogy a falusi lepukkant „parasztbuli” a magyar, a menő városi, főként belvárosi a szerb.

Az idősebbek még inkább magyar zenét hallgatnak. Ebből is látszik, hogy milyen gyorsan szűntek meg a magyar közösségi helyek, és az identitásformáló zenehallgatás átalakulása mennyire szorosan követi a helyek megszűnését.

A bánáti szórvány részeken a magyar falvakban sincsenek magyar kocsmák, bulizó helyek. Itt előfordul, hogy ahol angol zene is szól, az a hely számít magyarnak. Az ilyen helyeken csak eseti alkalmakkor lehet magyar zenét hallgatni, amennyiben létezik olyan magyar szervezet, amelyik ezt megszervezi.

„Van egy kicsi szervezet Muzslyán, de őnekik is több támogatás kéne, és akkor több lehetne. Mert tényleg így karácsonykor, húsvétkor, ilyen nagyobb ünnepekre csinálnak magyar bulit. Van egy magyar zenészünk, akit, szokták, mert a magyar fiatalság kedveli.

Szoktak ilyen techno zsurkákat, most kedden volt egy rock zsurka.”

A magyar nyelv tehát a szabadidő eltöltésének éjszakai, leglátványosabb területén, a bulizásnál, másodlagos, lesajnált helyre csúszik. Sok egyéb területen azonban a magyar nyelv őrzi a közterületeken a jelenlétét.

Bevásárláskor, amennyiben a magyar vevők ismerik az eladót, és tudják, hogy beszél magyarul, akkor magyarul beszélnek vele. A csoportokban többen állították, hogy ismeretlen eladó esetén mind a két nyelven köszönnek, és amelyiken fogadják a köszönést, az lesz a kommunikáció nyelve. Előfordul azonban, hogy kényelmesebbnek tűnik ismeretlen helyen rögtön szerbre váltani.

„Ott is, mind a két nyelven köszönünk, és akkor ami.

De nekem pl. olyan szokott lenni, hogy szerbül beszélek a nőhöz, a kasszáshoz meg minden, anyukámhoz pedig magyarul, és akkor mondja, hogy mondja csak magyarul, és akkor így átváltok...”

Hasonló a helyzet hivatali ügyintézéskor és az egészségügyben is. Említették, hogy két nyelven köszönnek, és amelyik nyelven fogadják a köszönést, azon próbálják folytatni a beszélgetést. Az olyan helyeken, ahol a magyarság kisebbségben van, sokan eleve szerb nyelven fognak mondanivalójuk előadásába.

„Mivel én Törökkanizsán vagyok bejelentve, meg Törökkanizsán van az igazolványom is, és ott is van az orvosom is, ott, ott mindenki szerbül beszél. De a hivatal, ott is mindenki szerb a község házában. Ha valamit nem tudok, akkor vagy ellökögöm-elmakogom, vagy ami a legjobb, el tudom mutogatni...”

„Ha elmentünk az orvoshoz anya beszélt helyettünk, elmentünk vásárolni, szintén.”

Az, hogy sokan hivatalokban és az egészségügyben is a szerb nyelvet használják, és ha nem beszélnek elég jól, akkor segítséget hoznak, kissé meglepő. Hiszen – mint ahogy ezt a munka fejezetnél láthattuk – a szerb állam valódi erőfeszítést tesz annak érdekében, hogy a közszolgáltatásokat mindenki saját anyanyelvén vehesse igénybe.

A köztereknek, közintézményeknek az a szegmense, ahol a magyar nyelv legjobban őrzi a jelenlétét, az oktatás. Volt már szó róla, de itt fontosnak érzem, földézni, hogy amennyiben igény van magyar nyelvű oktatásra, akkor ezt az igényt az oktatási intézményrendszer nem elnyomja, hanem igyekszik kielégíteni.

Szerintem itten papíron még valamennyire még jobb is a kisebbségeknek a helyzete, mint Magyarországon. De azt meg kell mondani őszintén, hogy több kisebbség is van. A pozitív diszkrimináció az abban nyilvánul meg, hogy van ugye külön általános, meg óvoda, általános iskolai meg középiskolai oktatás, attól függetlenül, hogy máshol valahol, létszám alá csökken a, hogy is hívjam, az osztály, és akkor is megmaradnak a magyar osztályok, és a kisebbségi nyelv használata. Ami szintén papíron van meg, mert mondjuk a gyakorlatban véve kicsit gyengébben.

Még egyszer kiemelném, hogy általános vélemény szerint a szerb nyelvű tanárok hozzáállása egyetemen a magyar anyanyelvű, szerbül nem tökéletesen beszélő diákokhoz kifejezetten toleráns.

„Én el tudom képzelni, hogy a tanáraink, amikor olvasták az én szerb nyelven írott valami tesztet, kérdés-választ, hogy akkor, hogyha leírom, megtanulom én a szöveget, de már nem magolhatok be kétszáz oldalt, mint egy verset. És próbálom (nem érthető) és tudom, hogy van benne nyelvtanilag hiba. Reménykedem benne, hogy a tanár rájön, hogy nem szerb az anyanyelvem, de hogyha nem, akkor pedig azt gondolja, hogy én totális részegen, vagy (nem érthető) vagy egyáltalán mit keresek az egyetemen.”

Mínezt azért fontos hangsúlyozni, mert látni kell, hogy a magyar nyelv közterületi jelenlétének a visszaszorulása mögött semmiképpen sem kell valamilyen szerb állami, iskolarendszerben megjelenő diszkriminációt sejtteni.

A magánszférában természetesen sokkal inkább őrzi a magyar nyelv a szerepét. A családon belüli nyelv a magyar. Egy kivétellel az összes fókuszcsoport-résztevő azt állította, hogy „szabadidős” könyveket magyarul olvas. Szakkönyvek tekintetében már nagyobb a szóródás. Aki szerb nyelven tanul egyetemen, az a könyveket is szerbül olvassa, sőt szakkönyvek esetében előfordul az is, hogy valaki angolul vagy németül olvas. Még nagyobb a szóródás az írott sajtót tekintve. A nyomtatott sajtótermékek közül sokan nem a helyi, magyar nyelven megjelenő napilapot, hanem valamelyik szerb nyelvű napilapot választják.

„Ha könyvet olvasok, és ha nem kötelezőről van szó, hanem irodalomról, akkor magyarul. Újságot akkor már, ha valami például szerbül, vagy valami, mert abból van a legtöbb, de emígy például az átlag dolgokat angolul, de a legtöbb az irodalom. De most, hogy az egyetemre visszaemlékezem, volt sok vizsgám, amit angolul készítettem. De amikor a tanár magyar volt, akkor neki magyarul is.

Szerbül is. Helyzettől függően.”

Az elektronikus média világában a magyar nyelv egyértelműen őrzi hegemoniáját. A magyar nyelvű média itt sok esetben magyarországi médiát jelent, elsősorban a magyarországi kereskedelmi televíziókat. Habár volt olyan, aki a helyi műsort magyar nyelven is szolgáltató médiumot, az Újvidéki Televíziót is nézi, egyértelműen kiderült, hogy annak szerepe a médiafogyasztásban legfeljebb másodlagos.

„Az Újvidéki Televíziót este hétkor, mert akkor van híradó magyarul.

Meg a Pannon TV-t. Nagyon korrekt.”

Egyesek számára a többi vajdasági kisebbség, illetve az azokkal való szolidaritásérzés az újvidéki tévén keresztül jelenik meg. Ez a vajdasági multikulturalizmus megfogható intézménye.

„Hát ott szépen fel van osztva a műsoridő többféle nemzetiségi nyelven. Szívesen nézném én a többit, de azt nem értem egyáltalán, a ruszint, tehát akkor korlátozódik a magyar meg a szerb részidőre...”

A magyarországi televíziók azonban nem csak őrzik hegemon helyüket, hanem – a könnyebb elérhetőség terjedésével – folyamatosan új nézőket hódítanak meg. Bánáti szórvány településeken, ahol eddig a szerb nyelvű televíziózás volt jellemző, ott egyre többen térnek át a magyar nyelvű televíziók fogyasztására.

„Ők elég régóta nézik a magyar tv-t (Bácskában). Mondjuk itt nálunk pár éve, amióta van ez a DiGi stb., azóta kísérik a magyar csatornákat. Mi gyerekkorunkban magyar adásokat nem nagyon néztünk az állami tévén.”

Az internet és a számítógép használati nyelvét legtöbbször a téma, az oldalak minősége, illetve a szoftver nyelve határozza meg.

„Attól függ, hogy mit keresek. Hogyha mondjuk, valami ilyen házi dolgozatot írok, amit szerb nyelven kell megírnom, akkor a kulcsszavakra természetesen szerbül keresek rá automatikusan. Úgy olvasok utána, nem pedig utána még fordítani...”

„Tudom, hogy nem az, de egy gépünk van, de nekem van egy az irodában is, nem tudom megmondani, melyik a magyar és melyik az angol. Egyszerűen annyira automatikusan megy a számítógépen, amit csinálok, amikor kell használni.”

Összegzés

Összegezve azt mindenképpen megállapíthatjuk, hogy jelenleg nagyon fontos változások zajlanak a vajdasági magyar fiatalok társadalmában. Az átalakulások annyira

gyorsak, hogy a mai tizenévesek és huszonévesek egészen máshogy viszonyulnak alapvető kérdésekhez.

A változások, amelyek sokszor egy közösség életvilágának a beszűkülését, felbomlását jelentik, kihatnak az identitásra. A drasztikus változások az identitáshoz való viszonyban időnként pánikreakciókat generálnak. Két ilyen jellemző szélsőséges reakciót láthatunk. Az egyik, amikor az egyén saját identitását, saját létét kezdi problémának látni, ezért gyorsan és látványosan megpróbál identitást váltani. A másik reakció a saját identitás nagyon látványos és konfliktuskereső felmutatása.

Jellemző változás, hogy – főként a fiatalabbaknál – megváltozik a közösség, amelynek fontos és számít a véleménye. A helyi, felbomló magyar közösség helyett az egyre inkább domináló szerb többség véleménye lesz meghatározóbb bizonyos döntések mérlegelésekor.

További fontos, jelenleg zajló változás a magyar nyelv és a magyar könnyűzene presztízsének a csökkenése, s ez a presztízscsökkenés térben is megjelenik. A nő városi/belvárosi helyek szerbbé válnak, míg a magyar nyelv és a zene a falvakba szorul ki.

Többek között a felsorolt hatások következtében is, a vajdasági magyar fiatalok folyamatos migrációs, illetve asszimilációs nyomás alatt élnek. Ezen nyomás ereje a különböző életszakaszokban különböző, azonban egy-egy döntési helyzet (iskolaválasztás, munkavállalás, munkahelyváltás, párválasztás) nagyon könnyen válhat migrációs döntéssé, illetve nagyon könnyen fokozhatja az asszimilációs nyomást.

Végezetül fontosnak tartom megegyezni, hogy ezek a változások elsősorban annak a következményei, hogy a kilencvenes években a háborús kényszermigráció következtében megroppant a vajdasági magyar társadalom újratermelődési képessége. Ez kisebb részben a teljes szerb társadalomra igaz. Sok szerb kisközösség regenerálódási képessége is megroppant, a migrációs nyomást sok szerb fiatal is érzi. Elég arra utalni, hogy az utóbbi két évtizedben hány szerb fiatal hagyta el Szerbiát. A különbség annyi, hogy a magyar kisebbséget a kilencvenes évek kényszermigrációja arányaiban erősebben érintette, illetve, hogy a teljes szerb társadalmat érintő negatív folyamatok összekapcsolódnak a kisebbségi helyzetből adódó folyamatokkal és hatványozzák azokat.

Irodalomjegyzék:

Badis Róbert (2012): „Elfogyóban? – A vajdasági magyarság demográfiai helyzete a 21. század elején” *Kommentár* 2012/6.

Badis Róbert (2008): „A vajdasági magyar népesség helyzete két népszámlálás tükrében, 1991, 2002” *Régió*, 2008/4.

Mikszáth Kálmán: *A Noszty fiú esete Tóth Marival*

Sajti A. Enikő (2003): „Impériumváltások hatása a délvidéki magyarok társadalomszerkezetére” In: Hódi Sándor (szerk.) (2003): *Volt egyszer egy ország*, Széchenyi István Stratégiakutató és Fejlesztési Intézet.

Sebők László (2011): „Magyarok a környező országokban” *Rubicon*/9-10.

Szerbhorváth György (2005): *Vajdasági Lakoma*, Budapest, Kalligram Kiadó.

MÁDER MIKLÓS: DÉL-BARANYA – HORVÁTORSZÁG

2011 nyarán a horvátországi Eszéken két fókuszcsoportot tartottunk, melyeknek eredményeit foglaljuk össze ebben az elemzésben. A beszélgetések célja volt a határon túli magyar fiatalok magyarságtudatának feltérképezése. Olyan dimenziókat érintettünk a beszélgetésben, mint a nyelvhasználat, az iskolázottság, a szokások, a tervek, a sztereotípiák, a mobilitási potenciál.

A beszélgetések elején a résztvevők kölcsönösen bemutatkoztak, majd a magyarságról, a hazáról és az otthonról alkotott spontán asszociációkat vizsgáltuk meg.

Spontán asszociációk

Az asszociációk mögött rejlő dinamika megértéséhez be kell mutatnunk Bibó István nemzetdefinícióját. Az államnemzet–kultúrnemzet ellentétpárt Bibó István használta először annak a ténynek fogalmi keretbe öntése céljából, hogy az általa feltételezett nemzeti azonosságtudat – nemzeti identitás – terén két egymástól erősen elkülöníthető véleménystruktúrát világítson meg. Történelmi szempontból államnemzeti gondolkodás jellemző Európa nyugati felére, ahol a közigazgatás, a jog rendszere a nemzeti lét szerves részévé vált és erősítette a nemzeti lét folytonosságába vetett hitet. A Rajnától keletre viszont nem léteztek határozott formában államok, fővárosok, nem létezett magas színvonalú politikai kultúra, ezért már a nemzetállamok kialakulása előtt vissza kellett nyúlniuk a nemzeteknek a „népi” tényezőkre. Ezek a „népi” tényezők voltak a népszokások, a nyelv, amelyek hordozták a nemzeti mibenlétet. (Bibó 1986). Bibói értelemben egy ideális államnemzeti felfogás uralta nemzeti azonosságtudattal rendelkező magyar ember szerint ahhoz, hogy valaki magyar legyen, a legfontosabb, hogy a magyar állam polgára legyen, Magyarországon szülessen, magyar nyelvű egyházi szertartásokon vegyen részt. Ezzel szemben egy kultúrnemzeti felfogású magyar szerint ahhoz, hogy valaki magyar legyen, fontos, hogy önmagát magyarnak tartsa, legalább egyik szülője magyar legyen, magáénak érezze a magyar kultúrát és tisztelje a magyarság jelképeit – a nemzeti zászlót, a himnuszt és a magyar nyelvet –, továbbá ismerje a magyar történelmet.

Ez a nemzeti identitásban megbúvó különbség részben az oka annak, hogy a többségi nemzethez tartozók másképp határozzák meg a nemzeti identitás fokmérőit, mint a kisebbségekhez tartozók. Gyakori panasz a határon túli magyarok részéről, hogy a magyarországi magyarok kevésbé értékelik a magyar kultúrát, mint az szerintük szükséges lenne, és a határon túli magyarságot sem egyöntetűen foglalják bele a magyar nemzeti testbe, hanem külföldi államok polgárainak minősítik őket, holott a határon túli magyarok is – igaz teljesen más dimenzióban, de – magyarnak tartják magukat. Mint látni fogjuk, ennek az elméletnek a megközelítései számos esetben tetten érhetőek a fiatalok gondolataiban, attitűdjeiben.

A magyarságról, a hazáról és az otthonról alkotott spontán asszociációk jellemzően pozitívak voltak, melyek sora az idilli, romantikus életképektől a modern életvezetésig tart. Az alábbi idézetek a romantikus, pozitív hazafelfogást ábrázolják.

- *Belje, Baranya, falu.*
- *Szabadság, föld, anya.*
- *Ország, szülőföld, öntudat.*
- *Eszék, otthon, ágy.*

A horvátországi magyarsághoz tartozó fiatalok számára Magyarország és annak hozzájuk közeli városai életvitelük szerves részévé váltak, ezért olyan nem szokványos elemeket is említettek, mint a pécsi bevásárlóközpont. Az alábbi idézet életszerűségét támasztja alá, hogy a csoport nevetve, de egyetértett ezzel a meglepő asszociációval:

„Magyarország, nyelv és Árkád.”⁶⁶

Mint láthatjuk, horvátországi magyar fiatalok esetében a haza spontán asszociációja során megjelenik a kultúrnemzeti felfogás. Említettek további városokat is, mint Mohács és Budapest. A magyar városok említése révén kialakult egy kép, miszerint a hazára vonatkozó első asszociációk nem szorosan a lokális környezetre vonatkoznak, hanem a horvát államhatáron is átnyúlnak.

De nemcsak földrajzi fogalmakat említettek. Voltak olyan vélemények is, melyek idilli, vágyott helyzetre vonatkoztak. Ebben a megközelítésben a haza egyféle menedéket jelentett, olyan helyet, ahol a polgárok a hegemón nemzet részei, és nincsenek legitimációs problémáik.

⁶⁶ Bevásárlóközpont Pécssett.

„Hát a nagyság, hogy a haza egy valami lelki nagyságot jelent számomra... nem úgy értem, hanem hogy az a haza, ahol nagyon jól be tudsz illeszkedni például.”

„Hát én, nekem mindig is egy ilyen különös érzet fogalmazódott meg bennem itt Horvátországban. Például nem tudom olyan jól érezni magam egy horvát közösségben, mint mondjuk egy magyarban. És hát kiszolgáltatottnak is érzem egy kicsit magam.”

Ebből az idézetből már felsejlik egy olyan véleménycsoport is, mely nem csak pozitív élményeket társít a haza/magyarság fogalmakhoz. Volt válaszoló, aki említette Trianont, a nemzeti büszkeséget.

Az állampolgárság spontán említései során talákoztunk mind elégedetlenséget, mind elégedettséget tükröző véleményekkel. Az előbbiek eredete szintén a bibói kultúrnemzet-felfogásban gyökerezik, amikor a magyarságot, mint államhatárokon átívelő nemzetet fogják fel, fogadják el. Ebben az esetben a horvát állampolgárság szükségtelen béklyónak tűnik.

„Amire nem igazán vagyok büszke: az az, hogy horvát állampolgár vagyok.”

De nem mindig a kultúrnemzeti megközelítés sejlik fel a negatívabb válaszok hátterében, hanem az a tény, hogy Horvátország nem az EU tagja, emiatt nem élvez olyan diplomáciai előnyöket, mint Magyarország.

„Hát én elmondom szívesen. Számomra ez egy kissé negatív dolog, ugyanis ez egy területhez köt engem akár. Hogyha én most, mondjuk rá, egy horvát állampolgár vagyok, nem néznek rám jó szemmel mondjuk a világ egyes részein akár. Hát nem, de például vízum kell Amerikába.”

Voltak válaszolók, akik ezen a ponton elkanyarodtak az identitás témakörétől és egy bizonyos balkáni életstílust, nemzetkarakterológiát kezdtek, mint ellenpontot bemutatni. Ellenpontot abban az értelemben, amihez viszonyítva önmagukat meg tudják határozni.

Hát, igen! Vagy sok helyen azt hiszik, hogy mi még jugoszlávok vagyunk.

Hát, én az egész Balkánt nem igazán csípem... Az egész kultúrát, bocs!

Sztereotípiák

A fókuszcsoporthoz feltérképeztük a fiatalok auto- és heterosztereotípiáit. A magyarországi magyarokkal kapcsolatban sokszor elhangzott az intolerancia, ami jellemzően nyelvi intolerancia:

„Én azt írtam, hogy nem túl megértőek, ezt azért írtam, mivel gyakran furcsán néznek ránk azért, mert mi határon túlról jöttünk, és hogy hogy tudunk magyarul, meg ilyesmi. Tehát nekem ez olyan furcsa tud lenni.”

„Nagyon ki akarnak javítani, amikor valamit mondunk.”

„Kijavítanak minden tájszólást.”

Az intolarenicián kívüli további asszociáció az arrogancia, a fennhéjzás:

„Én azt írtam, hogy túl büszkék magukra és hogy nem barátságosak számomra. Mászt nem írtam semmit.”

„Én azt írtam, hogy felvágós, nyafogós és siránkozó. Annyira akartam valami pozitívat írni, de most hirtelen...”

„Én azt írtam, hogy beképzelték, lenézők és arrogánsak.”

„Én azt, hogy beképzelt, arrogáns, fölényesek.”

Természetesen a negatív állítások mellett megjelentek a magyarországi magyarságot pozitívan értékelő vélemények is. Ez a kettősség jellemzi a másik heterosztereotípiát, amely a horvátországi horvátokra vonatkozik. Számosan említették a temperametumot, a lendületet, – és ennek negatív konnotációit.

„Nyitott, hirtelen és indulatos. Tehát ez a Balkán.”

„Vad, erőszakos, brutális, agresszív.”

„Néputálók, tradicionálisak, szűk világnézetük van.”

A délszláv háború hatásai is még érzékehetőek. A háború utáni Szerbiából való migráció is belekeveredik a horvátországi horvátokkal kapcsolatos sztereotípiákba.

„Hát, nekem az általános iskolában kezdődött, amikor sokat piszkáltak, mivel ott éltem Szerbiában és átköltöztem Horvátországba – fél horvát, fél magyar vagyok. És piszkáltak, hogy te ez-az-amaz, ilyen-amolyan és akkor kezdtem el először azt mondani, hogy én magyar vagyok, és akkor úgy is kezdtem már érezni magam, hogy igen, magyar vagyok meg mit tudom én. Inkább jobb azt mondani, mint szerb vagy horvát, vagy nem tudom, mi.”

A horvátországi horvátok kisebbségekhez való viszonyulásának megítélése természetesen nem egyöntetűen negatív. Sokan gondolják, hogy jól, „túl” jól bánnak velük a horvátok.

A horvátországi magyarokról szóló auto-sztereotípiákból az derül ki, hogy leginkább a másság dominál, a senki földje érzés. Mások mind a horvátok, mind a magyarok számára; ők sem tudják igazán, hova tartoznak. Az integráció nehézkes, hisz sok esetben a horvátot mint idegen nyelvet kell elsajátítani.

„Lusták horvátot tanulni, zárkóztak, különcök.”

„Szerintem is mások vagyunk! Végül is, mert nem tartozunk se a magyarországi magyarokhoz, se a horvátországi horvátokhoz, hanem...”

Gyakori érzés számukra, hogy az adott többségi csoport nem befogadó:

„... amikor itt vagyunk horvát társainkkal: á, te magyar vagy, te nem érted! Amint Magyarországra, ott Jugo!”

De mi történik azokkal, akik jól tudnak horvátul és asszimilálódnak? Láthatjuk, hogy a horvátul kevésbé jól beszélők outsiders maradnak a horvátok szemében, de akik horvátul jól beszélnek, azok integrálódhatnak és integrálódnak is a horvátságba, ezáltal a magyar identitásuk gyengül, eltűnik.

„Hát, igen! De azok, akik meg jobban tudnak, azoknál nagyobb az esély, hogy »elhorvátosodnak« és aztán még kevesebb magyar lesz. Inkább ne tudjanak horvátul és maradjanak magyarok!”

Ebből a fenti idézetből látszik, hogy a nyelvi síkon induló asszimiláció a helyi magyarságra ható legdinamikusabb erő. Azok, akik magyar nyelvi környezetben képesek maradni Horvátországban,

meg tudják őrizni a magyarságukat, de akik ettől eltávolodnak, azok és leszármazottaik számára a magyarság véget ér.

Csökkenő magyarság

A horvátországi magyarságra a nagy koncentrálttság jellemző. A fókuszcsoportokon résztvevők szerint 5-6 olyan falu van a Drávaközben, ahol szinte csak magyarok élnek, ez jelenti a központot.

Horvátországban folyamatosan csökken az önmagukat magyarnak vallók aránya. A fiatalok számszerűleg is tudták, hogy 1991-ben 21.000 volt, 2001-ben pedig 16.195, a 2011-es népszámlálásra pedig 13.000 vagy 14.000-et prognosztizáltak.

Mi ennek a drasztikus csökkenésnek az oka? Szociológiai szempontból két külön hatást kell kiemelnünk, amelyek jelentős magyarázóerővel rendelkeznek ebben a kérdésben. Az egyik az elvándorlás miatt bekövetkező létszámbeli csökkenés. A másik hatás pedig egy identitás-magyarázat, ami az asszimiláció nagy mértékét okozhatja.

Nagy elszívó erő

A magyarság számának csökkenését a migrációs potenciál is jelentősen befolyásolja. A beszélgetések során az alábbi típusokat különíthettük el.

1. Rurális területekről az urbanizáció irányába

A horvátországi magyarok jellemzően rurális környezetben, falvakban élnek, ahol a homogén magyar kulturális közeg könnyebben fenntartható. Ebben segítik őket a helyi iskola, templom és hagyományok is. Az urbanizált, horvátok által lakott területek nagymértékben felgyorsítják az asszimilációt.

2. Horvátországból az EU-ba

Az EU-ban való munkavállalás, ami szintén preferált a fiatalok körében, egyértelműen egy más nyelvi környezetet jelent, ami egyértelműen csökkenti a magyar kisebbség létszámát.

3. A délszláv háború miatt Magyarországra

Számos esetben számoltak be arról, hogy a délszláv háború miatt sokan költöztek át Magyarországra, majd itt jártak iskolába és építettek ki új egzisztenciát. Sokan visszaköltöztek, de voltak olyanok, akik már nem.

4. Szerbiából Horvátországba

A délszláv háborút követően a volt Jugoszlávia új államaiból népmozgások indultak, melyek az újonnan létrejött országok nemzetiségi homogenitását erősítették, így került számos határon kívüli magyar család Horvátországba.

A fenti felsorolásból az első három a horvátországi magyarok számának csökkenését okozza, míg a negyedik létszámuk növekedése irányában hat.

Szigetektől való lesodródás

A horvátországi magyar fiatalok életére jelentős hatást gyakorolnak szüleiknek az ő asszimilációjukra vonatkozó elképzelései. A szülők által választható stratégiák két szélsőség mentén tipizálhatók.

Az első, amikor a szülő célja, hogy leszármazottjai vele maradjanak. Ebben az esetben a helyi gazdasági életbe való minél szerveesebb integráció miatt szándékosan az

asszimilációs stratégiát kell a szülőknek választaniuk. Gyermeküket horvát középiskolákba, szakmunkásképzőkbe, egyetemekre íratják. A horvát nyelv anyanyelvi szintű ismerete lehetővé teszi a fiatalok számára az elhelyezkedést, így megvan az esélyük arra, hogy egzisztenciát építsenek ki és szüleik mellett maradhatnak. Nevezzük ezt *integrációs identitás-stratégiának*.

„... úgy gondolják a szülők, hogy hátránya lesz a gyereknek abból, hogy nem tud eléggé horvátul. És nem fog jól érvényesülni a horvátok között, nem fog iskolába tudni menni horvátba, nem fog tudni munkát találni.”

„És hogy ezzel a szülők szerintem itthon szeretnék tartani a gyerekeiket. Tehát hogy félnek attól, hogy egyszer majd elmennek, öregek lesznek, és egyedül maradnak, mondjuk hogyha magyarul tanult volna a gyerek.”

A másik stratégia szerint viszont a magyar nemzeti identitás megőrzése a feladat, emiatt a szülők a gyermekek magyar nyelvű oktatását preferálják mind a középiskolai, mind a felsőfokú képzés során. A magyar nyelv aktív művelése háttérbe szorítja a horvát nyelvet, s ez nehezíti az ottani elhelyezkedést, a társadalmi integrációt. Azok a fiatalok, akik az iskolarendszerben a magyar nyelvet preferálták, egy olyan spirálba kerülhetnek, amely a szülőhelytől földrajzilag egyre távolabb sodorhatja őket. A pécsi középiskolák és a pesti egyetemek pedig növelik az esélyét annak, hogy a fiatalok Magyarországon találjanak élettársat, karriert, lehetőségeket, ezzel viszont a szülői háztól való leválás esélye növekszik. Elköltöznek, és nem jönnek többet vissza. Ez az *anti-asszimilációs identitás-stratégia*.

„Hát, mondom, aki tud horvátul, az általában horvát iskolába fog menni, horvát környezetben lesz, és aztán elhorvátosodik teljesen és...”

Ez a két identitás-stratégia sajátos mederbe tereli a horvátországi fiatalok életésélyeit, kilátásait, jövőjét. Természetesen a szülők identitás-stratégiája nagymértékben befolyásolja a gyermekek jövőjét, a fent bemutatott migrációs hatások továbbra is komoly tényezők maradnak az egyének szintjén. A horvát nyelvű zagrebi egyetem, az eszéki középiskola, egy EU-s munkalehetőség magukban hordozzák annak az esélyét, hogy a fiatalok nem térnek vissza szülőhelyükre. Ebből a szempontból árthatalmas a függetlenség.

„És ez a hátránya. Ha valaki beiratkozik ide a központba, végig magyarul beszélnek. Beiratkozik most már egyetemre is mehet, végig magyarul beszél, és valójában kijön az egyetemről, csak magyarul tud, és még mindig nem tud egy szót se horvátul és Horvátországban él.”

Ezek a stratégiák vezetnek oda, hogy létrejönnek, és egyre dominánsabbakká válnak a horvátországi magyarság számára azok a homogén, magyarlakta települések, ahol zárványszerűen boldogulni lehet a magyar nyelv használatával is. Ezek a szigetek olyan települések, ahol szinte mindenki magyar és magyarul beszél, az iskola, a bolt, a posta, a munkahelyek – mind-mind magyar.

„Hát, én olyan faluban lakok, hogy még Magyarországon sincs olyan, hogy százalékba magyar, tehát 99% magyar él, úgyhogy szerintem magyarnak érezhetem magamat.”

Ezeken a településeken az anti-asszimilációs stratégia esetén sikeres lehet a szülők azon igyekezete, hogy gyermekeik mellettük maradjanak, mégis megőrizték magyarságukat.

Identitás

Az alábbiakban az identitással és az identitás különböző stratégiáival fogunk foglalkozni. Először nézzük át Castells gyakran idézett identitáselméletét. Manuel Castells identitáselmélete a fennálló hatalomhoz viszonyítva határozza meg az egyének identitását (Castells 2006). Három identitást definiál, melyek a legitimáció és ellenállás közötti kontinuumként érthetőek meg. Az egyik castellsi identitás a legitimáló identitás, ami a társadalom egy domináns intézménye által létrehozott identitás. Ezt egy racionalizált hatalom kiterjesztésnek/legitimálásnak is felfoghatjuk, melyet támogatnak olyan civil szereplők is, mint az egyházak, a szakszervezetek, a pártok és egyéb társadalmi szervezetek. Esetünkben ez a magyarországi magyarság intézményrendszere által támogatott magyarságtudat.

Ennek ellentéte a rezisztens identitás, melyet olyan társadalmi aktorok vallanak, akiket a fennálló rendszer kirekeszt, hátrányosan megkülönböztet, megbélyegez. Emiatt ezek a kiközösített csoportok egy sajátos, rezisztens/ellenálló identitási pozíciót vesznek fel a társadalmon belül. Védekeznek, ellenállnak, bojkottálnak. Castells ezt az új hálózati társadalom egyik legformálóbb erejének látja. A rezisztens identitás szerinte közösségek megalakításához vezet, melyekben megvalósulhat a „kizárók kizárása a kizártak által”, azaz a hegemon kultúrával szemben képesek a rezisztens csoportok aktív, fenntartó identitáspozíciót felvenni. Ez az identitás akkor alakul ki, amikor a hegemon kultúra el akarja nyomni a kisebbségeket, akik védekezésből önmagukba zárkóznak.

Esetünkben, a horvátországi magyar fiatalok esetében nem érhető tetten a rezisztens identitás. Az alábbi idézet ezt szimbolizálja:

„Túl jól bánnak itt velünk a horvátok és azért nem lett bennünk – nem bennünk, hanem más magyarokban az az erős nemzeti érzés!”

A fókuszcsoportokon a fiatalok arról is tanúbizonyságot tettek, hogy más határon túli magyar csoportokról is hallottak, tisztában vannak azok helyzetével, történetével. Ezen a ponton pedig mint lehetséges forгатókönyvként említették:

„Szerintem mi azzal az őrvidéki (burgenlandi) magyarok sorsára jutunk egykettőre.”

„Hát, hogy olyan ott már a jólét, hogy ők már nem érzik, hogy magyarok vagy osztrákok. Megvan a fizetés...”

Ehhez a jelenértelmezéshez szükséges az is, hogy a Horvátországban élő magyar kisebbség számára is Magyarország ne valami ténylegesen jobb helyzetben lévő, irigylésre méltó helyszín legyen.

„Főképp akkor, hogyha Magyarország... ha Magyarország fejlettebb lenne, mint, mondjuk Románia. Románia, ugye az erdélyi magyarokból vagy inkább mondják magukat magyarnak...”

Mivel viszont Horvátországot hasonló, illetve esetenként jobb gazdasági helyzetű államnak látják, mely nem viszonyul negatívan a kisebbségekhez, kijelenthető, hogy a rezisztens identitás mint alternatíva, nem a horvátországi magyarokra jellemző kategória.

A harmadik castelli identitás az úgynevezett projekt-identitás. Ennek lényege, hogy a rezisztencián túl képes legyen az egyén igazi egyéniséggé válni. Azaz a projekt-identitásos személyek életük számos területén képesek legyenek egyéniségként viselkedni. Itt nemcsak egy egydimenziós rezisztenciáról van szó, hanem egy életvitelbeli változásról.

Az identitások castelli elemzése után tekintsünk át egy másik elmélet. Badis Róbert a vajdasági magyarságra nézve egy négyes tipológiát állított fel (Badis 2008). Badis a vajdasági magyarok identitásstratégiáit interperszonális szinten követte nyomon, majd tipizálta őket. Ez a tipológia jellemzően nem egy befogadó jellegű társadalom esetében elemzi a viselkedési lehetőségeket. A lehetőségek sora a visszatámadástól az elszigetelődésen és az észrevétlenné váláson át a behódolásig tart.

Az első stratégia a negativizmus. Badis értelmezésében ez a szembeszállást jelenti, amikor a kisebbséghez tartozó felvállalja a konfliktusokat és konfrontálódik a hege-

món társadalommal. Ez leginkább a castelli rezisztens identitásnak feleltethető meg. A horvátországi fiatalok esetében a negativizmusra mint identitásstratégiára nem találtunk nyomokat. Atrocitásokról csak egy esetben számolt be egy résztvevő, de ő is inkább a zenei stílusok körüli kakaskodásnak gondolta azt, s nem a magyar–horvát ellentétet vélte a verekedés hátterének.

A második az elszigetelődés, itt a kisebbséghez tartozó elszigetelt magát a környezettől, igyekszik a lehető legkevesebb kontaktust felvállalni, hogy elkerülje a nem befogadás negatív következményeit. Ez egyféle menekülés, bujdosás. A fent már bemutatott szigetszerű lét, a homogén magyar környezet viszont Horvátországban nem azért jött létre és maradt fent, mert ezt a félelem révén indukált elszigetelődési stratégia indokolná. Esetünkben a szigetszerű lét a többségi horvát társadalom természetes integrációs húzóereje elleni szigettedés, és nem száműzetés.

A harmadik stratégia az észrevétlenné válás. Badis értelmezésében ez akkor következik be, amikor a hegemon csoportba való beleolvadás lehetetlen úgy, hogy közben a saját eredeti identitását ne rejtené el az illető. Ez egy bizonyos értelemben tudatos álarc viselését jelenti.

A negyedik stratégia a fenyegetésnek való behódolás stratégiája, erre akkor van elvi lehetőség, amikor a fenyegetett elfogadta az a szabályt, miszerint elnyomott helyzetben van és ennek a helyzetnek megvannak a maga elvárt szerepei. Ilyen szélsőséges esetekre, mint a harmadik és a negyedik identitásstratégia, nem találtunk példát a jelenlegi horvátországi magyar fiatalok esetében.

Az asszimiláció problématerképe

A beszélgetés egyik célja az identitás és az asszimiláció helyzetfeltárása volt, ehhez elsőként a spontán asszociációk révén felsoroltattuk az ott élő fiatalok helyzetére vonatkozó legjellemzőbb problémákat, nehézségeket, melyek közvetetten és közvetlenül hatást gyakorolnak az asszimilációra.

Az alábbi csoportosítás a felsorolt asszociációk összesítése révén jött létre:

1. **államnemzeti integráció könnyebb**, azaz a horvát nyelv révén való érvényesülés értelemszerűen könnyebb

2. **túl jó horvátnak lenni**, vagyis ez az ország nem kitzasztó jellegű, a horvát identitás megfelelő a számukra

„Részben baj az is, hogy könnyű az integráció. Szóval nem olyan félelmetes Horvátországban horvátnak lenni, hogy az fojtogató legyen, ami elől menekülni kéne.”

3. **iskolai hatások**, azaz az iskola vezetése nem tulajdonít jelentőséget a magyar oktatásnak

„Iskolavezetés, ugye az iskola úgy gondolja, hogy ne erőlködünk annyira a magyarral, akkor folyamatosan elsikkadhat.”

4. **a helyi vezető** nem magyarságorientált

„Lokális vezető kérdése, hogy a helyi vezető az inkább ilyen horvát párti – akkor egyértelműen folyamatosan csökken a magyar bla-bla-bla.”

5. **vegyes házasságok**, melyben a nem magyar házastárs önkéntelenül az asszimiláció felé hat

„A vegyes házasság az egyértelműen hígítja ezt a magyarságot.”

6. **szülői szigetstratégia**, amikor is a szülő ellenérdekelt a magyar nyelv használata miatti anyaország felé irányuló mobilitásban, emiatt nem erőlteti a magyar nyelvet

„Ja, ha nem tanul magyarul az a bűdös kölök, akkor valószínűleg itt marad, mert ha magyarul tanul, sokan elhúznak az elté-re és nem jönnek vissza. És akkor ugye a papa-mama reménykedhet abban, hogy inkább integrálódjon, és akkor marad.”

7. **az anyaország felől nem intenzív a támogatás**

„A magyar állam nem törődik, illetve kevésbé törődik, mint amennyire kellene.”

8. **zsákutca nyelv**, azaz a magyar nyelv használata harmadik országban nem jelent előnyt

„Ezzel így össze van kapcsolva, hogy a magyar nyelv hátrány abból a szempontból, hogy a horvát ebben a közösségi térben, ahol a horvát képezi a nyelvet. Könnyebben jutsz előre, könnyebben érvényesülsz. Szülők akkor inkább nem fáradnak, nem erőszakoskodnak a magyarral.”

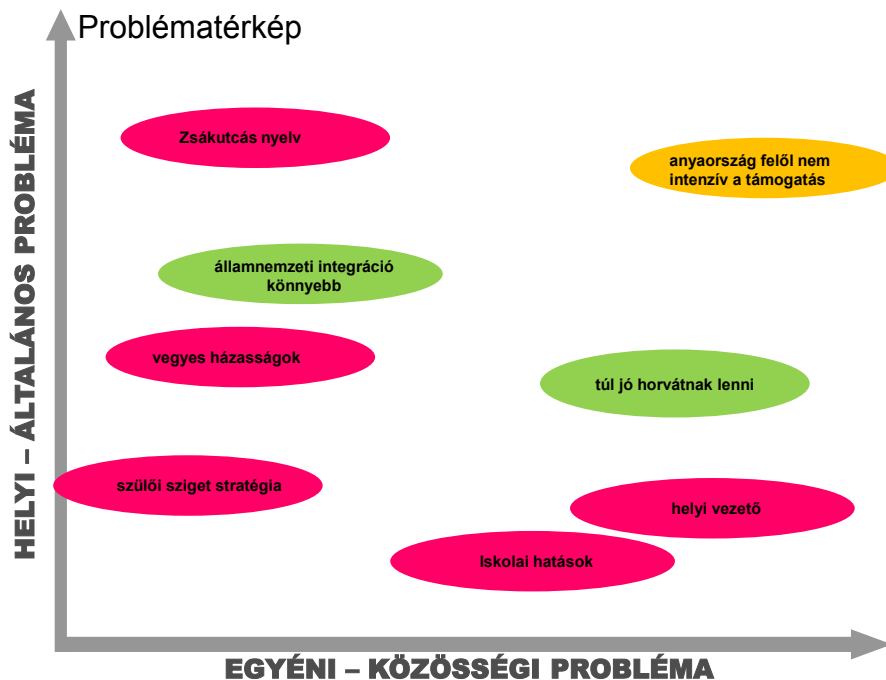
„És nem lehet használni máshol.”

A fent említett problémakörök közül az első kettő *pull* hatást mutat, azaz pozitív hozzáadékaikért cserébe ösztönöz a magyar nyelv elhagyására. A többi tényleges akadályozó tényezőként értelmezhető, vannak közöttük az egyén szintjén értelmezhető aspektusok és a teljes horvátországi magyarságra jellemző makro-problémák.

Ezeket a problémákat elhelyeztük egy térképen, melyet a 10. ábra mutat be.

A térképen a piros szín jelenti, hogy a probléma akadályozó tényező, a sárga semleges és a zöld pozitív húzóerőként hat az asszimilációra.

10. ábra:
Problématérkép a horvátországi magyar fiatalok válasza alapján



A problémákat aszerint helyeztük fel a térképre, hogy azok helyi, azaz lokális, illetve általános jellegűek, vagyis a teljes horvát magyarságra jellemzőek-e. A másik dimenzió, hogy egyéni, azaz keveseket érintő, illetve hogy általános, közösségi probléma-e.

Látható, hogy helyi szintű és közösségi probléma az iskolai és az önkormányzati vezetők hozzáállása. A vegyes házasságok és a szülői szigetstratégia helyi és egyéni szinten jelentkeznek.

Az ábrán látható, hogy az asszimilációs problémákra nézve nem említettek szociálpolitikai eszközökkel megoldható, rendezhető feladatokat. Az említett nehézségek nehezen, illetve sehogy nem kezelhetők a politikai döntéshozók szintjén.

Irodalom:

Castells, Manuel (2006): *Az identitás hatalma. Az információ kora. Gazdaság, társadalom és kultúra II. kötet.* Gondolat Kiadó – Infónia Alapítvány, Budapest.

Badis Róbert (2008): „A vajdasági magyarság identitásstratégiái.” In: Papp Richárd, Szarka László (szerk.): *Bennünk élő múltjaink.* Zenta. 319-327.

Bibó István (1986): *Válogatott tanulmányok I.* Magvető, Budapest.

IV. TEMATIKUS ELEMZÉSEK

DÁNIEL BOTOND: ERDÉLYI MAGYAR FIATALOK JÖVŐ- TERVEINEK, MUNKAERŐPIACI HELYZETÉNEK, ETNIKAI FOGYASZTÁSÁNAK VIZSGÁLATA

Bevezető

A munkába állás minden fiatal számára személyes életútjának egyik kiemelkedő eseménye. A szakmai munka területe kiemelt fontossággal bír életpályánk során az életminőségünk megteremtésében, a sikeres életvezetés megvalósításában. A munka világa egyszerre jelenti anyagi biztonságunk megteremtésének és önmegvalósításunknak terepét.

Az elmúlt tíz évben a globális átalakulások hatására a munkaerőpiacra való belépést meghatározó strukturális tényezők többszöri megváltozásának lehettünk tanúi térségünkben. A tudástársadalom térnyerése, a tudás fontosságának növekedése a gazdasági versenyben maga után vonta a munkaerőpiac folyamatos átszerveződését. Ennek következtében megváltozott az az intézményi kontextus (Shavit–Müller 1998), amely a fiatalok munkaerőpiacon való elhelyezkedését meghatározza. Erre a változásra a romániai oktatási rendszer csupán fáziskéséssel tudott reagálni, ami a munkaerőpiac és az oktatási rendszer közötti aszinkronitás növekedésében mutatkozott meg, az egyetemet végzett fiatalok egyre kisebb mértékben voltak képesek arra, hogy olyan munkakönyves álláshoz jussanak, amely szakmai végzettségüknek megfelelő (Csata–Dániel–Pop 2006).

A gazdasági válság különösen nehezen érintette a fiatalokat, a kényszerű átstrukturálódás és az ezzel járó elbocsátások, az állami szektorban történő alkalmazások befagyasztása, a munkahelyek számának csökkenése mind hozzájárult ahhoz, hogy a fiatalok egyre nehezebben jutnak munkához. A gazdasági válság éveiben egy rég nem látott verseny alakult ki kevés számú munkahelyért. A fiatal népesség, beleértve a felsőfokú végzettséggel rendelkezőket is, ebben a versenyben egy veszélyeztetett csoportot jelent.⁶⁷ (EUROFOUND 2011). Ez a jelenség akár generációs problémává (Strauss–Howe 1991) is válhat, a huszonévesek csoportjára egyelőre az út-

⁶⁷ A 16–24 év közötti fiatalok körében a munkanélküliségi ráta az EU27 térségben kétszerese az általános munkanélküliségi rátának (EUROFOUND 2011).

keresés, a lebegés jellemző, mivel nehezen találnak utat a munkaerőpiacra (Kiss T. 2011).

Az állam nehezen talál választ a fiatalok problémájára, a gazdasági válság felszínre hozta a felsőoktatás azon látens funkcióját is, hogy munkahelyek híján az oktatási rendszerben parkoltassa a fiatalokat.⁶⁸ Ugyanakkor az állam és a különböző intézmények számára fontos kihívássá vált, hogy kivédjék a gazdasági válság negatív hatásait és megakadályozzák, hogy hosszú távú hatásokat gyakoroljon egy egész generációra (Scarpetta–Sonnet–Manfredi 2010).

Vajon hogyan látják a mindezen folyamatok által meghatározott társadalmi környezetben, ugyanakkor speciális, kisebbségi léthelyzetben a munka világát az erdélyi magyar fiatalok? Milyen terveik vannak a jövőjükkel kapcsolatosan? A továbbtanulás vagy a munkavállalás, a szülőföldön vagy pedig a külföldön való boldogulás szerepel-e inkább terveik között? Kisebbségi munkavállalókként mennyire tudnak integrálódni a munkaerőpiacra? Mennyire tartják előnyösnek avagy hátrányosnak magyar nyelv-tudásukat, illetve a többségi nemzet nyelvének ismeretét? Milyen szempontok alapján választanak munkahelyet? Hogyan látják a munkanélküliség, munkahelykeresés kérdését? Mennyire jellemző rájuk a gazdasági etnocentrizmus a munkavállalás és a fogyasztás során? Mennyire tartják fontosnak a helyi termékek fogyasztását, a helyi gazdaság erősítését? Látnak-e kapcsolatot a helyi gazdaság fejlődése és a munkahelyteremtés között?

Kutatásunkban mindezen kérdésekre igyekeztünk választ adni, eredményeinket pedig különböző erdélyi magyar fiatalokat vizsgáló kutatások eredményeihez kapcsolni.

Előzmények, kapcsolódási pontok

Kutatásunk egyik legfrissebb előzménye a 2008 szeptemberében a romániai Országos Ifjúsági Hatóság (ANT) kezdeményezésére, a kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet koordinálásában megvalósított ifjúságkutatás. A kutatás eredményeiből 2011-ben jelent meg tanulmánykötet. A kötet bevezetőjében Kiss Tamás és Barna Gergő foglalja össze az erdélyi magyar fiatalokkal kapcsolatos eddigi jelentős kutatásokat. (Kiss–Barna 2011). Ebből megtudjuk, hogy a romániai ifjúságkutatás már a

⁶⁸ Ha a tavalyi érettségi vizsgán elbukott 110 ezer középiskolás bejelentkezett volna a romániai munkaügyi központokba, az államnak több mint 40 millió euróra lett volna szüksége a juttatások kifizetésére, ami kétszerese a munkaügyi központok teljes éves költségvetésének. (Ziarul Financiar, 2011. július 6.)

pártállami időkben is stabil intézményes keretben működhetett, amely intézményes keret a rendszerváltás után is fennmaradt. A román ifjúságkutatás fő jellemzői ezáltal az erős közpolitikai kapcsolódás és megközelítés, valamint a problémás csoportokra, illetve az ifjúsággal kapcsolatos problémákra való fókuszálás. Ezzel szemben a kolozsvári ifjúságkutatás a kilencvenes évektől bontakozik ki, a kutatásokat elsősorban a magyarországi ifjúságszociológia inspirálta. A problémás csoportok és a társadalmi problémákra való fókuszálás helyett a fiatalok elsősorban a társadalmi változások hordozóiként jelentek meg, a vizsgálatok olyan címszavak köré összpontosultak, mint a civilizációs korszakváltás, középosztályosodás, (poszt)modernizáció, fogyasztói státus. A kutatások sorából megemlíti Gábor Kálmán székelyudvarhelyi, illetve kolozsvári diákok körében végzett adatfelvételét, Veres Valér négy erdélyi nagyvárosban végzett kutatását. Ezek központi témái a jövőtervezés és státusreprodukció, illetve román és magyar középiskolások identitása, etnikumközi percepciói voltak. 2003-tól indult a marosvásárhelyi Fél-sziget Fesztivál vizsgálata, amely a Gábor Kálmán által 2000-től vezetett Sziget-vizsgálatok erdélyi változata. (Kiss–Barna 2011). A Magyarországhoz kötődő vizsgálatok sorában a budapesti Nemzeti Ifjúságkutató Intézet által kezdeményezett MOZAIK2001 című kutatás volt a legnagyobb szabású vállalkozás és egyben kutatásunk közvetlen előzménye (Szabó A. et al 2002).

A Nemzeti Kisebbségkutató Intézet által végzett kutatás egyik újdonsága az volt, hogy egyszerre próbált a román és a magyar ifjúságkutatáshoz kapcsolódni, lehetőséget adva az erdélyi magyar fiatalok és román kortársaik helyzetének összehasonlítására. A kutatás ugyanakkor számos ponton kapcsolódik az előbbieken felsorolt kutatások eredményeihez, konkrét összehasonlításokat tartalmaz az Országos Ifjúsági Hatóság, valamint a MOZAIK2001 adatbázisaival is. *Eredményeink értelmezésekor mi is ezekhez a kutatásokhoz szeretnénk kapcsolódni, továbbá két olyan kutatáshoz, amely az erdélyi diplomás fiatalok munkaerőpiacon való elhelyezkedésével, karrierútjával kapcsolatos.*

Ezek közül az első 2005-ben készült a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetemen. Csata Zsomborral és Pop Carmennel együtt a pályakezdő diplomások munkaerőpiacon való elhelyezkedését vizsgáltuk a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem végzettjeinek körében. Legfontosabb kutatási problémánkat azon strukturális tényezők feltárása jelentette, amelyek az intézményes oktatásból a munkaerőpiac-

ra való átmenet jelenségét határozzák meg, valamint arra is kíváncsiak voltunk, hogy a fiatal pályakezdő diplomások hogyan alkalmazkodnak ezen kényszerítő hatásokhoz, hogyan írható le az egyetemet végzett fiatalok pályára állásának gyakorlata (Csata–Dániel–Pop 2006). A második kutatás 2006 végén valósult meg a budapesti MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete által koordinált „*Karrierutak vagy parkoló pályák? Friss diplomások karrierje, migrációja, felnőttoktatási igényei a Kárpát-medencében*” című program keretében. Kutatásunk célja az volt, hogy az életútinterjúkra és fókuszcsoporthozos vizsgálatokra alapozva nyomon kövessük az erdélyi magyar fiatal diplomások munkába állásának, munkaerőpiaci helyzetének megváltozott mintázatait a rendszerváltást követően (Csata–Dániel–Kiss–Ruszuly–Sólyom 2009).

Tanulmányunk öt fő részre osztható. A bevezető és az előzmények, kapcsolódási pontok jelzése után bemutatjuk az erdélyi magyar fiatalok továbbtanulással, migrációval kapcsolatos terveit, kisebbségi helyzetükből adódó speciális kérdéseket tárgyalunk (etnikai szempontok a munkahelyválasztásban, a nyelvtudás szerepe az alkalmazásban), végül megvizsgáljuk, hogyan viszonyulnak a magyar, illetve helyi termékekhez és hogyan látják a helyi gazdaság fejlődésének kérdését a munkahelyteremtés viszonylatában. Zárásként röviden összefoglaljuk a főbb tanulságokat, következtetéseket.

Tanulás és munka, itthon és külföldön

A MOZAIK2001 eredményei szerint az erdélyi magyar fiatalok kevesebb, mint fele szeretett volna továbbtanulni. Ez az arány a székelyföldieknél valamivel alacsonyabb volt, mint a belső-erdélyi fiataloknál. A legnépszerűbb tanulási formáknak az egyetemek számítottak úgy Székelyföldön, mint Belső-Erdélyben. A székelyföldi fiatalok esetén a továbbtanulást választók többsége magyarul szeretett volna tanulni, amelyből 32 százalék lakhelyétől különböző településen, 27 százalék pedig jelenlegi lakhelyén maradna. A belső-erdélyi fiatalok esetén első helyre szintén az ország magyar nyelvű tanintézményei kerültek (33 százalék), szorosán mögöttük következtek a román tannyelvű intézmények. Magyarországi továbbtanulási tervekkel a két régió fiataljai hasonló arányban (14-15 százalék) rendelkeztek (Szabó–Bauer–Laki–Nemeskéri 2001). Mivel jelen vizsgálatunk minőségi jellegű volt, számarányokról

most nem tudunk beszámolni, azonban azt elmondhatjuk, hogy a fókuszcsoporthoz interjúkon elhangzottak egybevágóan a vázolt képpel.

Továbbtanulási tervekről középiskolás diákokkal elsősorban Marosvásárhelyen, Sepsiszentgyörgyön beszélgettünk, de voltak középiskolás résztvevők Csíkszeredában, Baróton, Nagyváradon is. A középiskolások túlnyomó többsége a *továbbtanulást* választja, valamely magyar nyelvű egyetemi központban (Kolozsvár, Marosvásárhely, Csíkszereda), de volt olyan résztvevő is, aki Bukarestbe készül építészmérnöki szakra, és olyan résztvevő is, aki szakmát szeretne a továbbiakban is tanulni (mesterszakács szakra készül Veszprémbe). Mások a továbbtanulás helyett már inkább dolgoznának. Nagyváradon középiskolás résztvevőnk szerint ugyanakkor osztálytársaik közül is sokan külföldre szeretnének menni tanulni.

Az *egyetemista korosztály* (akiket elsősorban a nagyváradon fókusz résztvevői között találhattuk) már valamivel konkrétabb tervekkel rendelkezik a munkavállalást illetően, továbbtanulásukat összekötik az elhelyezkedési lehetőségekkel, karrierkilátásokkal. Egyesek egyértelműen külföldön szeretnének boldogulni, mások csak tanulni mennének külföldre, aztán hazatérnének.

„Mesterizni elmennék mondjuk Magyarországra, de még nem tervezem mondjuk, a jövőmet máshol. Tehát, hogy nem, nem [vagyok] feltétlenül ilyen karrierista, és most lehet, hogy elég érdekesen hangzik, de hát, ha mindenki elmegy, akkor maradjon itthon is valaki.” (Nagyvárad)

Elsősorban a határhoz közel, Nagyváradon volt magasabb a továbbtanulásukat külföldön tervezők aránya úgy a középiskolás, mint az egyetemista korosztályban. Hasonló eredményre jutottak a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet munkatársai is 2008-as felmérésük során: azon erdélyi magyar fiatalok között, akiknek külföldi továbbtanulási szándékaik vannak, felülreprezentáltak voltak a 18–24 év közöttiek, az északnyugati régióból származók, a városiak, az egyetemista lányok, illetve azok, akik családi jövedelmi szintjüket átlag felettinek gondolták (Angheliescu 2011).

A fiatalok külföld iránti érdeklődése nem meglepő, tudva azt, hogy igen sok lehetőség áll rendelkezésükre, ami a külföldi utazásokat, ösztöndíjakat, tanulmányutakat, nemzetközi ifjúsági programokat, munkaprogramokat illeti. A romániai mérések szerint 2003-ban a 15–29 évesek 36 százalékának volt szándékában elmenni, 11 százalé-

kuk határozatlan volt. Turisztikai céllal 8 százalék, tanulmányi céllal 5,5 százalék, munkavállalási célokkal 30 százalék utazna külföldre, véglegesen kitelepedni pedig a fiatalok 6 százaléka szeretett volna. Öt évvel később, 2008-ban ugyanazon korosztály 52 százaléka turisztikai céllal, 14 százaléka tanulmányi céllal menne külföldre, munkát vállalni 33 százalék, véglegesen kitelepedni 11 százalék szeretne (Anghelescu 2011). Az erdélyi magyar fiatalok migrációs tapasztalatával és migrációs szándékaival kapcsolatos előző kutatási eredmények azt mutatják, hogy az erdélyi magyar fiatalok a romániai és az erdélyi átlagnál jóval nagyobb arányban voltak külföldi tanulmányúton, vállaltak már munkát külföldön, de bevásárolni, barátokat látogatni és turistaként is jártak már külföldön (Kiss–Barna 2011). A migrációs tapasztalatokhoz hasonlóan migrációs szándékaik is viszonylag magasak. A MOZAIK2001 eredményei szerint az erdélyi magyar fiatalok 41 százaléka, a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet mérése szerint 38 százaléka akart külföldön munkát vállalni (Szabó A. et al 2002). Látjuk, hogy a külföldi munkavállalási szándék nem csökkent jelentős mértékben az elmúlt hét év (2001–2008) alatt. Továbbá a 2008-as felmérésből az is kiderült, hogy a külföldi munkavállalás elsősorban a 24 évesnél fiatalabb magyar fiúkat foglalkoztató probléma (Anghelescu 2011).

Kutatásunkban, a fókuszcsoporthoz tartozó interjúk során mind a középiskolásoknak, mind az egyetemistáknak, mind pedig a tanulójaikat már befejezett fiataloknak feltettük a kérdést, hogy szeretnének-e külföldön munkát vállalni, kitelepedni.

A *középiskolások* számára a külföldi munkavállalás vagy kitelepedés még csak homályos elképzelések szintjén áll, jövőtervezésükben elsősorban a továbbtanulás az, ami konkrét, a munkavállalás még csak távlati cél. Ennek megfelelően a migrációval kapcsolatos attitűdjeiket inkább a környezetükben létező kulturális minták határozzák meg, illetve azok a tapasztalatok amelyeket közvetlenül vagy közvetett módon átéltek a migrációval kapcsolatban. Massey és munkatársai szerint a migráció kultúrája három dimenzióban ragadható meg: a migrációról való tudás és ismeretek; a migráció mint orientáció, lehetséges életstratégia; illetve a migrációhoz kapcsolódó értékek dimenziójában (Kandel–Massey 2002, id. Pitó 2009). Pitó Klára a mezőpaniti magyar végzős általános iskolai diákok migrációs kultúráját vizsgálta 2005 tavaszán. Arra a következtetésre jutott, hogy egy olyan közösségben, ahol a migráció mint életstratégia elfogadottá vált (és magas a migránsok száma), az általános iskolák végzős ta-

nulóinak túlnyomó többsége számára a migráció (ezen belül leginkább a külföldi munkavállalás, a vendégmunka) egy lehetséges stratégiaként fogalmazódik meg, a továbbtanulás alternatívája (Pitó 2009).

Kutatásunkban a fókuszcsoporthoz tartozó fiatalok esetén úgy az itthon maradásra, mint a migrációra biztató mintákkal is találkoztunk:

„[...] mi generációnkban már szerintem nagyon azt nevelik, hogy mindegy hova, csak ne itt. Szóval külföldre. Az osztálytársaim is mindenki külföldre tervez, hogy egyetemre megy. Akár Magyarország, akár még messzebbre. Szóval semmiképpen sem itt. A visszatérés az már attól függ.

– Ez érdekes, mert nálunk az volt, hogy maradni, maradni, hogy megmaradjon a magyar közösség.

– Nálunk is inkább ez, hogy haza menni kell és maradni, nem elmenni.”
(Nagyvárad)

Az általunk megkérdezett középiskolásoknak a külföldi munkával kapcsolatosan közvetlen tapasztalatuk családtagként van, esetleg közvetetten találkoznak a vendégmunkával, ismerőseik körében találnak olyanokat, akiknek a szülei külföldön dolgoznak. A fókuszcsoporthoz tartozó fiatalok nemcsak a vendégmunka előnyeit, de a hátrányait is igen élesen látják: a családtól való távollét, ami a felnőtteknek és a gyerekeknek is problémás. Éppen ezért csak ideiglenesen tudják elképzelni a külföldi munkát, egyedülállóként, gyors pénzszerzés céljával.

„Azt mondták, hogy az [itt konkrétan a külföldi kamionozásról van szó] annak jó, hogy esetleg fiatalabban elkezd és meggazdagodik az ember, és aztán családba nem jó már. Nem láttam már egy ideig apukát (xxx) aztán mikor (xxx) három hónaponta két hétig, és ez olyan... neki is fárasztó és nekünk is, hogy nem látjuk a szülőket.” (Marosvásárhely)

„Vannak nekem is osztálytársaim, hogy a nagyanyjával lakik, mert az anyja és apja olaszba vannak munkát keresve. És ő ott van egyedül. Azért nem nagyon látszik rajta, mint hogyha őt idegesítené, mert elég jól viszi, de azért meglát-szik ezeken, hogy másképp ... a viselkedésén, egy kicsit olyan... másképp van, mint aki ott van a szüleivel.” (Marosvásárhely)

Az egyetemisták körében (akik elsősorban a nagyváradai fókusz résztvevői voltak) nagyon sokféle jövőképpel találkoztunk. Ez a korosztály már valamivel konkrétabb tervekkel rendelkezik a munkavállalást illetően, migrációs terveik is valamivel konkrétabbak.

„Ha tehetném, mennék. Hogyha elvégzem az egyetemem, mesterit, és hogyha kapnák egy olyan munkalehetőséget Németországban, akkor nem tenném egy mércére a romániai fizetésekkel sem és a boldogulással sem. Hogy munkahelyet találjak, mert itt azért szerintem nehezebb.”

Megjelennek a próbálkozók is, akik még nem határozottak a jövőjükkel kapcsolatban, és nem biztosak abban, hogy külföldön a helyük, viszont mindenképp szeretnék kipróbálni magukat.

„Hogyha nem tudnák beilleszkedni abba a környezetbe, akkor visszajönnék és megpróbálnák itt boldogulni. Viszont próbálkozni kell szerintem, [...] de azt sem tartom kizártnak, hogy visszajövök.”

Az országban belüli migráció kérdése is a nagyváradi csoportnál merült fel. Itt egyértelműen azt a választ kaptuk, hogy nem szívesen dolgoznának más településen az országban, meg vannak elégedve a várossal. Akik távolabb dolgoznának, azok is a magyarországi határ melletti településeket jelölik meg, ahová még ingázni lehet. Nem tudjuk, hogy a kisebb településeken élő fiatalok esetében az országban belüli migrációs szándék, illetve hajlandóság milyen, mivel ezzel kapcsolatos kérdések nem kerültek elő a többi fókuszcsoportos beszélgetés során.

A kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet felmérése szerint 2008-ban az erdélyi magyar fiatalok körülbelül harmada beszélt jól angolul (saját bevallása szerint), valamint egytizede németül. Jól beszél továbbá a francia nyelvet a megkérdezettek 3,1 százaléka, valamint a spanyol, illetve olasz nyelvet körülbelül 1-1 százaléka. Továbbá nem beszél jól, de meg tudja értetni magát angolul a fiatalok további egyharmada, németül további egyötöde, franciául egytizede. Spanyolul, olaszul 6,5-6,6 százalék boldogul el (Kiss–Barna–Sólyom 2008). Vizsgálatunk során kíváncsiak voltunk arra is, mit gondolnak a fiatalok, hogy esetleges külföldi munkavállalás vagy kitelepedés esetén a *nyelvtudás* mennyire játszik szerepet.

Több olyan résztvevőnk volt (Nagyváradon, illetve Baróton is), akik nyelvtudásbeli hiányosságaik miatt külföldi munkavállalás esetén inkább csak Magyarországra mennének dolgozni.

„Én szívesen vállalnám külföldön is munkát. Magyarországon is. Ugyanakkor tehát más országban a nyelvi akadályok miatt nem biztos, hogy úgy érzem magam, hogy hely tudnék állni a szakmámban.” (Éva, Barót)

Volt olyan résztvevőnk is, aki viszont vállalná a nyelvtanulást is, annak érdekében, hogy külföldön boldogulni tudjon.

„Hát én, ha muszáj menni, mennék egy fejlett országba, a nyelvet azt megtanulnám, megpróbálnám megtanulni rövid időn belül. Én úgy gondolom, elmennék Angliába meg Svédországba.” (Róbert, Barót)

A csángó fiatalok speciális helyzetben vannak, mivel a magyar mellett a román nyelvet is ismerik, így az olasz, spanyol nyelv elsajátítása sem olyan nehéz számukra. Arra a kérdésre, hogy mit gondolnak, ez a többnyelvűség segíti-e őket abban, hogy mondjuk egy harmadik országba menjenek el, inkább az angol nyelv fontosságát emelték ki. Úgy gondolják, hogy Olaszország, Spanyolország, Németország már „sablonos”, inkább más országot választanának (Angliát, Egyesült Államokat). És habár a nyelvtudást értékelik, másik országban sem a magyar-, sem a románnyelvtudásukat nem tartják nagy előnynek.

„Ha egy harmadik országot kéne válasszak, az vagy Anglia lenne, vagy Amerika. [...] Olaszország, az már sablon. Spanyolország sablon. Németország sablon.”

„Szerintem nem sokat segít, hogy ha románul meg magyarul is tudsz, ha elmész például Norvégiába dolgozni.”

A célországokkal kapcsolatosan hasonló eredményekre jutottak a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet munkatársai is, akik azt tapasztalták, hogy az utóbbi hét évben (a MOZAIK2001 eredményeihez képest) nagymértékben megváltoztak a célországok. 2001-ben a külföldön munkát vállalni szándékozó magyar fiatalok 75 százaléka említette Magyarországot, ez 2008-ra 38 százalékra esett vissza. Ennél többen (a fiatalok mintegy 41 százaléka) említették meg Németországot, illetve Ausztriát. Ezt Anglia és az Egyesült Államok követik. A magyarok célországai nagyban különböznek a román fiatalok célországaitól, akik elsősorban továbbra is Olaszországban és Spanyolországban szeretnének dolgozni (Kiss–Barna, 2011).

Az egyetemét végzett korosztály esetében egy előző kutatásunk során azt tapasztaltuk, hogy a végleges, illetve a munkavállalási célú migrációs szándék alacsony volt. A munkavállalás mint a jövőtervek része megjelent ugyan, de kizárólag az itthoni karrierépítés narratívájába beágyazottan (Csata–Dániel–Kiss–Ruszuly–Sólyom 2009). Jelen kutatásunkban is hasonló hozzáállást tapasztaltunk, viszonylag kevesen számoltak be külföldi munkavállalási vagy kitelepedési tervekről. A fókuszcsoportban

részt vevők jó részének ugyanakkor van már valamilyen, hosszabb-rövidebb időre vonatkozó migrációs tapasztalata. Volt olyan résztvevőnk, aki máshonnan származik és férjével költözött új településre, olyan is, aki külföldön volt néhány hónapot és úgy jött haza.

Amikor fiatalok különböző csoportjaiban migrációs szándékot vizsgálunk, érdemes tudatában lennünk, hogy általában azokat a személyeket tudjuk megkérdezni, azok a személyek jönnek el a fókuszcsoporthoz beszélgetésekre, akik itthon tartózkodnak. Azon fiatalok, akik jelenleg is külföldön tartózkodnak, tanulnak, vendégmunkások vagy akár már kitelepedtek, természetesen nem kerülnek be a vizsgált népességbe, így az interjúk során kifejezett migrációs szándék valószínűleg alatta marad a valós tendenciáknak. Ezért érdekesebbnek tartjuk az arányok vizsgálata helyett azokat a narratívákat megvizsgálni, amelyeket a válaszadók az itthon maradás-elvándorlás dilemmájában megfogalmaznak.

Előző kutatásunkban a végleges kitelepedéssel szemben megfogalmazott érvelések közül a leggyakrabban a pragmatikus dimenziójú narratívákkal találkoztunk, melyek egyik része a külföldi megélhetés nehézségeihez kapcsolódó szokványos, köznapi érveléseket hívta elő, a másik része pedig reflektáltabb karrierszemponthoz tükrözött (itthoni munkatapasztalat, kapcsolatháló-építés stb). Akkor a 90-es évek nyilvános kisebbségi diskurzusának népszerű narratívái, különösen a megmaradás-diskurzus, nagyon ritkán bukkantak elő, és nem normatív üzenetként fogalmazódtak meg (Csata–Dániel–Kiss–Ruszuly–Sólyom 2009). Jelen vizsgálat során azonban jócskán találunk olyan narratívákat, amelyek érzelmi elemekkel, vagy a már említett megmaradás-diskurzus elemeiből építkeznek („*magyarnak itthon kellene lenni, nem elutazni*”). Kutatásunkban, az interjúk során, a visszatérés okai között főleg az érzelmi okok kerültek elő, az itthon való boldogulás vágya, valamint a már-már mitikus székelly szülőföldszeretet is:

„Büszke vagyok, hogy Csíkból jöttem. Voltam én 5-6 évvel ezelőtt Franciaországban, ahol felajánlották, hogy maradjak, de mit tudom én elszórakoztam két hónapot, de nem, otthagytam. Pedig mindent elintéztek volna.” (Csíkszereda)

„Székelyeknek nagyon erősek a gyökerei. Gyerekektől elkezdve felnőttekig, kollégáim, és szóba se jöhet az, hogy Ők most kimennek örökre külföldre például. Nem tudják elképzelni az életet a hegyek nélkül [...]” (Csíkszereda)

A székelyek ilyen jellegű jellemzése valószínűleg túlzás, az azonban a fókuszcsoporthoz beszélgetésekből is úgy tűnik, hogy Baróton sokkal többször jelent meg az itthon maradás gondolata (az egyébként elég vegyes összetételű csoportban), mint a nagyváradi résztvevők esetében. A barótiak közül arra a kérdésre, hogy hol dolgoznának szívesebben, itthon vagy külföldön, elég sokan az itthon maradás mellett tettek le a voksukat.

„Sehol. Itthon. Itt.” (Barót)

„Hát hogyha van lehetőségem, akkor inkább itthon maradnék.” (Katika, Barót)

„Én szerintem valamilyen szinten igen, de honvágy az megölné és így is úgy is hazajönne az ember. [...] nem tudnád azt kibírni, hogy most ne lásd a barátnődet, szüleidet.”

„Itthon kell munkát adni és nem kell idegenbe és más nyelven tanulni. [...] Nekünk azért volnának a managereink, a minisztereink, akik intézik a mi ügyeinket, hogy itthon tudjunk megélni.”

Munkanélküliség, munkahelykeresés

Az itthon való megéléshez elsősorban munkahelyre van szükség, olyan munkahelyre, amely képessé teszi a fiatalot arra, hogy *„az egész családot el tudja tartani”*. Megfelelő munkahelyet találni, a végzett szakmában elhelyezkedni viszont nem mindig könnyű. Korábbi vizsgálatunkban, a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetemen 1997–2002 között diplomát szerzett fiatalok esetén azt láttuk, hogy folyamatosan csökkent a munkakönyves állásban elhelyezkedni tudók aránya. Míg az 1997-es évfolyam végzőseinek 86 százaléka rendelkezett ilyen állással az egyetemi oklevél átvételekor, ez az arány a 2002-es évfolyam esetén kétharmad körülire csökkent (67 százalék). Ugyanakkor azok aránya, akik végzettségüknek megfelelő munkahelyen dolgoztak, 72,8 százalék, ez az 1997-es évfolyam esetén még 91,7 százalék volt. (Csata–Dániel–Pop 2009). Ezek a számok az intézményi képzés és a munkaerőpiac közötti aszinkronitás szimptomatikus jelei. Ezt a problémát csak súlyosbították az elmúlt évek pénzügyi-gazdasági válságának hatásai, így a fiatal diplomások, de úgy általában a fiatalok számára komoly problémát jelent a munkaerőpiacon való elhelyezkedés. A Nemzeti Kisebbségkutató Intézet felmérése szerint 2008-ban az ifjúság problémái közül a legtöbben a munkanélküliséget, a pénztelenséget, az alacsony keresetet, a lakáshelyzet megoldatlanságát említették. A munkanélküliséget elsősor-

ban az alacsonyan iskolázottak, a Székelyföldön élők, a vidékiek és a szakképzetlen munkások minősítették égető problémának (Kiss–Barna–Sólyom 2008). A MOZAIK2001 adataihoz képest a munkanélküliséget, a pénztelenséget, az alacsony kereseteket kevesebben neveztek meg fő problémaként, viszont továbbra is ezek vezetnek a problémarangsorban.

Vizsgálatunkban arra voltunk kíváncsiak, hogyan viszonyulnak az erdélyi magyar fiatalok a munkanélküliség kérdéséhez, milyen stratégiákat alkalmaznak a munkahelytalálásban, illetve milyen erőforrásokra tudnak támaszkodni.

A fókuszcsoportos interjúkon részt vevő fiatalok egy része optimistán tekint saját jövőjére és a munkaerőpiacon való boldogulására, mások viszont pesszimistábbak, jobban félnek attól, hogy tanulmányaik befejezése után nem találnak munkát.

„És mindenképpen utána [ti. egyetem után] ide térek vissza egyből. Aztán még tovább akarok terjeszkedni, és úgy érzem, hogy fogok tudni. Ettől annyira nem félek, hogy munkanélküli leszek.” (középiskolás fiú, Csíkszereda)

„Ha tehetném, mennék. Hogyha elvégzem az egyetemet, mesterit, és hogyha kapnák egy olyan munkalehetőséget Németországban, akkor nem tenném egy mércére a romániai fizetésekkel sem és a boldogulással sem. Hogy munkahelyet találjak, mert itt azért szerintem nehezebb.” (egyetemista lány, Nagyvárad).

Azon fiatalok, akik már nagyobb tapasztalattal rendelkeznek a munkaerőpiacon, nem osztják azt a nézetet, mely szerint nehéz lenne munkát találni itthon. Egy 29 éves csíkszeredai résztvevő, aki dolgozott már villanyszerelőként, faluturizmusban panzióban, utazási irodánál, jelenleg pedig már vagy 2-3 éve egy környezetvédelmi szervezetet vezet, úgy nyilatkozott, hogy *„[...] szerintem nem az a gond nálunk most, hogy most nem lehet munkát kapni, hanem, hogy a szuper dolgokat keresik”*.

A kedvezőtlen strukturális kényszerítő hatások között a fiatalok különböző *stratégiákat* kell kövessenek. Amennyiben nem tudnak elhelyezkedni alkalmazottként, megpróbálhatnak egyből a saját lábukra állni. Egyik interjúalanyunk férje például Csíkszeredában, filozófus végzettséggel könyvkereskedéssel kapcsolatos vállalkozást indított. A fiatalabbaknak is megvan a maguk stratégiája. Számukra a munkavállalás még nem aktuális kihívás, de már készülnek rá, igyekeznek minél több lehetőséget nyitva tartani és minél több tapasztalatot szerezni, hogy elhelyezkedési esélyeiket növelhessék.

„Nekem úgy mondták, hogy próbáljam meg a legtöbb dolgot, amit meg tudok. [...] mert még nem lehet tudni, hogy hova kerülök. [...] Most is van ilyen. [A haj-tásit is, nem] csak a B-re próbálom letenni, hogy ha esetleg A-ra kapnék munkahelyet, hogy oda is el lehessen [menni]... meg kell próbálnunk összeszedni a legtöbb helyről, amit tudunk [...] ha van egy lehetőség, hogy na, ehhez valamennyire értek, megpróbálom, lássuk sikerül vagy nem. [...] legyen egy fix elképzelésünk, ahogy mi szeretnénk, de azon kívül legyen egy B, C, D ter-vünk, ha nem jön össze...” (középiskolás fiú, Marosvásárhely)

A munkahelytalálás folyamatában fontos szerepük van a közvetítő intézményeknek, hirdetéseknek. Erőforrásként a fiatalok pedig a kapcsolatokat, valamint a nyelvtudást említették. A társadalmi tőke a munkahelytalálásban kétélű dolog az egyének szempontjából. Egyesek, akik rendelkeznek vele, támaszkodhatnak rá, mások, akik kevésbé széles kapcsolathálóval rendelkeznek, akadályként tekintenek rá, versenyhátrányként élik meg a hiányát.

„Ismertség alapján történik minden, szerintem. Munkahelyválasztás is, vagy az, hogy hova jutok be vagy hova nem.” (előbb idézett egyetemista lány, Nagyvárad)

Továbbá, amint azt a későbbiekben részletesebben is kifejtjük majd, a kétnyelvűség illetve az idegen nyelv tudása szintén fontos erőforrás a munkaerőpiacon.

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy a középiskolások többsége a *továbbtanulást* választja, valamely magyar nyelvű egyetemi központban, de találunk olyat is, aki románul tanulna tovább, szakmát szeretne tanulni vagy egyből munkába állna. A *külföldi továbbtanulási szándék* elsősorban a határhoz közel, Nagyváradon volt magasabb úgy a középiskolás, mint az egyetemista korosztályban. Azokat, akik munkába állnak, nem várják jó kilátások, a munkanélküliség a fiatalok egyik legnagyobb problémája. Ennek ellenére jócskán találtunk olyanokat is, akik nem félnek attól, hogy tanulmányaik befejezése után nem tudnak majd itthon boldogulni. A munkahelytalálásban a legfontosabb erőforrásoknak a fiatalok a kapcsolatokat, valamint a román, illetve idegen nyelvek ismeretét emelték ki. Egyesek igyekeznek minél több tapasztalatra szert tenni és minél több lehetőséget nyitva hagyni maguk előtt, mások munkahely híján önfoglalkoztatóvá válnak vagy külföldön próbálnak szerencsét.

A *külföldi munkavállalás* tekintetében a középiskolás fiatalok esetén úgy az itthon maradásra, mint a migrációra biztató mintákkal is találkoztunk. Ez a korosztály nem-

csak a vendégmunka előnyeit, de a hátrányait is igen élesen látja: a családtól való távollét, amely a felnőtteknek és a gyerekeknek is problémás. Éppen ezért csak ideiglenesen tudják elképzelni a külföldi munkát, egyedülállóként, gyors pénzszerzés céljával. Az egyetemisták nagy része már konkrétabb tervekkel rendelkezik a munkavállalást illetően, továbbtanulásukat és esetleges külföldi munkavállalásukat összehasonlítják az itthoni elhelyezkedési lehetőségekkel, ők azok, akiknél a legerősebb a migrációs szándék. Az egyetemet végzettek esetén a migrációs szándék helyett érdemesebbnek tartottuk az itthon maradást, illetve a kivándorlást magyarázó narratívákat vizsgálni. Ellentétben előző kutatási eredményeinkkel (Csata és mtsai 2009), jócskán találtunk olyan narratívákat, amelyek érzelmi elemekből, illetve a megmaradás-diskurzus elemeiből építkeznek.

Az *idegennyelvtudás* fontos szerepet játszik a külföldi munkavállalásban, kitelepedésben. Nyelvtudás hiányában a külföldi munka magyarországi munkavállalásra korlátozódik, viszont a fiatalokban megvan a szándék arra, hogy idegen nyelvet tanuljanak a külföldi boldogulás érdekében. A csángó fiatalok többnyelvűségüket nem tekintik külföldön konvertálható tőkének, mivel főleg az angol nyelvű országok felé vennék az irányt, ahol a román nyelv ismerete nem segíti őket az új nyelv elsajátításában, mint ahogy spanyol vagy olasz vendégmunka esetén segíthetné. A beszélgetés során igazolódni látszik az, amit a Kisebbségkutató Intézet kutatása is felszínre hozott, hogy az elmúlt években megváltoztak a külföldi migráció célországai.

Az *országokon belüli migráció* kérdése közvetlenül csak a nagyváradi csoportnál merült fel, ezért nehezen általánosíthatjuk a válaszokat. Ők általában elégedettek a város nyújtotta lehetőségekkel, akik távolabb dolgoznának, azok is a magyarországi határmenti településeket jelölik meg, ahová még ingázni lehet. Más térségekben, illetve kisebb településeken élő fiatalok belső migrációjával kapcsolatosan nincsenek közvetlen válaszaink, viszont a baróti, sepsiszentgyörgyi fókusz esetén is megjelent a Brassóban, Fogarason való munka, mint alternatíva.

Kisebbségiként a munkaerőpiacon

A kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet felmérése szerint 2008-ban az erdélyi magyar fiatalok közel kétharmada válaszolt pozitívan arra a kérdésre, hogy elfogadna-e egy román etnikumú személyt családtagjaként, illetve szintén közel kétharmaduk lakna román személy szomszédságában. Barátként ennél is többen, a válaszadó

fiatalok közel háromnegyede fogadna el román személyeket.⁶⁹ Regionális különbségek természetesen vannak, az eredmények azt mutatják, hogy minél alacsonyabb egy térségben a magyarok aránya, a fiatalok annál nyitottabbak a románság iránt és fordítva, minél kompaktabb egy magyar közösség, annál kevésbé elfogadó. Míg Közép-Erdélyben és a Partiumban a fiatalok háromnegyede fogadna el román etnikumú családtagot, addig a Székelyföldön csupán valamivel több mint fele. Hasonló jelenséget látunk a baráti kapcsolatok és a szomszédsági viszony esetén is.⁷⁰ A román–magyar viszony jellemzése során azt láthatjuk, hogy a románok és a magyarok közötti viszonyt alapjában véve együttműködőnek ítélte meg az erdélyi magyar fiatalok közel harmada (32,4 százalék), kölcsönös érdektelenséget feltételezett valamivel több, mint negyede (27,2 százalék), és konfliktusosnak tekintette közel kétötöde (38,2 százalék). Ebben a viszonylatban is fennállnak a területi különbségek. Míg a székelyföldi fiatalok 23 százaléka tekintette csak együttműködőnek a magyarok és románok közötti viszonyt, addig ez az arány a Partiumban 31 százalék, Közép-Erdélyben pedig 50 százalék (Kiss–Barna–Sólyom 2008).

Ami a román nyelv ismeretét és használatát illeti, szintén a 2008-as kutatás eredményeiből érdemes kiindulnunk. Ezen eredmények szerint az erdélyi magyar fiatalok közel háromnegyede (74,3 százalék) mondta azt, hogy jól beszél románul, és további egyötöde (21,9 százalék) gondolja úgy, hogy nem beszél jól, de meg tudja értetni magát. A Mozaik2001 eredményeihez képest a román nyelv ismeretének foka romlani látszik, mivel akkor a fiatalok közel négyötöde (78,1 százalék) válaszolta azt, hogy jól beszél románul és 17 százaléka, hogy meg tudja értetni magát. Az erdélyi magyar fiatalok legkevésbé a családban beszélnek románul (csupán 6,1 százalék azok aránya, akik legalább fele-fele arányban beszélnek románul, illetve magyarul otthon), bevásárláskor legalább fele-fele arányban használja a román nyelvet valamivel több mint a fiatalok fele, munkahelyen valamivel több mint egyharmada. Ami a médiafogyasztást illeti, legalább fele-fele arányban használja a román nyelvet újságolvasáskor a fiatalok 27,9 százaléka, rádióhallgatáskor 36,7 százaléka, televíziózás közben 44,1 százaléka. A román nyelv használata leginkább a hivatalos ügyek intézésekor

⁶⁹ A válaszadó fiatalok 19 százaléka értett egyet nagymértékben azzal a lehetőséggel, hogy román személyt családjába fogadjon, további 46 százaléka részben értett egyet ezzel. A román személyekkel való szomszédsági viszonytal 21 százalék nagymértékben egyetértett, 44 százalék részben, illetve román barátokat a megkérdezettek 24 százaléka fogadna el nagymértékben, 49 százaléka részben.

⁷⁰ Baráti kapcsolatok esetén Közép-Erdély, a illetve Partium 82 százalék, Székelyföld 63 százalék; szomszédsági kapcsolatok esetén Közép-Erdély, illetve a Partium 74-73 százalék, Székelyföld 57 százalék.

elterjedt. Szintén legalább fele-fele arányban használja a román nyelvet a polgármesteri hivatalban a fiatalok 52,1 százaléka, orvosnál 47,6 százaléka illetve a rendőrségen 82,1 százaléka. (Kiss-Barna-Sólyom, 2008).

Mindezek alapján jogos a kérdésfelvetésünk, hogy *vajon mennyire jelenik meg a gazdasági etnocentrizmus a munkahelyek választásakor? Fontosnak tartják-e a fiatalok azt, hogy magyar munkaközösségben dolgozzanak? Mennyire nyitottak a román munkaadók és munkatársak iránt? Esetleg mennyire érzik magukat diszkriminálva a többségi munkaadóktól? Amennyiben létezik az elzárkózás jelensége, ez mennyire a szándék és mennyire a kényszerítő körülmények hatására (pl. nyelvtudás hiánya) történik?*

Elsőként nézzük meg, hogy eredményeink alapján milyen szempontok alapján választanak munkahelyet az erdélyi magyar fiatalok, és ebben mennyire vannak jelen etnikai szempontok.

A munkahelyválasztás szempontjairól elsősorban a nagyváradi fókuszcsoporthoz esett szó. Arra a kérdésre válaszolva, hogy amikor munkát keresnek, egyáltalán szempont-e, felmerül-e valamilyen szinten szempontként, hogy az illető munkaadó magyar-e vagy román, a nagyrészt egyetemista résztvevők elsősorban az anyagi szempontot hangsúlyozták. Az etnikai szempontok csupán harmadlagosak az anyagi szempontok, illetve a munkakörülmények mögött.

„Hát biztos az anyagi vonzatát nézném mind a két munkahelynek szerintem. De hát mondjuk, hogyha azt a szituációt vennénk, mondjuk, hogy mind a két helyen ugyanannyi, ugyanaz a munkakörülmény, ugyanaz a helyzetkép, akkor talán mondjuk, a magyart választanám.” (Nagyvárad)

„Inkább a munkahelytől függ és nem a munkaadótól. Tehát, hogy anyagi vonzata is, és nem, hogy most nekem egy román vagy egy magyar felettesem van.” (Nagyvárad)

A fókuszon részt vevő fiatalok nagy részének nem jelent túlságosan nagy aggályt, hogy esetleg román munkaadónál kell elhelyezkedniük.

„Hát igazából, szerintem ez nem kéne olyan nagy gond legyen, hogy most már román vagy magyar munkahelyre megyünk, mert Romániában vagyunk, ez természetes, szóval ezt elkerülni nem tudjuk annyira, azért. Ez nem kéne, gondot okozzon nekünk. Hát persze, megnézném én is, hogy most milyenek a körülmények meg ilyesmi, de hogyha arról lenne szó, akkor a román is ugyanúgy választanám, mint a magyart.” (Gréti, középiskolás, Nagyvárad)

A Székelyföldön, tömbmagyar környezetben, ahol a fiatalok reálisan megtehetik azt, hogy magyar munkaadót válasszanak, ha nem is zárkóznak el attól, hogy román alkalmazóhoz kerüljenek, román munkatársakkal (senki sem utasította el kategorikusan ezt a lehetőséget), sokkal szívesebben helyezkednének el magyar munkakörnyezetben, komfortosabban éreznék magukat a mindennapi munkavégzés során.

„Amikor munkahelyet keresel, mennyire részesíted előnyben azt, ami magyar? Csak magyar hirdetéseket keresel?

Magyart. Nem igazán érezném jól magam, ha most egész nap törném [a román].” (29 éves férfi, Csíkszereda)

„... ha én oda fogok kerülni, akkor nekem már fontos lesz, hogy legyenek legalább magyarok, akikkel meg tudom értetni magamat és nem kelljen egyből más nyelven gondolkozzam, értessem meg magam, fejezzem ki az érzéseimet, vagy éppen a hangulatomat. És ez nagyon fontos azért, mert az ember úgy érzi igazán teljesnek magát, ha értik a körülötte lévők. És az szükséges, hogy érezd, hogy vannak a te véredből is körülötted... Igazán, mint hogy ha valamilyen szinten hozzád tartozna, az nem olyan, mint egy román... a román, azt már alaptól úgy érzed, mintha idegen lenne. De viszont már a magyar [...] közelebb van a szívedhez.” (Júlia, középiskolás, Sepsiszentgyörgy)

Habár a vegyes környezetben élők valamivel könnyebbnek képzelik el a román munkaközösségben való munkát, egy beilleszkedési időszakra mindannyian számítanak. Ugyanakkor, amennyiben a szakmai felkészültségük adott az illető munka elvégzéséhez, valamivel nyitottabbak, nem félnek a román környezettől.

„Hogy többségében magyarok vagy románok a munkatársak, az számít?

- *Nálam abszolút ez nem jelenik meg*
- *Nekem igen, mert nem sokat [...] beszélek románul, és bekerülni egy román közösségbe, kellene egy-két hónap amíg, vagy még több, amíg tudnék jól kommunikálni románul.*
- *Nálam is még biztos lennének néha gondok. Beszéd, vagy hasonló, de annyira nem félek, mert tudom, hogy azért megértem őket, valamilyen szinten én is tudok beszélni. Persze nem a legtökéletesebben, mert mondjuk valamikor valami nem is jut eszembe. De hát, én például anyumat ilyen példaképként véve. Mert ő például tiszta magyar volt, és amikor elkezdett dolgozni ő abszolút nem tudott még annyira se románul, mint én. És neki*

is, hát ez az első néhány hónap nehéz volt, és most úgy beszél románul is, mint magyarul. Tehát anyanyelvi szinten. És végül is biztos nehéz, de anyyira nem...

- *„Szerintem az se. Nekem személy szerint nem. Kihívást jelentene, de kihívást és akkor azt teljesíteni kell.” (Gréti, középiskolás, Nagyvárad)*

A következő kérdés arra vonatkozott, hogy a fiatalok tapasztalatai illetve elképzelései szerint mennyire jelennek meg etnikai szempontok a munkaadók részéről az alkalmazottak kiválasztásában. Hogyan látják a fiatalok a munkaadókat, azok milyen szempontok alapján választanak az álláskeresők közül, és ezen szempontok között jelen vannak-e etnikai jellegűek?

A fókuszcsoportok résztvevői elsősorban a gazdasági jellegű szempontokat hangsúlyozták. Ezek a szempontok a piacgazdaság logikáját követik, a fiatalok szerint a munkaadók elsősorban a jobb képességű munkavállalót keresik, ha hasonló képzettségű és képességű munkavállalók közül kell választani, akkor pedig általában az olcsóbb munkaerőt választják.

„Ha okos a munkaszolgáltató, akkor azt választja, amelyik jobban ért ahhoz a munkához, nem nemzetiség szerint.” (Marosvásárhely)

- *„[...] nem tudjuk, hogy melyik dolgozik jobban, akkor a román [munkaadó] melyiket választja, és a magyar melyiket?*
- *Amelyik olcsóbb. Általában.” (Barót)*

A fiatalok szerint az alkalmazást ugyanakkor befolyásolja az adott **munkakör tartalma is**. Az ügyfelekkel való kapcsolattartásban vagy akár a turizmusban elfogadható szempontnak tartják, ha a munkaadók olyan személyt alkalmaznak, aki jól beszél az ügyfelek nyelvét. Ebben az esetben a kétnyelvűség kifejezetten előny. Mind a román, mind a magyar munkaadóknak érdeke, hogy többnyelvű személyt találjanak az illető munkára.

„Vannak esetek, amikor beszélni kell azért a nyelvet, mert hogy effektíve a munka azon a nyelven történik, turizmus esetén is akár.” (Nagyvárad)

„Szerintem munkakörtől függ, hogy milyen, mondjuk, hogyha tényleg ilyen kapcsolatfenntartást, akkor inkább szerintem a kétnyelvű embert venném fel, ha én lennék a munkáltató, hogy akkor két nyelven tud kommunikálni. [...] hogyha magyar, akkor szerintem ő is felvenne mondjuk egy román és magyar nyelven beszélő személyt.” (Nagyvárad)

Továbbá a piaci versenyben a cégek sok esetben előnyösnek tartják, ha ügyfeleikhez saját nyelvükön tudnak szólni, ezért vannak esetek, amikor pusztán azért alkalmaznak kisebbségieket, hogy ügyfeleik számára biztosítsák a megfelelő kiszolgálást.

„[Kolozsváron] Központban lévő kocsmákban szinte mindegyikben kritérium, akár magyar a tulajdonos, hogy [a pincér] magyarul beszélő legyen, mert elismerték azt, hogy mennyire túlsúlyban vannak a magyar egyetemisták, illetve, hogy mennyire nagy a látogatottsága a magyarok részéről a kocsmáknak. Ott van [...] az egyik legjobban menő belvárosi kocsmá, aminek egy, születésileg román a tulajdonosa és kikötése, hogy magyar pincéreket alkalmaz. És jól megy neki.” (Kolozsvár)

„[az egyik nagy telefonszolgáltatónál] van magyar ügyfélszolgálat például ... Tehát egy jó cég rájön, hogy ő azzal nyer, ha egy románul jól beszélő és magyar embert vesz fel, mert az tud a magyar kuncaftokkal is a saját nyelvükön beszélni. És egy üzletben ez nagyon nagy előny...” (Sepsiszentgyörgy)

Az etnikai szempontokat illetően a fiatalok ellentétes elképzelésekkel, tapasztalatokkal rendelkeznek. A kolozsvári és a sepsiszentgyörgyi fiatalok esetében is vita bontakozott ki arról, hogy ezek a szempontok számítanak-e a munkaadóknál, illetve reális-e az etnikai diszkrimináció esete kiválasztáskor. A fiatalok diszkriminációtól való féltelme nem alaptalan, hiszen ha megnézzük a 2008-as kutatás eredményeit, azt látjuk, hogy a román fiatalok magyarokkal kapcsolatos attitűdjei minden szempontból negatívabbak, mint a magyar fiatalok románokkal szembeni attitűdjei.⁷¹ Ezt egyik résztvevőnk úgy próbálta oldani, hogy úgy gondolja, annál a román munkaadónál, aki őt úgy alkalmazza, hogy tudatában van magyarságának, annál nem kell hátrányos megkülönböztetésre számítania.

„Nekem az a véleményem, hogy ha beadjuk valahova a jelentkezésünket és román a tulaj, a főnök, akkor lehet, hogy felvesz, annak tudatában, hogy magyar vagyok, mert önéletrajzban ez megjelenik, akkor ott szerintem nem lehet probléma. Ha pedig tényleg annyira diszkriminál, hogy ő nem vesz föl magyarokat, akkor meg... [amúgy sem kell dolgozni nála].” (Nagyvárad)

⁷¹ A román–magyar viszonyt együttműködőnek ítélte meg az erdélyi fiatalok 32,4 százaléka, míg ez az arány a romániai fiatalok körében csupán 23 százaléka. Arra a kérdésre, hogy családjába fogadna-e magyar személyt, a romániai fiatalok 43 százaléka, az erdélyi fiatalok 28 százaléka válaszolt elutasítóan (egyáltalán nem ért egyet, kismértékben ért egyet), míg ez az arány a magyar fiatalok részéről (román személyek családtagként való elfogadásával kapcsolatosan) csupán 18 százaléka. Baráti kapcsolat terén a romániai fiatalok 26 százaléka, az erdélyi fiatalok 15 százaléka elutasító a magyarokkal szemben, míg ez az arány fordított esetben csupán 8 százaléka (Kiss–Barna–Sólyom 2008).

Egyes vélemények szerint a nacionalista érzelműekre jellemző az etnikai diszkriminálás, illetve a kisebbségben lévő munkaadókra is, akik „inkább segítik az ők nemzetüket”. Ennek kapcsán Kolozsváron a magyarokat hozták fel példának, Sepsiszentgyörgyön a románokat.

„[...] én is egy évet kerestem munkát, és van jelentősége, sokat számít. Ha magyar a főnök, akkor többnyire magyart akar felvenni.” (Kolozsvár)

„De a román az biztos a románt fogja választani” (Sepsiszentgyörgy)

A résztvevők egy másik része ugyanakkor sem a kolozsvári sem a sepsiszentgyörgyi csoportban nem értett egyet ezekkel a szempontokkal.

A nyelvismeret szerepe a munkaerőpiacon

A munkaerőpiacon való elhelyezkedés folyamatában a kisebbségi fiatalok speciális helyzetben vannak. Egyrészt nyelvi akadályokba ütközhetnek, amikor többségi környezetben akarnak munkát vállalni, amikor a munkahelyen egy többé-kevésbé idegen kultúrában kell mozogni, olyan nyelven kommunikálni nap mint nap, amelyet csak részben birtokolnak, másrészt előnyt jelenthet számukra, hogy akár két különböző kultúrát, nyelvet is ismernek. Az interjúk során arra is rákérdeztünk, hogy egyrészt mennyire tartják fontosnak a román nyelv ismeretét a munkavállalás szempontjából, mennyire érzik hátrányban magukat a nyelvtudás hiánya miatt, másrészt látják-e annak előnyét, hogy a román munkavállalóhoz képest egy nyelvvel többet birtokolnak, magyarul is tudnak.

A román nyelv fontosságában minden fiatal egyetértett, úgy Székelyföldön, mint a Partiumban vagy a szórványban. Legyen szó akár középiskolásokról, akár egyetemistákról, mindannyian úgy vélik, hogy a románnyelv-tudás nagyon fontos a munkahelyen, annak hiánya korlátozza a munkavállalást.

„Szerintem igen, (xxx) ahhoz, hogy itt Romániában tudj dolgozni.” (Marosvásárhely)

„Bármilyen munka van, ha üzletben, ha szerelő, bármi is, kellenek a román ügyfelek.” (Marosvásárhely)

„Akármilyen országban élsz, szerintem azért jó tudni az ország nyelvét.” (Sepsiszentgyörgy)

„Hát az, hogy nem tudja a nyelvet és bekerül egy olyan [környezetbe] az [...] teljesen negatívan érinti, mert nem tud egy kenyeret kérni, nem tudja elmondani, hogy neki milyen problémája van.” (Barót)

A fiatalok általában és elsősorban a Székelyföldön (amint az a marosvásárhelyi fókuszról is kiderült) tisztában vannak azzal, hogy román nyelvtudásuk hiányos és jelenlegi tudásszintjükkel nehezebben tudnak érvényesülni a munkaerőpiacon. Arra a kérdésre, hogy **megtanulnának-e jól románul, hogyha ez a feltétele a munkahelytalálásnak**, a fiatalok hajlandóságot mutattak, igaz érződött, hogy nem szívesen tennék. A beszélgetés során nem tapasztaltunk heves ellenállást a román nyelv tanulásával kapcsolatosan, habár van olyan fiatal, akinek a válaszából az tűnik ki, hogy a román nyelv megtanulását egyes fiatalok kényszerként élik meg.

„Ez függ az ember anyagi helyzetétől. Most mennyire viszi rá a kényszer. Sajnos Erdővidéken nagyon elviszi a kényszer. Abszolút. Olyan emberek vannak, akik eljárnak Fogarasra dolgozni, mert reggel felkel, elmegy és este haza. És meg kell tanuljon románul és el kell utazzon.” (Barót)

„Nagyon [meghatározza] ... ahol ők beszélnek, ott nem lehet más nyelven megszólalni...” (Sepsiszentgyörgy)

A munkavállalással kapcsolatos ilyen kényszerhelyzetek felvetik a **gazdasági asszimiláció** kérdését. Habár a fókuszcsoporton részt vevő fiatalok között volt, aki érezte ennek a jelenségnek a meglétét, mégsem tartja veszélyesnek.

„Itt nálunk minimális szinten van jelen... persze itt is megvan, érzékelhető, már csak annyit, hogy ha itt Háromszéken keresünk munkát, ugyanazért a munkáért, amit itt Sepsiszentgyörgyön fizetnek, ugyanazt a munkát kéne elvégezni Brassóban, és azért már tényleg lehet, hogy dupla árat fizetik. És ez itt jelen van... harminc kilométer, bemegy az ember, este hazajön... Nekem is van egy nagyon jó barátom, Brassóban dolgozik egy nyomdában és pontosan háromezer lejt keres. De attól még idejön [haza] és kimegy [a városba] és itt magyarul beszél és minden, tényleg magyar lesz, csak a munkahelye [román]...” (Sepsiszentgyörgy)

„[ha megtanul románul] nem lesz román, de viszont el tudja végezni azt a munkát, amiért itthon kapna, teszem fel [...] ezer lejt, és ott kapna ötször vagy hatszor többet. Akkor már ez... rajta van gazdasági nyomás is...” (Sepsiszentgyörgy)

A sepsiszentgyörgyi fókusz esetén ugyanakkor felmerült a román nyelv iskolai tanításának hatékonysága is. A résztvevő fiatalok arról panaszkodtak, hogy a román nyelv iskolai oktatása egyáltalán nem hatékony, habár anyanyelvi szinten tanítják és kéri a román nyelvet az iskolában, az ott szerzett nyelvtudás alig használható a hétköznapokban.

„– *Az iskolában úgy tanítják, mint nekünk az anyanyelvet...*

– *Csak nem úgy tanuljuk meg.*

– *Azzal a tudással, amit ott tanítanak, egy húsz százalék, vagy harminc százalék, amelyik tényleg el tud menni és érvényesülni... aki tényleg nem fejleszti magát s nem megy el román vidékre, vagy valami, nincs hajlama rá, azért itt rengetegen úgy elvégzik a tizenkét osztályt, hogy nem tud egy kólát kérni, vagy valami, rengetegen vannak...*

– *Nálunk is most volt a román szóbeliből az érettségi, és ötvenhétből tíz kapott a legmagasabb minősítést. És ezt a minősítést azt nem adták olyan nagyon nehezen, mert magyarokat vizsgáztattak...*

– *[...]*

– *Másképp is tanítják...*

– *Igen, ez a baj, hogy rosszul tanítják.” (Sepsiszentgyörgy)*

A tömbmagyar vidéken a román nyelvtudás hiánya a munkavállalás során nem érződik nagy hátránynak, inkább csak azokban az esetekben, amikor a fiatalok a régió kívül szeretnének munkát vállalni (esetleg több pénzért). A magyar nyelv ismerete természetesnek számít, a legtöbb munkahelyen a magyart használják a mindennapi kommunikációban. A szórványban, illetve a vegyes vidékeken már a román nyelv ismerete számít természetesnek, és a magyarnyelv-tudás az, amelyik különlegesebb. Kíváncsiak voltunk arra is, hogy a magyar nyelv ismeretét mennyire érzik versenyelőnynek a fiatalok.

A *székelyföldi* csoportokban a fiatalok egyetértettek abban, hogy a magyar nyelv ismerete a munkaerőpiacon előnyt jelent. Akár bizonyos munkakörök esetén (pl. turizmusban), akár mint egy újabb nyelv, amivel a munkavállaló többet tud. A tömbmagyar vidéken kívül sem érzik hátrányát a magyar nyelv tudásának, sőt inkább előnyösnek látják, ha a románokhoz képest magyarul is tudnak beszélni (például Bukarestben is).

„... hát intézményeknél, például egy múzeumban, ha tárlatvezető akarok lenni, sőt ott még amellet is kellene tudni.” (Csíkszereda)

„Hát hátrányként semmi szín alatt nem hátrány, ha tud magyarul...”

„Alapból, egy nyelv, az már nem tud hátrány lenni. Minél több nyelvet tudsz, annál előnyösebb, ez sosem hátrány.” (Sepsiszentgyörgy)

Szórványban, illetve vegyes vidékeken szintén egyetértettek a résztvevők a magyarnyelv-tudás hasznosságában, ehhez képest azt is kihangsúlyozzák, hogy komoly előny tud lenni a munkaerőpiacon. A munkaadók is felismerik ezt, mivel a magyar ügyfelek kiszolgálása vagy magyar partnerekkel való munka során jól jön, ha magyar nyelven beszélő alkalmazottjuk van. Azonban a magyarnyelv-tudás csak akkor igazán előny, ha a román nyelvet is megfelelő módon beszélik.

„[Előny] azért, mert a cégeknél tudják azt, hogy itt magyarok is vannak. Vagy akárhol Erdélyben, magyarok is vannak. És nekik előny az, hogy ha van egy olyan ember, egy olyan alkalmazottjuk, aki tud magyarul is, viszont rendesen tud beszélni románul.” (Máramarossziget)

„Persze, hogy jó. Ha tudsz úgy beszélni románul, mint egy román. Akkor előny...” (Máramarossziget)

„Ha jól ismeri a [román] nyelvet, akkor semmi [hátránya nincs]. Szerintem nincs hátránya abból, hogy ő magyar, de ugyanúgy beszél románul, mint én románul. Ha nagyon töri a románt, akkor lehet, hogy egy bizonyos interjúm nem szerepel úgy, pedig lehet, hogy sokkal jobb, mint egy román anyanyelvű.” (Máramarossziget)

„Végül is, hogyha itt is akarok maradni, akár vállalatoknál, bankoknál, bármi hasonló, végül is legtöbb az, román. De, hogyha magyar is van, ott is azt mondják, hogy ha, ha valaki tud románul az, az például előny, valamilyen szinten, mert tényleg határ mentén vagyunk és mind a két nyelv nagyon fontos.” (Nagyvárad)

„Hát igazából, hogyha nem válik hátrányára az, hogy mondjuk, románul perfektil beszél, hogy egész jó szinten beszél valaki, akkor mindenféleképpen előny, hogyha tud mind a két nyelven. Csak ahhoz mind a két nyelven tényleg jól kéne tudni beszélni.” (Nagyvárad)

„Így van, előny, előny is. Hátrány az, hogy nem tudunk románul annyira, olyan magas szinten. Előny, mert hogyha a turizmust vesszük, akkor ott nagyon

előny, hogy tudjuk a magyar turistákat fogadni és tudunk velük kommunikálni.”
(Nagyvárad)

A **csángó fiatalok** szintén előnyként tekintenek kétnyelvűségükre a munkavállalás szempontjából. Úgy gondolják, hogy mivel románul és magyarul is tudnak, ezért nemcsak Moldvában, hanem Erdélyben vagy akár Magyarországon is tudnak munkát vállalni. Ugyanakkor ők is érzik azt, hogy még a tömbmagyar vidékeken is fontos a románnyelv-tudás.

„[előnyös] Mert így például Erdélyben is lehet dolgozni. Ott nagyon jó, hogy ha mind a két nyelvet tudod.”

„Most már egyre jobban kérik azt, hogy ha tudsz románul is. Mert sok barátom van úgy Székelyföldön, hogy keresett munkát és azért nem talált, mert nem tudott románul.”

„És szerintem akár Magyarországon is, ha van egy olyan, hogy csak magyarul tud és attól függetlenül, hogy román, az egy plusz nyelv, az egy plusz tudás a másikkal szemben. Úgyhogy igen, előny!”

– *„Annyiban megoldás, hogy ha itt, Romániában nem kapunk munkát, akkor valószínű, kapunk Magyarországon.*

– *„Nem valószínű, de lehetséges”*

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy habár létezik egy bizonyos szintű távolságtartás a román munkaadók és munkatársak iránt, az erdélyi magyar fiatalok *munkahelyválasztási szempontjaiban* az etnikai alapúak csupán harmadlagosak az anyagi szempontok, illetve a munkakörülmények mögött. A fókuszokon részt vevő fiatalok nagy részének nem jelent túlságosan nagy aggályt, hogy esetleg román munkaadónál kell elhelyezkedjen, habár felmerült a diszkriminációtól, hátrányos megkülönböztetéstől való félelem is. Beilleszkedési időszakra még a vegyes környezetben élő és románul jobban beszélő fiatalok is számítanak, ugyanakkor valamivel nyitottabbak, mint székelyföldi társaik. A tömbmagyar környezetben élők sem zárkóznak el attól, hogy román alkalmazóhoz kerüljenek, román munkatársakkal dolgozzanak együtt, azonban sokkal szívesebben helyezkednének el magyar munkakörnyezetben, komfortosabban éreznék magukat a mindennapi munkavégzés során. Székelyföldön minderre lehetőségük is van.

A Székelyföldön kívül (de egyes vélemények szerint azon belül is) *románnyelv-tudás* nélkül nehéz boldogulni, annak hiánya korlátozza munkavállalási lehetőségeiket. Ebben minden fiatal egyetértett (életkortól és régiótól függetlenül). A székelyföldi fiatalok

is tisztában vannak azzal, hogy románnyelv-tudásuk hiányos, és jelenlegi tudásszintjükkel nehezebben tudnak érvényesülni. Arra a kérdésre, hogy megtanulnának-e jól románul, hogyha ez a feltétele a munkahelytalálásnak, a fiatalok hajlandóságot mutattak, de érződött, hogy nem szívesen tennék. A sepsiszentgyörgyi fókusz esetén felmerült, hogy a román nyelv iskolai tanításának hatékonysága igen alacsony. A *magyar nyelv ismeretét* szintén minden fiatal fontosnak tartja, sokak szerint versenyelőnyt jelent vegyes környezetben, bizonyos ügyfélkapcsolati jellegű állásokban, és szerintük a magyarnyelv-tudást a munkaadók is értékelik. Ugyanakkor egyetértenek abban, hogy mindez csak akkor jelent igazán előnyt, ha románul is megfelelően tudnak.

Végül a munkahely választásának szempontjaihoz hasonlóan, a *munkaadók alkalmazási, kiválasztási szempontjai* esetén is elsősorban a gazdasági szempontokat említették (a munkaadók inkább a jobb képességű, minél olcsóbb munkaerőt választják) és a munkakör tartalmából származó kívánalmakat (például nyelvtudás). Éles vita bontakozott ki annak kapcsán, hogy van-e szerepük etnikai szempontoknak az alkalmazottak kiválasztásakor, erről a fiatal résztvevők ellentétes elképzelésekkel, tapasztalatokkal rendelkeznek. Egyes vélemények szerint a nacionalista érzelműekre jellemző az etnikai diszkriminálás, illetve a kisebbségi munkaadókra is, akik „*inkább segítik az ők nemzetüket*”. Ennek kapcsán Kolozsváron a magyarokat hozták fel példának, Sepsiszentgyörgyön a románokat. A résztvevők egy másik része ugyanakkor sem a kolozsvári, sem a sepsiszentgyörgyi csoport esetén nem értett egyet ezekkel a szempontokkal.

Etnikai fogyasztás és a helyi gazdaság kérdése

Gazdaságszociológiai elemzések már régóta hangsúlyozzák az etnicitás szerepét a gazdasági tranzakciók irányításában, a különféle piacok szerkezetének formálásában: az etnicitás és a gazdasági magatartás kapcsolata az elmúlt évtizedekben nagy népszerűségnek örvendő témává vált. Ennek ellenére a multietnikus kelet-közép-európai országokban a témakör vizsgálata eléggé szegényes, Romániában pedig alig találunk vele kapcsolatos, módszeres empirikus vizsgálatokat (Csata–Deák 2010).

Csupán az elmúlt néhány évben, a különböző helyitermék-konceptiók megjelenésével párhuzamosan kezdtek megjelenni írások az erdélyi magyarok gazdasági

etnocentrizmusáról, helyi termékekről, különböző helyitermék-koncepciókról. Csata Zsombor és Deák Attila (2010) empirikus kutatásukban arra keresték a választ, hogy létező jelenség-e az etnikai fogyasztás az erdélyi magyarok körében. Ha igen, milyen piacokon és milyen tranzakciós helyzetekben van jelen? Mely társadalmi csoportok esetében jellemző leginkább? Milyen tényezőkkel magyarázható a létezése? Gáll Zoltán (2011) pedig tanulmányában arra a kérdésre próbál válaszolni, hogy milyen esélyei vannak a különböző székelyföldi helyitermék-koncepcióknak arra, hogy hódítani tudjanak a belföldi és külföldi piacon, milyen feltételeknek kell megfelelniük, hogy sikeresek tudjanak lenni, illetve milyen marketing-feladatok előtt állnak a helyitermék-brandek építői. Ugyanakkor egyre több fiatal szakember érdeklődése fordul az etnikai fogyasztás és a helyi termékek kérdése felé, az elmúlt években két tudományos diákköri konferencián bemutatott és díjazott dolgozat szerzője is ebben a kérdéskörben vizsgálódik.⁷² Deák Attila (2010) a kolozsvári magyar egyetemisták körében létező etnikai fogyasztói magatartást vizsgálta, Borsos Emőke (2012) pedig három székelyföldi termékkezdeményezés programját és termelői hálózatait kutatta.

Csata Zsombor és Deák Attila kutatásuk eredményei alapján arra következtetnek, hogy a gazdasági etnocentrizmus egy létező jelenség az erdélyi magyarok körében, és leginkább a többségi etnikummal szembeni bizalom hiányával, a románokkal való kapcsolatok intenzitásával és a lakóhely etnikai összetételével hozható kapcsolatba (Csata–Deák 2010). Másfelől, ami a székelyföldi helyi termékek helyzetét illeti, Gáll Zoltán megállapítja, hogy a régióhoz kapcsolódó brand(ek) komoly integrálás, feladatmegosztás, stratégiák kidolgozása nélkül az egyes védjegyek kihasználatlan és kihasználhatatlan, csupán felszínesen működő, alapokat nélkülöző formaságok maradnak. A helyi gazdaságon és életszínvonalon mérhető eredmények még távol vannak, a hozzájuk vezető hosszú úton a kezdeményezőknek még nagyon sokat kell haladniuk (Gáll 2011).

Jelen vizsgálatunkban arra keressük a választ, hogy mennyire jellemző a gazdasági etnocentrizmus az erdélyi magyar fiatalokra. A helyi termékek és szolgáltatások preferálása mennyire jelenik meg fogyasztói magatartásukban? Illetve elképzeléseikben mennyire kapcsolódik össze a helyi termékek és szolgáltatások tudatos választása a régiók gazdasági önállóságával, illetve a munkahelyteremtéssel?

⁷² Deák Attila: Gazdasági etnocentrizmus és etnikai fogyasztás Erdélyben (2010, I. díj a Szociológia és Antropológia Szekcióban), illetve Borsos Emőke: „Elképzelt Székelyföld.” Koncepciók és hálózatok a székelyföldi helyi termék védjegyek kialakításában (2012, I. díj a Szociológia és Antropológia Szekcióban).

Tanulmányunk ezen részében előbb tisztázunk néhány kulcsfogalmat, majd megnézzük, hogy a fókuszcsoportos interjúk alapján mi mondható el az erdélyi magyar fiatalok termékválasztási szempontjairól, illetve a helyi termékek fogalmáról kialakított képéről. Végül következtetést vonunk le arra vonatkozóan, hogy az eredmények alapján mennyire kapcsolják össze a fiatalok a helyi termékek és szolgáltatások fogyasztását az egyes régiók gazdasági önállóságának kérdésével, illetve a munkahelyteremtéssel.

Nézzük először a gazdasági etnocentrizmus és az etnikai fogyasztás fogalmának meghatározását, majd röviden tekintsük át a jelenséget magyarázó elméleteket.

Az etnocentrizmus fogalmát a gazdaság tanulmányozásában először Shimp használja, fogyasztói etnocentrizmusról beszél, amely a fogyasztók külföldi és hazai termékekhez való viszonyulását írja le. Shimp szerint a fogyasztói etnocentrizmus a fogyasztók azon meggyőződését jelenti, amely a külföldi és belföldi termékek vásárlásának helyességére, erkölcsösségére vonatkozik. A klasszikus értelmezésben tehát etnocentrizmus vezérelte fogyasztó az a személy, aki a külföldi termékek vásárlását helytelennek tartja, mivel ezáltal veszélyeztetve érzi saját országa gazdaságát (Shimp 1984, id. Csata–Deák 2010). Shimp az etnocentrizmus fogalmát a gazdasági cselekvés és döntések egy szűkebb részének, a fogyasztásnak, ezen belül is a külföldi és hazai termékek fogyasztásához való viszonyulásnak a vizsgálata során használja. Ezzel szemben Csata és Deák kibővíti és a romániai kontextushoz adaptálja a fogalmat. Gazdasági etnocentrizmusnak neveznek „bármilyen gazdasági természetű cselekvést megelőző etnikai alapú döntést, függetlenül a nemzetállami keretektől”. Az általuk használt fogalom jelentéstartalma tehát átfogóbb, nemcsak a termékek és szolgáltatások piacára vonatkozik, hanem gazdasági csereügyletek bármelyik formájában megjelenhet, mint például a lakásbérlés vagy telekeladás is. Ugyanakkor az erdélyi magyar kisebbségi lét kontextusának megfelelően nem „hazai” és „nem hazai” kategóriákat használnak, sokkal inkább azt tartják lényegesnek, hogy az egyén a fogyasztás tárgyát asszociálja-e valamely etnikummal, függetlenül a nemzethatároktól (Csata–Deák 2010). Vizsgálatunk során az etnikai fogyasztásnak mi is ezen meghatározását használjuk.

A gazdasági etnocentrizmus jelenségének magyarázatára kétféle szempont is rendelkezésünkre áll. A strukturalista szemléletű szociológiai magyarázatok szerint az egyéni döntéseket erősen behatárolják a csoportra jellemző társadalmi feltételek. Éppen ezért az egyéni preferenciák megértéséhez a körülményeket kell alaposabban

megvizsgálunk. Aldrich és Waldinger a kényszerítő körülmények három dimenzióját különítette el: a lehetőségstruktúrákat, a szociológiai csoportjellemzőket valamint a kettő találkozásánál létrejövő, a kultúrában rögzült, különböző etnikai stratégiákat (Aldrich–Waldinger 1990). A racionális döntéseméleti paradigmában fogant magyarázatok a fogyasztói döntések oldaláról közelítik a jelenséget. A szocio-ökonómiai szemléletmód szerint az egyének gazdasági döntéseit a haszonmaximalizáló racionalitás mellett bizonyos morális szempontok is meghatározzák. A gazdasági döntésekben szerepet játszanak olyan morális, etikai szempontok is, mint például a környezetvédelem, a fenntarthatóság elve, a helyi gazdaság önállóságára, függetlenségére való törekvés.

Az eredmények értelmezésekor hamarosan részletesen is fogunk találkozni ezen nézőpontokkal, ugyanis véleményünk szerint az erdélyi magyar fiatalok gazdasági magatartását és fogyasztói döntéseit egyaránt meghatározzák a társadalmi feltételek, a racionális haszonmaximalizáló gondolkodás és különböző morális etikai szempontok is, amelyek között megtalálhatóak az etnikai jellegű motivációk is.

Az erdélyi magyar fiatalok vásárlási szokásainak vizsgálatát kezdjük a termékválasztást meghatározó tényezők feltárásával. A fókuszcsoportos beszélgetések során kíváncsiak voltunk arra, hogy milyen szempontok játszanak közre a vásárlási döntések meghozatalakor. Számos különböző szempont felmerült, amelyek közül leghangsúlyosabb az ár és a termék minősége, valamint az otthoni minták voltak. A termék helyi, illetve magyar jellege és különböző környezetvédelmi, egészségügyi szempontok megjelentek ugyan, de viszonylag kisebb súllyal.

Nem meglepő, hogy a fiatalok esetén a *termék ára* az egyik legfontosabb tényező a vásárlási döntés meghozatalakor. Koos vizsgálata alapján ugyanis elmondhatjuk, hogy a szerényebb anyagi helyzetű fogyasztók árérzékenyebbek, és a morális szempontokat rendszerint felülírják a szükségletvezérelt, fogyasztói lehetőségeikben korlátozott helyzetükből fakadó szempontok (Koos 2009, id. Csata–Deák 2010). A fiatalok nagy része még nem önálló kereső vagy karrierjének elején álló személy, anyagi lehetőségeik nem mérhetőek a jól megalapozott, több éve kereső állásban lévő felnőttekéhez. Ugyanakkor vizsgálatunk a területi különbségeket is jól felszínre hozta. A *termék árának fontosságát* leginkább a székelyföldi kisvárosi környezetben élő fiatalok hangsúlyozták, míg a nagyvárosi környezetben, ahol jobbak az anyagi lehetőségek, már inkább a termék minősége az, amit meghatározónak tartanak, kevésbé az ára vagy a termék eredete.

„Itt nálunk Erdővidéken az anyagiak is beleszólnak abba, hogy román terméket vagy ukránt vagy magyart [választunk-e].”

„Hát mindenből nézni, hogy melyik az olcsóbb.”

„Hát az emberek nyolcvan százaléka itt nálunk inkább azért veszi meg, mert olcsóbb.” (Barót)

„Sajnos még oda kell figyelni az árakra is, tehát hiába magyar.”

„Vannak olyan termékek, ami lehet, hogy mondjuk magyarországi termék, de nem üti meg mondjuk egy ugyanolyan román terméknek vagy mondjuk [...] egy külföldi terméknek a színvonalát. [...] szerintem nem biztos, hogy csak arra kell menni, hogy most ez magyar termék.” (Nagyvárad)

Nagyváradon ugyanakkor azt is tapasztaltuk, hogy a termék *helyi vagy magyar jellege háttérbe szorul* a vásárlási döntések meghozatalakor. Kevésbé számít, hogy egy termék magyar legyen, magyar felirattal a csomagolásán, az *otthoni minták, a márkahűség* fontosabb tényezők:

„Nem feltétlenül számít fontosnak, hogy tényleg magyar csomagolása legyen [...] mert ugyanúgy vannak jó román termékek is, amiket szokás szerint, hagyományosan megveszünk.”

„Ha szeretek valamit, akkor [...] attól függetlenül, hogy magyar vagy román, vagy esetleg más eredetű, ugyanúgy fogom szeretni, szóval ez [ti. a termék magyar volta] nem olyan meghatározó dolog.”

„Énnekem vannak bizonyos termékeim, amiket én szeretek, én azt megveszem, vagy otthon azt láttam, hogy azt veszik és akkor én is azt veszem.”

Ugyanakkor a nagyváradai fókuszcsoport résztvevői arra a kérdésre, hogy ha azonos minőségű termékek közül kell választani, milyen eredetű terméket választanának, azt válaszolták, hogy inkább erdélyi termék mellett döntenének. Továbbá azt is hozzátesszik, ha olyan termékekről van szó, amelyek hungarikumok, illetve a vágyott formában csak Magyarországon gyártják (példának az Erős Pistát hozták fel), akkor az esetleges magasabb ár ellenére is megvásárolják, „ha megkívánják”. Végül érdemes megemlíteni, hogy bár kismértékben, de megjelentek *környezettudatos, egészségtudatos preferenciák* is a válaszok között. Egyes válaszadók szerint a helyi termékek (és főleg az élelmiszerek) mellett szól, hogy a szállítás megspórolható, a termék jobb minőségben kerül a vásárlóhoz.

„[Olyan terméket választok] amelyik itt van közelebb, mert a szállítás maga a legtöbb terméket [tönkretesz], és [...] a gyümölcsöket és a zöldségeket kicsi-

vel hamarabb kell leszedni és nincs annyira megérve sem, [...] minőségét is befolyásolja.”

Mindezen állítását példázva saját tapasztalatot is felhozott, az import eper és a helyi eper összehasonlításával.

Végül elmondhatjuk, hogy a válaszok bizonytalansága, a preferenciák rendezetlensége azt is sugallja, hogy a fiatal korosztály sajátos fogyasztói helyzetben van a piacon. A meghosszabbodott ifjúsági életszakaszban nagy szerepet kapott a fogyasztás, a fogyasztói kultúra, a fiatalok önálló fogyasztóként jelennek meg, viszont mindezekhez kiforratlan, kevésbé artikulált vásárlási preferenciák társulnak. *A fiatalok és fiatal felnőttek egyéni vásárlási preferenciái most vannak kialakulóban az otthoni minták, saját értékrendjük és a gyártók és kereskedők marketing üzenetei között.*

A helyi termékről, magyar termékről alkotott kép szintén nagyon konfúz. A határ mentén, a Partiumban, a magyar termék fogalma elsősorban a magyarországi terméket jelenti, Kolozsváron egyszerre jelenti a Magyarországon gyártott és az Erdélyben gyártott terméket is, Marosvásárhelyen a helyi termék kapcsán a helyi élelmiszerekre, zöldségekre, gyümölcsökre asszociáltak a résztvevők, anélkül, hogy ismernék a különböző székelyföldi helyi termék márkákat, kezdeményezéseket, vagy kitértek volna a magyarországi termékekre. Székelyföldön a magyar termék, helyi termék inkább a székelyföldi termékeket jelenti, mintsem a magyarországi termékeket.

A szolgáltatás magyar jellegének megállapítása szintén nem egyszerű feladat. Amint azt már érintettük, az etnikai fogyasztás különböző tranzakciós helyzetekben is megnyilvánul, nem csak a termékek vásárlásakor, hanem különböző szolgáltatások igénybevételekor is. Csata és Deák kutatásaik során arra a következtetésre jutottak, hogy a vizsgált személyek egy terméket vagy szolgáltatást „magyarnak” tekintenek, amennyiben: 1. Magyarországon gyártották; 2. előállítás, megtermelése, forgalmazása elsősorban magyar nemzetiségűekhez kapcsolódik; 3. romániai magyarok tulajdonában lévő cégek állítják elő; 4. magyar többségű régióban gyártották. A szolgáltatások esetében markánsabban az számít magyarnak, ahol magyar nyelven lehet megszólalni, ügyet intézni (Csata–Deák 2010). Interjúalanyaink szerint elsősorban azért számít egy szórakozóhely magyarnak, mert *„magyar emberek járnak oda, magyar a pincér, magyarok a kiszolgálók”* és kevésbé valószínű, hogy román társaság is van. Magyarnak tekintenek egy üzletet, ha magyar nyelven lehet beszélni az eladóval vagy tudják azt, hogy az illető vállalkozásnak magyar tulajdonosa van.

A helyi, illetve magyar termékek beazonosításában fontos szerepük van a termékek csomagolásán szereplő magyar feliratoknak, valamint a márkaneveknek. A fókusz-csoportos interjúkon részt vevő fiatalok elmondásuk szerint szokták keresni a feliratot magyarul, akár azért, hogy jobban megértsék a termék összetevőinek megnevezéseit, akár egyszerűen csak az azonosítás kedvéért. Ugyanakkor a magyar felirat, a magyar termék egyes szórványban élő fiatalokban igen erős pozitív érzelmeket keltenek, és nem csak bennük:

„De viszont én nagyon örültem, amikor ide elmentünk a Kauflandba és láttam ilyen Medve sajtot meg ilyen Medve lisztet és akkor apám! Az egy nagy, nagy dolog volt számomra.” (Máramaros)

„Más az, mikor az ember mondjuk látja a dobozos tejen felírva [...] nagybetűkkel, hogy TEJ.” (Nagyvárad)

A magyar feliratok mellett a helyi, illetve magyar termék beazonosításának másik fontos módja a *márkanév*. Amennyiben egy-egy termék vagy termékcsalád regionális brandként képes megjelenni, jó eséllyel kerül a fiatalok látókörébe is. Az interjúk során helyi termékként, *regionális brandként* a partiumiak a bihari pálinkát, a kolozsváriak a Clujana cipőt, illetve a székelyföldi ásványvizeket említették meg (Tusnád, Borszék). A székelyföldi ásványvizek valóban az egyik legerősebb helyitermék-márkának számítanak. Gáll Zoltán (2011) tanulmányából azt is tudjuk, hogy a „Borsec” márka több szakmai folyóirat szerint is Románia vezető brandjei közé tartozik. A borszéki ásványvizet első helyre állító, 2010-ben készített felmérés szerinti 50 legerősebb brand közé több Székelyföldön gyártott termék is bekerült.⁷³ (Gáll 2011). A Csíkszeredában palackozott Csíki sör igen erős etnikai jelleggel, identitással bír, a Hargita sörrel egyetemben.⁷⁴ Főleg a székely egyetemisták, de mások is szívesen választják ezeket a márkákat az identitásuk kifejezése miatt, és a „hazai ízek” iránti nosztalgiából.

– *„Jaj, ehhez, ehhez megjegyezném azt, hogy dolgoztam kocsmába, ahol sok egyetemista megfordult és jött a sör forgalmazója és kérdezte, hogy ti, hogy csináljátok azt, hogy, hogy ezt a Hargita sört, ezt annyira áruljátok. Ez*

⁷³ A Csíkszeredában palackozott Csíki sör (32. helyen), két további ásványvíz: a bibarcfalvi Biborteni (35.) és a csíkszentkirályi Hargita Gyöngye (Perla Haghitei, 43.), továbbá a tejtermékeket gyártó, sepsiszentgyörgyi székhellyel rendelkező Covalact (44.). (Gáll 2011.)

⁷⁴ És ha már a feliratokról is szó volt, érdekes megemlíteni, hogy a Hargita sör az egyetlen olyan romániai sörmárka, amelyen diszkréten ugyan, de magyar felirat is szerepel a román fordításaként („világos sör”, „elismert minőség”), a címke színeiben pedig felismerhetőek a magyar nemzeti színek.

ilyen, ilyen... alacsony sör, máshol nem vennék meg. És mondtuk, hogy hát na, ez ilyen van, hogy magyar vagyok Hargitát iszok című fejezet.

- *Vagy akár Csíkit.*
- *Vagy Csíkit, igen.” (Kolozsvár)*

A különböző székelyföldi helyi termékmárka-kezdemenyezésekről szólva el kell mondanunk, hogy ezek egyelőre még csak Székelyföldön ismertek. A márkákról beszélve a sepsiszentgyörgyi résztvevők beazonosították a Merkúr üzletláncot, amely székely termékeket is forgalmaz, Kolozsváron azonban már csak felületes ismeretekkel rendelkeznek ezekről. A fókuszcsoportban részt vevő kolozsvári fiatalok hallottak a székelyföldi kezdeményezésekről, de néven nem tudták nevezni őket (holott a beszélgetés idején legalább öt ilyen kezdeményezés létezett⁷⁵), és úgy gondolják, hogy ezek csupán kisebb helyi kezdeményezések.

„Igen, Székelyföldön is ismerek olyan megmozdulásokat, amelyek arra hajlanak, hogy a székelyföldi termékeket [népszerűsítse] a sajtótól kezdve, a fonott kosárig...

Van ennek valamilyen neve?

... Nem tudom pontosan, de tudom, hogy van ilyen. S úgy érzem, hogy egyelőre még csak ilyen helyi szinten működnek.”

Kolozsváron továbbá azt tapasztaltuk, hogy nemcsak a székelyföldi márkákkal kapcsolatos tudása felületes a fiataloknak, hanem egyéb helyitermék-kezdemenyezésekkel kapcsolatos tudásuk is. Információik szerint a fókuszcsoportos interjúhoz képest nemrégiben Kolozsváron is nyílt magyar termékek boltja, de nem voltak biztosak abban, hogy magyarországi vagy erdélyi termékeket is forgalmaz-e az üzlet, és a pontos helyét sem tudták meghatározni. Eljutott ugyanakkor hozzájuk a különböző helyi kezdeményezések, rendezvények, reklámkampányok híre, elmondták, hogy Kolozsváron tudnak olyan évente megszervezésre kerülő rendezvényről, amely a helyi termékek népszerűsítését támogatja, valamint főleg helyi nagyobb cégek (Napolact tejfeldolgozó, Clujana cipőgyár) reklámkampányairól is. Ezek főleg a „kolozsváriság” hangsúlyozásával szólnak a helyiekhez és biztatják őket arra, hogy a termékeiket válasszák.

„Volt is egy ilyen kampány, hogy az igazi kolozsvári Clujana cipőben jár.”

⁷⁵ Góbé termék, Székely termék, Székelyföldi termék, Székely Gyümölcs, Transylvania Authentica.

Azokban a régiókban, ahol a magyarság aránya alacsonyabb, felvetődik a magyar szolgáltatások választásának kérdése is.⁷⁶ Arra a kérdésre, hogy mennyire jellemző, hogy valahová azért mennek vásárolni, mert ott magyarul tudnak vásárolni, egy márosvásárhelyi fiatal azt válaszolta: *„Ez nem inkább vásárlás kérdése, hanem például kávézók vagy kocsmák ... én inkább a magyar helyeket szoktam választani.”* A fiatalok általában tudják, hogy hol találhatóak a városban a „magyar helyek”, kocsmák, szórakozóhelyek, kik a magyar elárúsítók. Szívesebben beszélnek magyarul vásárlás közben, mint románul.

„Általában mindig úgy szoktam köszönni, hogy jó napot kívánok, Bună ziua. Mert, hogyha netalán magyarul visszaköszönnek, akkor magyarul fogok beszélni.” (Nagyvárad)

A magyar helyek választásának létezik egy gyakorlatias, pragmatikus oka is, elsősorban az, hogy románul kevésbé boldogulnak, nem érzik annyira komfortosnak a vásárlást, ha románul kell kommunikálniuk.

„... Ők [a máramarosszigeti magyar fiatalok] úgy beszélnek majdnem románul, mint magyarul. Tehát nekik könnyű, nekem sokkal jobb az, hogyha én tudom, hogy magyar a hely, ahová megyek, és én el tudom mondani magyarul, amit szeretnék. Én nehezebben mondom el románul.” (Máramarosszigetre költözött fiatal).

Egy másik szórványban élő, máramarosi fiatal számára ugyanakkor nemcsak gyakorlatias okai vannak a magyar szolgáltatók választásának, hanem érzelmi oka is. A helyi magyar közösség segítségének eszközét látja a magyar szolgáltatók választásakor:

„Nyelvi dologban nem lenne akadály, hogy én román céghez menjek vásárolni. De viszont olyan alapon, hogy segítsen már ezzel is a magyarokat, és az itteni magyarokat, próbálok minél több áru, árucikket magyar cégtől megvenni, akinek a főnöke magyar, és alkalmazottai magyarok, mert tudom, hogy ezzel őt segítem. És az a jó, hogy ezt nemcsak én csinálom, hanem sokan és így egymást segítjük így közösségbe. Ez a kicsi csoport, aki magyar itten Szigeten, egymást segítsük.”

Ezzel a gondolattal el is érkeztünk az etnikai fogyasztás, gazdasági önállóság, munkahelyteremtés összefüggéseinek vizsgálatához. Az eredményeink azt mutatják,

⁷⁶ Tömbvidéken szinte minden szolgáltatás „magyar”, abban az értelemben, ahogy az előbb meghatároztuk, így nem kell különösebben keresni ezeket a szolgáltatásokat.

hogy a lokalitás, a regionalitás, a helyi gazdaság, gazdasági önállóság alapját jelentő attitűdök elsősorban a székelyföldi fókuszcsoportok esetén jelentek meg. A baróti és sepsiszentgyörgyi fiatalok a helyi termelőktől való vásárlást úgy fogták fel, mint egymást segítését, támogatását, a régió gazdaságának erősítését:

„Például [...] a szomszédoknak nagyon sok tyúkjuk van és tojást tőle szoktam vásárolni, nem az üzletből. Úgyhogy végül is ebben is megjelenik [az identitásunk], mert neki adom a pénzt és nem adok az üzletbe, ha valahonnan hoznak román tojást, inkább megveszem a szomszéd tojást és akkor ő is jól jár én is jól járok. Ugyanazt a pénzt úgyis ki kell adnom.” (Barót)

„[...] most már kezd bennünk is tudatosodni ez a dolog, hogy ha a pénzt megpróbáljuk itt tartani bent [a régióban], nem kiadni, akkor annak csak előnye van.” (Sepsiszentgyörgy)

Azonban míg Baróton a helyi termék csupán úgy jelenik meg, mint a helyi emberek által előállított jószág, a megyeközpontban, Sepsiszentgyörgyön, a fiatalok már székelyföldi *márkákban is gondolkodnak*. Egyrészt a beszélgetés résztvevői (amint arra már utaltunk) mindannyian egyetértettek abban, hogy a székelység megjelenik abban is, hogy mit vásárolnak, illetve tudomásuk volt arról is, hogy egy székelyföldi üzletláncban lehet székelyföldi termékeket kapni:

„Példának okáért ott a Merkúr, ami most nyílt, és hihetetlenül nagyon jól megy, mert székely termékeket árulnak.”

„Igen, divat lett székelynek lenni. Jó értelemben, természetesen.”

Másrészt ezen termékekre úgy tekintettek mint potenciális exportcikkekre, amelyek akár a világpiacon is megállnák a helyüket, főleg amiatt, hogy hagyományos módon készülnek, természetes alapanyagokból.

„A székely termékek nem olyan rosszak azért, szerintem Európa szinten is megállják a helyüket. [...] Itt nálunk hegyvidéken olyan termékek teremnek meg, ami lehet, hogy a világon kevés helyen teremnek meg. Egy jó, eredeti, hagyományőrző dzsemet... vagy lekvárt, azt nagyon jó szívvel fogyasztanának az Egyesült Királyságban vagy akár Németországban, vagy akárhol...”

„Elsősorban nem az a lényeg, hogy külföldre küldeni, nem kell nagy falattal kezdeni, hanem mi tudjuk már azt elfogyasztani is. Megtermeljük és fogyasztjuk. Hogy ha ez megvan, és tudunk már többet termelni, akkor kell külföldre, máshova is küldeni.”

Érdekes volt tapasztalni a sepsiszentgyörgyi, illetve a baróti fiatalok közötti különbséget. A helyi termékek ismertségében, népszerűségében kétségkívül szerepük van a márkák tulajdonosainak, akik jelenlétük és marketing-tevékenységük eredményeképpen kezdték a helyi mentalitást is alakítani. A saját márkás Góbé termékeket forgalmazó Merkúr üzletlánc sepsiszentgyörgyi jelenléte lehet az egyik oka annak, hogy a sepsiszentgyörgyi fiatalok sokkal jobban ismerik a helyi termékeket, illetve erősebben jelentkezik az etnikai fogyasztói attitűdök is viselkedésükben, míg a többi településen, ahol nincs szervezett értékesítési formában jelen egyetlen székelyföldi márka sem, a fiatalok sokkal kevesebbet tudnak ezekről a márkákról, holott életkorban, iskolázottságban, társadalmi háttérben közel hasonló ifjúsági csoportokról van szó.

A helyi termékek vásárlását nemcsak az identitás kifejezésével, de az *autonómia-törekvésekkel* is összekapcsolták a sepsiszentgyörgyi fókusz résztvevői. Megjelent az az attitűd, amely szembeállítja a térséget az ország fővárosával, Székelyföldet Bukaresttel. Úgy gondolják, hogy a Bukaresttel szembeni önállóság, illetve gazdasági önállóság egyik eszköze az, ha helyi termékeket fogyasztanak, a helyi gazdaságot erősítik. Ezt a gondolkodásmódot a német mentalitással kapcsolják össze (vagy talán mítosszal, mivel hasonló gondolatokat lehet hallani „svájci” gondolkodásmódként is), mely szerint Németországban igen erős a lokális-regionális identitás, és az emberek a német termékeket részesítik előnyben vásárláskor.

„Ez az egész ilyen német mentalitás. Mert Németországban egy német biztos nem fog venni egy amerikai vagy nem tudom milyen terméket, mert hiába ugyanolyan minőség vagy még jobb is, de ő akkor is veszi a németet.”

Mivel a beszélgetésben részt vevő fiatalok egyöntetűen igennel válaszoltak arra a kérdésre, hogy a székelység kifejezése megjelenik-e a vásárlásban, illetve ismerték a székely termékeket is, mélyebbre is lehetett menni a helyi termék kérdéskörének vizsgálatában. A Góbé termékcsaládba olyan termékek is tartoznak, amelyek nem a szorosán értelmezett Székelyföld határain belülről származnak, hanem mondjuk Aranyosszékről, Torda vidékéről. A kérdésre, hogy mennyire fejezi ki a székely tudatot, ha Góbé termékként tordai tejet vásárolnak, a következő válaszokat kaptuk:

„A lényeg az abban van, nem feltétlenül abban, hogy honnan jön, hanem az, hogy a pénz, amit adunk, annak legalább egy része nálunk marad...”

„[...] legalább pénz marad itthon is, szóval nem megy Bukarestbe, vagy ilyen...”

Ugyanakkor arról nem esett szó, hogy a multinacionális cégek importtermékeire költött pénzből származó profit nem, csupán annak adója megy a központi költségvetésbe, pedig a termelésből, kereskedelemből származó profit helyben maradása talán még fontosabb kérdés, mint az adózás. Emiatt valószínűnek tartjuk, hogy a fiatalok részéről az önállósulásra való törekvések támogatása nem annyira gazdasági megfontolású cselekvés (és nem annyira gazdasági szempontból vett tudatos vásárlásról van itt szó), mint inkább a politikai diskurzusból származó, morális cselekvésről.

Ezt a feltételezésünket az is alátámasztja, hogy sem a sepsiszentgyörgyi fókuszcsoport résztvevői sem pedig más településeken élő fiatalok nem kapcsolták össze a helyi termékek vásárlását a munkahelyek kérdésével. Ugyanis mindaz, amit a beszélgetések során megemlítettek – a helyi termékek vásárlása, a helyi termelők segítése, a pénz térségben való megtartása, a helyi gazdaság fejlesztése, autonómiájának erősítése –, hatással van a helyi termelők, cégek, vállalkozások erősödésére is, a piac bővülése (még ha a helyi termelők belső piacon való térnyerésről is van szó) a termelés bővülését és új munkahelyek megjelenését hozhatja magával. Azt tapasztaltuk, hogy a fiatalok nem látták meg ezt a kapcsolatot, illetve nem gondoltak arra, hogy helyi termékek vásárlásával akár saját jövőbeni munkahelyük megteremtésére is hatással lehetnek.

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy akárcsak az erdélyi magyar lakosság körében általában (Csata–Deák 2010), a gazdasági etnocentrizmus létező jelenség az erdélyi magyar fiatalok körében is. A fiatalok keresik a magyar nyelvű szolgáltatásokat és a magyar, illetve helyi termékeket, igaz térségenként eltérő mértékben. Míg a Székelyföldön erőteljesebben jelenik meg az etnikai fogyasztás, ami a helyi, magyarnak tartott termékek vásárlását illeti, addig Erdély többi részén inkább a magyarnak tartott szolgáltatások választása a jellemzőbb, aminek pragmatikus (nyelvtudás) és morális (magyar közösség segítése) okai egyaránt vannak. A fiatalok gazdasági helyzetükből kifolyólag is erősebben érzékenyek, így a magyar, illetve helyi termékek választását mint szempontot vásárláskor megelőzi az ár, de még az otthoni vásárlási minták és a márkahűség is, viszont az etnikai szempontok jelen vannak a vásárlás során. A magyar, illetve helyi termékekről kialakított kép diffúz, a különböző régiókban élő fiatalok más-más jelentést adnak ezeknek a fogalmaknak. Az új székelyföldi helyitermék-konceptiók, védjegyek és márkák a Székelyföldön kívül csak kevésbé ismertek a fiatalok körében, a nem székelyföldi fiatalok nem voltak képesek megne-

vezni ezeket. A helyi termékek ismertségében, népszerűségében kétségkívül szerepük van a védjegyek és márkák tulajdonosainak, akik jelenlétük és marketing-tevékenységük eredményeképpen kezdték a helyi mentalitást is alakítani, ezzel magyarázzuk azt, hogy míg Baróton csak általában beszéltek a helyi termékekről a fiatalok, addig Sepsiszentgyörgyön, a meglévő áruház kapcsán konkretizálódott a helyi termék fogalma. A Székelyföldön belül ugyanakkor a helyi termékek erősen kapcsolódnak a regionális önállóság, az autonómia kérdéséhez is, a sepsiszentgyörgyi fókusz résztvevői úgy gondolják, hogy a Bukaresttel szembeni politikai önállóság, illetve a régió gazdasági önállóságának egyik eszköze az, ha helyi termékeket fogyasztanak, a helyi gazdaságot erősítik. A politikum és a helyi termékek forgalmazói mint a helyi moralitást és a lehetőségstruktúrákat⁷⁷ (Aldrich–Waldinger 1990) termelő tényezők jelennek meg, akik így befolyást gyakorolnak a térség lakóinak fogyasztói kultúrájára. Ez annál is inkább látszik, mivel a fiatalok válaszaiból kiderül, hogy az önállósulásra való törekvések támogatása nem annyira gazdasági megfontolású cselekvés, és nem annyira gazdasági szempontból vett tudatos vásárlásról van itt szó, mint inkább a politikai, illetve a marketing-diskurzusból származó morális cselekvésről. Egyetlen fókuszcsoporthoz résztvevői sem kapcsolták össze a helyi termékek vásárlását a helyi munkahelyek kérdésével, nem jelenik meg az a gondolat, hogy a helyi gazdaság erősítésével új munkahelyek jöhetnek létre számukra, így a helyi gazdaság erősítése saját munkaerőpiaci helyzetükre és kilátásaikra is hatással lenne.

Következtetések

Tanulmányunkban azt vizsgáltuk, hogy az erdélyi magyar fiatalok a fennálló társadalmi-gazdasági környezetben, sajátos kisebbségi léthelyzetben élve, hogyan képesek integrálódni a munkaerőpiacon. Jövőterveik között a továbbtanulás vagy a munkavállalás, a szülőföldön vagy pedig a külföldön való boldogulás szerepel-e inkább? Mennyire jellemző rájuk a gazdasági etnocentrizmus a munkavállalás és a fogyasztás során? Lényegesek-e az etnikai szempontok a munkahelyek kiválasztásakor, mennyire érzik akadályozottnak magukat románnyelv-tudásuk hiányosságai miatt?

⁷⁷ Lehetőségstruktúrák alatt Aldrich azokat a piaci feltételeket érti, amelyek elősegíthetik az azonos etnikumúak számára pozícionált termékek és szolgáltatások megjelenését és elterjedését a piacon, illetve ezek elérhetőségét a fogyasztók részéről.

Keresik-e tudatosan a magyar, illetve helyi termékeket, látnak-e összefüggést a helyi gazdaság erősítése és új munkahelyek teremtése között?

Mindezekre a kérdésekre próbáltunk választ adni a MOZAIK2011 kutatás eredményei segítségével. A kutatás keretében Erdély területén nyolc fókuszcsoportos interjú valósult meg különböző régiókban, középiskolás, egyetemista fiatalokkal, dolgozó fiatal felnőttekkel. A fókuszcsoportokon elhangzott információkat különböző, erdélyi magyar fiatalokat vizsgáló kutatások eredményeivel hasonlítottuk, kapcsoltuk össze, amelyek közül a legjelentősebb a kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet 2008-as vizsgálata, de természetesen használtuk a MOZAIK2001 eredményeit és saját korábbi vizsgálatainkat is, amelyek elsősorban az erdélyi magyar diplomások karrierjével kapcsolatosak.

A jövőterveket illetően elmondhatjuk, hogy a középiskolások többsége továbbra is a továbbtanulást választja, valamely magyar nyelvű egyetemi központban. A külföldi továbbtanulási szándék elsősorban a Partiumban volt magasabb úgy a középiskolás, mint az egyetemista korosztályban. Habár a munkanélküliség a fiatalok egyik legnagyobb problémája, egyesek optimistán tekintenek jövőjükre. A munkahelytalálásban a legfontosabb erőforrásoknak a fiatalok a kapcsolatokat, valamint a román, illetve idegen nyelvek ismeretét emelték ki. Egyesek igyekeznek minél több tapasztalatra szert tenni és minél több lehetőséget nyitva hagyni maguk előtt, mások munkahely híján önfoglalkoztatóvá válnak vagy külföldön próbálnak szerencsét.

A külföldi munkavállalás szándéka az egyetemisták esetén a legerősebb, és főleg a partiumi fiatalok mennének külföldre. Ami a többi korosztályt illeti, a középiskolások nemcsak a vendégmunka előnyeit, de a hátrányait is igen élesen látják, a tanulmányaikat már befejezett fiatalok közül pedig elsősorban azokat értük el, akik itthon tartózkodnak. Esetükben azt találtuk, hogy ellentétben előző kutatási eredményeinkkel (Csata és mtsai 2009), az itthon maradásról szóló narratíváik érzelmi elemekből, illetve a megmaradás-diskurzus elemeiből is építkeznek. Az *idegennyelvtudás* fontos szerepet játszik a külföldi munkavállalásban, kitelepedésben. Nyelvtudás hiányában a külföldi munka magyarországi munkavállalásra korlátozódik, viszont a fiatalokban megvan a szándék arra, hogy idegen nyelvet tanuljanak a külföldi boldogulás érdekében. A csángó fiatalok többnyelvűségüket nem tekintik külföldön konvertálható tőkének, mivel főleg az angol nyelvű országok felé vennék az irányt, ahol a román nyelv ismerete nem segíti őket az új nyelv elsajátításában, mint ahogy spanyol vagy olasz vendégmunka esetén segíthetné. A beszélgetés során igazolódni látszik az,

amit a Kisebbségkutató Intézet kutatása is felszínre hozott, hogy az elmúlt években megváltoztak a külföldi migráció célországai.

Akárcsak az erdélyi magyar lakosság körében általában, a gazdasági etnocentrizmus létező jelenség az erdélyi magyar fiatalok körében is, igaz térségenként eltérő mértékben illetve munkavállalás és fogyasztás során különböző megnyilvánulási módokban.

Az etnikai szempontok a munkahelyválasztásban szinte mindenhol háttérbe szorulnak az anyagi szempontok és a munkakörülmények mögött. Habár létezik egy bizonyos szintű távolságtartás a román munkaadók és munkatársak iránt, a fókuszban részt vevő fiatalok nagy részének nem jelent túlságosan nagy aggályt, hogy román munkaadóknál helyezkedjen el. Beilleszkedési időszakra még a vegyes környezetben élő és románul jobban beszélő fiatalok is számítanak, ugyanakkor valamivel nyitottabbak, mint székelyföldi társaik. A tömbmagyar környezetben élők sem zárkóznak el attól, hogy román alkalmazóhoz kerüljenek, román munkatársakkal dolgozzanak együtt, azonban sokkal szívesebben helyezkednének el magyar munkakörnyezetben, komfortosabban éreznék magukat a mindennapi munkavégzés során.

Ami a fogyasztást illeti, a fiatalok keresik a magyar nyelvű szolgáltatásokat és a magyar, illetve helyi terméket, igaz térségenként eltérő mértékben. Míg Székelyföldön inkább a helyi termékek vásárlása, addig Erdély többi részén inkább a magyarnak tartott szolgáltatások választása jellemzőbb. A fiatalok gazdasági helyzetük miatt erősen árérzékenyek, így a magyar, illetve helyi termékek választását mint szempontot vásárláskor megelőzi az ár, de még az otthoni vásárlási minták és a márkahűség is. A helyi termékek választását nagyban befolyásolja elérhetőségük is, illetve a helyi termékek vásárlását támogató kulturális minták, amelyek Székelyföld esetén egyre erősebben vannak jelen. A székelyföldi fiatalok rendelkezésére állnak a különböző helyi termék-konceptiókhoz tartozó, védjegyekkel ellátott helyi termékek, ezek azonban a Székelyföldön kívül élő fiatalok számára még alig ismertek. A magyar, illetve helyi termék fogalma amúgy is elég diffúz, a különböző régiókban élő fiatalok más-más jelentést adnak ezeknek a fogalmaknak. A magyarnak tartott szolgáltatások választásának ugyanakkor pragmatikus (nyelvtudás) és morális (magyar közösség segítése) okai egyaránt vannak.

A Székelyföldön belül a helyi termékek vásárlása erősen kapcsolódik a regionális önállóság, az autonómia kérdéséhez is, ez elsősorban a sepsiszentgyörgyi fókusz-csoportos beszélgetésen jelent meg látványosan. A fiatalok válaszaiból ugyanakkor

az derült ki, hogy a helyi termékek választása, az önállóságra való törekvések támogatása inkább morális cselekvésnek tekinthető, mintsem racionális gazdasági cselekvésnek. Egyetlen fókuszcsoport-résztevőnél sem jelent meg a gondolat, hogy a helyi gazdaság erősítésével nőne a helyben elérhető munkahelyek száma és minősége, ezáltal saját maga számára jobb munkaerőpiaci lehetőségeket teremthetne, saját munkaerőpiaci helyzetén javíthatna azáltal, hogy a helyi termelőket vásárlásával támogatja.

A sikeres munkaerőpiaci integráció nem csak azon múlik, hogy az egyén milyen munkahelyet választ magának, hanem azon is, hogy milyen munkahelyet képes megszerezni. Kisebbségi léthelyzetben komoly hátrányt jelenthet, ha a munkavállaló nem ismeri kellő mértékben a többségi nemzet nyelvét, kultúráját, ugyanakkor az esetleges etnikai diszkrimináció is nehezítheti a boldogulásukat. Az általunk megkérdezett fiatalok (életkortól és régiótól függetlenül) egyetértettek abban, hogy a Székelyföldön kívül (de egyes vélemények szerint azon belül is fontos) románnyelv-tudás nélkül nehéz boldogulni, annak hiánya valóban korlátozza a munkavállalási lehetőségeket. A székelyföldi fiatalok is tisztában vannak azzal, hogy románnyelv-tudásuk hiányos, és jelenlegi tudásszintjükkel nehezebben tudnak érvényesülni. A fiatalok mutatnak hajlandóságot arra, hogy a munkahelytalálás érdekében megtanuljanak románul, de kényszernek éreznék, és elégedetlenek a román nyelv iskolai tanításának hatékonyságával is. A magyar nyelv ismeretét szintén minden fiatal fontosnak és előnyösnek tartja, ugyanakkor egyetértettek abban, hogy mindez csak akkor jelent igazán versenyelőnyt, ha románul is megfelelően tudnak. Az etnikai diszkrimináció jelensége kapcsán ellentétes véleményekkel és tapasztalatokkal talákoztunk. Egyetértés volt abban a tekintetben, hogy a munkaadók is elsősorban gazdasági szempontok szerint választják az alkalmazottaikat, egyes vélemények szerint ugyanakkor a nacionalista érzelműekre jellemző az etnikai diszkriminálás, illetve a kisebbségben lévő munkaadókra is, akik „*inkább segítik az ők nemzetüket*”. Ennek kapcsán Kolozsváron a magyarokat hozták fel példának, Sepsiszentgyörgyön a románokat. A résztvevők egy másik része ugyanakkor sem a kolozsvári, sem a sepsiszentgyörgyi csoport esetén nem értett egyet ezekkel a szempontokkal.

Tanulmányunkban törekedtünk arra, hogy az elmúlt évek (elsősorban) kvantitatív kutatási eredményei által rajzolt képet kvantitatív jellegű eredményeinkkel kiegészítsük, árnyaljuk, ezáltal pedig az erdélyi magyar fiatalok munkaerőpiaci helyzetével és migrációs szándékaival kapcsolatos tudásunkat pontosabbá tesszük. Továbbá remél-

jük, sikerült hasznos empirikus adatokkal hozzájárulnunk az etnikai fogyasztással, illetve a helyi termékekkel kapcsolatos erdélyi vizsgálatokhoz is.

Irodalom:

Aldrich, Howard – Waldinger, Roger (1990): Ethnicity and Entrepreneurship. In: *Annual Review of Sociology*, Vol. 16.

Angheliescu Gina (2011): Külföld 3D-ben. Hasonlóságok és különbségek az erdélyi magyar fiatalok és a román fiatalok migrációs viselkedésében. In: Kiss Tamás – Barna Gergő (2011) (szerk): *Erdélyi magyar fiatalok. Összehasonlító elemzés*. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár.

Csata Zsombor – Dániel Botond – Kiss Dénes – Ruszuly Emese – Sólyom Zsuzsa (2009): Diplomás karrierpályák az erdélyi magyar fiatalok körében. In: *Erdélyi Társadalom*, VII. évf. 1. Kolozsvár.

Csata Zsombor – Dániel Botond – Pop Carmen (2006): Pályakezdő fiatalok a munkaerőpiacon. In: *Erdélyi Társadalom*, IV. évf. 1. Kolozsvár, 7–28.

Csata Zsombor – Deák Attila (2010): Gazdasági etnocentrizmus, etnikai fogyasztás az erdélyi magyarok körében. In: *Közgazdász Fórum*, 2010/4.

EUROFOUND (2011): Youth and Work. Foundation Findings, <http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2011/40/en/1/EF1140EN.pdf>

Gáll Zoltán (2011): Fából vaskarika? Avagy: Lehet-e a székely termék világmárka? <http://www.prominoritate.hu/folyoiratok/2011/ProMino11-2-03-Gall.pdf>

Kiss Tamás (2011): A huszonévesek bajban vannak. Online interjú, <http://itthon.transindex.ro/?cikk=14862>

Kiss Tamás – Barna Gergő (2011): Erdélyi magyar fiatalok 2008. A vizsgálatról és a kötetről. In: Kiss Tamás – Barna Gergő (2011) (szerk): *Erdélyi magyar fiatalok. Összehasonlító elemzés*. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár.

Kiss Tamás – Barna Gergő – Sólyom Zsuzsa (2008): Erdélyi magyar fiatalok 2008. Közvélemény-kutatás az erdélyi magyar fiatalok társadalmi helyzetéről és elvárásairól. Összehasonlító gyorsjelentés. In: *Műhelytanulmányok a romániai kisebbségekről*, 2008/12, ISPMN Kolozsvár.

Pitó Klára (2009): Elmennél, nem mennél? ... Erdélyi magyar tizenévesek migrációs kultúrája. In: *Új Ifjúsági Szemle*, 2009 nyár, Budapest.

Scarpetta, S – Sonnet, A. – Manfredi, T (2010): Rising youth unemployment during the crisis: How to prevent negative long-term consequences on a generation?, OECD Social, Employment and Migration Papers, 106. www.oecd.org/dataoecd/10/8/44986030.pdf

Shavit, Yossi – Müller, Walter (1998) (szerk): *From School to Work. A Comparative Study of Educational Qualifications and Occupational Destination*. Oxford University Press, Oxford.

Strauss, William – Howe, Neil (1991): *Generations: The History of America's Future, 1584 to 2069*. Harper Perennial.

Szabó Andrea – Bauer Béla – Laki László – Nemeskéri István (2001): „Mozaik 2001. Gyorsjelentés – Összegzés” In: Szabó Andrea – Bauer Béla – Laki László – Nemeskéri István (2002): *MOZAIK2001. Gyorsjelentés. Magyar fiatalok a Kárpát-Medencében*. Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Budapest.

BODÓ BARNA:

KISEBBSÉGI MAGYAR FIATALOK IDENTITÁSVÁLTOZATAI

*Ki mondja meg végre, hogy ki vagyok?
Shakespeare: Lear király
Csak másban moshatod meg arcodat.
József Attila*

A MOZAIK2011 határon túli fiatalok politikai-társadalmi attitűdjeivel kapcsolatos kutatási anyagából az identitással kapcsolatos kérdéseket vizsgálom. Az elemzés struktúrája: a nemzeti identitás fogalma, módszertani megjegyzések és kérdések, a kutatás eredményeinek a bemutatása, identitásmodellek.

A nemzeti identitás fogalma

A nemzeti identitás köznapi értelemben a nemzethez (országhoz, államhoz, kultúrához) való tartozás érzését, az erről való tudást jelenti. Ez a viszonyulás többrétű.

A nemzeti identitás fogalmát sok kutató értelmezte, de az interpretációk között nincs jelentős eltérés. Igen sokan hivatkoznak Csepeli Györgyre (1992), Örkény Antalra (2004) és munkatársaikra, akik kutatásaik során a nemzeti identitást egymásra épülő és egymáshoz szorosan kapcsolódó kognitív és affektív tudáskészletként írják le. Értelmezésük szerint a tudáskészlet alkotóelemei piramisszerűen rendeződnek el, ennek alapját a spontán nemzeti azonosulás képezi, erre tevődnek rá az attitűdök és érzületek, továbbá a sztereotipizációk, értékek, legfelülre kerülnek a különböző ideológikus interpretációk. Ez utóbbiak is strukturálódnak, az alsó szintre kerülő etnocentrizmus fölé sorolják az idegengyűlöletet és a rasszizmust, majd legfelülre nacionalizmust mint ideológiát.⁷⁸ A piramis alsó szintjét képező spontán azonosulás révén jön létre az egyénnek a saját csoportjához (közösségéhez, tágabban nemze-

⁷⁸ Vitát lehetne nyitni a nacionalizmus illetően besorolását illetően – de mivel jelen esetben és keretben a (rasszizmus fölé helyezett) nacionalizmus kérdése nem képezi kutatásunk tárgyát, az elemzéstől eltekintünk.

téhez) fűződő közelségérzete. Az erre ráépülő elemek jelentős mértékben emocionális meghatározottságúak.

Murányi István a nemzeti identitást az önmeghatározás modern válfajának tekinti, ennek alapján vallja és érzi az egyén egy nemzet tagjának magát, így alakul ki az egy adott nemzethez való tartozásnak, a vonatkozó hagyományokkal, értékrenddel való azonosulásnak a tudata. Létrejötté társadalmi-történeti tényezők által gerjesztett, bizonyos érzelmi és gondolati mintákkal operáló diakron és szinkron kommunikáció eredménye, tehát szociálisan kondicionált (Murányi 2005).

A. Gergely András szerint az identitás egyszerű vonatkoztatási rendszerként értelmezhető, amely társadalmi tárgyakra, csoportjelenségekre és társadalmi térre kiterjedő személyiség-szférát jelent, egyben az „én” és „ők”, illetve a „mi” és „mások” konfliktusainak redukált, átélt és társadalomtörténetileg örökített mintája (A. Gergely 1996).

Lampl Zsuzsanna szerint a nemzeti identitás egy bizonyos tér- és időbeli kereten belül lejátszódó történelmi, nyelvi és kulturális azonosság. A nemzeti identitás nem velünk született, nem egyszer s mindenkorra adott tartozékunk, hanem élő, mégpedig velünk és bennünk élő, formálódó folyamat. A szocializáció során különböző tényezőknek köszönhetően kialakul a nemzeti identitásunk (Lampl 2009).

Csepeli György kétféle identitást különböztet meg. Természetes vagy spontán nemzeti identitásnak nevezi „a nemzeti ideológia működésének azt a következményét, hogy az ideológia által fölkínált tudáskészlet egyes elemeinek segítségével az emberek mindennapjaikban önmagukat a nemzeti kategória hatálya alá tartozónak tartják, a nemzeti kategória által jelölt csoportot identitástudatuk tartozékaként sajátos módon megkülönböztetik, a nemzeti név által teremtett szimbolikus univerzum jelentéseit osztják (haza, nemzeti szimbólumok), valamint ismerik azokat a foratókönyveket, melyek segítségével a nemzeti összetartozása alkalmával megrendezett rítusokban résztvevőként viselkedhetnek” (Csepeli 1992, 113). Ennek folytán tehát az individuumok spontán módon kötődnek egy bizonyos nemzethez s annak szokásaihoz, rítusaihoz. A második a tudatos nemzeti identitás, ebben az esetben az individuum rendelkezik bizonyos előzetes tudáskészlettel saját nemzetének rítusairól, hagyományairól, történelméről, mely ismeretanyag segítségével dönti el, mit milyennek ítél meg.

A szocializációs folyamatok által jelentős mértékben meghatározott nemzeti identitás alakulásában három kiemelt fontosságú tényezőt kell figyelembe venni. Az első a nemzet fogalmának megértése, a második a nemzet iránti attitűd kialakulása és végül a közösségi szocializáció. A megértés folyamata azt jelenti, hogy kognitív elemek (értékelés, okok feltárása, összehasonlítás, kompenzáció) révén az egyén értelmezi helyzetét, hovatartozását megéli és tudatosan vállalja. A nemzettel kapcsolatos attitűdök – érzések, vágyak, félelmek, meggyőződések, előítéletek vagy tendenciák összessége, ezek különböző tapasztalatok hatására cselekvésre való beállítódást vagy készenlétet idéznek elő a személyben – emocionális töltete révén a nemzet léte természetesnek és egyértelműnek tűnik. A harmadik tényező, a tágran értelmezett közösségi szocializáció keretén belüli nemzeti szocializáció során válik lehetővé a nemzettel való érzelmi és értelmi azonosulás szélesebb kontextusba helyezése, a nemzeti identitással kapcsolatos jelenségek értelmezése.

Elméleti háttérű kérdés ugyan, de a nemzeti identitás kutatásakor különbséget kell tenni a polgári nemzet és etnikai nemzet között. A két értelmezésről ideáltípusként szokás beszélni, a főbb különbségek összefoglalása segíthet az értelmezésben. Klasszikus érvelés szerint a polgári nemzeti lét szándékos emberi elköteleződés eredménye, eközben az etnikai nemzeti lét hosszú időn át tartó kulturális és történelmi fejlődés következménye. A tipológia kialakulása Elzász helyzetéig vezethető vissza, az 1870–1871-es háború után, a németek és franciák közötti vita kapcsán vált ismertté. A francia értelmezések a politikai helyzetből indultak ki, a nyelvhez, vérhez és földhöz való ragaszkodás ellen érveltek, a németek viszont a romantikus hagyományra hivatkoztak, miszerint a nemzet egy organikus közösséget képvisel. Francia álláspont szerint a nemzet alapvetően egy önkéntes közösség, tagjainak polgári elkötelezettsége a döntő. A németek viszont a kultúrnemzet és az államnemzet között tettek különbséget (Zimmer 2009). Jelentős különbség, hogy a politikai/polgári vagy államnemzetre vonatkozó konszenzust a demokratikus intézményrendszer működése hozza létre a nemzetállam polgárai között, ezzel szemben a nyelvi-etnikai nemzet egyfajta mitikus-ideologikus azonosságtudathoz kötődik. „Az első [a politikai nemzet] jelenorientált, amelyben a földrajzi tér szervezésének van jelentősége. A politikai nemzet tagjainak identitása alapvetően az állam és az egyén viszonya mentén szerveződik. Ezzel szemben a másik [a kultúrnemzet] múltorientált,

amelyben a történelmi időnek van jelentősége. A kultúrnemzet tagjainak identitása független az állam és az egyén viszonyától” (Szabó–Örkény 1998, 171).

Kántor Zoltán R. Brubakerre történő hivatkozással arra figyelmeztet, nem arra kell rákérdezni, hogy „mi a nemzet”, hanem azt érdemes vizsgálni, hogyan működik a nemzet mint kognitív keret, mint gyakorlati kategória. Az a fontos, hogy egy adott állam milyen nemzetkonceptió alapján intézményesíti társadalmát és szabályozza az adott állam és a határain kívül élő nemzetársak közötti viszonyt (Kántor 2007). A közép-kelet-európai országok többségére jellemző nemzetépítő folyamatok ellentmondásosak, hiszen ezek államiságuk kialakulását a kultúrnemzeti eszme, a *ius sanguinis* határozta meg, a létrejött állam viszont a hatalom megszervezésében a(z) – alapvetően kisebbségellenes – területi logikát alkalmazt(z)a. Ezért különböztetik meg a „nyugati” és a „keleti” nacionalizmust: előbbit nemzettudatként lehet értelmezni, utóbbit J. Plamenatzra történő utalással az identitás veszélyeztetésekor fellépő reakcióként lehet jellemezni (Egedy 2007). A kutatásba bevont országokra, Ausztria és Szlovénia kivételével ez jellemző. Miközben a kulturális nemzetértelmezés nemzetközi téren elfogadottá vált, a térség országaiban nem létezik olyan jogi keret, kisebbségvédelmi szabályozás, amellyel a vonatkozó magyar közösségek politikai képviselője elégedett volna. Kérdés, az ezen országokban élő magyarság identitását mennyire érzi veszélyeztetettnek?

Szociológiai szempontból minden identitás konstruált (Castells 2006). Az identitás társadalmilag mindig egy hatalmi térben jön létre, ezzel kapcsolatosan a szerző néhány fontos kérdést fogalmaz meg: az identitások miből, hogyan, ki által konstruálva és mi célból jönnek létre? A „miből?” kérdésre ekként válaszol: az identitás forrásai a történelem, a földrajz, a biológia, produktív és reprodukív intézmények, a kollektív memória, a személyes képzeletvilág, a hatalmi berendezkedés. A „hogyan?” és a „ki által?” kérdésekre a válasza, hogy az egyének, a társadalmi csoportok és a társadalmak rendre újra feldolgozzák, újraértelmezik az identitás előbb felsorolt alkotóelemeit. Végül pedig az identitás kialakításának célját illetően megkülönbözteti az alábbi helyzeteket: 1. legitimáló az identitás, amennyiben a társadalom domináns intézményei alakítják ki; 2. az identitás rezisztens, ha a hatalom által kizárt vagy megbélyegzett szereplők hozzák létre, miáltal ezzel az ellenállás és túlélés bástyáit építik; 3. projektidentitásról akkor beszélünk, ha a társadalmi szereplők helyzetüket újraértelmezve új identitást építenek ki, továbbá a társadalom szerkezetének megvál-

toztatására törekednek. Castells szerint napjainkban a leggyakoribb a rezisztens identitásépítés, mivel bizonyos értékelvek mentén kialakítja a kollektív ellenállás formáit az egyébként tűrhetetlen helyzet/elnyomás esetén, rendszerint olyan identitások mentén, amelyeket jól azonosítható történelmi, földrajzi vagy biológiai adottságok határoztak meg tartós érvénnyel.

A kisebbségi léthelyzetben élők identitásépítése igen gyakran sorolható ebbe a kategóriába, hiszen a többségi türelmetlenséget és elutasítást igen könnyű a demokrácia többségi elvére való hivatkozással jogosnak, a kisebbségi csoportok elvárásait pedig az egyenlőség elvét túllépő, tehát sértő igényként megbélyegezni. A többségi hatalom hibás szerepértelmezései és ellenségkép-konstruálásai válnak olykor a kisebbségi radikalizálódás fontos tényezőivé. De a hatalmi elutasítás identitásválságot is kiválthat.

A nemzethez való tartozás érzése tehát sok esetben erősebb azoknál az egyéneknél, akik kisebbségben élnek s nemzetiségüket nem vállalhatják fel szabadon, negatív következmények nélkül. A nemzeti identitás ilyenkor válságba kerülhet, hiszen annak felvállalása gyakran nehézségekbe ütközik. A válság formái: a) a hétköznapi életéből kiszorítják a nemzeti identitás alkotórészeit, melyek így aztán csupán az álmokban és a reprezentációkban jelennek meg; b) a nemzeti identitás alkotórészeit negatívvá formálják annak érdekében, hogy az egyén „megküzdjön” azokkal; c) a nemzeti identitás alkotórészeit marginalizálják, vagyis kiszorítják a tudat szélére. A legsúlyosabb eset a rasszizmus, minek során a többségben lévő nemzet tagjai egyszerűen nem képesek elfogadni az idegeneket. (Erős 2001).

A kisebbségi kultúra és a domináns kultúra és intézményrendszer közötti egyensúlyi helyzet is kialakulhat. A magyarországi németek identitásépítését vizsgálva állítja Bindorffer Györgyi azt, hogy a „különböző forrásokból származó identitáselemek egyénre szabott, egymást kiegészíteni képes, egymással összhangban lévő elemek kiegyensúlyozott kombinációja”, egyfajta kettős identitás jön létre. Megjegyzi továbbá, hogy az etnikai és a nemzeti identitás közötti egyensúly törékeny (Bindorffer 2001). A folyamat más kontextusban is hasonló módon alakulhat, ezért kisebbségek esetében gyakori a kettős kötődés, sőt: ennek kellene természetesnek lennie. Maga a fogalom, a kettős identitás kapcsán kell felvetni, hogy nevezhető-e ez a helyzet kettős identitásnak, az identitás megkettőződésének. Értelmezésemben nem, ugyanis a kettős – de lehet: többes – kötődés nem az identitást kettőzi meg, mivel nincs

két, kontextuálisan különböző identitása az egyénnek, hanem az identitáselemek olyan kapcsolódása jön létre, amikor helyzetfüggően egyik vagy másik kötődés a domináns, ennek elemei kerülnek előtérbe.

Amennyiben nem alakul ki a jelzett egyensúly, a kettős kötődés, akkor beszélünk asszimilációs helyzetről. Erre az egyik válasz az ellenállás, a születéssel kialakult identitásért vállalt harc, a másik az asszimiláció. Az autonómia, a közösségi öngazgatás különböző formáit nélkülöző etnikai/nemzeti kisebbségi csoportok esetében fellép az asszimiláció, de ez nem azonos mértékű a nagyobb lélekszámú csoportok minden tagját illetően. Amennyiben a nemzeti kisebbség helyi többséget alkot, a helyi közigazgatást az általa választott képviselő irányítja, a kulturális igények (majdnem) teljes körű kielégítésére megvan a lehetőség.

Ha a kisebbség és a többség közel azonos demográfiai/politikai erőt képvisel helyi szinten (ennek klasszikus példája az erdélyi Marosvásárhely), fronthelyzet alakul ki, a többségi közösség az országos/központi hatalom támogatásával helyzete konszolidációjáért olyan lépéseket is vállal, amelyek a viszonyt elmérgesíthetik. Erre a kisebbségi válasz a helyi oszloptársadalmak kialakítása, amikor egymástól elkülönülve, egymásnak feszülve is olykor, egy többségi és egy kisebbségi világ jön létre, s ezek között minimális a kapcsolat, az átjárás pedig szinte lehetetlen. Végül pedig a szórványban, a nyelvhatáron, amikor a kisebbségek politikai képviselője helyben szimbolikus, vagy teljesen hiányzik, a helyi intézményi/társadalmi struktúrák asszimilációs nyomása olyan erőssé válhat, hogy a kisebbségi egyén átsorol, átlép a többségi közösségbe, előbb kulturálisan, később érzelmileg is. Ekkor következik be az a helyzet, amikor a kisebbségekhez tartozó egyén etnikai identitását újraértelmezi, és új identitást alakít ki (projektidentitás). Ezekkel a kérdésekkel a továbbiakban nem foglalkozom, de a felvázolt elméleti keret segít értelmezni a kutatási eredményeket.

Lampl Zsuzsanna szerint kisebbségi léthelyzetben a nemzeti identitást egy sor tényező alakítja. Ezek: az anya és az apa nemzeti identitása; az anyanyelv és annak használata; az iskoláztatás nyelve; a lakóhelyi környezet; a kulturális közeg; a nemzetiséggel kapcsolatos egyéni és közösségi tapasztalatok; globalizációs hatások. (Lampl 2009, 42). Lampl is figyelmeztet arra, hogy a nemzeti identitás egész életünk során alakul, erősödhet, gyengülhet az alakító tényezők hatására: a házastárs, partner nemzeti identitása; a lakóhelyi környezet; a kulturális közeg; a gazdasági közeg; a személyes ambíciók; a nemzetiséggel kapcsolatos egyéni és közösségi tapasztala-

tok; a nemzeti perspektívák; globalizációs hatások. Ezek a tényezők nemcsak külön-külön, hanem egymáson keresztül, egymást gyengítve, illetve erősítve is hatnak. A nemzeti identitásnak több komponense van: érzések, vélemények, a jelenre és jövőre vonatkozó döntések és cselekedetek, valamint ezek igazolása. A felsorolt összetevők nem mindig konzisztensek.

Módszertani megjegyzések és megválaszolandó kérdések

Az adatfelvétel fókuszcsoportos módszerrel történt. A kvalitatív kutatások gyakori formája a fókuszcsoportos kutatás, mely a *miért* és *hogyan* kérdésekre keresi a választ. Ismert, hogy a beszélgetést a moderátor egy félig strukturált kérdőív segítségével vezeti, a csoport gondolatmenetéhez és sebességéhez igazodva. A csoportos interjú barátságosabb környezetet teremt, mint az egyéni, így a résztvevők jobban el tudják engedni magukat és a beszélgetés gördülékenyebben haladhat. A beszélgetésben részt vevők eltérő véleménye ösztönzőleg hathat azokra is, akik esetleg nehezebben nyílnak meg. Mivel a kutatás eredményei nem reprezentatívak és nem nyerhetők statisztikai adatok, célunk egyrészt a mindenkire jellemző általános jegyek kimutatása, de azt is vizsgáltuk, milyen térségi jegyek, sajátosságok léteznek a magyarság megélésében, az identitás építésében milyen különbségek mutatkoznak, és ezek milyen tényezőkhez köthetők.

A kutatás feltár jelenségeket, de csak egy ezt követő *kvantitatív* (pl. személyes kérdőíves, telefonos, online stb.) kutatással lehet eldönteni, hogy a célcsoport mintáján hogyan alakulnának a feltárt jelenségek arányai (ezért ideális esetben a fókuszcsoportos kutatást egy kvantitatív kutatás követi).

Esetünkben a minta többszörösen tagolt: a Magyarországot körülvevő országokban élő magyar közösségeket nagyrégiós csoportnak tekintve, 7 ilyen régióval kell/lehet számolni. De azon régiók esetében, ahol a magyarság lélekszáma százezres nagyságrendet meghaladó, a demográfiai helyzetnek megfelelően beszélünk tömb-, front-, illetve szórványhelyzetről, Románia esetében külön kezelendő a csángóság.

A kutatás során az alábbi kérdésekre keressük a választ:

- Léteznek-e a kisebbségek identitásépítésének sajátos jegyei? Például milyen mértékben lelhetők fel esetükben a regionális identitásépítés sajátos jegyei?

- Különbözik-e a jelzett nagyrégiók magyarságának nemzeti identitása?
- Milyen különbségek tapasztalhatók a tömb-, a front-, illetve a szórvány helyzetben élők identitásépítése között?
- Mely közösségek esetében beszélhetünk veszélyeztetett identitásról? Milyen veszélyek azonosíthatóak?
- Kihatnak-e Magyarország és a vonatkozó állam közötti kapcsolatok az utóbbi államban élő magyarok identitásépítésére, és ha igen, miként?
- Mennyire veszélyeztetett a kisebbségi identitás?

A kutatás eredményeinek bemutatása

Az identitás létét és mibenlétét bizonyos fogalmakkal kapcsolatos képzetek, reakciók, kijelentések alapján vizsgáljuk. Ezek a fogalmak: haza, magyar (magyarnak maradni), anyanyelv, nyelvhasználat, anyaország (és a hozzá fűződő viszony), állampolgár, kettős állampolgár, többséghez fűződő viszony, család és vegyes házasság, iskola, helyi világok.

Haza, hazaszeretet

A fókuszbeszélgetés nyitó kérdéseként a hazafogalom kapcsán kellett leírni azt a három szót, amire a résztvevők asszociáltak.

A válaszok skálája az *otthon-* és *családképzet*tal kezdődik: „Az otthonom, ahol felnőttem, amire büszke lehetek, kell legyek, ahol mindig melegszívű emberek várnak.” [Barót/Erdély]; „Ahol van a család, ahol vannak a barátaim, ahol van biztonságérzetem, ott van az én hazám.” [Nagybecskerek/Vajdaság]; „Otthon, szülők, család, összetartás.” [Rimaszombat/Felvidék]; „Az a haza, ahol a szeretteim vannak.” [Máramarosziget/Erdély]; „Én mint egy nagy családot képzelem el a hazát, és hogy szabadon érzi magát az ember. Otthon érzi magát benne. És az lehet Erdély, Székelyföld, lehet Kanada, lehet bárhol.” [Barót/Erdély].

A következő asszociációs mező a szűkebb vagy tágabb helyi *tájegység*: „Beregszász a mi házuk és a családom.” [Munkács⁷⁹/Beregszász/Kárpátalja]; „Én három helysége-

⁷⁹ A településnevek a fókuszbeszélgetés helyszínét jelölik. Több olyan beszélgetés volt, ahol a résztvevők több településről származtak, ez esetben – ha kiderül a beszélgetésből – az idézett személy

get írtam fel: Muzslya, mert itt élek. Újvidék, mivel ott születtem, és Kiskunhalas, Magyarország, ahonnan származik a családom.” [Muzslya/Vajdaság]; „Hát az, hogy itt születtem, itt van a családom, itt vannak a barátaim és itt érzem a legjobban magamat... bárhova is mennék, mindig visszavágyom ide.” [Ungvár/Kárpátalja]; „Ez a földrajzi terület ahol elhelyezkedünk, ahol élünk – a Székelyföld.” [Barót/Erdély]; „Otthon, ismerősök és Kolozsvár.” [Kolozsvár/Erdély]; „Nekem Csallóköz, család és béke. Béke, mint a falum.” [Somorja/Felvidék]; „Jó esetben a szülőföld a haza és hát a legfontosabb, hogy egy olyan hely, ahol jól érzed magadat, és amihez kötödsz... tehát barátok, vagy kultúra például, vagy nyelv... Ezek mind fontosak. Én például Székelyföldet nevezném meg hazának.” [Sepsiszentgyörgy/Erdély]; „Tartozni valahová: első a Kárpátalja, konkrétan... tehát nincs helyhez kötve, de... a második a lakásunk, konkrétan. És a harmadik, hogy mindig velem van. Mármint az, hogy haza, hogy hová tartozom, azt bármikor el tudom mondani és ez egyértelmű.” [Ungvár/Kárpátalja], továbbá a *nyelven* keresztül: „Nekem Hosszúrét, meg anyu, mert ahol anyu van, ott a haza. Meg a magyar nyelv. Nem tudom, miért.” [Rozsnyó/Felvidék]). Az őrvidéki válasz okán („Nekem két hazám van, az egyik hétköznapiokon én Bécsben lakom, hétvégén itt, de talán mert itt jártam iskolába és itt nőttem fel, a hazám mindig itt van.” [Felsőőr/Ausztria]) felmerül a kérdés, hogy a válaszoló mennyire értette meg a kérdést.

Igen sokan *erkölcsi tétel*ként, egyfajta mércét mutató üzenet hordozójaként gondolnak a hazára: „Petőfi, márciusi ifjak, kitartás.” [Máramarossziget/Erdély]; „Otthon, szülők, család, összetartás.” [Rimaszombat/Felvidék]; „Hűség, a hűség jut eszembe elsősorban.” [Kolozsvár/Erdély]; „Nem szeretnék, mármint nem szeretnék elköltözni innen, el szeretnék menni egy időre, de itt szeretnék élni.” [Kolozsvár/Erdély]; „Szereket, szabadság, barátok – a család.” [Rozsnyó/Felvidék]; „Négy szó: magyarság, kisebbség, történelem és zászló. A magyar zászlóra gondoltam.” [Sepsiszentgyörgy/Erdély]; „... ha a hazát egy tárggyal kellene megjeleníteni, akkor az a Lánchíd volna, mint a nemzeti felemelkedés szimbóluma.” [Lendva/Szlovénia].

Külön figyelmet érdemelnek azok a válaszok, amelyekben *régió*-, illetve *ország*megjelölés szerepel: „Kanizsa városa. Itt érzem jól magam, itt vagyok otthon... Magyarországhoz nincs olyan közöm, inkább többet gondoltam a Vajdaságról.” [Ma-

szülővárosát is beírom, mert csak így tudunk különbséget tenni a tömbben és a szórványban élők között.

gyarkanizsa/Vajdaság]; „Gondolhatok itt mondjuk a Vajdaságra. Tehát mint tartományra, hogy ez a hazám. A hazámhoz, ahhoz kötődöm.” [Szabadka/Vajdaság]; „Mégis csak itt születtem, vagyis Szerbiát tekintem a hazámnak. Amikor mondtad, hogy haza, mindjárt az jutott eszembe.” [Szabadka/Kikinda/Vajdaság]; „Hát, nem tudom, tehát így a haza... az jutott eszembe, hogy Magyarországot tartom-e hazámnak vagy Szerbiát. Szóval Szerbiát nem gondolom úgy a hazámnak, viszont Magyarországot sem gondolom hazámnak. Azt is szeretem, meg úgy jó érzéssel tölt el, de úgy nem, egyiket sem mondom, hogy ez a hazám.” [Szabadka/Vajdaság]; „Szülővárosom, ahol itt mindig haza bírok menni a szüleimhez, meg Szerbia. De Magyarország is, mint valamilyen kulturális nem tudom...” [Nagybecskerek/ Vajdaság]; „Otthon, magyarosság, Szlovénia.” [Lendva/Szlovénia]; „Ház, család, Horvátország.” [Eszék/Horvátország]; „Nekem két hazám van, az egyik hétköznapi, én Bécsben lakom, hétvégén itt Burgenlandban, de talán mert itt jártam iskolába és itt nőttem fel, a hazám mindig itt van.” [Felsőőr/Ausztria]; „Nekem az igazi hazám Székelyföld, amit mi úgy szeretünk. És amit úgymond, szeretünk, hazánknak tartunk, megvédünk és viházzunk rá, már amennyire tudunk.” [Sepsiszentgyörgy/Erdély]; „Ez a földrajzi terület ahol elhelyezkedünk, ahol élünk – Székelyföld.” [Barót/Erdély].

A hazaszeretet kapcsán gyakori az *ország*ra való utalás: „Nagy Magyarország, hűség és hovatartozás.” [Kolozsvár/Erdély]; „Magyarország, magyarságtudat és kultúra.” [Nagyvárad/Erdély]; „Hát, én azt írtam, hogy Magyarország, Szent István és magyar nyelv.” [Rimaszombat/Felvidék].

Léteznek *dilemmára* utaló, *kettősséget* megidéző megnyilatkozások: „Hát nekem elsősorban... tehát először is a mentalitás jut eszembe, ugyebár, amit mondtak itt a... bicskás-szalonnás székely, ez valamilyen szinten egy kultúra, egy külön székely kultúra.” [Sepsiszentgyörgy/Erdély]; „Nem a saját hazám jut eszembe, hanem Magyarország, és az, hogy mi nem oda tartozunk, és nem tudunk együtt lenni, mint esetleg a más népek és a más országokban élők, hanem mi ki vagyunk taszítva, vagy el vagyunk zárva... tehát ez egy olyan rossz érzés.” [Sepsiszentgyörgy/Erdély]; „Nem tartozom Magyarországhoz, hanem Székelyföldhöz tartozok. Én már nem azt mondom, hogy magyar vagyok, hanem, hogy székely vagyok, alapjában véve.” [Sepsiszentgyörgy/Erdély]; „Szétosztódott a magyar nemzet, hogy mindenkinek kialakult a saját maga kultúrája és megvannak ezek a különbségek.” [Nagybecskerek/Vajdaság]; „Az enyém az ország, család és a nemzet. Melyik ország? Konkrétan ezt így nehéz el-

mondani, de inkább jelenlegi állapotban Szlovákia, de én ugyanúgy Magyarországot is annak tekintem.” [Somorja/Felvidék]; „Esetünkben nem feltétlenül egységes az országgal, ahol élünk. A lényeg az pedig az, amit a sajátoménak érzek, függetlenül állampolgárságtól, vagy bármilyen hovatartozástól.” [Sepsiszentgyörgy/Erdély]; „Nekem úgymond a Kárpát-medence a hazám, teljes Kárpát-medence” [Barót/Erdély]; „Szerintem az egész világ. Az egész világon élek és nekem nem olyan fontos, hol.” [Felsőőr/Ausztria].

Összefoglalva: a haza kapcsán leírt asszociációk szinte kivétel nélkül pozitívak, gyakran erős elköteleződést sejtetnek. Áttételesen többször, de tételesen is megjelenik a dilemma, hogy nincs egységes magyar haza, a különböző országokban élő magyarok számára nincs egyetlen, közös haza. Székelyföldön jelentős a helyi, olykor a magyar ellenében tételezett székely, vagyis tájegységi én-tételezés. A nagyrégiók szerint megfigyelhetők bizonyos különbségek: Vajdaságban gyakori a Szerbiára történő utalás, Horvátországban, Szlovéniában ez van túlsúlyban, miközben Erdélyben a Magyarországra történő utalás van többségben, de tételesen is megfogalmazta valaki, hogy a haza nem feltétlenül jelenti azt az államot, ahol az illető él. Ezzel szöges ellentétben áll egy őrvidéki vélemény, miszerint haza lehet az egész világ. Erdélyi, felvidéki és kárpátaljai nem jelölte meg azt az országot, amelynek a polgára, vagyis Romániát, Szlovákiát illetve Ukrajnát.

Úgy tűnik, a szórványban élők gyakrabban asszociálnak családra és barátokra, s a tájegység, illetve Magyarország azoknál jelenik meg többnyire, akik tömbben vagy jelentős magyar közösségű településen élnek.

Őrvidék külön képlet, mintha nem volna fontos számukra a kérdés, mintha olyan mellékes tényező volna, amellyel külön nem kell foglalkozni.

Magyar, magyarnak lenni

A beszélgetések második momentumaként a fókuszcsoporthoz tartozók részvevői leírták, mire gondolnak, ha azt hallják: magyar. A folytatásban azt beszélték meg, mit jelent magyarnak lenni, minek során olyan kérdésekre keresték a választ, mint: mi jellemzi azokat, akik magukat magyarnak mondják, mi kell általánosan és speciálisan/helyben ahhoz, hogy valaki magyar legyen, miben más kisebbségi helyzetben magyarnak lenni, mint Magyarországon és végül mit jelent kisebbséginek lenni egy adott országban.

Ide kívánczik egy rövid elméleti kitérő. Egyféleképpen éli meg magyarságát, nemzetudatát az, aki tömbben, erős nyelvi közösségben él, és másképpen az, akinek szórványban adatik élnie. A szórvány mindennapi döntéshelyzet. Erre a szórványban élő nem gondol, nem törődik vele, de a nyelvhasználatától a párkeresésig, a baráti társaságoktól a munkahelyválasztásig benne van valamennyi tudatos vagy ösztönös döntésében. Minden döntés háttere és kerete, hogy a szórványban élő számára társas lény mivoltának a megélése nem teljes körű, a más kultúrájú többségi közegben megszűnik az, ami a tömbre érvényes, vagyis nem adatik meg az egyén számára az övéi közötti jelenlét otthonossága, magától értetődő mivolta – állandó nyomás alá kerül. Ennek hatására válik a szórvány asszimilációra hajlamosító közeggé, s válik meghatározóvá a szórványosodás folyamata, amelynek a végeredménye lehet nyelv-váltás, kultúraelhagyás vagy akár etnikai adaptáció. Ezt az *igazodási kényszert* szórványban nem lehet az emberek életéből kiiktatni (Bodó 2009). Még abban az esetben is, amikor a személy nyelvben és kultúra-fogyasztóként már nem, vagy alig kötődik ahhoz a kultúrához, amelybe beleszületett, megmarad a származástudat. Ezért kell különbséget tenni identitástudat és származástudat között.

A vélemények első csokra az identitástudatra vonatkozik, a következő bekezdésben idézett két eset egy folyamat állomásait jelzi. Az utolsó a származástudat sokatmondó példája. A hasonló helyzetekhez való viszonyulás kérdése alig kapott (szakmai) nyilvánosságot, a befogadó hozzáállás volna mindenképpen indokolt, de a köznapi életben erre elég kevés példát találni.

A *ki a magyar* kérdés köré csoportosítható válaszok azt mutatják, hogy kettős elvárással élnek az identifikációt illetően: bizonyos tudás és ismeretek nélkül a magyarság üressé válik, illetve hiába a nyelv, a kultúra ismerete, ha a hovatartozást nem vállalják. Találunk szótárba emelhető pontos értelmezést is („Magyar az, akinek az ősei ehhez a nemzethez tartoztak, ismeri, ápolja kultúráját, hagyományát, nyelvét tudja, ismeri, annak vallja magát...” [Újvidék/Vajdaság]). Egyesek a magyarsághoz sajátos *nemzeti jegyeket* rendelnek („Magyar, aki annak tartsa magát... Mert ha ugyanazt a mondatot valaki elmondja románul és magyarul, az nem ugyanúgy hangzik... mert a szavaknak súlya van. És akinek valaki az anyanyelvén szól, az tudja, hogy az adott szónak mi a jelentősége, vagy kapcsolata..., és nem csak egy szót jelent, ami egy adott tárgyat, vagy egy akármit is jelképez...” [Sepsiszentgyörgy/Erdély]), mások az *érzéseket* tekintik meghatározó elemnek („Az öntudat. A

nyelv, mondjuk esetleg. Meg van az az érzés, ami bennünk van, hogy én magyar vagyok.” [Ungvár/Kárpátalja]. Van, aki az *akarati elemet* tartja lényegesnek („Fontos, hogy maga a személy minek vallja magát.” [Nagybecskerek/Vajdaság]; „Szerintem az a legfontosabb, hogy saját magát tartsa magyarnak, mert hiába beszél magyarul, ha magát nem tartja magyarnak. Mert, ha valaki megtanul egy nyelvet, például szlovákot, attól még nem fog szlovákká válni.” [Somorja/Felvidék]). Van továbbá, aki a két (vállalás/tudás-ismeretek) dimenziót azonos szintre emeli („Azt tartom a legfontosabbnak, hogy ha valaki magyarnak vallja magát, akkor az beszélje a nyelvet! Számomra ott kezdődik az alap! [Szabadka/Vajdaság]). Ugyanakkor van olyan megnyilatkozás, miszerint vannak, akik érzéseikben magyarok („Vannak olyan magyarok is, hogy magyar vagyok, és nem tud semmit magyarul szólni.” [Rozsnyó/Felvidék]). Ezekre utaló az a megjegyzés, hogy a magyar kultúra megtanulható („A kultúrát is kicsit meg kell tanulni vagy nem csak egy kicsit, de hát itt főleg a nyelvet, és van néhány szokások.” [Felsőőr/Ausztria]).

Álljon itt egy megnyilatkozás, amikor a forma és a tartalom között komoly *feszültség* azonosítható: „Már kicsi kortól szerintem öntudatosítani, hogy magyar vagyok. A kultúra, oktatás, nem hagyni, hogy magyartalan legyen. Nem tudom. Én meg vagyok győződve ezek és ezek vagyunk. Nagyon sokan azt sem tudják, mik vagyunk... Tehát azért egy alap a kultúra meg a tudás. A kulturális értékek.” [Nagybecskerek/Vajdaság]. A megfogalmazás mikéntje világosan jelzi az idegen nyelvi hatást, hogy nyelvi romlás esetével állunk szemben, ugyanakkor az üzenet egyértelműen magyar identitásra vall. És a másik eset, amikor a magyarságtudat mögül kikoptak az ismeretek, eltűnt a kultúra. „Például én mondok egy nagyon érdekes példát. Déván, szórványprogram, esküvőn voltam, református templomban. Román mise volt, mert már a párok, mind a kettő református volt, de románok. Alig tud magyarul, de magyarnak vallja magát. Itt kezdődik a... Nem feltétlenül [kizáró]... a nyelv, az nem meghatározó. Az, amiért asszimilálódott, az nem az ő hibája, mert muszáj volt asszimilálnia, mert másképp nem tudott élni.” [Sepsiszentgyörgy/Erdély].

A nemzethez tartozás egyesek számára *felelősséggel* is társul: „A felelősség. Ez nem tudom, hogy mért jutott eszembe. Lehet, hogy azért, hogy... hogy tartozom egy nemzethez és felelősséggel tartozom azért, hogy például mit gondolnak a magyarokról az emberek. És amit mi mutatunk itt vajdasági magyarok, azt fogják a körülöttünk élő más nemzetiségek is gondolni rólunk.” [Szabadka/Vajdaság]; „Nekem kötelessé-

gem volt jól viselkedni mindig, mindig illedelmesen [kellett] viselkedni, mert általam egy egész nemzet volt megítélve.” [Rimaszombat/Felvidék].

Sokan vannak, akik számára magyarságuk elsősorban *büszkeség forrása*: „Büszkeség, büszkék lehetünk múltunkra.” [Barót/Erdély]; „Büszkeség. Ez az egyik, ami számomra a magyarnál eszembe jutott, mert hogy magyar vagyok.” [Szabadka/Vajdaság]; „Magyarok vagyunk, tehát ugyanaz, hogy mi miért vagyunk?... Légy büszke magyarságodra. Itt nálunk büszkének kell lenni arra.” [Munkács/Kárpátalja]; „Ha nem vagyunk büszkék, akkor egyszerűen eltűnik a magyar kint az utcán.” [Munkács/Kárpátalja]; „Én azt írtam, hogy hovatartozás, és büszke vagyok rá, hogy magyar vagyok. És felsoroltam párat: honfoglalás, magyarság, Puskás Ferenc, Rubik Ernő és Liszt Ferenc.” [Muzslya/Vajdaság]. Van, aki *jellemzi*, úgymond *elbeszélhetővé teszi* magyarságát: „Gasztronómia, vendégszeretet és népszokások.” [Kolozsvár/Erdély]; „Nyelv, szép nők, étel.” [Eszék/Horvátország]; „Gulyás, a himnusz és Erdély.” [Máramarossziget/Erdély].

A magyarsággal való azonosulást olykor *ismert klisék, illetve féltés* hatják át: „[A magyar] sorsüldözött nép.” [Barót/Erdély]; „Sajnos a magyar nemzet az olyan nemzetek közé tartozik, amelyek... amikor azt mondják, hogy összefogás, mindenki elrémül. Vajon mit jelenthet az? Pedig én azt szorgalmazom, mert egy nemzet van, egy[etlen] magyar nemzet van, s összefognunk kell.” [Muzslya/Vajdaság]; „Nemzet, béke és szenvedés. Hát nemzeti, mert nemzet; béke, mivel próbálunk békében élni egymás közt is és a környező népekkel is. És a harmadik azért szenvedés, mert hát úgy gondolom, hogy az ezer éves élete során a magyar nép és a magyar nemzet elég sok szenvedésben volt része.” [Ungvár/Kárpátalja].

Őrvidék a magyarság vonatkozásában sajátos képlet, nem tartják magukat magyaroknak a szó valós értelmében, tudnak magyarul, miként tudnak például angolul: „Magyar nekem egy magyar állampolgár. Nem mondanám, hogy magyar vagyok. Szeretem a nyelvet, szeretem az országot, de én nekem nem mondanám, hogy magyar vagyok.” [Felsőőr/Ausztria]. Mintha a magyarság titkolni való tény volna: „Szerintem az a különbség egy osztrák és egy magyar ember között, hogyan már említettük, hogy egy osztrák nem olyan büszke most arra, hogy ő most egy osztrák. Nem tudom, hogy minek az oka, mi az oka annak, hogy Ausztriában nem úgy van.” [Felsőőr/Ausztria].

Magyarnak lenni Magyarországon *természetes és konfliktusmentes* állapot, nem követel áldozatot, sem megerőltetést – ez több válaszból kiolvasható. Ugyanakkor más a helyzet akkor, ha a magyarságot kisebbségi léthelyzetben lehet/kell vállalni és vállalni. („Nem az, hogy magyar gondolkodás, hanem... hogy magyarul csinálod azt, amit. Különbség szerintem a kisebbségi létben van, mert Magyarországon mindenki magától magyar, nálunk viszont ez tudatos választás következménye.” [Lendva/Szlovénia]). És ezt a helyzetet egyesek nem érzik át: „Ott az anyaországiak nem becsülik amennyire [kellene] azt, hogy magyarok. Nekünk ez egy... mondtam, hogy büszkék vagyunk rá, egy kicsi kincs..., meg ilyen hasonlók. Tényleg mi próbálunk tenni is azért, hogy azok maradjunk.” [Munkács/Kárpátalja].

A Kárpát-medence kisebbségségeire gyakran nehezedik politikai, kulturális és néha gazdasági nyomás is, ezek természetesen kihatnak a nemzeti identitás vállalására. Ugyanis amikor az önmagáról gondolkodó egyén megkísérli, hogy én-tudatának nevet adjon, valójában önmagát nevezi meg a (egy) kultúrában, annak a sajátosnak ad nevet, amellyel eltér vagy amiben éppen megegyezik más személyekkel. Itt kell utalni arra az önreprezentációs dilemmára, amellyel mindenki szembe találja magát, és amelynek során arra a kérdésre kell választ adni: kinek milyen identitásra van szüksége. Kisebbségi léthelyzetben nem a Széchenyi-kijelentés – „Jó magyarnak lenni, igen nehéz, de nem lehetetlen” – üzenete áll a gyakori dilemma középpontjában, hanem előtérbe kerülhetnek gyakorlatias kérdések, mint: lehetek magyar, de – miért, mire jó, milyen előnyöm származik belőle?

A kisebbségben élő jogosan várhatja el, hogy az anyaországi polgárok *megértéssel és jóindulatúan* kezeljék az ország határain kívüli nemzettársakat. Sajnos, sok a negatív tapasztalat: „Mások vagyunk, nem olyan magyarok vagyunk, mint a magyarországiak, éreztük akkor is, amikor ott voltunk Magyarországon... A vajdasági magyar... is magyar.” [Szabadka/Vajdaság]; „A magyarországi magyar az inkább olyan érdekesember. Az inkább odamegy, ahol kap, ahol csak kap, de adnia nem kell semmit, vagy ha kell, akkor minimálisat... Több munkahelyem volt, és ismerek rengeteg ilyen magyarországi magyart. És hát nem volt minden magyarországi magyarról jó véleményem.” [Rimaszombat/Felvidék]; „Nagyon ki vagyunk tagadva úgy Magyarországról, mint az egész magyar társadalomból. Még azt írtam le [a magyarságról], hogy a székelyek nagyon furfangosak és ez igazán jellemző rájuk, szerintem. És én büszke vagyok arra, hogy ehhez a székely néphez tartozom. [Sepsiszent-

györgy/Erdély]; „Hát, utálnak [minket] itt is, meg ott is.” [Rozsnyó/Felvidék]; „Különbőség a székely és a magyar között csak a magatartásban. Tehát nem gondolom úgy, hogy ez most elválaszt... Én úgy gondolom, hogy része a székely a magyarnak.” [Sepsiszentgyörgy/Erdély].

A kisebbségben élő magyarok olykor kevésbé magabiztosak, éppen a kisebbségi mivoltból fakadóan: „Hát itt szerintem van valami összefüggés vagy valamilyen hasonlóság, hogy milyen, mert ott [Magyarországon] is félünk megszólalni, mert azért más a kiejtés, a hangsúly, itt meg azért nehéz megszólalni, mert itt a szlovákok vannak többségben és, hogy mit fognak szólni, hogy magyarok vagyunk, vagy ilyesmi.” [Somorja/Felvidék].

A beszélgetések résztvevői közül sokan *adott helyzetként* élik meg magyar mivoltukat. „Engem úgy neveltek a szüleim, hogy én magyar vagyok, nem is volt kérdés, ez egy mondjuk olyan családban ahol például az egyik szülő szlovák a másik magyar, tehát egy olyan családban ez lehet egy kérdés, de hát ott meg, nem tudom.” [Somorja/Felvidék]; „Én szerintem az a magyar, aki kiskorától kezdve ezt a nyelvet használja. Akinek tényleg, a szülei vagy a rokonai magyarok, aki úgy érzi, hogy ő magyar, mert élete nagyobb részében a magyar nyelvet használt és magyarok közt nőtt fel. Igen. Ebbe a környezetbe született, magyarok közé, az a magyar.” [Rozsnyó/Felvidék]; „Magyar az, akinek az ősei ehhez a nemzethez tartoztak, ismeri, ápolja kultúráját, hagyományát, nyelvét, tudja, ismeri, annak vallja magát...” [Újvidék/Vajdaság]. „Én tartozom valahova, én ennek születtem, magyarnak születtem és ezt képviselem. Ha nem ennek születtem volna, szerintem akkor másra mondtam volna, hogy lehet, hogy a horvát nemzetiségemre mondhattam volna azt, hogy büszkeség, de én erre mondom, hogy magyar.” [Szabadka/Vajdaság]; „Nekem Kolozsvár, érték, illetve harc.” [Kolozsvár/ Erdély].

Kisebbségi léthelyzetben olykor valamilyen *külső hatásra alakul ki, tudatosul, erősödik meg* a hovatartozás: „Valakiben az évek folyamán is kialakulhat a tudat, a nemzeti öntudat, hogy magyar és akkor annak tartsa magát. Kihatással van a szülők, a barátok, fiatal korban, főleg.” [Nagybecskerek/Vajdaság]; „Amikor Rákóczi táborba mentem, ez egy mozgó tábor, körülutaztuk egész Magyarországot, és csak határon túli magyarok voltak ott és ingyenes volt a tábor, pályázaton keresztül nyertük meg. És ott, amikor minden határon túli országból voltunk, nem tudom, akkor éreztem igazán, ahogy így beszéltünk erről az egészről, a történetről, meg mindenről, úgy gondoltam,

hogy Trianonról, meg minden. Akkor igazán, akkor éreztem azt! És akkor döntöttem el, hogy én magyar középiskolába akarok járni, magyarul akarok továbbtanulni.” [Nagybecskerek/Vajdaság]; „Fiatalabb voltam és Kékestetőnél voltunk túrázni, és innen, Rimaszombat környékéről hárman voltunk, de Magyarországról több helyszínről jöttek, voltunk olyan harmincan-negyvenen. És egyszer csak így leültünk a tábor-tűz köré népdalokat énekelni, minden, és amikor láttam, hogy az a harminc-negyven ember komolyan gondolja, hogy igen, magyarok vagyunk, oda megyünk, ahova akarunk, tudunk magyarul és büszkék voltak rá, akkor azt hiszem először tudatosult, hogy mi is az, hogy magyar, meg együtt.” [Rimaszombat/Felvidék]; „Március 15-e volt, amikor kint álltunk az emlékműnél, és hát... cserkészek, énekeltük a Himnuszt, meg a Szózatot a végén... és annyira megfogott, hogy az idősebb nénikék, bácsikák megtörve énekelték az egésztest. És még mi kicsi gyerekek ott voltunk, és furcsa egy ilyen gondolat, és hogy mi vagyunk a jövő. Ez, tőlem, egy kisgyerektől. És tényleg úgy leesett nekem, ha mi is beleolvadunk az ukrán közösségbe, akkor ki fog ott pár év múlva állni?” [Munkács/Kárpátalja]; „Az iskolában éreztem többször azt, hogy magyarnak nem előnyös dolog lenni, de viszont pont az, aki magyar, nem is tudom..., én büszke vagyok arra, hogy nem torpantam meg. De amikor vége volt az iskolának és jött a nyár, és az anyanyelvi táborok, azok hihetetlenül [sokat], hogy is mondjam... nemzeti öntudatot tápláltak belénk. Azt, amit az iskolában kispóroltak, vagyis kiölték a gyerekből, azt a táborok helyettesítették számomra.” [Lendva/Szlovénia].

Egyesek *bizonytalanok*, mintha nem tisztult volna le bennük a kép: „Én nagyon nehezen érzem magamat magyarnak, mert mindenhol beszélek ukránul, én három évet jártam Técsőre, ahol csak ukránul beszéltem, magyarul csak az osztálytársaimmal beszéltem.” [Técső/Kárpátalja]. A helyzet értelmezését olykor éppen anyaországi reakciók nehezítik meg: „Én mondtam, hogy nem vagyok magyar, de én büszke vagyok arra, hogy tudok magyarul és burgenlandi magyar vagyok. De... [mégsem] vagyok magyar, mert ha átmegyek és mondom, hogy magyar vagyok akkor: nem te nem vagy magyar, te burgenlandi vagy.” [Felsőőr/Ausztria].

Vannak helyzetek, amikor a kisebbségi mivolt, a másság *nyomaszt, kiszolgáltatottságot jelent, akár ellenállást* is kiválthat: „Nekem a háborús események jutnak eszembe, hogy akkor megérezteték velünk, hogy magyarok vagyunk.” [Eszék/Horvátország]; „Én szerintem itt Szlovákiában a szlovákok többet elérnek valamivel, mint egy magyar. De így... nekünk mindegy, minden ember megérti egy-

mást, mink a magyarokkal is, szlovákokkal is egyformán, úgyhogy... De olyan mások, akik például nem tudnak annyira szlovákul, azoknak nehezebb lehet.” [Rozsnyó/Felvidék]; „Erdélyi magyar vagyok, egyszerű. Sajnos Romániában lakunk, de erdélyi magyar vagyok. Miért sajnós? A bérezés más, életszínvonal más, talán Németországban másképp lenne a körülmény.” [Kolozsvár/Erdély]; „Én azt nem látom előnynek, hogy román állampolgár vagyok. Mert a tesóm kint van az Államokban, és meg szeretném látogatni, annyi vízummal, annyit interjún kell keresztül menjek, hogy... Csupa kín a hátamon az, hogy román állampolgár vagyok. Viszont magyaroként már teljesen másképp állok hozzá. Ha Németországba [magyarként megyek] munkát vállalni, teljesen másképp kezelnek, mint a román állampolgárt.” [Kolozsvár/Erdély]; „Egy ilyen különc érzet fogalmazódott meg bennem itt Horvátországban. Például nem tudom olyan jól érezni magam egy horvát közösségben, mint mondjuk egy magyarban. És hát kiszolgáltatottnak is érzem egy kicsit magam.” [Eszék/Horvátország]; „Nekünk nem olyan nehéz, mert alkalmazkodunk. Mink elfogadjuk, azt, hogy Szlovákiában szlovákul beszélünk. De vannak, akik lázadni fognak ezért, hogy azért se fognak szlovákul beszélni.” [Rozsnyó/Felvidék]; „Van, aki kigúnyol, azok ukránok, de vissza tudok vágni ukránul, ne félj!” [Munkács/Kárpátalja]. Másoknak teljesítménykényszert, *küzdelmet* jelent: „Küzdelem – ahhoz, hogy én magyarként érvényesüljek Szerbiában, nekem ahhoz kétszer annyit kell teljesítenem.” [Szabadka/Vajdaság].

Kisebbségi léthelyzetben magyarnak lenni bizonyos *reflexivitást feltételez*, és az önvizsgálat eredménye többnyire pozitív. Egyesek számára a magyarság *többes kötődést* feltételez, két irányban is („Magyar – nép-nemzet, nyelv és történelem. Én is magyar vagyok, bár én inkább ezt magam úgy szoktam meghatározni, hogy vajdasági magyar. Tehát nekem ez így fontos, hogy vajdasági, és az anyanyelvem a magyar, és a történelem, ami összeköt végül is, nem csak a magyarországi magyarokkal, hanem más határon túli magyarokkal is.” [Szabadka/Vajdaság]; „Én úgy vagyok vele, hogy magyar vagyok főleg, de ukrán is vagyok, mert a nagyapám, már meghalt, ő ukrán volt. Teljesen ukrán volt. Meg hát a barátaim is legfőképpen ukránok és hát vannak olyan barátaim, akik ukránul is, és magyarul is beszélnek, de hogyha egy olyan közösség van, ahol például ukránok is vannak, akkor inkább ukránul szólunk egymáshoz, hogy értsék, értsenek minket. És, ha már megszólalunk magyarul, akkor már azt mondják, hogy beszéljünk ukránul, mert mi nem értjük. Ilyenkor érzi az em-

ber legjobban, hogy magyar.” [Munkács/Kárpátalja]). Másoknak a magyarnak lenni *elköteleződést* jelent („Mi kisebbséghez tartozunk, ezért nekünk ez nem automatikus, hogy mi magyarok vagyunk...” [Szabadka/Vajdaság]; „Sokkal nehezebb itt [kisebbségben] magyarnak lenni, mint ott. Ott egy természetes dolog. Tehát ott az emberek ezzel nem törődnek, és nem tulajdonítanak ennek nagy fontosságot. Tehát nem nagy dolog, hogy ők most magyarok vagy micsodák. Tehát ő nekik ez egy normális dolog, élik az életüket. Nekünk pedig itt nap, mint nap küzdelmet is jelenthet, igen, meg megmaradást, sok mindent.” [Nagybecskerek/Vajdaság]; „Eszembe jutott az, hogy küzdelem, hogy itt a déli vidékeken egy kicsikét magyarnak lenni nem olyan, mint Magyarországon, ahol intézményesítve van, ott magyar mindenki.” [Szabadka/Vajdaság]; „Most nemrég voltam Brüsszelben, és ugye ott sem értik a kisebbség fogalmát... a kérdés elég durva. Megkérdezték, hogyhogy Romániában élő magyar vagy? És akkor elmagyaráztuk így szépen, az állampolgárságom román, mivel hogy az van, és én például ezt pozitívumnak látom, de hogy nemzetiségileg, az magyar. Tehát hogy a nemzetiség egy fokkal több nekem, mint az állampolgárság.” [Kolozsvár/Erdély]; „Mindenhol meg merjük mondani, hogy mi magyarok vagyunk, magyar az anyanyelven, igen én tudom a másik nyelvet. Meg, hogy továbbra is ápolom azt, amit a szüleimtől kaptam.” [Muzslya/Vajdaság]).

Többen, többnyire a többségi nemzettel történő összehasonlításban, *kimondottan pozitívan élik meg* kisebbségi mivoltukat: „Miért jó itt magyarnak lenni? Azért, mert két nyelvet tökéletesen tudunk beszélni. Mondhatjuk, hogy majdnem anyanyelvi szinten.” [Muzslya/Vajdaság]; „Abszolút pozitívan élem meg, mert szerintem hát kisebbség vagyunk... biztos vannak ilyen, mit tudom én, ilyen hátrányai is, de szerintem hatalmas előny, hogy itt élünk, mert két nyelvet tanulunk meg kapásból, csak azért mert itt születtünk. És nem tudom, hogy milyen okból, de soha nem szeretnék magyarországi magyar lenni!” [Eszék/Horvátország]; „Szóval itt meg előnyben érzem itten magam szerintem, mert tudok szlovákul is meg magyarul is.” [Rozsnyó/ Felvidék]; „Szerintem sokkal találékonyabbak vagyunk. Hát, mert annyi mindent kellett úgymond túlélnünk valamilyen szinten. Meg talán összetartóbbak. Igen, hogyha kell valami, akkor van kit felhívni. Jó, kevesebben vannak. Azért szerintem, hogyha azt érzi az ember, hogy tartozik valamilyen nációhoz, vagy valamilyen közösséghez, és érzi azt, hogy kevesen van ez a közösség, vagy kevés emberből áll, akkor összetart az ember.” [Ungvár/Kárpátalja]; „Pozitív élményem van azzal kapcsolatban, hogy én

itt vagyok magyar, és főként az, hogy olyan egyetemre járok, ahol etnológusok is tanulnak és, és ők amikor megtudják, hogy magyar vagyok: ja, te magyar vagy? Mondjal valamit magyarul! És akkor jönnek oda, hogy fordítsak le valamit magyarra és akkor már írják le, és tanulják meg és ez számomra egy nagyon jó érzés.” [Somorja/Felvidék].

A csángók alapélménye a kettős kirekesztettség: „Csángó, székely, hagyomány. Hát, először, mikor azt hallom, hogy magyar, az jut eszembe, hogy a magyarok azt várják, hogy a csángók magyarnak mondják magukat, a románok meg azt, hogy romának. Székely azért, mert mikor Csíkszeredába kerültem, akkor teljesen új világba kerültem, megismertem egy új kultúrát számomra, és ez nagy hatással volt rám, hogy a fiatalok, a régi osztálytársaim hát modern világban élnek, mégis ragaszkodnak a hagyományokhoz. Ott nagyon erős a közösségi érzet.” [Csángó/Moldva]; „Hát itt, itt a románok minket lemagyaroznak, és Székelyföldön vagy Magyarországon lerománnoznak. Tehát akkor itt se vagyunk, ott se vagyunk.” [Csángó/Moldva]; „Hiába magyarázod te el a magyarnak, hogy te mégis magyar vagy és hiába magyarázod el a romának, hogy te nem. Úgyse fogják fel!” [Csángó/Moldva]. Kikerülhetetlenül tevődik fel a kérdés: Ki a csángó? „Se román, se magyar.” [Csángó/Moldva]; „Az a román és a magyar keveréke. Tehát se tiszta román... ők nem... Itt olyan hihetetlenül vallásosak az emberek. Gyónás és áldozás.” [Csángó/Moldva]. Aki túljut a kirekesztettség dilemmáján, az is bizonytalanságról beszél: „Bizonytalanság! Otthon amikor a tanárok azzal foglalkoztak, hogy belénk gyömoszöljék azt, hogy te román vagy, és hazamentem, az volt az első dolgom, hogy anyu [mi vagyok], és hogy én is csángó vagyok! De anyukám nem mondta azt minden nap, hogy figyelj, te most csángó vagy! Reggel, este, mindig. És ott az iskolába minden nap, minden nap volt egy másik tanár, aki elmondta, hogy figyelj, te román vagy! És akkor egy idő után elbizonytalanodsz! Mert benned van az is, hogy 15 évig románként kezeltek és mindig azt mondták, hogy a magyarok nem olyanok, amilyenek adják elő magukat, meg mit tudom én. És aztán kikerülsz [onnan] és észreveszed és tudod, hogy igazából te magyar vagy..., mégis benned van az, hogy... De azt se mondhatod, hogy nincs semmi románság benned! Szóval egy csepp azért mégis van. Egy csepp nem sok, de...” [Csángó/Moldva].

Ugyanakkor vannak olyan *téves értelmezések* is, amelyek azt jelzik, az illető(k) számára a magyarság kérdése kimondottan állampolgársági kérdés: „Magyar nekem

egy magyar állampolgár. Nem mondanám, hogy magyar vagyok. Szeretem a nyelvet, szeretem az országot, de én nekem nem mondanám, hogy magyar vagyok.” [Felső-őr/Ausztria]; „Ha egy osztrák elmegy Magyarországra és ott dolgozik ott él, és felveszi a magyar állampolgárságot, akkor [ha] visszajön Ausztriába akkor nekem az már nem osztrák. És hogyha a magyar átjön [és] átveszi az osztrák állampolgárságot, akkor az nem magyar. Mert egy rendes magyar az nem veszi át. Én úgy látom. Mert ha magyarnak érzi, akkor magyar marad, ha itt dolgozni akar, élni akar, akkor már nem magyar. Én úgy látom.” [Felső-őr/Ausztria].

Összefoglalva a magyarnak lenni kérdés kapcsán elhangzott véleményeket, a befogadó álláspont tekinthető általánosnak. Kettős elvárással élnek az identifikációt illetően (bizonyos tudás és ismeretek nélkül a magyarság üressé válik, illetve hiába a nyelv, a kultúra ismerete, ha a hovatartozást nem vállalják), de nem zárják ki azt, hogy ezen összetevők között hangsúlyeltolódások létezhetnek, olykor hiányzik a kölcsönös megfelelés. Bár több fiatal adottságként éli meg magyarságát, sokkal többen vannak azok, akik a kisebbségi léthelyzethez reflexív módon viszonyulnak: önmagukat egy többdimenziós társadalmi erőterben vizsgálják. A mi vagyok/mi nem vagyok kérdésre és dilemmára keresik a választ. Ezt a dilemmát kimondottan tömbből származó fiatal nem vetette fel, de ezen az alapon nehéz egyértelmű megállapítást tenni arra vonatkozóan, hogy a fiatalok esetében miként és mennyire érvényesül Szilágyi N. Sándor nemzettudat-tipológiája⁸⁰ (Szilágyi N. 1990). A beszélgetési anyag alapján nem sikerült régiók szerint, illetve a tömb-szórvány tengelyen felmérni, hogy a magyarság megélésének bizonyos jellegzetességei (pozitív: büszkeség, felelősség, illetve negatív: társadalmi nyomás, kiszolgáltatottság) miként jelentkeznek. Ennek oka, hogy több (többnyire?) olyan központban került sor beszélgetésre, ahová a fiatalok iskoláik végzésére jönnek (Kolozsvár, Ungvár, Újvidék, Munkács, Nagybecskerek) s ezeken a helyeken az otthoni, kibocsájtó közegtől eltérő módon szocializálódnak.

Külön figyelmet érdemlő azok véleménye, akik feltárják, hogy egy nemzeti szempontból kiemelt helyhez kötődő kirándulás, tábor, közös program, tehát valamilyen *külső hatásra alakul ki, tudatosul, erősödik meg* a hovatartozás. Ez a jelenség érthető módon a szórványban élő fiatalokra jellemző.

⁸⁰ Szilágyi N. Sándor szerint abban az esetben, ha a magyarságára ráébredő számára hiányzik – sok más népre vonatkoztatva, szétszórtan jelenik meg – a különbözőség, ennek nincs relevanciája, és ezt nevezi diffúz nemzettudatnak. Amennyiben a fiatal számára a különbözőség a hétköznapi életben egyértelműen megmutatkozik, egy bizonyos másik nemzethez kapcsolatosan jelentkezik, akkor a nemzettudat fókuszos.

Ami általánosnak mondható probléma: az anyaország polgárainak a határon túli magyar közösségeket illető elégtelen ismeretei, rossz kliséi, és az ennek okán szerzett negatív kisebbségi magyar tapasztalat. A többségi nemzetekkel kapcsolatosan kettős viszonyulás figyelhető meg: a helyzetet (többségi nyomást elfogadó), illetve az ezt nehezményező, visszautasító – utóbbi főleg tömbhelyzetben. Általánosnak mondható, hogy a kisebbségi léthelyzetet kulturális többlettel – két nyelv, két kultúra ismeretével – társítják és ezt abszolút pozitívan élik meg.

Abszolút bizonytalanság mutatkozik az őrvidékiek nemzeti önértelmezését illetően, elsősorban gazdasági aspektusból közelítik meg a magyar nyelv ismeretét. A gazdasági dimenzió más régióban is előkerült, de nem hangsúlyosan.

Végezetül: a csángók alapélménye a kettős kirekesztettség, illetve ha a csángóföldi román, az anyaországi magyar mellé soroljuk a székelyföldi viszonyulásokat is, akkor szinte általánosnak mondható a minden szinten jelentkező, a csángókra nehezedő értetlenség-elvárás együttes.

Anyanyelv, nyelvhasználat, iskolaválasztás

Anyanyelv, nyelvhasználat

Az anyanyelv fontosságát illetően két nagyobb kérdéscsoport került megbeszélésre. Az egyik kérdés-együttes keretében arra kellett válaszolni, hogy ki milyen nyelven tanult az iskolában; miért fontos, hogy ki milyen nyelven végezze tanulmányait és ez milyen szinten (alap-, közép-, felsőfokon) meghatározó; mennyire kell ismerni az államnyelvet; ki-ki mekkora áldozatot vállal(na) azért, hogy magyarul tanuljon. A másik kérdésblokk, a családi nyelvhasználatra, a baráti körben használt nyelvre, az olvasás nyelvére, a világhálós kommunikáció nyelvére vonatkozott. Külön kérdésként szerepelt a szurkolás kérdése: kisebbségiként az anyaország, avagy a többségi nemzet sportolóit támogatják-e?

A nyelvhasználat vonatkozásában lényeges különbség mutatkozik a tömb és a szórvány között, hiszen a környezet mindenki számára adott. A fókuszcsoporthoz kapcsolatos, korábban már jelzett dilemma, hogy iskolavárosokban a megszólaló az iskolaváros társadalmához olykor csak részben kötődik, s a születés helye az elemzés során nem mutatkozik meg, a kutatásban némileg elmossa a tömb/szórvány határokat – de a különbség létezik.

Többen és fronthelyzetben az anyanyelvhasználattal kapcsolatosan többnyire *általános érvényű, elvi kijelentések* hangzanak el: értelemről és jelentésről, az angol nyelv előretöréséről, a beszélt nyelv tisztaságáról. Az anyanyelv *fontosságát*, az anyanyelv-államnyelv közötti viszonyt világosan írják le: „Fontosság? Hát, szerintem mindkettő. Ha úgy nézzük, hogy Szerbiában, akkor mindkettő. A magyar ugye fontos, mert magyar vagyok, a magyar nagyon fontos, hogy tudjak magyarul és a gyerekek, tehát én olvasok is rengeteget, szinte mindent magyarul olvasok. Viszont mivel államnyelv a szerb, ezért fontos, hogy tudjunk szerbül is. Anélkül nem tudunk boldogulni.” [Szabadka/Vajdaság]; „Ha ugyanazt a mondatot valaki elmondja románul és magyarul, az nem ugyanúgy hangzik... mert a szavaknak súlya van. És akinek valaki az anyanyelvén szól, az tudja, hogy az adott szónak mi a jelentősége, vagy kapcsolata [jelentése, értelme], és nem csak egy szót jelent, ami egy adott tárgyat, vagy egy akármit is jelképez...” [Sepsiszentgyörgy/Erdély]; „Szerintem a magyar az, ami a legfontosabb és utána jöhet... Igen, kell, hogy beszéljünk jól szerbül, de ez nem mehet a magyar rovására.” [Szabadka/Vajdaság]. Ugyanakkor van, aki relativizálja az anyanyelv fontosságát: „A magyarban is vannak olyan szavak, amiket még életünkben nem hallottunk, és azokat így is, úgy is meg kell tanulni. És akkor mindegy, hogy szerbül tanuljuk, vagy magyarul.” [Szabadka/Vajdaság].

A világnyelvek, az *angol előretörése* kisebbségi sorban külön gondot jelenthet, hiszen a kisebbségi nyelvet és használatát a Kárpát-medence kisebbségi magyarok lakta országaiban semmi nem védi, ezt látszik igazolni egy vélemény: „Épp az a legnagyobb probléma, hogy mindegy manapság, magyar vagy, vagy román vagy, úgyis ha kimész külföldre, angolul kell tudni. Senki nem kérdezi, hogy most nekem mi az anyanyelvem és valamikor régen, amikor tiltották ezeket, mert olyan is volt, hogy tiltották a magyar beszédet, most már mindegy. A vallást is magyarul gyakorolták, ami nagyon fontos volt az akkori embereknek, Akkor nagyobb [erősebb] identitástudatuk volt az embereknek. Főleg a fiataloknak. [Ma] tudják az angolt, beszéljék a világnyelvet, aztán úgyis kimennek külföldre. Van egy ilyen közelítése is a dolognak.” [Csíkszereda/Erdély].

A *nyelvi igényesség* elvárását kevesen fogalmazták meg, de erre is van példa: „Igen, például engem az zavar, az hihetetlenül zavar, amikor a szüleim megnézik a román híradót, és akkor például édesanyám elkezd beszélni, és elmond tíz mondatot magyarul, és egy szót mond románul és folytatja tovább... észre se veszi. Csak úgy

mondta, és hallgattunk és mondom, hogy hát nem tudom, te miről beszélsz, nem értem.” [Sepsiszentgyörgy/Erdély]; „Annyira legyünk igényesek önmagunkkal szemben, hogy akarjuk, és hogyha nem jön két másodperc múlva elő a szó, akkor bírjuk ki a 10 másodpercet, amíg eszünkbe jut az a bizonyos fogalom. Én így vagyok, hogy sokszor eszembe jutott hamarabb a román megfelelője, viszont egy kicsit megerőltettem magam, hogy, hogyan is szól az magyarul.” [Kolozsvár/Erdély]; „Itt, Muzslyán nagyon rosszul beszélnek az anyanyelvüket az emberek. Nagyon rossz a szókincsük, borzasztóan keverik a szerbvel, tehát belekevernek szerb szavakat, vegyesen beszélnek.” [Muzslya/Vajdaság]. Mivel az anyanyelvápolás a magyar média állandó témája és feladata, felmerül a kérdés: mennyire hatékony, mit lehetne/kellene tenni azért, hogy ott változzon a helyzet, ahol legnagyobb a veszély?

Frontvárosokra, például Marosvásárhelyre volt sokáig jellemző az *oda-vissza alapú kétnyelvűség*, amikor a többségiek is (jól) beszélnek a kisebbség nyelvét. Ez a helyzet az itt lakóktól külön odafigyelést követel meg: „Legtöbbször észre sem lehet venni az emberen, amikor ránéz [megszólal] az ember, nem lehet eldönteni, hogy román vagy magyar, mert keveredünk, magyar szólal meg románul, román szólal meg magyarul itt. Ahogy megfigyeltem, Marosvásárhelyen úgy van, hogy azt hiszik, hogy román, de közben magyar, és így már összeolvad, és nem lehet megkülönböztetni a kettőt egymástól.” [Marosvásárhely/Erdély]; „Nekem valahogy a lelki világomnak is jó, amikor egy szerb bedob pár magyar szót, vagy valamit félig. Ő beszél magyarul, én meg szerbül. Meg is szokott lenni [történni]! Meg valahogy tiszteljük egymást és akkor tudom, hogy ő szerb, de ő magyarul, én meg jó, ha valamit úgy éppen nem tudok, akkor egy picit ő áttér másik nyelvre és akkor ez valahogy olyan jó, ez jelenti azt a tiszteletet, a megbecsülést.” [Szabadka/Vajdaság].

A *környezet hatását* többen élők is megtapasztalják olykor: „Én dolgoztam a tengernél, lent voltam huzamosabb ideig, három hónap egy huzamban, amikor tényleg minimális a magyar beszéd... telefonon, mikor itthoniakkal beszélek, akkor persze magyarul beszélek – és amikor három hónap múlva az ember, szóval hazajössz, azért három hónap elég huzamos idő, és csak románul beszélte, azért megnézném, hogy magyarul... Itthon is megtörtént, hogy elmentem az üzletbe és románul kértem a dolgokat, románul gondolkodtam. Hát, ez van... De attól én még magyar vagyok. Ott voltam, és annyira megszokta az ember...” [Sepsiszentgyörgy/Erdély]. Ilyen helyzetekben is létezhet *ellenhatás*, a szülőföld ereje: „Azért megvan az, hogy a hovatar-

tozás erőssége... A testvérem Bukarestben dolgozik, és azért dolgozik ott, mert tényleg nagyon megfizetik. Ahhoz képest itt... tényleg sokszorosán..., nem is ez a lényeg. Hanem az, hogy az ottani munkahelyéhez képest neki mennyivel könnyebb lenne lent [Bukarestben] lakni, meg minden..., és azért gyűjti a pénzt, hogy itt [itthon] vegyen lakást. Ott is tudna venni lakást és azért mennyivel könnyebb lenne, de azt mondja, nem akar lent Bukarestben lakni, egyszerűen annyira... azt mondja... És nem a városnak a nagysága, nem az emberek tömege, hanem azt mondja az a semmittevés, ami megy mindig, és megcsinálja a pénzét, amit kell, természetesen megcsinálja, de mindig jön haza... és itt is fog venni lakást. Vagy, ahogy éltek Olaszországban a rokonok, ők is itt vesznek lakást." [Sepsiszentgyörgy/ Erdély].

Szórványban a nyelvhasználattal kapcsolatos *személyes dilemmákra* történik utalás, mint például az anyanyelvben való megmaradás vonzatai, az anyanyelvhasználat öröme és lehetősége, a nyelvi igényesség kérdése. „Többet beszélek szerbül, mint magyarul, a munkám is, a barátaim is szerbek. [...] a szüleimmel beszélek magyarul, testvéremmel, barátokkal. Aki ismer vidéken, nem tudják, hogy magyar vagyok, ha nem mondom meg.” [Nagybecskerek/Vajdaság].

Egyesek számára a dilemma, nem dilemma: „Nekem mindenképpen a magyar [az első]. Szerintem a magyar ember magyarul is gondolkodik. Nem horvátul. A mai időben szükséges a horvát is, mivel ahhoz kell, hogy itten munkát vállalj.” [Eszék/Horvátország]; „Mert tőlünk függ lényegében minden szempontból. Ha mi támogatjuk, ápoljuk a nyelvünket, kultúránkat, stb., akkor nem nehéz itt magyarnak élni [maradni]. Nem. Nem az államtól függ, hanem embertől. Igen. A családtól függ.” [Muzslya/Vajdaság]. „[Anyanyelv?] Az ember természetétől [függ] valószínűleg. Személyes felfogás. Az, hogy hogyan állunk hozzá, hogy akkor most inkább a könnyebb utat választjuk, hogy hát igen, akkor most bevágódjunk a többiekénél, meg könnyebben elérjük a céljainkat, akkor inkább leszek ukrán, mert most mért ne. Ha pedig azt mondom, hogy magyar vagyok, akkor egy sokkal nehezebb utat kell végigjárnom.” [Ungvár/Kárpátalja]. De vannak kivételek is: „Hogyha valaki megszületik magyarnak, akkor azt már meghatározza az anyanyelv, és akkor nagyjából az kell lenni a nemzetisége is. Itt vannak emberek, akik egy idő után, lehet bizonyos asszimilálódás miatt, mivel a többség szerb, akkor egy idő után már másnak vallják magukat.” [Nagybecskerek/Vajdaság].

Van, aki szórványban is örülni tud a *magyar nyelv gazdagságának*: „Hát, a magyarról: az anyanyelv, a bölcsesség és a tudás ugyebár... Szerintem egy nagyon kiszínezett nyelv a magyar nyelv. Nagyon sok mindent tartalmaz és értelmez is egyben. Szeretem! Örülök, hogy tudok magyarul és beszélek magyarul!” [Rozsnyó/Felvidék].

Szórványban a *gondok túlsúlyban vannak*: „Nálunk otthon még a magyarok is inkább szerbül beszélnek. Ha így beszélgetünk, belekeverünk szerb szavakat a... Nem tudom, Szabadkán elfelejtettem picit a szerbet, mert nem használom, de hogyha otthon vagyok akkor most meg... az a furcsa nekem.” [Nagybecskerek/Vajdaság]; „Meg hát amikor így... vagyunk, tehát aki nem szabadkai, és hogy akkor, tehát én is észreveszem magamon, hogy akkor sokkal szebben beszélek, megválogatom a szavaimat, meg szép kiejtés, és amikor visszamegyek Gombosra, akkor ott minden e, meg ő, meg minden... És ezt nagyon észreveszem, hogy tehát így rögtön megváltozik amint hazaérek.” [Szabadka/Vajdaság]; „Például szégyellünk az utcán megszólalni magyarul, nehogy valaki visszanezzen ránk.” [Eszék/Horvátország]; „Mert vannak a többiek, szlovákok, és mink vagyunk magyarok öten az osztályban. Akkor mink egymás közt beszélünk magyarul és azt ők nem értik. És őket ez idegesíti, és akkor mindig, hogy fordítsátok le nekünk, meg beszéljétek szlovákul, Szlovákiában vagytok, úgyhogy. Mi meg mondjuk, hogy de mink magyarok vagyunk, itt születtünk, mink itt leszünk magyarok. Így egymás közt.” [Rozsnyó/Felvidék]; „A magyar nyelv hátrány abból a szempontból, hogy ebben a közösségi térben a horvát képezi a [hivatalos] nyelvet. Könnyebben jutsz előre, könnyebben érvényesülsz [horvát nyelven]. A szülők akkor inkább nem fáradnak, nem erőszakoskodnak a magyarral.” [Eszék/Horvátország]; „Akik meg jobban tudnak horvátul, azoknál nagyobb az esély, hogy »elhorvátosodnak« és aztán még kevesebb magyar lesz. Hát igen! Inkább ne tudjanak horvátul és maradjanak magyarok!” [Eszék/Horvátország]; „Nagynénim román, nagybácsim magyar. És a fiúkat pedig nem engedik, csak románul beszélni. Hogy nem, mert keverni fogja és nem fog tud beszélni se magyarul, se románul rendesen. Úgyhogy inkább tanuljon meg csak egy nyelvet.” [Máramarossziget/Erdély].

Ugyanakkor szórványban *pozitív többségi viszonyulásra* is lehet számítani: „Itt, Rozsnyó környékén ezt [a viszonyulást] nehéz megmondani, mert a magyar nagyon keverődik a szlovákkal is, és a szlovákok is sok magyar szót is használnak. Igaz, hogy csöppet megszlovákosítva – de azért az nem a tiszta szlovák, ami amilyen például nyugatabbra vagy északabbra van. Úgyhogy ez nem, nem tudom... Meg talán a

szlovákok is azért jobban elfogadják a magyarokat, meg nem csinálnak belőle problémát, ha valaki nem tud úgy szlovákul.” [Rozsnyó/Felvidék].

Olykor komoly *elszánás, tudatosság szükséges* ahhoz, hogy – a Gáll Ernő sorsmetaforájára⁸¹ utalva – a sajátosat képes legyen az ember megőrizni: „Ha támadás ért, akkor meg is védtem magam a magyarságommal együtt. Az, hogy magyar vagyok, az azt jelenti nekem, hogy magyarul beszélek, magyarul gondolkodom, magyarul imádkozom, magyarul álmodom. És ugye én Ljubljánában tanultam, teljesen szlovén környezetben, névsorolvasás, volt, hogy hallgattam, amikor tudtam, hogy én jövök, jelentkeztem. Valahogy megpróbálták felolvasni [kiolvasni] a nevem, és ha rosszul olvasták, akkor mindig kijavítottam őket. De hát ugye az évfolyamtársaim meg néha nevettek, hogy mondanak valamit, és jön a javítás.” [Lendva/Szlovénia]; „Például az unokatestvéremnek román felesége van, nem is tudom, több mint 10 éve, és egy mukkot nem tud magyarul. Orvosnő, lenne esze rá megtanulni. Próbált is eleinte, volt kis notesz, jegyzetek, minden. Mikor otthon húzták a szájukat, hogy mert hát román, na ő próbált beilleszkedni. De aztán látta azt, hogy ez nem is fontos, mert hát úgy is elfogadják, akkor ez így, elment ez a dolog. És még mai napig sem tud magyarul. És van gyerekük is, velük, velük például románul beszélnek otthon.” [Máramarossziget/Erdély].

Ugyanakkor az ember természetesen számol, illetve *igazodik a körülményekhez*: „A román az román. És azért van bennem is egy olyan, hogy ha tehetem, ha lehetőségem van és Kolozsváron bármelyik cég, ha bemegyek és mondjuk a Paprika [magyar] rádió megy [szól] és hallom, hogy magyarul beszélnek, utána oda megyek vásárolni.” [Kolozsvár/Erdély].

A tömb és a szórvány közötti átmeneti, fronthelyzetre jellemző az a szituáció, amit *társadalmi mimikrinek* lehetne nevezni. Tömbben szabadon használható a magyar nyelv, hiszen helyben domináns, miközben a szórványban szinte kizárt, hogy közintézményben az embernek magyar kollégái legyenek. De fronthelyzetben megtörténhet, hogy magyar magyarral románul, illetve többségi nyelven beszél: „Csendőrrel beszéltem, és azt mondja, amikor munkába van, ő románul beszél. Hiába magyar, de ő románul beszél. Ezt egy akkora bunkóságnak érzem, hogyha tudok saját anyanyelvemen a másikkal beszélni, akkor miért ne tegyem meg?” [Kolozsvár/Erdély]. Ami

⁸¹ Lásd: Füzi László: A sajátosság méltósága. <http://www.lib.jgytf.u-szeged.hu/folyoiratok/tiszataj/96-01/fuzi.pdf>. (2012.10.25.)

igen meglepő, olykor többen is előfordul hasonló helyzet: „Énnekem van egy ismerősöm aki somorjai, a szülei magyarok és ő is magyar, de a munkahelyen szlovákul beszél, és mindig, ha valaki magyarra vált ő automatikusan szlovákul válaszol. Ilyen még nem fordult elő, hogy magyarral beszélek és szlovákul válaszol, pedig mind a kettőnknek ez az anyanyelve, és megengedhetjük magunknak, hogy magyarul beszéljünk.” [Somorja/Felvidék].

Szórványban, ahol a többségnek nincs elegendő lehetősége és késztetést sem érez arra, hogy a kisebbség nyelvét, mint környezeti nyelvet megtanulja, szóval szórványban mutatkozik meg, hogy a közösségi nyelvhasználat vonatkozásában mennyire nincsenek *tudatosan vállalt szabályok*. Illetve létezik egy többségi elvárás, amit a kisebbség többnyire elfogad: többségi jelenlétében akkor is a többségi nyelvet használják, ha különben a többségi abszolút kisebbségben van akkor az illető csoportban. Ennek több oka lehet, az egyik a többségi bizalmatlanság: talán olyasmiről beszélnek, ami rá is tartozik, netalán éppen róla van szó, és nem érti. Egy-két megnyilatkozás azt jelzi, olykor van ok a többségi bizalmatlanságra: „A legjobb magyarul beszélni a horvátoknak!” [Eszék/Horvátország]; „Szeretek magyarul beszélni, amikor nem értik meg a horvátok.” [Eszék/Horvátország]. Az viszont megfontolandó, amit az alábbi megnyilatkozás jelez: „Akkor kérdezem én Öntől, ha tíz főből nyolcan beszélnek magyarul, akkor miért nem az a kettő fő tanulja meg a magyart? Miért nekünk kell ukránul beszélni? Ez egy kicsit olyan...!” [Munkács/Kárpátalja].

A pozitív viszonyulásra egyetlen példát lehet idézni: „Hát járok barlangászni, és a klubban, hát nagyrészt mind magyarok vannak. És van egy nagyon jó barátnőm, ő román. Ő a legjobb barátnőm, ő szokott járni velünk túrázni, vagy kijön este, tábortűz meg ilyesmi. És az úgy működik, hogy van, mikor nem vagyok ott, hogy foglalkozzak vele, és akkor vannak mások. S mondta, hogy olyan, mintha otthon lenne, mert, hogyha valaki valamit akar neki mondani, odamegy, elmondja neki románul. Hogyha ő akar valakinek mondani, elmondja románul, senki sem fog ezért problémázni, és amúgy, aki mindenki ott beszél maguk között magyarul, az őt nem zavarja, mert nem őt érinti. És bízik annyira bennük, hogy tudja, hogy nem, nem a háta mögött nem beszéljük ki, meg ilyesmi.” [Kolozsvár/Erdély].

Olykor *előny is lehet a magyar nyelv ismerete*, álláskereséskor például: „Magamtól azt tudom mondani, hogy előny, mert azért vettek fel, mert tudok magyarul. Sokan nem tudják, hogy létezik ilyen magyar kisebbség, szóval még Bécsben sem tudják.

Szóval el kell mesélni, hogy miért tudsz magyarul, nem Magyarországról vagy, Ausztriából vagy és akkor mindig el kell mesélni, hogy itt születtem, itt van kisebbség satöbbi, szóval igen. De hát előny a magyar nyelv.” [Felsőőr/Ausztria].

És végül egy bájos, *önigazoló* hivatkozás a kétnyelvűség mellett: „Toleranciát tanulunk már így kis kortól fogva. És olvastam egy tanulmányt, hogy állítólag a két kultúrában élő emberek tovább élnek. Svéd tudósok megállapításai ezek.” [Somorja/Felvidék].

Ami az olvasás, illetve az internet-használat nyelvét illeti, tömbben egyértelműen túlsúlyban van a magyarul olvasás. Szórványban kiegyenlítődik, körülbelül azonos mértékű az anyanyelven és a többségi nyelven való olvasás. („Nekem magyarul ááá... ukránul jobb, mert ááá... mert jobban tudom megérteni, mert, ha magyarul, akkor le kell ülni és legalább öt órát kell olvasni, hogy megnézni a szót, ha nem tudom.” [Munkács/Kárpátalja]). Őrvidék kivétel, itt egyértelműen a német olvasmányok dominálnak. Van olyan fiatal, aki azért olvas a többségi nyelven, hogy tanulja az illető nyelvet. Az angolt is ezzel a céllal preferálják többen. A szakirodalmat az oktatás nyelvén olvassák döntő módon, illetve angolul. Aki olvas újságot, az többnyire magyar lapot keres, de olyan is van, aki előnyben részesíti a többségi (szerb, szlovák) lapot. Internetes híreket sokan többségi (román) nyelven olvasnak: „...Habár, habár azért van tényleg magyar nyelvű hírportál, ugye. Ott is lehet találni, de vannak olyan dolgok, amit nem kapsz meg, csak, csak így.” [Máramarossziget/Erdély].

Az internet-használat nyelve vegyes: főleg angolul böngésznek, de magyarul is, többségi nyelven is, többnyire párhuzamosan több nyelven. A közösségi oldalak használata főleg angolul történik. Az operációs rendszer szinte kivétel nélkül angol. Filmek esetében egyre inkább előnyben részesítik a feliratozást, a szinkron rovasára – ezt az angol iránti élénk érdeklődés motiválja. A mobiltelefon többnyire angol nyelvű, ritkán magyar. A modern kommunikációs eszközökkel kapcsolatos kevert-, illetve többnyelvűséget szinte természetesnek tekintik: „Itt annyira nem jellemző, úgy érzem, hogy én csak a magam nevébe és az én környezetemről tudok beszélni, hogy tényleg jellemző egy bizonyos fokú elangolosodás, elrománosodás. Viszont én nem érzem ezt a hétköznapi nyelvezetben, hogy annyira, annyira ilyen fele-fele stílusban mennének a dolgok. Sőt!” [Kolozsvár/Erdély].

Iskolaválasztás

Az iskolaválasztás tekintetében a legmarkánsabb a választóvonal tömb és szórvány között. Az iskolaválasztási statisztikák azt mutatják, hogy tömbben sokkal többen választják az anyanyelvi iskolát, Vajdaság kivételével általában kétszer többen, mint szórványban. A Vajdaságban közel azonos a magyar iskolát választók aránya tömbben és szórványban, ami az ottani beiratkozási gyakorlattal magyarázható: a szülőkkel nyilatkozatot íratnak alá, hogy tisztában vannak a többségi iskolába járás esetleges hatásaival és következményeivel (Bodó – Papp Z. 2012).

A székelyföldi megkérdezettek kivétel nélkül, de a többi tömbvidék képviselői is döntő többségben anyanyelvű iskolát végeztek. A frontvárosokban is jó az arány, Kolozsvárott például a beszélgetés egy résztvevője járt román iskolába.⁸² Az *iskolaválasztás motivációjaként* jelentkező érvek közül több már klisének számít (jobb érvényesülés, a családban úgyis megtanul magyarul), de még akkor is, ha többségi iskolát végzett az illető, ebben a környezetben szükségét érzi magyarázattal szolgálni. Van, aki az ismert klisé némi átértelmezi („Hát nem tudom... Az biztos, hogy nem helyes teljesen forszírozni a többségnek a nyelvét, vagy valami. Szerintem sokkal logikusabb, könnyebb befejezni egy középiskolát, vagy egyetemet, hogyha a szerb általánost végzi, nem abból kifolyólag, hogy a szerb nyelvet megtanulja, mert azt meg lehet tanulni külön, később is, hanem a jobb megértés [érdekében]...” [Nagybecskerek/Vajdaság]); más a külső körülményekre hivatkozik („Szerbbe írtak. Szerb általánosba, azért mert magyarul nem volt közel iskola.” [Nagybecskerek/Vajdaság]); van, aki nem ért egyet a többségi iskolát választók döntésével („Van olyan felfogás is, hogy azért iratom szerb általánosba, hogy könnyebb legyen egyéb iskolákban. Szerintem ez nagyon rossz felfogás, mert jó, nekem nagyon nehezen megy a szerb, mert nem kell [a mindennapokban]. De kézzel-lábbal meg tudom magyarázni azt, amit akarok, és megértek annyit, amennyire nekem szükségem van.” [Nagybecskerek/Vajdaság]); van, aki rokonaival vitázik az iskolaválasztás kapcsán („Nekem például, nagyon sajnálom, hogy a családban van két unokatestvérem, az egyik most harmadikos, a másik most elsős, és mind a kettő román iskolába jár, mert az apa román. Ezért nagyon mérges vagyok, és csodálkozom, hogy magyarul még tudnak velem beszélni, de olvasni [magyarul] nem tudnak. Mondtam a szülőknél, hogy

⁸² A valóságban az arány nem ilyen kedvező: a lakótelepeken és a külvárosi negyedekben mindössze három magyar tagozatos iskola működik, a kolozsvári iskolák száma 80, ezek közül 11-ben folyik magyar nyelvű oktatás, a 94.000 ezer kolozsvári iskolás közül ebben a tanévben 10.200 tanul magyarul, ami 10,8%, jelentősen kevesebb a népszámlálás szerinti 17%-os magyar-aránynál. Lásd: <http://erdely.ma/hatranynban.php?id=99652> (2012.10.20.)

részben magyarok vagytok, álljatok neki, tanítsátok meg, legalább annyit tudjon, hogy olvassanak... Elkészerítő, mikor jön és kérdezem, hogy olvasott-e valamit, hát nem, nem szokott olvasni..." [Sepsiszentgyörgy/Erdély]. Van példa arra is, hogy a szülők az iskola választását az egész életre kiható mozzanatnak tekintik: „Nekem ezt úgy magyarázták otthon, hogy azért fontos, hogy magyar iskolába járjon az embernek a gyereke, mert akkor ugyanúgy magyarok lesznek a barátai, és ahogy nagyobodik, akkor ugye magyar lesz a jövődöbelije is, és akkor eleve ugye egy generáció már megint..." [Rimaszombat/Felvidék].

Megtörtént, hogy aki a magyar iskolát választotta, az sem járt mindig jól: „Én magyarul a középiskolát. Én első generáció voltam, amikor beindították az egészségügyit. Akkor nem voltak magyar előadók minden tantárgyból és sok tantárgy szerbül volt. Tehát 80% szerb, 20% magyar volt.” [Muzslya/Vajdaság].

Többségben olykor a többségi iskola az egyedüli lehetőség az államnyelv (valamennyire) rendes megtanulására. A magyar iskolában kapott államnyelvi tudás igen keveset ér: „Én is olvastam már magyarul román regényt, hogy jól értsem meg. Szerintem, ha románul olvastam volna, akkor igen keveset értettem volna meg... Az lett volna a legjobb, ha olyan szinten tudom elolvasni [tudom a nyelvet], mint ahogy magyarul is.” [Barót/Erdély]. Székelyföldön a magyar nyelvet egy magyar mindenképpen elsajátítja, a kétnyelvűség a kérdés: „Hogy például magyar iskolába adják a gyereket... mindegy, de Romániába úgy kérik bárkitől, hogy anyanyelvi szinten kell tudni az államnyelvet. Románba íratják. És hogyha megtanulja a gyerek, és a magyart is, mert Székelyföldön nevelkedik, mert szerintem mind a két nyelvet simán meg lehet tanulni anyanyelvi szinten, hát akkor neki két nemzeti költője lesz, vagy mit tudom.” [Kolozsvár/Erdély].

A *többségi iskola választásával* együtt járó identitásépítést illetően a vélemények az egyik végtől a másikig szóródnak. A teljes lemondás az egyik („Nekem az a meggyőződésem, hogy aki szlovák iskolába jár, az egy idő után el fogja felejteni, hogy ő magyar és egyre kevesebbet fog magyarul beszélni. Szlovák közösségbe jár és közben a barátai szlovákok és ha szlovák iskolába is jár, akkor elfelejti.” [Somorja/Felvidék]; „Ha beiratkozott szerb általánosba, vagy óvodába, akkor szerintem már elfelejti a magyar nyelvet.” [Nagybecskerek/Vajdaság]), a másik pedig egy vízió, hogy a többségi nyelv megtanulása kikerülhetetlen („Én szerbül tanultam. Előbb-utóbb úgy is meg fogja tanulni, rákényszerül. A magyar pedig? Tehát, hogy

ha...” [Nagybecskerek/Vajdaság]). Léteznek köztes álláspontok, miszerint a lényeg az érvényesülés: „Én magyar vagyok, annak vallom magam, de Szerbiában élek, és az a minimális alaptudásomnak kell, hogy legyen. És az, hogy milyen általános iskolába járok szerb, vagy magyar, és az hogy középiskolában... Állja meg a helyét... meg tudja állni. Az is, aki magyarba járt, az is meg tudja állni.” [Nagybecskerek/Vajdaság]; „Azért választottam szlovák iskolát, mert hát gondoltam, hogy a jövőbe, ha Szlovákiában szeretnék dolgozni, akkor nem hiszem, hogy magyarul fogok beszélni a munkahelyen is. És hogy mégis könnyebb legyen azért egy csöppet. Iskolába te szlovákul beszélsz. A mi iskolánkban, ottan több a magyar, mint a szlovák, de akkor is ott óvatlanul [óhatatlanul] megtanulsz ilyen kifejezéseket is szlovákul, mert sokszor szokták kérdezni, hogy honnan tudok ilyen kifejezéseket szlovákul, és csak néznek, hogy most mi az... Úgyhogy én azért, hogy a jövőbe hogy könnyebb legyen, ha itt maradunk.” [Rozsnyó /Felvidék].

Ha valaki elkezdi többségi nyelven, többnyire *nincs visszaút*: „Nem volt választás. Szóval, ha azt vesszük, hogy a horvát vagy magyar, mivel horvátul kezdtem az iskolát, a magyar nehéz lett volna, helyesírás, onnan is azt nézem, nehéz lett volna. Horvátul kezdtem, horvátul is fejeztem be.” [Eszék/Horvátország]. És ez többnyire nem vált ki lelkiismereti dilemmát: „Román iskolát végeztem, román líceumot végeztem, román egyetemre járok – nekem ez soha nem volt gond. De azért otthon magyarul beszélünk... Jó, lehet, hogy nem beszélek mit tudom én, mennyire jól, de azért otthon magyarul beszélünk. Ezt nem tudja tőlem elvenni senki. Attól függetlenül, hogy magyar iskolába jársz, vagy török, vagy görög, vagy bármilyen. Ha egyszer magyar vagy, és mint magyar akarsz élni.” [Máramarossziget/Erdély].

Utólagos felismerések és beismerések természetesen vannak, és nem mindig kellemesek: „Nekem azért is, mert én román iskolát végeztem, nekem a magyar nyelven olvasni az eléggé, eléggé nehéz.” [Máramarossziget/Erdély]; „Én elsőben szerb iskolába, szerb osztályba jártam, [egy] másik középiskolába, és egy-két osztálytársam volt, aki beszélt hozzám magyarul, mert az egész osztály ugye szerb volt. És csak az iskolaév végére tudtam meg, hogy a fele osztály tudott magyarul, és nem akartak beszélni magyarul, hozzám szólni, vagy... segíteni, vagy bármit. És szerintem ez így van, kis korukban szerb iskolába lettek adva és akkor nekik ez már így meghatározó volt.” [Szabadka/Vajdaság].

Ha azt akarják, hogy a többségi iskola ne vezessen egyenesen az anyanyelv visszaszorulásához, akkor külön tenni kell valamit: „Nekem van egy ismerősöm, Komárom mellett laknak valahol, a férj szlovákiai magyar, ő szlovákul is meg magyarul is tökéletesen, a feleség pedig tiszta szlovák. Ők úgy oldották meg, hogy szlovák iskolába járatják a kislányukat, de otthon magyarul is beszélnek ugyanúgy, szóval magyarul is tanítják. És mondjuk ebből semmi konfliktus nem adódott.” [Rimaszombat/Felvidék]; „Szerb iskolába? Hát, hogyha nem felejtik el az anyanyelvüket, akkor nem probléma szerintem. Mitől függ? Ha olyan társasága van nem baj, de otthon a szülőkkel legalább magyarul beszéljen, vagy akárki mással, akivel magyarul tudna beszélni.” [Szabadka/Vajdaság]; „Az emberek például könnyebben elkezdnek középiskolát, egyetemet, ha saját nyelvükön tanulhatnak. Ez nálam tényleg egész nehéz volt, mert nem [anyanyelven tanultam], és meg kellett tanulnom valahogyan elboldogulni. Ez biztosan könnyebben megfogja az embert arra, hogy tanuljon, vagy hogy megtartsa az értékeit.” [Nagybecskerek/Vajdaság]; „Én szlovák iskolába jártam, engem oda írtak, de mégis inkább érzem magam magyarnak, mint szlováknak. Magyarul beszélünk otthon anyukámmal, apukámmal szlovákul. Szerintem fontos az iskola, de ugyanolyan fontos, hogy otthon milyen nyelven beszélnek a gyerekekkel. Meg amúgy az egyetem szerintem már teljesen mindegy, hogy milyen nyelvű egyetemre megy valaki.” [Rimaszombat/Felvidék].

Akik *magyar iskolába jártak*, azok érvei között is vannak ismert tételek: „Hát én nem tudom elképzelni, hogy más nyelven tanuljak egyetemen, ha egyáltalán... Szerintem... tehát magyarul sokkal könnyebb megérteni és úgy természetes... Nem is tudok annyira nyelveket, de szerintem az a természetes, úgy jó. Például valamilyen szakmában a szakkifejezéseket megtanulni más nyelven vagy megérteni az, nehéz.” [Marosvásárhely/Erdély]; „Én nem jártam ukrán iskolába, és nagyon bánom, hogy nem ukrán iskolába... Most könnyebb lenne. Nem annyira fogod [fel] azt az ukránt, mint a magyart.” [Munkács/Kárpátalja].

Vannak szakterületek, amelyek esetében az anyanyelven tanulás lényegi, hiszen minden közösséghez a nyelvén keresztül lehet eljutni, nincs univerzális kulcs: „Tanulni szeretnék, de humán dolgokat, társadalomtudományokat, irodalmat, bármit, az ember az anyanyelvén tud. A matematika egy fokkal szerintem egyszerűbb dolog. Nyelvek között ebben nincs nagy különbség például magyar nyelven, de filozófiát például már egyáltalán nem. Én egyszer ültem neki egy elemzést elolvasni románul,

filozófiai elemzést, abszolút teljesen más világ, pedig tudok románul, de az teljesen más világ, teljesen más kifejezések.” [Csíkszereda/Erdély].

Egyesek kategorikusak: „Általánosban mindenképp magyar, mondjuk, óvodában egy vegyesbe belemennék, de tiszta szerbbe nem.” [Szabadka/Vajdaság]. A meglepetések itt sem maradnak el: „Nálunk az volt az érdekes, hogy amikor én iskolába jártam, akkor az osztálynak a 90%-a magyar volt és a 11. után, amikor befejezték az iskolát – mert én már nem fejeztem be velük –, hát alig tudtak már magyarul. A magyar iskolában!” [Ungvár/Kárpátalja].

A többségi iskola olykor az értetlenség, a megfélemlítés, a kisebbségi tanulók elleni agresszió helye. Az értetlenkedés-elutasítás olykor többségi (vélt) barátok részéről jön. „Szerintem az ukránok is különbözők, például egyes barátaim, akik nem olyan jó barátaim azok is megmondják, hogy igen jó, hogy tudsz magyarul beszélni. És vannak, akik jobbak és azt mondják, hogy igen te magyar vagy, ez meg az, s így ha megkérdezik, melyik iskolába járok, s akkor mondom, hogy a hármashoz, az a magyar iskola, akkor kezdik: magyar iskola, minek járok oda, ha ilyen jól beszélek ukránul.” [Munkács/Kárpátalja].

Az anyanyelv miatti agresszió jöhet többségi fiatalok, tanulótársak, de olykor a tanári kar részéről is: „Nálunk ott, szóval alsóban érezni, hogy a szerb kis alsósok a magyarokat kiközösítik. Mindig látom, hogy megjelenik egy csávó, és megállít egy elsőt, egy magyart, és kérdi, mit nézel – mit nézel, és így elkezdi kötekedni. Akkor éreztem: kiközösítettek, hogy magyar vagyok, de... azért megvédtem azt az elsőt. Nem értem, úgy nevelik őket, vagy nem tudom mi a lényeg ebbe, hogy a magyarokat..., mert hát ő magyar, akkor úgy is kell bánni vele.” [Szabadka/Vajdaság]; „Én szerb iskolába jártam. Ott is voltak problémák a szerbekkel [tanulótársakkal]. Ott is magyarokat hazafele jól elverték. Nem akarom részletezni.” [Muzslya/Vajdaság]; „Igen! Velem az volt, hogy az igazgató – ukrán iskolába jártam – mert kilencedik után nekem nehéz volt például a biológia, fizika, ezek a szakszavak. Egyáltalán nem értettem. Meg a kémia! És akkor az igazgatóhelyettes mindig azt mondta, hogy »mi nagyon büszkék vagyunk az olyan gyerekekre, akik bevállalják ezt, hogy magyar iskolából ukránba jönnek, nem értenek mindent, de majd megtanulják«, meg ilyesmit! Erre kémia óra van és nem értettem, mit beszél a tanárnő és megkérdeztem. Kihívott a táblához, és én mondtam, nem értem! Mert ez év elején volt és tényleg nem értettem, hogy H₂O meg mit tudom én, hogy van ez ukránul. Ki sem tudtam váltani! És

akkor bejött az igazgatóhelyettes és azt mondta: »Miért nem tanultad meg? Neked már meg kellett tanulni! Engem nem érdekel, hogy te magyar vagy!« Egyik nap ez, másik nap azt kapod!» [Ungvár/Kárpátalja]. A többségi iskolában komoly baj van, ha a tanuló úgy érzi, az ő nyelve, az anyanyelve más számára nem fontos, elhanyagolható: „Az iskolavezetés, ugye az iskola úgy gondolja, hogy ne erőlködjünk annyira a magyarral, és akkor folyamatosan elsikkadhat.” [Eszék/Horvátország].

A szlovéniai kétnyelvű, *szlovén–magyar oktatásról teljesen negatív képet* kapunk: „Engem olyan fizikatanár tanított, aki egy kukkot nem tudott magyarul. Mi írtuk fel magyarul... Nem tudnak egyáltalán magyarul, akik a tantárgyakat tanítják. Általában az órák is úgy néznek ki, hogy csak a fontosabb kulcsszavakat írják fel két nyelven, de az összes többi szlovénül folyik. Igen és ez azért van, mert a szlovén diákok – akik előtte 8 évig tanultak magyarul – egyből azt mondanák, hogy nem értjük.” [Lendva/Szlovénia]; „Tárgyi kétnyelvű oktatás nem volt: szlovén szöveg, zárójelben két-három magyar szó. Nincs presztízse a magyar nyelvnek itt Muravidéken. Ha Magyarország egy gazdag ország lenne, mint Franciaország vagy Németország, biztos lenne.” [Lendva/Szlovénia].

Általánosságban a fiatalok *helyesen látják az oktatás kérdését*. Például a többségi iskolába járó gyermek esetében világosan látják, hogy az anyanyelv tisztasága van veszélyben: „Nagyon fontos, hogy iskola után szakemberek foglalkozzanak a gyerekekkel magyarul, írni, olvasni, mert a szerb és a magyar nyelv teljesen különbözik, szóval, ami az írást illeti. És lehet, hogy helytelenül fogja beszélni a magyar nyelvet, mert otthon összeszedi a helytelen, bármilyen magyar beszédet. Nem fog tudni írni, nem fog tudni olvasni magyarul, és soha nem fog tudni úgy anyanyelvi szinten gondolkodni két irányba. Ha az alapot befejezi magyarul az általános iskolában, csak kap egy olyan alapot, kultúrát, mert igenis része az irodalom is, ami hozzánk tartozik, meg a műveltségünkhöz, azt soha otthon nem kapja meg, nem beszélnek a gyerekekkel otthon olyan dolgokról, szóval József Attilát biztos nem tárgyalnák le otthon a szülők, vagy a nagyszülők.” [Muzslya/Vajdaság]; „Identitás szempontjából fontosnak tartom, hogy tanulják a történelmet például. Otthon, ha olyan a család, ahol a szülők úgy döntenek, hogy szlovák iskolába járatják a gyerekeket – ez általában a szülők döntése, jó, a kivétel erősíti a szabályt – és pláne a mai világban a szülők nagy része munkában van, és iskola után nincs ideje foglalkozni a gyerekekkel, akkor nem fogja a gyerekeknek azt az identitást megadni.” [Somorja/Felvidék]; „Értem még az anyanyelv-

ápolást is, mint az iskolában egy olyan lehetőséget, hogy azok a tanulók, akik vegyes házasságban születtek és szerb osztályban indultak, azoknak van olyan lehetőségük, hogy magyarul tanuljanak. Tehát szerb osztályban, de külön magyarórát, választott tantervvel, hogy legalább valamilyen szinten elsajátítsák az írást, olvasást.” [Muzslya/Vajdaság].

Az is megfogalmazódott, hogy az anyanyelv használata elsődlegesen a családhoz kötődik: „Fiatal korában tanulja a legkönnyebben a gyerek a nyelveket, és ha otthon a szülőkkel magyarul beszél még továbbra is, még mellette megtanulja a szerbet is, utána már vannak szerb barátai is, és az iskolában se lesz nagyon nagy probléma vele, mivel az iskolában tanul meg minden lényeges dolgot.” [Szabadka/Vajdaság]; „Az nem föltétel, hogy a magyar nyelvet az egyetemen, középiskolában tanuljuk. Ha te magyar anyanyelvű vagy és szerbül tanulsz, úgy gondolom, tehát attól függ, hogy milyen tudományról beszélünk. Természettudományban szerintem annyira nem fontos. Társadalomtudományban ha valaki végig magyarul tanul az egyetemen, akkor nem vagyok abban biztos, hogy szerb területen eléggé kompetensek lenne. Ha végig csak magyarul tanulnánk, akkor olyan társadalomtudományokban, ahol igenis fontos a beszéd és a kifejező készség, nem biztos, hogy feltalálnák magukat.” [Muzslya/Vajdaság].

A *csángók iskolaügye* sajátos. Aki otthon marad, az románul tanul: „Klézséről jövök, most is románul tanulok Bakóba, 12.-es leszek, és ennyi.” Van, aki a csángóföldi magyar nyelvtanítási program révén tanulja a magyar nyelvet: „Általános iskolában románul tanultam, de jártam magyar órákra is és kilencedik óta magyarul tanulok mindent.” És van, aki ilyen kezdéssel visszakerül szülőföldre magyart tanítani: „Hatodikos korom óta tanulok írni-olvasni magyarul. Tehát az általános iskolát románul tanultam. Akkor 12.-ben kikerültem Csíkszeredába, elvégeztem a líceumot, érettségiztem, utána átmentem Udvarhelyre egyetemre, az idén végeztem, tanítóképzőt. Van diplomám és otthon fogok tanítani Magyarfaluban magyart.”

Összefoglalva az anyanyelvhasználat és az oktatás kérdését, ki kell emelni pár fontos elemet. A nyelvhasználat vonatkozásában lényeges különbség mutatkozik a tömb és a szórvány között, hiszen a nyelvi környezet mindenki számára adott. Ez pedig azt jelenti, hogy az anyanyelv fontossága szórványban akár kérdésessé is válhat, hiszen a helyi társadalomban a többségi nyelv ismerete elsődleges és megkerülhetetlen feltétel. Szórványban állhat elő az a különben abszurd helyzet, hogy az egyén eljuthat

ahhoz a kérdéshez, hogy anyanyelvének mekkora a használati, a társadalmi kapcsolatok szintjén megmutató értéke. Ezzel kapcsolatos az anyanyelv szórványban tapasztalható presztízsvesztesége (Bodó 2012).

Az anyanyelv fontosságának kérdése szinte csak tömbben élők számára létezik, ők azok, akik úgy vélik, az államnyelv szükséges ismerete nem mehet a nyelvi igényesség rovására. Az angol világméretű előretörése az összes nyelvi közösségek közül a szórványban élőket veszélyezteti a leginkább, ugyanis ők a legvédtelenebbek, a nyelvhatár-mivolt okán. Anyanyelvüket, magyarságukat egyesek hátrányként élik meg, és hiányzik az anyanyelven megszerzett tudás pozitív élménye. Ami nemzetek számára adott, tömbben sérül és szórványban teljesen eltűnik: az anyanyelv kontextuális elsőbbsége.

A többségi nyelv ismeretének kérdése több szinten felmerül, egyrészt, mint az élet velejárója, de úgy is, mint kihívás: ki mennyire képes egy, az anyanyelvétől lényegesen különböző nyelvet magas szinten elsajátítani. Az eredmény a személyeken túl helyzetfüggő is.

Végül, de nem utolsósorban kell említést tenni a szórványcsapdáról: miközben a szórványban élők számára speciális intézményeket kell/törekednek létrehozni (kollégiumok, külön támogatási rendszer), a felsőoktatás nyelve elsődlegesen az állam nyelve, és ez sokak számára megkérdőjelezi a speciális intézmények hitelét.

Az iskolaválasztás tekintetében a legmarkánsabb a választóvonal tömb és szórvány között. Az iskolaválasztási statisztikák azt mutatják, hogy tömbben sokkal többen választják az anyanyelvi iskolát, a Vajdaság kivételével általában kétszer többen, mint szórványban. A többségi demokrácia elvi szinten sem képes védelmet nyújtani azoknak, akiket a többségi intolerancia a kisebbségi iskola választása miatt támad, még kevésbé képes kezelni azokat a helyzeteket, amelyek az oktatási rendszer hibáival (szlovéniai kétnyelvű oktatás) vagy a kontraszelektált pedagógusok szereptülpései okán jelentkeznek. Elvértve (Szerbiában) megtörténik, hogy magyar kisiskolásokat nagy(obb) szerb fiatalok fenyegetnek, megvernek. A kisebbségi (magyar) iskolának egyedül Kárpátalján van némi presztízse a többségi társadalomban, s ez minden bizonnyal a magyar és az ukrán társadalom eltérő fejlettségi szintjével hozható összefüggésbe.

Az iskola szerepe és fontossága meghatározó az anyanyelv őrzésében és művelésében, de az egész felelősség nem hárítható az iskolákra, főleg akkor nem, ha a gyermeket a szülők többségi iskolába íratják. A szülők felelőségéről – amire történt utalás – nincs közvita, a téma nem szerepel az oktatással kapcsolatos napirendeken. Ezen a téren a civil kezdeményezés sokat segíthetne.

A csángók nem rendelkeznek magyar iskolákkal, de a magyar nyelv tanítása a csángó települések jelentős részében biztosított. Még korai arról nyilatkozni, hogy hosszabb távon a rendszer milyen strukturális változásokat hozhat a csángók identitás-építésében, illetve ezekben a közösségekben a papsághoz fűződő viszonyban.

Párválasztás, vegyes házasság

A párválasztás elsősorban nem az identitásról szól. Ennek ellenére nehéz nem igazat adni Karády Viktornak („A vegyes házasságok kérdésköre mindenfajta asszimilációs folyamat egyik kulcsa, hiszen mintegy fizikailag képezi le a csoportok egymásba olvadásának, demográfiai elvegyülésének jelenséghalmazát.”⁸³), aki a magyar–zsidó házasságokra utal, de megállapítása általános érvényű. A bármely csoport esetében létező szimbolikus önmegkülönböztetés okán lép fel vegyes házasságok esetében egyfajta virtuális konkurenciahelyzet, hiszen mindenki igyekszik megtartani kulturális jellegzetességeit.

Ugyanakkor tagadhatatlan, hogy a házasság a társadalmi mobilitás egyik leggyakoribb formája, amikor a házasság révén bizonyos rétegmozgás célozható meg, érhető el. Minél kisebbek a társadalmi különbözőségek a házasulandók között, a frigyre lépők csoportjai annál inkább elfogadják a házasságot. A különbözőség okán létezhetnek „felfelé” és „lefelé” történő párválasztások – legalábbis a közösségi megítélés szintjén. Az utóbbi idők, a 20–21. század jellemzője, hogy növekszik azok száma, akik a csoportokon kívüli párválasztást preferálják.⁸⁴

Esetünkben a vegyes házasság megnevezés a nyelvi-kulturális különbözőségekre utal. Mivel bárki, bármilyen jól vagy kevésbé ismert kultúra képviselője választott lehet, fel kell tenni a kérdést: a más kultúrájú, más nemzeti identitású párral kialakuló társas kapcsolat nyelvi vonatkozásai mennyire világosak a kezdet kezdetén? Mennyire ke-

⁸³ Karády Viktor: A vegyes házasságok Budapesten 1950 előtt. Lásd: http://www.multesjovo.hu/en/ait/downloadablefiles/download/aitfile/aitfile_id/1294/ (2012.10.25.)

⁸⁴ Az USA-ban 1980-tól máig a vegyes házasságok aránya megkétszereződött: 8%-ról 15%-ra növekedett. Lásd: <http://mno.hu/egigero/egyre-tobb-a-vegyes-hazassag-1052750> (2012.10.25.)

zelik tudatosan ezt a kérdést? Van-e valamilyen szülői elvárás, az elváráson túl, illetve vele kapcsolatosan beszélgetnek-e arról, milyen következményei lehetnek annak, ha a társak anyanyelve különbözik, ha az egyik nyelv megítélése a másik oldalon előítéletes. Mennyire ismert és elfogadott tétel, hogy a kultúrák közötti rangsor felállítása alapvetően hiba? A kultúrák között párbeszédre, kölcsönös elfogadásra, vagyis előítélet-mentességre és nyitottságra van szükség. Közép-Kelet-Európa politikatörténete az elmúlt évszázadban viszont éppenséggel az előítéletességre és a kirekesztésre nyújt fájó példákat, s ezek akkor is hatnak a helyi értékrendekre, ha sem pozitív, sem negatív értelemben külön nem képezik vita, értelmezés tárgyát. Az alapkérdés tehát úgy fogalmazható meg: a nyelvi-kulturális különbség léte a párválasztás előtt is számon tartott, figyelembe vett tényező-e, vagy csak akkor foglalkoznak vele, amikor előáll a helyzet? Feltételezhető, hogy kisebbségi oldalról eleve létezik valamilyen viszonyulás, többségi oldalról csak akkor, ha az illetőnek léteznek kisebbségi kapcsolatai, vagy olyan közegben élt és nevelkedett, ahol a nyitottság, a befogadás alapértéknek számított. Mennyire képzelhető, illetve várható el, hogy a vegyes házasság az „egyenlők házassága” legyen?

Alighanem tévednek azok, akik szerint a *vegyes házasság eleve kudarcra* van ítélve, de többen dilemmáznak: „A vegyes házasságot annyira... nem tudom. Végül is gond lehet, de az annyira úgy érzem, hogy nem.” [Szabadka/Vajdaság]. Mások szerint vannak kizárt, illetve figyelembe nem vett lehetőségek: „Ha vegyes házasságra gondolok, akkor az román és magyar között. Például a cigány nem jön be valahogy...” [Sepsiszentgyörgy/Erdély]. Van, aki előnyről, érdekről beszél: „Érdek lehet, hogyha valakinek van pénze, meg minden... De nem tudom, hogyha nem tudok vele lenni egyszerűen beszélgetni, vagy valami, akkor én azt nem vállalom, hogy na most van pénze.” [Szabadka/Vajdaság]; „Előnyök és vegyes házasság? Két karácsony, két ajándék. Ez egy ilyen multikulturális felfogás, hogy ismerni fogja mind a két kultúrát, mind a két fölfogást, mind a két népnek a szokásait, és ez szerintem nagyon jó.” [Újvidék/Vajdaság]; „Vegyes házasság? Elvben a társsal nincs gond, de jön a rokonság.” [Somorja/Felvidék].

Egyértelműen *pozitívan ítélik meg* sokan: „Teljesen rendben van.” [Muzslya/Vajdaság]; „Vegyes házasság – nem tudom. Nekem nincs ellene semmi kifogásom.” [Szabadka/Vajdaság]; „Szerintem, hogyha így kialakul a dolog egy román és egy magyar között, szerintem semmi akadály a házasságuknak.” [Ba-

rót/Erdély]; „Szerintem két ember, aki szereti egymást, meg tud egyezni bármiben. Gyereknevelés terén is, hogy milyen nyelvű lesz, vagy kettős nyelvű, vagy valami. És, hogy ki, mi, társaságban milyen nyelven beszélnek, szerintem [ebben is]. Az nem, nem volna fontos? Szerintem, nem csak itt arról van szó, hogy román, hogy magyar. Bármilyen nemzetiségű legyen, kínai vagy fekete, vagy bármilyen. Szerintem el lehet képzelni, hogy két ember, hogyha szereti egymást, akkor miért ne. Tehát, nem igaz, hogy a kultúra miatt föltétlen ebből problémát kell csinálni.” [Kolozsvár/Erdély]; „... hogyha tényleg az emberben megvan az, hogy emberként kezeljük egymást és nem nemzetiség szerint. Tehát az embernek az értékeit próbáljuk értékelni, akkor szerintem ez nem szokott probléma legyen [lenni], hogy most éppenséggel románnal barátkozom vagy magyarral. Tehát azt én azt tartom fontosnak, hogy az embernek a személyiségeit, az értékeit vegyük figyelembe.” [Barót/Erdély]; „Bizonyos szempontból jó, úgymond az utódoknak, mert két nyelvet fognak tudni alapból, mert az egyik szülővel az egyik nyelven fognak beszélni, a másikkal meg a másik nyelven. Viszont szerintem nem kéne a szülőknek erőltetni, szóval a gyerek döntse el aztán, hogy milyen nyelven szeretne tanulni a későbbi időkben, hogy ha már képes lesz dönteni a jövőjéről.” [Somorja/Felvidék]; „Vannak emberek, akik [szerint] a vegyes házasságban csak az egyik fél nemzetiségének anyanyelve érvényesül... Az egyik legjobb barátnőm szintén vegyes házasságból származik, édesanyja szerb, de férje mellett szépen megtanult magyarul. Igaz, hogy ők otthon szerbül beszélnek, azért mind a három gyerekük magyar iskolába, általános iskolába és középiskolában jártak.” [Nagybecskerek/Vajdaság].

Van, aki tömbben élőként *esélyt is alig lát* arra, hogy a vegyes házasság létrejöjjön: „Mondjuk, aki magyar közösségben él, az nem valószínű, hogy egy románnal fog összeházasodni, mivel nem is ismeri, nem is találkozik nagyon velük...” [Sepsiszentgyörgy/Erdély]. Többen vannak azok, akik *nem tartják jónak*: „Van egy nagyon jó lány barátom Brassóban. Tényleg nagyon jól néz ki a lány, minden nagyon sok román pasas megfordul utána, de azt szokta mondani, azt tartsa ő magának, hogy román pasas neki nem kell. Ő Brassóban él, román közösségben, neki csak magyar pasas kell.” [Barót/Erdély]; „Én nem kötnék igazán. Tehát nekem az fontos, hogy a gyerekek magyarul beszéljen. De viszont ha úgy alakulna, hogy mondjuk tényleg vegyes házasságot kötnék, akkor nem engedném meg, hogy a gyerek ne beszéljen magyarul.” [Szabadka/Vajdaság]; „Nem tudnám elképzelni, hogy szlovák barátnőm van.

Mert nem tudnám azt csinálni és úgy csinálni, ahogy én ezt szeretném, mert valamilyen szinten alkalmazkodni, persze mindenképpen [kell] alkalmazkodni, de az egy plusz alkalmazkodás. Ha én kimegyek a barátaimmal – speciális helyzetben vagyok, mert csak magyar barátaim vannak – most oda rakok [közéjük] egy szlovákot.” [Somorja/Felvidék]; „Vegyes házasság... mint például apukám, a családtagok... Apukámnak a bátyja felesége szerb, apunak a nővérének a férje ilyen nagy magyar nacionalista, és így összeháborította érted, a családot és huszon éve nem beszélnek ez miatt...mert ilyen történt. Szóval, én is azt mondom, ha nekem gyerekem lesz, ha lehet, akkor már [legyen] magyar.” [Újvidék/Vajdaság].

Egyesek *félnek az asszimilációtól*: „A gyerekvállalás terén és a párkapcsolat terén például én nyíltan vállalom és őszintén vállalom, igen én büszkén állok ilyen szívvvel, hogy nekem, amíg világ a világ, nekem magyar párom volt, és magyar párom lesz, és ez úgy is van rendjén. Van aki, sok van, aki házassági életbe él a románnal, vagy ilyen vegyes házasság, és gyerekek is születnek. Van akinek jól megy, van akinek nem. Mindenkinek gratulálok, akinek sikerült, akinek nem, nagyon sajnálom, és örvendek, hogy nem jött össze az összeolvadás.” [Kolozsvár/Erdély]; „Szerintem a magyar még azt is magába foglalja, hogy az emberben tudatosodik az, hogy nem keveredik más népekkel... vagyis, hogy nem fog beolvadni most egy országba... vagyis ország népével nem fog házasságot kötni...” [Barót/Erdély].

Mások számolnak a vegyes házasságok létével, *egyszerűen tudomásul veszik*: velejárói a helyzetüknek: „Nekem van az osztályban egy szülő. Az apuka magyar, az anyuka szerb, teljesen szerb, és jól beszél magyarul. Megtanult. Úgy beszél, mint én, magyarul. Nagyon helyesen, szépen beszél magyarul.” [Muzslya/Vajdaság]; „A vegyes házasság az pontosan azt jelenti, most spontán ami eszembe jut a szüleim szituációja, hogy édesapám nem beszél magyarul egy szót sem, [ami] édesanyámnak az anyanyelve. És akkor természetesen németül lesz a nyelv és a magyar jobban egymáshoz [?], de még továbbadják.” [Felsőőr/Ausztria]. Vannak, akik számolnak ezzel a párkapcsolati lehetőséggel, de a vegyes házasságot illetően vannak elvárásai: „Vegyes óvodába jártam, tehát úgy, hogy vegyesen voltak... Egy dalocska magyar volt, a másik szerb, és mondjuk én azt később vettem észre, hogy ez nekem nagyon sokat segített aztán amikor... Szerintem ezt meg lehetne oldani. Meg én nem mennék férjhez egy olyan emberhez, aki azt mondja, hogy márpedig a mi gyerekünk szerb óvodába fog járni.” [Szabadka/Vajdaság]; „Szerintem hogyha vegyes házasság

ságban él valaki, akkor nem kell elfojtani egyiket a másikért. Azért, mert most a magyar jobb, vagy a román jobb, akkor most...” [Kolozsvár/Erdély]. Ezek az elvárások olykor megvalósulnak: „Kerültem én olyan szituációba, hogy mondjuk egy vegyes házasság és otthon a szülők szerbül beszélnek, és jobban tudta a magyar kultúrát, meg a magyar történelmet, mint az, akinek apja, anyja, nagyszülei magyarok. Tehát, hogy most valaki mikor magyar, minek érzi magát...” [Nagybecskerek/Vajdaság].

Olykor egy váltás mutatja meg, hogy a vegyes házasság *többletvállalást* is jelent: „Mi ezt megértjük haveri körben: az egyik legjobb haveromnak éveken keresztül mindig román párja volt. És összejöttünk haveri körben és azt mondtuk, már azért sem fogunk 13-an vagy 15-en, vagy hányan voltunk, egy ember kedvéért románul beszélni. Már azért sem. És hát havernak mindig román barátnője volt, mindig fordított, mindig fordított. És néztük, hogy te nem unod már? Nem, mert, hogy jól van ez így. Most olyan két és fél éve, magyar párja volt, összegyűltünk, mármint a nagy baráti kör, szórakoztunk és egyszer elkezd fordítani a lánynak. A lány ránéz: nem vagyok hülye, értem. Jé, fiúk annyira jó érzés, nem kell fordítsak.” [Kolozsvár/Erdély]. A többlet tudatos viszonyulást is jelenthet: „Én meg hallottam egy emberről, hogy román nővel házasodott össze, és a házban felcímkézett mindent: tanuljon meg magyarul. Ráírta, hogy kapcsoló, fogkefe, minden... És megtanult.” [Sepsiszentgyörgy/Erdély].

A *vegyes házassághoz vezető útnak* a kezdete külön figyelmet érdemel. Milyen körülmények teszik lehetővé, járulnak hozzá a vegyes házasságok létrejöttéhez? Kezdődik a vonzódással, amely átvált szerelembe: „Ne azon múljon, hogy én beleszeretnék egy szerb [fiúba], jaj én nem megyek hozzád, mert szerelmes vagyok beléd, de inkább hozzámegyek máshoz, mert te szerb vagy... Ezt így nem lehet! Valamilyen szinten a szerelemben nincs határ!” [Újvidék/Vajdaság]; „Valószínűleg szerelem alapján. Szerintem anyanyelven legszebb a szerelem, de nem ítélem el semmiféleképpen azt, aki a pocsolján túlról hoz valakit.” [Lendva/Szlovénia]; „Nekem például volt román barátnőm. Igaz, hogy magyarul beszélgettünk, kis románt is bele. Inkább magyarul ő inkább tudott magyarul.” [Barót/Erdély].

A házasság motivációja lehet *bizonyos számítás* is: „Hát meg úgy érezzük, hogy tehát, hogyha szerb a férjünk, vagy lesz, akkor, hogy így az egész, hogy a környezet jobban elfogad azáltal, hogy szerb a férjünk... meg jobban meg tud védeni a szerb környezetben.” [Szabadka/Vajdaság]. Itt a háttérben jelen van a félelem, hogy a közösség intoleráns, netán ellenséges – és ezzel is számolni kell, sajnos.

Ritkán találni ideális helyzetet, amikor a vegyes házasságban etnikai szempontból egyik sem domináns: általában a többségi nemzethez tartozónak erősebb a családon belüli helyzete. Miközben a többi régió esetében a férj és a feleség között nem észlelhető dominancia etnikai szempontból, a válaszok azt mutatják, hogy a szerbek esetében a férjeké a *domináns szerep*: „A vegyes házasságban általában ugye az apuka a domináns, az apuka a szerb. Vannak olyan vegyes házasságok, ahol elfogadja, hogy az anyuka magyar, és elfogadja a magyar nyelvet, de sajnos többségben nem fogadja el.” [Nagybecskerek/Vajdaság]; „Általában az apa határozza meg, de én tudok sok olyan esetet, ahol az anya magyar, és a gyerekek magyarnak vallják magukat.” [Nagybecskerek/Vajdaság]; „Itt Muzslyán és Bánátban is a magyar lányok, akik szerb férjet választanak 99%-ban a gyerekeik nem tudnak magyarul. Viszont, ha magyar férfi elvesz egy szerb lányt, ott nagyobb az arány. Tehát nem azért mondom, ezek tények...” [Szabadka/Vajdaság]; „De én azt is észrevettem, hogy a szerb fiúk sokkal jobban elfogadnak, mint a lányok, szóval ők nem közösítenek annyira [ki,] mint a lányok. A szerb fiúk közül az én generációmban kb. mindenkiel jóban voltam... hülyéskedtem velük, minden, aztán szerb lányokkal pedig jóformán egyszerűen se.” [Szabadka/Vajdaság]; „Magyar a férfi és szerb a nő, ott a magyar is meg a szerb is egy szinten van. Hát pl. hogyha szerb az anyuka, és magyar az apuka, akkor mind a kettő [egyforma], de viszont hogyha szerb az apuka, és magyar az anyuka, akkor biztos, hogy a szerb.” [Szabadka/Vajdaság]; „A Nemzeti Tanács adta a segítséget az elsőbe induló gyerekeknek,⁸⁵ továbbá a magyar gyerekeket támogatta. Én akkor meg voltam bízva, hogy azokkal szülőkkel beszélgessek el, akik vegyes házasságban élnek és szerb iskolába akarják a gyerekeket beíratni. És én is rájöttem arra, hogy volt egy ház, ahol az apa szerb, az anya magyar, és az anya azt mondta, hogy mivel nékem a férjem szerbül tanult, a kislánynak is úgy kell. Úgyhogy általában ez a patriarkális jelen van itt a nálunk.” [Muzslyá/Vajdaság]; „Az egyik legjobb barátnőm szintén vegyes házasságból származik, édesanyja szerb, de a férje mellett szépen megtanult magyarul. Igaz, hogy ők otthon szerbül beszélnek, azért mind a három gyerejük magyar iskolába, általános iskolába és középiskolában jártak. Nem lehet ezt úgy általánosítani vegyes házasságokkal, konkrétan Szerbiával, hogy akkor [mindig] a szerb nyelv erősebb. [Nagybecskerek/Vajdaság].

⁸⁵ Minden bizonnyal a magyar állam által biztosított oktatási-nevelési támogatásról van szó.

A gyermekvállalással együtt járó kérdés (kell, hogy legyen), hogy a gyermek identitását illetően ki és mikor dönt. A vegyes házasságból származók dilemmája, hogy a többségi nyelv és kultúra közéleti dominanciája mennyire engedi a *kisebbségi értékek szabad vállalását*. Léteznek pozitív példák: „Én ilyen kevert családból vagyok, apukám szlovák volt, anyukám magyar, de mindig jó érzéssel töltött el az, hogy igen, magyar.” [Rimaszombat/Felvidék]; „Én ukrán iskolába járok... Nekem az anyukám magyar, de az apukám ukrán. Én szeretek magyar könyveket, nekem nagyon sok van, mamám nekem sokat mesél Jézuskáról, Máriáról. Magyar vagyok, mikor megszülettem máris magyar voltam.” [Técső/Kárpátalja]. „Én most nem azért, mert nekem román a párom, hanem csak, de hogy én nem látom úgy ezt [a vegyes házasságot] most kizáró oknak föltétlenül. Viszont van benne, van benne egy olyasmi, hogy mi lesz a gyerekekkel majd. De, hogy szerintem két echte magyar embertől is lehet elkanászosodott gyerek. Sőt, tehát, szerintem nagyon nagy, nagyon nagy hangsúly van a nevelésen és a szülőkön.” [Kolozsvár/Erdély].

Az *iskola és a templom szerepe* kiemelten fontos, olykor meghatározó: „Vegyes házasságból a gyermek szerb iskolába jár, a szerbet fogja jobban tudni... Azért, mert jobban tud nálunk érvényesülni ezzel a nyelvvel...” [Magyarkanizsa/Vajdaság]; „Én az iskolában magyarul beszélek a barátaimmal, és ukránul a családdal, és a magyar könyveket olvasom. A szüleim ukránok és én magyar vagyok.” [Técső/Kárpátalja]; „[Magyar?] Mi, a család, Budapest, tudomány és templom... Mert a nagyink gyerekkoromban, ő beszélt csak magyarul, a templom, én ukrán iskolába járok és nekem... kórus, vagy templom – én szóval ott beszélgetek csak magyarul.” [Munkács/Kárpátalja]. „[Rokon gyermekek.] Az apjuk szerb, és mikor elkezdek hozzájuk magyarul beszélni, nem akarnak visszaszólalni magyarul. De a mamám az folyamatosan magyarul beszél [hozzájuk]... És szerb iskolába járnak, óvodába is, és nem akarnak megszólalni magyarul, csak annyit, hogy igen, nem.” [Szabadka/Vajdaság]; „Hát, hogyha vegyes házasságba, hát, ez most... ha én rajtam múlna, akkor biztos. Magyarba íratnám, mert nekem fontos. Én úgy éreztem, hogy magamon is, hogy ha én a szerbbe jártam volna, akkor tényleg az ilyen meghatározó. Meghatároz az iskola. Mert mégis, amilyen nyelvű iskolába jár a gyerek, azt a nyelvet fogja jobban tudni, ápolni. Jobban fog azon a nyelven olvasni, tehát jobban fogja tudni azt a nyelvet, mint a másikat.” [Szabadka/Vajdaság]; „Az elszomorító, hogy tegyük fel, egy magyar nő összeházasodik egy román férfival és a gyereket román iskolába adják, mert a

román nehezebb nyelv és akkor... Vagyis nem nehezebb nyelv, de úgy látszik, hogy a magyaroknak valahogy nehezen megy a megtanulása. És akkor inkább gyerekkorától románul tanul. A gyerek egy idő után nem fogja magyarnak vallani magát. Tehát már megrendül az identitása...” [Sepsiszentgyörgy/Erdély].

Egyesek a reményiki *alaptételt kiegészítik*, az iskola mellett más hatásra is számítani lehet/kell: „Hogy kisebbség vagyunk... ehhez nekünk köll az, hogy a magyar nyelvet tanuljuk, hogy járassunk olyan helyekre, ahol néptánra, ilyesmire, hogy megismerjük a kultúrát, mert az iskolában nem mindegyik történelemtanár adja elő a magyar történelmet is...” [Újvidék/Vajdaság]; „Vegyes házasságból származom: apukám szlovén, anyukám magyar. És otthon mindig, otthon szlovénul beszéltünk apám végett, merthogy ő még egy mukkot sem tud, még ma sem. Pedig már harminc, vagy huszonöt éve, de még mindig nem beszél a magyar nyelvet. Mamámmal, unokatestvéreimmel anyu részéről, azokkal mind magyarul beszéltem. Voltak ilyen [helyzetek] – mondták nekem –, hogy kevertem a két nyelvet, de lassan-lassan akkor már rájöttem, hogy ez két nyelv, ezt külön-külön kell, tehát vagy a szlovént, vagy a magyart használjam. És akkor így lassan, nyolcadik osztály végén kezdtem így magyar vetélkedőkre járni, magyar történelmet, meg Petőfi Sándor... Irodalmi vetélkedőkre, ahol már eredményeket is értem el és akkor így még jobban megtetszett. A csapat miatt is megtanultam az anyagot, de akkor megtetszett az, amit tanulok, hogy akkor van közös témánk, amiről tudunk beszélgetni – tehát nem csak az, hogy az órán tanulunk, hanem valahogy a részem is lett. Tehát én is magyarnak vallom magam, akkor így lassan-lassan kialakul. Akkor elkezdtem táncolni, Enikő is táncol. És akkor egyre aktívabb lettem, és azért is mondtam, hogy aktivitás.” [Lendva/Szlovénia].

Gondot az okozhat, ha valaki (tanár, hivatalosság) felszólít valakit, hogy vallja meg, vegyes házasságból származóként *minek vallja magát*: „Mondjuk én mindig élveztem olvasni és hát érezni, ahogy magamba szívom ezt a... nem tudom! Nem is kultúrát, hanem... [csend] nem tudom elmagyarázni. [Lelkiség? Mentalitás?] De nekem volt mondjuk egy ilyen pillanatom, hogy azt hiszem ötödik osztályban az egyik tanár a suliban megmondta, hogy most el kell döntenetek, hogy ti milyen nemzethez tartoztok. Mondjuk nekem édesapám ukrán. Szóval én vele oroszul beszélek és ez nekem... na, szóval jól beszélem mind a két nyelvet és ez egy kicsit furcsa volt, hogy most nekem választani kell a két szülőm nemzetisége között. De hát én gondolkoztam egy kicsit és választottam a magyart.” [Ungvár/Kárpátalja].

Az idézett helyzet irányítja rá a figyelmet a szülői felelősségre: az identitás kérdését nem lehet megkerülni. Jó volna, ha a fiatal úgy szembesülne a vegyes házasság kapcsán felmerülő társadalmi elvárással, hogy képes legyen végiggondolni, fel tudja mérje, milyen kötésekkel vállal és ezt miként kommunikálja. Tehát tudatosságra van szükség, figyelmességre és megfontoltságra. Ezt a kérdést fogalmazta meg igen érzékletesen az egyik válaszoló: „Mikor, hogyan kezdődik, mikor ébred rá a gyerek, hogy lehetnek különbségek nyelvileg egyes emberek között – s ezek nem egyéniek, hanem csoportot alkotnak? Hát, nem tudom. Én a vegyes házasságot annyira, nem tudom. Az is, végül is az is gond lehet, de az annyira úgy érzem, hogy [maga a házasság] nem. Vegyes házasságból nagyon sokan úgy vannak, a környezetemet vagy a rokonságomat nézem, hogy szerb osztályba járnak, otthon magyarul beszélnek. Érdekes dolog. De viszont az iskola az meghatároz valamit, hogy hova tartozik az ember. Meg az a nyelv. Az egyik unokatestvérem az például menekült lányt vett el,⁸⁶ ugye szerb osztályba járt. A másik pedig egy magyar lánnyal van együtt, és ugyanaz az anyuka nevelte őket, ugyanaz az apa, és mondjuk, ez lehet olyan fura dolog. Valahol, tehát nekik valahol legbelül el kellett biztos dönteni, hogy hova húznak, vagy nem tudom. És érdekes, hogy két testvér, édes testvérek, az egyik jobbra a másik pedig balra megy.” [Szabadka/Vajdaság]. A két testvér döntése közötti különbség minden bizonnyal az iskola hatásának tudható be, amiből az is kiderül, hogy többségi és többségi iskola/osztály között is lehetnek különbségek.

Összefoglalva, a vegyes házasságok esetében ideálisnak mondható teljes nyitottságra, előítélet-mentességre, a kultúrák közötti egyensúlyra alig találni példát. A válaszok csak elvétve, kivételként utaltak ilyen helyzetre. Klisék mindkét oldalon léteznek, de a demográfiai és politikai helyzetből következően a többségi oldalon a házasságba is bevitt dominancia gyakori, a kisebbségi oldalon megjelenik az asszimilációs veszély nyílt megfogalmazása. Mi több, szerb alanyok áttételesen, de a közvetlen környezet ellenséges magatartására utaltak.

A szerb–magyar vegyes házasságok esetében szinte kivétel nélkül a szerb férfi az etnikailag domináns, ha a feleség szerb, akkor van példa a kisebbségi nyelv elsajátítására. A többségi házastárs igen ritkán tanulja meg a kisebbség nyelvét, ami felveti a házastárs kulturális különbözősége mellőzésének, figyelmen kívül hagyásának a

⁸⁶ Menekült lány: a délszláv háború során és azt követően, zömmel 1995 után, főleg Horvátországból százezres nagyságrendben érkeztek szerb menekültek Szerbiába, és ezek jelentős részét Bácskában meg Bánátban telepítették le.

kérdését. A többségi akkor is érdeklődhet élettársa kulturális értékei, hagyományai iránt, ha a nyelvet nem beszélni, de a nyelvismeret hiánya zavaró tényező. A saját kisebbségi kultúrájához való ragaszkodása elkülönülést jelent, nem vagy csak sajátos esetekben lehet közös programok tárgya, s a családi összhang nevében a kisebbségi inkább lemond, visszavonul.

Mivel igen sokan teljesen rendben valónak tekintik a vegyes házasságot, nem számolnak azzal, hogy a helyzet etnikai szempontból az egyik felet (általában a kisebbségit) választás elé állítja. Vegyes házasság esetében a gyermek identitás(választás)át zömmel kontextuális folyamatok, környezeti tényezők alakítják, a családok külön nem foglalkoznak a gyermek esetleges dilemmáival, a kettős kötődés okán olykor felmerülő kérdésekkel. A vegyes házasságok döntő többsége nem veszi tudomásul, hogy a vegyes házasság asszimilációs tényező lehet, az asszimiláció pedig valamilyen családi/társadalmi kényszer jelenlétére vezethető vissza. Külön említendő, és jelzés értékű, hogy szerb–magyar vonatkozásban létezik olyan megnyilatkozás, hogy jó a vegyes házasság, mert a szerb férj megvéd(het)i a feleséget akkor, amikor erre szükség van. Mivel a mintába olyan fiatalok kerültek, akik beszélik a magyar (kisebbségi) nyelvet, nincs képünk arról, hogy milyen szempontok és tényezők hatnak akkor, amikor a gyermek a kisebbségi nyelvet egyáltalán nem ismeri – amire igen sok példát lehet találni.

Különbség mutatkozik a vegyes házasságokat illetően a tömb és a szórvány között. A tömbben az országosan többségi is ismeri a magyar nyelvet, a kisebbségi kultúra befogadása számára nem jelent akadályt. Szórványban – és Őrvidéken különösképpen – a kisebbségének alig van esélye arra, hogy anyanyelvét és kultúráját gyermekeinek továbbadja.

Vegyes házasság esetében az lehetne a megoldás, ha a családi többségi nyelvhasználat, illetve a környezet többségi nyelvi és kulturális hatásait a magyar iskolába íratás révén igyekeznének kiegyensúlyozni – a megnyilatkozó fiatalok közül sokan csak ennek a feltételnek a teljesülése esetén képzelik el jövőjüket többségi házastárs oldalán.

Magyarság és a helyi világ

Mindenkinek szüksége van arra, hogy olykor közösségben, kisebb-nagyobb nyilvánosság előtt megmutatkozzon: olyanként, amilyen ő igazából, amikor nem bizonyos

elvárásoknak kíván megfelelni. Felmerül a kérdés: mi vihető ki az utcára vagy a közösségi terekre, mit fogad be, illetve mit visel el a (többséget alkotó) helyi közösség? Ha nincs meg a megmutatkozás lehetősége, akkor hiányzik a magyarsághoz kötődő pozitív élmény. Akkor az egyén úgy érezheti, hogy magyarsága olyan (magán)ügy, amellyel vissza kell húzódnia, nem érdemes/lehetséges kinyilvánítania. Ez is része annak az érzéseggyüttesnek, amelyet valaki így foglalt össze: „Itt naponta küzdened kell azért, hogy Te magyar vagy. Magyar vagyok, és itt vagyok magyar.” [Somorja/Felvidék]. Az anyanyelv státusát jelzik például a feliratok, és ezek megléte jóleső érzés („Szedgednek mentünk külföldre, Magyarország felé, nekem nagyon pozitív volt, hogy minden magyarul írott, pékség... ilyesmi, szóval jó volt.” [Szabadka/Vajdaság]).

Helyi kapcsolatok

A munkahelyi közösség csak a legritkább esetben magyar, a mindennapi életvitel is – a tömb kivételével – többségi, legjobb esetben vegyes nyelvi közegű. A környezetre vonatkozóan a legtöbb megnyilatkozás vajdasági – alighanem itt a legtöbb a dilemma, a friss, fájó seb.

A *pozitív tapasztalatra* kapunk kevesebb példát: „Például nekem benn Brassóban tiszta román az állásom, az egész osztály, százharmincan vagyunk benn. Mindenki román. Hárman vagyunk magyarok, nem, négyen vagyunk magyarok. Nem is ismerjük egymást, nem beszélgettünk... De a románok keresték a társaságomat például. Én alig tudtam [románul] eleinte, mikor bekerültem akkor jöttem haza Magyarországról, kicsit törtem a románt, de úgy is többen egyre segítettek... segítőkészek...” [Barót/Erdély]; „Nekem nem volt rossz tapasztalatom olyan téren, hogy én mostan itt magyar vagyok. Lehet, hogy a szerencsésebb emberek közé tartozom, de nem volt. Én Kelet-Szlovákiából vagyok, és ott sem éreztem úgy.” [Rimaszombat/Felvidék]; „Én horvát iskolába jártam, és így beilleszkedtem ebbe az egészbe, és jól beszélem a horvát nyelvet. Ugyanúgy jól tudok elbeszélgetni egy horváttal, mint egy magyarral. Úgyhogy nekem mind a kettő jó. De én sem mennék magyarba, hogy ott legyek, mint magyar!” [Eszék/Horvátország]. Ez utóbbi esetben érezni némi mellézköngét – talán: kellemetlen magyarországi tapasztalatot – a megnyilatkozásban.

Egyesek úgy gondolják, hogy a magyarok csak bizonyos *feltételek teljesülése esetén számíthatnak* a többség megértésére: „Ha nagyon hangsúlyozzuk azt, hogy magyarok vagyunk, kiközösülünk. Ha csak egymással barátkozunk, ha nem törekszünk ar-

ra, hogy a szerb nyelvet tökéletesítsük, akkor az szemet szúr. És ez adja a gond nagy részét.” [Muzslya/Vajdaság]; „Én éppen azt gondolom, hogy tehát magyarnak itt, csak akkor tudnak bennünket elfogadni magyarnak, hogyha az ország nyelvét is teljes mértékben elsajátítjuk, és hogyha mi őket teljes mértékben elfogadjuk.” [Muzslya/Vajdaság]; „Mondtam, hogy Zsolnára jártam [iskolába], ott volt egy lipót-szentmiklósi fiúcska, aki úgy haverkodott volna velem, és nem tudta, hogy magyar vagyok. És nézzük ott a tévét, pont valami ilyen híradó ment szavazásról, az itteni szavazásról, és hogy hú, bekerültek a magyarok a Parlamentbe. Hogy a Bugár, meg ezek, meg akkor a Duray,⁸⁷ és ő elkezdett ott szentségelni, hogy hú, ezek a debil magyarok, hogy bekerültek, meg így-úgy. És én csak ránéztem, fölkeltem és otthagytam. És ő nem értette szerencsétlen feje, hogy hát mi bajom van. Mert ő úgy mindenkire elkezdett, szóval az összes magyarra, nem csak az bántotta őt, hogy a magyar politika. Én aztán magyaráztam neki, hogy »hát, figyelj, ugyanúgy engem is megbántottál, mert hát én is magyar vagyok«. De hogy ő ezt nem tudta. És rengeteg ideig jött utánam, hogy elmagyarázza azt, hogy értsem már meg, hogy ő arról nem tehet, hogy ő nem szereti a magyarokat. Ő ebbe nőtt föl, meg ez a neveltetése...” [Rimaszombat/Felvidék]. Mások a *kisebbségi önkontrollt* vélik szükségesnek: „Én úgy érzem, hogy ők [a románok] is ugyanazt élik át, amit mi. Mindenre kell rendesen válaszolni. Magyarul? Beleszólok a témába, vagy inkább tartózkodom, hogy ne legyen gond belőle. És érzik, hogy nekünk is ugyanaz a sorsunk, [így] jobban tudnak velünk azonosulni, jobban, mint a magyarországiak.” [Barót/Erdély].

Olykor *magyar oldalon* találunk *kifogásolnivalót*, előítéletet: „Szabadkán, nem konkrétan Szabadkán, hanem a környékén igenis a magyarok nem akarnak beszélni szerbül, és igenis azért vannak problémáik az egészből.” [Újvidék/Vajdaság]; „Volt nálunk egy fiú, nagyon jó volt, de ő román volt teljesen és a román vidékre is akart elmenni, meg minden, úgy hívják, hogy Costi... Mondta nekünk [a főnök], hogy milyen jó ez a fiú, milyen ügyes, csak kár hogy román.” [Sepsiszentgyörgy/Erdély].

Az emberi kapcsolatok normalitásának egyik feltétele a *kölcsönösség*. A többség-kisebbség közötti kapcsolatok terén ez a legritkább esetben valósul meg. „A szlovák? Nem fog magyarul megtanulni soha. Mert a magyar megtanul szlovákul. Szerintem az anyanyelv a tényező az egészben.” [Rimaszombat/Felvidék]; „Egy szlovákiai magyar ember szerintem úgy érezheti magát Szlovákián, mint egy balkezes a jobbkeze-

⁸⁷ Felvidéki magyar politikusok.

sek között. Minden jobbkezesre van elkészítve, és némi támogatás mégis van a balkezeseknek, de nem úgy, hogy...” [Rimaszombat/Felvidék]; „Szabadkán itt senki nem akar nagyon magyarul visszaköszönni, hogy »jó napot«. Tehát [köszönök] egy nyelven jó napot és akkor játszom... Nem értik. Mosolygok én is vissza és nem értem. Tudom, hogy ez, tehát gyerekkoromban a szüleim erre nagyon haragudtak, hogy piacon se akartam sose beszélni szerbül, pedig tudtam persze. De nekem az fontos, hogy magyarul tudjanak. És akkor játszottam, hogy nem értem. Akkor anyukám mindig mérges volt rám, hogy ilyen kis erőszakos-veszekedős voltam, de fontosnak tartom és sajnálom, hogy nagyon sokan nem harcolnak ezért. Tehát ha mindenki harcolna, akkor lehet, hogy valami javulás is elérhető lenne. Hogy valahol természetes legyen az, hogy ha bemegyünk valahova, akkor »jó napot«, »dobar dan« és kész.” [Szabadka/Vajdaság]; „Én még azt is szoktam, tehát végig magyarul beszélek, az eladónő pedig végig szerbül. De engem nem zavar, ő sem zavartatja magát, de én sem. Tehát én nem engedek az enyémből, én értem, hogy ő mit mond, ezek szerint ő is érti, hogy én mit mondok. De ahogy ő nem akar, én sem! Szóval így megy a kommunikáció. Kérek egy kenyeret, megkérdezi szerbül: még valamit? Mondom neki magyarul: mást nem kérek. Mondja nekem, hogy 75 dinár, én megkérdezem magyarul, kell-e apró, nem kell apró, jó lesz így is!” [Szabadka/Vajdaság]. Az utóbbi két eset a fronthelyzetű településekre jellemző, ahol mind a magyar, mind a többségi nemzethez tartozó közösség jelentős, és a pozícióharcok gyakoriak.

Vannak, akik bizonyos viselkedésmódokat nem személyekhez kötnek, hanem az egész népet jellemzőnek ítélik meg: „Én úgy vettem észre, persze vannak kivételek, hogy tehát a szláv nép kicsit agresszívabb, mint a magyar, és, hogy tehát, hogy a nevelésen látszik, hogy a magyarnak jobban azt nevelik, hogyha megvernek, vagy mit tudom én, akkor ne üssünk vissza.” [Szabadka/ Vajdaság]; „Én azt nem mondanám, hogy a szlovák egy primitív nép, ami a fejlődés útján van. Szerintem a magyarság, az itteni magyarság azért kötődik jobban a kultúrához meg a nyelvéhez, mert ez egyszerűen egy önvédelmi reflex, ami ezt így kihozta a népből. A különbség pedig... hát ennyi lényegében. Ezt mondanám én is, hogy mi magyarok, itteni magyarok sokkal többet törődünk az ilyen hagyományokkal meg kulturális dolgokkal, mint az itteni szlovákság. Ha itt valaki elmegy egy március 15-i ünnepségre, az azt jelenti, hogy vállalja a magyarságát a többségi szlovák nemzettel szemben vagy mellett.” [Rima-

szombat/Felvidék]; „[Horvát nép?] Nyitott, hirtelen és indulatos. De hát ez a Balkán.” [Eszék/Horvátország].

A *kisebbségek nyugodtabb, béketűrőbb* viselkedése mögött is ott rejlik a többség/kisebbség kettősség: „Szerintem ez a kisebbségi létből is adódik, hogy így nevelik, tehát az, hogy inkább ne kötekedj, inkább ne balhézz, mert itt úgymint többen vannak. Tehát a nevelés mögött a félelem van? Szerintem, hát persze, mint, hogy szülő félti a gyerekét, hogy utána később... tehát inkább ilyen nyugodtnak.” [Szabadka/Vajdaság]. Egyesek szerint a többségek olykor megnyilvánuló intoleranciáján *neveléssel* kellene változtatni: „Szerintem pozitív példakkal lehetne, több ilyen közös programot, ahol nem az számít, hogy akkor az szerb vagy magyar rendezvény, hanem ahol több ilyen... végül is ez bennünk van, hogy akkor mi is úgy neveljük majd a gyerekeinket, meg ők is majd úgy nevelik az övéket, hogy nem bántanak, nem harapnak meg azok se, nem tudom, tehát ilyen...” [Nagybecskerek/Vajdaság].

A nem felhőtlen kapcsolatért többen a *politikát/politikusokat okolják*: „A politika űzi a harcot, csinálja a konfliktust.” [Rimaszombat/Felvidék]; „De a háború után a szerbek már nem akarnak magyarul beszélni.” [Muzslya/Vajdaság]. A gazdasági helyzet, a válság súlyosbító körülménynek számít, egyesek szerint: „Amilyen helyzetben van egy ország gazdaságilag, úgy erősödik a szélsőjobboldali öntudat..., és azért eléggé kiéleződhet a helyzet.” [Nagybecskerek/Vajdaság].

Végül van, aki *előnyt lát* ott, ahol mások hátrányt érzelenek: „Én azt akarom hozzátenni, szerintem, ha valaki úgy születik, ha úgy éli az életét, ha úgy rendez be az életét, mint valamelyik kisebbség tagja, az szélesebb látókörrel rendelkezik. Általában mindig, amikor beszélgetünk, más kisebbség tagja [esetében] is, akkor észrevettem, hogy sokkal nyíltabbak vagyunk, és elfogadjuk más véleményét, sokkal toleránsabbak vagyunk, mint egy többségi nemzet tagja. Legyen az magyar, vagy szerb.” [Nagybecskerek/Vajdaság].

Sport, szurkolás

A sport az a terület, amellyel kapcsolatosan az emberek többsége etnikai értelemben is megnyilvánul. Ezt a legvilágosabban az olimpiák, mint a nemzetek közötti nemes versengések mutatják meg. Ezért meglepő, hogy kisebbségi léthelyzetben a sport mint *identifikációs tényező* nem általánosan elfogadott. Arra a kérdésre, hogy része-e magyarságunknak vagy a kultúránknak, hogy szurkoljunk valakinek/valamiért, érde-

kes és elgondolkasztató válaszok születtek: „Igen, viszont a szurkolás, az ujjongásnak a kifejezése, az állandó zsongás, meg ez az extázis, [ezt] a szurkolás nyújtja számomra és még ezer szurkolónak. Azt nem érzem, hogy kötelező módon azért, mert magyar vagyok és ez a magyar virtusnak az egyik része, ezért én a magyarnak kell szurkoljak.” [Kolozsvár/Erdély]; „Senki se akar szurkolni valakinek, aki[ről] tudja, hogy fog veszteni, szóval én így vagyok vele.” [Kolozsvár/Erdély]; „Volt már részem abban, hogy mondjuk mi közösségben néztem döntőt vagy Eurovíziót, vagy valami hasonlót. Mindig az jut eszembe, ha a szerbek nyernek, mekkora buli lesz, hatalmas népünnepe! Mondjuk Pirogban néztem, amikor az Eurovízió győzött a szerb lány. Hát azt szeretném újra átélni!” [Újvidék/Vajdaság]. A kettős kötődés akkor okozhat gondot, ha egymás ellen játszik a magyar és a többségi.

Akik mindenképpen a *magyar színeknek szurkolnak*, viszonylag kevesen vannak: „Én a magyaroknak drukkolok simán!” [Ungvár/Kárpátalja]; „Futballmeccs, vagy szlovák–magyar bármilyen... Én nem a szlováknak drukkolok. Itt Szlovákiában ugye lett a gólya. A magyaroknak szurkolok, mert azt tekintem az enyéimnek, vagy a mieinknek.” [Rimaszombat/Felvidék]; „Mondjuk egy román–magyar focimeccsen. Hát a magyarnak. Hát a saját csapatának szurkol mindenki.” [Barót /Erdély]. Vannak, akik *dilemmáznak*: „Mondom, hogy szeretném, hogy a magyarok szerepelnének [jól] az olimpián. De ezt most sportága válogatja. Mondom... Hát hülye téma... akkor inkább magyar legyen, inkább magyar... De ne kérdezd meg, hogy miért!” [Újvidék/Vajdaság]; „Kifejez valamit, tehát kifejez valamit a szurkolás? Már akinek, mondjuk, egy angol–magyar meccsen inkább angoloknak drukkolok.” [Barót /Erdély]; „Ezt nem lehet így megfogalmazni...” [Újvidék/Vajdaság]; „Jó, én nem vagyok egyáltalán se foci, sem akármilyen meccsre se, nem nagyon nézem az ilyen sportokat, de ha arról van szó, hogy kell választani, hogy románnal, ha mondjuk, hogy a román játszik magyarral, ez a kettő közül én többnyire a magyarral tartanék.” [Kolozsvár/Erdély].

Bár tömbhelyzetben a sporttal kapcsolatosan nincs gátja a magyarság nyílt vállalásának, ebben a vonatkozásban nincs releváns különbség a tömbben és a szórványban élők között. Minden régióban komoly *szempont a teljesítmény*, ettől függ a magyar sportoló(k) melletti kiállítás: „Ki a jobbik? A jobbiknak... Vízilabdában magyaroknak, fociban a szerbeknek.” [Nagybecskerek/Vajdaság]; „Vízilabdában magyaroknak, fociban a szerbeknek. Úgy drukkolunk a szerbeknek, hogy minél kevesebb góllal győzzenek...” [Nagybecskerek/Vajdaság]; „Győzzön a jobbik, nem?” [Rimaszom-

bat/Felvidék]; „Ha van egy csepp esze, a jobbikat.” [Kolozsvár/Erdély]; „[Ha gyenge a magyar]... akkor az nekem természetes, hogy Szerbiának. Egyébként igen, tehát Magyarországnak. Tehát ha mondjuk, egy Szeles Mónika ismét Szeles Mónika lenne, akkor biztos, hogy nem a Szávai Ágnesnek drukkolnék, hanem a Szeles Mónikának. Tehát ez egy ilyen dolog. Néha van úgy, hogy örülök annak, hogy a szerbek veszítenek, mert itt egyébként olyan barbár módon megy az ünneplés. Tehát zászlós felvonulás, ordibálás, szétvernek valamit, általában [akkor,] ha a legjobb vízilabdacsapatunk kikap, én akkor is örülök neki, tehát egy ilyen, ilyen magyar kárörvendőség is bennem van... Mert nálunk mind a kettőt mondjuk, azt, hogy a mieink. Tehát a magyarok is a mieink, meg a szerbek is a mieink.” [Szabadka/Vajdaság]; „Szerbeknek, többnyire. Magyaroknak vízilabdameccsen. Azért szeretem jobban a magyarokat a vízilabdában, mind a szerbeket, mert szerintem a szerbek nem sportszerűen játsszák a vízilabdát. Szerintem csúnya, ahogy ők játsszák.” [Újvidék/ Vajdaság]; „A magyarság belőlünk beszél, valószínű a magyaroknak. Viszont lehet, hogy előttünk áll az is, hogy tulajdonképpen ki az, aki igazából jobban játszik.” [Kolozsvár/Erdély]; „Csak magyar vagyok, de ha a szlovák tetszik, akkor a szlováknak drukkolok, és ha a magyar tetszik, akkor a magyarnak drukkolok.” [Rozsnyó/Felvidék].

A *regionális/helyi kötődés* is meghatározó lehet: „Hát, attól függ, hogy miben. Mondjuk nem mindig a magyaroknak, tehát hogy ha kajáról van szó, akkor vannak vajdasági tehetséges fiatalok, akkor örülök, hogy megverik a magyarokat. Akkor azt mondom, hogy igen, a magyarok kikaptak.” [Szabadka/Vajdaság]; „A legskizofrénebb helyzet az volt, amikor a pekingi olimpiát itt néztük a munkában, volt a kajak négyes döntő. Na most ott... én szlovák–magyar viszonylatban a magyaroknak drukkolok. De viszont ott úgy volt, hogy van a magyar négyes hajó és van a szlovák négyes, mely esélyes, de a szlovákiai négyes komáromi magyarok és mostan az ember egyszerűen kétfelé szakad, mert a szívem Magyarországhoz húz, ezt nem tudom amúgy, az egyetlen Magyarország és mást el sem tudok képzelni. Én csak önekik tudok drukkolni sportban, és akkor ott vannak a szlovákiai magyarok és nem tudok értük jobban drukkolni, mint Magyarorszáért, pedig őhözjuk százszor több közöm van. És ez annyira, hú, hát ez nagyon rossz.” [Somorja/Felvidék]; „Örülünk a magyaroknak, ha nagyon jól teljesítenek, de, de én sokkal közelebb érzem magamhoz a románt, aki tudom, hogy, hogy itt nem messze edz, és a környékről van az egyik já-

tékosa. Bennem [ez] sokkal erősebb.” [Kolozsvár/Erdély]; „Székely-magyar focimeccs? Természetesen a székelyeknek.” [Sepsiszentgyörgy/Erdély].

Van, aki egyértelműen a *többségi csapatnak* szurkolna: „Biztosan a szlováknak, de ahogy ismerem őket, nem nyernének, úgyhogy csak ideges lennék rájuk.” [Rozsnyó/Felvidék]; „Osztrák focicsapatot [támogatom], ha nem játszanak jól, akkor is. Segítesz, szurkolsz nekik, ez pontosan olyan, hogy osztráknak érzed magad és bárhol vagy a világon az osztrákot...” [Felsőőr/Ausztria].

Ha a magyar, illetve a többségi csapat harmadik féllel játszik, akkor ritka kivétellel (Magyaroknak... Hát nem tudom, így tehát én apukámmal szoktam nézni, és akkor általában akinek apu szurkol, és akkor ha magyar–szerb van akkor magyarnak, ha német–magyar akkor németnek, úgyhogy így.” [Szabadka/Vajdaság]) a *harmadik ellen*: „Mondjuk, hogyha egy magyar küzd egy nem román csapattal, akkor a magyarnak. Ha román küzd, egy mondjuk egy nem magyar csapattal, akkor a románnak. Szerintem mert ez nagyon furcsa kérdés...” [Nagyvárad/Erdély]; „Ukrán–új-zélandi meccsen... Ukrán!” [Ungvár/Kárpátalja].

Egyesek *nem tudnak és nem is akarnak* dönteni: „Hát, szerintem én mind a kettőnek drukkolnék. Ugye Szlovákiában lakok, szlováknak is, de mivel magyar vagyok, magyarnak is drukkolok.” [Rozsnyó/Felvidék]; „Mondjuk számomra ez 50-50 százalék. Ha valamiben a magyarok is meg az ukránok is ugyanolyan esélyesek, tök mindegy!” [Ungvár/Kárpátalja]; „Mindkettő...” [Ungvár/Kárpátalja]; „Hát én inkább kerülném az ilyen konfliktusgyanús helyzetet.” [Nagyvárad/Erdély]; „Tehát ha leülök egy ilyen meccset nézni, akkor megpróbálom élvezni a játékot és kizárni azt, hogy magyar vagy román.” [Nagyvárad/Erdély].

Ha *zászlót* kellene kivinni a mérkőzésre, többen – kolozsváriak – nem mennének ki a meccsre, de olyan is van, aki a román zászlót venné a kezébe. Van, aki nem érti, miért kell zászlóval menni („Hát akkor szívem szerint magyarral, de, tehát annyira nincs ez a megkülönböztetés.” [Nagyvárad/Erdély]), méltatlannak érzi, hogy a zászló okán nyíltan döntenie kell.

Van olyan egyedi vélemény, miszerint a szurkolás módja *nemzeti sajátosság*: „Amikor volt a hoki, és a magyarok úgy vették, hogy veszít a [magyar] csapat, akkor is szurkoltak nekik. A szlovákok olyanok, hogy ha veszít a csapatjuk, akkor már nem

szurkolnak nekik, hanem akkor már lényegében átkozzák őket. Most ez a különbség a szlovák és a magyar között.” [Rimaszombat/ Felvidék].

A csángók helyzete itt is sajátos: „[Kinek szurkolok?] Attól függ! Hogyha itthon vagyok, vagyis itt, Romániában vagyok, és itt nézem, akkor románoknak. Hogyha ott, Magyarországon vagyok, és ott nézem, akkor inkább a magyaroknak.”

Szórakozás, szabadidő

A szórakozás, társasági együttlét vonatkozásában jelentős a különbség a tömbhelyzet és a szórványok között. Tömbben a közélet a maga természetességében magyar, szórványban külön kell kialakítani azokat a lehetőségeket, ahol a magyar nyelv a családon (iskolán és templomon) kívül otthon lehet. Ezért fontos tehát, hogy miként alakul a közösségi helyeken a nyelvhasználat, az egyes települések képesek-e kialakítani a magyarság törzshelyeit. Erre alig van példa, és (Vajdaság kivételével) a magyar közösségi házak nem működnek napi rendszeres nyitva tartással. Erdélyben egy magyar házban bár nem működhet kávézó⁸⁸, nem olyan hely, ahová a beszélgetni vágyó bármely napon és napszakban bemehetne. Ha nincs preferenciálisan kialakított vendéglátóhely, akkor a magyarul megszólalót kényelmetlen reakciók érhetik: „Nekem például volt egy olyan élményem, hogy elmentem egy szórakozóhelyre, és egy lány azt mondta nekem, hogy hülye bozgor⁸⁹. És akkor azt mondtam neki, hogy nagyon-nagyon érdekes, hogy én vagyok a hülye bozgor, és megkérdeztem tőle valamit a román irodalomból. És a lány nem tudta. És akkor rám nézett, hogy na: nem is vagy te olyan hülye.” [Máramarossziget/Erdély].

Magyar törzshelyre igény van/volna („Munka után nincs hova menni, és hogy inkább a kocsmába mennek fiatalok. Azt meg lehet figyelni, hogy ahol szlovák a tulajdonos, oda inkább szlovákok járnak. Ahol viszont magyar a tulajdonos, a kocsmába vagy bárba, inkább oda magyarok járnak. Mert olyan, hogy az ismerősöm ismerősének az ismerőse, és akkor szerintem ez...” [Rimaszombat/Felvidék].

Még olyan, etnikai szempontból frontvárosokban is gondot jelent a magyarok nyilvános együttléte, mint Szabadka, ahol a magyarság kisebbségben, de relatív többségben van: „Legtöbb helyen Szabadkán valahogy a szerbek vannak, tehát ahova én

⁸⁸ A magyar ház kulturális intézménynek minősül, s a román törvények tiltják a kultúrházakban az ital-kimérést.

⁸⁹ Bozgor: román kifejezés, jelentése: hazátlan. Pejoratív, lealacsonyító és bántó jelző.

belépek, ilyen szerbek vannak a központban főleg. Volt mindig, hogy [ahova] magyarok jártak, most egyre kevesebb, tehát én ahova így szoktam néha bulizni, hát most retro. Retro partira szoktam kimenni. Ott magyarok vannak. Régen voltak diszkók, de most mintha azok is becsuktak volna már.” [Szabadka/Vajdaság]; „Tehát az történt, hogy a magyarok kiszorultak a falvakba, a városokba pedig a szerbek maradtak.” [Szabadka/Vajdaság]. Szabadkán létezik magyar ház, ahol jó vendéglő is működik, ahova többen járnak: „Mégis olyan jó zenék mennek...” [Szabadka/Vajdaság].

Könnýüzenéből sokan kedvelik a többségi zenét („Van egy osztálytársunk, aki eddig rocker volt meg minden... és most bekerült hozzánk, és úgy, hogy szerb zenét hallgat, meg minden, hogy hú mennyire...” [Szabadka/Vajdaság]), mások egyszerűen elfogadják („Hát mondjuk én otthon magamtól nem hallgatok annyira szerb zenét, de hogyha mondjuk így osztálybuli van vagy valami, többen hallgatnak [hallgatják], akkor hát én is meghallgatom, de így magamtól nem kezdeném el hallgatni.” [Szabadka/Vajdaság]. „Zenét bárhol lehetne. Ez nem olyan probléma. Szoktak lenni. Ott rock megy angolul. A tulajdonos magyar, de attól még nem magyar a kocsmá. Hát szoktak szervezni a fiatalok ilyen bulikat. Igen bulikat szerveznek, havonta, kéthavonta. Attól függ, hogy tudja pénz dolgában bebiztosítani ezeket a bulikat.” [Muzslya/Vajdaság].

Egy másik frontváros, Kolozsvár helyzete jobb: „Dolgoztam kocsmába, ahol sok egyetemista megfordult és jött a sör forgalmazója és kérdezte, hogy ti, hogy csináljátok azt, hogy, hogy ezt a Hargita sört, ezt annyira áruljátok. Ez ilyen, ilyen... [gyenge] sör, máshol nem vennék meg. És mondtuk, hogy hát na, ide magyarok járunk, és [érvényes] a magyar vagyok Hargitát iszok című fejezet.” [Kolozsvár/Erdély]; „Központban lévő kocsmákban szinte mindegyikben kritérium, akár [nem], akár magyar a tulajdonos, hogy magyarul beszélő [pincér] legyen, mert felismerték azt, hogy mennyire túlsúlyban vannak a magyar egyetemisták, illetve, hogy mennyire nagy a látogatottsága a magyarok részéről a kocsmáknak. Ott van a... hát most nem tudom, mennyire lehet nevet mondani itt, hogy a Kossuth Lajos utcán⁹⁰ az egyik legjobban menő belvárosi kocsmá, aminek egy született román a tulajdonosa és kikötése, hogy magyar pincéreket alkalmaz. Tehát jól megy neki.” [Kolozsvár/Erdély].

⁹⁰ Mai neve: B-dul 21 Decembrie 1989. A kolozsvári magyarság az utcaneveket általában magyar nevükkel használja, s az egyetemi hallgatók jelentős része átveszi.

Érdekes módon egy nagyvárosban, ahol a magyarság szórványt alkot, más a helyzet: „Újvidéken, ahol mindenki szerb, kicsit úgy érzem, hogy könnyebb. Ott van egy kis társaság, ahol most mindenki magyarul vagy szerbül beszél, de ott úgy valahogy úgy elvagyunk és engem az ott nem zavar.” [Újvidék/Vajdaság].

Sokakat az iskola közegéből való kikerülés ébreszt rá a helyzet visszásságára: „Az iskolában tényleg mindenki magyar volt... De amikor mondjuk hazamegyek, akkor már van az, hogy most akkor nem tudom, ez szerb szórakozóhely, az magyar szórakozóhely, és akkor ő odamegy, én csak ide mehetek, és akkor ebben van ilyen...” [Szabadka/Vajdaság].

Egyesek úgy gondolják, a magyar helyek/programok támogatást érdemelnének: „Van egy kicsi szervezet Muzslyán, de őnekik is több támogatás kéne, és akkor több lehetne. Mert tényleg így karácsonykor, húsvétkor, ilyen nagyobb ünnepekre csinálnak magyar bulit. Van egy magyar zenészünk, ötlet szökták, mert a magyar fiatalság kedveli. Szöktak ilyen techno zsurkákat, most kedden volt egy rock zsurka.” [Muzslya/Vajdaság]. Olykor elegendő volna a magyar zene („Csakis magyar együttesek... meg cseh, meg minden, csak szlovákot nem.” [Rozsnyó/Felvidék]), a többséggel szembeni ellenérzés viszont aligha a zene minőségével kapcsolatos.

Többen nem érzik szükségét, illetve hiányát a magyar törzshelynek: „Nekem minden napom úgy néz ki, hogy reggel ötkor kelek, megyek, dolgozok kettőig, utána másfél óra edzőterem, hétfégenként bicajozok vagy futok, vagy valami ilyesmi. Szóval munka meg ez, meg a barátnőmmel otthon, ennyi.” [Szabadka/Vajdaság]; „Hát, én... annyira nincs szabadidőm. Hát, mondjuk rá, a barátaimmal én is szeretek lenni, beszélgetni, kikapcsolódni. Másik dolog meg, mit is szoktunk? Átjárni Szegedre a Plázába, mozi nézni. És akkor ez, ami úgy kitölti, Szegedre átruccanni. Mert itt nincs ilyen lehetőség, ilyen mozizás magyar nyelven, úgyhogy ez, ami fontos és akkor ezért egy kicsit olyan kikapcsolódás, kirándulás ez a Szeged.” [Szabadka/Vajdaság]; „Hát, én szabadidőmben, ugye most nem dolgozom, hát próbálom kitölteni az időmet. Csináltam egy ilyen tanfolyamot, vagyis igen, most fejeződött be, ilyen mentálhigiénés tanfolyam Szabadkán. Akkor színházba szoktam járni a szabadkai színházba, konkrétan. Hát a biciklit nagyon szeretem, tehát nagyon szeretek kerékpározni, ha szép az idő, akkor így röplabdázni időnként, úgyhogy. Olvasni nagyon szeretek, hát, ami jön.” [Szabadka/Vajdaság].

Egyesek a bevásárláskor is gondolnak etnikai hovatartozásukra: „Nem, én például jól [beszélek románul], nyelvi dologba nem, tehát nem lenne akadály, hogy én román céghez menjek vásárolni. De viszont olyan alapon, hogy segítsen már ezzel is a magyarokat, és az itteni magyarokat, próbálok minél több áru, árucikket magyar cégtől megvenni, akinek a főnöke magyar, és alkalmazottai magyarok, mert tudom, hogy ezzel őt segítem. És az a jó, hogy ezt nem csak én csinálom, hanem sokan és így egymást segítjük így közösségbe. Ez a kicsi csoport, aki magyar itten Szigeten, egymást segítjük.” [Máramarossziget/Erdély].

Összefoglalva: jelentős különbség létezik a tömbhelyzet és a szórvány között azt illetően, hogy helyben miként élheti meg, miként nyilváníthatja ki magyarságát valaki. A magyarok és az országos többség közötti kapcsolatok terén kevés a pozitív, az etnikumok közötti kölcsönös tiszteletet és elfogadást is megjelenítő példa, ugyanakkor a nem megfelelő kapcsolatok okát többen kisebbségi oldalon is keresik, és vannak megszívlelendő észrevételeik. Több önkontrollra, több megértésre és előítéletmentességre volna szükség. A helyzetért sokan a politikát teszik felelőssé.

A sport, mint olyan terület, amely a legtöbb embert nemzeti értelemben megszólítja, a fiatalok esetében mintha kevésbé volna nemzeti értékek hordozója, nemzeti érzelmeik kiváltója. Sokkal többen szurkolnak a jobbnak, mint ahányan annak a sportolónak/capatnak, amely etnikai értelemben sajátjának mondható.

A szabadidő eltöltését illetően a szórványnak számító kisebb települések lakói vannak a leginkább előnytelen helyzetben: a nyelvtársaikkal való találkozás, a szórakozás számukra esetleges. Nem alakult ki annak a gyakorlata (detalán az igénye sem) hogy szórványban a magyarok számára olyan szórakozóhelyeket alakítsanak ki és működtessenek, ahol a magyar társaságra vágyó bármikor beszélgetőtársra találhat. Külön képlet az egyetemi városok helyzete, ahol a sok magyar diák kialakítja saját szórakozóhelyeit.

Jövőkép (asszimiláció)

A mai globalizált világban szinte kizárt, hogy az egyén, főleg ha fiatal, ne fogalmazza meg önmaga számára a kérdést: menni vagy maradni? Mármost a szülőföldön, a helyi etnikai közösségben. A menni/maradni kettősség egy kisebbségi számára külön jelentést is hordoz, hiszen esélyt jelenthet egy nem kívánt helyzetből való szabadu-

lásra. Ennek egyik iránya úgymond eleve adott: az anyaország, amelynek nyelve és kultúrája a kisebbségi számára nemcsak ismert, de a sajátja is.

Igen sokan *elégedetlenek a helyzetükkel*. „Senki sem akar itt élni. Munkahely, fizetés. Legalábbis nekem csak arra elég, hogy kifizessem a házbért, a számlákat, a mindent és ennyi. Nem nagyon szeretnék itt élni. Meg nem is fogok!” [Szabadka/Vajdaság].

Sokan *foglalkoznak a távozás gondolatával*, de a szülőföld vonzása is erős: „Hát most például az apukámnak a testvére nemrég mentek ki Kanadába. Három gyerekkel fogták magukat és elindultak. És akkor mondjuk, lehet, hogy odamennék. De úgy nem is tudom, hogy mit dolgoznék, vagy mit csinálnék. Nem tudom! Talán azért mennék ki, hogy tanuljak nyelvet! De amúgy nem hosszabb ideig, hogy ott éljek! Tehát tudnék két évet, három évet ideiglenesen, hogy bárhol.” [Szabadka/Vajdaság]; „Hát, nem tudom. Én is a munkahelyek miatt távoznék. Munkanélküliséget, tehát hogy ez mekkora probléma. Tehát az emberek nagyrészt azért hagyják el ezt a Vajdaságot vagy a kis falujukat, és akkor most már... Szerintem azért. Azért, azért nem jó itt egyébként. De nem tudom, néha én is felmérgekedek, és azt mondom, hogy elmegyek innen, és vissza se nézek. De, de nem tudom ezt megtenni. Nem tudnám megtenni.” [Szabadka/Vajdaság]; „Külföldre? Én megmondom őszintén, igazán nem nagyon mennék el innen. Tehát igaz, hogy nehéz helyzet van, de valahogy nagyon ragaszkodom ehhez a térséghez. Tehát, nem, nem tudom! Én itt nevelkedtem és végig itt vannak a barátaim, mindenem, a családom. Nem tudnék!” [Szabadka/Vajdaság].

Vannak térségek, amelyek országosan hátrányos helyzetűek, s a munkára remény is alig van: „De ha nem lesz munkalehetőség, akkor elmész valamerre, hogy legyen munkalehetőség. Érted! Ez a nagy kérdés! Össze van kötve minden mindennel. Hogy nem jön ide semmi investor⁹¹. Nem jön egyszerűen. Nem fogják ezt a vidéket fejleszteni. Lehetett volna már, ott van a... szóval az a gyár, ami – én nem tudom – traktorokat gyártott. Volt szó róla, hogy ott valamit felújítanak, valami, mint a Volkswagen van Pozsonyban, egy részleget, de nem! Lehetne, itten lehetne! Mert vannak tippek... Ha nem lesz itten munkalehetőség, akkor a jónép elmegy valamerre és akkor ott telepedik le, ahol megélhetése lesz. Lehet mondani, ezáltal kihal a magyarság. Vagy nem hogy csak a magyarság, így a fiatalok elmennek. Lehet az magyar is, meg szlovák is, meg mindegy, hogy milyen.” [Rimaszombat/Felvidék]. És van, aki

⁹¹ Beruházó.

többször dolgozott már külföldön, tehát megtapasztalta a másik „oldalt” is: „Hát, akkor még azt hittem, hogy ez nagyon fontos az életben is, mentem még fiatalon, elkezdtem 19, egész 26 éves koromig. Abban voltam, hogy majd az nekem jobb lesz, ha sok pénzt keresek, akkor elmehetek a boltba és megvehetek mindent magamnak. Aztán rájöttem arra, hogy ez nem is egészen úgy van. Sőt, végképp nem úgy van! Semmi nem olyan, amilyennek látszik, amit elhittem addig. Azt’ inkább megpróbálom magamnak megteremteni a dolgokat, sőt. Szeretném, hogy egyre több mindent megteremteni saját magamnak. Ami illeti legalább az élelmiszert, a kaját, meg ilyeneket ne kelljen vásárolnom. Többnyire legalább ilyenkor, amikor ott a föld, azt’ meg tudom magamnak termelni. Szóval... ebben több értelmet látok, minthogy sok pénzt keresek, és aztán elmegyek a Tescóba venni valamit.” [Rozsnyó/Felvidék].

A kisebbségi magyarok számára kézenfekvő a *magyarországi munkaerőpiac*. Többen vállalnának Magyarországon munkát, de nem ez az első a sorban: „Előbb vállalnék Magyarországon, mint Szerbiában. De először Németország, aztán ha nincs, Magyarország, és akkor meglátom, hogy hol kínálnak.” [Szabadka/Vajdaság]; „Igen. Magyarországra meg külföldre. Hova? Németország, Ausztria, oda megy most mindenki. Meg Csehbe is. Akármit csinálnak, de jobban megéri nekik, mint itt, Szlovákiában.” [Rozsnyó/Felvidék]. Ideális a magyarországi befektető volna, aki helyben keresne magyarul is tudó munkaerőt. Van erre példa, de kevés, igen kevés.

A jelen mindig egy folyamatba illeszthető, kérdés, hogy milyen tendencia érzékelhető: javul, avagy romlik-e a kisebbségek helyzete? A kérdés a fiatalokat kevésbé vagy nem foglalkoztatja („Hát, hogy akkor [régén] sokkal több volt az ilyen verekedés. Több volt, mint ma.” [Szabadka/Vajdaság]; „Úgy gondolom, hogy az volt más, hogy meg volt határozva, hogy ki milyen politikai nézetet [kommunizmus] vall, és az volt inkább a megkülönböztető, szerintem.” [Magyarkanizsa/Vajdaság]), a válaszok nemlegesek, vagy alig mondanak valamit.

A *jelenlegi kisebbségi helyzetről* azonban van véleményük, érzékelik az asszimilációs veszélyt. Egyesek úgy gondolják, nincs mindig összhang a jogok és azok gyakorlati érvényesülése között: „Szerintem itten papíron még valamennyire még jobb is a kisebbségeknek a helyzete, mint Magyarországon. De azt meg kell mondani őszintén, hogy több kisebbség is van. Abban nyilvánul meg, hogy van ugye külön általános, meg óvoda, általános iskolai meg középiskolai oktatás, attól függetlenül, hogy más-hol valahol létszám alá csökken, hogy is hívjam, az osztály, és akkor is megmarad-

nak a magyar osztályok, és a kisebbségi nyelv használata. Ami szintén papíron van meg, mert mondjuk a gyakorlatban véve kicsit gyengébben.” [Nagybecskerek/Vajdaság]

Helyben, vallják egyesek, a többség részéről létezik *társadalmi nyomás*: „Az óvodát, általános iskolát, a középiskolát Zomborban fejeztem be, ott éltünk. Zomborban nagyon kevés magyar volt. Igen, történtek ilyenek, hogy kiközösítés. Ott a nagy többség ugye szerb. De éngem nem értek ilyen atrocitások ezzel kapcsolatban.” [Muzslya/Vajdaság]; „Háttérbe [vagyunk] szorítva, de többnyire nem ezt mondják, inkább enyhe nyomás, a 10-es skálán 7-8. Vannak [kisebbségi] előnyök is és anyagi hátrány nincs.” [Eszék/Horvátország]; „Hát elmesélték a történelmet, hogy, hogy milyen tetteket vittek végbe például románok a magyarok ellen. Tehát nekem volt egy-két incidensem gyerekkoromban románokkal sajnos. Tehát hatodikos korunkban délután jártunk iskolába. És este 7-8-ig tartottak az órák, és megvártak a románok, abba az iskolába járó románok. Tehát egyidősek voltak velem... [kétnyelvű iskola volt]. És megvártak és két sorban így felsorakoztak és jöttünk hárman így... és minden, minden este leköptek minket. És akkor ez addig fajult, amíg már minden este egy-egy szülő jött értünk, hogy, hogy megvédjenek minket, hogy ne köpjenek le. Azért köptek le, mert magyar vagyok.” [Nagyvárad/Erdély]; „Én ott nőtem fel. És tudni kell, hogy Nagyszalontán azért túlnyomó [a magyarság], és mondjuk, hogyha valamelyiknek konfliktushelyzete volt, vagy valami, akkor ők, már rögtön mentek csapatostul, vagy hasonlók. Vagy segítettek egymásnak, vagy az ottani román utcák, mert ott is az, azért úgy szegmentálódtak a magyarok és a románok. És az ottani román utcák, azért csak úgy látom rajtuk, hogy jobban átjárnak egymáshoz... A magyarok úgy inkább elmennek egymás mellett. De azért a románok, úgy jobban látom így az összetartozás jelét, mint a magyar közösségek.” [Nagyvárad/Erdély]; „Hát nekem talán annyi, ami volt így egyszer és emlékezetesebb talán, az az, hogy mentem az utcán egy barátnőmmel és beszélgettünk magyarul. És elmentünk egy konditerem előtt, ahol kint állt egy ilyen fiatalember és mondta, hogy amíg itt élünk, addig beszéljük az ország nyelvét. Tehát igazából ezt nem vettem szívemre, mert néztem azt, hogy ki mondja. És amíg, amíg ugye látom azt, hogy a, tehát a románoknak az értelmiségi rétege, azok nem, nem tesznek ilyen diszkrimináló megnyilvánulásokat felénk. Azt nem tudom, hogy mondjuk, mit gondolnak vagy mit beszélnek a hátunk mögött, de így szemtől szembe, azért, azért tudnak viselkedni és nem, nem konfrontálódunk.”

[Nagyvárad/Erdély]; „Nem is értem ezek szerint, hogy magyar vagyok. Már annyi verést kaptam, hogy. Hát kisebbségnek néztek, és akkor állandóan vertek bennünket, mert mi magyar fajták vagyunk.” [Muzslya/Vajdaság]; „Velem történt a középiskolában, hogy hárman voltunk az osztályban, és hát 99-ben kaptunk ilyen fenyegetést, hogy [bombát az iskolába], [mondták] hogy elvágják a torkunkat, ha még egyszer magyarul megszólalunk.” [Muzslya/Vajdaság]; „Tegnap olvastam egy olyan cikket, ahol az egész ukrán nacionalista újságírók felháborodva írnak, hogy mi az ukrán címert lecserélnék a Magyar Alkotmányra. És ez annyira felháborított, hogy miért hiszik azt, hogy nekünk ennyire ukránnak kéne lennünk?” [Munkács/Kárpátalja].

Van, ahol nincs félelem, a többségi oldal nem veszélyeztet, de az *asszimilációs veszély* fennáll: „Nem gyűlölik egymást a szlovének és a magyarok. Nem, nincs gyűlölet, egyáltalán nincs gyűlölet! Erdélyben van probléma.” [Lendva/Szlovénia]; „Az asszimilációs veszély... Tehát öntudatos magyarnak kell lenni a szülőnek ahhoz, hogy a gyerek ne legyen szlovén.” [Lendva/Szlovénia]. Egyirányú függőség létezik: a többség elfogad, ha akar, a kisebbségnek nincs opciója: „Én azt mondanám, hogy minden ember tisztelje a másik népnek a kultúráját, szokásait, de azért a sajátját tartsa meg, ismerje, és szeresse.” [Szabadka/Vajdaság]; „Nekem leginkább az a kölcsönös tisztelet hiányzik, hogy emberszámba vegyenek, úgy hogy ne úgy vegyenek, mint egy embert, aki Szlovákiára tör. Vagy egy embert, aki a születésétől kezdve a szlovákok ellen van nevelve, és aki meg akarja törni az állam integritását vagy bármi. Úgy vegyenek, mint egy szlovák állampolgárt, akinek ugyanazok a céljai, mint a szlovákoknak és tiszteljenek engem is, hogy én is tisztelhessem őket... Egyszerűen elfogadni, én nem tudom miért nehéz ez, úgy őszintén.” [Somorja/Felvidék].

Van, aki elfogadja a *kiszolgáltatottságot*: „Nem kell uszítani a szlovákokat mi ellenünk.” [Somorja/Felvidék]; „Énnekem van egy ismerősöm, aki somorjai, a szülei magyarok és ő is magyar, de a munkahelyen szlovákul beszél és mindig, ha valaki magyarra vált ő automatikusan szlovákul válaszol. Ilyen még nem fordult elő, hogy magyarral beszélek és szlovákul válaszol, pedig mind a kettőnknek ez az anyanyelve és megengedhetik maguknak, hogy magyarul beszéljenek. [Somorja/ Felvidék]; „Szerintem ez a kisebbségi létből is adódik, hogy így nevelik, tehát az, hogy inkább ne kötekedj, inkább ne balhézz, mert itt úgyis többen vannak. Hát persze, hogy szülő félti a gyereket, hogy utána később... tehát inkább ilyen nyugodtnak, ilyen nyugodtságra. Tehát inkább kerüljék el a bajt.” [Szabadka/Vajdaság].

Egyesek számára a válasz egyértelmű: „Szerintem magyarnak meg is kell maradni. Nem elég megszületni, hanem, hát, magyarnak meg kell maradni.” [Rimaszombat/Felvidék]; „De hogyha továbbra is a két nemzet így fog viszonyulni egymáshoz, hogy csak azért nem segítem, mert román, vagy a másik, mert azért nem, akkor soha nem lesz itt egyezés.” [Kolozsvár/Erdély]; „Meg önbizalom is [kell]. Mert, aki kisebbségben van, bármilyen téren, annak kell, hogy önbizalma legyen, hogy elismerje. Akármiben. Ha nyelvben, ha bármiben, amiben különbözik a többitől. Akármiben különbözni, nehéz. És önbizalom kell ahhoz, hogy merjél különbözni.” [Újvidék/Vajdaság].

A megmaradáshoz erőt adhat egy történet („Március 15-e volt, amikor kint álltunk az emlékműnél, és hát... és cserkészek énekelték a Himnuszt, meg a Szózatot, de inkább a Szózat a végén és annyira megfogott, hogy az idősebb nénikék, bácsikák megtörve énekelték az egészet. És még mi kicsi gyerekek ott voltunk és furcsa egy ilyen gondolat, és hogy mi vagyunk a jövő. Ez, tőlem, egy kisgyerektől. És tényleg úgy leestek nekem, ha mi is beleolvadunk az ukrán közösségbe, akkor ki fog ott pár év múlva állni?” [Munkács/Kárpátalja]), illetve sokat jelent az anyaország következetes, elvárt támogatása: „Szerintem minden anyaországnak kéne törődnie a határon túli, ugyanolyan nemzetiségűekkel, akik nem önszántukból mentek el, hogy nem emigráltak, hanem egyszerűen leválasztották őket vagy kilakoltatták, vagy bármi.” [Rimaszombat/Felvidék]; „Ezen fog múlni, hogy Magyarország gazdaságilag milyen helyzetbe lesz, ha megerősödik és itten át fognak nyúlni határon túl is a szálak, akkor igenis meg fogja érni, ugyanúgy fogják támogatni az oktatást, a kultúrát, munkahelyet fognak tudni biztosítani és ettől fog függeni az, hogy – én szerintem – hogy mennyi magyar lesz határokon kívül.” [Somorja/Felvidék].

Az egyénnek magának is *igazodnia kell a helyzethez*, függetlenül attól, hogy jogos elvárásai vannak („Az emberekben az előítélet, ahhoz, hogy ezeket legyőzzük, az szükséges, hogy, hogy amikor megszólalunk, ne feltétlenül érezzék azt az első mondatunkból, hogy na hát, nem fogok tudni vele egy rendeset kommunikálni, mert nem beszélem [jól] a nyelvet.” [Nagyvárad/Erdély]), vagyis mindenkinek vállalnia kell önmagát és olyannak kell elfogadtatnia, amilyen. Mert a kettős kötődés nem szűnik meg: „Kb. Románia a nevelőszülő és Magyarország a világra hozó szülő. Tehát itt is a hovatartozás, tartozunk a nevelőszülőhöz, az ottani felnövés szempontjából. Itt jelenleg Románia lát el minket, nem Magyarország. De maga a nyelv, a nemzetiség,

az Magyarországhoz tartozik.” [Kolozsvár/Erdély]; „Bácskában többnyire Szegedre [mennek]. Megijednek, befejezik a középiskolát, általános iskolát magyarul, és akkor megijednek, hogy mi lesz ebből.” [Muzslya/Vajdaság]; „Már kicsi kortól szerintem öntudatosítani, hogy magyar vagyok. A kultúra, oktatás, nem hagyni, hogy magyartalan legyen. Nem tudom. Én meg vagyok győződve ezek és ezek vagyunk. Nagyon sokan azt sem tudják, mik vagyunk.” [Nagybecskerek/Vajdaság].

Létezik csapda is: „Részben baj az, hogy könnyű az integráció. Szóval nem olyan félelmetes Horvátországban horvátnak lenni, hogy az fojtogató legyen, ami elől menekülni kéne.” [Eszék/Horvátország].

Arra a kérdésre, hogy *ötven év múlva lesznek-e* a régióban magyarok, a válaszok döntő többsége igenlő volt: „Igen. Persze! Az tuti!” [Rozsnyó/Felvidék]; „Lesznek. Nyugodtabb helyzet? Ahhoz még ennél több év kell. Nem tudom [mennyi], nem holnap lesz.” [Szabadka/Vajdaság].

Ismételten jelentkezik a *személyes felelősség* motívuma: „Csak akkor lesznek kevesebben, hogyha mi ezt meg fogjuk engedni olyan szinten, hogy tovább fogjuk hagyni azt, ami a magyar líceumban megy most végbe. És nem térünk rá erre, mert most ez, ez, tényleg nem ide való. Viszont az csak tőlünk függ, hogy mi lesz. És hogyha meg fogjuk tudni azt csinálni, amit most csináltunk, hogy megpróbáljuk megőrizni a magyarságunkat, akkor lesz. De hogyha majd nem, az már csak tőlünk függ. Rengeteg szülő, már maga azért adja román iskolába a gyereket, mert nem elég magas a magyar iskola színvonala. És elrománosodunk lassan-lassan.” [Máramarossziget/Erdély]; „Mert tőlünk függ lényegében minden szempontból. Ha mi támogatjuk, ápoljuk a nyelvünket, kultúránkat stb., akkor nem nehéz itt magyarnak élni. Nem. Nem az államtól függ, hanem embertől. Igen. A családtól függ.” [Muzslya/Vajdaság]; „Magyarnak érezze magát. Tiszta magyar családból származnak, és idővel elfelejtik aztat, tehát még meg sem akarnak szólalni magyarul. Szégyenlik. ... Úgyhogy lélekben muszáj, magában, hogy igenis magyar vagyok, annak akarok látszani, azt akarom, hogy a jövőben is a család, az utódok magyarul is. Én személyesen sok családot ismerek, ahol tiszta magyar mind a két ágazat és csak szerbül.” [Újvidék/Vajdaság].

Megértéssel kell lenni a rendkívüli helyzetekben: „Mondok egy nagyon jó példát, Déván, szórványprogram. Voltam esküvőn, református templomban, román mise volt,

mert már a párok, mind a kettő református volt, de román[ul beszéltek]. Alig tudott magyarul, de magyarnak vallja magát. Itt kezdődik a... A nyelv, az nem meghatározó. Az, amiért asszimilálódott, az nem az ő hibája, mert muszáj volt asszimilálódjon, mert másképp nem tudott élni.” [Sepsiszentgyörgy/Erdély].

Egyesek nem tudnak felülemelkedni a fájó helyzeten: „[50 év múlva itt magyarok?] Remélem nem. Miért? Összeverték a magyarokat, én nem szeretném, hogy az én gyerekem olyan szituációba kerülne... Nem mondhatjuk, ő biztos, hogy nem fog, mert lehet, hogy pont ő fog olyan helyzetbe kerülni. Szóval remélem, hogy... Meg az, hogy magyar ne kerüljön olyan helyzetbe, hogy...” [Szabadka/Vajdaság].

Összefoglalva: az asszimiláció veszélyével mindenütt számolnak. Az etnikai nyomáson túl meg kell birkózni a szociális gondokkal, a munkanélküliséggel, ami miatt sokan elköltöznének szülőföldjükről, bár jelentős részük csak ideiglenesen. A célországok között Magyarország is jelen van, de nem az első helyen.

Azok a helyzetek a kezelhetetlenek, amikor etnikai alapon atrocitások érik a fiatalokat vagy bárki ismerőst, rokont. A nyilvánosságot, a (többségi) sajtót senki nem említette, úgy tűnik, ebben a vonatkozásban nincs bizalom – és elvárás sincs. Fél évszázad múlva is számolnak a magyarság jelenlétével, de ehhez sokkal tudatosabb hozzáállás szükséges az iskola, a családi nyelvhasználat és egy sor hasonló kérdésben.

Következtetések

A fókuszbeszélgetések során érintett kérdéseket hat nagyobb témakörbe soroltuk: haza, magyar/magyarnak lenni, anyanyelvhasználat/iskolaválasztás, vegyes házasságok, a helyi világ és a magyarság (helyi kapcsolatok, sport/szurkolás, szabadidő), illetve jövőkép és asszimiláció. Vannak olyan kérdések illetve válaszok, amelyek az értelmezés során több helyen is szerepeltethetőek, hiszen a jövőkép elemei között olyan kérdések vetődtek fel az asszimilációs perspektíva kapcsán, amelyek tartozhatnak a helyi kapcsolatok, de akár az iskolaválasztást befolyásoló tényezők körébe is. Különválasztásuk aszerint történt, hogy a helyzet kontextusa mire utalt.

Az anyag feldolgozása során világossá vált, hogy a szórvány-, front- és tömbhelyzetet nehéz lesz egyértelműen elkülöníteni. A beszélgetések helyszíne alapján történő besorolás megtévesztő lehet, ami több esetben megmutatkozott: a szabadkai fiatalok jelentős része nem szabadkai; a kolozsváriak és a munkácsiak sem mind azok – mi-

ként egy-két megjegyzésből ez kiderült. A rozsnyói csoport pedig a várostól pár kilométerre levő Várhosszúrét nevű faluból származott, s bár Rozsnyó szórványnak tekinthető, a 99%-os magyar lakosságú Várhosszúrét magyar sziget egy többségi tengerben. Tehát Felvidékről igazi szórványt nem vizsgált a kutatás.

A dolgozat elején megfogalmaztunk több kérdést, amelyekre választ kerestünk. Az első kérdés arra vonatkozott, hogy léteznek-e a kisebbségek identitásépítésének sajátos jegyei. Például milyen mértékben lelhetők fel a regionális identitásépítés sajátos jegyei?

Blotevogel és szerzőtársai (1989) a regionális identitás különböző szintjeit (fokát) határozták meg: 1. kognitív szint: a régió identitása, azaz egy régió azonosíthatósága, sajátossága – egy adott térség régióként való észlelése, érzékelése, az emberek tudatában a régió azonosítása önálló, egyedi területi egységként; 2. affektív (érzelmi) szint: a régió mint a személyes identitás szempontja jelenik meg, azaz az egyén énképének integráns részévé válik területi (régiós) hovatartozása – összetartozásérzése; 3. konatív szint: a régió mint a szociális identitás szempontja jelenik meg – a régió az ott élők mi-tudatának szerves alkotóelemévé válik (kialakulásában meghatározó a régióval való elégedettség is). (Nárai 2009. 137–159.)

A regionális identitás valamennyi régióban fellelhető, annak ellenére, hogy nem voltak világosak a (kis)régiók határai, és a megnyilvánulási formái is mások. Például, a térséghez kötődő identitás egyértelműen megfigyelhető a székelyek, illetve a csángók esetében. Ám míg a székelyeknél a közös identitás társadalmi-területi-kulturális elemeihez való pozitív viszonyulás a jellemző, a csángók helyzetét bonyolítja, hogy őket mind magyar, mind román oldalról az illető nemzethez tartozóknak tekintik, és ezzel a kulturális kettősséggel szembe kell néznie annak, aki a magyar kultúrához tartozónak vallja magát.

A következő kérdésre – Különbözik-e a jelzett nagyrégiók magyarságának nemzeti identitása? – részben válaszoltunk az előbbi kérdés kapcsán. A szórványban élők nemzettudata általában diffúz, ami Órvidéken például azt jelenti, hogy az ottani magyarok magyar nyelvet ismerő osztrákoknak tekintik magukat. De a horvátországi magyarok is könnyen integrálódnak, és bár vannak helyi sajátosságok, ebbe a körbe sorolhatók a muravidéki magyarok is. Az erdélyi és vajdasági szórványok identitása jelentős mértékben különbözik a horvátországi vagy szlovéniai szórványok identitá-

sától. Külön említendő Kárpátalja, ahol a magyar iskola minden más térséghez viszonyítva komoly presztízzsel rendelkezik, ukrán anyanyelvűek is beiratkoznak, s a beszélgetések során magyarnak vallotta magát olyan fiatal is, akinek szülei nem magyarok. Ebben alighanem jelentős szerepe van annak, hogy Magyarország a modernizációs skálán minden tekintetben jóval Ukrajna előtt áll.

Ami a tömb-, a front- illetve a szórvány helyzetben élők identitásépítése közötti különbségeket illeti, ezek egyértelműen megmutatkoztak. A legerőteljesebben – érthető módon – a párválasztás/vegyes házasság terén. A vegyes házasságok, pontosabban a családon belüli dominancia kérdése sajátos képletet mutat a Vajdaságban, ahol erős a paternalizmus: a szerb apák a legritkább esetben fogadják el a gyerek kétnyelvűségét, kettős kötődését.

A szórvány jellemzője, azaz, hogy az itt élők külső támogatás nélkül képtelenek nemzeti identitásuk kulturális tartalmait újratermelni, képtelenek az etnikai reprodukcióra – ez világosan megmutatkozott a kutatás során. Miként az is, hogy a szórványban élők tudatában vannak ennek, és támogatást várnak, elsősorban az anyaországtól.

A következő kérdés arra vonatkozott, hogy mely közösségek esetében beszélhetünk veszélyeztetett identitásról, és milyen veszélyek azonosíthatóak. A legnagyobb veszély az örvidéki magyarok esetében mutatkozik, itt igazi nemzettudatról nem is beszélhetünk. Számukra a magyar iskola arra nyújt lehetőséget, hogy a határ menti magyar városokban és falvakban kommunikálni tudjanak. A szlovéniai helyzet annak ellenére veszélyes a magyarság megmaradása szempontjából, hogy az állam jól működő magyar kulturális intézményeket tart fenn. Esetükben a veszély forrása az iskola: a kétnyelvű oktatás a gyakorlatban nem kétnyelvű, a szlovén gyerekek nem hajlandók megtanulni magyarul, és olykor oktató sincs megfelelő. Általános következtetésként megfogalmazható, hogy kisebb vagy nagyobb mértékben minden szórvány veszélyeztetett. A csángók helyzetére külön is érdemes reflektálni, ugyanis az utóbbi évtizedben körükben rendszeresített magyarnyelv-tanítás csak részleges eredményeket hozott, mivel ebből a közösségből is sokan vállalnak külföldön munkát, s esetükben a célországok nyelvének elsajátítása élvez prioritást.

A Magyarország és a vonatkozó állam(ok) közötti kapcsolatok miként befolyásolják az utóbbi állam(ok)ban élő magyarok identitásépítését – ez volt a következő kérdés.

A beszélgetésekből kiolvasható áttételes válasz: jelentős mértékben. A válaszok áttételesek, mert nem került sor az egyes szomszédos államok kapcsolatainak elemzésére, annak megbeszélésére, hogy a budapesti döntések és szándékok milyen értelmezést kapnak egyik vagy másik fővárosban. A jó kapcsolat biztonságot sugall, hiszen ez esetben az egyén a helyi szintű kapcsolatokra tud koncentrálni. Természetesen a jó kapcsolat olykor nem lehetséges – elvi szempontok teszik lehetetlenné –, erre Szlovákia esetében történtek utalások.

Végül következzen az összefoglaló válasz a mennyire veszélyeztetett a kisebbségi identitás kérdésre. Az identitásképző elemek és tényezők közül több kisebbségi lét-helyzetben potenciális konfliktus eleme, vagyis a kisebbségi identitás egyetlen esetben nem veszélyeztetett: ha a vonatkozó kisebbségi közösség autonómiával rendelkezik. A vizsgált régiókban erre csak Vajdaságban van részleges példa – s a megkérdezettek rámutattak nem kielégítő voltára. A kisebbségi lét reflektált lét, az egyén tudatában van helyzetének, s annak is, hogy ez bizonyos opciókat is lehetővé tesz. Ezekről az opciókról kevés közvita folyik, a megfogalmazások milyensége jelzi, mennyi a teendő ezen a téren. A nemzetre vonatkozó tudás eloszlása nagyon egyenetlen – nem is számíthattunk másra –, de azt szóvá kell tenni, hogy lassan negyed évszázad telt el a kelet-európai diktatúrák megdöntése óta, és még mindig nagyon sok az előítélet. Igazi demokrácia ott nem létezhet, ahol a melletted élő személyről nincs világos képed, ahol általános bizalmatlanság jellemzi a helyi kapcsolatokat.

Ugyanakkor általános a vélemény, hogy a kisebbséginek a sikerhez többet kell teljesítenie, miközben léteznek olyan körülmények és helyzetek, amikor a kisebbségi nyelv ismerete plusz esélyt jelent.

Irodalom

A. Gergely András (2006): *Hány rétegű az identitás?*

http://www.publikon.hu/application/essay/338_1.pdf (Letöltés ideje: 2012. 10. 25.)

Bindorffer Györgyi (2001): *Kettős identitás. Etnikai és nemzeti azonosságtudat Dunabogdányban*. Új Mandátum Kiadó, MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest.

Bodó Barna (2009): *Szórvány és nyelvhatár*. Lucidus Kiadó, Budapest.

Bodó Barna (2012): *A strukturális asszimiláció elmélete*. Előadás Budapesten, MTAKI, megjelenés alatt.

Bodó Barna – Papp. Z. Attila (2012): „Iskolaválasztás tömbben és szórványban. MTA-kutatási jelentés.” In: *Kisebbségkutatás*, 2012/4.

- Castells, Manuel (2006): *Az identitás hatalma*. Gondolat – Infonia, Budapest.
- Csepeli György (1992): *Nemzet által homályosan*. Századvég Kiadó, Budapest.
- Csepeli György – Örkény Antal – Székelyi Mária (2002): *Nemzetek egymás tükrében. Interetnikus viszonyok a Kárpát-medencében*. Balassi Kiadó, Budapest.
- Egedy György (2007): „Gondolatok a nemzetről. A politikai és a kulturális megközelítés.” In: Szarka L. – Vizi B. – Majtényi B. – Kántor Z. (szerk.): *Nemzetfogalmak és etnopolitikai modellek Kelet-Közép-Európában*. Gondolat, Budapest. 69–79.
- Erős Ferenc (2001): *Az identitás labirintusai. Narratív konstrukciók és identitás-stratégiák*. Janus – Osiris, Budapest.
- Kántor Zoltán (2007): „Hamis dichotómia: politikai/kulturális nemzet.” In: Szarka L. – Vizi B. – Majtényi B. – Kántor Z. (szerk.): *Nemzetfogalmak és etnopolitikai modellek Kelet-Közép-Európában*. Gondolat, Budapest. 80–94.
- Komoróczy Géza (1995): „Meddig él egy nemzet?” In: Uő.: *Bezárkózás a nemzeti hagyományba*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Nárai Márta (2009): „Gondolatok a regionális identitásról. Identitáselemek a nyugat-dunántúli régióban.” In: *Tér és Társadalom*, 4. 137–159.
- Örkény Antal (2004): „A magyar nemzettudat változása az elmúlt évtizedben.” In: Fedinec Csilla (szerk.): *Nemzet a társadalomban*. Teleki László Alapítvány, Budapest. 7–27.
- Szabó Andrea – Bauer Béla – Laki László – Nemeskéri István (2002) (szerk.): *Mozaik2001 Gyorsjelentés. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*. Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Budapest.
- Szabó Ildikó – Örkény Antal (1998): *Tizenévesek állampolgári kultúrája*. Minoritas Alapítvány, Budapest.
- Szilágyi N. Sándor (1990): „Szempontok a nemzettudat lélektanához. Témakör: Az anyanyelvű oktatás.” In: *Korunk*, 3. folyam. 1. évf. 9.
- Zimmer, Oliver (2003): „Boundary mechanisms and symbolic resources: towards a process-oriented approach to national identity.” In: *Nations and Nationalism*, 9, (2) no. 173–193.

DÉRI ANDRÁS: A MOZAIK2011 KUTATÁS EREDMÉNYEINEK POLITIKAI DIMENZIÓI

Bevezető megjegyzések

A Mozaik-kutatás politikai dimenzióinak értelmezéséhez különösen fontos szem előtt tartanunk az adatfelvétel idejét. A 2011. tavaszi és nyár eleji időpontokat a határon túli magyarság szempontjából elsősorban a magyar állampolgárság könnyített felvételének lehetőségével kapcsolatos hírek tematizálták – s mint látni fogjuk, a szlovákiai választások ügye a felvidéki fiatalok véleményét erőteljesen befolyásolta. Fontos kiemelni, hogy az adatfelvétel kvalitatív jellegű volt, tehát az elemzés során nem vonhatók le általánosítható állítások a kisebbségi magyar közösségek⁹² fiataljai politikai viselkedésének és preferenciáinak aránybeli megoszlásáról, ehelyett a fiatalok által problémának érzékelt jelenségek feltérképezése volt a célunk, valamint tipikus attitűdöket és a véleményeket és beállítódásokat befolyásoló tényezőket próbálunk felderíteni.

A kisebbségi magyar közösségekben élő fiatalok politikai attitűdjeinek vizsgálatánál érdemesnek találtuk némileg eltérni a fókuszcsoport-elemzés hagyományos módszereitől. Mivel a csoportos beszélgetések témája nem az aktuálpolitikai helyzet volt, hanem a kisebbségi magyar közösségek különböző dimenzióinak percepciója, így aktuálpolitikai, és főleg pártpolitikával kapcsolatos témák viszonylag kevészer – és általában kis hangsúllyal jelentek meg. Ezért elemzésünk során a legtöbb esetben el fogunk tekinteni a csoportos beszélgetés szituációs tényezőinek bemutatásától (már csak azért is, mert az esetek többségében nem alakult ki komoly párbeszéd az érintett témákban), ehelyett a vélemények és attitűdök minél részletesebb bemutatására tesszük a hangsúlyt, természetesen a regionális különbségek szerepének vizsgálatát nem figyelmen kívül hagyva. A felmerülő, politikai szempontból is releváns témák

⁹² Ablonczy Balázs és Bárdi Szabolcs cikke meggyőzően érvel amellett, hogy a határon túli magyarok kifejezésnél bizonyos esetekben szerencsésebb kisebbségi magyar közösségekről beszélni, így cikkünkben tudatosan alkalmazzuk a kétféle fogalmat. Kisebbségi magyar közösségekről beszélünk, ha a „társadalomként való önmeghatározás” adja a releváns kereteket, míg határon túli magyarokról, ha a „magyarországi nézőpont elsődlegessége” teszi ezt indokolttá. (Ld. Ablonczy – Bárdi 2010. 14–15.)

között azonban volt egy, amely a csoportos beszélgetések többségében nagyon hangsúlyosan jelent meg: a kettős állampolgárság ügye – ezért elemzésünk az ezzel kapcsolatos attitűdökkel részletesebben, a pártpolitikai helyzetkép bemutatásánál mélyebben is foglalkozik.

A fókuszcsoportok tematikus másodelemzése során kétlépcsős módszert alkalmaztunk. Először a fókuszcsoportok mindegyikében rákerestünk a jelentősebb magyarországi politikai pártok és politikusok neveire, a „politika” szóra (és ragozott alakjaira), a „választás”, „választójog” szavakra (és ragozott alakjaikra), valamint a „(kettős) állampolgárság” kifejezésre, majd az eredményekben kirajzolódó általános tendenciák alapján az ezekkel kapcsolatban felmerülő kérdéseket és problémákat tematikusan csoportosítottuk. A következőkben az elsődleges elemzési szempontok szerint mutatjuk be az eredményeket, a másodlagos szempontokat a kifejtés során ismertetjük, illetve az összefoglaló részekben szintetizálva értelmezzük.

Elemzésünkben tudatosan tartózkodunk mindennemű, a politikával kapcsolatos értékelő megjegyzéstől, az értékelést tartalmazó részletek mindig a megszólalók véleményének leírására szolgálnak.

Értelmezési keretek

A fókuszcsoportokból általában véve megerősítést nyertek azon várakozásaink, hogy a határokon túli fiatalok viszonylag kevésbé érdeklődnek a szűkebb értelemben vett politika iránt, véleményeiket sokkal inkább a közügyekkel (és a közösségi ügyekkel) kapcsolatos diskurzusból lehet megismerni. Friss kvantitatív adataink nincsenek, de a 2001-es adatfelvétel tanúsága szerint a határon túli magyar fiatalok politikai érdeklődése akkor csekély volt. A felvidéki magyarság esetén megállapítható volt, hogy „[a] válaszadókat inkább nem érdekli a politika, sőt a legtöbben (38%) kimondottan azt válaszolták, hogy egyáltalán nem érdekli őket”. (Szabó et al. 2002..78.). Kárpátalján és a Vajdaságban szintén az volt tapasztalható, hogy a politika iránt érdeklődők a fiatalok ötödét sem teszik ki (ld. Szabó et al. 2002.,.129. és 281.). A belső-erdélyi területeken élő fiatalok körében szintén mindössze 15% volt azok aránya, akik érdeklődésüket fejezték ki a politikával kapcsolatban (ld. Szabó et al. 2002. 175.), míg Székelyföldön „[a] 18–29 évesek szinte kétharmada egyáltalán nem vagy csak nagyon kis mértékben érdeklődik a politika iránt. Közepes érdeklődés a 18 évet betöl-

töttek egynegyedénél mutatkozott, erőteljesebb érdeklődést pedig csak minden tizedik 18 éven felüli fiatal mutatott. Ilyen módon elmondható, hogy a vizsgált korosztály politikához való viszonya meglehetősen passzív.” (Szabó et al. 2002. 227.)

Noha a fiatalok politikai aktivitásáról frissebb kvantitatív adataink nincsenek, egy nem régi, az erdélyi, felvidéki és kárpátaljai magyarokat kvalitatíve leírni próbáló (azonban reprezentativitást nem ígérő) longitudinális vizsgálat (ld. Dobos 2011) azt állapítja meg, hogy nevezett területeken a magyarok közéleti érdeklődése az időben előrehaladva egyértelműen csökkenő tendenciát mutat (Dobos 2011. 105–106), noha a gyermekeiknek magyar iskolát választók körében átlagosan sokkal nagyobb ez az érdeklődés (bár a kutatást végzők körükben is tapasztaltak visszaesést). Ezen a ponton fontos azt is jeleznünk, hogy a fókuszcsoportokban való részvétel természetesen önkéntes volt, és az esetek többségében határon túli magyar szervezetek segédkeztek a megszervezésben, így feltételezhető, hogy a közösségi, illetve a magyarsággal kapcsolatos ügyek iránt inkább érdeklődő fiatalok vettek ezeken részt.

A magyarországi politikai helyzetről alkotott kép – kormány, pártok, kormánypártok

Az összes fókuszcsoportról, a felvétel helyétől függetlenül elmondható, hogy a magyar belpolitikai helyzet nagyon ritkán és nagyon kis hangsúllyal jelent meg. Ennek természetesen oka az, hogy az adatfelvétel során nem volt kiemelt cél ennek a témakörnek a mélyebb megismerése, azonban ezzel együtt is jelzés értékű a magyar pártpolitika felvetésének feltűnő hiánya.

A legtöbb esetben a kettős állampolgárságról való beszélgetések sem jártak a témakör pártpolitikai hátterének explicitté tett felidézésével, azonban ahol mégis felmerült a magyar belpolitika, ott ennek említése valamilyen szinten mindig a kettős állampolgárság ügyével hozható összefüggésbe. A belpolitikára reflektáló fiatalok két kivétellel minden esetben a nagyrégiókból (Felvidékről, a romániai magyar területekről, a Vajdaságból és Kárpátaljáról) kerültek ki. Ennek feltételezhetően a nagyobb érdeklődés és a kettős állampolgárság ügyéhez kapcsolódó, a nemzetek közötti konfliktusos politikai-társadalmi helyzet az elsődleges oka.

Nagyon érdekes tanulság, hogy a politikai pártok név szerinti említése nem volt jellemző, a politikáról való beszéd sokkal gyakrabban idézett fel a fiatalokban konkrét személyt (az esetek nagyon nagy többségében Orbán Viktort).

A 2004-es népszavazás hatásai

A következőkben elsőként a magyar politikai helyzettel való általános foglalkozásnak tulajdonított jelentőséget mutatjuk be a 2004-es népszavazás hatásain keresztül.

A magyar politikával kapcsolatban (a kettős állampolgárság új fejleményeit leszámítva, amelyekről részletesebben külön fejezetben számolunk be) leggyakrabban felmerülő téma a 2004-es népszavazás eredményével és annak a határon túli és a határon belül élő magyarok viszonyára gyakorolt negatív hatásával kapcsolatos. Általánosságban elmondható, hogy a 2004-es népszavazás eredményei miatt érzett sérelmek az ezt a témát említők számára nem vagy nagyon kevésbé tompultak. A téma jellemzően háromféle kontextusban jelent meg: legjellemzőbb a 2004-es népszavazásnak a jelenlegi fejlemények tükrében való értelmezése (erre a kettős állampolgársággal kapcsolatos fejezetben térünk ki), de több helyen szóba került a népszavazás feldolgozhatóságának, a magyarságtudatra gyakorolt hatásának kérdése, illetve a hosszú távú, magyar–magyar viszonyra gyakorolt hatása. Fontos megjegyezni, hogy a jelenlegi folyamatok kontextusától függetlenül csak azon régiókban jelent meg ez a téma, ahol viszonylag nagy létszámban élnek magyarok.

A 2004-es népszavazás feldolgozhatósága

A népszavazás hosszú távú attitűdformáló hatásának három formáját tapasztaltuk. A csalódás érzése az összes ezzel kapcsolatos megszólalásban tetten érhető volt, azonban ennek különböző következményei láthatóak. Az Eszéken felvett csoportban (ahol az asszimiláció jelei erőteljesen tapasztalhatóak voltak) a kiábrándultság érzése jelent meg következményként, amely adott esetben valószínűleg hozzájárulhat a magyar identitástól való eltávolodáshoz:

mert mondjuk volt a ... népszavazás, ami ... egy nagy csalódás, most utána, nem tudom. Így hidegen hagy, akkor nincs ez az ügy megválaszolva ... egy ökörség volt.

A megszólalás dinamikájában jól látszik a népszavazás okozta csalódás miatti kognitív feszültségek levezetésének egyik módja: az események eltávolítása, relativizálása és az ezzel kapcsolatos ügyektől (akár a magyarságtól) való elfordulás. Feltételezhetően ebben közrejátszik az asszimilációt amúgy is gyorsító környezet.

Gyökeresen eltérő értelmezés látható a cserbenhagyás tapasztalásának explicitté tételével. Ilyen jellegű interpretációval csak az egyik, Sepsiszentgyörgyön felvett fókuszcsoporthoz találkozunk:

Szerintem így nem konkrétan... egy tudatalatti megmozdulás indult el ekkor. Egy tudatalatti igenis itt volt és Magyarország... mert idáig mindig bíztak Magyarországon, és akkor egy tudatalatti elindulás kezdődött, merthogy igen, most Magyarország minket cserbenhagyott.

A fenti idézetben nemcsak a cserbenhagyás motívumára érdemes figyelni, hanem az „elindulás” említésére is, amely egy hosszabb távú távolodási folyamat kezdetének tapasztalatát jelzi.

Talákoztunk olyan véleménnyel is, amely a 2004-es eseményeket nem folyamatként értelmezi, hanem egy egyszeri, de traumatikus élményként, amely önmagában véve (és nem következményeit tekintve) van hatással az ezzel kapcsolatos attitűdökre:

... a népszavazás után tényleg az volt, hogy akkor itt mindenkinek ... na, akkor nem kellünk senkinek! És nem csak az, hogy mit tudom én, hogy az értelmiségi emberek vagy az, aki tényleg foglalkozik a politikával, hát én még akkor, 2004-ben volt a népszavazás, én még kis takony pólya voltam, meg minden, és az én osztálytársaim mindenki, hogy mocskok magyarok, meg hát volt nekünk valamilyen előadó, nem is emlékszem, hogy valamivel kapcsolatban és akkor így magyarázták, hogy sajnálatos ez a népszavazás, meg így-úgy. És akkor a fiúk megkérdezték: és maga elment? Hát, az úgy volt, hogy... na, hát és akkor mit magyaráz itt meg mit beszél? És nekiálltak az előadónak a 15-16 éves srácok, tehát tényleg mindenkiben az egy nagyon rossz hangulatot keltett.

A fenti, Beregszászról származó idézetben fontos észrevenni, hogy a csalódás nem a cserbenhagyás érzésének passzív tudomásulvételét asszociálja, hanem a kollektív felháborodást, amely a visszaemlékezés során a szabad függő beszéd alkalmazásával minden bizonnyal a beszélő fiatal saját álláspontját is tükrözi. Itt tehát a 2004-es

események egyszeri eseményként, nem feltétlenül egy folyamat részeként értelmeződnek, amely azonban traumatikussága okán tartóssá és tudatilag erősen beágyazottá teszi az ehhez kapcsolódó felháborodottság-érzetet. Érdeemes azt is kiemelni, hogy ebben az idézetben a magyarországi magyarok részéről történő elfordulás kap erős hangsúlyt. A „nem kellünk” szófordulat egy másik Kárpátalján felvett fókuszcsoportban is megjelent:

- *Meg azután, asszem 2005-ben volt a népszavazás, amikor kiszavaztak minket.*
- *Nem kellünk!*
- *Hát, az nagyon rossz volt.*

A „kiszavazás” nyelvi megfogalmazása nemcsak az esemény traumatikus voltának jelzése miatt fontos, hanem egyúttal a közösségvállalás megtagadását is magában hordozza.

A feldolgozhatóság vizsgálatával kapcsolatban tehát kétféle, igen eltérő attitűddel találkoztunk. Azok körében, akik a 2004-es népszavazás eredményeinek traumatikusságát emelték ki, a téma erős indulati töltéssel merült fel, ami a feldolgozhatóság lehetetlenségét jelenti. Mindazonáltal úgy tűnik, hogy a magyarságtudat szempontjából ez az álláspont kódolja az erősebb kisebbségi magyar közösségi tudatot, míg a 2004-es esemény feldolgozása bizonyos esetekben a magyarságtól való elfordulással járhatott.

A magyarországi és a határon túli magyarok viszonyára gyakorolt hatás

A közösségvállalás megtagadásának percepciója minden esetben megjelent, ha a 2004-es népszavazás szóba került. Az előbbieken során az eltávolodás és a csalódás egyfajta bizalomvesztést jelez, azonban egy másik tipikusnak mondható attitűd (a magyarországi magyarok előítéletességének percepciója kisebbségi magyar közösségekben élőkkal szemben) esetében is találkoztunk olyan véleménnyel, amely ezt összekapcsolja a 2004-es népszavazással:

- *Tehát egy pár ember hozta, és a másikat amikor elutasították az pedig egy referendum volt, tehát az egész nép körében volt úgymond megszavazva. Az szerintem jobban tükrözi a magyarországi magyarok álláspontját, de ebben biztos voltak más tényezők is, amik ehhez vezettek.*
- *DE MI EZ AZ ÁLLÁSPONT?*
- *Hogy az a magyar, aki Magyarországon él.*

Ez a Felvidékről származó idézet drámai képet fest a két csoport (a magyarországi és a kisebbségi magyar közösségekben élő magyarok) viszonyának a kisebbségi magyar közösségekben élők által érzékelt képéről. Fontos látnunk, hogy ebben az esetben a népszavazás az észlelt sérelmeknek nem kiváltója, hanem inkább indikátora az ettől függetlenül létező valóságnak.

A fenti idézetekből jól látszik, hogy a 2004-es népszavazás értelmezésében három jelentősen elkülönülő attitűd figyelhető meg:

1. Azok esetében, akik számára reális alternatíva a magyar identitástól való eltávolodás, ez a csalódás könnyen a magyarországi események figyelemmel kísérésétől való elforduláshoz vezethet.
2. A cserbenhagyás érzése azok körében tapasztalható, akik erős identitástudattal rendelkeznek. A traumaként megélt esemény egyszeriként értelmeződik, és nagyon erős attitűdformáló hatással bír, de a jelen változásai segíthetik a trauma feldolgozását.
3. Azok, akik 2004 óta is tapasztaltak sztereotipizáló vagy előítéletes megnyilvánulásokat a magyarországi magyarok részéről, tipikusan folyamatként értelmezik a szituációt. A magyar politikai relevanciák megértéséhez azonban nagyon fontos, hogy ez a csoport is két részre bomlik. Vannak, akik 2004-et tekintik a folyamatot elindító tényezőnek. Akik így vélekednek, azok feltehetőleg erős ellenérzésekkel viseltetnek az akkori kormánypárt iránt. Azok viszont, akik ezt egy amúgy is végbemenő folyamat egy részeként tekintik, nem feltétlenül a pártpolitika keretei között értelmezik az eseményeket.

A magyarországi pártpolitika megjelenése a fókuszcsoportokban

A magyarországi pártok konkrét említése nagyon ritkán jelent meg a csoportos beszélgetések során. Ennek hátterében azonban, úgy tűnik, nem elsősorban a politikai háttér evidenciának való tekintése áll, hanem a magyarországi nemzetpolitikai lépések párthelyzettől független értelmezése (ez nem jelenti, hogy az értékek és irányvonalak preferenciáinak változásait ne érzékelnék a kisebbségi magyar közösségekben élő fiatalok, azonban ezt, legalábbis expliciten, inkább a magyar állam intézményének tulajdonítják, nem elsősorban a kormányalkotó konkrét pártoknak). A következőkben az inkább kivételnek számító, a pártok (vagy politikusok) nevesítésével járó említé-

seket mutatjuk be, amelynek során jól látható lesz, hogy a politikai irányvonalak változását többnyire az azt leginkább reprezentáló személyhez (Orbán Viktorhoz) kapcsolják, mint a kormányalkotó pártokhoz.

A magyarországi pártokat és politikusokat névvel szinte kizárólag a kettős állampolgárság kontextusában említették a beszélgetéseken részt vevő fiatalok, éppen ezért az eredmények értelmezésekor nagyon fontos a beszélgetések felvételének helyszíne. A felvidéki régióban volt egyedül egy általánosnak mondható negatív attitűd tapasztalható (ennek egyértelmű oka, hogy a szlovákiai magyar közösség egy részének jellemző vélekedése szerint a szlovákiai választások miatt a kettős állampolgársággal kapcsolatos hírek időzítése szerencsétlen volt). A felvidéki magyarok körében tapasztaltakon kívül nem jelent meg olyan vélemény, amely egyértelműen negatív kontextusba helyezte volna a jelenlegi magyar kormány határon túli magyarokkal kapcsolatos politikáját.

A jelenlegi kormányalkotó pártok pozitív kontextusban, az MSZP negatív kontextusban

Az aktuálpolitikával kapcsolatos pozitív vélemények egyöntetűen a változás percepciója köré szerveződtek.

- *Vagy akár lehetséges az is, hogy vannak olyan emberek, akik azért akarják inkább a gyerekeiket, hogy ha már horvát állampolgárok, hogy inkább horvát nemzetiségűnek is tartsák magukat, mert egyszerűen úgy érzik, hogy ők nem kapnak semmiféle támogatást az anyaországtól. Vagy úgy érzik, hogy ők le vannak írva az anyaország által.*
- *MI AZ ANYAORSZÁG?*
- *Hát Magyarország!*
- *MI? MÉGEGYSZER! HOGY A MAGYAR ÁLLAM NEM TÖRŐDIK A KISEBBSÉGEKKEL? AZTÁN?*
- *Na jó, most ez az új Fideszes politikai rendszer kicsit jelzeti velünk, hogy azért figyelnek ránk, de hát...*

A pozitív kontextusú szövegrészek közül a fenti, Eszékről (tehát viszonylag kis magyar lakosságszámú régióból) származó idézet esetén a legkevésbé egyértelmű és erőteljes a változás pozitív kontextusba helyezése. Itt mindez csak moderátori kérdésre merül fel, és pozitív irányúként értelmeződik, azonban a fiatalok által elvártnál

kisebb változások érzékelését jelzi. Ezen attitűd jobb megértéséhez érdemes a „Fideszes politikai rendszer” koncepcióját is kiemelni, amely az előző kormánnyal való rendszerszintű szembeállításra utal. A hiányérzet tehát ebben az esetben feltehetőleg arra vezethető vissza, hogy a nagy, rendszerszintű változásokban az elvártnál kisebb (vagy más típusú) hangsúly került a nemzetpolitikára.

A változás által implikált opposíció néhány megszólalásban explicite is megjelent.

Én nekem ez jó, én úgy vagyok vele, hogy örömmel fogadtam két okból: az egyik azért, hogy Topolyán, azon a kis településen, ami 1920 óta már nem Magyarország, meg '44 óta nem Magyarország, én ott elmehetek és szerintem az Orbán Viktorra leadhatom a voksomat. Ez az egyik, ami nagyon fontos, a másik dolog, meg úgy gondolom, hogy az, hogy ne kerüljön soha többé a hatalomra olyan, olyan ember, aki nem olyan régen volt Magyarország élén. Tehát az, hogy megtagadja a saját nemzetét – és itt Gyurcsány Ferencre gondolk, hogy kimondjam a nevét –, tehát úgy gondolom, hogy már csak azért sem és azért is örülök ennek, mert arra gondolok, hogy egy és fél, vagy kétmillió állampolgár – vagy két- és fél millió, mert Kanadában is az unokatestvérem ugyanúgy szavazni fog – és nem fogjuk megengedni, hogy többet ez megtörténjen.

A Szabadkáról származó idézet (amelyben nem pártokat, hanem személyeket állít szembe a megszólaló) a sérelmek okozójaként az előző kormányt jelöli meg. A vele szembeni elutasító attitűd annyira erős, hogy nemcsak véleménybeli, de cselekvéses következményekhez is vezet, amely az esetleges magyarországi választásokon való biztos részvételt jelenti az ezt lehetővé tévő politikai formáció egyértelmű támogatásával. Ez a vélekedés azonban, mint a korábbi idézetekből is kirajzolódik (pl. „amikor elutasították az pedig egy referendum volt”), korántsem általános. A témával kapcsolatban megszólaló fiatalok közül többen is a magyarországi magyarok általánosított csoportjának tulajdonította a „cserbenhagyás” mozzanatát, amely így nem elsősorban a pártpolitikával összefüggő eseményként értelmeződött.

Nagyon érdekes tapasztalat, hogy többek negatív oldalról közelítették meg a változást, azaz nem a jelenlegi kormánypártokat emelték ki a változás pozitív irányát kifejezve, hanem az előző negatívumait hangsúlyozták. Az MSZP és Gyurcsány Ferenc

konkrét említése minden esetben negatív kontextusú volt, azonban csak a relatíve sok magyar által lakott régiókban jelent meg:

például most mondhatom azt, hogyha tisztelt Gyurcsány Ferenc marad a kormányon, akkor biztos nem kapom meg a magyar állampolgárságot.

A Székelyföldről származó idézet szintén a megszemélyesített politika egyik példája: a baloldali kormányok hibásként észlelt nemzetpolitikáját Gyurcsány Ferenc személye szimbolizálja. Ez (és Gyurcsány egyéb említései) felveti a kérdést, hogy távozásával változhat-e az MSZP megítélése a kisebbségi magyar közösségekben élők körében.

- *Moderátor: Gyurcsány Ferencet lehet azonosítani egy párttal vagy Gyurcsány Ferenc egy külön állatfajta?*
- *Férfi: Minden pártban vannak jók és rosszak.*

A fenti (szintén Székelyföldről származó) idézet azt jelzi, hogy a magyarországi politika iránti viszonyulás inkább személy-, mint pártfüggő. Az MSZP megítélésére vonatkozó kérdés ezzel együtt nehezen megválaszolható, de azon megszólalások, amelyek általános elégedetlenséget vagy semleges álláspontot fejeznek ki, arra engednek következtetni, hogy az extrémén negatív megítélés Gyurcsány távozásával elképzelhetően az érdektelenség irányába mozdul.

Nem is ez a párt volt Magyarországon, és azt hazudta nekik, hogy mi most átmegyünk, és ott maradunk. A másik pedig, hogy a népek persze, hogy rászavaztak a nagy igenre, az állampolgárságra, s akkor beugrott nekik, hogy mi lesz, ha tényleg átjönnek. Holott mi mindig azt mondtuk, hogy nem megyünk át.

A Vajdaságból származó idézetben (a fentebb leírt csalódottságon túl) a negatív vélekedés nemcsak személyekre, hanem az MSZP-re, mint pártra vonatkozik. Ez feltehetőleg tartósabb, nehezebben megváltoztatható attitűdöt kódol, amelyet a hazugság által implikált konnotáció keretez. A magyarországi magyarok azonban nemcsak félrevezettségükben jelennek meg felelősként, hanem az ellenérveik figyelmen kívül hagyásában is („*mi mindig azt mondtuk, hogy nem megyünk át*”). Az elméletileg elgondolható háromféle, a 2004-es népszavazás eredményeinek megmagyarázására alkotható vélemények közül eddig kettőt láthattunk (jelen esetben a kettős felelősséget: az MSZP és a magyarországi magyarság közös felelősségét, korábban pedig a

magyarországiak elsődleges felelősségét), de a harmadikféle vélekedésre is találhatunk példát:

én úgy hallottam, hogy már kétszer közben volt, hogy az állampolgárságot be akarták vezetni, csak akkor az MSZP lépett fel, és akkor azért nem vezették be.

A kárpátaljai idézet a népszavazás kollektív emlékezetbe való tagozódásának folyamatát mutathatja. A megszólaló fiatal, aki nem személyes emlékeken keresztül idézi fel a 2004-es és későbbi eseményeket, kizárólag az MSZP-nek tulajdonítja a kettős állampolgárság ügyének korábbi elbukását. Ez azt sejteti, hogy környezetének véleménye is elsősorban ilyen irányú, és ez minden bizonnyal tartós negatív attitűdöket eredményez az MSZP irányába.

A jelenlegi kormány semleges kontextusban történő említése

A kormány és az azt alkotó pártok többször a tények relatíve érzelemmentes számbavételénél is szóba kerültek. A tulajdonképpen semlegesnek mondható véleményeket a konkrét témák megismerése céljából érdemes röviden felvillantani.

- *Így a kormányváltás, és most, hogy a Fidesz lett a kormányon, talán abban, hogy mintha az MSZP elutasította ezt. És akkor a Fidesz kormányra lépett, és akkor ő pedig jóváhagyta kétharmados többséggel ott a parlamentben és akkor neki ez nem volt nagy gond, és akkor könnyen szavaztatta meg.*
- *DE VÁLTOZOTT ENNEK KAPCSÁN MAGYARORSZÁG MEGÍTÉLÉSE A TI SZEMETEKBEN?*
- *Semmit.*
- *VÁLTOZOTT A MAGYARORSZÁGRÓL ALKOTOTT KÉPETEK, AMIKOR JÖTT EZ A HÍR?*
- *Nem. Hát. nem.*
- *Ez sem az ország végett volt, ez csak egy politikai döntés volt, az ország erről nem tehetett.*

A fentebb már ismertetett, a 2004-es népszavazás eredményéért inkább a magyarországi magyarokat (és kevésbé az önmagában vett pártpolitikát, az MSZP-t) okoló álláspont hívei között találkozhattunk a jelenlegi pártpolitikával kapcsolatos semleges állásponttal. Ez az attitűd azon a vélekedésen nyugszik, hogy a kormányzat által

kommunikált nemzetpolitikai prioritásokat nem alapozza meg széles körű társadalmi konszenzus.

A 2004-es csalódás másoknál önmagában is kiábrándulást, és a magyarországi politikától való elfordulást eredményezett.

Nagyon sokat jelent egyes személyeknek a kettős állampolgárság, elismerem ennek a pozitív részét, viszont december 4. után, amikor úgy mindenki fel volt indulva, hogy tényleg milyen jó lenne ismét elosztatni ezeket a, a határokat. S, hogy igazából erkölcsi értéke van számomra. De ugye azután egy picit, úgy esett, hogy lehet, hogy, hogy így is meg tudom én ezt csinálni, e nélkül. Mert, mert tényleg számomra ennek, amúgy egy erkölcsi értéke lenne.

A fenti (Kolozsvárról származó) idézetben látható, hogy amennyiben a csalódás a magyarországi nemzetpolitikából való kiábrándulással jár, a bizalomvesztés olyan erősen beágyazott attitűdökhöz vezethet, amelyeket a határon túli magyarokhoz való viszonyulással kapcsolatos politikai és kommunikációs változások sem tudnak önmagukban megváltoztatni.

Mindezekről eltérő jellegű, azonban értékítéletet nem kifejező véleménnyel egyetlen esetben találkoztunk:

- *Ha itteniek, akkor gondolom, a Fidesz lenne mindig, ezt most csak így mondom... vagy a Jobbik...*
- *Van benne valami, ugyanis az emberek úgy gondolkoznának, hogy... na, most ő megadta az állampolgárságot...*

A sepsiszentgyörgyi fókuszcsoport során a résztvevők a fenti párbeszédben a határon túli magyarokat érintő politikai lépések és a választójog kiterjesztésének hatásait próbálják megjósolni. A beszélgetés háttere a kettős állampolgársággal kapcsolatos intézkedések mögött észlelt érdekviszonyok meghatározásának kísérlete. A résztvevők véleménye szerint az állampolgárság megadása növelheti a jobboldali pártok népszerűségét (érdekes, hogy az egyetlen szöveghely a fókuszcsoportok mindegyikét figyelembe véve, ahol a Fideszen és az MSZP-n kívül magyarországi pártot név szerint említenek).

A jelenlegi kormány (intézkedéseinek) negatív kontextusban való említése

A negatív kontextusú említéseknel meg kell jegyezni, hogy azok kivétel nélkül a kormányra vagy a magyar államra vonatkoznak, nem a Fideszre mint pártra (szemben az MSZP-t és Gyurcsány Ferenc személyét illető kritikákkal). Ezt azért fontos kiemelni, mert azt jelzi, hogy az elutasító attitűdök erősebbek a jelenlegi ellenzékkel szemben, ahol a hibásnak vélt lépéseket egy párttal vagy személlyel azonosítják, míg a jobboldali pártok helyett a kormányt illető kritikával élnek (kérdés azonban, hogy ezt a pártelnök-kormányfő személye vagy egy általánosítottabb, a konkrét aktoroktól távolságot tartó kritika eredményezi-e).

A felvidéki speciális helyzet következményei

A felvidéki magyarság álláspontját érdemes külön kezelni, mert esetükben a kettős állampolgárság bevezetésének időzítése egybeesett a szlovák választási kampánnyal, és ez sokuk szerint erősítette a magyarelles erők helyzetét. Akik így vélekedtek, azok kivétel nélkül ellenérzésekkel viszonyultak a kettős állampolgárság ilyen időzítésű bevezetéséhez.

Hát, ez egy összetett kérdés, mert az egy dolog, hogy szimbolikus lépés meg minden, de Orbán Viktor egyáltalán nem tárgyalt mondjuk a Magyar Koalíció Pártjával, se másokkal. Szóval hoztak egy döntést, és meg se kérdezték az itteni embereket, hogy most ez... mert lehetett volna ezt másképp is csinálni, azt azért tegyük hozzá. Úgy is, hogy ne legyen belőle ekkora cirkusz.

Nem lenne semmi baj a magyar állampolgársággal, ha nem lenne körülötte ekkora cécó.

Hát most ez a kettős állampolgársággal végül is most, egy az amikor belőtték a kettős állampolgárságot, akkor azt nagyon rosszul lőtték be nekünk anno a választásokkor ez a leghülyébb időpontban hozhatták elő a magyarok, amikor csak lehetett, ezenkívül azóta bonyodalom van körülötte, amióta nálunk most elfogadták, nem fogadták...

Az egy hatalmas katasztrófa volt!

Mondjuk rosszabbul időzíteni nem lehetett volna.

A különböző felvidéki helyszíneken felvett csoportokból válogatott részletek jól mutatják be azt a sokak által képviselt álláspontot, amely szerint a kettős állampolgárság intézménye önmagában pozitív és az ezt képviselő politikai szándék helyes, azonban a „katasztrofális” időzítés miatt több kárral járt, mint amennyi pozitívumot a felkínált lehetőségek jelentenek. Egyedül az első idézetben merül fel a felelősség konkrét kérdése, ebben az esetben szintén a megszemélyesített politika jegyében Orbán Viktor hibás (illetve elmulasztott) cselekedetei jelennek meg az időzítés által generált konfliktusok okaiként. Figyelembe véve, hogy a fókuszcsoportok felvételének időpontja nagyon közel volt a szlovák választásokhoz, elhamarkodott lenne ezen egyszeri esemény hosszabb távú hatásait elemezni, hiszen sem a szlovák belpolitikai következmények, sem a kettős állampolgársággal kapcsolatos percepciók és vélemények megszilárdulása nem érhető tetten egy egyszeri adatfelvételen. Mindazonáltal feltételezhető, hogy a kettős állampolgárság intézményét kevésbé fontosnak tartók attitűdjeit inkább a szerencsétlennek vélt időzítés miatti csalódottság, harag befolyásolja, míg azok esetében, akik a kettős állampolgárságot kívánatosnak és fontosnak tartják, mindez kisebb attitűdformáló hatással fog bírni a jövőben.

Más típusú, talán erősebb attitűdformáló véleményekkel is találkozni lehetett azonban a felvidéki helyszíneken:

Szerintem a magyarországi politikusok azon vannak, hogy a magyarok mit csináljanak jól és hogy ha nem ... szintén a magyarokra csak az van, hogy támadnak minket ez az egyetlen reláció.

Nem kell uszítani a szlovákokat mi ellenünk.

A fenti idézet két része két külön megszólalót jelez. A beszélgetésben nem hangzott el ellenvélemény, így ez feltételezhetően nem állt élesen szemben a csoport résztvevőinek attitűdjével. A kifejezetten negatív, és erősen beágyazottnak tűnő (tehát nehezen megváltoztatható) vélemények a magyarországi politikai színtér egészére irányulnak, és teljes elutasítást fejeznek ki.

A kettős állampolgárság bevezetésének időzítését tehát a felvidéki fiatalok konszenzuálisan súlyos hibának tartották. Ez sokak számára a kormány felelősségeként jelent meg, azonban az ezen álláspontot hangsúlyozók többsége is alapvetően pozitívan értékelte a kettős állampolgárság intézményét. Azok, akiknél ez erőteljesebb attitűdváltozással járt, a teljes magyarországi politikai színtértől fordultak el.

Negatív vélekedések a magyarországi politikai helyzettel kapcsolatban a Vajdaságban

Érdekes módon a vajdasági felvételek során két különböző csoportban is elég hangsúlyosan jelentek meg negatív vélekedések a kettős állampolgárság bevezetésének politikai motivációjáról.

Az állampolgárságról csak annyit, hogy nem tudom. Azt hiszem nekem, mint-ha valami eszköz lennénk, így határoztam meg, az állampolgárságnak. Vedd fel a kettős állampolgárságot, vedd fel! Vedd fel, jó lesz az neked! Hát igen, lehetőséget nyújt nekünk, mert valójában más európai tagok vagyunk, mert mindenki csak hallgat, hallgat, de előbb-utóbb majd szavazati jogot is megkapunk, hogy valakit erősítsünk, hogy ne menjünk már bele, hogy mibe, de én szerintem ennek az egésznek politikai háttere van, és ez szerintem, ez egy kicsit szemétség. Mert volt már erről népszavazás és a nép megmondta a véleményét erről. Igaz, ha változtatni kell... De nagyon nem mentek ki szavazni. Ez elég ciki... az állampolgárságról csak ennyit...

A hátránya az, hogy én úgy gondolom, hogy csak eszközök vagyunk.

Hát nekem ez inkább ilyen politikai fogásnak tűnt, hogy akkor na jó legyen nekik is egy kis öröm. Kinek szólt ez a politikai fogás? Mármost hogy így a határon túli magyaroknak. Jó mondjuk ezzel szavazati jogot nem de, hogy mégis azok milyen jó fejek, hogy ők adnak nekünk állampolgárságot, a másikkak meg nem.

Az összes fókuszcsoporthoz tartozó beszélgetésből mindössze ezen a két szöveghelyen jelent meg olyan vélekedés, amely egyértelműen a jelenlegi kormány ellen irányuló attitűdök jelez. Az eszközként való kihasználtság képzete nagyon jelentős kognitív következményekhez vezethet, ugyanis éppen annak a szimbolikus politikai lépésnek a gesztusértékét kérdőjelezi meg, illetve tagadja, amely a legtöbb megkérdezett fiatal esetében a méltóság visszanyerését, a 2004-es csalódás kompenzálását hozta magával. A kihasználtság érzése hitelteleníti a kettős állampolgársággal járó pozitív érzelmi asszociációkat.

Pártpolitika a MOZAIK2011 fókuszcsoportos felvételében – összegzés

Összegzésként megállapítható, hogy a magyarországi belpolitikai viszonyokkal kapcsolatos vélekedéseket szinte kizárólagosan a kettős állampolgárság témája keretezi. A magyarországi baloldallal szembeni teljesen általános ellenszenv mellett azonban a magyar–magyar viszonyra gyakorolt integrációcsökkentő hatás is érzékelhető, csaknem hét év távlatából is.

A magyarországi pártpolitikával kapcsolatban ötféle tipikus attitűd különböztethető meg:

1. A viszonylagos érdektelenség/távolságtartás. A fókuszcsoportok nagyobb részében egyáltalán nem került szóba a pártpolitika. A fiatalok ingerküszöbét elért intézkedéseket nem egy-egy párt vagy politikus, hanem a magyar állam hozta meg. Ezen intézkedések értelmezési kerete nem a politikai, hanem a privát szféra, a családi és kortárs csoportok közösségei világa.

Jellemző idézet: *Mi fiatalok vagyunk, úgyhogy minket ez annyira nem érdekel. És gondolom, hogy itt mindenki így van ezzel. Most mi nem gondolkodunk, hogy mi van vagy...*

2. A magyarországi jobboldal határon túli magyarokkal kapcsolatos politikájának elismerése. Tipikusan a korábbi kormánnyal való összehasonlítással a két politikai oldalból egyértelműen a jobboldal tevékenységeit ismeri el és támogatja.

Jellemző idézet: *az új Fideszes politikai rendszer kicsit jelzeti velünk, hogy azért figyelnek ránk.*

3. A magyarországi baloldalhoz (illetve konkrétan Gyurcsány Ferenc személyéhez) kapcsolódó erősen beágyazott, kifejezetten negatív attitűdök. A 2004-es népszavazás eredménye több válaszoló szerint egyedül az MSZP manipulációjának köszönhető. Számukra a politikai értékorientáció kifejezetten stabil, és a jobboldalhoz – a Fideszhez és/vagy Orbán Viktor személyéhez – kötődik.

Jellemző idézet: *hogya tisztelt Gyurcsány Ferenc marad a kormányon, akkor biztos nem kapom meg a magyar állampolgárságot.*

4. A magyarországi politikai rendszer teljes elutasítása. Azok körében, akik a 2004-es népszavazási eredmények mögött nemcsak az MSZP-t látták, hanem

a teljes magyar társadalom általi cserbenhagyottságot, jellemző vélekedés a Magyarország ügyeitől való tartós elfordulás.

Jellemző idézet: *Ez sem az ország végett volt, ez csak egy politikai döntés volt, az ország erről nem tehetett.*

5. A magyarországi jobboldal hibáinak kiemelése:

a) A felvidéki felvételekben a kettős állampolgárság bevezetésének hibás időzítése tulajdonképpen minden csoportban konszenzuálisan megjelent. A kritika tárgya azonban kifejezetten ez a mozzanata a történetnek, nem a kettős állampolgárság bevezetése maga – ezt a legtöbben öröndetes szimbolikus lépésnek tartották volna nyugodtabb körülmények között. Feltételezésünk szerint az ilyen véleményt képviselők attitűdjei nem tartósan változtak meg, mivel a rossz élmény egyszeri hibás döntésként értelmeződött.

Jellemző idézet: *Nem lenne semmi baj a magyar állampolgársággal, ha nem lenne körülötte ekkora céció.*

b) Két vajdasági csoport néhány résztvevője a magyar kormány szimbolikus nemzetpolitikáját aktuálpolitikai motivációjú, manipulatív gesztusként értelmezte. Feltehetőleg az ilyen véleményt képviselők közül kerülhetnek ki a Fidesztől inkább elforduló fiatalok.

Jellemző idézet: *én úgy gondolom, hogy csak eszközök vagyunk.*

A helyi politika megjelenése

A fókuszcsoportos beszélgetések során feltűnően kevésszer jelentek meg a helyi magyar politikával, politikai pártokkal kapcsolatos megszólalások. Kvalitatív kutatásunknak nem volt célja a helyi magyar pártok támogatottságának felmérése, azonban meglepő, és nagyon fontos következtetésekhez vezet, hogy a helyi magyar politika elenyésző esetben merült fel a kisebbségi magyar közösségekben élő fiatalok számára saját helyzetükkel és a kettős állampolgársággal kapcsolatban. Ez azt jelenti, hogy feltehetőleg nincs a fiatalok figyelmi fókuszában a helyi magyar politika (ez azért is megemlítenő, mert nem feltétlenül járt mindez a helyi politika figyelmen kívül hagyásával: a legtöbb helyen többször is szóba került a helyi politika, de ez nem járt a helyi magyar pártok szerepének értelmezésével), a magyar politikai viszonyokat

valószínűleg a magyarországi kérdések mentén figyelik és értelmezik. Ezt a fajta viszonyulást jól illusztrálja a következő (Muravidékről származó) idézet:

- *Nem tudok kire szavazni, mert nem ismerem őket. A magyar politikát, azt már jobban. Ott könnyebben eligazodok. Tehát könnyebben tudnék dönteni.*
- *Itt akkor is az első helyen a helyi maradna...*
- *AZ ÖNKORMÁNYZAT?*
- *Az önkormányzat, igen. Meg hát a képviselők. Ez maradna az első helyen, mert itt vagyok itthon, ez maradna az első helyen. Amúgy pedig az ilyen, a többi politika része nem éppen érdekel és nem is akarom, hogy érdekeljen azért, mert megvan a saját véleményem, hogy mi történik a parlamentben.*

A fenti részletből jól látszik, hogy a nagypolitikai viszonyok értelmezése a magyarországi keretek között történik. Ettől elkülönül a helyi szint, amely egyrészt fontosabbként és jelentősebbként értelmeződik, de a pártpolitikai keretektől függetlenül. Annak a kérdése, hogy az országuk vagy Magyarország választásai fontosabbak, szintén a helyi szint fontosságának percepcióját mutatta.

A szerbiai, mert csak Szerbiához tartozik a Vajdaság. Amikor a kanizsai van, általában akkor van a nagy választás is. A kettőt majdnem egy időben hozzák.

Látható, hogy saját sorsuk alakulását inkább a helyi politika alakulásával látják összefüggésben a fiatalok.

A helyi magyar politika összesen két régióban (Kárpátalján és a Románia területén található magyar területeken) került szóba. Mindkét helyen az érdekérvényesítés témájába ágyazva jelent meg, azonban részben eltérő kontextusban.

Hát itt kell kialakítani azokat a feltételeket, hogy neked jó legyen, meg, hogy ha például magyar is vagy, akkor például magyar is tudjál maradni, szerintem.

Nem elég, azért mert fontos az, hogy az ember például milyen közösségbe tartozik, illetve milyen pártokra szavaz. Nálunk ez nagyon aktuális itt, Kárpátalján, mert amikor választás van, akkor nagyon sok magyar ember ukrán pártra szavaz. Nem tudom én, hogy milyen apropóból, de nyilván ez is probléma. Ez is fontos!

A Kárpátaljáról származó idézet itt nem elsősorban a helyi magyar pártokat okolja az esetleges rossz érdekképviseletért, hanem a helyi magyarok választói magatartását.

Ezzel szemben az Erdélyből származó vélemények kifejezetten az RMDSZ-nek tulajdonítják a magyarság érdekeinek elégtelen képviselését:

- *Akármilyen hülye ez a politika, meg minden, de azért jó hely.*
- *Jó, ez politika. És itt szerintem a legnagyobb gond az az, hogy a romániai magyarokat nem képviseli igazán senki, sehol. Ennyi. Román parlament, vagy kormány, vagy hiába... Lehet, hogy hülyeséget mondok és ennyi. De szerintem az RMDSZ az, a romániai magyarokat nem képviseli.*
- *Őnök szerint a magyarokat az jellemzi, hogy összetartanak?*
- *Nem, abszolút nem.*
- *Azt mondta, hogy, ha összetart.*
- *Nem egy RMDSZ kampányprogram, akkor nem biztos.*

E két (erdélyi) csoportból származó idézet a kizárólagos szöveghely, ahol határon túli magyar pártot név szerint említenek. Mivel ez sehol máshol nem volt jellemző, a helyi magyar párt ilyen erős elutasítása feltehetőleg kifejezetten erős politikai beágyazottságra utal. Megjegyzendő, hogy egy hasonló jellegű véleménnyel az egyik kárpátaljai csoportban is találkozhattunk:

Azok, akik a helyi magyarság érdekképviselésében dolgoznak, azok nem sietnek annyira a dologgal. Például a vezető politikusok, helyi magyar politikusok azok nem is fogják igényelni, mivel őket akkor kitűrnék a helyi magyar érdekképviselésből.

Ezen a szöveghelyen nemcsak az inkompetencia jelenik meg kritikaként, hanem a saját érdekeknek a magyarság érdekei elé helyezése is. Összehasonlítva az előző szöveghellyel, itt a kritika nem jár konkrét pártok (vagy akár személyek) megnevezésével, azaz általános elutasítást kódol.

Összességében tehát úgy tűnik, hogy a helyi magyar politika általában nem foglal el meghatározó helyet a kisebbségi magyar közösségekben élő fiatalok problémáspektrumában. A magyar politikai viszonyok tipikus értelmezési kereteiként a magyarországi helyzet rajzolódott ki a beszélgetésekből, azonban azok, akik fontosnak tartják a politika alakulásába való beleszólást, mindehhez elsősorban a helyi szintet tartják alkalmasnak. Ezek alapján feltételezhető, hogy a helyi választásokon való részvétel nem elsősorban pártszimpátia, hanem az egyes személyekbe vetett bizalom alapján dől el.

Végső soron tehát megállapítható, hogy a politikai intézményrendszerbe vetett bizalom felemás és nem egységes. A magyarországi politikai síkok mentén történő értelmezések elsődlegessége feltehetőleg részben a média szerepének tudható be (beleértve a kisebbségi magyar médiát is – ld. Egry 2010. 123.). Mindazonáltal a közösségi ügyek spektrumán (a kettős állampolgárság ügyén kívül) nem jelent meg a politikai pártok szerepe. „A kisebbségi magyarság számára elsősorban saját kisebbségi közösségük intézményei jelentik a nemzeti hovatartozás megélésének lehetőségét, és a határok kijelölésének funkcióját is azok látják el.” (Egry 2010. 121.)

A magyar állampolgárság könnyített felvételének percepciója

Elemzésünk második nagy része a kettős állampolgársággal kapcsolatos vélekedéseket mutatja be. Mint láthattuk, sok esetben a közvetlen pártpolitikától függetlenül értelmezték a fiatalok a nemzetpolitikai irányvonalak alakulását. Ez azonban bizonyosan nem a teljes érdektelenséget jelenti – sokkal inkább azt, hogy a pártok működése helyett a kormány működése áll sok fiatal figyelmi fókuszában. Ennek következtében a konkrét pártoktól független észlelés-értelmezés is feltételezhetően attitűdalakító hatással bír, amely az esetleges magyarországi választási részvételben is nagy valószínűséggel szerepet játszik.

A kettős állampolgársággal kapcsolatos vélekedésekről a pártpolitikai helyzetértékelések bemutatásánál is esett már szó. Ezek alapján látható, hogy akik erősen szembeállítják az előző és a jelenlegi kormány tevékenységét, kivétel nélkül pozitívan vélekednek a kettős állampolgárságról, tehát az a nyilvánvalónak tűnő feltételezés empirikusan is igazolódott, hogy akik eleve szimpatizáltak a jobboldallal, kivétel nélkül elégedettek a magyar állampolgárság könnyített felvételének lehetőségével, és lehetőségeik szerint élnének is vele.

Pozitív vélekedések

A könnyített állampolgársággal kapcsolatban a legáltalánosabb vélekedések egyértelműen pozitívak voltak. Ezek megismerése is érdekes lehet, mert mögöttük többféle, részben eltérő ok és indok húzódik meg, amelyek némileg eltérő attitűdöt kódolnak, és akár a politikai aktivitásra is hatással lehetnek.

A felvidéki magyarság

Fontos újra kiemelni, hogy a Szlovákia területén élő magyar fiatalok körében korántsem egyöntetű a helytelennek vélt időzítés miatti negatív vélekedés, de még az eképp vélekedők is alapvetően pozitívan tekintenek a magyar állampolgárság felvételének megkönnyítésére.

A kettős állampolgárságot fel lehet venni, a szlovákok nagyon ellenzik ezt, én szerintem minden magyar embernek kijár, hogy magyar állampolgár. Hát... Ha valaki állampolgár akkor az kötelesség is.

Szerintem ez egy jó dolog, mert én nem tehetek, úgymond nem tehetek róla, hogy itt élek, hogy ide születtem és mégis azért én szeretnék Magyarországhoz úgymond kapcsolódni valahogy, hát nem tudom, de úgy gondolom, hogy mert én magyar vagyok, ezért jogom van magyar állampolgárnak is lenni.

Örökre hálásak vagyunk, mert számítunk Magyarországnak, tehát hogy számítunk, de hát már akkor tudtam, hogy ez csak konfliktusokat fog szülni.

A kettős állampolgárság konfliktusos helyzete a legtöbb olyan megszólalónál megjelenik, akik a kisebbségi létből származó (nem ritkán a helyi politika által katalizált) előítéletekkel szembesülnek. A felvidéki fiatalok esetében lehetett az ilyen jellegű percepcióval a legnagyobb mértékben találkozni. Az elemzés korábbi eredményei és a fenti idézetek figyelembevételével úgy látszik, mindez kétféle attitűdhez vezethet esetükben.

Azok, akik az általuk szerencsétlenek vélt időzítés hatásának tulajdonítják helyzetük romlásának észlelését, ambivalensen viszonyulnak a szituációhoz. A magyar állampolgárság felvételének lehetőségét pozitívnak tartják, azonban némi haraggal tekintenek az általuk átgondolatlannak vélt időzítés miatt a kormányra (pl.: „*Orbán Viktor egyáltalán nem tárgyalt mondjuk a Magyar Koalíció Pártjával, se másokkal*”).

Másfajta viszonyulás látható azok között, akik nem gondolták helytelennek az időzítést (vagy eme vélekedésük nem volt erős attitűdformáló hatású). Az ő esetükben a szlovák fél politikai válaszai (és adott esetben a tapasztalt előítéletes megnyilvánulások) a Magyarországhoz és a magyarsághoz fűződő viszony megerősödéséhez vezettek, aminek demonstrálására ideálisnak tartják a magyar állampolgárság felvételét. Az állampolgárság esetükben azért is fontos szimbólum, mert így közös identitá-

sú közösség tagjainak érezhetik magukat (*én szeretnék Magyarországhoz [tartozni]... mert én magyar vagyok*).

Tipikus viszonyulások

A fókuszcsoporthoz elemzése során a magyar állampolgárság könnyített felvételét elsősorban kétféle ok miatt tartották örömteli változásnak a kisebbségi magyar közösségben élő fiatalok.

1. Állampolgárság mint az identitás és a közösségvállalás kifejezése

A csoportos beszélgetések során megkérdezettek egy része a magyar állampolgárság felvételének érzelmi oldalát emelte ki. Kifejezetten ez a hozzáállás jellemző a fenti, Felvidékről származó idézetekre (pl. *„szeretnék Magyarországhoz úgymond kapcsolódni valahogy”*). Az állampolgárság ebben az esetben az identitás felvállalásának szimbólumaként értelmeződik.

Ezekhez kísértetiesen hasonlító attitűdökkel találkoztunk a muravidéki és az eszéki csoportokban is.

A kettős állampolgársággal az a kérdés, hogy mi hasznunk belőle? Hát, sokan azt nézik, hogy a hasznot nézik, pedig nem az a lényeg. Hanem hogy az érzelmi kötődésnek a megerősítése, megpecsételése.

Szerintem valami nagy öröm, mintha a határon túli magyarokat is elfogadnák, ugye. Máskülönben, ha Horvátországban élsz, akkor legyen ugye horvát minden, az egész suliba járás, munka meg minden erre-arra ez két világ, ugye hogy most szépen összejött, össze lett kötve, ez az állampolgársági igazolvány.... Meg személyi, passport úgy hogy, még szebb, még nagyobb együttműködés jöhet létre.

A második idézet az érzelmi kötődésen túl egy másik említésre méltó, a kettős állampolgársághoz kapcsolódó véleményt mutat, az elfogadottság érzését. A Magyarországgal és a magyar nyelvvel kevés intézményes kapcsolatot ápolók számára ezen felül az egy közösségbe tartozás és a közös identitás kifejezéseként különös szimbolikus jelentőséggel bírhat a magyar személyi igazolvány.

Az ilyen jellegű, kifejezetten az érzelmi oldalt kiemelő vélemények természetesen elsősorban azokon a helyeken jelentek meg, ahol a magyar állampolgárság kiváltása viszonylag kevés gyakorlati haszonnal jár. Érdekes módon azonban azokban a cso-

portokban is találkoztunk ilyen véleményekkel, amelyek résztvevői számára a gyakorlati hasznok (utazás, munkavállalás stb.) is jelentősek lennének.

Itt nálunk szerintem, nem is az, hogy előnye van magyar állampolgárnak lenni, már eleve a tudat benne van az, hogy azért az őseink elkezdtek egy dolgot. Tehát, hogy hazát alakítani, volt egy kultúrájuk, minden, ez nekünk a múlt évszázadban teljesen lerombolódott és most elégtételt kaphatunk ehhez, hogy újra oda tudunk tartozni és újra magyarnak vissza tud állni. Szerintem ez a nagyszerű dolog benne. Nem az, hogy két, dupla állampolgár vagyok, vagy három, vagy mehetek Amerikába, vagy mehetek Magyarországra bármikor. Nem az. Tehát itthon élne meg szerintem mindenki, aki egyszer lehetne, aki tudna. Ha lehetséges, ha engednék. Én szerintem, még az én véleményem az ezután még folytatódni fog, nem áll le a magyar állam, a polgárság.

Nekem elsőre az jutott eszembe, hogy én már nagyon várom, hogy megkapjam a magyar állampolgárságot. Jó lesz, hogy papíron is az, tehát papíron is az lesz, amit én érzek.

A fenti idézetek Románia magyarlakta területeiről származnak, és jól mutatják, hogy azok, akik a szimbolikus értékeket helyezik előtérbe, noha az állampolgárság gyakorlati előnyökkel is jár, erős kisebbségi magyar identitástudattal rendelkeznek, és a lokalitáshoz fűződő erős kötődésük miatt eleve kevesebbet terveznek kihasználni a technikai előnyök közül, magyarságtudatukat azonban fontosnak tartják az állampolgárság igénylésével is kifejezni. Hasonló véleményekkel Kárpátalján is találkozhatunk.

Ha megengednék ezt a kettős állampolgárságot, akkor az ember nem úgy gondolná, hogy elmegyek, mert ha megengednék, akkor azt gondolná, hogy ide is tartozom meg oda is és hogy ha én itt születtem, itt vannak, a barátaim akkor többnyire itt leszek, ellátogatok Magyarországra is, de azért itt vagyok otthon.

Ez a megszólalás a helyi közösség szerepét emeli ki mint identitásformáló tényezőt, tehát ebben az esetben nem a magyarság elvont eszméi, hanem a lokális közösség és a család fontossága az, ami a gyakorlati előnyök helyett az érzelmi identitásformáló.

Két erdélyi csoportban egy ettől motivációiban jelentősen eltérő vélemény is felmerült:

És akkor nem mindegy, és ezt úgy mondom, hogy láttam és hallottam is más-különből többektől, hogy leszállsz mit tudom én milyen repülőtéren és akkor beraknak neked egy ilyen színes lapot, és azt írják rajta, hogy Români nu fura (románok ne lopjatok). De hogyha magyar vagy, akkor azt biztos nem kapod. Szóval már az is, hogy hogy állnak hozzád az emberek.

Hát én elsősorban így visszavágni szeretnék erre majd először. Azt, hogy amikor jön hozzám a román és azt mondja nekem bozgor, akkor felmutathatom, hogy nézd meg, nekem van hazám. Mert normális bozgor azt jelenti, hogy ember haza nélkül.

Tehát több konfrontáció ér minket úgy, hogy román állampolgárságunk van.

A fenti idézetek már egy sokkal instrumentálisabb szemléletet fejeznek ki, azonban a szimbolikus szférában – azaz nem a klasszikus értelemben vett gyakorlati hasznok mentén – tartják örömtelien a magyar állampolgárság igényelhetőségét, hanem a téves sztereotípiáknak a csoport-hovatartozásuk objektívált kifejezhetősége általi leküzdésének lehetősége mentén. A kettős állampolgárság ilyen felfogását egy szintén Erdélyből származó idézettel lehet a legjobban leírni: „választási lehetőség, hogy hol, mikor ki vagy”.

2. Az állampolgárság instrumentális szemlélete

Láthattuk, hogy a közösségvállalás kifejezésének is lehet instrumentális funkciója, ám ennél jóval jellemzőbb volt a gyakorlati, kézzelfogható előnyök említése.

Egy nagy-nagy lehetőség, megnyílik előttünk az egész világ! Bárhova mehetünk. Így, ukránként nem.

Igen, nem csak Magyarországra, hanem akárhova, Anglián kívül...

És még Amerikába sem kell vízum.

Az utazás szempontjából lenne előnyös, mert különben nem érzem annak annyira hiányát, hogy nem vagyok magyar állampolgár

Amikor ez megjelent egy ilyen, én úgy fogtam fel, hogy ez egy lehetőség, mert pl. ... mondott, hogy valaki ki akar menni, és dolgozik, az oké megcsinálja ott, de, hogyha valakinek kell az, az állampolgárság, hogy könnyebben utazzon

másik országokba, vagy akármilyen okból, de mégis itt akar maradni, neki ez kedvezőbb. Ami a tanulást illeti, ott pedig hát csak könnyebb úgy kimenni, hogyha papíron is bizonyítva van, hogy én magyar vagyok, tehát a magyarokhoz menni, mint állampolgárság nélkül. Szóval valamennyire haladás... ki, hogy fogja fel.

Meg hát még hasznos abból a szempontból tehát, hogy hát ez az utazás, meg minden, hogy tehát, hogy nincsenek határok, vagyis hát vannak, csak úgy tehát ez a vízum, meg stb., ez tényleg hasznos szerintem.

Például ezért fogom most kérvényezni, hogy pontosan... úgy van, hogy vízummentességet kapjanak magyar állampolgársággal az Egyesült Államokba és Ausztráliába is.

Az állampolgárság instrumentális előnyei közül elsődlegesen minden esetben az utazás szabadsága jelent meg (érdekesség, hogy Kárpátalján és Erdélyben is Amerika mint kívánatos úti cél említése volt a legjellemzőbb). Az állampolgárságra instrumentálisan tekintők nem fogalmaztak meg olyan állításokat, amelyek azt fejeznék ki, hogy az állampolgárság identitásuk lényegi része lehetne.

A munkavállalással kapcsolatos előnyöket csak a romániai területeken élő magyar fiatalok közül emelték ki néhányan:

Például, hogyha magyar állampolgárságunk is van, akkor lehet, hogy könnyebb megkapni bizonyos munkahelyeket Magyarországon, mint anélkül.

Könnyebben lehet szerezni munkát, lakást és ilyesmit, mint amikor úgy mész, hogy csak vízummal, vagy így mondták... testvérem egy ideig úgy volt, hogy Magyarországon dolgozott és neki, nem tudom, egy olyan fél évig úgy volt, hogy vissza kellett mindig jöjjön Romániába, mert ide tartozott, de aztán elintézték, hogy... megkapta a dupla állampolgárságot és akkor nem volt muszáj mindig visszajöjjön... csak akkor, amikor... és könnyebben is kapott akkor munkát egyből. Hogy megnézték, magyar állampolgár és akkor egyből be is vették, nem is kérdeztek semmit, mert volt olyan, aki nem magyar állampolgárságú volt, hanem Szlovákiából jött, hogy szeretne, de nem vették fel, azért mert, nem is tudom miért... volt valami hülye kifogás.

A személyes történet beemelése a magyarázatba (a fenti idézet második megszólalása) jól jelzi, hogy azok, akik elsősorban eszközként tekintenek az állampolgárságra,

ezt a saját és környezetük szükségleteinek jobb kielégíthetősége miatt teszik. Akik számára a munkahelyek hiánya a fő probléma, ott az állampolgárság által lehetővé tett jobb munkaerőpiaci helyzet jelenik meg elsődlegesen.

A személyes szükségletekkel kapcsolatos instrumentális előnyök kiemelése természetesen nem feltétlenül jelenti a szimbolikus-lelki pozitívumok észlelésének hiányát. Az eddig ismertetett kétféle viszonyulást érdemes inkább egy skála végpontjaiként tekinteni, ahol a kettős állampolgárságot igenlő, kisebbségi magyar közösségben élő fiatalok elhelyezhetők. Azon régiók csoportos beszélgetései során, amelyekben kézzel fogható előnyök származhatnak az állampolgárság igényléséből, általában mindkét dimenzió felmerült, és noha az egyes megszólalók más-más aspektusát emelték ennek ki, egyetlen esetben sem alakult ki vita vagy explicitté tett véleménykülönbség ezzel kapcsolatban, tehát feltételezhető, hogy a két dimenzió nem egymással szembenálló, hanem egyszerre, de eltérő súllyal megjelenő tényezőként értelmeződik az érintett fiatalok gondolkodásában.

Semleges és negatív vélekedések

A kisebbségi magyar közösségekben élő fiatalok viszonyulása a magyar állampolgárság megszerzéséhez nem volt minden esetben pozitív, noha az ellenvéleményeket képviselők általában kisebbségben voltak a csoportokban.

Akik szerint nem változott semmi

Jól elkülöníthető és több helyen is megjelenő álláspont volt az, hogy a magyar állampolgárság esetleges igénylése úgysem változtatna semmit, ezért nem tartották azt jelentős ügynek. Talán nem meglepő, hogy ilyen állásponttal elsősorban azok között találkoztunk, akiknek kézzelfogható előnyökkel nem jár az állampolgárság, illetve nem tapasztalnak nemzetiségük miatti előítéletes megnyilvánulásokat.

Most őneki kell eldönteni, hogyan érzem magam, most hogyan érzem magamat osztráknak vagy magyarnak. Ez a cetli ez nem számít annyira.

Nem tudom, hogy milyen előnyök lennének, de anyukám is kapott az Orbán Viktortól egy levelet, hogy lehetne egy dupla állampolgár, de ahogy mondta, Ausztriában jogilag nem is, nem szabad és mégis az egy nem tudom, hogy mire lenne jó.

Szerintem az emberek csak akkor csinálják, ha tényleg van nekik előnyük.

Az Őrvidékről származó megszólalások (amelyekhez hasonlókkal az egyik muravidéki csoportban is találkoztunk) két jellemző attitűdöt kódolnak. Az első megszólaló az állampolgárság relativizálásával az identitás szabad megválasztására helyezi a hangsúlyt, amelyben nem játszanak szerepet az ezt kifejező hivatalos iratok. A második két megszólaló pedig a pragmatikus szempontokat képviseli: szerintük gyakorlati haszon híján felesleges az állampolgárság kiváltása.

Azonban nagyon érdekes, hogy ez a kétféle vélemény azon fiatalok között is fellelhető, akiknek pedig származhatna gyakorlati hasznuk az állampolgárság kiváltásából.

Papír mert csak egy papír, hogy milyen állampolgár vagy. Én még mindég román állampolgár vagyok, de nem tudom az életem egyetlen minutumát sem elmondani, amikor én román állampolgárnak éreztem magamat, nincs olyan megnyilvánulásom, hogy én hogy szeretem Romániát, vagy hogy ez jelentene számomra valamit, de a kellemetlenségeken kívül, hogy én annak tartanám magam bármilyen szempontból is. Pont erre való a külsőség is, mert azzal, hogy adnak egy papírt, hogy én kettős állampolgárságról, arról aminek én eddig is tartottam magamat, hogy magyar vagyok. A műanyag pedig, hogy az állampolgárság pedig egy abszolút kreált dolog és nem természetes egy társadalomban, hogy ki milyen állampolgár...

Én úgy gondolom, hogy ahhoz, hogy az ember magyarnak érezze magát, ahhoz nem kell útlevel.

A fenti, Erdélyből és Kárpátaljáról származó idézetek alapvető motívumaikat tekintve megegyeznek az első őrvidékivel. Jelentős különbség látható azonban az első megszólalónál abban, hogy nála megjelenik az országuk nemzetiségétől való elhatárolódás, tehát ebben az esetben semmiképpen nem lehet az asszimiláció vagy a kettős identitás hatásainak tulajdonítani ezt az attitűdöt. Ugyanígy találhatunk példát a másik típusú „semleges” attitűdre, a gyakorlati haszon hiányával való összekapcsolásra:

Én nem értettem! Nem értettem, hogy most mi a lényeg. Hát aki el akar menni Magyarországra ... megcsinálja az állampolgárságot, de, hogy még itt van Szerbiában, én nem értettem a lényegét. Mert, hogy annyian megindultak, hogy csináljuk meg az állampolgárságot ...

Az ilyen jellegű vélemények a nagyrégiós csoportokban mindig kisebbségben voltak, de mindegyik régióban találkozni lehetett ezt képviselő fiatalokkal (érdekes módon a

romániai területeken élő magyar fiatalokkal készített csoportoknál szinte minden esetben felmerült ilyen vélemény). Egyetlen szöveghelyen fordult elő az eddig ismertett kétféle indoklástól eltérő motívum:

Nagyon sokat jelent egyes személyeknek a kettős állampolgárság, elismerem ennek a pozitív részét, viszont december 4. után, amikor úgy mindenki fel volt indulva, hogy tényleg milyen jó lenne ismét elosztani ezeket a, a határokat. S, hogy igazából erkölcsi értéke van számomra. De ugye azután egy picit, úgy esett, hogy lehet, hogy, hogy így is meg tudom én ezt csinálni, e nélkül. Mert, mert tényleg számomra ennek, amúgy egy erkölcsi értéke lenne.

Az Erdélyből származó idézet gyökeresen más motívumot jelöl meg. Ebben az esetben a 2004-es események miatti kiábrándulás olyan tartós és mély attitűdöt eredményezett, amely a Magyarországtól való teljes elfordulást eredményezte, és az attól független boldogulást jelölte meg célnak.

Akik szerint hibás lépés volt az állampolgárság megszerzésének könnyítése

A fókuszcsoporthoz politikai vetületének elemzése során bemutattuk, hogy a felvidéki magyar fiatalok között elterjedt álláspont, hogy a döntés időzítése szerencsétlen volt. Így körökben ezzel kapcsolatban több negatív véleménnyel is találkoztunk. Azonban nem ez volt az egyetlen indok, amely miatt a kisebbségi magyar közösségekben élő fiatalok közül néhányan elleneztek ezt a lépést. Az ilyen vélemények háttérében általában a lépésnek tulajdonított túlzott aktuálpolitikai motívumok, illetve részben a 2004 miatti kiábrándultság álltak. Ilyen, kifejezetten negatív, az állampolgársághoz közvetlenül kapcsolódó vélemény mindössze két szöveghelyen tűnt fel. Mindkettő a Vajdaságból származott, de egymástól függetlenül jelentek meg, így feltételezhető, hogy nem elszigetelt vélekedést tapasztaltunk, és talán nem félrevezető a kettős állampolgárságról alkotott vélemények egyik formájaként ismertetni az egyértelműen negatív viszonyulást.

Az állampolgárságról csak annyit, hogy nem tudom. Azt hiszem nekem, mint-ha valami eszköz lennénk, így határoztam meg, az állampolgárságnak. Vedd fel a kettős állampolgárságot, vedd fel! Vedd fel, jó lesz az neked! Hát igen, lehetőséget nyújt nekünk, mert valójában más európai tagok vagyunk, mert mindenki csak hallgat, hallgat, de előbb-utóbb majd szavazati jogot is megka-

punk, hogy valakit erősítsünk, hogy ne menjünk már bele, hogy mibe, de én szerintem ennek az egésznek politikai háttere van, és ez szerintem, ez egy kicsit szemétség. Mert volt már erről népszavazás és a nép megmondta a véleményét erről. Igaz, ha változtatni kell... De nagyon nem mentek ki szavazni. Ez elég ciki... az állampolgárságról csak ennyit...

Hát nekem ez inkább ilyen politikai fogásnak tűnt, hogy akkor na jó legyen nekik is egy kis öröm. Kinek szólt ez a politikai fogás? Mármint hogy így a határon túli magyaroknak. jó mondjuk ezzel szavazati jogot nem de, hogy mégis azok milyen jó fejek, hogy ők adnak nekünk állampolgárságot, a másikkak meg nem.

A két ok egyszerre történő megjelenését jól illusztrálja az első idézet. Érdekes, hogy ebben az esetben sokkal erősebb elutasító attitűd kapcsolódik a politikai dimenzióhoz, a 2004-es trauma csak melléktényezőként jelenik meg, Az aktuálpolitikai tényezők tulajdonítása és annak a percepciója, hogy a magyarországi politika eszközként tekint a határon túli magyarokra így nagyon erős ellenérzésekhez vezetett. A második idézet némileg eltérő tartalmú, mert abban nem az eszköznek tekintés jelenik meg kritika gyanánt, hanem a nemzetpolitikai intézkedések álságosságának percepciója.

Kettős állampolgárság – a vélemények tagolódása

Összegzésként megállapítható, hogy mindháromféle lehetséges viszonyulásra találhattunk példát. A fókuszcsoporthoz, kvalitatív kutatás nem alkalmas a vélemények megoszlásának meghatározására, azokat csak mélységében tudja értelmezni, de a csoportokban tapasztaltak alapján feltételezhető, hogy azok között, akik erős magyar identitással rendelkeznek, nagy többségben vannak a könnyített magyar állampolgárságot üdvözlő fiatalok. A vélemények típusai a következőképpen összegezhetők:

1. pozitív viszonyulás
 - a) identitásalapú támogatás;
 - b) érdekalapú támogatás;
 - c) vegyes motívumú támogatás.
2. semleges viszonyulás
 - a) „nem a papír a fontos” típusú érvek;

- b) a szubjektív haszon hiányából levezetett érvek;
- c) korábbi sérelmek miatti végzetes kiábrándultság miatti érdektelenség.

3. Negatív viszonyulás

- a) az intézkedés nem nemzetpolitikai cél, hanem belpolitikai eszköz;
- b) az intézkedés nem elsősorban nemzetpolitikai cél, hanem a hatalom megtartásának eszköze a határon túli magyarság megnyerésével.

Látható volt az is, hogy azon fiatalok, akik nem érzékelnek gyakorlati előnyöket a magyar állampolgárság megszerzésével, vagy az identitásalapú támogatók, vagy az intézkedéshez semleges viszonyulók csoportjába tartoznak. A gyakorlati hasznodimenziója kétféleképpen értelmeződik: sokak számára ez a lehetőségek megnyílását asszociálja, míg az erős lokális gyökerekkel rendelkezők számára ez a gyakorlati hasznosság és az identitásképző erő kettősségének explicitté tételét, és utóbbi választását is eredményezheti.

Mindezen eredmények pártpolitikai értelmezéséhez a könnyített állampolgárság megszerzéséhez kapcsolódó attitűdváltozásokat érdemes figyelembe venni. Ahol erős pozitív beállítottságokat tapasztaltunk, ott ez feltehetőleg sikerrel konvertálható a választásokon történő mobilizálásra. Ez az identitásalapú támogatóknál a leginkább egyértelmű. A semleges viszonyulók valószínűleg nagyon kevésbé mobilizálhatók bármely magyarországi párt által, míg a jelenlegi kormány ellen szavazók minden bizonnyal csak a negatívan viszonyulók közül kerülhetnek ki, azonban valószínűleg az így vélekedőkre sem lenne jellemző a jelenlegi kormánypártok elleni aktív szerepvállalás.

A választójog és a választásokon való részvétel kérdései

A korábbi fejezetekben megpróbáltuk felderíteni, hogy a pártpolitikával és a nemzetpolitikával kapcsolatos különböző attitűdök milyen magyarországi pártpreferenciákat kódolnak. Igyekeztünk az esetleges választási aktivitással kapcsolatos következtetéseket is levonni, azonban eddig ezekhez csak az attitűdök erősségét és beágyazottságát vettük figyelembe, azaz azt, hogy mekkora eséllyel fordíthatók cselekvésekké.

A következőkben röviden kitérünk a kérdéskör explicit megnyilvánulásaira, amelyek azonban feltételezhetően nem fedik le az ezzel kapcsolatos vélemények és attitűdök teljes spektrumát, mert a téma kényessége és a résztvevő fiatalok jellemzően ala-

csony aktuálpolitikai érdeklődése miatt a téma egy kivétellel csak a Vajdaságban felvett fókuszcsoporthoz jelent meg.

Az állampolgársággal járó választójog ellenzői

Fontos, és további kvantitatív jellegű vizsgálatok igényét felvető tapasztalat volt, hogy ahol a téma felmerült, ott többnyire a választójog kiterjesztésének ellenzésével találkoztunk. A választójoggal kapcsolatos percepciók azonban egyáltalán nem jelentik a kettős állampolgárság intézményének elutasítását – olyan csoportokban is megfigyelhetők az ezt ellenző attitűdök, amelyekben teljes konszenzus volt a kettős állampolgárság örömteliségéről.

A választójog ellenzői (illetve nem nagy jelentőségűnek tartói) elsősorban a magyar belpolitikára történő hatásgyakorlást nem tartják megalapozottnak.

Szerintem ez teljesen hülyeség, mivel nem élek ott...

Ez inkább politikai kérdés Magyarországon. Pártok között. Én szintén a szavazati jogot inkább akik az ottlétük szeretnék. Ha meg lesz oldva, azt konkrétan tudom, miről van szó, az csak a parlamenti képviselőkre, országos képviselő megválasztására lehet szavazni, ez jogilag megoldható, de szerintem nem lenne fontos.

Egy másik ország ügyeibe beleavatkozzunk most, az összes külföldi kapna jogot és elmenne mindig szavazni, akkor megváltoztathatják az állam, az országnak a vezetőségét...

Hogyan? Két helyre neveznek, vagy hogyan működne ez?...

A fenti vélemények elsősorban a magyarországi helyzet alakításába való beleszólásra való jogosultságot kérdőjelezik meg, azonban a második megszólalás némileg eltérő indokot vet fel. Ebben nemcsak a belpolitikai kérdések Magyarországon belülről tartozása jelenik meg, hanem az érdektelenség aspektusa is („nem lenne fontos”).

Az ellenvélemények között a választójog gyakorlati hasznának hiánya is felmerült:

- *Szerintetek járjon, vagy ne járjon?*
- *Szerintem ne. Nekünk nincs semmi közünk ahhoz, hogy ott mi történik.*
- *Nem élünk a határon túlon.*
- *... mást választanak ... de velünk semmi változás nem fog történni.*

- *Meg pl., hogyha ... a kenyér lemegy fél árára, akkor itt nálunk az nem fog lemenni, és akkor nekünk abból semmi hasznunk se lesz.*

A Vajdaságból származó párbeszédben az eddig ismertetett véleményeken kívül a választójog feleslegességét az érdemi, saját sorsukat érintő változások generálásának hiányával is indokolják.

Ezen idézetek kivétel nélkül a vajdasági területekről származnak, ami felveti a kérdést, hogy vajon regionális jellemzőről vagy a csoportok kialakításából fakadó jellemzőről beszélhetünk-e. Ezt a kérdést csak egy kvantitatív kutatás tudná megválaszolni, azonban érdemes megjegyezni, hogy ezeken kívül még egy szöveghelyen, egy Erdélyből származó beszélgetésben találkoztunk ugyanilyen attitűddel („*Szerintem az nem helyénvaló, merthogy mi döntsünk arról, hogy ott ki legyen, és ott ki hozza a törvényeket*”), valamint az is elgondolkodtató, hogy pozitív viszonyulást egyetlen szöveghelyen találunk.

A részvételt támogató vélemény

Pozitív viszonyulás egyetlen szöveghelyen (egy erdélyi csoportban) jelent meg explicitte téve – érdekes, hogy az érvek egy része nem tér el az elutasítókéitól, mégis egy nagyon jelentős eltérés vezet az előzőekkel szembenálló attitűdhez.

A belpolitikai dolgokkal persze én sem foglalkozom, tehát meg nem is tudnék abban úgy szavazni, hogy melyik utat építsék ki meg a Paksi Atomerőművel mi történjen, de az, hogy ne ilyen emberek álljanak az ország élén, abban szeretnék én is aktívan részt venni és szavazni.

Ebben az esetben sem a belpolitikai ügyekben való véleménynyilvánítás jelenik meg motivációként, sokkal inkább a nagyon elutasított politikai álláspontot képviselő személy (Gyurcsány Ferenc) leváltásának helyeslése. Itt tehát az ellenérzésekből fakad a részvétel igenlése.

A szavazásokon való részvétel jellemzői – összegzés

Az eredmények értékelésekor nem szabad elfelejtünk, hogy a kérdés csak kevés helyszínen merült fel. Ha figyelembe vesszük elemzésünk korábbi részeit is, ötféle tipikus választói attitűdöt különíthetünk el. Még egyszer jelezzük, hogy a fókuszcsoportos kutatás nem alkalmas a különböző csoportokba tartozók arányának megbecslésére, csak a véleménykülönbségek felderítésére.

1. A jelenlegi kormány elkötelezett támogatói, akik mind identitásbeli mind gyakorlati pozitív hozadékaikat is tapasztalják a könnyített állampolgárság felvételének, valószínűleg könnyen mobilizálhatók a magyar választásokon való részvételre.
2. A legerősebb politikai attitűdöket nem a Fidesz és Orbán Viktor támogatása eredményezte, hanem az MSZP és elsősorban Gyurcsány Ferenc személyének elutasítása. Ezen attitűdök hosszabb távú fennmaradása azonban kérdéses, az viszont nem megválaszolható, hogy az ide sorolható fiatalok motivációi az első csoportra jellemzők felé mozdulnak-e el, vagy az attitűdök enyhülése a mobilizálhatóság csökkenéséhez vezet.
3. A magyar aktuálpolitikával nem foglalkozó, a nemzetpolitikai lépéseket nem a pártpolitika keretein belül értelmező kisebbségi magyar közösségekben élő fiatalok valószínűleg nehezebben mobilizálhatók. Körükben két csoportot különíthetünk el.
 - a) Az állampolgárság megszerzésének könnyítését minden tekintetben pozitívként tekintők egy része alacsony pártpolitikai érdeklődése miatt mobilizálható nehezen.
 - b) Azok a fiatalok, akik számára a magyar állampolgárság megszerzése eleve nem fontos (a technikai jogosultság nyilvánvaló hiánya mellett), a magyarságtudatot tipikusan érzelmi szinten értelmezik és az állampolgárság gyakorlati következményeit sem tekintik kívánatosaknak.
4. A választójog kiterjesztését szkeptikusan szemlélők a belpolitikai helyzet alakításából történő tudatos kimaradás melletti döntés miatt valószínűleg nem fognak részt venni a választásokon.
5. A kettős állampolgárság intézményét ellenzők között található meg azok, akik feltehetőleg nem szimpatizálnak a jelenlegi kormány tevékenységével. Ilyen irányú attitűdjeik azonban kis valószínűséggel jelennének meg a magyarországi választásokon való részvételben, mert a kormány tevékenységével való elégedetlenség sosem hozta magával bármely alternatíva pozitívként való beállítást, illetve a jelenlegi ellenzéki pártok bármelyikének támogatását.

Összegzés (helyett) – a MOZAIK2011 politikával kapcsolatos eredményeinek strukturált értelmezése

9. táblázat:
A politikával kapcsolatos vélemények a MOZAIK2011 kutatásban

Konkrét téma	Kontextus	Jellemző attitűdök, a vélemények oka	Regionális különbségek	Jellemző idézet
Pártokhoz való hozzáállás				
Fidesz, Orbán Viktor	pozitív	az előző kormány erős elutasításának eredménye	inkább a nagyrégiókban jelent meg	<i>elmehetek és szerintem az Orbán Viktorra leadhatom a voksomat. Ez az egyik, ami nagyon fontos, a másik dolog, meg úgy gondolom, hogy az, hogy ne kerüljön soha többé a hatalomra olyan ember, aki nem olyan régen volt Magyarország élén</i>
	inkább pozitív	a változás kisebb a kelletténél	nem tapasztalható tendenciák	<i>az új Fideszes politikai rendszer kicsit jelzeti velünk, hogy azért figyelnek ránk</i>
	semleges	a magyarországi politikai helyzet általánosított elutasítása a belpolitikai csatározások miatt	nem tapasztalható tendenciák	<i>És akkor a FIDESZ kormányra lépett, és akkor ő pedig jóváhagyta kétharmados többséggel ott a parlamentben és akkor neki ez nem volt nagy gond, és akkor könnyen szavaztatta meg.</i>
	negatív	az állampolgárságról szóló döntés rossz időzítése	Felvidék	<i>Orbán Viktor egyáltalán nem tárgyalt mondjuk a Magyar Koalíció Pártjával, se másokkal.</i>
	negatív	az állampolgárság bevezetése csak a kormánypártok saját pozícióját erősítő fogás, a határon túliak eszközei ehhez	Csak a vajdasági csoportokban volt tapasztalható, de nem fűződött lokális okokhoz	<i>előbb-utóbb majd szavazati jogot is megkapunk, hogy valakit erősítsünk</i>
MSZP, Gyurcsány Ferenc	negatív	a volt kormánypárt és kormányfő általános elutasíthatósága, elsősorban 2004 miatt	régióktól függetlenül mindenhol erősen jelen volt ez a vélekedés	<i>hogya tisztelt Gyurcsány Ferenc marad a kormányon, akkor biztos nem kapom meg a magyar állampolgárságot</i>
A 2004-es népszavazás hatásai Csalódás	negatív	kiábrándultság miatt eltávolodás Magyarországtól	kisrégiókban, ahol az asszimiláció eleve gyorsabb	<i>egy nagy csalódás, most utána, nem tudom. Így hidegen hagy, akkor nincs ez az ügy megválaszolva... egy ökörség volt</i>

Csalódás	negatív	egyszeri, de mélyen traumatikus esemény	csak a kárpátaljai csoportokban volt tapasztalható, de nem fűződött lokális okokhoz	<i>a népszavazás után tényleg az volt, hogy akkor itt mindenkinek ... na, akkor nem kellünk senkinek!</i>
Cserbenhagyottság	negatív	fokozatos és folyamatos bizalomvesztés	csak a kárpátaljai csoportokban volt tapasztalható, de nem fűződött lokális okokhoz,	<i>idáig mindig bíztak Magyarországon, és akkor egy tudatalatti elindulás kezdődött, merthogy igen, most Magyarország minket cserbenhagyott</i>
A pártpolitika figyelemmel követése	negatív	Magyarország ügyeitől való teljes elfordulás miatt a magyar állampolgárság nélküli boldogulás	csak az erdélyi csoportokban volt tapasztalható, de nem fűződött lokális okokhoz	<i>azután egy picit, úgy esett, hogy lehet, hogy, hogy így is meg tudom én ezt csinálni, e nélkül</i>
Magyar–magyar viszonyok	negatív	a magyarországi magyarok előítéletes megnyilvánulásainak összekapcsolása 2004-gyel	csak egy felvidéki csoportban volt tapasztalható, de nem fűződött lokális okokhoz	<i>[a népszavazás] szerintem jobban tükrözi a magyarországi magyarok álláspontját, de ebben biztos voltak más tényezők is, amik ehhez vezettek.</i>
A könnyített állampolgárság	negatív/ambivalens	a döntés helyesnek minősítése, de az azelőtti párbeszéd hiányolása	Felvidék	<i>már akkor tudtam, hogy ez csak konfliktusokat fog szülni</i>
A rossz időzítés percepciója Felvidéken	pozitív	az identitás felvállalásának szimbóluma, az elfogadottság érzése	mindenhol tapasztaltunk ilyen véleményeket	<i>Jó lesz, hogy papíron is az lesz, amit én érzek.</i>
Állampolgárság mint identitás	pozitív	az utazás, munkahelyszerzés lehetőségeinek megkönnyítése	ahol ezeket a lehetőségeket megkönnyíti, mindenhol voltak ilyen vélemények	<i>az utazás szempontjából lenne előnyös, mert különben nem érzem annak annyira hiányát, hogy nem vagyok magyar állampolgár</i>
Állampolgárság mint szükségtelen változás	semleges	az állampolgárság lehetősége nem változtat az identitáson	nem tapasztalhatók tendenciák	<i>Ez a cetli ez nem számít annyira.</i>
	semleges	gyakorlati haszon híján felesleges ki-váltani	tipikusan az EU-tagállamok magyar területein, de a Vajdaságban is	<i>Nem értettem, hogy most mi a lényeg. Hát aki el akar menni Magyarországra ... megcsinálja az állampolgárságot, de, hogy még itt van Szerbiában, én nem értettem a lényegét.</i>
	semleges/negatív	2004 hiteltelenné tette az ilyen próbálkozásokat	Erdély	<i>azután egy picit, úgy esett, hogy lehet, hogy, hogy így is meg tudom én ezt csinálni, e nélkül.</i>

A választójog kiterjesztése				
	semleges/ negatív	nem méltányos a beleszólás a magyarországi belpolitikába	nem tapasztalható tendenciák	<i>Szerintem ez teljesen hülyeség, mivel nem élek ott</i>
	semleges/ negatív	a saját sorsot érintő kérdésekben a magyar kormány nem kompetens	Vajdaság	<i>hogyha ... a kenyér lemegy félárára, akkor itt nálunk az nem fog lemenni, és akkor nekünk abból semmi hasznunk se lesz.</i>
	semleges	a részvétel fontosságának megkérdőjelezése	Vajdaság	<i>ez jogilag megoldható, de szerintem nem lenne fontos</i>
	pozitív	az elutasított vezetők/pártok kormányzástól való távortartása	nem tapasztalható tendenciák	<i>A belpolitikai dolgokkal persze én sem foglalkozom, tehát meg nem is tudnék abban úgy szavazni, hogy melyik utat építsék ki meg a Paksi Atomerőművel mi történjen, de az, hogy ne ilyen emberek álljanak az ország élén, abban szeretnék én is aktívan részt venni és szavazni.</i>

Irodalom

Ablonczy Balázs – Bárdi Nándor (2010): „Határon túli magyarok: mérleg, esély, jövő.” In: Bitskey Botond (szerk.): *Határon túli magyarság a 21. században*. Köztársasági Elnöki Hivatal, Budapest. 9–33.

Bitskey Botond (2010) (szerk.): *Határon túli magyarság a 21. században*. Köztársasági Elnöki Hivatal, Budapest.

Dobos Ferenc (2011): *Asszimilációs folyamatok az erdélyi, felvidéki, kárpátaljai és vajdasági magyarság körében*. BFI, 2011. <http://www.kmkf.hu/tartalom/asszimilacio.pdf> (utolsó letöltés: 2012. június 10.)

Egry Gábor (2010): *Otthonosság és idegenség – Identitáspolitikai és nemzetfelfogás Magyarországon a rendszerváltás óta*. Napvilág Kiadó, Budapest.

Szabó Andrea – Bauer Béla – Laki László – Nemeskéri István (2002) (szerk.): *Mozaik2001 Gyorsjelentés. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*. Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Budapest.

GALÁCZ ANNA – SÁGVÁRI BENCE: A NYELVI KULTÚRÁK ÉS KÖZÖSSÉGEK A DIGITÁLIS BENNSZÜLÖTT FIATALOK KÖRÉBEN

Bevezetés

A 2001-ben a környező országok magyar nemzetiségű fiataljai körében lebonyolított első Mozaik-kutatás adatai szerint ugyan a számítógépet használók aránya már elérte a 30-50%-ot, de az otthoni internetkapcsolattal rendelkezők aránya a vajdasági fiatalok körében mért valamivel több, mint 20% kivételével a mérhetőség határán, csupán 2-6% között mozgott. Az azóta eltelt több mint egy évtized kétségtelenül forradalmi változásokat hozott a digitális technológiák területén, amely alapvetően változtatta meg az információszerzés, a kommunikáció és a szórakozás formáit. Nem gondoljuk, hogy hosszasan kellene amellett érvelnünk, hogy ezek a változások a fiatal korosztályok életét alakították át legnagyobb mértékben. Számos nemzetközi és magyarországi kutatás vizsgálta a fiataloknak a digitális kultúra fogyasztásában és alakításában betöltött szerepét. Ezek a kutatások általában vagy egy-egy ország határain belül maradtak, vagy pedig makroszinten hasonlítottak össze különböző országokat. Tanulmányunkban arra teszünk kísérletet, hogy ezt a két megközelítésmódot ötvözzük. A rendelkezésre álló, viszonylag szűkös adatforrások segítségével azt vizsgáljuk, hogy a határon túli magyar fiatalok életében milyen szerepet tölt be az internet, a közösségi média, és hogyan alakítják ezek a digitális technológiák az identitásukat, milyen módon hatnak saját közösségeiken belüli, illetve magyarországi kapcsolataikra.

A 2011-ben lebonyolított, fókuszcsoportokon alapuló MOZAIK2011-kutatás szerteágazó tematikája miatt sajnos viszonylag kevés információ állt rendelkezésünkre kifejezetten az internethasználattal, az online szórakozással és kommunikációval kapcsolatban, így a tanulmányban több más adatforrást (egyéb kvantitatív kutatásokat, statisztikákat) is használunk.

A tanulmány első részében röviden áttekintjük a digitális kultúrába már beleszületett fiatalokról szóló elméletek legfontosabb megállapításait, majd ezt követően Magyarország és a szomszédos országok alapvető mutatóit hasonlítjuk össze, külön kitérve ezen országok egymással való online közösségi kapcsolódásaira. A tanulmány második részében az elkészült fókuszcsoportok alapján elemezzük a fiatalok többnyelvűséggel kapcsolatos attitűdjeit, illetve a nyelvnek a digitális tartalomfogyasztásban és kommunikációban betöltött szerepét.

Fiatalok a digitális kultúrában

Az 1990-es években jelentek meg az első írások, amelyek arról írtak, hogy napjaink digitális kultúrában nevelkedő fiataljai már egy merőben új, a korábbi nemzedékekkel összehasonlítva az élet számos területén „máshogy viselkedő” generációt alkotnak (többek között Tapscott 1999, 2009; Howe és Strauss 1991, 2000; Prensky 2001a, 2001b, 2009, 2010).

Ezeknek a szerzőknek az alapvető állítása az volt, hogy a digitális technológiákkal átítatott hálózati társadalmakban szocializálódó fiatalok máshogyan gondolkodnak, máshogyan tanulnak, mások az alapvető értékeik, és így az életről, fogyasztásról, tanulásról, véleménynyilvánításról kialakult meggyőződések, attitűdjeik is. Sőt voltak olyanok is, akik megkockáztatták, hogy ennek az első igazi digitális generációnak az idősebbekkel összehasonlítva már fiziológiailag is máshogyan működik az agya (Prensky 2001b).

Az elmúlt évek tudományos és kevésbé tudományos „termése” a korosztályra vonatkozóan a különböző beszédes, „catchy” kifejezések sokaságát hozta létre. A leginkább ismertnek kétségkívül a net-generáció (Net Generation, ld. Tapscott 1998, 2009 és Oblinger és Oblinger 2005) és a digitális bennszülött/bevándorló (Digital Native/Immigrants, ld. Prensky 2001a, 2001b) kifejezések tekinthetők. Ezek az elnevezések kifejezetten a fiatalok digitális technológiai „beágyazottságára” utalnak. A népszerű fogalmak között találjuk még a millenniumi generáció (Millennials, ld. Howe és Strauss 1991, 2000, 2003), az „Y generáció” (Y Generation, ld. Jorgensen 2003, Weiler 2005) kifejezéseket. De még ezzel sincsen vége, hiszen olvashattunk „IM generációról” (IM Generation, ld. Lenhart, Rainie és Lewis 2001), „gémer generációról” (Gamer Generation, ld. Carstens és Beck 2005) vagy éppen a legújabb trendeknek

megfelelően a Google-generációról (Rowlands et al 2008, JISC-Ciber 2008) és az i-Generációról (i-Generation, ld. Rosen 2010).

Az első könyv, amely a millenniumi generáció kifejezést használta (Howe és Strauss 1991) hivatalosan az 1982 és 2000 között született fiatalokat tekintette e csoport tagjainak. Ők az 1961 és 1981 között születetteket reprezentáló „X generációt” követik. A szerző szerint a millenniumiak alapvetően különböznek az őket megelőző nemzedéktől. Leginkább a *közösséghez* és a *technológiához* fűződő viszonyuk az, ami egyedivé teszi őket. Az amerikai fiatalokat alapul véve Howe és Strauss úgy vélték, hogy az ebbe a korosztályba tartozók alapvetően optimisták, csapat- és közösség-orientáltak, ami nagyfokú teljesítményorientációval és racionalitással is együtt jár.

1997-ben jelent meg Don Tapscott könyve (*Growing Up Digital: The Rise of the Net Generation*), amely empirikus adatok elemzésén keresztül vezette be a net-generáció fogalmát. Tapscott alapvetően nem születési évszámokban gondolkodott, hanem leginkább a digitális médiafogyasztásban elfoglalt pozíció alapján határozta meg ezt a nemzedéket. A számítógép és az internet megjelenése, az információ-szerzés és a kommunikáció módjainak tökéletes átalakulása az, ami e korosztály életében a leginkább meghatározó. Ez a technológiai környezetváltozás pedig nagy hatással van a fiatalok általános viselkedésére és értékrendszerére. Egy későbbi könyvében (Tapscott 2009) azért ő is meghatározott egzakt dátumokat, azaz az 1977 és 1997 között születetteket tekintette a net-generáció részének.

A digitális bennszülöttek fogalmát Marc Prensky 2001-ben megjelent könyve vezette be (Prensky 2001a). Prensky szerint valóban új és a korábbihoz képest nagyon eltérő jellegzetességekkel leírható generációról beszélhetünk, a változás hátterében pedig egyértelműen a technológiai forradalom áll. Prensky egy másik tanulmányában azt is állította (Prensky 2001b), hogy a „*digitális bennszülöttek*” agya már fizikailag is más módon épül fel. Velük szemben a „*digitális bevándorlóknak*” a technológia használatát meg kellett tanulniuk, esetükben ez az organikus fejlődés nem mehetett végbe. Prensky szerint bármennyire is képesek lesznek elsajátítani a technológia használatát, digitális bevándorló „akcentusuk” örökre megmarad. Az e jelenségből fakadó egyik legkomolyabb kihívás, hogy hatalmasra nőtt a szakadék (pl. az oktatásban) a digitális bennszülöttek kompetenciái, értékei és attitűdjei, illetve az őket tanítani, oktatni hivatott digitális bevándorló tanáraik között.

Az Y generáció kifejezés elsősorban az üzleti életben és fogyasztói relációkban terjedt el – főként az Egyesült Államokban, pontosabban onnan indulva. Első említése az AdAge magazin egy 1993-as számából származik, és az X generációt leváltani hivatott új nemzedéket, zömmel a Baby Boomer-ek gyerekeit értik alatta (Zhao és Liu, 2008; Halse és Mallinson, 2009). Nagyjából az 1970-es évek közepétől az 1990-es évek közepéig/végéig születetteket tekinthetjük ebbe a csoportba tartozóknak. E korosztály közös jellemzője, hogy forradalmi technológiai fejlődés és összességében dinamikus gazdasági expanzió közepette töltötték életük első évtizedeit, amelyek jól látható generációs sajátosságokat eredményeztek (Wolburg and Pokrywczynski, 2001). Ezek közül is kiemelkedik az együttműködésre és a hálózatosodásra való hajlam, és a változással szemben tanúsított általános pozitív attitűd. A fiatalok által használt digitális eszközök nemcsak a kommunikáció és a szórakozás médiumai, hanem identitásuk legfontosabb pillérei is.

Regionális különbségek a hozzáférésben és a használatban

Amennyiben a digitális kultúra legalapvetőbb mutatóira vetünk egy pillantást (ld. 10. táblázat), akkor láthatjuk, hogy Magyarország és a környező országok jellegzetességei között vannak ugyan eltérések, de jelentős mértékű szakadékról nem beszélhetünk. Fontos, hogy ezek az adatok nemcsak a magyar nemzetiségűekre, hanem a teljes lakosságra, illetve a fiatalok összességére vonatkoznak.⁹³ A 15–24 éves korosztályban ennek alapján a napi rendszerességgel internetet használók aránya a legmagasabb (90% körüli) Horvátországban, Szlovéniában, illetve Ausztriában, míg Magyarország és Románia esetében ez az arány csupán 71%. A közösségi oldalak rendszeres használata terén az eltérések ennél nagyobbak: Horvátország (79%), Szlovákia (73%) és Szlovénia (68%) mutatja a legmagasabb értékeket, őket követi Magyarország (58%) és Ausztria (58%), majd pedig ezektől az értékektől jelentősen elmaradva Románia (37%).

⁹³ Sajnos olyan adatforrás nem áll rendelkezésünkre, amely azonos módszertan alapján tartalmazott volna adatot a környező országok magyar nemzetiségű fiataljaira vonatkozóan.

10. táblázat
Internetet és közösségi oldalakat napi rendszerességgel használók aránya
Magyarországon és a szomszédos országokban

	Internetet napi rendszerességgel használók aránya		Közösségi oldalakat napi rendszerességgel használók aránya	
	15–24 évesek	teljes népesség	15–24 évesek	teljes népesség
Magyarország	71	52	58	21
Ausztria	87	66	58	20
Szlovákia	82	51	73	25
Románia	71	51	37	13
Horvátország	90	49	79	25
Szlovénia	90	64	68	26
Ukrajna	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.
Szerbia	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.

Forrás: Eurobarometer 76, saját számítás

A Facebook természetesen nem az egyetlen, azonban kétségkívül a legnagyobb, a legtöbb ember által használt közösségi oldal a világon, ezen belül pedig Magyarországon és a környező országokban. Sajnos az egyes nemzetiségekről, a különböző anyanyelvű csoportokról nem állnak rendelkezésünkre statisztikák, azonban az országok egészére vonatkozóan is érdekes adatokkal szolgál a 11. táblázat, amely a Facebookot használók arányát mutatja a teljes népességben, illetve az online (internetet használó) népességben belül. Az adatokból azt láthatjuk, hogy míg az országok többségében ma már a teljes népességben belül a Facebook-felhasználók aránya 25 és 45% között mozog, addig Ukrajnában ez nem éri el az 5%-ot, illetve az internet-használók körében is alig haladja meg a 10%-ot.

11. táblázat
Facebook-felhasználók aránya Magyarországon és a szomszédos országokban

	<i>A teljes népességben</i>	<i>Az online népességben belül</i>
Ukrajna	5	11
Románia	24	61
Horvátország	35	60
Ausztria	36	48
Szlovákia	37	47
Szlovénia	37	52
Magyarország	43	66
Szerbia	45	-

Forrás: www.socialbakers.com alapján

A Facebook jelentősége elsősorban abban áll, hogy egy olyan közös kommunikációs platformot jelent, amely egyszerre szolgálhatja a közeli és a távolabbi közösségekkel való kapcsolattartást, illetve a helyi, az országos és a nemzetközi információszerzést.

A Facebook által közölt 2011-es statisztikák alapján a szomszédos országok közül négy olyan van, ahol a felhasználók Magyarországgal meglévő kapcsolatainak száma az adott ország első öt helyezettje között szerepel. A közösségi oldal működési logikájából fakadóan itt szimmetrikus kapcsolatokról van szó, azaz a statisztika itt a kölcsönös bejelölés-visszajelöléseket veszi alapul. A 12. táblázat adatai alapján szembejövő, hogy csupán a volt Jugoszlávia tagállamai (Szerbia, Horvátország és Szlovénia) esetében „szorult ki” Magyarország a lista első öt helyről, viszont Szlovákia esetében a második, míg Romániában és Ukrajnában a harmadik helyen áll, sőt még Ausztriában is az ötödik legtöbb külföldi Facebook-kapcsolat Magyarországra irányul.

Az elemzés logikáját megfordítva, és Magyarországot alapul véve, az első két helyen Szlovákiát és Romániát találjuk. Itt talán csak az lehet némileg meglepő, hogy nagyságrendjét tekintve a Romániában élő magyarok száma meghaladja a Szlovákiában élőkét, mégis Magyarország Szlovákiával van a legintenzívebb online közösségi hálózati kapcsolatban.

Sajnos ebből a statisztikából nem derül ki, hogy ezeken a határokon átnyúló hálózatokon belül mekkora arányt képviselnek a magyar–magyar, illetve a magyar–nem magyar kapcsolatok.

12. táblázat
Az legnagyobb számú külföldi Facebook-kapcsolatok sorrendje országoként

	Románia	Szlovákia	Ausztria	Szerbia	Horvát-ország	Szlovénia	Ukrajna	Magyar-ország
1	Spanyol-ország	Cseh Köztársaság	Német-ország	Bosznia és Hercegovina	Bosznia és Hercegovina	Bosznia és Hercegovina	Orosz-ország	Szlovákia
2	Olasz-ország	Magyar-ország	Bosznia és Hercegovina	Montenegró	Szerbia	Horvát-ország	Nigéria	Románia
3	Magyar-ország	Ausztria	Szerbia	Macedónia	Szlovénia	Szerbia	Magyar-ország	Ausztria
4	Német-ország	Egyesült Királyság	Svájc	Albánia	Montenegró	Macedónia	Lengyel-ország	Szerbia
5	Ausztria	Írország	Magyar-ország	Horvát-ország	Ausztria	Ausztria	Belo-russzia	Német-ország

Az adatok forrása: <http://www.facebookstories.com/stories/1574>

Nyelvhasználat a digitális forradalom után

A határon túl élő magyarok, és általában a kisebbségi helyzetben lévő csoportok életét jellemzően befolyásoló tényező a nyelvhasználat kérdése. Mivel a kultúra egyik legfontosabb közvetítője és egyben őrzője az anyanyelv, ezért annak használati lehetőségei, az „államnyelvel” kapcsolatos hivatalos vagy éppen nem kimondott elvárások, az anyanyelvi kommunikáció különböző szintjeinek rendszeres alkalmazásai alapvetően meghatározzák a kisebbségi lét tapasztalatának alakulását. Így az, hogy a határokon kívül élő magyar közösségek hogyan használják a magyar nyelvet, illetve milyen érzelmekkel viseltetnek az adott ország többségi nyelvével kapcsolatban, mindenképpen igen lényeges kérdés, ugyanakkor nem vitás, hogy a digitális eszközök terjedésével több új szempont is felmerül a témában. Így például érdekes lehet, hogy a kommunikációs lehetőségeket mérhetetlenül kitágító világháló milyen változásokat hozott, illetve fog hozni az elkövetkezendő években ezen a területen, vagy éppen, hogy a jellemzően angol alapnyelvű digitális kultúra hogyan szüremkedik be a kétnyelvűség közegébe, azaz milyen „erőviszonyok” alakulnak ki ebben a háromszatú nyelvi térben.

Természetesen a különböző országokban élő magyar közösségek igen eltérő módon viszonyulnak a kérdéshez, amit nagyon sok tényező alakít – ezt erősítik meg a fókuszcsoportos kutatás tapasztalatai is. A nemzetiségek egymáshoz való viszonya, a magyar anyanyelvűek aránya egy adott földrajzi területen, a nyelvhasználattal kapcsolatos törvénykezések folyamata, a távoli és közelebbi múlt eseményei mind-mind

fontos befolyásoló tényezők. Mindezek elemzésére ez a tanulmány nem vállalkozhat, így csak néhány olyan gondolat felvázolására teszünk kísérletet, amelyek a különböző határon túli közösségek körében készült fókuszcsoportos beszélgetések nyelvhasználatot érintő részeinek elemzése eredményeképpen fogalmazódtak meg. A fókuszcsoportos interjúk – jellegükből fakadóan – önmagukban főként olyan gondolatébresztő megfigyelések forrásai, amelyek egy későbbi kutatási fázisban empirikus, kvantitatív megalapozást igénylenek.

A többnyelvűséggel kapcsolatos érzelmek

A fókuszcsoportok elemzése azt mutatja, hogy általánosságban a határokon túl élő magyar fiatalok nagy része, bár természetesen előnyben részesíti saját anyanyelvét, határozott előnyöket lát abban, hogy többnyelvű közösségben él. Bár országonként, ezen belül pedig területenként eltérő lehet, hogy mennyire érzik kényszernek vagy éppen lehetőségnek a másik nyelv elsajátításának szükségességét, a legtöbben mégis úgy nyilatkoztak, hogy inkább hasznos, hogy meg kell tanulniuk (megtanultak) egy másik nyelvet.

Én ezt úgy látom, hogy ha valaki két nyelvet tud, akkor az több ember. Tehát most mindegy, hogy az héber vagy az román vagy az cigány, de hogyha tudod, akkor, az az magadnak nem ártasz, hogyha tudsz egy nyelvet. (Kolozsvár, Erdély)

Erről nekem most azt jutott eszembe, hogy ezért is jó, ha valaki két nyelvet beszél, mert akkor akár egy harmadikba is könnyebben belefog. Az agyunk is könnyebben tanul ilyenkor. (Muzsla, Vajdaság)

Ahány nyelv, annyi ember! Szokták mondani. Szerintem is előny a minél több nyelv. (Rozsnyó, Felvidék)

Sokan voltak olyanok is, akik a kisebbségi létből fakadó természetes kötelességnek, vagy még inkább racionális választásnak érezték, hogy az államnyelvet elsajátítsák, azon alapszinten képesek legyenek kommunikálni. Ebben a megközelítésben a fiatalok a „dacos” ellenállásnak nem sok értelmét látták.

Az ország hivatalos nyelve a román, és mivel még autonómiáról nincs szó, addig még akármilyen többségbe legyen itt a magyarság, véleményem szerint annyira kell tudni románul, hogy azt a szórólapot el tudják olvasni. (Kolozsvár, Erdély)

Az alapot kéne tudni azért! Mégiscsak Szlovákiában élünk, úgyhogy... Nem muszáj, hogy így teljesen, hogy a tökéletesen. Hogy ne lehessen megkülönböztetni, hogy melyik az anyanyelve meg melyik a tanult. De legalább az alapokat, hogy a hétköznapi

életbe, a hivatalokba vagy bárhol, ahol nem tudnak magyarul, vagy valami ügyintézéskor. Legalább azt az alapot. (Rimaszombat, Felvidék)

Összességében mindenképpen úgy tűnik, hogy különösebb ellenérzések a másik nyelvvel, illetve annak bizonyos használati szükségszerűségeivel nincsenek, de természetesen ez egy igen általános kijelentés. A következőkben kiderül, hogy bizonyos helyzetekben azonban a magyar nyelv elsődleges, illetve, hogy egyes szituációkban a környezet nyelvvel kapcsolatos elvárásai igenis túlzóak vagy éppen bántóak is lehetnek.

A nyelvhasználat dimenziói

A különböző szomszédos országokban, sőt akár azok egyes területein nagyon eltérő lehet, hogy a magyar közösségek tagjai milyen mértékben tanulják meg és használják a többségi nyelvet. Ez függhet az oktatási és a munkalehetőségektől, az erre vonatkozó szabályoktól, az asszimiláció mértékétől – vagy akár az anyaországi személyes kapcsolatok erősségétől is. Ebben a tanulmányban természetesen nem vállalkozhatunk alapos összehasonlító elemzésre, aminek nem is adottak az empirikus feltételei. Ugyanakkor az interjúk alapján felvázolható néhány közös pont, amit mindenképpen érdemes kiemelni.

Ezek egyike, hogy az anyanyelv egyik legfontosabb használati területe (az interperszonális kommunikáción kívül természetesen) a szépirodalom. Szinte minden országban, csaknem minden csoportban elhangzott, hogy amennyiben olvas valaki szépirodalmat, azt legszívesebben magyarul teszi.

Ha könyvet olvasok, és ha nem kötelezőről van szó, hanem irodalomról, akkor magyarul. Újságot akkor már, ha valami például szerbül, vagy valami, mert abból van a legtöbb, de emígy például az átlag dolgokat angolul, de a legtöbb az irodalom. (Szabadka, Vajdaság)

Én regényt nem tudnék más nyelven, csak magyarul. Egy szakkönyvet elolvasok angolul, vagy egy magazint, egy akármit, de én regényt nem tudnék más nyelven. (Máramaros, Erdély)

Könyvet magyarul, de újságot szlovákul. (Rozsnyó, Felvidék)

Ugyanakkor, ahogy már a fenti idézetekből is kiviláglik, a hírek, a napi sajtó sokkal inkább a többségi társadalom nyelvén jut el a magyar nemzetiségűekhez is. Ez részben a magyar nyelvű hírszolgáltatások esetleg korlátozottabb elérése miatt alakulhat

így, de fontos az a tényező is, hogy a magyarok, csakúgy, mint más nemzetiségű polgártársaik, állampolgárságuk szerinti hazájuk híreiről ugyanúgy tudni szeretnének, mint az anyaországban történekről. Márpedig ezt az igényüket érthető módon jobban kiszolgálják a helyi sajtótermékek.

Én a helyi híradót nézem, mert úgy gondolom, hogy ez közelebb áll hozzám. De jó, ha tudom, hogy mi történik a másik országokban is, de tudjam, hogy mi történik a saját országomban. (Muzsla, Vajdaság)

Újságot is inkább oroszul olvasok! (Ungvár, Kárpátalja)

Az adott ország többségi nyelve általában akkor kap elsőséget, amikor valamilyen speciális szakmai nyelvezetről van szó. Ebben a kérdésben alapvető jelentőségű az, hogy az adott fiatal mennyire nevelkedett homogén (magyar) nyelvi közegben korábban, illetve milyen tervei vannak a továbbtanulással, a munkavállalással kapcsolatban. Azok körében, akik Magyarországon vagy az egyértelműen magyar többségű szülőföldjükön szeretnének boldogulni, a magyar nyelven való tanulás nem probléma. Nagyon sokan voltak azonban azok, akik úgy gondolták, hogy valamilyen szakma magas szintű elsajátításához érdemesebb a többségi nyelvet választani, mivel ezzel nem rontják a később elhelyezkedésük esélyeit. (Azaz például ha műszaki vagy természettudományos szakmákat magyarul tanul, nem ismeri készségi szinten a szakkifejezéseket a többségi nyelven, ami az országon belüli munkavállalást, mobilitást nagymértékben megnehezítheti.) E két csoport mellett megtaláltuk azokat is, akik úgy vélték, hogy a legcélszerűbb az angol nyelven való tanulás, hiszen ez jóval több lehetőséget biztosít a későbbiekben, és csökkenti a „nyelvi bezárkózás” esélyeit.

Én mondjuk oroszul és magyarul olvasok. Mondjuk, nagyon sok irodalom van, aminek tényleg nagyon jó orosz fordítása van. Remekművek!

Mitől függ, hogy valmit oroszul vagy magyarul olvasol?

Mitől függ? Hát mondjuk magyarul, ami otthoni könyv volt, én mindent elolvastam. Szóval így kábé már a könyvtárba se érdekes bemenni, mert már megvolt szinte minden. Csak ilyen cikkeket szoktam néha olvasni az interneten. Oroszul viszont könyveket töltök le és úgy olvasom őket. Nagyon sok a technikai tartalom. Az egyetlen mondjuk az ilyen szakszavakat felvettem és nekem könnyebb mondjuk technikai művet oroszul olvasni. Nem ukránul, oroszul!!!

Nézzük most meg, hogy a szórakozás (tartalomfogyasztás) egyéb területein hogyan alakulnak a nyelvi preferenciák.

Korlátozottabban, de az előzőekhez hasonló megállapítások mondhatók el a filmekről: sokan szeretik magyarul nézni a mozikat, és sokan kiemelték a magyar szinkronok magas minőségét is. Ugyanakkor ezen a területen már más szempontok is megjelennek, amelyek a digitális médiával kapcsolatban is fontosak lesznek majd. A magyar szinkronok dicsérete mellett sokszor volt tapasztalható az értetlenkedés is a magyarországi televíziós csatornákon tapasztalható, gyakorlatilag teljes mértékben elterjedt szinkron miatt. Sok környező országban ugyanis sokkal jellemezőbb a külföldi filmek feliratozása, amit sokan lehetőségként fognak fel arra, hogy más nyelveket megismerjenek, gyakoroljanak (például a szerb és a horvát tévécsatornák kizárólag feliratosan sugározzák a külföldi filmeket). Főképp a fiatalokra jellemző, hogy előnyben részesítik a feliratos filmeket, sorozatokat.

Megszoktuk, hogy szerb föliratos és valahogy gyorsabban tudok úgy olvasni. A magyar fölirat nem zavar, de nem a fölirat zavar, hanem az zavar, hogy rábeszélnek és nem hallom az eredeti, mit tudom én milyen nyelven az eredeti szöveget. (Muzsla, Vajdaság)

Ha például angol film, akkor szeretem angolul is, nem szinkronba hallgatni, mert az úgy eredeti. (Kolozsvár, Erdély)

A magyar feliratot volt, aki problémásnak tartotta, elsősorban azért, mert bizonyos „stílusú” nyelvezetet nem ért annyira, ami szükséges lenne egy gyorsan pörgő feliratozás követéséhez.

Sokszor nincs felirat. Hogyha vagy valamilyen, akkor vagy román, vagy angol felirat van. Magyar az nem, mert van, mikor kicsit átmegy pestibe a felirat és úgy kicsit zavar... (Kolozsvár, Erdély)

A fiatalok között többen voltak azok, akik egyre inkább kihasználják a digitális kor adta lehetőségeket arra, hogy akár szórakozás közben is nyelveket tanuljanak, gyakoroljanak. Ez persze nem kizárólag a határon túli fiatalokra jellemző, mivel ez leginkább a globális kultúrafogyasztás univerzális jellegzetessége.

Én azt szoktam, hogy letöltöm magyarul a filmet és keresek hozzá általában angol feliratot. És akkor úgyis reflexből úgyis olvasom hozzá az angolt és sokkal jobban megtanulom így, és legalább értem azt, amit elolvasok... (Sepsiszentgyörgy, Erdély)

De például a magyarból meg az zavar, hogy a magyarok aztán meg tényleg szinte mindent lefordítanak magyarra. Hát olyan dolgok vannak, hogy egyszerűen... nem tudom, azt már illetlenség lefordítani magyarra. Olyan is vannak... ilyen angol kifejezések. (Sepsiszentgyörgy, Erdély)

Még a nyelvgyakorláshoz kapcsolódóan: sokan mondták azt is, hogy például mobiltelefonjuk nyelvét állítják arra, amit éppen tanulnak vagy gyakorolni szeretnének. Azaz a mobiltelefon nyelve nem identitáskifejező tényező.

A szórakozás, a művelődés világa azonban még a nyelvgyakorlás egyre nagyobb igénye és szükségessége mellett is gyakran főként magyar nyelvű. Más a helyzet ugyanakkor a mindennapi technikai nyelvezettel. A napi hírekhez hasonlóan ugyanis ez is egy olyan terület, amivel főként a többségi nyelven találkoznak a kisebbségi csoportok tagjai is: ezért általában itt az elsődleges nyelv nem a magyar. Ilyen terület például a KRESZ, vagy más hasonló, napi technikai rutinok világa.

A KRESZ-szel is így van általában, hogy van aki románul rakja le, mert úgy könnyebb, magyarul meg nem értik egyszerűen a kérdéseket... (Sepsiszentgyörgy, Erdély)

Példát mondok: például ha megyek a bankomathoz, lehet, nem tudnám magyarul kivenni a pénzt. Mert nem érteném meg. (Rozsnyó, Felvidék)

Hát, a magyart meg nem érteném. Mint például most volt egy példa, leküldték a papírokat, mert népszámlálás volt. És volt magyar nyomtatvány is. Én elkezdtem olvasni, de nem értettem egy szavát se. (Rozsnyó, Felvidék)

Nyelvhasználat a digitális médiában

A számítástechnika nyelve általánosságban

A technikai nyelvekkel kapcsolatban elmondottak egyben átvezetnek a digitális médiaeszközökkel kapcsolatos megfigyelések területére. Bizonyos szempontból ugyanis ezeknek az eszközöknek is van egy technikai dimenziójuk, aminek azonban a legtöbb határon túli magyar esetében az alapnyelve se nem a magyar, se nem a többségi nyelv, hanem az angol. Akármelyik országról legyen is szó, azok, akik használnak számítógépet, általában úgy nyilatkoztak, hogy az operációs rendszer és az alapvető programok angolul futnak gépükön.

Kizárólag angolul, már ami a számítógépet illeti, mindent angolul. (Szabadka, Vajdaság)

Igen, de például nálam, én mindent, amit számítógépen csinállok, én angolul csinálom. Nem tudom miért, én így szoktam meg. És ha Google-on keresek valamit, ami nem specifikusan magyar, ami nem specifikusan román, ami nem specifikusan lappföldi, lényegtelen, akkor azt mindet angolul keresem, mert sokkal több találatom van például Google-on, hogyha valamire angolul keresek rá. És gyakorlom a nyelvet, tehát nekem ez fontos. (Máramaros, Erdély)

Sőt sokan elevenítették fel élményeiket a magyar nyelvű vonatkozó kifejezésekkel kapcsolatban, amik csaknem mindig kudarcosak voltak.

Nekem, mikor kisebb voltam, akkor pl. angolul volt minden, és én mindenre rákattintottam, azért mert nem tudtam semmit, és most, hogy magyar, egyszerűen nem tudok eligazodni rajta, nem tudom, hogy mi, micsoda. Aztán mikor átváltom angolra, akkor így mindjárt értem, már mikor az ikont meglátom... (Szabadka, Vajdaság)

Csak egy példa, hülye példa, mondjuk (nem érthető) van, de ha azt is magyarra állítom, akkor nem tudom kezelni. Például: Töltés... Mi van?! Az a „load” ugyebár, de, de (közbeszólnak, nem érthető) Hát jó. Most OK. De mikor meg volt a számítógép akkor: Kívánja elhagyni? Igen! Szóval nekem a szó miatt sokszor angol... (Újvidék, Vajdaság)

Én is a szoftvereket, mindent, én annyira megszoktam már, alapjában véve én angolul kezdtem el... annyira megszoktam angolul, hogy magyarul nem tudok boldogulni. Én mindent, ami szoftver... én is a vizsgára elmentem, ilyen számítógépes vizsgára, operációs rendszerből, hát ugye minden angolul... mikor ott nekem írta a magyar kifejezéseket, én csak így néztem, hogy mi??? (Sepsiszentgyörgy, Erdély)

Például nekem nagyon rossz volt, mikor egyetemen kellett informatikából vizsgázni, és mindent magyarul írt, és semmit nem értettem. Tehát az ilyen alapvető dolgokat, tehát nem, hogy mit kell megcsinálni, tehát nem értettem magát a feladatot. (Kolozsvár, Erdély)

A közösségi média és az internet nyelve

Láthatjuk, hogy a számítástechnika, a számítógép kezelése akár hardver-, akár szoftver-szinten egy speciális szaknyelvhez kötődik, ami az angol. Részben más kérdés azonban az internet, a keresés vagy a közösségi oldalak világa. Azonban itt sem lehet azt mondani, hogy egy nyelv, akár a magyar, akár bármelyik többségi nyelv lenne az uralkodó. Az online univerzum láthatóan többnyelvű világ, amit a fókuszcsoporthoz tartozók részvevői, főként a fiatalok, láthatóan természetesnek vesznek, és élveznek. Az adott többségi nyelv ezekben az esetekben egy plusz, hiszen az angolon és a magyaron kívül egy további nyelven írott tartalmak is bővítik az internet nyújtotta lehetőségeket.

- *Hát, én vegyesen használom. Attól függ, hogy mit keresek. Magyarul vagy angolul.*
- *Én is, magyarul, angolul, szerbül. Szintén.*
- *Hát, én is, fő a magyar, de ha itteni dolgok érdekelnek, akkor szerbül. Akkor rákeresek. (Szabadka, Vajdaság)*

A közösségi oldalakon is jellemző a többes nyelvhasználat, illetve az sem ritka, hogy a fiatalok több közösségi oldalon is jelen vannak, és mindegyiken más az uralkodó nyelv. Vagyis az általánosan elterjedt Facebook mellett (amelyet vagy magyarul, vagy több nyelven, de nagyon sokan angolul használnak), tagjai más magyar (pl. iwiw), vagy helyi csoportoknak is, amit az adott nyelven kezelnek.

Nem tudom, nekem így berögzült valahogy, hogy a Kontakt az ukrán vagy orosz, az iwiw az magyar, és a Facebook az meg már ilyen nemzetközi, ott már mindenkit meg lehet találni. (Ungvár, Kárpátalja)

Többen is kiemelték (elsősorban Erdélyben), hogy megfigyelhető egyfajta hármasság (kisebbségi és többségi nyelv, illetve angol) a nyelvhasználatban.

Én csak a magam nevében és az én környezetemről tudok beszélni, hogy tényleg jellemző egy bizonyos fokú elangolosodás és elrománosodás. (Sepsiszentgyörgy, Erdély)

A vegyes nyelvhasználat azonban nem feltétlenül jelenik meg pozitívumként a fiatalok számára sem minden esetben:

Engem az hihetetlenül zavar, amikor a szüleim megnézik a román híradót, és akkor például édesanyám elkezd beszélni és elmond tíz mondatot magyarul és egy szót mond románul és folytatja tovább... észre se veszi. Például olyanok, mint a rövidítések... például volt az IMF és az FMI románul. Pedig csak meg van fordítva... és izé, csak úgy mondta és hallgattunk és mondom, hogy hát nem tudom, te miről beszélsz, nem értem. Erre azt mondja ez az FMI, aki ad kölcsönt Romániának, meg minden... Ja, mondom, az az IMF, mert ugye úgy van az angol megnevezése. Az ilyeneket például lefordítják.

Összefoglalás

Tanulmányunkban a szisztematikus, a témánkat átfogóan vizsgáló adatforrások hiányában arra tettünk kísérletet, hogy a határon túl élő fiatalok, illetve a környező országok digitális kultúrával kapcsolatos néhány fontos jellegzetességét mutassuk be. Bár a nyilvánvaló különbségek továbbra is megmaradtak az egyes országok (elsősorban a gazdasági fejlettségből fakadó) lehetőségei, illetve a fiatalok különböző demográfiai csoportjai között, az elmúlt évtized a digitális kultúrához való hozzáférés terén inkább az esélyek kiegyenlítődéseről szólt. Talán Ukrajnát (és Románia zömével nem magyarok lakta területeit) leszámítva, a környező országok alapvető penetrációs mutatói nem térnek el jelentős mértékben egymástól. Az internet, a közösségi hálózatok korábban ismeretlen lehetőséget adtak a környező országok magyar nem-

zetiségű fiataljai kezébe ahhoz, hogy erősítsék kulturális és kommunikációs kapcsolataikat Magyarországgal, illetve hozzájussanak azokhoz az információkhoz, tartalmakhoz, amelyek segíthetik őket identitásuk megőrzésében. Sőt, ez a lehetőség természetesen fordítva, a magyarországi fiatalok számára is adottá vált. A közösségi oldalak kapcsolatai azt sejtetik, hogy elsősorban Románia (Erdély) és Szlovákia (Felvidék) vonatkozásában nagyon erősek ezek az online kapcsolatok. (Ezek tételes bizonyítása meghaladná e tanulmány kereteit, azonban célunk az, hogy a megfelelő adatokhoz való hozzájutással részletesen elemezzük a közösségi hálózatoknak a kárpát-medencei fiatalság azonos, illetve különböző anyanyelvű csoportjai közötti közösségi viszonyokat.)

Azt talán megkockáztathatjuk, hogy egy városias környezetben élő, megfelelő fizikai hozzáféréssel rendelkező határon túli fiatal felhasználói szokásai alapvetően nem különböznek magyarországi társaiétól. Mint arra a tanulmány első részében utaltunk, ebben a korosztályban már egyértelműen a globális minták érvényesülnek – még akkor is, ha természetesen minden országnak, kisebb közösségnek megvannak a maga lokális tartalmai.

A nyelvhasználat példáján keresztül láthattuk, hogy e korosztálynak a hozzáállása ehhez a kérdéshez meglehetősen pragmatikus, ami megfigyelhető volt például a digitális eszközökhöz kapcsolódó nyelvválasztásokban is. Ez utóbbiak esetében a nyelv funkciója korántsem a hovatarozás kifejezéséről szól, hanem jóval inkább a hatékony megértésről vagy akár a nyelvtanulásról. A kutatás tapasztalatai alapján az irodalom maradt az egyik olyan fő terület, ahol az anyanyelv továbbra is kitüntetett szerepet játszik. Fontos azonban megjegyezni, hogy a magyarországi és nemzetközi kutatások is azt jelzik, ennek a digitális bennszülött korosztálynak már csak egyre kisebb hányada tartozik a saját szórakozására, épülésére komolyabb-könnyedebb irodalmat olvasó csoportba. Ezen a téren egyértelműen érvényesül a digitális tartalmak „elszívó hatása”.

Irodalom

Carstens, A. and Beck, J. (2005): „Get Ready for the Gamer Generation.” In: *TechTrends*, 49(3), 22–25.

Howe, N. and Strauss, B. (2000): *Millennials Rising: The Next Great Generation*. New York, Vintage Books.

- Howe, N. and Strauss, W. (1991): *Generations: The history of America's future*. New York, Quill.
- Jorgensen, B. (2003): „Baby Boomers, Generation X and Generation Y? Policy implications for defence forces in the modern era.” In: *Foresight*, 5(4), 41–49.
- Lenhart, A., Rainie, L. and Lewis, O. (2001): *Teenage Life Online: The Rise of Instant-Message Generation and the Internet's Impact on Friendship and Family Relationships*. Washington, DC: Pew Internet and American Life Project.
- Oblinger, D. G. and Oblinger, J. (2005): „Educating the Net Generation. EDUCAUSE Online book.” <http://www.educause.edu/ir/library/pdf/pub7101.pdf>
- Prensky, M. (2001a): „Digital Natives, Digital Immigrants.” In: *On the Horizon*, 9(5), 1-6.
- Prensky, M. (2001b): „Digital Natives, Digital Immigrants, part 2: Do they really think differently?” In: *On the Horizon*, 9(6), 6.
- Prensky, M. (2009): „H. Sapiens Digital: From Digital Immigrants and Digital Natives to Digital Wisdom.” In: *Journal of Online Education*, 5(3).
- Prensky, M. (2010): *Teaching Digital Natives: Partnering for Real Learning*. London, Sage Publishers.
- Rosen, L. D. (2010): *Rewired: Understanding the i-Generation and the Way They Learn*. New York, PalgraveMacmillan.
- Rowlands, I., Nicholas, D., Williams, P., Huntington, P., Fieldhouse, M., Gunter, B., Withey, R., Jamali, H., Dobrowolski, T. and Tenopir, C. (2008): „The Google generation: the information behaviour of the researcher of the future.” In: *Aslib Proceedings*, 60(4), 290–310.
- Tapscott, D. (1998): *Growing up digital: The rise of the Net generation*. New York, McGraw-Hill.
- Tapscott, D. (1999): „Educating the Net generation.” *Educational Leadership*, 56, 5, 6–11.
- Tapscott, D. (2009): *Grown up digital: How the Net generation is changing your world*. New York, McGraw-Hill.
- Tapscott, D. and Williams, A. (2010): „Innovating the 21st century university: It's Time.” In: *Educause Review*, Vol. 45, No. 1, 17–29.
- Weiler, A. (2005): „Information seeking behavior in Generation Y' students: Motivation, Critical Thinking, and Learning Theory.” In: *Journal of Academic Librarianship*, 31(1), 46–53.

A TANULMÁNYOK RÖVID MAGYAR ÉS ANGOL NYELVŰ ÖSSZEFOGLALÓJA – SUMMARIES

Arnold Petra: Burgenland

Burgenlandban készült két fókuszcsoporton résztvevő fiatalok szerint a magyar identitás legmeghatározóbb tényezője a magyarság érzet, a magyar kultúra, nyelv szeretete és ismerete és kevésbé jelent markáns elemet az, hogy valaki Magyarországon él. A beszélgetések során azt tapasztaltuk, hogy a résztvevők többsége osztráknak tartja magát, a magyar nyelv jellemzően idegen nyelvként, és nem anyanyelvként van jelen. Mindazonáltal fontosnak tartják, hogy a magyar identitás ne haljon ki a térségben, ami úgy gondolják, elsődlegesen a család és az iskola feladata. Ebben a térségben tehát spontán nemzeti identitásról egyáltalán nem beszélhetünk, de a beszélgetéseken résztvevők szerint csekély törekvések vannak arra vonatkozóan, hogy a tudatos nemzeti identitás megmaradjon. Erős jelek mutatnak arra, hogy Burgenland térségben a magyar identitás válságban van.

According to the youth participated the two focus groups in Burgenland the most significantly feature of the Hungarian identity is the Hungarian feeling, the Hungarian culture, the love and knowledge of the Hungarian and living in Hungary is less dominant. The results show that the most of the participants keep themselves Austrian, and speak Hungarian rather as a foreign language than a native language. In their opinion it is important to avoid dieing out the Hungarian identity in the area which is the task of the family and the school. In this area we can speak about spontaneous identity not at all, but there seem to be some narrow intentions to keep the aware identity. There are strong remarks that the Hungarian identity is in crisis in Burgenland.

Morvai Tünde: Felvidék

A MOZAIK2011 kutatás keretében Szlovákiában három helyszínen – Rimaszombat, Somorja és Várhosszúrét – összesen hat fókuszcsoportos interjú készült, melyeket a tanulmányban az atlas.ti tartalomelemző program segítségével dolgoztam fel. A tanulmányban helyszínenként elemzem a két különböző korcsoportban készült fókuszcsoportos interjút, majd összegzem a „magyarnak lenni”, a nyelvhasználat, az állampolgárság, és a jövőkép témaköreiben elhangzott különbségeket és hasonlóságokat. Csoportonként azokra a témákra fókuszálok, melyek a csoport résztvevői részéről a leginkább vitatott témák voltak.

As part of the MOZAIK2011 research six focus group interviews were initiated in three different locations of Slovakia: in Rimaszombat, Somorja and Várhosszúrét. Data was processed with the atlas.ti qualitative data analysing software. The focus group interviews made in two different age groups are analysed by location, and then differences and similarities are summarised related to the „being Hungarian”, use of

language, citizenship and vision of future topics. Those topics are in the focus of the analysis that were the most debated by the participants of each group.

Ferenc Viktória – Séra Magdolna: Kárpátalja

A MOZAIK2011 kutatás során Kárpátalján a magyarság szempontjából két szórványtelepülésen (Munkács és Ungvár) és két tömb városban (Técső és Beregszász) készült fókuszcsoporthoz beszélgetések, melyek során a leginkább érintett témakörök a magyar identitás, az állampolgárság, a nyelvtudás, valamint a munka és a migráció voltak. A magyar identitás szempontjából nagyon fontos szerepe van a családi szocializációnak, és a magyar nyelvű oktatásnak, a nemzeti ünnepeket méltatásának, a cserkészlet aktivitásának, valamint a magyar nyelvtudásnak. A fiatalok szenvednek a gazdasági problémáktól, a kilátástalan munkakereséstől, illetve az alacsony bérektől. Ennek hatására mindegyik beszélgetésben felmerül a migráció lehetősége. Az államnyelv ismerete a migráció irányát is befolyásolhatja. A fiatalok érzelmileg kötődnek ukrán állampolgárságukhoz, hiszen ennek része a szülőföld, Kárpátalja dimenziója. Emellett az egyszerűsített honosítási eljárás felé is pozitívan viszonyulnak, de a kettős állampolgársággal kapcsolatos kockázatok miatt, úgy vélik, csak annak érdemes magyar állampolgárságot igényelni, aki egyúttal kiköltözését is tervezi.

As part of MOZAIK2011 research focus group interviews were made in two settlements of Transcarpathia where Hungarians live sporadically (Munkács/Mukacheve and Ungvár/ Uzhgorod) and in two towns where Hungarians live in enclaves (Técső/Tiachiv and Beregszász/Berehovo). Hungarian identity, citizenship, language competences and the issue of work and migration were the main topics discussed. The most important factors of Hungarian identity are socialization in the family and in Hungarian language schools, celebrating Hungarian holidays, activity of scouts associations, and the knowledge of Hungarian language. Youngsters are struggling with economic problems, hopeless job searching, and low salaries. As a result, the possibility of migration occurs in all interviews. Language competences could have possible influence on the direction of migration. Young Hungarians in Transcarpathia emotionally attached to their Ukrainian citizenship, because their homeland, Transcarpathia is a part of that dimension. At the same time they have positive attitude towards the simplified naturalization process, however, due to the risks connected to dual citizenship they conceive that applying for Hungarian citizenship is worthy only when the applicant plans migration as well.

Székely Tünde: Erdély

A MOZAIK2011 Ifjúságkutatás során Erdélyben hét interjúra, illetve fókuszcsoporthoz készült beszélgetésre került sor, továbbá egyre Csángóföldön. A hanganyagok begépelte szövegeit Nyugatról Keletre haladva (Nagyvárad, Máramarossziget, Kolozsvár, Marosvásárhely, Székelyföld: Csíkszereda, Sepsiszentgyörgy, Barót) dolgoztam fel, így ebben a logikai sorrendben kerülnek ismertetésre a fókuszcsoporthoz készült beszélgetések során elhangzottak.

A résztvevők feladata az volt, hogy határozzanak meg néhány fogalmat, és ismertessék arról gondolataikat. A tanulmányban a következő fogalmak elemzése található

meg: haza, magyar, székely, mi a magyar és a székely között a különbség és a hasonlóság, állampolgárság, illetve kettős állampolgárság.

Az elemzésre a fogalmakat ad-hoc módon választottam ki, és abban a sorrendben hasonlítom össze, ahogyan elhangzottak a rájuk vonatkozó kérdések az interjúk során.

The research MOZAIK2011 is a research realized amongst the youngsters. In Transylvania had been organized seven interviews/focus group discussions in seven different locations: (Nagyvárad, Máramarossziget, Kolozsvár, Marosvásárhely, Székelyföld: Csíkszereda, Sepsiszentgyörgy, Barót) plus one more in Csángóföld. I was working with the texts, starting from the geographic West (Partium) and heading to the East (Székelyföld).

During the discussions, the participants' task was to define some terms, and to present their thoughts about these topics.

In this study it can be found the presentation and the analysis of the following terms: home, Transylvania, being a Hungarian, being a Székely, what is the difference and the similarity between the Hungarians and Székelys, citizenship, and last, but not the least, the dual citizenship.

The analysis of these concepts was made in an ad hoc way, the selection of them and the comparison is presented in the same order as the topics were presented during the interviews.

Szabó Ákos: Vajdaság

A tanulmány öt fókuszcsoport elemzését tartalmazza. A fókuszcsoportok helyszínének kiválasztásánál az volt a legfontosabb szempont, hogy a területileg szétszórta, egymástól nagyon különböző viszonyok között élő vajdasági magyarság minden jelentősebb csoportjának a véleményét megismerjük. Így tömb-magyar és szórvány településeken, valamint magyar nyelvszigeteken egyaránt készítettünk felvételeket. A fókuszcsoportok főbb témakörei a vajdasági magyar fiatalok identitása, az oktatás, a munkaerőpiac, a párválasztás és a migráció voltak. Célunk azoknak a folyamatoknak a megragadása, melyek jelenleg a felsorolt területeken zajlanak.

The study consists of the analysis of five focus groups. While selecting location for focus groups, our main purpose was to choose very different groups, living distantly from each other and in under variety of circumstances. This way we had a chance to get to know the opinions of all bigger groups of Hungarians in Vojvodina. We prepared recordings in major Hungarian areas, language islands (separate areas with Hungarian majority) and areas with Hungarian minority. Main topics of the focus groups were: identity of young Hungarians in Vojvodina, education, labour market, mate choice and migration. The objective of the study was to understand current changes that are taking place in these areas.

Máder Miklós: Dél-Baranya

A magyarságukat aktívan megélő horvátországi magyarok nagy többsége néhány falura korlátozódik. Ezek homogén magyar települések. Az ottani szülők és a gyermekek kapcsolatában egy abszurd stratégiát rögzítettünk. Azok a családok, akiknél a

család egysége fontosabb a magyar identitásuk megőrzésénél törekednek arra, hogy a fiatalok integrálódjanak a horvát többségbe, emiatt a környéken való egzisztenciális érvényesülésük jóval biztosabb lesz. Azok a családok pedig, ahol a magyar nemzeti identitás megőrzése a feladat, ott a magyar nyelvű, esetleg magyarországi oktatást preferálják, így ezek a fiatalok a szülőhelytől földrajzilag egyre távolabb sodródnak. A jelenlegi horvátországi magyarságot szigetszerűség jellemzi. Azok a fiatalok, pedig akik lesodródnak ezekről a szigetektől eltűnnek a horvátországi magyar kisebbség soraiból.

Hungarians who live in Croatia are concentrated in just a few villages. These are homogenous Hungarian speaking settlements. We could identify an absurd strategy in the relationship of the parents and their kids. Those families who prefer the unity of the family to Hungarian national identity, are striving to help their descendants in the process of integration into the Croatian majority. Thus the employment of these young people is more secure in the neighboring area. But those families, who prefer their Hungarian national identity to the family, are sending their children even to Hungary to learn in their native language. So, these young people would probably slide away from their homeland.

The Hungarian minorities in Croatia could be characterized as isolated communities. The descendants who are drifted away from these isolated communities are moving away from being active members of the Hungarian minorities in Croatia.

Dániel Botond: Erdélyi magyar fiatalok munkaerőpiaci helyzete

A tanulmány a sajátos kisebbségi léthelyzetben élő erdélyi magyar fiatalok jövőterveit, munkaerőpiaci integrációját, gazdasági etnocentrizmusát vizsgálja fókuszcsoporthoz tartozó beszélgetéseken alapuló kutatás eredményei alapján. Számba veszi a fiatalok továbbtanulási és munkavállalási terveit, migrációs szándékait, vizsgálja az etnikai szempontok meglétét a munkahelyválasztásban, valamint a fogyasztásban, illetve azokat az erőforrásokat, amelyek segítenek a munkahelytalálásban, különös tekintettel a többségi nyelvvvel, valamint idegen nyelvekkel kapcsolatos kompetenciákra. A vizsgálat eredményei segítségével az elmúlt évek elsősorban kvantitatív kutatásai által rajzolt képet egészítjük ki, árnyaljuk minőségi jellegű információkkal, ezáltal igyekszünk pontosabbá tenni az erdélyi magyar fiatalok munkaerőpiaci helyzetével és migrációs szándékaival kapcsolatos tudásunkat, továbbá hozzájárulunk az etnikai fogyasztással, illetve helyi termékekkel kapcsolatos erdélyi vizsgálatokhoz.

Our study is focusing on future plans, labour market integration, economic ethnocentrism of Hungarian youngsters from Transylvania, living in a special minority status, based on results of focus group interviews. It reviews the future educational and employment plans of youngsters, their migration intentions, examines the existence of ethnic criterias in choosing a job or products and services, and also those resources which help youngsters finding employment, especially language skills of the majority and other foreign languages. The results of the research help complete the picture drawn by mainly quantitative researches of recent years with qualitative information; thereby we try to refine our knowledge on labour market situation and migration intentions of Hungarian youngsters from Transylvania. Furthermore we contribute to studies about local products and consumer ethnocentrism in Transylvania.

Bodó Barna: Identitásváltozatok

A tanulmány a határon túli fiatalok politikai-társadalmi attitűdjeivel kapcsolatos kutatási anyagból az identitásra vonatkozó kérdéseket vizsgálja. A kutatás során több kérdésre keressük a választ (Léteznek-e a kisebbségek – regionális – identitásépítésének sajátos jegyei? Különbözik-e az egyes nagyrégiók magyarságának nemzeti identitása? Milyen különbségek tapasztalhatók a tömb-, a front- illetve a szórvány helyzetben élők identitásépítése között? Kihatnak-e Magyarország és a vonatkozó állam közötti kapcsolatok az utóbbi államban élő magyarok identitásépítésére, és ha igen, miként?), ezek összefoglalva megjeleníthetők a „Mennyire veszélyeztetett a kisebbségi identitás?” kérdésben.

Az utóbbi kérdésre az összefoglaló válasz: Az identitásképző elemek és tényezők közül több kisebbségi léthelyzetben potenciális konfliktus eleme, vagyis a kisebbségi identitás egyetlen esetben nem veszélyeztetett: ha a vonatkozó kisebbségi közösség autonómiával rendelkezik. A vizsgált régiókban erre csak Vajdaságban van részleges példa – s a megkérdezettek rámutattak nem kielégítő voltára. A kisebbségi lét reflektált lét, az egyén tudatában van helyzetének, s annak is, hogy ez bizonyos opciókat is lehetővé tesz. Ezekről az opciókról kevés közvita folyik, a megfogalmazások milyensége jelzi, mennyi a teendő ezen a téren. A nemzetre vonatkozó tudás eloszlása nagyon egyenetlen, még mindig nagyon sok az előítélet.

This chapter analyses the question of identity from the research on political and social attitudes of Hungarian youth from Carpathian basin. We aim to find answers to several questions, such as: Is there a specific regional-minority identification? Is there difference between the identification of Hungarian youth from different regions? How is the identification of youth living in majority, in interethnic area and in Diaspora constructed? Is the identity-construction of Hungarians living outside the border of Hungary influenced by the changing relationship of Hungary with the countries where they live in? Or is minority identity endangered? Regarding the last question the answer in short: when living in minority, in most cases the identity as a result of the immanent conflict is endangered, except for one situation: when the minority community has some kind of autonomy. However, from the analyzed case studies this can be found only partially in Vojvodina, although those living here show its deficiencies. The minority status has its own consciousness, the person is aware of its existence, and the options that this situation allows. There are only limited public debates on this topic; it clearly shows that a rigorous research on this issue is needed. The knowledge on nation is uneven and the discourses are filled with prejudice.

Déri András: Politikai dimenziók

A tanulmány a MOZAIK2011 fókuszcsoportos kutatás valamennyi eredményének tematikus elemzésével azokra a kérdésekre keresi a választ, hogy milyen kontextusokban és hogyan szerveződik a határon túli magyarok politikához fűződő viszonya, illetve ezzel kapcsolatosan miként viszonyulnak a magyar állampolgárság könnyített megszerzésének lehetőségéhez. Az elemzés mindazonáltal túlmegy a szűken vett politika (aktuálpolitika) értelmezési körén, részben azért, mert a fiatalok kevésbé érdeklődtek a téma iránt, részben pedig mert maga a fókuszcsoportos vizsgálat is (egyebek mellett) inkább a közügyekkel kapcsolatos attitűdöket kívánta felderíteni.

Elemzési szempontként jelenik meg a 2004-es, kettős állampolgársággal kapcsolatos népszavazás attitűdformáló hatása, a jelenlegi pártpolitikával kapcsolatos vélekedések, a helyi magyar politika percepciója, valamint a kettős állampolgárság és az ahhoz kapcsolódó választójog megítélése.

The study aims to provide an overview of how ethnic Hungarian youth outside Hungary relate to the political sphere in Hungary, including current developments of dual citizenship provisions for ethnic Hungarians. The study is based on the results of the focus group research MOZAIK2011. The main research questions go beyond the issues of Hungarian politics, partly because our respondents proved uninterested in the subject, and partly because the main foci of the research included policy rather than politics. Areas of analysis include the effects of the 2004 referendum on dual citizenship on attitude formation, opinions on current Hungarian party politics, perception of local minority Hungarian politics and views on dual citizenship and the right it would give ethnic Hungarians outside Hungary to vote.

Galác Anna, Ságvári Bence: Digitális benszülöttek

Tanulmányunkban a szisztematikus, a témánkat átfogóan vizsgáló adatforrások hiányában arra teszünk kísérletet, hogy a határon túl élő fiatalok, illetve a környező országok digitális kultúrával kapcsolatos néhány fontos jellegzetességét mutassuk be. Bár a nyilvánvaló különbségek továbbra is megmaradtak az egyes országok (elsősorban a gazdasági fejlettségből fakadó) lehetőségei, illetve a fiatalok különböző demográfiai csoportjai között, az elmúlt évtized a digitális kultúrához való hozzáférés terén inkább az esélyek kiegyenlítődéséről szólt. Az internet, az online közösségi hálózatok korábban ismeretlen lehetőséget adtak a környező országok magyar nemzetiségű fiataljai kezébe ahhoz, hogy erősítsék kulturális és kommunikációs kapcsolataikat Magyarországgal, illetve hozzájussanak azokhoz az információkhoz, tartalmakhoz, amelyek segíthetik őket identitásuk megőrzésében.

A nyelvhasználat példáján keresztül láthatjuk, hogy e korosztálynak a hozzáállása ehhez a kérdéshez meglehetősen pragmatikus, ami egyben megfigyelhető volt például a digitális eszközökhöz kapcsolódó nyelvválasztásokban is. Ez utóbbiak esetében a nyelv funkciója korántsem a hovatartozás kifejezéséről szól, hanem jóval inkább a hatékony megértésről vagy akár a nyelvtanulásról. A kutatás tapasztalatai alapján az irodalom maradt az egyik olyan fő terület, ahol az anyanyelv továbbra is kitüntetett szerepet játszik.

Having no systematic and comprehensive data in this topic, our chapter aims to show some important characteristics of the digital culture of Hungarian young people living in the neighbouring countries. While it is evident that the differences still exist among different countries (primarily based on their economic development), and various demographic groups of young people, however the last decade was rather about the equalization of chances in terms of access to digital culture. The internet, the online social networks provide previously unknown potential for Hungarian young people living in neighbouring countries to strengthen their cultural and communication links to Hungary, and to get access to those information and content that could help them to preserve their identities. Through the example of language use we could see that the attitudes of young people in this regard are rather pragmatic. This is also reflected in their choice of languages for their digital devices. The function of the language

is less connected to the expression of identity, but more to the effective understanding or learning. According to the results of the research it seems that literature remained one of the main areas where mother tongue still plays a distinguished role.